

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Jātakapāliyā saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

JĀTAKATṬHAKATHĀ

(Pañcama bhāgo)

Buddhavasase 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsana Society

Atṭhakathā Series 40

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 ဋ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 တ ta ထ tha ဒ da ဓ dha န na
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဴ = u ဵ = ū ံ = e ့ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ယ န္ဂha	က န္ဓha	ဈ dhya	ဠ pla	လ္လ lla
ကွ kkha	ဇ cca	က န္ဓa	ဇ dhva	ဠ pba	လျ lya
ကျ kya	ဆ ccha	က န္ဓa	ဇ nta	ဠ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဇ jja	က န္ဓa	န ntva	ဈ bya	ဝှ vha
ကလ kla	ဇ jja	က တta	ဇ ntha	ဠ bra	ကွ sta
ကွ kva	ည ñña	က တtha	န nda	ဠ mpa	ကြ strā
ဈ khya	ပ ñha	က တva	န ndra	ဠ mpha	သွ sna
ဇ khva	ပ ñca	က တya	န ndha	ဠ mba	သျ sya
ဂ gga	ဆ ñcha	ကြ tra	န nna	ဠ mbha	သ ssa
ဠ ggha	ည ñja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	သွ sma
ဈ gya	ည ñjha	န ddha	န nha	ဈ mya	သွ sva
ဂ gra	ဇ tta	ဈ dya	ဠ ppa	ဠ mha	ကွ hma
က န္ကa	ဌ ttha	ဠ dra	ဠ ppha	ဈ yya	ကွ hva
န န္ကha	ည dda	န dva	ဈ pya	ဈ yha	ဠ lha
ဂ န္ဂa					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Jātakatṭhakathā

Pañcamabhāga

Mātikā

Piṭṭhaṅka

16. Timsanipāta

1. Kimchandajātakavaṇṇanā (511)	...	...	1
2. Kumbhajātakavaṇṇanā (512)	...	...	12
3. Jayaddisajātakavaṇṇanā (513)	...	...	22
4. Chaddantajātakavaṇṇanā (514)	...	...	37
5. Sambhavajātakavaṇṇanā (515)	...	...	58
6. Mahākapijātakavaṇṇanā (516)	...	...	69
7. Dakarakkhasajātakavaṇṇanā (517)	...	...	78
8. Paṇḍaranāgarājajātakavaṇṇanā (518)	...	...	78
9. Sambulājātakavaṇṇanā (519)	...	...	92
10. Gandhatindukajātakavaṇṇanā (520)	...	...	103
Uddānagāthā	...	...	113

17. Cattālisanipāta

1. Tesakuṇajātakavaṇṇanā (521)	...	...	114
2. Sarabhaṅgajātakavaṇṇanā (522)	...	...	133
3. Alambusājātakavaṇṇanā (523)	...	...	161
4. Saṅkhapālajātakavaṇṇanā (524)	...	...	172
5. Cūlasutasomajātakavaṇṇanā (525)	...	...	189
Uddānagāthā	...	...	202

Mātikā

Piṭṭhaṅka

18. Paṇṇāsanipāta

1. Niḷinikājātakavaṇṇanā (526)	...	...	203
2. Ummādantiājātakavaṇṇanā (527)	...	...	220
3. Mahābodhiājātakavaṇṇanā (528)	...	...	240
Uddānagāthā	...	...	260

19. Saṭṭhinipāta

1. Soṇakājātakavaṇṇanā (529)	...	...	261
2. Saṃkiccaājātakavaṇṇanā (530)	...	...	278
Uddānagāthā	...	...	296

20. Sattatinipāta

1. Kusajātakavaṇṇanā (531)	...	...	297
2. Soṇanandajātakavaṇṇanā (532)	...	...	331
Uddānagāthā	...	...	354

21. Asītinipāta

1. Cūlahamsajātakavaṇṇanā (533)	...	...	355
2. Mahāhamsajātakavaṇṇanā (534)	...	...	377
3. Sudhābhajanājātakavaṇṇanā (535)	...	...	407
4. Kuṇālajātakavaṇṇanā (536)	...	...	440
5. Mahāsutasomajātakavaṇṇanā (537)	...	...	495
Uddānagāthā	...	...	553

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Jātakatṭhakathā

(Pañcama bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

16. Timsanipāta

1. Kimchandaajātakavaṇṇanā (511)

Kim chando kimadhippāyoti idaṃ Satthā Jetavane viharanto uposathakammaṃ ārabha katesi. Ekadivasañhi Satthā bahū upāsake ca upāsikāyo ca uposathike dhammassavanatthāya āgantvā dhammasabhāyaṃ nisinne “uposathikāttha upāsakā”ti pucchitvā “āma bhante”ti vutte “sādhu vo kataṃ uposathaṃ karontehi, porāṇakā upaḍḍhūposathakammassa nissandena mahantaṃ yasaṃ paṭilabhiṃsū”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brāhmadatto dhammena rajjaṃ karento saddho ahosi dānasīla-uposathakammesu appamatto. So sesepi amaccādayo dānādīsu samādapesi. Purohito panassa parapiṭṭhimaṃsiko lañjakhādako kūṭavinicchayiko ahosi. Rājā uposathadivase amaccādayo pakkosāpetvā “uposathikā hothā”ti āha. Purohito uposathaṃ na samādiyi. Atha naṃ divā lañjaṃ gahetvā kūṭaḍḍaṃ katvā upaṭṭhānaṃ āgataṃ rājā “tumhe uposathikā”ti amacce pucchanto “tvampi ācariya uposathiko”ti pucchi. So “āma”ti

musāvādaṃ katvā pāsādā otari. Atha naṃ eko amacco “nanu tumhe na uposathikā”ti codesi. So āha “ahaṃ velāyameva bhuñjīm, gehaṃ pana gantvā mukhaṃ vikkhāletvā uposathaṃ adhiṭṭhāya sāyaṃ na bhuñjissāmi, rattiṃ sīlaṃ rakkhissāmi, evaṃ me upaḍḍhūposathakammaṃ bhavissatī”ti. Sādhū ācariyāti. So gehaṃ gantvā tathā akāsi. Punekadivasāṃ tasmaṃ vinicchaye nisinne aññatarā sīlavatī itthi aḍḍaṃ karontī gharaṃ gantuṃ alabhamānā “uposathakammaṃ nātikkamissāmī”ti upakaṭṭhe kāle mukhaṃ vikkhāletuṃ ārabhi. Tasmaṃ khaṇe brāhmaṇassa supakkānaṃ ambaphalānaṃ ambapiṇḍi āhariyittha. So tassā uposathikabhāvaṃ ñatvā “imāni khāditvā uposathikā hohi”ti adāsi. Sā tathā akāsi. Ettakaṃ brāhmaṇassa kammaṃ.

So aparabhāge kālaṃ katvā Himavantapadese Kosikigaṅgāya tīre tiyojanike Ambavane ramaṇīye bhūmibhāge sobhaggappatte kanakavimāne alaṅkatasirisayane suttappabuddho viya nibbatti alaṅkatapaṭiyatto uttamarūpadharo soḷasasahassadevakaññāparivāro. So rattiññeva taṃ sirsampattiṃ anubhoti. Vemaṇikapetabhāvena hissa kamma sarikkhako vipāko ahosi, tasmā aruṇe uggacchante Ambavanaṃ pavisati, pavitṭhakkhaṇeyevassa dibbatabhāvo antaradhāyati, asīti hatthatālakkhandhappamāṇo attabhāvo nibbattati, sakalasarīraṃ jhāyati, supupphita kiṃ suko viya hoti. Dvīsu hatthesu ekekāva aṅguli, tattha mahākuddālappamāṇā nakhā honti. Tehi nakhehi attano piṭṭhimaṃsaṃ phāletvā uppāṭetvā¹ khādanto vedanāppatto mahāravaṃ ravanto dukkhaṃ anubhoti. Sūriye atthaṅgate taṃ sarīraṃ antaradhāyati, dibbasarīraṃ nibbattati, alaṅkatapaṭiyattā dibbanāṭakitthiyo nānātūriyāni gahetvā parivārenti. So mahāsampattiṃ anubhavanto ramaṇīye ambavane dibbapāsādaṃ abhiruhati. Iti so uposathikāya itthiyā ambaphaladānassa nissandena tiyojanikaṃ Ambavanaṃ paṭilabhati, lañjaṃ gahetvā kūṭaḍḍakaraṇanissandena pana piṭṭhimaṃsaṃ uppāṭetvā khādati, upaḍḍhūposathassa nissandena rattiṃ sampattiṃ anubhoti, soḷasasahassanāṭakitthihi parivuto paricāresi.

1. Uddharitvā (Sī, Syā, I)

Tasmiṃ kāle Bārāṇasirājā kāmesu dosaṃ disvā isipabbajjāṃ pabbajitvā adhogaṅgāya ramaṇīye bhūmipadese paṇṇasālaṃ kāretvā uñchācariyāya yāpento vihāsi. Athekadivasāṃ tamhā Ambavanā mahāghaṭappamāṇaṃ ambapakkāṃ Gaṅgāya patitvā sotena vuyhamānaṃ tassa tāpasassa paribhogatitthābhimukhaṃ agamāsi. So mukhaṃ dhovanto taṃ majjhe nadiyā āgacchantāṃ disvā udakaṃ taranto gantvā ādāya assamapadaṃ āharitvā agyāgāre ṭhapetvā satthakena phāletvā yāpanamattaṃ khāditvā sesaṃ kadalipaṇṇehi paṭicchādetvā punappunaṃ divase divase yāva parikkhaya khādi. Tasmiṃ pana khīṇe aññaṃ phalāphalaṃ khādituṃ nāsakkhi, rasataphāya bajjhivā “tameva ambapakkāṃ khādissāmi”ti nadītiraṃ gantvā nadiṃ olokento “ambaṃ alabhivā na uṭṭhahissāmi”ti sanniṭṭhānaṃ katvā nisīdi. So tattha nirāhāro ekampi divasaṃ; dvepi; tīṇi, catu, pañca, cha divasāni vātātapena parisussanto ambaṃ olokento nisīdi. Atha sattame divase nadīdevatā¹ āvajjamānā taṃ kāraṇaṃ ñatvā “ayaṃ tāpaso taṇhāvasiko hutvā sattāhaṃ nirāhāro Gaṅgaṃ olokento nisīdi, imassa ambapakkāṃ adātuṃ na yuttaṃ, alabhanto marissati, dassāmi tassā”ti āgantvā Gaṅgāya upari ākāse ṭhatvā tena saddhiṃ sallapantī paṭhamāṃ gāthamāha—

1. “Kiṃ chando kimadhippāyo, eko sammasi ghammani.

Kim patthayāno kiṃ esaṃ, kena atthena brāhmaṇā”ti.

Tattha **chandoti** ajjhāsayo. **Adhippāyoti** cittaṃ. **Sammasi**ti acchasi. **Ghammani**ti gimhe. **Esanti** esanto. **Brāhmaṇā**ti pabbajitattā tāpasaṃ ālapati. Idaṃ vuttaṃ hoti—brāhmaṇa tvaṃ kiṃ adhippāyo kiṃ cintento kiṃ patthento kiṃ gavesanto kenatthena imasmiṃ Gaṅgātīre Gaṅgaṃ olokento nisinnoti.

Taṃ sutvā tāpaso nava² gāthā abhāsi—

2. “Yathā mahā vāridharo, kumbho supariṇāhavā.

Tathūpamaṃ ambapakkāṃ, vaṇṇagandharasuttamaṃ.

1. Nadīrakkhadevatā (Ka)

2. Dasa (Syā)

3. Taṃ vuyhamānaṃ sotena, disvānā'malamajjhime.
Pāṇībhi naṃ gahetvāna, agyāyatanamāharim.
4. Tato kadalipattesu, nikkhipitvā sayam aham.
Satthena naṃ vikappetvā, khuppiṇāsaṃ ahāsi me.
5. Sohaṃ apetadaratho, byantībhūto dukhakkhamo.
Assādaṃ nādhigacchāmi, phalesva'ññesu kesuci.
6. Sosevā nūna maraṇaṃ, taṃ mamaṃ āvahissati.
Ambaṃ ya'ssa phalaṃ sādu, madhuraggaṃ manoramaṃ.
Yamuddharim vuyhamānaṃ, udadhismā mahaṇṇave.
7. Akkhātaṃ te mayā sabbam, yasmā upavasāmaham.
Rammaṃ pati nisinnosmi, puthulomāyutā puthu.
8. Tvañca kho meva akkhāhi, attānamapalāyini.
Kā vā tvamasi kalyāṇi, kissa vā tvaṃ sumajjhime.
9. Ruppapaṭṭapalimaṭṭhīva, byagghīva girisānujā.
Yā santi nāriyo devesu, devānaṃ paricārīkā.
10. Yāca manussalokasmim, rūpenā'nvāgatitthiyo.
Rūpena te sadisī natthi, devesu gandhabbamanussaloke.
Puṭṭhāsi me cārupubbaṅgi, brūhi nāmañca bandhave'ti.

Tattha **vāridharo kumbhoti** udakaghaṭo. **Supariṇāhavāti** susaṇṭhāno. **Vaṇṇagandharasuttamanti** vaṇṇagandharasehi uttamaṃ. **Disvānāti** disvā. **Amalamajjhime**ti nimmalamajjhe. Devataṃ ālapanto evamāha. **Pāṇībhīti** hatthehi. **Agyāyatanamāharinti** attano agghihutasālaṃ āharim. **Vikappetvāti** vicchinditvā. “Vikantetvā”tipi pāṭho. “Khādin”ti pāṭhaseso. **Ahāsi** meti taṃ jivhagge ṭhapitamattameva satta rasaharaṇisahassāni¹ pharitvā mama khudañca pipāsañca hari. **Apetadarathoti**

1. Satta rasaharaṇisatāni (I)

vigatakāyacittadaratho. Sudhābhojanam bhuttassa viya hi tassa sabbadaratham apahari. **Byantībhūtoti** tassa ambapakkassa vigatanto jāto, parikkhīṇa-ambapakko hutvāti attho. **Dukhakkhamoti** dukkhena asātena kāyakkhamena ceva cittakkhamena ca samannāgato. Aññesu pana kadalipanasādīsu phalesu parittakampi assādam nādhigacchāmi, sabbāni me jivhāya ṭhapitamattāni tittakāneva sampajjantīti dīpeti.

Sosetvāti nirāhāratāya sosetvā sukkhāpetvā. **Tam mamanti** tam mama. **Yassāti** yaṁ assa, ahoṣīti attho. Idam vuttam hoti—yaṁ phalam mama sādu¹ ahoṣi, yamamam gambhīre puthula-udakakkhandhasaṅkhāte mahaṇṇave vuyhamānam tato udadhismā uddharim, tam amam mama maraṇam āvahissatīti maññāmi, mayham tam alabhantassa jīvitam nappavattissatīti. **Upavasāmīti** khuppiṇā upagato vasāmi. **Ramam pati nisinnosmīti** ramaṇīyam nadim pati aham nisinnosmīti. **Puthulomāyutā puthūti** ayaṁ nadī puthulomehi macchehi āyutā puthu vipulā, api nāma me ito sotthi bhavēyyatīti adhippāyo. **Apalāyinīti** apalāyivā mama sammukhe² ṭhiteti tam devatam ālapati. “Apalāsinī”tipi pāṭho, palāsarāhite anavajjasarīreti attho. **Kissa vāti** kissa vā kāraṇā idhāgatāsīti pucchati.

Rūpapattapalimatthī vāti suṭṭhu parimajjitakāṇanapattasadisī. **Byagghīvāti** līlāvilāsenā taruṇabyagghapotikā viya. **Devānanti** channam kāmāvacaradevānam. **Yā ca manussalokasminti** yā ca manussaloke. **Rūpenānvāgatitthiyoti** rūpena anvāgatā itthiyoti natthīti attano sambhāvanāya evamāha. Tava rūpasadisāya nāma na bhavitabbanti hissa adhippāyo. **Gandhabbamanussaloketi** mūlagandhādīnissitesu gandhabbesu ca manussaloke ca. **Cārupubbaṅgīti** cārunā pubbaṅgena ūrulakkhaṇena samannāgate. **Nāmaṇca bandhaveti** attano nāmagottaṇca bandhave ca mayham akkhāhīti vadati.

Tato devadhītā aṭṭha gāthā abhāsi—

11. “Yaṁ tvaṁ pati nisinnosi, ramam brāhmaṇa kosikim.
Sāham bhusālayāvutthā, varavārivahoghasā.

1. Sāduṁ (Sī, I), sātam (Ka)

2. Sammukham (Ka)

12. Nānādumagaṇākiṇṇā, bahukā girikandarā.
Mameva pamukhā honti, abhisandanti pāvuse.
13. Atho bahū vanatodā, nīlavārivahindharā.
Bahukā nāgavittodā, abhisandanti vārinā.
14. Tā ambajambulabujā, nīpā tālā cu'dumbarā.
Bahūni phalajātāni, āvahanti abhiṇhaso.
15. Yaṃ kiñci ubhato tīre, phalaṃ patati ambuni.
Asaṃsayam taṃ sotassa, phalaṃ hoti vasānugam.
16. Etadaññāya medhāvi, puthupañña suṇohi me.
Mā rocaya mabhisaṅgam, paṭisedha janādhipa.
17. Na vāhaṃ vadḍhavaṃ maññe, yaṃ tvaṃ raṭṭhābhivaḍḍhana.
Āceyyamāno rājisi, maraṇam abhikaṅkhasi.
18. Tassa jānanti pitaro, gandhabbā ca sadevakā.
Ye cāpi isayo loke, saññatattā tapassino.
Asaṃsayam tepi jānanti, paṭṭhabhūtā yasassino”ti.

Tattha **kosikinti** yaṃ tvaṃ brāhmaṇa rammaṃ kosikim gaṅgam pati nisinno. **Bhusālayāvutthāti** bhuse caṇḍasote ālayo yassa vimānassa, tasmim adhivatthā, gaṅgaṭṭhakavimānavāsiniṭi attho. **Varavārivahoghasāti** varavārivahena oghena samannāgatā. **Pamukhāti** tā vuttappakārā girikandarā maṃ pamukhaṃ¹ karonti, ahaṃ tāsāṃ pāmokkhā homīti dasseti. **Abhisandantīti** sandanti pavattanti, tato tato āgantvā maṃ kosikigaṅgam pavisantīti attho. **Vanatodāti** na kevalaṃ kandarāva, atha kho bahū vanatodā tamhā tamhā vanamhā udakānipi maṃ bahūni pavisanti. **Nīlavārivahindharāti** maṇivaṇṇena nīlavārinā yutte udakakkhandhasaṅkhāte vahe dhārayantiyo. **Nāgavittodāti** nāgānaṃ vittikārena² dhanasaṅkhātena vā³ udakena samannāgatā. **Vārināti** evarūpā hi bahū nadiyo maṃ vārināva abhisandanti pūrentīti dasseti.

1. Pamukhā (Ka)

2. Vittakarena (I)

3. Vanasaṅkhātena (Sī, I), vaṇṇasaṅkhātena (Syā)

Tāti tā nadiyo. **Āvahantīti** etāni ambādīni ākaḍḍhanti. Sabbāni hi etāni upayogatthe paccattavacanāni. Atha vā **tāti** upayogabahuvacanaṃ.

Āvahantīti imāni ambādīni tā nadiyo āgacchanti¹, upagacchantīti attho, evaṃ upagatāni pana mama sotaṃ pavisantīti adhippāyo. **Sotassāti** yaṃ ubhato tīre jātarukkehi phalaṃ mama ambuni patati, sabbāṃ taṃ mama sotasseva vasānugaṃ hoti. Natthettha saṃsayoti evaṃ ambapakkassa nadīsotena āgamanakāraṇaṃ kathesi.

Medhāvi puthupaññāti ubhayaṃ ālapanameva. **Mā rocayāti** evaṃ taṇhābhisaṅgaṃ mā rocaya. **Paṭisedhāti** paṭisedhehi nanti rājānaṃ ovadati. **Vaḍḍhavantī** paññāvaddhabhāvaṃ paṇḍitabhāvaṃ. **Raṭṭhābhivaḍḍhanāti** raṭṭhassa abhivaḍḍhana. **Āceyyamānoti** maṃsalohitehi āciyanto vaḍḍhanto, taruṇova hutvāti attho. **Rājisīti** taṃ ālapati. Idaṃ vuttaṃ hoti—yaṃ tvaṃ nirāhāratāya sussamāno taruṇova samāno ambalobhena maraṇaṃ abhikaṅkhasi, na ve ahaṃ tava imaṃ paṇḍitabhāvaṃ maññāmīti.

Tassāti yo puggalo taṇhāvasiko hoti, tassa taṇhāvasikabhāvaṃ “pitara”ti saṅkhaṃ gatā brahmāno ca saddhiṃ kāmāvacaradevehi gandhabbā ca vuttappakārā dibbacakkhukā isayo ca asaṃsayāṃ jānanti. Anacchariyañcetaṃ², yaṃ te iddhiṃanto jāneyyuraṃ “asuko hi nāma taṇhāvasiko hoti”ti. Puna tesāṃ bhāsamānānaṃ vacanaṃ sutvā yepi tesāṃ paṭṭhabhūtā yasassino paricārakā, tepi jānanti. Pāpakammaṃ karontassa hi raho nāma natthīti tāpasassa saṃvegaṃ uppādentī evamāha.

Tato tāpaso catasso gāthā abhāsi—

19. “Evaṃ viditvā vidū sabbadhammaṃ,
Viddhamsanaṃ cavanaṃ jīvitassa.
Na cīyatī tassa narassa pāpaṃ,
Sace na ceteti vadhāya tassa.

1. Ākaḍḍhanti (Syā, Ka)

2. Anucchaviyañcetaṃ (Ka)

20. Isipūgasamaññāte, evaṃ lokyā veditā sati.

Anariyaparisambhāse, pāpakammaṃ jigīsasi.

21. Sace ahaṃ marissāmi, tīre te puthusussoṇi.

Asaṃsayam taṃ asiloko, mayi pete āgamissati.

22. Tasmā hi pāpakaṃ kammaṃ, rakkhasseva sumajjhime.

Mā taṃ sabbo jano pacchā, pakuṭṭhāyi mayi mate”ti.

Tattha **evaṃ veditvāti** yathā ahaṃ sīlaṇca aniccataṇca jānāmi, evaṃ jānitvā ʒhitassa. **Vidūti** viduno. **Sabbadhammanti** sabbaṃ sucaritadhammaṃ. Tividhaṃ hi sucaritaṃ idha sabbadhammoti adhippetam. **Viddhamsananti** bhaṅgaṃ. **Cavananti** cutim. **Jīvitassāti** āyuno. Idaṃ vuttaṃ hoti—evaṃ veditvā ʒhitassa paṇḍitassa sabbaṃ sucaritadhammaṃ jīvitassa ca aniccataṃ jānantassa evarūpassa narassa pāpaṃ na cīyati na vaḍḍhati. **Sace na ceteti vadhāya tassāti** tassa saṅkhaṃ gatassa parapuggalassa vadhāya na ceteti na pakappeti, neva parapuggalaṃ vadhāya ceteti, nāpi parasantakaṃ vināseti, ahaṇca kassaci vadhāya acetetvā kevalaṃ ambapakke āsaṅgaṃ katvā Gaṅgaṃ olokento nisinno, tvaṃ mayhaṃ kiṃ nāma akusalaṃ passasīti.

Isipūgasamaññātetī isigaṇena suṭṭhu aññāte isīnaṃ sammate. **Evaṃ lokyāti** tvaṃ nāma pāpapavāhanena lokassa hitāti evaṃ veditā. **Satīti** sati sobhane uttameṭi ālapanametaṃ. **Anariyaparisambhāseti** “tassa jānanti pitaro”ti-ādikāya asundarāya paribhāsāya samannāgate. **Jigīsasīti** mayi pāpe asaṃvijjantepi maṃ evaṃ paribhāsantī ca paramaraṇaṃ ajjuhekkhantī ca attano¹ pāpakammaṃ gavesasi uppādesi. **Tīre teti** tava Gaṅgātīre. **Puthusussoṇīti** puthulāya sundarāya soṇiyā samannāgate. **Peteti** ambapakkaṃ alabhivā paralokaṃ gate, mateti attho. **Pakuṭṭhāyīti**² akkosi garahi nindi. “Pakvatthāsī”tipi³ pāṭho.

1. Attanā (Sī), attanova (Ka)

2. Pakatthāsīti (Sī, I)

3. Paccakkhāsītipi (Sī, I), pakkhatthāsītipi (Syā)

Taṃ sutvā devadhītā pañca gāthā abhāsi—

23. “Aññāta’metaṃ avisayhasāhi,
Attāna’mambañca dadāmi te taṃ.
Yo duccaje kāmaguṇe pahāya,
Santiñca dhammañca adhiṭṭhitosi.
24. Yo hitvā pubbasaññogaṃ, pacchāsaṃyojane ṭhito.
Adhammañceva caratī, pāpañcassa pavaḍḍhati.
25. Ehi taṃ pāpayissāmi, kāmaṃ appossuko bhava.
Upanayāmi sītasmiṃ, viharāhi anussuko.
26. Taṃ puppharasamattebhi, vakkaṅgehi Arindama.
Koñcā mayūrā diviyā, kolaṭṭhimadhusālīkā.
Kūjitā haṃsapūgehi, kokileṭṭha pabodhare.
27. Ambe’ttha vipasākhaggā, palālakhalasannibhā.
Kosambasalaḷā nīpā, pakkatālavilambino”ti.

Tattha **aññāta’metanti** “garahā te bhavissatīti vadanto ambapakkatthāya vadasī”ti etaṃ kāraṇaṃ mayā aññātaṃ. **Avisayhasāhīti** rājāno nāma dussahaṃ sahanti, tena naṃ ālapantī evamāha. **Attānanti** taṃ āliṅgitvā Ambavanaṃ nayantī attānañca te dadāmi tañca ambaṃ. **Kāmaguṇeti** kañcanamālāsetacchattapaṭimaṇḍite vatthukāme. **Santiñca dhammañcāti** dussīlyavūpasamena santisaṅkhātāṃ sīlañceva sucaritadhammañca. **Adhiṭṭhitosīti** yo tvaṃ ime guṇe upagato, etesu vā patiṭṭhitoti attho.

Pubbasaññoganti purimabandhanaṃ. **Pacchāsaṃyojaneti** pacchimabandhane. Idaṃ vuttaṃ hoti—ambho tāpasa yo mahantaṃ rajjasirivibhavaṃ pahāya ambapakkamatte rasataṇhāya bajjhitvā vātātapaṃ agaṇetvā nadītīre sussamāno nisīdati, so mahāsamuddaṃ taritvā velante saṃsīdanapuggalasadisso. Yo puggalo rasataṇhāvasiko adhammañceva caratī, rasataṇhāvasena kariyamānaṃ pāpañcassa pavaḍḍhatīti. Iti sā tāpasaṃ garahantī evamāha.

Kāmaṃ appossuko bhavāti ekaṃseneva ambapakke nirālayo hoti. **Sītasminti** sītale Ambavane. **Tanti** evaṃ vadamānāva devatā

tāpasam āliṅgitvā ure nipajjāpetvā ākāse pakkhantā tiyojanikaṃ dibba-ambavanam disvā sakuṇasaddaṇca sutvā tāpasassa ācikkhantī “tan”¹ti evamāha. **Puppharasamattebhīti** puppharasena mattehi. **Vakkaṅgehīti** vaṅkagīvehi sakuṇehi abhināditanti attho. Idāni te sakuṇe ācikkhantī “koṇcā”²ti-ādimāha. Tattha **diviyāti** dibyā. **Kolaṭṭhimadhusālīkāti** kolaṭṭhisakuṇā² ca nāma suvaṇṇasālīkā sakuṇā ca. Ete dibbasakuṇā ettha vasantīti dasseti. **Kūjītā haṃsapūgehīti** haṃsagaṇehi upakūjītā viravasamghaṭṭitā. **Kokilettā pabodhareti** ettha Ambavane kokilā vassantiyo attānaṃ pabodhenti nāpenti. **Ambetthāti** ambā ettha. **Vippasākhaggāti** phalabhārena onamitasākhaggā. **Palālakhalasannibhāti** pupphasannicayena sālīpalālakhalasadisā. **Pakkatālavilambinoti** pakkatālaphalavilambino. Evarūpā rukkhā ca ettha atthīti Ambavanam vaṇṇeti.

Vaṇṇayitvā ca pana tāpasam tattha otāretvā “imasmiṃ Ambavane ambāni khādanto attano taṇhaṃ pūrehī”²ti vatvā pakkāmi. Tāpaso ambāni khāditvā taṇhaṃ pūretvā vissamitvā Ambavane vicaranto taṃ petam dukkhaṃ anubhavantaṃ disvā kiñci vattum nāsakkhi. Sūriye pana atthaṅgate taṃ nāṭakitthiparivāritaṃ dibbasampattiṃ anubhavamaṇaṃ disvā tisso gāthā abhāsi—

28. “Mālī kiriṭṭi kāyūrī, aṅgadī candanussado.

Rattim tvaṃ paricāresi, divā vedesi vedanaṃ.

29. Soḷasitthisahassāni, yā te’ mā paricārikā.

Evaṃ mahānubhāvosi, abbhuto lomahaṃsano.

30. Kiṃ kammamakarī pubbe, pāpaṃ attadukhāvahaṃ.

Yaṃ karitvā manussesu, piṭṭhimamsāni khādasī”²ti.

Tattha **mālīti** dibbamālādharo. **Kiriṭṭīti** dibbaveṭṭhanadharo. **Kāyūrīti** dibbābharaṇapaṭimaṇḍito. **Aṅgadīti** dibbaṅgadasamannāgato. **Candanussadoti** dibbacandanavilitto. **Paricāresīti** indriyāni dibbavisayesu cāresi. **Divāti**

1. Etanti (Sī), chi tanti (I, Ka) 2. Koyaṭṭhimadhusālīkāti koyaṭṭhisakuṇā (Sī, Syā, I)

divā pana mahādukkhaṃ anubhosi. **Yā temāti** yā te imā. **Abbhutoti** manussaloke abhūtapubbo. **Lomahaṃsanoti** ye taṃ passantī, tesaṃ lomāni haṃsanti. **Pubbeti** purimabhava. **Attadukkhāvahanti** attano dukkhāvahaṃ. **Manussesūti** yaṃ manussaloke katvā idāni attano piṭṭhimaṃsāni khādasīti pucchati.

Peto taṃ sañjānitvā “tumhe maṃ na sañjanātha, ahaṃ tumhākaṃ purohito ahoṣiṃ, idaṃ me rattim sukhānubhavanaṃ tumhe nissāya katassa upaḍḍhūposathassa nissandena laddhaṃ, divā dukkhānubhavanaṃ pana mayā pakatassa pāpasseva nissandena. Ahañhi tumhehi vinicchaye ṭhapito kūṭaḍḍaṃ karitvā lañjaṃ gahetvā parapiṭṭhimaṃsiko hutvā tassa divā katassa kamma nissandena idaṃ dukkhaṃ anubhavāmī”ti vatvā gāthādvayamāha—

31. “Ajjhenāni paṭiggayha, kāmesu gadhito ahaṃ.

Acarim dīghamaddhānaṃ, paresaṃ ahitāyahaṃ.

32. Yo piṭṭhimaṃsiko hoti, evaṃ ukkacca khādati.

Yathāhaṃ ajja khādāmi, piṭṭhimaṃsāni attano”ti.

Tattha **ajjhenānīti** vede. **Paṭiggayhāti** paṭiggahetvā adhiyitvā. **Acarinti** paṭipajjimi. **Ahitāyahanti** ahitāya atthanāsanāya ahaṃ. **Yo piṭṭhimaṃsikoti** yo puggalo paresaṃ piṭṭhimaṃsakhādako pisuṇo hoti. **Ukkaccāti** ukkantitvā.

Idaṃca pana vatvā tāpasam pucchi “tumhe kathaṃ idhāgatā”ti. Tāpaso sabbaṃ vitthārena kathesi. Idāni pana bhante idheva vasissatha; gamissathāti. Na vasissāmi, assamapadaṃyeva gamissāmīti. Peto “sādhu bhante ahaṃ vo nibaddhaṃ ambapakkena upaṭṭhahissāmī”ti vatvā attano ānubhāvena assamapadeyeva otāretvā “anukkaṇṭhā idheva vasathā”ti paṭiññaṃ gahetvā gato. Tato paṭṭhāya nibaddhaṃ ambapakkena upaṭṭhahi. Tāpaso taṃ paribhuñjanto kaṣiṇaparikkammaṃ katvā jhānābhiññā nibbattetvā brahmalokaparāyaṇo ahoṣi.

Satthā upāsakānaṃ imaṃ dhammadeśanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakam samodhānesi, saccapariyosāne keci sotāpannā

ahesuṃ, keci sakadāgāmino, keci anāgāmino. Tadā devadhītā Uppalavaṇṇā ahosi, tāpaso pana ahameva ahosinti.

Kim chandajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Kumbhajātakavaṇṇanā (512)

Ko pāturāsīti idam Sathhā Jetavane viharanto Visākhāya sahāyikā surāpītā pañcasatā itthiyo ārabba kathesi. Sāvattiyaṃ kira surāchaṇe saṃghuṭṭhe tā pañcasatā itthiyo sāmikānaṃ chaṇe kīlāmānānaṃ¹ tikkhasuraṃ paṭiyādetvā “chaṇaṃ kīlissāmā”ti sabbāpi Visākhāya santikaṃ gantvā “sahāyike chaṇaṃ kīlissāmā”ti vatvā “ayaṃ surāchaṇo, na ahaṃ suraṃ pivissāmī”ti vutte “tumhe Sammāsambuddhassa dānaṃ detha, mayaṃ chaṇaṃ karissāmā”ti āhaṃsu. Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā tā uyyojetvā Sathhāraṃ nimantāpetvā mahādānaṃ pavattetvā bahuṃ gandhamālaṃ ādāya sāyanhasamaye dhammakathaṃ sotuṃ tāhi parivutā Jetavanaṃ agamāsi. Tā panitthiyo suraṃ pivamānāva tāya saddhiṃ gantvā dvārakoṭṭhake ṭhatvā suraṃ pivitvāva tāya saddhiṃ Saththu santikaṃ agamaṃsu. Visākhā Sathhāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi, itarāsu ekaccā Saththu santikeyeva naccimṃsu, ekaccā gāyimṃsu, ekaccā hatthakukkucapādakukkucāni, ekaccā kalahaṃ akaṃsu.

Sathhā tāsāṃ saṃvegajananatthāya bhamukalomato raṃsī vissajjesi, andhakāratimisā ahosi. Tā bhītā ahesuṃ maraṇabhayaṭṭhitā, tena tāsāṃ surā jīri. Sathhā nisinnapallaṅke antarahito Sinerumuddhani ṭhatvā uṇṇalomato raṃsī vissajjesi, candasūriyasahassuggamaṇaṃ viya ahosi. Sathhā tattha ṭhitova tāsāṃ saṃvegajananatthāya—

“Ko nu hāso kimānando, niccaṃ pajjalite sati.

Andhakārena onaddhā, padīpaṃ na gavesathā”ti²—

imaṃ gāthamāha. Gāthāpariyosāne tā pañcasatāpi sotāpattiṭṭhale patiṭṭhahimṃsu. Sathhā āgantvā Gandhakuṭichāyāya Buddhāsane nisīdi.

1. Chaṇakīlāvasāne (I, Ka)

2. Khu 1. 35 piṭṭhe Dhammapade.

Atha naṃ Visākhā vanditvā “bhante idaṃ hirottappabhedakaṃ surāpānaṃ nāma kadā uppannaṃ”ti pucchi. So tassā ācikkhanto atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmaḍatte rajjaṃ kārente eko Kāsiraṭṭhavāsī Suro nāma vanacarako bhaṇḍapariyesanattḥāya Himavantaṃ agamāsi. Tattheke rukkho uggantvā porisamatte ṭhāne tidhākappo ahosi. Tassa tiṇṇaṃ kappānaṃ antare cāṭippamāṇo āvāṇo ahosi. So deve vassante udakena pūrito, taṃ parivāretvā haritakī āmalakī maricagaccho ca ahosi, tesāṃ pakkāni phalāni chijjitvā tattha patanti. Tassāvidūre sayamjātasāli jāto, tato suvakā sālisīsāni āharitvā tasmiṃ rukkhe nisīditvā khādanti. Tesāṃ khādamānānaṃ sālīpi taṇḍulāpi tattha patanti. Iti taṃ udakaṃ sūriyasantāpena paccamānaṃ rasaṃ lohitavaṇṇaṃ ahosi. Nidāghasamaye pipāsitaṃ sakuṇagaṇā āgantvā taṃ pivitvā mattā parivattitvā rukkhamūle patimsu, tasmiṃ¹ thokaṃ niddāyitvā vikūjamānā pakkamanti. Rukkhasunakhamakkaṭṭhādisupi eseṇa nayo. Vanacarako taṃ disvā “sace idaṃ visaṃ bhavyeṇa, ime mareyyuṃ, ime pana thokaṃ niddāyitvā yathāsukhaṃ gacchanti, nayidaṃ visaṃ”ti sayam pivitvā matto hutvā maṃsaṃ khāditukāmo ahosi. Tato aggim katvā rukkhamūle patite tittirakukkuṭṭhādayo māretvā maṃsaṃ āṅgāre pacitvā ekena hatthena naccanto ekena maṃsaṃ khādanto ekāhadvīhaṃ tattheva ahosi.

Tato pana avidūre eko Varuṇo nāma tāpasō vasati. Vanacarako aññadāpi tassa santikaṃ gacchati. Athassa etadahosi “idaṃ pānaṃ tāpasena saddhiṃ pivissāmi”ti. So ekaṃ veḷunālīkaṃ pūretvā pakkamaṃsena saddhiṃ āharitvā paṇṇasālaṃ gantvā “bhante imaṃ pivathā”ti vatvā ubhopi maṃsaṃ khādantā pivimsu. Iti Surena ca Varuṇena ca diṭṭhattā tassa pānassa “Surā”ti ca “Varuṇā”ti² ca nāmaṃ jātaṃ. Te ubhopi “attheso upāyo”ti veḷunālīyo pūretvā kājenādāya paccantanagaraṃ gantvā “pānakārakā nāma āgatā”ti rañño ārocāpesuṃ. Rājā ne pakkosāpesi, te tassa pānaṃ upanesuṃ. Rājā dve tayo vāre pivitvā majji, tassa taṃ ekāhadvīhamattameva ahosi.

1. Te (Sī)

2. Vāruṇīti (Sī, I), varuṇīti (Syā)

Atha ne “aññampi atthī”ti pucchi. Atthi devāti. Kuhinti. Himavante devāti. Tena hi ānethāti. Te gantvā ekadve vāre ānetvā “nibaddhaṃ gantum na sakkhissāmā”ti sambhāre sallakkhetvā tassa rukkhassa tacam ādim katvā sabbasambhāre pakkhipitvā nagare suraṃ karimsu. Nāgarā suraṃ pivitvā pamādam āpannā duggatā ahesum, nagaraṃ suññaṃ viya ahosi, tena¹ pānakārakā tato palāyitvā Bārāṇasim gantvā “pānakārakā āgatā”ti rañño ārocāpesum. Rājā ne pakkosāpetvāparibbayaṃ adāsi. Te tatthāpi suraṃ akaṃsu, tampi nagaraṃ tatheva vinassi, tato palāyitvā Sāketam, Sāketato Sāvattim agamaṃsu.

Tadā Sāvattiyam Sabbamitto nāma rājā ahosi. So tesam saṅghaṃ katvā “kena vo attho”ti pucchitvā “sambhāramūlena ceva sālipiṭṭhena ca pañcahi cāṭisatehi cā”ti vutte sabbam dāpesi. Te pañcasu cāṭisatesu suraṃ saṇṭhāpetvā mūsikabhayena cāṭirakkhaṇatthāya ekekāya cāṭiyā santike ekekaṃ biḷāraṃ bandhimsu. Te paccitvā uttaraṇakāle cāṭikucchisu paggharantaṃ suraṃ pivitvā mattā niddāyimsu. Mūsikā āgantvā tesam kaṇṇanāsikadāṭhikanaṅguṭṭhe khāditvā agamaṃsu. “Biḷārā suraṃ pivitvā matā”ti āyuttakapurisā rañño ārocesum. Rājā “visakārakā ete bhavissantī”ti tesam dvinnampi janānaṃ sīsāni chindāpesi. Te “suraṃ deva² madhuraṃ devā”ti viravantāva marimsu. Rājā te mārāpetvā “cāṭiyo bhindathā”ti ānāpesi. Biḷārāpi surāya jiṇṇāya utthahitvā kīlāntā vicarimsu, te disvā rañño ārocesum. Rājā “sace visaṃ assa, ete mareyyum, madhureneva bhavitabbaṃ, pivissāminan”ti nagaraṃ alaṅkārapetvā rājaṅgaṇe maṇḍapaṃ kārapetvā alaṅkatamaṇḍape samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīditvā amaccagaṇaparivuto suraṃ pātum ārabhi.

Tadā Sakko devarājā “ke nu kho mātupaṭṭhānādīsu appamattā tīpi sucaritāni pūrentī”ti lokam volokento tam rājānaṃ suraṃ pātum nisinnaṃ disvā “sacāyaṃ suraṃ pivissati, sakalajambudīpo nassissati. Yathā na pivissati, tathā naṃ karissāmī”ti ekaṃ surāpuṇṇam kumbhaṃ hatthatale ṭhapetvā brāhmaṇavesenāgantvā rañño sammukhaṭṭhāne ākāse

1. Te (I, Ka)

2. Suram pivitva (Si, Syā), suram detha (I)

ṭhatvā “imaṃ kumbhaṃ kiṇātha, imaṃ kumbhaṃ kiṇāthā”ti āha.
Sabbamittarājā taṃ tathā vadantaṃ ākāse ṭhitaṃ disvā “kuto nu kho
brāhmaṇo āgacchatī”ti tena saddhiṃ sallapanto tisso gāthā abhāsi—

33. “Ko pāturāsī tidivā nabhamhi,
Obhāsayaṃ saṃvarim candimāva.
Gattehi te rasmiyo niccharanti,
Sateratā vijjurivantalikke.

34. So chinnavātaṃ kamasī aghamhi,
Vehāyasaṃ gacchasi tiṭṭhasī ca.
Iddhī nu te vatthukatā subhāvitā,
Anaddhagūnaṃ api devatānaṃ.

35. Vehāyasaṃ gammadāgammā tiṭṭhasi,
Kumbhaṃ kiṇāthāti yametamatthaṃ.
Ko vā tuvaṃ kissa vā tā’ya kumbho,
Akkhāhi me brāhmaṇa etamatthan”ti.

Tattha **ko pāturāsī**ti kuto pātubhūtosī, kuto āgatosīti attho. **Tidivā nabhamhī**ti kiṃ Tāvatiṃsabhavanā āgantvā idha nabhamhi ākāse pākaṭo jātosīti pucchati. **Saṃvarinti** rattim. **Sateratā**ti¹ evaṃnāmikā. **Soti** so tvaṃ. **Chinnavātanti** valāhakopi tāva vātena kamati², tassa pana sopi vāto natthi, tenevamāha. **Kamasī**ti pavattesi. **Aghamhī**ti appaṭighe ākāse. **Vatthukatā**ti vatthu viya patiṭṭhā viya katā. **Anaddhagūnaṃ api devatānanti** yā padasā addhānaṃ agamanena anaddhagūnaṃ devatānaṃ iddhi, sā api tava subhāvitāti pucchati. **Vehāyasaṃ gammadāgammā**ti³ ākāse pavattaṃ padavītiḥāraṃ paṭicca nissāya. “Tiṭṭhasī”ti imassa “ko vā tuvaṃ”ti iminā sambandho, evaṃ tiṭṭhamāno ko vā tvanti attho. **Yametamatthanti** yaṃ etaṃ vadasi. Imassa “kissa vā tāyan”ti iminā sambandho, yaṃ etaṃ kumbhaṃ kiṇāthāti vadasi, kissa vā te ayaṃ kumbhoti attho.

1. Sateritāti (Sī, Syā, Ka)

2. Kampati (Ka)

3. Kamamāgammāti (Sī, Syā, I)

Tato Sakko “tena hi suṇāhī”ti vatvā surāya dose dassento āha—

36. “Na sappikumbho napi telakumbho,
Na phāṇitassa na madhussa kumbho.
Kumbhassa vajjāni anappakāni,
Dose bahū kumbhagate suṇātha.

37. Gaḷeyya yaṃ pitvā pate papātaṃ,
So bbhaṃ guhaṃ candaniyoḷigallaṃ.
Bahumpi bhuñjeyya abhojaneyyaṃ,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

38. Yaṃ pitvā cittasmiṃ anesamāno,
Āhiṇḍatī goriva bhakkhasādī.
Anāthamāno upagāyati naccati ca,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

39. Yaṃ ve pivitvā acelova naggo,
Careyya gāme visikhantarāni.
Sammūḷhacitto ativelasāyī,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

40. Yaṃ pitvā uṭṭhāya pavedhamāno,
Sīsañca bāhuñca pacālayanto.
So naccatī dārukaṭallakova,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

41. Yaṃ ve pivitvā aggidaḍḍhā sayanti,
Atha sigālehipi khāditāse.
Bandhaṃ vadhāṃ bhogajāniñcu’penti,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

42. Yaṃ pitvā bhāseyya abhāsaneyyaṃ,
 Sabhāya'māsīno apetavattho.
 Sammakkhito vantagato byasanno,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
43. Yaṃ ve pivitvā ukkaṭṭho āvilakkho,
 Mameva sabbapathavīti maññe.
 Na me samo cāturantopi rājā,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
44. Mānātimānā kalahāni pesuṇī,
 Dubbaṇṇinī naggayinī palāyinī.
 Corāna dhuttāna gatī niketo,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
45. Iddhāni phītāni kulāni assu,
 Anekaśāhassadhanāni loke.
 Ucchinnadāyajjakatāni'māya,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
46. Dhaññaṃ dhanam rajataṃ jātarūpaṃ,
 Khettaṃ gavaṃ yattha vināsayanti.
 Ucchedanī vittaḡataṃ kulānaṃ,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
47. Yaṃ ve pitvā dittarūpova poso,
 Akkosati mātaraṃ pitarañca.
 Sassumpi gaṇheyya athopi suṇhaṃ,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
48. Yaṃ ve pitvā dittarūpāva nārī,
 Akkosatī sassuraṃ sāmikañca.
 Dāsampi gaṇhe paricārikampi,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

49. Yaṃ ve pivitvāna haneyya poso,
 Dhamme ʘhitaṃ samaṇaṃ brāhmaṇaṃ vā.
 Gacche apāyampi tatonidānaṃ,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
50. Yaṃ ve pivitvā duccaritaṃ caranti,
 Kāyena vācāya ca cetasā ca.
 Nirayaṃ vajanti duccaritaṃ caritvā,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
51. Yaṃ yācamānā na labhanti pubbe,
 Bahuṃ hiraṇṇampi pariccajantā.
 So taṃ pivitvā alikaṃ bhaṇāti,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
52. Yaṃ ve pitvā pesane pesiyanto,
 Accāyike karaṇīyamhi jāte.
 Atthampi so nappajānāti vutto,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
53. Hirīmanāpi ahirīkabhāvaṃ,
 Pātuṃ karonti madanāya mattā.
 Dhīrāpi santā bahukaṃ bhaṇanti,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
54. Yaṃ ve pitvā ekathūpā sayanti,
 Anāsakā thaṇḍiladukkhaseyyaṃ.
 Dubbaṇṇiyaṃ āyasakyañcu'penti,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.
55. Yaṃ ve pitvā pattakhandhā sayanti,
 Gāvo kūṭahatāva na hi vāruṇiyā.
 Vego narena susahoriva,
 Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

56. Yaṃ manussā vivajjanti, sappam̐ ghoravisamiva.
Taṃ loke visasamānaṃ, ko naro pātumarahati.

57. Yaṃ ve pitvā andhakaveṇḍaputtā,
Samuddatīre paricārayantā.
Upakkamuṃ musalebhi aññamaññaṃ,
Tassā puṇṇaṃ kumbhamimaṃ kiṇātha.

58. Yaṃ ve pitvā pubbadevā pamattā,
Tidivā cutā sassatiyā samāyā.
Taṃ tādisaṃ majjamimaṃ niratthakaṃ,
Jānaṃ mahārāja kathaṃ piveyya.

59. Nayimasmiṃ kumbhasmiṃ dadhi vā madhu vā,
Evaṃ abhiññāya kiṇāhi rāja.
Evañhimaṃ kumbhagatā mayā te,
Akkhātarūpaṃ tava Sabbamittā”ti.

Tattha **vajjānīti** ādīnavā. **Gaḷeyyāti** gacchanto pade pade parivatteyya. **Yaṃ pitvā pateti** yaṃ pivitvā pateyya. **Sobbhanti** āvāṭaṃ. **Candaniyoḷigallanti** candanikañca oḷigallañca. **Abhojaneyyanti** bhuñjituṃ ayuttaṃ. **Anesamānoti** anissaro. **Gorivāti** goṇo viya. **Bhakkhasādīti**¹ purāṇakasaṭakhādako², yathā so tattha tattha bhakkhasaṃ pariyesanto āhiṇḍati, evaṃ āhiṇḍatīti attho. **Anāthamānoti** niravassayo anātho viya. **Upagāyatīti** aññaṃ gāyantaṃ disvā upagantvā gāyati. **Acelovāti** acelako viya. **Visikhantarānīti** antaravīthiyo. **Ativelasāyīti** aticirampi³ niddaṃ okkameyya. “Ativelacārī”tipi pāṭho, ativelacārī hutvā careyyāti attho.

Dārukaṭallako vāti dārumayayantarūpaṃ viya. **Bhogajāniñcu’pentīti** bhogajāniñca upenti, pāṇātipātādini katvā daṇḍapīḷitā dhanajāniñca aññañca vadhabandhanādidukkaṃ pāpuṇantīti attho. **Vantagatoti** attano vantaṃ gato. **Byasannoti** byasanāpanno. “Visanno”tipi

1. Bhakkhasārīti (Ka)

2. Surākasaṭakhādako (Sī, Syā)

3. Atirekataraṃ (Ka)

pāṭho, tasmim vante osannoti¹ attho. **Ukkaṭṭhoti** ahaṃ mahāyodho, ko mayā sadiso atthīti evaṃ ukkaṃsagato hutvā. **Āvilakkhoti** rattakkho.

Sabbapathavīti sabbā pathavī. “Sabbaputhuvī”tipi pāṭho. **Cāturantoti** catusamuddapariyantāya pathaviyā issaro. **Mānātimānāti** mānakārikā. Sesapadesupi eseva nayo. **Gatīti** nibbatti². **Niketoti** nivāso. **Tassā puṇṇanti** yā evarūpā, tassā puṇṇaṃ. **Iddhānīti** samiddhāni. **Phītānīti** vatthālāṇkarakappabhaṇḍehi pupphitāni. **Ucchinnadāyajjakatānīti** ucchinnadāyādāni niddhanāni katāni. **Yattha vināsayantīti** yaṃ nissāya yattha patiṭṭhitā, evaṃ³ bahumpi dhanadhaññādisāpateyyaṃ nāsayanti, kapaṇā honti.

Dittarūpoti dappitarūpo. **Gaṇheyyāti** bhariyasaññāya kilesavasena hatthe gaṇheyya. **Dāsampi gaṇheti** attano dāsampi kilesavasena “sāmiko me”ti gaṇheyya. **Pivivānāti** pivivā. **Duccaritaṃ caritvāti** evaṃ tīhi dvārehi dasavidhampi akusalaṃ katvā. **Yaṃ yācamānāti** yaṃ purisaṃ pubbe suraṃ apivantaṃ bahuṃ hiraññaṃ pariccajantā musāvādaṃ karohīti yācamānā na labhanti. **Pitvāti** pivivā ṭhito. **Nappajānāti vuttoti** “kenaṭṭhena āgatosī”ti vutto sāsanaṃ duggahitattā taṃ atthaṃ na jānāti. **Hirīmanāpīti** hiriyuttacittāpi. **Ekathūpāti** sūkarapotakā viya hīnājaccehipi saddhiṃ ekarāsī hutvā. **Anāsakāti** nirāhārā. **Thaṇḍiladukkhaseyyanti** bhūmiyaṃ dukkhaseyyaṃ sayanti. **Āyasakyanti** garahaṃ.

Pattakhandhāti patitakkhandhā. **Kūṭahatāvāti** gīvāya baddhena kūṭena hatā gāvo viya, yathā tā tiṇaṃ akhādantiyo pāṇīyaṃ apivantiyo sayanti, tathā sayantīti attho. **Ghoravisamivāti** ghoravisaṃ viya. **Visasamānanti** visasadisāṃ. **Andhakaveṇḍaputtāti** dasa bhātikarājāno. **Upakkamunti** paharimsu. **Pubbadevāti** asurā. **Tidivāti** Tāvatisadevalokā. **Sassatiyāti** sassatā, dīghāyukabhāvena niccasammatā devalokāti attho. **Samāyāti** saddhiṃ asuraṃyāhi. **Jānanti** evaṃ “niratthakaṃ etan”ti jānanto tumhādiso paṇḍito puriso kathaṃ

1. Osinnoti (Ka)

2. Nipphatti (Sī, Syā, I)

3. Ekampi (Sī, Syā)

piveyya. **Kumbhagatā mayāti** kumbhagataṃ mayā, ayameva vā pāṭho.
Akkhātarūpanti sabhāvato akkhātāṃ.

Taṃ sutvā rājā surāya ādīnavāṃ ñatvā tuṭṭho Sakkassa thutiṃ karonto
 dve gāthā abhāsi—

60. “Na me pitā vā athavāpi mātā,
 Etādisā yādisako tuvaṃsi.
 Hitānukampī paramatthakāmo,
 Sohaṃ karissāṃ vacanaṃ tava’jja.

61. Dadāmi te gāmavarāṇi pañca,
 Dāsīsataṃ satta gavaṃsatāni.
 Ājaññayutte ca rathe dasa ime,
 Ācariyo hosi mamatthakāmo”ti.

Tattha **gāmavarāṇī**ti brāhmaṇa ācariyassa nāma ācariyabhāgo
 icchitabbo, saṃvacchare saṃvacchare sataṣaḥsuṭṭhānake tuyhaṃ pañca
 gāme dadāmi ti vadati. **Dasa imeti** ime dasa purato ṭhite kañcanavicitte rathe
 dassento evamāha.

Taṃ sutvā Sakko devattabhāvaṃ dassetvā attānaṃ jānāpento ākāse
 ṭhatvā dve gāthā abhāsi—

62. “Taveva dāsīsatamatthu rāja,
 Gāmā ca gāvo ca taveva hontu.
 Ājaññayuttā ca rathā taveva,
 Sakkohamasmī tidasānamindo.

63. Maṃsodanaṃ sappipāyāsaṃ bhuñja,
 Khādassu ca tvaṃ madhumāsapūve.
 Evaṃ tuvaṃ dhammarato janinda,
 Anindito saggamupehi ṭhānaṃ”ti.

Tattha **evaṃ tuvaṃ dhammaratoti** evaṃ tvaṃ nānaggarasabhojanaṃ
 bhuñjanto surāpānā virato tīṇi duccharitāni pahāya
 tividhasucaritadhammarato hutvā kenaci anindito saggaṭṭhānaṃ upehīti.

Iti Sakko tassa ovādaṃ datvā sakaṭṭhānameva gato. Sopi suraṃ apivtvā surābhājanāni bhindāpetvā sīlaṃ samādāya dānaṃ datvā saggaparāyaṇo ahosi. Jambudīpepi anukkamena surāpānaṃ vepullappattaṃ jātaṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātaṃ samodhānesi “tadā rājā Ānando ahosi, Sakko pana ahameva ahosin”ti.

Kumbhajātakavaṇṇanā dutiyā.

3. Jayaddisajātakavaṇṇanā (513)

Cirassaṃ vata meti idaṃ Satthā Jetavane viharanto ekaṃ mātuposakabhikkhuṃ ārabba kathesi. Paccuppannavatthu **Sāmajātakasadiṣaṃ**¹. Tadā pana Satthā “porāṇakapaṇḍitā kañcanamālaṃ setacchattaṃ pahāya mātāpitaro posesun”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Kapilaraṭṭhe Uttarapañcālanagare Pañcālo nāma rājā ahosi. Tassa aggamaheṣī gabbhaṃ paṭilabhitvā puttaṃ vijāyi. Tassā purimabhava ekā sapattikā kujjhivā “tuyhaṃ jātaṃ jātaṃ pajaṃ khādituṃ samatthā bhavissāmi”ti patthanāṃ ṭhapetvā yakkhinī ahosi. Sā tadā okāsaṃ labhitvā tassā passantiyāva taṃ allamaṃsapesivaṇṇaṃ kumārakaṃ gahetvā murumurāyanti² khāditvā pakkāmi. Dutiyavārepi tatheva akāsi. Tatiyavāre pana tassā pasūtigharaṃ pavitṭhakāle gehaṃ parivāretvā gālhaṃ ārakkhaṃ akaṃsu. Vijātadivase yakkhinī āgantvā puna dārakaṃ aggahesi. Devī “yakkhinī”ti mahāsaddamakāsi. Āvudhahatthā purisā āgantvā deviyā dinnasaññāya yakkhiniṃ anubandhiṃsu. Sā khādituṃ okāsaṃ alabhaṇtī tato palāyitvā udakaniddhamanaṃ pāvisi. Dārako mātusaññāya tassā thanaṃ mukhena gaṇhi. Sā puttasiṇhaṃ uppādetvā tato palāyitvā susānaṃ gantvā dārakaṃ pāsāṇaleṇa ṭhapetvā paṭijaggi. Athassa anukkamena vaḍḍhamānassa manussamaṃsaṃ āharitvā adāsi.

1. Khu 6. 174 piṭṭhe.

2. Muramurāyanti (Sī), murumurāti (I), muruṃ muruṃ (Ka)

Ubhopi manussamaṃsaṃ khāditvā tattha vasim̐su. Dārako attano manussabhāvaṃ na jānāti “yakkhiniputtosmī”ti saññāya. So attabhāvaṃ jahitvā antaradhāyitum̐ na sakkoti. Athassa sā antaradhānattāya ekaṃ mūlaṃ adāsi. So mūlānubhāvena antaradhāyitvā manussamaṃsaṃ khādanto vicarati. Yakkhinī Vessavaṇassa mahārājassa veyyāvaccattāya gatā tattheva kālamakāsi. Devīpi catutthavāre aññaṃ puttāṃ vijāyi. So yakkhiniyā muttattā arogo ahosi. Paccāmittāṃ yakkhinim̐ jinitvā jātattā “Jayaddisakumāro”tissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto sabbasippesu nipphattim̐ patvā chattāṃ ussāpetvā rajjamanusāsi.

Tadā bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, “Alīnasattukumāro”tissa nāmaṃ karim̐su. So vayappatto uggahitasabbasippo uparājā ahosi. Sopi yakkhiniputto aparabhāge pamādena taṃ mūlaṃ nāsetvā antaradhāyitum̐ asakkoṃto dissamānarūpova susāne manussamaṃsaṃ khādi. Manussā taṃ disvā bhītā āgantvā rañño upakkosim̐su “deva eko yakkho dissamānarūpo susāne manussamaṃsaṃ khādati, so anukkamena nagaraṃ pavisitvā manusse māretvā khādissati, taṃ gāhāpetum̐ vaṭṭati”ti. Rājā “sādhū”ti paṭissuṇitvā “gaṇhatha nan”ti āṇāpesi. Balakāyo gantvā susānaṃ parivāretvā aṭṭhāsi. Yakkhiniputto naggo ubbiggarūpo maraṇabhayaabhīto viravanto manussānaṃ antaraṃ pakkhandi. Manussā “yakkho”ti maraṇabhayaabhītā dvidhā bhijjim̐su. Sopi tato palāyitvā araññaṃ pāvisi, na puna manussapathaṃ āgacchi. So ekaṃ mahāvattani-aṭaviṃ nissāya maggapaṭipānnesu manussesu ekekaṃ gahetvā araññaṃ pavisitvā māretvā khādanto ekasmim̐ nigrodhamūle vāsaṃ kappesi.

Atheko satthavāhabrāhmaṇo aṭavipālānaṃ sahaṃsaṃ datvā pañcahi sakaṭasatehi taṃ maggaṃ paṭipajji. Manussayakkho viravanto pakkhandi, bhītā manussā urena nipajjim̐su. So brāhmaṇaṃ gahetvā palāyanto khāṇunā pāde viddho aṭavipālesu anubandhantesu brāhmaṇaṃ chaḍḍetvā attano vasaṇatṭhānarukkhamūle nipajji. Tassa tattha nipannassa sattame divase Jayaddisarājā migavadham¹ āṇāpetvā nagarā nikkhami. Taṃ nagarā

1. Migavaṃ (I), migam̐ vadhāya (Ka)

nikkhamantamattameva Takkasilavāsī Nando nāma mātuposakabrāhmaṇo catasso satārahagāthāyo ādāya āgantvā rājānaṃ addasa. Rājā “nivattitvā suṇissāmi”ti tassa nivāsagehaṃ dāpetvā migavaṃ gantvā “yassa passena migo palāyati, tasseva gīvā”ti āha. Atheke pasadamigo uttāhavitvā rañño abhimukho gantvā palāyi. Amaccā parihāsaṃ karimsu. Rājā khaggaṃ gahetvā taṃ anubandhitvā tiyojanamatthake patvā khaggena paharitvā dve khaṇḍāni karitvā kājenādāya āgacchanto manussayakkhassa nipannaṭṭhānaṃ patvā dabbatīṇesu nisīditvā thokaṃ vissamitvā gantuṃ ārabhi. Atha naṃ so uttāhaya “tiṭṭha kuhiṃ gacchasi, bhakkhosi me”ti hatthe gahetvā paṭhamam gāthamāha—

64. “Cīrassaṃ vata me udapādi ajja,
Bhakkho mahā sattamibhattakāle.
Kutosi kovāsi tadinṅha brūhi,
Ācikkha jātīm vidito yathāsī”ti.

Tattha **bhakkho mahā**ti mahābhakkho. **Sattamibhattakāle**ti pāṭipadato paṭṭhāya nirāhārassa sattamiyaṃ bhattakāle. **Kutosī**ti kuto āgatosīti.

Rājā yakkhaṃ disvā bhīto ūrutthambhaṃ¹ patvā palāyituṃ nāsakkhi, satim̐ pana paccupaṭṭhāpetvā dutiyaṃ gāthamāha—

65. “Pañcālarājā migavaṃ pavittṭho,
Jayaddiso nāma yadissuto te.
Carāmi kacchāni vanāni cāhaṃ,
Pasadam imam̐ khāda mama’jja muñcā”ti.

Tattha **migavaṃ pavittṭho**ti migavadhāya raṭṭhā nikkhanto. **Kacchānī**ti pabbatapassāni. **Pasadanti** pasadamigaṃ.

1. Ūrukkhambhaṃ (I), ūrukampamānaṃ (Ka)

Taṃ sutvā yakkho tatiyaṃ gāthamāha—

66. “Seneva tvaṃ paṇasi sassamāno,
Mamesa bhakkho pasado yaṃ vadesi.
Taṃ khādiyāna pasadaṃ jighaññaṃ,
Khādissaṃ pacchā na vilāpakālo”ti.

Tattha **senevā**ti mama santakeneva. **Paṇasī**ti voharasi attānaṃ vikkiṇāsi. **Sassamā**noti vihiṃsayamāno. **Taṃ khādiyānā**ti taṃ paṭhamam khāditvā. **Jighaññanti** ghasitukāmo. **Khādissanti** etaṃ pacchā khādissāmi. **Na vilāpakā**loti mā vilapi, nāyaṃ vilāpakāloti vadati.

Taṃ sutvā rājā Nandabrāhmaṇaṃ saritvā catutthaṃ gāthamāha—

67. “Na catthi makkho mama nikkayena¹,
Gantvāna pacchāgamanāya paṇhe.
Taṃ saṅgaram brāhmaṇassappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajissan”ti.

Tattha **na catthī**ti na ce² mayhaṃ nikkayena³ vimokkha atthi. **Gantvānā**ti evaṃ sante ajja imaṃ migamaṃsaṃ khāditvā mama nagaraṃ gantvā. **Paṇheti** pageyeva, sveva pātarāsakāle paccāgamanatthāya paṭiññaṃ gaṇhāhīti adhippāyo. **Taṃ saṅgaranti**⁴ mayā “dhanam te dassāmi”ti brāhmaṇassa saṅgaro⁵ kato, taṃ tassa datvā idaṃ mayā vuttaṃ saccaṃ anurakkhanto ahaṃ puna āgamissāmīti attho.

Taṃ sutvā yakkho pañcamaṃ gāthamāha—

68. “Kiṃ kammajātaṃ anutappate tvaṃ⁶,
Pattaṃ samīpaṃ maraṇassa rāja.
Ācikkha me taṃ api sakkuṇemu,
Anujānitum āgamanāya paṇhe”ti.

1. Vikkayena (Sī, Syā)

2. Sace (Sī, Syā), na ca (Ka)

3. Vikkayenapi (Sī, Syā)

4. Saṅkaranti (Ka)

5. Saṅkaro (Ka)

6. Anutappatī taṃ (Sī, Syā, I)

Tattha kammameva **kammajātaṃ**. **Anutappateti**¹ taṃ anutappati.
Pattanti upagataṃ. **Api sakkuṇemūti** api nāma taṃ tava sokakāraṇaṃ sutvā
 pātova āgamanāya taṃ anujāniturū sakkuṇeyyāmāti attho.

Rājā taṃ kāraṇaṃ kathento chaṭṭhaṃ gāthamāha—

69. “Katā mayā brāhmaṇassa dhanāsā,
 Taṃ saṅgaram paṭimukkaṃ na muttaṃ.
 Taṃ saṅgaram brāhmaṇassappadāya,
 Saccānurakkhī punarāvajissan”ti.

Tattha **paṭimukkaṃ na muttanti** catasso satārahā gāthā sutvā “dhanam
 te dassāmī”ti paṭiññāya mayā attani paṭimuñcivā ṭhapitaṃ, na pana taṃ
 muttaṃ dhanassa adinnattā.

Taṃ sutvā yakkho sattamaṃ gāthamāha—

70. “Yā te katā brāhmaṇassa dhanāsā,
 Taṃ saṅgaram paṭimukkaṃ na muttaṃ.
 Taṃ saṅgaram brāhmaṇassappadāya,
 Saccānurakkhī punarāvajassū”ti.

Tattha **punarāvajassūti** puna āgacchassu.

Evañca pana vatvā rājānaṃ vissajjesi. So tena vissatṭho “tvaṃ mā
 cintayi, ahaṃ pātova āgamiṣāmī”ti vatvā magganimitāni sallakkhento
 attano balakāyaṃ upagantvā balakāyaparivuto nagaraṃ pavisitvā
 Nandabrāhmaṇaṃ pakkosāpetvā mahārahe āsane nisīdāpetvā tā gāthā sutvā
 cattāri saḥassāni datvā yānaṃ āropetvā “imaṃ Takkasilameva nethā”ti
 manusse datvā brāhmaṇaṃ uyyojetvā dutiyadivase paṭigantukāmo hutvā
 puttaṃ āmantetvā anusāsi. Tamatthaṃ dīpento Satthā dve gāthā abhāsi—

1. Anutappatī tanti (Sī, Syā, I)

71. “Mutto ca so Porisādassa hatthā,
Gantvā sakam̐ mandiram̐ kāmakāmī.
Tam̐ saṅgaram̐ brāhmaṇassappadāya,
Āmantayī puttamalīnasattum̐.

72. Ajjeva rajjam̐ abhisiṅcayassu,
Dhammam̐ cara sesu paresu cāpi¹.
Adhammakāro ca te māhu raṭṭhe,
Gacchāmahaṃ Porisādassa ñatte”ti.

Tattha **Alīnasattunti** evaṃnāmakaṃ kumāraṃ. Pāḷiyaṃ pana
“Arinasattun”ti² likhitaṃ. **Ajjeva rajjanti** putta rajjam̐ te dammi, tvaṃ ajjeva
muddhani abhisekaṃ abhisiṅcayassu. **Ñatteti** abhyāse³, santiketi attho.

Tam̐ sutvā kumāro dasamaṃ gāthamāha—

73. “Kiṃ kamma krubbam̐ tava deva pāva⁴,
Nārādhayī tam̐ tadicchāmi sotum̐.
Ya’majja rajjamhi udassaye tvaṃ,
Rajjampi niccheyyaṃ tayā vināhan”ti.

Tattha **krubbanti** karonto. **Ya’majjāti** yena anārādhakammena ajja maṃ
rajjamhi tvaṃ udassaye ussāpesi patiṭṭhāpesi, tam̐ me ācikkha, ahaṃ hi tayā
vinā rajjampi na icchāmīti attho.

Tam̐ sutvā rājā anantaraṃ gāthamāha—

74. “Na kammunā vā vacasā va tāta,
Aparādhitoḥaṃ tuviyaṃ sarāmi.
Sandhiṇca katvā purisādakena,
Saccānurakkhī punāhaṃ gamissan”ti.

Tattha **aparādhitoti** aparādham̐ ito. **Tuviyanti** tava santakaṃ⁵. Idaṃ
vuttam̐ hoti—tāta ahaṃ ito tava kammato vā tava vacanato

1. Dhammaṇca raṭṭhesu janesu cāpi (Sī, Syā)

2. Adīnasattanti (Sī), Alīnasattanti (Syā), adīnasattunti (I)

3. Ñatteti nayante (Sī), ñatteti tyante (I), ñanteti tyante (Syā)

4. Pāde (Sī, Syā, I, Ka)

5. Santikaṃ (Syā, Ka)

vā kiñci mama appiyaṃ aparādhaṃ sarāmīti. **Sandhiñca katvāti** maṃ pana migavaṃ gataṃ eko yakkho “khādissāmī”ti gaṇhi. Athāhaṃ brāhmaṇassa dhammakathaṃ sutvā tassa sakkāraṃ katvā “sve tava pātarāsakāle āgamissāmī”ti tena purisādakena sandhiṃ saccaṃ katvā āgato, tasmā taṃ saccaṃ anurakkhanto puna tattha gamissāmī, tvaṃ rajjaṃ kārehīti vadati.

Taṃ sutvā kumāro gāthamāha—

75. “Ahaṃ gamissāmī idheva hohi,
Natthi tato jīvato vippamokkho.
Sace tvaṃ gacchasiyeva rāja,
Ahampi gacchāmi ubho na homā”ti.

Tattha **idhevāti** tvaṃ idheva hohi. **Tatoti** tassa santikā jīvantassa mokkho nāma natthi. **Ubhoti** evaṃ sante ubhopi na bhavissāma.

Taṃ sutvā rājā gāthamāha—

76. “Addhā hi tāta satāne’sa dhammo,
Maraṇā ca me dukkhataraṃ ta’dassa.
Kammāsapādo taṃ yadā pacitvā,
Pasayha khāde bhidā rukkkhasūle”ti.

Tassattho—**addhā** ekamsena esa tāta **satānaṃ** paṇḍitānaṃ **dhammo** sabhāvo, yuttaṃ tvaṃ vadasi, api ca kho pana mayhaṃ maraṇatopetaṃ dukkhataraṃ assa, yadā taṃ so kammāsapādo. **Bhidā rukkkhasūleti** tikhiṇarukkkhasūle bhitvā pacitvā pasayha balakkākārena khādeyyāti.

Taṃ sutvā kumāro gāthamāha—

77. “Pāṇena te pāṇamahaṃ nimissaṃ,
Mā tvaṃ agā Porisādassa ñatte.
Etañca te pāṇamahaṃ nimissaṃ,
Tasmā mataṃ jīvitassa vaṇṇemī”ti.

Tattha **nimissanti** ahaṃ idheva tava pāṇena mama pāṇaṃ parivattessaṃ¹. **Tasmāti** yasmā etaṃ pāṇaṃ tava pāṇenāhaṃ nimissaṃ, tasmā tava jīvitassatthāya mama maraṇaṃ vaṇṇemi maraṇameva varemi, icchāmīti attho.

Taṃ sutvā rājā puttassa balaṃ jānanto “sādhu tāta gacchāhi”ti sampatīcchi. So mātāpitaro vanditvā nagaramhā nikkhami. Tamatthaṃ pakāśento Satthā upaḍḍhagāthamāha—

78. “Tato have dhitimā rājaputto,
Vanditvā mātu ca pitu ca pāde”ti.

Tattha **pādeti** pāde vanditvā nikkhantoti attho.

Athassa mātāpitaropi bhaginīpi bhariyāpi amaccaparijanehi² saddhim yeva nikkhamimsu. So nagarā nikkhamitvā pitarāṃ maggaṃ pucchitvā suṭṭhu vavatthapetvā mātāpitaro vanditvā sesānaṃ ovādaṃ datvā acchambhito kesarasīho viya maggaṃ āruyha yakkhāvāsaṃ pāyāsi. Taṃ gacchantaṃ disvā mātā sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkontī pathaviyaṃ pati. Pitā bāhā paggayha mahantena saddena kandi. Tampi atthaṃ pakāśento Satthā—

“Dukhini’ssa mātā nipatā pathabyā,
Pitā’ssa paggayha bhujāni kandatī”ti—

upaḍḍhagāthaṃ vatvā tassa pitarā payuttaṃ āsīsavādaṃ abhivādanavādaṃ mātārā bhaginībhariyāhi ca kataṃ saccakiriyaṃ pakāśento aparāpi catasso gāthā abhāsi—

79. “Taṃ gacchantaṃ tāva pitā viditvā,
Parammukho vandati pañjaliko.
Somo ca rājā Varuṇo ca rājā,
Pajāpatī candimā sūriyo ca.
Etehi gutto purisādakamhā,
Anuññāto sotthi paccehi tāta.

1. Parivatteyyaṃ (Sī, Syā, Ka)

2. Amaccaparijanāpi (Ka)

80. Yaṃ Daṇḍakiraṇṇo gatassa mātā,
 Rāmassa'kāsi sotthānaṃ suguttā.
 Taṃ te ahaṃ sotthānaṃ karomi,
 Etena saccena sarantu devā.
 Anuññāto sotthi paccehi putta.

81. Āvī raho vāpi manopadosaṃ,
 Nāhaṃ sare jātu malīnasatte.
 Etena saccena sarantu devā,
 Anuññāto sotthi paccehi bhātika.

82. Yasmā ca me anadhimanosī sāmi,
 Na cāpi me manasā appiyosi.
 Etena saccena sarantu devā,
 Anuññāto sotthi paccehi sāmi''ti.

Tattha **parammukhoti** ayaṃ me putto parammukho mātāpitaro vanditvā gacchati, iti etaṃ parammukhaṃ gacchantaṃ disvā veditvā¹. **Pañjalīkoti** tasmim kāle sirasi añjaliṃ ṭhapetvā vandati devatā namassati. **Purisādakamhāti** purisādassa santikā tena anuññāto sotthinā paccehi.

Rāmassa'kāsiti rāmassa akāsi. Eko kira Bārāṇasivāsī Rāmo nāma mātuposako mātāpitaro paṭijagganto vohāratthāya gato Daṇḍakiraṇṇo vijite Kumbhavatīnagaraṃ gantvā navavidhena vassena sakalapaṭṭhe vināsiyamāne mātāpitūnaṃ guṇaṃ sari. Atha naṃ mātupaṭṭhānakammasa phalena devatā sotthinā ānayitvā mātu adamsu. Taṃ kāraṇaṃ sutavasenāharitvā evamāha. **Sotthānanti** sotthibhāvaṃ. Taṃ pana kiñcāpi devatā karimsu, mātupaṭṭhānaṃ nissāya nibbattattā pana mātā akāsīti vuttaṃ. **Taṃ te ahanti** ahampi te tameva sotthānaṃ karomi, maṃ nissāya tatheva tava sotthibhāvo hotūti attho. Atha vā **karomīti** icchāmi. **Etena saccenāti** sace devatāhi tassa sotthinā ānītabhāvo sacco, etena saccena mamaṃ puttaṃ sarantu

1. Ayaṃ me putto parammukho gacchatīti veditvā (Sī, Syā, I)

devā, rāmaṃ viya tampi āharitvā mama dassantūti attho. **Anuññātoti** Porisādena “gacchā”ti anuññāto devatānaṃ ānubhāvena sotthi paṭi-āgaccha puttāti vadati.

Jātu malīnasatteti jātu ekaṃsena alīnasatte mama bhātike ahaṃ sammukhā vā parammukhā vā manopadosaṃ na sarāmi, na mayā tamhi manopadoso katapubboti evamassa kaniṭṭhā saccamakāsi. **Yasmā ca me anadhimanosi sāmīti** mama sāmī Alīnasattu yasmā tvaṃ anadhimanosi, maṃ abhibhavitvā atikkamitvā aññaṃ manena na patthesi. **Na cāpi me manasā appiyosīti** mayhampi ca manasā tvaṃ appiyo na hosi, aññaṃaññaṃ piyasaṃvāsāva mayanti evamassa aggamaheṣī saccamakāsi.

Kumāropi pitarā akkhātanayena yakkhāvāsamaggaṃ paṭipajji. Yakkhopi “khattiyā nāma bahumāyā honti, ko jānāti, kiṃ bhavissatī”ti rukkhaṃ abhiruhitvā rañño āgamaṃ olokento nisīdi. So kumāraṃ āgacchantāṃ disvā “pitaraṃ nivattetvā putto āgato bhavissati, natthi me bhayan”ti otaritvā tassa piṭṭhiṃ dassento nisīdi. So āgantvā tassa purato aṭṭhāsi. Atha yakkho gāthamāha—

83. “Brahā ujū cārumukho kutosi,
Na maṃ pajānāsi vane vasantaṃ.
Luddaṃ maṃ ñatvā ‘purisādako’ si,
Ko sotthimājāna’ midhā’ vajeyyā”ti.

Tattha **ko sotthimājāna’ midhā’ vajeyyāti** kumāra ko nāma puriso attano sotthibhāvaṃ jānanto icchanto idhāgaccheyya, tvaṃ ajānanto āgato maññeti.

Taṃ sutvā kumāro gāthamāha—

84. “Jānāmi ludda purisādako tvaṃ,
Na taṃ na jānāmi vane vasantaṃ.
Ahañca puttosmi Jayaddisassa,
Mama’jja khāda pituno pamokkhā”ti.

Tattha **pamokkhā**ti pamokkhahetu ahaṃ pitu jīvitam datvā idhāgato,
tasmā taṃ muñca, maṃ khādāhīti attho.

Tato yakkho gāthamāha—

85. “Jānāmi puttoti Jayaddisassa,
Tathā hi vo mukhavaṇṇo ubhinnaṃ.
Sudukkaraññeva kataṃ tavedaṃ,
Yo mattu’micche pituno pamokkhā”ti.

Tattha **tathā hi voti** tādiso vo tumhākaṃ ubhinnaṃpi sadisova
mukhavaṇṇo hotīti attho. **Kataṃ tavedanti** idaṃ tava kammaṃ sudukkaraṃ.

Tato kumāro gāthamāha—

86. “Na dukkaraṃ kiñci mahettha maññe,
Yo mattu’micche pituno pamokkhā.
Mātu ca hetu paraloka gantvā¹,
Sukhena saggena ca sampayutto”ti.

Tattha **kiñci mahettha maññeti** kiñci ahaṃ ettha na maññāmi. Idaṃ
vuttaṃ hoti—yakkha yo puggalo pitu vā pamokkhatthāya mātu vā hetu
paralokaṃ gantvā sukhena sagge nibbattanakasukhena sampayutto bhavituṃ
mattu’micche marituṃ icchati, tasmā ahaṃ² ettha mātāpitūnaṃ atthāya
jīvitapariccāge kiñci dukkaraṃ na maññāmīti.

Taṃ sutvā yakkho “kumāra maraṇassa abhayānakasatto nāma natthi,
tvaṃ kasmā na bhāyasi”ti pucchi. So tassa kathento dve gāthā abhāsi—

87. “Ahañca kho attano pāpakiriyaṃ,
Āvī raho vāpi sare na jātu.
Saṅkhātajātīmaraṇo’hamasmi,
Yatheva me idha tathā parattha.

1. Paralokagamyā (Sī, Syā)

2. Tassāhaṃ (Ka)

88. Khāda'jja maṃ dāni mahānubhāva,
 Karassu kiccāni imaṃ sarīraṃ.
 Rukkhaṣṣa vā te papatāmi aggā,
 Chādayamāno mayhaṃ tvamadesi maṃsaṃ”ti.

Tattha **sare na jātūti** ekaṃseneva na sarāmi.

Saṅkhātajātīmaraṇo’hamasmīti ahaṃ ñāṇena suparicchinna-jātīmaraṇo,
 jātasatto amaraṇadhammo nāma natthīti jānāmi. **Yatheva me idhāti** yatheva
 mama idha, tathā paraloke, yathā ca paraloke, tathā idhāpi maraṇato mutti
 nāma natthīti idampi mama ñāṇena suparicchinnaṃ. **Karassu kiccānīti** iminā
 sarīrena kattabbakiccāni kara, imaṃ te mayā nissaṭṭhaṃ sarīraṃ.

Chādayamāno mayhaṃ tvamadesi maṃsanti mayi rukkhaggā pativā mate
 mama sarīrato tvaṃ chādayamāno rocayamāno yaṃ yaṃ icchasi, taṃ taṃ
 maṃsaṃ adesi, khādeyyāsīti attho.

Yakkho tassa vacanaṃ sutvā bhīto hutvā “na sakkā imassa maṃsaṃ
 khādītum, upāyena naṃ palāpessāmī”ti cintetvā imaṃ gāthamāha—

89. “Idaṇca te ruccati rājaputta,
 Cajesi pāṇaṃ pituno pamokkhā.
 Tasmā hi so tvaṃ taramānarūpo,
 Sambhaṇca kaṭṭhāni jalehi aggin”ti.

Tattha **jalehīti** araṇṇaṃ pavisitvā sārādārūni āharitvā agginṃ jāletvā
 niddhūme aṅgāre kara, tattha te maṃsaṃ pacitvā khādissāmīti dīpeti.

So tathā katvā tassa santikaṃ agamāsi. Taṃ kāraṇaṃ pakāseto Satthā
 itaraṃ gāthamāha—

90. “Tato have dhitimā rājaputto,
 Dāruṃ samāharitvā mahantamagginṃ.
 Sandīpayitvā paṭivedayittha,
 Ādīpito dāni mahā’ya’maggi”ti.

Yakkho aggim katvā āgataṃ kumāraṃ oloketvā “ayaṃ purisaśiḥo, maraṇāpissa bhayaṃ natthi, mayā ettakaṃ kālaṃ evaṃ nibbhayo nāma na diṭṭhapubbo”ti lomahaṃsajāto kumāraṃ punappunaṃ olokento nisīdi. Kumāro tassa kiriyaṃ disvā gāthamāha—

91. “Khāda’jja maṃ dāni pasayhakāri,
Kiṃ maṃ muhuṃ pekkhasi haṭṭhalomo.
Tathā tathā tuyhamahaṃ karomi,
Yathā yathā maṃ chādayamāno adesi”ti.

Tattha **muhunti** punappunaṃ. **Tathā tathā tuyhamahanti** ahaṃ tuyhaṃ tathā tathā vacanaṃ karomi, idāni kiṃ karissāmi, yathā yathā maṃ chādayamāno rocayamāno adesi khādissasi, tasmā khādajja manti.

Athassa vacanaṃ sutvā yakkho gāthamāha—

92. “Ko tādisaṃ arahati khāditāye,
Dhamme ṭhitaṃ saccavādiṃ vadaññuṃ.
Muddhāpi tassa vipphaleyya sattadhā,
Yo tādisaṃ saccavādiṃ adeyyā”ti.

Taṃ sutvā kumāro “sace maṃ na khāditukāmosi, atha kasmā dārūni bhañjāpetvā aggim kāresi”ti vatvā “palāyissati nu kho, noti tava pariggaṇhanatthāyā”ti vutte “tvaṃ idāni maṃ kathaṃ pariggaṇhissasi, yohaṃ tiracchānayaṇiyaṃ nibbatto Sakkassa devarañño attānaṃ pariggaṇhituṃ nādāsin”ti vatvā āha—

93. “Idaṃ hi so brāhmaṇaṃ maññamāno,
Saso avāsesi sake sarīre.
Teneva so Candimā devaputto,
Sasatthuto¹ kāmaduhajja yakkhā”ti.

Tassattho—idaṃ hi so Sasapaṇḍito “brāhmaṇo eso”ti brāhmaṇaṃ maññamāno “ajja imaṃ sarīraṃ khāditvā idheva vasā”ti evaṃ sake sarīre attano sarīraṃ dātuṃ² avāsesi, vasāpesīti attho.

1. Sasatṭhako (Syā)

2. Khādituṃ (Ka)

Sarīrañcassa bhakkhatthāya adāsi. Sakko pabbatarasaṃ pīletvā ādāya candamaṇḍale sasalakkhaṇaṃ akāsi. Tato paṭṭhāya teneva sasalakkhaṇena so Candimā devaputto “sasī sasi”ti evaṃ sasatthuto¹ lokassa kāmadohu pemavaḍḍhano ajja yakkha virocāti. Kappaṭṭhiyaṃ hetam pāṭihāriyanti.

Taṃ sutvā yakkho kumāraṃ vissajjento gāthamāha—

94. “Cando yathā rāhumukhā pamutto,
Virocate pannaraseva bhāṇumā.
Evaṃ tuvaṃ Porisādā pamutto,
Viroca kappile mahānubhāva.
Āmodayaṃ pitaraṃ mātarañca,
Sabbo ca te nandatu ñātipakkho”ti.

Tattha **bhāṇumā**ti sūriyo. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā pannarase rāhumukhā mutto cando vā bhāṇumā vā virocāti, evaṃ tvampi mama santikā mutto Kapilaraṭṭhe viroca mahānubhāvāti. **Nandatū**ti tussatu.

Gaccha mahāvīrāti mahāsattaṃ uyyojesi. Sopi taṃ nibbisevanaṃ katvā pañca silāni datvā “yakkho nu kho esa, no”ti pariggaṇhanto “yakkhānaṃ akkhīni rattāni honti animmisāni ca, chāyā na paññāyati, acchambhitā honti. Nāyaṃ yakkho, manusso eso. Mayhaṃ pitu kira tayo bhātaro yakkhiniyā gahitā. Tesu etāya dve khādītā bhavissanti, eko puttāsinehena paṭijaggito bhavissati, iminā tena bhavitabbaṃ, imaṃ netvā mayhaṃ pitu ācikkhitvā rajje paṭiṭṭhāpessāmī”ti cintetvā “ehi ambho, na tvaṃ yakkho, pitu me jeṭṭhabhātikosi, ehi mayā saddhiṃ gantvā kulasantake rajje chattaṃ ussāpehi”ti vatvā itarena “nāhaṃ manusso”ti vutte “na tvaṃ mayhaṃ saddhasi, atthi pana so, yassa saddhasī”ti pucchitvā “atthi asukaṭṭhāne Dibbacakkhukāpaso”ti vutte taṃ ādāya tattha agamāsi. Tāpaso te disvāva “kim karontā pitāputtā araṇṇe carathā”ti vatvā tesam ñātibhāvaṃ

1. Sasatṭhako (Syā)

kathesi. Porisādo tassa saddahitvā “tāta tvaṃ gaccha, ahaṃ ekasmiññeva attabhāve dvidhā jāto, na me rajjenattho, pabbajissāmahan”ti tāpasassa santike isipabbajjaṃ pabbaji. Atha naṃ kumāro vanditvā nagaraṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā—

95. “Tato have dhitimā rājaputto,
Katañjali pariyāya¹ Porisādaṃ.
Anuññāto sotthi sukhī arogo,
Paccāgamā Kapila’malīnasattā”ti—

gāthaṃ vatvā tassa nagaraṃ gatassa negamādīhi katakiriyaṃ dassento osānagāthamāha—

96. “Taṃ negamā jānapadā ca sabbe,
Hatthārohā rathikā pattikā ca.
Namassamānā pañjalikā upāgamuṃ,
Namatthu te dukkarakāraṃkosī”ti.

Rājā “kumāro kira āgato”ti sutvā paccuggamaṇaṃ akāsi. Kumāro mahājānaparivāro gantvā rājānaṃ vandi. Atha naṃ so pucchi “tāta kathaṃ tādīsā Porisādā muttosī”ti. “Tāta nāyaṃ yakkho, tumhākaṃ jeṭṭhabhātiko, esa mayhaṃ petteyyo”ti sabbaṃ pavattiṃ ārocetvā “tumhehi mama petteyyaṃ daṭṭhum vaṭṭati”ti āha. Rājā taṅkhaṇaṇṇeva bheriṃ carāpetvā mahantena parivārena tāpasānaṃ santikaṃ agamāsi. Mahātāpaso tassa yakkhiniyā ānetvā akhāditvā positakāraṇaṇca yakkhābhāvakāraṇaṇca tesāṃ ñātibhāvaṇca sabbaṃ vitthārato kathesi. Rājā “chi bhātika rajjaṃ kārehi”ti āha. Alaṃ mahārājāti. Tena hi etha uyyāne vasissatha, ahaṃ vo catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmīti. Na āgacchāmi mahārājāti. Rājā tesāṃ assamapadato avidūre ekaṃ pabbatantaraṃ bandhitvā mahantaṃ taḷākaṃ kāretvā kedāre sampādetvā mahaḍḍhakulasahassaṃ ānetvā mahāgāmaṃ nivāsetvā tāpasānaṃ bhikkhācāriṃ paṭṭhapesi. So gāmo

1. Pariyagā (Sī), paggayha (Syā, I)

Cūḷakammāsadammanigamo nāma jāto. Sutasomamahāsattena Porisādassa Damitapadeso pana Mahākammāsadammanigamoti vedītabbo.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakam samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakatthero sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ, tāpaso Sāriputto, Porisādo Aṅgulimālo, kaniṭṭhā Uppalavaṇṇā, aggamahesī Rāhulamātā, Alīnasattukumāro pana ahameva ahosinti.

Jayaddisajātakavaṇṇanā tatiyā.

4. Chaddantajātakavaṇṇanā (514)

Kiṃ nu socasīti idaṃ Satthā Jetavane viharanto ekaṃ daharabhikkhunim ārabha kathesi. Sā kira Sāvattiyaṃ kuladhītā gharāvāse ādīnavaṃ disvā sāsane pabbajitvā ekadivasaṃ bhikkhunīhi saddhim dhammasavanāya gantvā alaṅkatadhammāsane nisīditvā dhammaṃ desetassa Dasabalassa aparimāṇapuñṇapabhāvābhiniḍḍattam uttamarūpasampattiyuttaṃ attabhāvaṃ oloketvā “pariciṇṇapubbā nu kho me bhavasmiṃ vicarantiyā imassa mahāpurisassa pādapariṇāṇikā”ti cintesi. Athassā taṅkhaṇaṇṇeva jātissaraṇaṇaṃ uppajji “Chaddantavāraṇakāle ahaṃ imassa mahāpurisassa pādapariṇāṇikā bhūtapubbā”ti. Athassā sarantiyā mahantaṃ pītipāmojjaṃ uppajji. Sā pītivegena mahāhasitaṃ hasitvā puna cintesi “pādapariṇāṇikā nāma sāmikānaṃ hitajjhāsayā appakā, ahitajjhāsayāva bahutarā, hitajjhāsayā nu kho ahaṃ imassa mahāpurisassa ahosiṃ; ahitajjhāsayā”ti. Sā anussaramānā “ahaṃ appamattakaṃ dosaṃ hadaye ṭhapetvā vīsaratanasatikaṃ Chaddantamahāgajissaraṃ Sonuttaraṃ¹ nāma nesādaṃ pesetvā visapītasallena vijjhāpetvā jīvitakkhayaṃ pāpesin”ti addasa. Athassā soko udapādi, hadayaṃ uṇhaṃ ahosi, sokaṃ sandhāretuṃ asakkontī assasitvā passasitvā mahāsaddena parodi. Taṃ disvā

1. Soṇuttaraṃ (Sī, Syā)

Satthā sitaṃ pātu karitvā “ko nu kho bhante hetu, ko paccayo sitassa pātukammāyā”ti bhikkhusaṅghena puṭṭho “bhikkhave ayam daharabhikkhunī pubbe mayi kataṃ aparādhaṃ saritvā rodati”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Himavantapadesa Chaddantadahaṃ upanissāya aṭṭhasahassā hatthināgā vasiṃsu iddhimantā vehāsaṅgamā. Tadā bodhisatto jeṭṭhakavāraṇassa putto hutvā nibbatti, so sabbaseto ahosi rattamukhapādo. So aparabhāge vuddhippatto aṭṭhāsītihatthubbedho ahosi vīsaratanasatāyāmo. Aṭṭhapaṇṇāsahatthāya rajatadāmasadisāya soṇḍāya samannāgato. Dantā panassa parikkhepato pannarasahatthā ahesuṃ dīghato timsahatthā chabbaṇṇaraṃsihi samannāgatā. So aṭṭhannaṃ nāgasahassānaṃ jeṭṭhako ahosi, pañcasate Paccekabuddhe pūjesi. Tassa dve aggamaheṣiyo ahesuṃ Cūlasubhaddā Mahāsubhaddā cāti. Nāgarājā aṭṭhanāgasahassaparivāro Kañcanaguḥāyaṃ vasati. So pana Chaddantadaho āyāmato ca vitthārato ca paṇṇāsajojano hoti. Tassa majjhe dvādasajojanappamāṇe tṭhāne sevālo vā paṇakaṃ vā natthi, maṇikkhandhavaṇṇa-udakameva santiṭṭhati, tadanantaraṃ yojanavitthataṃ suddhaṃ kallahāravanam, taṃ udakaṃ parikkhipitvā tṭhitaṃ, tadanantaraṃ yojanavitthatameva suddhaṃ nīluppalavanam taṃ parikkhipitvā tṭhitaṃ, tato yojanayojanavitthatāneva rattuppalasetuppalarattapadumasetapadumakumudavanāni purimaṃ purimaṃ parikkhipitvā tṭhitāni. Imesaṃ pana sattannaṃ vanānaṃ anantaraṃ sabbesampi tesam kallahārādivanānaṃ vasena omissakavanam yojanavitthatameva tāni parikkhipitvā tṭhitaṃ. Tadanantaraṃ nāgānaṃ kaṭippamāṇe udake yojanavitthatameva rattasālivanam, tadanantaraṃ udakapariyante yojanavitthatameva nīlapītalohita-odātasurabhisukhumakusumasamākiṇṇaṃ khuddakagacchavanam, iti imāni dasa vanāni yojanavitthatāneva. Tato khuddakarājamāsamahārājamāsamuggavanam, tadanantaraṃ tipusa-elālukaḷābukumbhaṇḍavallivanāni, tato pūgarukkhappamāṇaṃ ucchuvanam, tato hatthidantappamāṇaphalaṃ kadalivanam, tato sālavanam, tadanantaraṃ cāṭippamāṇaphalaṃ panasavanam, tato madhuraphalaṃ ciñcavanam, tato ambavanam, tato kapiṭṭhavanam, tato omissako mahāvanasaṇḍo, tato Veluvanam, ayamassa

tasmim kāle sampatti. Saṃyuttaṭṭhakathāyaṃ pana idāni pavattamānasampattiyeva kathitā.

Veḷuvanaṃ pana parikkhipitvā satta pabbatā ṭhitā. Tesam bāhirantato paṭṭhāya paṭhamo Cūḷakālapabbato nāma, dutiyo Mahākālapabbato nāma, tato Udakapabbato¹ nāma, tato Candimapassapabbato nāma, tato Sūriyapassapabbato nāma, tato Maṇipassapabbato nāma, sattamo Suvannaṇapassapabbato nāma. So ubbedhato sattayojaniko Chaddantadahaṃ parikkhipitvā pattassa mukhavaṭṭi viya ṭhito. Tassa abbhantarimaṃ passaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ, tato nikkhantena obhāseṇa Chaddantadaho samuggatabālasūriyo viya hoti. Bāhirapabbatesu pana eko ubbedhato chayojaniko, eko pañca, eko cattāri, eko tīṇi, eko dve, eko yojaniko, evaṃ sattapabbataparikkhittassa pana tassa dahassa pubbuttarakaṇṇe udakavātappaharaṇokāse mahānigrodharukkho atthi. Tassa khandho parikkhepato pañcayojaniko, ubbedhato sattayojaniko, catūsu disāsu catasso sākḥā chayojanikā, uddham ugghatasākḥāpi chayojanikāva, iti so mūlato paṭṭhāya ubbedhena terasayojaniko, sākḥānaṃ orimantato yāva pārimanta² dvādasayojaniko, aṭṭhahi pārohasahasseehi paṭimaṇḍito muṇḍamaṇipabbato viya vilāsamāno tiṭṭhati. Chaddantadahassa pana pacchimadisābhāge suvaṇṇapassapabbate dvādasayojanikā Kañcanaguḥā tiṭṭhati. Chaddanto nāma nāgarājā vassāratte hemante aṭṭhasahassanāgaparivuto Kañcanaguḥāyaṃ vasati. Gimhakāle udakavātaṃ sampaṭicchamāno mahānigrodhamūle pārohantare tiṭṭhati.

Athassa ekadivasaṃ “Mahāsālavanaṃ pupphitaṃ”ti taruṇanāgā āgantvā ārocayimṃsu. So saparivāro “sālakīlaṃ kīḷissāmī”ti Sālavanaṃ gantvā ekaṃ supupphitaṃ sālaruḅkhaṃ kumbhena pahari. Tadā Cūḷasubhaddā paṭivātapasse ṭhitā, tassā sarīre sukkhadaṇḍakamissakāni purāṇapaṇṇāni ceva tambakipillikāni ca patiṃsu. Mahāsubhaddā adhovātapasse ṭhitā, tassā sarīre pupphareṇukiṇṇakkhapattāni patiṃsu. Cūḷasubhaddā “ayaṃ nāgarājā attano piyabhariyāya upari pupphareṇukiṇṇakkhapattāni pātesi,

1. Udakapassapabbato (Sī, Syā)

2. Upari samantato (Sī, I)

mama sarīre sukkhadaṇḍakamissāni purāṇapaṇṇāni ceva tambakipillikāni ca pātesi, hotu, kātabbam jānissāmī”ti mahāsatte veram bandhi.

Aparampi divasaṃ nāgarājā saparivāro nhānatthāya Chaddantadahaṃ otari. Atha dve taruṇāgā soṇḍāhi usirakalāpe gahetvā kelāsakūṭaṃ majjantā viya nhāpesuṃ. Tasmiṃ nhatvā uttiṇṇe dve kareṇuyo nhāpesuṃ. Tāpi uttaritvā mahāsattassa santike aṭṭhaṃsu. Tato aṭṭhasahassanāgā saraṃ otarivā udakakīlaṃ kīlitvā sarato nānāpupphāni āharitvā rajatathūpaṃ alaṅkarontā viya mahāsattaṃ alaṅkaritvā pacchā dve kareṇuyo alaṅkarīṃsu. Atheko hatthī sare vicaranto Sattuddayaṃ nāma mahāpadumaṃ labhitvā āharitvā mahāsattassa adāsi. So taṃ soṇḍāya gahetvā reṇuṃ kumbhe okiritvā jeṭṭhakāya Mahāsubhaddāya adāsi. Taṃ disvā itarā “idampi Sattuddayaṃ mahāpadumaṃ attano piyabhariyāya eva adāsi, na mayhan”ti punapi tasmiṃ veram bandhi.

Athekadivasaṃ bodhisatte madhuraphalāni ceva bhisamuḷālāni ca pokkharamadhunā yojetvā pañcasate Paccekabuddhe bhojente Cūlasubhaddā attanā laddhaphalāphalaṃ Paccekabuddhānaṃ datvā “bhante ito cavitvā Maddarājakule nibbattitvā Subhaddā nāma rājakañṇā hutvā vayappattā Bārāṇasirañño aggamaheśibhāvaṃ patvā tassa piyā manāpā taṃ attano ruciṃ kāretuṃ samatthā hutvā tassa ācikkhitvā ekaṃ luddakaṃ pesetvā imaṃ hatthiṃ visapītena sallena vijjhāpetvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā chabbaṇṇaraṃsiṃ vissajjente yamakadante āharāpetuṃ samatthā homī”ti patthanam ṭhapesi. Sā tato paṭṭhāya gocaraṃ aggahetvā sussitvā nacirasseva kālaṃ katvā Maddaratṭhe rāja-aggamaheśiyā kucchimhi nibbatti, Subhaddātissā nāmaṃ karīṃsu. Atha naṃ vayappattaṃ Bārāṇasirañño adaṃsu. Sā tassa piyā ahosi manāpā, soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhikā hutvā jātissaraññaṇa paṭilabhi. Sā cintesi “samiddhā me patthanā, idāni tassa nāgassa yamakadante āharāpessāmī”ti. Tato sarīraṃ telena makkhetvā kiliṭṭhavatthaṃ nivāsetvā gilānākāraṃ dassetvā sirigabbhaṃ pavisitvā mañcake nipajji. Rājā “kuhiṃ Subhaddā”ti vatvā “gilānā”ti sutvā sirigabbhaṃ pavisitvā mañcake nisīditvā tassā piṭṭhiṃ parimajjanto paṭhamam gāthamāha—

97. “Kiṃ nu socasi’nuccaṅgi, paṇḍū’si varavaṇṇini.

Milāyasi visālakkhi, mālāva parimadditā”ti.

Tattha **anuccaṅgī**ti kañcanasannibhasarīre. **Mālāva parimadditā**ti
hatthehi parimadditā padumamālā viya.

Taṃ sutvā sā itaraṃ gāthamāha—

98. “Dohaḷo me mahārāja, supinantenu’pajjhagā.

Na so sulabharūpova, yādiso mama dohaḷo”ti.

Tattha **na** soti yādiso mama **supinantenu’pajjhagā** supine passantiyā
mayā diṭṭho dohaḷo, so sulabharūpo viya na hoti, dullabho so, mayhaṃ pana
taṃ alabhantiyā jīvitaṃ natthīti avaca.

Taṃ sutvā rājā gāthamāha—

99. “Ye keci mānūsā kāmā, idha lokamhi nandane.

Sabbe te pacurā mayhaṃ, ahaṃ te dammi dohaḷan”ti.

Tattha **pacurā**ti bahū sulabhā. ()¹.

Taṃ sutvā devī “mahārāja dullabho mama dohaḷo, na taṃ idāni
kathemi, yāvattakā pana te vijite luddā, te sabbe sannipāṭetha, tesaṃ majjhe
kathessāmi”ti dīpentī anantaraṃ gāthamāha—

100. “Luddā deva samāyantu, ye keci vijite tava.

Etesaṃ ahamakkhissaṃ, yādiso mama dohaḷo”ti. ()².

Rājā “sādhū”ti sirigabbhā nikkhamitvā “yāvatikā tiyojanasatike
Kāsikaraṭṭhe luddā, tesaṃ sannipātathāya bheriṃ carāpethā”ti amacce
āṇāpesi. Te tathā akaṃsu. Nacirasseva Kāsiraṭṭhavāsino luddā yathābalaṃ
paṇṇākāraṃ gahetvā āgantvā āgatabhāvaṃ rañño

1. (Bhadde Subhadde idha lokasmiṃ **mānūsā kāmā** manussehi patthiyamānā ye keci
satta ratanā, **nandane** mānuse ye keci pañca kāmagaṇā atthi, sabbe te
vatthukāmakilesakāme ahaṃ te tuyhaṃ dadāmi vadati.) (Syā, Ka)

2. (Tattha deva ye keci tava vijite luddā atthi, sabbe te luddā samāyantu, pakkosassu,
ahaṃ yādiso mama dohaḷo, etesaṃ luddānaṃ akkhissaṃ akkhissāmi.) (Syā, Ka)

ārocāpesuṃ. Te sabbepi saṭṭhisahassamattā ahesuṃ. Rājā tesam āgatabhāvaṃ ñatvā vātapāne ñhito hatthaṃ pasāretvā tesam āgatabhāvaṃ deviyā kathento āha—

101. “Ime te luddakā devi, katahatthā visāradā.

Vanaññū ca migaññū ca, mama’tthe cattajīvītā”ti.

Tattha **ime** teti ye tvaṃ sannipātāpesi, ime te. **Katahatthā**ti vijjhanachedanesu katahatthā kusalā susikkhitā. **Visāradā**ti nibbhayā. **Vanaññū ca migaññū cā**ti vanāni ca mige ca jānanti. **Mama’tt**heti sabbepi cete mamatthe¹ cattajīvītā, yamaṃ icchāmi, taṃ karontīti.

Taṃ sutvā devī te āmantetvā itaraṃ gāthamāha—

102. “Luddaputtā nisāmetha, yāvante’ttha samāgatā.

Chabbisāṇaṃ gajaṃ setaṃ, addasaṃ supine ahaṃ.

Tassa dantehi me attho, alābhe natthi jīvitaṃ”ti.

(Tattha **nisāmethā**ti suṇātha. **Chabbisāṇanti** chabbaṇṇavisāṇaṃ.)²

Taṃ sutvā luddaputtā āhaṃsu—

103. “Na no pitūnaṃ na pitāmahānaṃ,

Diṭṭho suto kuṇjaro chabbisāṇo.

Yamaddasā supine rājaputtī,

Akkhāhi no yādiso hatthināgo”ti.

Tattha **pitūnanti** karaṇatthe sāmivacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—devi neva amhākaṃ pitūhi, na pitāmahehi evarūpo kuṇjaro diṭṭhapubbo, pageva amhehi, tasmā attanā diṭṭhalakkhaṇavasena akkhāhi no, yādiso tayā diṭṭho hatthināgoti.

1. Mama teti sabbepi te mama (I)

2. Tattha bhonto luddaputtā ettha etasmiṃ ñhāne yāvanto yattakā tumhe samāgatā me mama vacanaṃ nisāmetha suṇātha. **Chabbisāṇanti** chabbaṇṇavisāṇaṃ. Ahaṃ gajaṃ kīdisaṃ? Chabbisāṇaṃ setaṃ evarūpaṃ gajaṃ supine addasaṃ passāmi, tassa nāgarājassa dantehi me attho, alābhe natthi jīvitaṃ. (Syā, Ka)

Anantaragāthāpi teheva vuttā—

104. “Disā catasso vidisā catasso,
Uddham adho dasa disā imāyo.
Katamam disam tiṭṭhati nāgarājā,
Yamaddasā supine chabbisāṇan”ti.

Tattha **disā**ti disāsu. **Katamanti** etāsu disāsu katamāya disāyāti.

Evam vutte Subhaddā sabbe ludde oloketvā tesam antare patthaṭapādam
bhattapuṭasadisajaṅgham mahājāṇukam mahāphāsukam
bahalamassutambadāṭhikam nibbiddhapiṅgalam dussaṇṭhānam bībhaccham
sabbesam matthakamatthakena paññāyamānam mahāsattassa pubbaverim
Sonuttaram nāma nesādam disvā “esa mama vacanam kātuṃ sakkhissatī”ti
rājānam anujānapetvā tam ādāya sattabhūmikapāsādassa uparimatalam
āruyha uttarasīhapañjaram vivaritvā Uttarahimavantābhimukham hattham
pasāretvā catasso gāthā abhāsi—

105. “Ito ujum uttariyam disāyam,
Atikkamma so satta girī brahante.
Suvanṇapasso nāma girī ulāro,
Supupphito kimpurisānuciṇṇo.
106. Āruyha selam bhavanam Kinnarānam,
Olokaya pabbatapādamūlam.
Atha dakkhasī meghasamānavanṇam,
Nigrodharājānam aṭṭhasahassapādam.
107. Tattha’cchatī kuñjaro chabbisāṇo,
Sabbaseto duppasaho parebhi.
Rakkhanti nam aṭṭhasahassanāgā,
Īsārantā vātajavappahārino.

108. Tiṭṭhanti te tumūlaṃ passasantā,
 Kuppanti vātassapi eritassa.
 Manussabhūtaṃ pana tattha disvā,
 Bhasmaṃ kareyyuṃ nāssa rajopi tassā”ti.

Tattha **itoti** imamhā ṭhānā. **Uttariyanti** uttarāya. **Uḷāroti** mahā itarehi chahi pabbatehi uccataro. **Olokayāti** olokeyyāsi. **Tattha’cchatīti** tasmim nigrodhamūle gimhasamaye udakavātaṃ sampaṭicchanto tiṭṭhati. **Duppasahoti** aññe taṃ upagantvā pasayhakāraṃ kātuṃ samatthā nāma natthīti duppasaho parebhi. **Īsādanāti** rathīsāya samānadantā. **Vātajavappahārinoti** vātajavena gantvā paccāmitte paharaṇasīlā evarūpā aṭṭhasahassanāgā nāgarājānaṃ rakkhanti. **Tumūlanti**¹ bhimsanakam mahāsaddānubandhaṃ assāsaṃ² muñcantā tiṭṭhanti. **Eritassāti** vātapaharitassa yaṃ saddānubandhaṃ eritaṃ calanaṃ kampanaṃ, tassapi kuppanti, evaṃpharusā te nāgā. **Nāssāti** tassa nāsavātena viddhaṃsetvā bhasmaṃ katassa tassa rajopi na bhaveyyāti.

Taṃ sutvā Sonuttaro maraṇabhayaabhīto āha—

109. “Bahū hi’me rājakulamhi santi,
 Piḷandhanā jātarūpassa devi.
 Muttā maṇī veḷuriyāmayā ca,
 Kiṃ kāhasi dantapiḷandhanena.
 Māretukāmā kuñjaraṃ chabbisāṇaṃ,
 Udāhu ghātessasi luddaputte”ti.

Tattha **piḷandhanāti** ābharaṇāni. **Veḷuriyāmayāti** veḷuriyamayāni. **Ghātessasīti** udāhu piḷandhanāpadesena luddaputte ghātāpesukāmāsīti pucchati.

Tato devī gāthamāha—

110. “Sā issitā dukkhitā casmi ludda,
 Uddhañca sussāmi anussarantī.
 Karohi me luddaka etamatthaṃ,
 Dassāmi te gāmavarāni pañcā”ti.

1. Bhimūlanti (I, Ka)

2. Assāsapassāsaṃ (Sī, Syā)

Tattha **sā**ti sā ahaṃ. **Anussarantī**ti tena vāraṇena pure mayi kataṃ veraṃ anussaramānā. **Dassāmi teti** etasmim te atthe nipphādite saṃvacchare sataṣaḥassuṭṭhānake pañca gāṃavare dadāmi.

Evañca pana vatvā “samma luddaputta ahaṃ ‘etaṃ Chaddantahatthim mārāpetvā yamakadante āharāpetum samatthā homī’ti pubbe Paccekabuddhānaṃ dānaṃ datvā patthanaṃ paṭṭhapesim, mayā supinanta diṭṭhaṃ nāma natthi, sā pana mayā patthitapatthanaṃ samijjhissati, tvaṃ gacchanto mā bhāyī”ti taṃ samassāsetvā pesesi. So “sādhū ayye”ti tassā vacanaṃ sampañicchitvā “tena hi me pākaṭaṃ katvā tassa vasanaṭṭhānaṃ kathehi”ti pucchanto imaṃ gāthamāha—

111. “Kattha’cchatī kattha mupeti ṭhānaṃ,
Vīthi’ssa kā nhānatassa hoti.
Kathañhi so nhāyati nāgarājā,
Kathaṃ vijānemu gatiṃ gajassā”ti.

Tattha **kattha’cchatī**ti kattha vasati. **Kattha mupetī**ti kattha upeti, kattha tiṭṭhatīti attho. **Vīthi’ssa kā**ti tassa nhānatassa kā vīthi hoti, kataramaggena so gacchati. **Kathaṃ vijānemu gatiṃ**ti tayā akathite mayaṃ kathaṃ tassa nāgarājassa gatiṃ vijānissāma, tasmā kathehi noti attho.

Tato sā jātissarañāṇena¹ paccakkhato diṭṭhaṭṭhānaṃ tassa ācikkhantī dve gāthā abhāsi—

112. “Tattheva sā pokkharaṇī adūre,
Rammā sutitthā ca mahodikā ca.
Sampupphitā bhamaragaṇānuciṇṇā,
Ettha hi so nhāyati nāgarājā.

1. Jātissarañāṇanubhāvena (Ka)

113. Sīsam nahātu'ppalamālabhārī,
 Sabbaseto puṇḍarīkattacaṅgī.
 Āmodamāno gacchati sanniketam,
 Purakkhatvā mahesim sabbabhaddan'ti.

Tattha **tatthevā**ti tassa¹ vasanaṭṭhāneyeva. **Pokkharanī**ti
 Chaddantadahaṃ sandhāyāha. **Sampupphitā**ti duvidhehi kumudehi tividhehi
 uppalehi pañcavaṇṇehi ca padumehi samantato pupphitā. **Ettha hi** soti so
 nāgarājā ettha Chaddantadahe nhāyati. **Uppalamālabhārī**ti² uppalādīnaṃ
 jalajathalajānaṃ pupphānaṃ mālaṃ dhārento³. **Puṇḍarīkattacaṅgī**ti
 puṇḍarīkasadisatacena odātena aṅgena samannāgato. **Āmodamā**noti
 āmoditapamodito. **Sanniketanti** attano vasanaṭṭhānaṃ. **Purakkhatvā**ti
 sabbabhaddaṃ nāma mahesim purato katvā aṭṭhahi nāgasahashehi parivuto
 attano vasanaṭṭhānaṃ gacchatīti.

Tam sutvā Sonuttaro “sādhu ayye, ahaṃ tam vāraṇaṃ māretvā tassa
 dante āharissāmi”ti sampaṭicchi. Athassa sā tuṭṭhā sahasaṃ datvā “gehaṃ
 tāva gaccha, ito sattāhaccayena tattha gamissasi”ti tam uyyojetvā kammāre
 pakkosāpetvā “tātā amhākaṃ vāsipharasu kuddāla nikhādana
 muṭṭhikaveḷugumbacchedana satthatiṇalāyana asilohadaṇḍakakacakhāṇuka-
 ayasiṅghātakehi attho, sabbaṃ sīghaṃ katvā āharathā”ti āṇāpetvā
 cammakāre pakkosāpetvā “tātā amhākaṃ kumbhabhāragāhitaṃ
 cammabhasaṃ kātuṃ vaṭṭati, cammayottavarattahatthipāda-
 upāhanacammachattehipi no attho, sabbaṃ sīghaṃ katvā āharathā”ti
 āṇāpesi. Te ubhopi sabbāni tāni sīghaṃ katvā āharitvā adaṃsu. Sā tassa
 pātheyyaṃ saṃvidahitvā araṇisahitaṃ ādim katvā sabbaṃ upakaraṇaṃ
 baddhasattumādim katvā pātheyyaṇca cammabhasāyaṃ pakkhipi, tam
 sabbampi kumbhabhāramattaṃ ahosi.

Sonuttaropi attano parivacchaṃ katvā sattame divase āgantvā devim
 vanditvā aṭṭhāsi. Atha naṃ sā “niṭṭhitaṃ te samma sabbūpakaraṇaṃ, imaṃ
 tāva pasibbakaṃ gaṇhā”ti āha. So pana mahāthāmo pañcannaṃ hatthīnaṃ

1. Tattha (Sī, Syā)

2. Uppalamāladhārīti (Sī, Syā)

3. Bharanto (I)

balaṃ dhāreti, tasmā tambūlapasibbakaṃ viya ukkhipitvā upakacchantare
 ṭhapetvā rittahattho viya aṭṭhāsi. Subhaddā luddassa puttadārānaṃ
 paribbayaṃ datvā rañño ācikkhitvā Sonuttaraṃ uyyojesi. Sopi rājānañca
 deviñca vanditvā rājanivesanā oruyha rathe ṭhatvā mahantena parivārena
 nagarā nikkhamitvā gāmanigamajanapadaparamparāya paccantaṃ patvā
 jānapade nivattetvā paccantavāsīhi saddhiṃ araññaṃ pavisitvā
 manussapathaṃ atikkamma paccantavāsīnopi nivattetvā ekakova gacchanto
 tiṃsajojanaṃ patvā¹ paṭhamaṃ dabbagahanaṃ kāsagahanaṃ tiṇagahanaṃ
 tulasigahanaṃ saragahanaṃ tirivacchagahanaṃ cha gahanāni,
 kaṇṭakaveḷugumbagahanaṃ² vettagahanaṃ omissakagahanaṃ naḷagahanaṃ
 saragahanasadiṣaṃ uragenapi dubbinivijjhaṃ ghanavanagahanaṃ
 rukkhagahanaṃ veḷugahanaṃ aparampi veḷugumbagahanaṃ kalalagahanaṃ
 udakagahanaṃ pabbatagahanaṃ aṭṭhārasa gahanāni paṭipāṭiyā patvā³
 dabbagahanādīni asitena lāyitvā tulasigahanādīni
 veḷugumbacchedanasatthena chinditvā rukke pharasunā koṭṭetvā
 atimahante rukke nikhādanena vijjhitvā maggaṃ karonto Veḷuvane
 nisseṇiṃ katvā veḷugumbaṃ āruyha veḷuṃ chinditvā aparassa veḷugumbassa
 upari pātetvā veḷugumbamatthakena gantvā kalalagahane
 sukkharukkhapadaraṃ attharivā tena gantvā aparaṃ attharivā itaraṃ
 ukkhipitvā puna purato attharanto taṃ atikkamitvā udakagahane doṇiṃ
 katvā tāya udakagahanaṃ taritvā pabbatapāde ṭhatvā ayasiṅghāṭakaṃ
 yottena bandhitvā uddhaṃ khipitvā pabbate laggāpetvā yottenāruyha
 vajiraggena lohadaṇḍena pabbataṃ vijjhitvā khāṇukaṃ koṭṭetvā tattha ṭhatvā
 siṅghāṭakaṃ ākaḍḍhitvā puna upari laggāpetvā tattha ṭhito cammayottaṃ
 olambetvā taṃ ādāya otarivā heṭṭhimakhāṇuke bandhitvā vāmahatthena
 yottaṃ gahetvā dakkhiṇahatthena muggaraṃ ādāya yottaṃ paharivā
 khāṇukaṃ nīharivā puna abhiruhati. Etenupāyena pabbatamatthakaṃ
 abhiruyha parato otaranto purimanayeneva paṭhamaṃ pabbatamatthake
 khāṇukaṃ koṭṭetvā cammapasibbake yottaṃ bandhitvā khāṇuke veṭhetvā
 sayāṃ antopasibbake nisīditvā makkaṭakānaṃ makkaṭasuttavissajjanākārena
 yottaṃ viniveṭhento otarati. Cammachattena vātaṃ gāhāpetvā sakuṇo viya
 otaratīti vadantiyeva.

1. Gantvā (Sī)

2. Kaṇṭakagumbagahanaṃ (Sī, Syā)

3. Upagantvā (Sī)

Evam tassa Subhaddāya vacanam ādāya nagarā nikkhamitvā sattarasa gahanāni atikkamitvā pabbatagahanam patvā tatrāpi cha pabbate atikkamitvā Suvaṇṇapassapabbatamatthakam āruḷhabhāvam āvikaronto Satthā āha—

114. “Tattheva so uggahetvāna vākyam,
 Ādāya tūṇiṇca dhanuṇca luddo.
 Vituriyati¹ satta girī brahante,
 Suvaṇṇapassam nāma girim ulāram.

115. Āruya selam bhavanam kinnarānam,
 Olokayī pabbatapādamūlam.
 Tattha’ddasā meghasamānavanṇam,
 Nigrodharājānam aṭṭhasahassapādam.

116. Tattha’ddasā kuñjaram chabbisāṇam,
 Sabbasetam duppasaham parebhi.
 Rakkhanti nam aṭṭhasahassanāgā,
 Īsādanā vātajavappahārino.

117. Tattha’ddasā pokkharāṇim adūre,
 Rammam sutitthaṇca mahodikaṇca.
 Sampupphitam bhamaragaṇānuciṇṇam,
 Hattha hi so nhāyati nāgarājā.

118. Disvāna nāgassa gatiṃ ṭhitiṇca,
 Vīthissa’yā nhānatassa hoti.
 Opātamāgacchi anariyarūpo,
 Payojito cittavasānugāyā”ti.

Tattha **soti** bhikkhave so luddo tattheva sattabhūmikapāsādatale ṭhitāya tassā Subhaddāya vacanam uggahetvā saratūṇiṇca mahādhanuṇca ādāya pabbatagahanam patvā “kataro nu kho Suvaṇṇapassapabbato nāmā”ti

1. Vituriya so (Sī, Syā)

satta mahāpabbate vituriyati, tasmim kāle tuletī tūreti. So evaṃ tūrento Suvannapassaṃ nāma girim ulāraṃ disvā “ayaṃ so bhavissatī”ti cintesi. **Olokayī**ti taṃ kinnarānaṃ bhavanabhūtaṃ pabbataṃ āruyha Subhaddāya dinnasaññāvasena heṭṭhā olokesi. **Tatthā**ti tasmim pabbatapādamūle avidūreyeva taṃ nigrodhaṃ addasa.

Tatthāti tasmim nigrodharukkhamūle ṭhitaṃ. **Tatthā**ti tattheva antopabbate tassa nigrodhassāvidūre yattha so nhāyati, taṃ pokkharaṇim addasa. **Disvā**nāti Suvannapassapabbatā oruyha hatthīnaṃ gatakāle hatthipāda-upāhanaṃ āruyha tassa nāgarañño gataṭṭhānaṃ nibaddhavasanaṭṭhānaṃ upadhārento “iminā maggena gacchati, idha nhāyati, nhatvā uttiṇṇo, idha tiṭṭhatī”ti sabbaṃ disvā ahirikabhāvena anariyarūpo tāya cittavasānugāya payojito, tasmā opātaṃ āgacchi paṭipajji, āvāṭaṃ khaṇīti attho.

Tatrāyaṃ anupubbikathā—“so kira mahāsattassa vasanokāsaṃ sattamāsādhikehi sattahi saṃvaccharehi sattahi ca divasehi patvā vuttanayeneva tassa vasanokāsaṃ sallakkhetvā “idha āvāṭaṃ khaṇitvā tasmim ṭhito vāraṇādhīpatiṃ visapītena sallena vijjhivā jīvitakkhayaṃ pāpessāmī”ti vavatthapetvā araṇṇaṃ pavisitvā thambhādīnaṃ atthāya rukkhe chinditvā dabbasambhāre sajjetvā hatthīsu nhānatthāya gatesu tassa vasanokāse mahākuddālena caturassaṃ āvāṭaṃ khaṇitvā uddhatapaṃsum bījaṃ vapanto viya udakena vikiritvā udukkhalapāsāṇānaṃ upari thambhe patiṭṭhapetvā tulā ca kāje ca¹ datvā padarāni attharivā kaṇḍappamāṇaṃ² chiddaṃ katvā upari paṃsuṇca kacavaraṇca pakkhipitvā ekena passena attano pavisanaṭṭhānaṃ katvā evaṃ niṭṭhite āvāṭe paccūsakāleyeva patisīsakaṃ³ paṭimuṇcitvā kāsāyāni paridahitvā saddhim visapītena sallena dhanuṃ ādāya āvāṭaṃ otarivā aṭṭhāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

119. “Khaṇitvāna kāsūṃ phalakehi chādayi,
Attāna’modhāya dhanuṇca luddo.
Passāgataṃ puthusallena nāgaṃ,
Samappayī dukkaṭakammakārī.

1. Tulādhāre ca (Sī, Syā)

2. Kaṇṭhamāṇaṃ (Sī)

3. Paṭisīsakaṃ (Sī, Syā, I)

120. Viddho ca nāgo koñca'manādi ghoram,
 Sabbe ca nāgā ninnadam¹ ghorarūpam.
 Tiṇaṇca kaṭṭhaṇca raṇam karontā,
 Dhāvimsu te aṭṭha disā samantato.

121. Vadhissametanti parāmasanto,
 Kāsāvamaddakkhi dhajam isīnam.
 Dukkheṇa phuṭṭhassu'dapādi saññā,
 Arahaddhajo sabbhi avajjharūpo”ti.

Tattha **odhāyā**ti odahitvā paveśetvā. **Passāgatanti** attano āvāṭassa passam āgataṁ. So kira dutiyadivase āgantvā nhatvā uttiṇṇo tasmim mahāvisālamālake nāma padese aṭṭhāsi. Athassa sarīrato udakam nābhipadesena ogalitvā tena chiddena luddassa sarīre pati. Tāya saññāya so mahāsattassa āgantvā ṭhitabhāvaṁ ṇatvā taṁ passāgataṁ puthunā sallena samappayi vijjhi. **Dukkaṭakammakārī**ti tassa mahāsattassa kāyikacetasikassa dukkhassa uppādanena dukkaṭassa kammassa kārako.

Koñca'manāditi koñcanādam akari. Tassa kira taṁ sallam nābhiyam pavisitvā pihakādīni sañcuṇṇetvā antāni chinditvā piṭṭhibhāgam pharasunā padālentam viya uggantvā ākāse pakkhandi. Bhinnarajatakumbhato rajanam viya pahāramukheṇa lohitaṁ pagghari, balavavedanā uppajji. So vedanam adhivāsetum asakkonto vedanāppatto sakalapabbatam ekaninnādam karonto tikkhattum mahantaṁ koñcanādam nadi. **Sabbe cāti**² tepi sabbe aṭṭhasahassanāgā taṁ saddam sutvā maraṇabhayaabhītā ghorarūpam ninnadam anuravam karimsu. **Raṇam**³ **karontā**ti tena saddena gantvā Chaddantavāraṇam vedanāppattam disvā “paccāmittam gaṇhissāmā”ti tiṇaṇca kaṭṭhaṇca cuṇṇavicuṇṇam karontā samantā dhāvimsu.

Vadhissametanti “bhikkhave so Chaddantavāraṇo disā pakkantesu nāgesu Subhaddāya kareṇuyā passe ṭhatvā sandhāretvā samassāsayaṁānāya vedanam adhivāsetvā kaṇḍassa āgataṭṭhānam sallakkhento

1. Ninnadu (Syā), ninnādam (Ka)

2. Sabbevāti (Sī)

3. Cuṇṇam (Sī, I, Ka)

“sace idaṃ puratthimadisādīhi āgataṃ abhavissa, kumbhādīhi pavisitvā pacchimakāyādīhi nikkhamissa¹, idaṃ pana nābhiyā pavisitvā ākāsaṃ pakkhandi, tasmā pathaviyaṃ ṭhitena viṣṣaṭṭhaṃ bhavissati”ti upadhāretvā ṭhitaṭṭhānaṃ upaparikkhitukāmo “ko jānāti, kiṃ bhavissati, Subhaddaṃ apānetuṃ vaṭṭati”ti cintetvā “bhadde aṭṭhasahassanāgā mama paccāmittaṃ pariyesantā disā pakkhandā, tvaṃ idha kiṃ karosī”ti vatvā “deva ahaṃ tumhe sandhāretvā samassāsenti ṭhitā, khamatha me”ti tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā tāya ākāsaṃ pakkhandāya nāgarājā bhūmiṃ pādanakhena pahari, padaraṃ uppatitvā gataṃ. So chiddena olokeno Sonuttaraṃ disvā “vadhissāmi na”ti cittaṃ uppādetvā rajatadāmaṇṇasonḍaṃ paveṣetvā parāmasanto Buddhānaṃ isīnaṃ dhajaṃ kāsāvaṃ addakkhi. Luddo kāsāvaṃ mahāsattassa hatthe ṭhapesi. So taṃ ukkhipitvā purato ṭhapesi. Athassa tena tathārūpenapi dukkhena phuṭṭhassa “arahaddhajo nāma sabbhi paṇḍitehi avajjharūpo, aññadatthu sakkātabbo garukātabboye”ti ayaṃ saññā udapādi.

So tena saddhiṃ sallapanto gāthādvayamāha—

122. “Anikkasāvo kāsāvaṃ, yo vatthaṃ paridahissati.
Apeto damasaccena, na so kāsāvamarahati.

123. Yo ca vantakasāvassa, sīlesu susamāhito.
Upeto damasaccena, sa ve kāsāvamarahati”ti.

Tassattho—samma luddaputta yo puriso rāgādīhi kasāvehi anikkasāvo indriyadāmena ceva vacīsaccena ca apeto anupagato tehi guṇehi kasāvarasapītaṃ kāsāvavattthaṃ paridahati, so taṃ kāsāvaṃ nārahati, nānucchaviko so tassa vatthassa. Yo pana tesaṃ kasāvānaṃ vantattā vantakasāvo assa sīlesu susamāhito supatiṭṭhito paripuṇṇasīlācāro, so taṃ kāsāvaṃ arahati nāmāti.

Evam vatvā mahāsatto tasmīṃ cittaṃ nibbāpetvā “samma kimatthaṃ tvaṃ maṃ vijjhasi, kiṃ attano atthāya², udāhu aññena payojitosī”ti pucchi. Tamatthaṃ āvīkaronto Satthā āha—

1. Nikkhamissati (Sī, Syā, I)

2. Atthēna (I, Ka)

124. “Samappito puthusallena nāgo,
 Aduṭṭhacitto luddakamajjhabhāsi.
 Ki’matthayaṃ kissa vā samma hetu,
 Mamaṃ vadhī kassa vā’yaṃ payogo”ti.

Tattha **ki’matthayanti** āyatiṃ kiṃ patthento. **Kissa vāti** kissa hetu kena kāraṇena, kiṃ nāma tava mayā saddhiṃ veranti adhippāyo. **Kassa vāti** kassa vā aññassa ayaṃ payogo, kena payojito maṃ avadhīti attho.

Athassa ācikkhanto luddo gāthamāha—

125. “Kāsissa rañño mahesī bhadante,
 Sā pūjitā rājakule Subhaddā.
 Taṃ addasā sā ca mamaṃ asaṃsi,
 Dantehi atthoti ca maṃ avocā”ti.

Tattha **pūjitāti** aggamahesiṭṭhāne ṭhapetvā pūjitā. **Addasāti** sā kira taṃ supinante addasa. **Asaṃsīti** sā ca mama sakkāraṃ kāretvā
 “Himavantapadese evarūpo nāma nāgo asukasmiṃ nāma ṭhāne vasatī”ti
 mamaṃ ācikkhi. **Dantehīti** tassa nāgassa chabbaṇṇaramsisamujjalā dantā,
 tehi mama attho, piḷandhanaṃ kāretukāmāmi, te me āharāti maṃ avocāti.

Taṃ sutvā “idaṃ Cūlasubhaddāya kamman”ti ñatvā mahāsatto vedanaṃ adhivāsetvā “tassā mama dantehi attho natthi, maṃ māretukāmatāya pana pahiṇī”ti dīpento gāthādvayamāha—

126. “Bahū hime dantayugā uḷārā,
 Ye me pitūnañca pitāmahānaṃ.
 Jānāti sā kodhanā rājaputtī,
 Vadhattikā veramakāsi bālā.

127. Uṭṭhehi tvaṃ ludda kharaṃ gahetvā,
 Dante ime chinda purā marāmi.
 Vajjāsi taṃ kodhanaṃ rājaputtiṃ,
 Nāgo hato handa ima’ssa dantā”ti.

Tattha **imeti** tassa kira pitu pitāmahānaṃ dantā mā vinassantūti guhāyaṃ sannicitā, te sandhāya evamāha. **Jānāti**ti bahūnaṃ vāraṇānaṃ idha sannicite dante jānāti. **Vadhatthikā**ti kevalaṃ pana sā maṃ māretukāmā appamattakaṃ dosaṃ hadaye ṭhapetvā attano veraṃ akāsi, evarūpena pharusakammena matthakaṃ pāpesi. **Kharanti** kakacaṃ. **Purā marāmī**ti yāva na marāmi. **Vajjāsī**ti vadeyyāsi. **Handa imassa dantāti** hato so mayā nāgo, manoratho te matthakappatto, gaṇha, ime tassa dantāti.

So tassa vacanaṃ sutvā nisīdanaṭṭhānā vuṭṭhāya kakacaṃ ādāya “dante chindissāmi”ti tassa santikaṃ upagato. So pana ubbedhato aṭṭhāsīti hattho rajatapabbato viya ṭhito, tenassa so dantaṭṭhānaṃ na pāpuṇi. Atha¹ mahāsatto kāyaṃ upanāmento heṭṭhāsīsako nipajji. Tādā nesādo mahāsattassa rajatadāmasadisāṃ soṇḍaṃ maddanto abhiruhitvā Kelāsakūṭe viya kumbhe ṭhatvā mukhakoṭimaṃsaṃ dhanukena² paharivā anto pakkhipitvā kumbhato oruyha kakacaṃ antomukhe pavesesi, ubhohi hatthehi daḷhaṃ aparāparaṃ kaḍḍhi. Mahāsattassa balavavedanā uppajji, mukhaṃ lohiteṇa pūri. Nesādo ito cito ca sañcārento kakacena chindituṃ nāsakkhi. Atha naṃ mahāsatto mukhato lohitaṃ chaḍḍetvā vedanaṃ adhivāsetvā “kiṃ samma chindituṃ na sakkosī”ti pucchi. Āma sāmīti. Mahāsatto satirī paccupaṭṭhapetvā “tena hi samma mama soṇḍaṃ ukkhipitvā kakacakoṭiṃ gaṇhāpehi, mama sayāṃ soṇḍaṃ ukkhipituṃ balaṃ natthī”ti āha. Nesādo tathā akāsi.

Mahāsatto soṇḍāya kakacaṃ gahetvā aparāparaṃ cāresi³, dantā kaḷirā viya chijjimsu. Atha naṃ te āharāpetvā gaṇhitvā “samma luddaputta ahaṃ ime dante tuyhaṃ dadamāno neva ‘mayhaṃ appiyā’ti dammi, na sakkattamārattabrahmattāni patthento, imehi pana me dantehi sataguṇena sahasaguṇena satahasaguṇena sabbaññutaññāṇadantāva piyatarā, sabbaññutaññāṇappaṭivedhāya me idaṃ puññaṃ paccayo hotū”ti dante datvā “samma idaṃ ṭhānaṃ kittakena kālēna āgatosī”ti pucchitvā “sattamāsasattadivasādhikehi sattahi saṃvaccharehī”ti vutte “gaccha

1. Athassa (Sī, Syā)

2. Jāṇunā (Syā, I, Ka)

3. Cālesi (I, Ka)

imesaṃ dantānaṃ ānubhāvena sattadivasabbhantareyeva Bārāṇasim
pāpuṇissasī”ti vatvā tassa parittam katvā taṃ uyyojesi. Uyyojetvā ca pana
anāgatesuyeve tesu nāgesu Subhaddāya ca anāgatāya kālamakāsi.
Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

128. “Uṭṭhāya so luddo kharaṃ gahetvā,
Chetvāna dantāni gajuttamassa.
Vaggū subhe appaṭime pathabyā,
Ādāya pakkāmi tato hi khippan”ti.

Tattha **vaggūti** vilāsavante. **Subheti** sundare. **Appaṭimeti** imissaṃ
pathaviyaṃ aññehi dantehi asadiseti.

Tasmaṃ pakkante te nāgā paccāmittaṃ adisvā āgamiṃsu. Tamatthaṃ
pakāsento Satthā āha—

129. “Bhayaṭṭitā nāgavadhena aṭṭā,
Ye te nāgā aṭṭha disā vidhāvum.
Adisvāna posam gajapaccamittaṃ,
Paccāgamum yena so nāgarājā”ti.

Tattha **sayatṭitā**¹ maraṇabhayaena upaddutā. **Aṭṭati** dukkhitā.
Gajapaccamittanti gajassa paccāmittaṃ. **Yena soti** yattha visālamālake so
nāgarājā kalam katvā Kelāsapabbato viya patito, taṃ ṭhānaṃ paccāgamunti
attho.

Tehi pana saddhiṃ Mahāsubhaddāpi āgatā. Te sabbepi aṭṭhasahassanāgā
tattha roditvā kanditvā mahāsattassa kulupakānaṃ Paccekabuddhānaṃ
santikaṃ gantvā “bhante tumhākaṃ paccayadāyako visapītena sallena
viddho kālakato, sīvathikadassanamassa āgacchathā”ti vadiṃsu. Pañcasatā
Paccekabuddhāpi ākāsenāgantvā visālamālake otariṃsu. Tasmaṃ khaṇe dve
taruṇanāgā nāgarañño sarīraṃ dantehi ukkhipitvā Paccekabuddhe
vandāpetvā citakaṃ āropetvā jhāpayiṃsu. Paccekabuddhā sabbarattin

1. Bhayadditāti (Sī, Syā, I)

ālāhane dhammasajjhāyamakaṃsu. Aṭṭhasahassanāgā ālāhanam nibbāpetvā
vanditvā nhatvā Mahāsubhaddam purato katvā attano vasanaṭṭhānam
agamaṃsu. Tamattham pakāsentō Satthā āha—

130. “Te tattha kanditvā roditvāna¹ nāgā,
Sīse sake paṃsukam okiritvā.
Agamaṃsu te sabbe sakam niketaṃ,
Purakkhatvā mahesiṃ sabbabhaddan”ti.

tattha **paṃsukanti** ālāhanapaṃsukam.

Sonuttaropi appattheyeva sattame divase dante ādāya Bārāṇasim
sampāpuṇi. Tamattham pakāsentō Satthā āha—

131. “Ādāya dantāni gajuttamassa,
Vaggū subhe appaṭime pathabyā.
Suvanṇarājīhi samanta’modare,
So luddako kāsipuram upāgami.
Upanesi so rājakaññāya dante,
Nāgo hato handa ima’ssa dantā”ti.

Tattha **suvanṇarājīhīti** suvaṇṇarājiraṃsīhi. **Samanta’modareti** samantato
obhāsante sakalavanasaṇḍam suvaṇṇavaṇṇam viya karonte. **Upanesīti** aham
Chaddantavāraṇassa chabbaṇṇaraṃsivissajjane yamakadante ādāya
āgacchāmi, nagaram alaṅkārapethāti deviyā sāsanam pesetvā tāya rañño
ārocāpetvā devanagaram viya nagare alaṅkārapite Sonuttaropi nagaram
pavisitvā pāsādam āruhitvā dante upanesi, upanetvā ca pana “ayye yassa
kira tumhe appamattakam dosam hadaye karittha, so nāgo mayā hato mato,
‘matabhāvaṃ me āroceyyāsī’ti āha, tassa matabhāvaṃ tumhe jānātha,
gaṇhatha, ime tassa dantā”ti dante adāsi.

Sā mahāsattassa chabbaṇṇaraṃsivicittadante maṇitālavaṇṇena gahetvā
ūrūsu ṭhapetvā purimabhava² attano piyasāmikassa dante oloketi

1. Roditva (Sī, I)

2. Porāṇakassa (Ka)

“evarūpaṃ sobhaggappattaṃ vāraṇaṃ visapītena sallena jīvitakkhayaṃ
pāpetvā ime dante chinditvā Sonuttaro āgato”ti mahāsattaṃ anussarantī
sokaṃ uppādetvā adhiṇvāsetuṃ nāsakkhi. Athassā tattheva hadayaṃ phali,
taṃ divasameva kālamakāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

132. “Disvāna dantāni gajuttamassa,
Bhattuppiyassa purimāya jātiyā.
Tattheva tassā hadayaṃ aphāli,
Teneva sā kālamakāsi bālā”ti.

133. “Sambodhipatto sa mahānubhāvo,
Sitaṃ akāsī parisāya majjhe.
Pucchiṃsu bhikkhū suvimuttacittā,
Nākāraṇe pātukaronti Buddhā.

134. Ya’ maddasātha dahariṃ kumāriṃ,
Kāsāyavatthaṃ anagāriyaṃ carantiṃ.
Sā kho tadā rājakaññā ahosi,
Ahaṃ tadā nāgarājā ahosiṃ.

135. Ādāya dantāni gajuttamassa,
Vaggū subhe appaṭime pathabyā.
Yo luddako kāsipuram upāgami,
So kho tadā Devadatto ahosi.

136. Anāvasūram cirarattasaṃsitam,
Uccāvacam caritamidaṃ purāṇam.
Vītaddaro vītasoko visallo,
Sayam abhiññāya abhāsi Buddhho.

137. Ahaṃ vo tena kālena, ahosiṃ tattha bhikkhavo.
Nāgarājā tadā homi, evaṃ dhāretha jātakaṃ”ti—

imā gāthā Dasabalassa guṇe vaṇṇentehi dhammasaṅgāhakattherehi ṭhapitā.

Tattha **sitaṃ akāsi**ti so sambodhippatto Satthā mahānubhāvo alaṅkatadhammasabhāyaṃ alaṅkatadhammāsane parisamajjhe nisinno ekadivasam sitaṃ akāsi. **Nākāraṇeti** “bhante Buddhā nāma akāraṇe sitaṃ na karonti, tumhe hi ca sitaṃ kataṃ, kena nu kho kāraṇena sitaṃ katan”ti mahākhīṇāsavā bhikkhū pucchimsu. **Ya’ maddasāthāti** evaṃ puṭṭho āvuso Satthā attano sitakāraṇaṃ ācikkhanto ekaṃ daharabhikkhuniṃ dassetvā evamāha, bhikkhave yaṃ ekaṃ daharaṃ yobbanappattaṃ kumāriṃ kāsāyavatthaṃ anagāriyaṃ upetaṃ pabbajitvā imasmim sāsane carantiṃ addasātha passatha, sā tadā “visapītena sallena nāgarājaṃ vijjhitvā vadhehi”ti Sonuttarassa pesetā rājakaññā ahosi. Tena gantvā jīvitakkhayaṃ pāpito ahaṃ tadā so nāgarājā ahosinti attho. **Devadattoti** bhikkhave idāni Devadatto tadā so luddako ahosi.

Anāvasūranti na avasūraṃ, anattaṅgatasūriyanti attho.

Cirarattasaṃsitaṃ ito ciraratte¹ anekavassakoṭimattake saṃsitaṃ saṃsaritaṃ anuciṇṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—āvuso ito anekavassakoṭimattake saṃsaritampi pubbaṇhe kataṃ taṃ divasameva sāyanhe saranto viya attano caritavasena uccattā tāya rājadhītāya ca Sonuttarassa ca caritavasena nīcattā uccānīcaṃ caritaṃ idaṃ purāṇaṃ rāgādīnaṃ darānaṃ vigatatāya vītaddaro, ñātiddhanasokādīnaṃ abhāvena vītasoko, rāgasallādīnaṃ vigatatā visallo attanāva jānitvā Buddho abhāsīti. **Ahaṃ voti** ettha **voti** nipātamattaṃ, bhikkhave ahaṃ tena kālena tattha Chaddantadahe ahosinti attho. **Nāgarājāti** honto ca pana na añño koci tadā homi, atha kho nāgarājā homīti attho. **Evaṃ dhārethāti** tumhe taṃ jātakaṃ evaṃ dhāretha uggaṇhātha pariyāpuṇāthāti.

Imaṅca pana dhammadesanaṃ sutvā bahū sotāpannādayo ahesuṃ. Sā pana bhikkhunī pacchā vipassitvā arahattaṃ pattāti.

Chaddantajātakavaṇṇanā catutthā.

1. Cirato (Sī, Syā)

5. Sambhavaajātakavaṇṇanā (515)

Rajjañca paṭipannā'smāti idaṃ Satthā Jetavane viharanto paññāpāramiṃ ārabba kathesi. Paccuppannavatthu **Mahā-umaṅgajātake**¹ āvi bhavissati.

Atīte pana Kururaṭṭhe Indapattanagare² Dhanañcayakorabyo nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tassa Sucirato nāma brāhmaṇo purohito atthadhammānusāsako ahosi. Rājā dānādīni puññāni karonto dhammena rajjamanusāsī. So ekadivasam dhammayāgaṃ nāma pañham abhisankharitvā Sucirataṃ nāma brāhmaṇam purohitaṃ āsane nisīdāpetvā sakkāraṃ katvā pañham pucchanto catasso gāthāyo abhāsī—

138. “Rajjañca paṭipannā'sma, ādhipaccaṃ Sucirata.
Mahattaṃ pattumicchāmi, vijetum pathaviṃ imaṃ.

139. Dhammena no adhammena, adhammo me na ruccati.
Kiccova dhammo carito, rañño hoti Sucirata.

140. Idha cevāninditā yena, pecca yena aninditā.
Yasaṃ devamanussesu, yena pappomu brāhmaṇa.

141. Yohaṃ atthañca dhammañca, kattumicchāmi brāhmaṇa.
Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, brāhmaṇa'kkhāhi pucchito'ti.

Tattha **rajjanti** ācariya mayaṃ imasmiṃ sattayojanike Indapattanagare rajjañca, tiyojanasatike Kururaṭṭhe issarabhāvasaṅkhātāṃ ādhipaccañca.

Paṭipannā'smāti adhigatā bhavāma. **Mahattanti** idāni mahantabhāvaṃ.

Pattumicchāmi vijetunti imaṃ pathaviṃ dhammena abhibhavitum ajjhottharitum icchāmi. **Kiccovāti** avasesajanehi rañño carito dhammo kicco karaṇīyataro. Rājānuvattako hi loko, so tasmim dhammike sabbopi dhammiko hoti. Tasmā esa dhammo nāma raññoova kiccoti.

Idha cevāninditāti yena mayaṃ idhaloke paraloke ca aninditā. **Yena pappomūti**³ yena mayaṃ nirayādīsu anibbattitvā devesu ca manussesu ca yasaṃ issariyaṃ sobhaggaṃ pāpuṇeyyāma, taṃ no kāraṇaṃ

1. Khu 6. 204 piṭṭhe.

2. Indapattanagare (Sī, Syā, I)

3. Pappemūti (Sī)

kathēhīti. **Yohanti** brāhmaṇa yo ahaṃ phalavipākaśaṅkhātāṃ atthañca tassa atthassa hetubhūtaṃ dhammañca kattum samādāya vattitum uppādetuñca icchāmi. **Taṃ tvanti** tassa mayhaṃ tvaṃ sukheneva nibbānagāmiṃ maggaṃ āruyha apaṭisandhikabhāvaṃ patthentassa taṃ atthañca dhammañca pucchito akkhāhi, pākaṭaṃ katvā kathēhīti brāhmaṇaṃ dhammayāgapaṇhaṃ pucchi.

Ayaṃ pana paṇho gambhīro Buddhavisayo, Sabbaññubuddhameva taṃ pucchitum yuttaṃ, tasmim asati sabbaññutaññānapariyesakaṃ bodhisattanti. Sucirato pana attano abodhisattatāya paṇhaṃ kathetum nāsakkhi, asakkonto ca paṇḍitamānaṃ akatvā attano asamatthabhāvaṃ kathento gāthamāha—

142. “Nāññatra vidhurā rāja, etadakkhātumarahati.

Yaṃ tvaṃ atthañca dhammañca, kattumicchasi khattiyā”ti.

Tassattho—avisayo esa mahārāja paṇho mādisānaṃ. Ahañhi nevassa ādim, na pariyosānaṃ passāmi, andhakāraṃ pavittṭho viya homi. Bārāṇasirañño pana purohito Vidhuro nāma brāhmaṇo atthi, so etaṃ ācikkheyya, taṃ tṭhapetvā yaṃ tvaṃ atthañca dhammañca kattumicchasi, etaṃ akkhātum na añño arahatīti.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā “tena hi brāhmaṇa khippaṃ tassa santikaṃ gacchāhi”ti paṇṇākāraṃ datvā taṃ pesetukāmo hutvā gāthamāha—

143. “Ehi kho pahito gaccha, Vidhurassa upantikaṃ.

Nikkhañcīmaṃ suvaṇṇassa¹, haraṃ gaccha Sucīrata.

Abhihāraṃ imaṃ dajjā, atthadhammānusiṭṭhiyā”ti.

Tattha **upantikanti** santikaṃ. **Nikkhanti** pañcasuvaṇṇo² eko nikkho. Ayaṃ pana rattasuvaṇṇassa nikkhasahassaṃ datvā evamāha. **Imaṃ dajjāti** tena imasmim dhammayāgapaṇhe kathite tassa atthadhammānusiṭṭhiyā abhihārapūjaṃ karonto imaṃ nikkhasahassaṃ dadeyyāsīti.

Evañca pana vatvā paṇhavissajjanassa likhanatthāya sataśahassagghanaṃ suvaṇṇapaṭṭaṇṇaṃ gamanatthāya yānaṃ, parivāratthāya balakāyaṃ, tañca paṇṇākāraṃ

1. Nikkhaṃ rattasuvaṇṇassa (Sī, Syā)

2. Pañcatulāsuvaṇṇā (Sī), pañcadāsuvaṇṇā (I, Ka)

datvā taṅkhaṇaṇṇeva uyyojesi. So pana Indapatthanagarā nikkhamitvā ujukameva Bārāṇasim āgantvā yattha yattha paṇḍitā vasanti, sabbāni tāni ṭhānāni upasaṅkamitvā sakalajambudīpe pañhassa vissajjetāraṃ alabhitvā anupubbena Bārāṇasim patvā ekasmiṃ ṭhāne nivāsaṃ gahetvā katipayehi janehi saddhim pātaraṣabhuñjanavelāya Vidhurassa nivesanaṃ gantvā āgatabhāvaṃ ārocāpetvā tena pakkosāpito taṃ sake ghare bhuñjamānaṃ addasa. Tamatthaṃ āvikaronto Satthā sattamaṃ gāthamāha—

144. “Svā’ dhippāgā Bhāradvājo, Vidhurassa upantikaṃ.

Tamaddasa mahābrahmā, asamānaṃ sake ghare”ti.

Tattha **svā’ dhippāgā**ti so Bhāradvājagotto Sucirato adhippāgā, gatoti attho. **Mahābrahmā**ti mahābrāhmaṇo. **Asamānanti** bhuñjamānaṃ.

So pana tassa bālasahāyako ekācariyakule uggahitasippo, tasmā tena saddhim ekato bhuñjitvā bhattakiccapariyosāne sukhanisinno “samma kimatthaṃ āgatosi”ti puṭṭho āgamanakāraṇaṃ ācikkhanto aṭṭhamaṃ gāthamāha—

145. “Raññoham pahito dūto, Korabyassa yasassino.

‘Atthaṃ dhammañca pucchesi’, iccabravi Yudhiṭṭhilo.

Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, Vidhura’kkhāhi pucchito”ti.

Tattha **raññohanti** ahaṃ rañño Korabyassa yasassino dūto. **Pahitoti** tena pesito idhāgamiṃ. **Pucchesī**ti so Yudhiṭṭhilagotto Dhanañcayarājā maṃ dhammayāgapañhaṃ nāma pucchi, ahaṃ kathetuṃ asakkonto “tvaṃ sakkhissasi”ti ñatvā tassa ārocesim, so ca paṇṇākāraṃ datvā pañhapucchanatthāya maṃ tava santikaṃ pesento “Vidhurassa santikaṃ gantvā imassa pañhassa atthañca Pāliddhammañca puccheyyāsi”ti abravi. Taṃ tvaṃ idāni mayā pucchito akkhāhīti.

Tadā pana so brāhmaṇo “mahājanassa cittaṃ gaṇhissāmī”ti gaṅgaṃ pidahanto viya vinicchayaṃ vicāreti. Tassa pañhavissajjane okāso natthi. So tamatthaṃ ācikkhanto navamaṃ gāthamāha—

146. “Gaṅgaṃ me pidahissanti, naṃ taṃ sakkomi brāhmaṇa.
 Apidhetuṃ mahāsindhuṃ, taṃ kathaṃ so bhavissati.
 Na te sakkomi akkhātuṃ, atthaṃ dhammañca pucchito”ti.

Tassattho—brāhmaṇa mayhaṃ “mahājanassa nānācittagatisaṅkhātāṃ gaṅgaṃ pidahissan”ti byāpāro uppanno, tamahaṃ mahāsindhuṃ apidhetuṃ na sakkomi, tasmā kathaṃ so okāso bhavissati, yasmā te ahaṃ pañhaṃ vissajjeyyāṃ. Iti cittekaggatañceva okāsañca alabhanto na te sakkomi akkhātuṃ atthaṃ dhammañca pucchitoti.

Evañca pana vatvā “putto me paṇḍito mayā ñāṇavantataro, so te byākarissati, tassa santikaṃ gacchāhi”ti vatvā dasamaṃ gāthamāha—

147. “Bhadrakāro ca me putto, oraso mama atrajo.
 Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, gantvā pucchassu brāhmaṇā”ti.

Tattha **orasoti** ure saṃvaḍḍho. **Atrajoti** attanā jātoti.

Taṃ sutvā Sucirato Vidhurassa gharā nikkhamitvā Bhadrakārassa bhuttapātarāsassa attano parisamajjhe nisinnakāle nivesanaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā ekādasamaṃ gāthamāha—

148. “Svā’ dhippāgā Bhāradvājo, Bhadrakārassu’pantikaṃ.
 Tamaddasa mahābrahmā, nisinnaṃ samhi vesmanī”ti.

Tattha **vesmanī**ti ghare.

So tattha gantvā Bhadrakāramāṇavena katāsanābhīhārasakkāro nisīditvā āgamanakāraṇaṃ puṭṭho dvādasamaṃ gāthamāha—

149. “Rañño haṃ pahito dūto, Korabyassa yasassino.
 ‘Atthaṃ dhammañca pucchasi’, iccabravi Yudhiṭṭhilo.
 Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, Bhadrakāra pabrūhi¹ me”ti.

Atha naṃ Bhadrakāro “tāta ahaṃ imesu divasesu paradārikakamme abhinivīṭṭho, cittaṃ me byākulaṃ, tena tyāhaṃ vissajjetuṃ na sakkhissāmi,

mayhaṃ pana kaniṭṭho Sañcayakumāro nāma mayā ativiya ñāṇavantataro, taṃ puccha, so te pañhaṃ vissajjessatī”ti tassa santikaṃ pesento dve gāthā abhāsi—

150. “Maṃsakājaṃ avahāya, godhaṃ anupatāmahaṃ.
Na te sakkomi akkhātuṃ, atthaṃ dhammañca pucchito.

151. Sañcayo nāma me bhātā, kaniṭṭho me Sucīrata.
Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, gantvā pucchassu brāhmaṇā”ti.

Tattha **maṃsakājanti** yathā nāma puriso thūlamigamaṃsaṃ kājenādāya gacchanto antarāmagge godhapotakaṃ disvā maṃsakājaṃ chaḍḍetvā taṃ anubandheyya, evameva attano ghare vasavattiniṃ¹ bhariyaṃ chaḍḍetvā parassa rakkhitagopitaṃ itthiṃ anubandhanto homīti dīpento evamāhāti.

So tasmīṃ khaṇe Sañcayassa nivesanaṃ gantvā tena katasakkāro āgamanakāraṇaṃ puṭṭho ācikkhi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā dve gāthā abhāsi—

152. “Svā’ dhippāgā Bhāradvājo, Sañcayassa upantikaṃ.
Tamaddasa mahābrahmā, nisinnaṃ samhi vesmani.

153. Raññoḥaṃ pahito dūto, Korabyassa yasassino.
‘Atthaṃ dhammañca pucchasi’, iccabravi Yudhiṭṭhilo.
Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, Sañcaya’kkhāhi pucchito”ti.

Sañcayakumāro pana tadā paradārameva sevati. Athassa so “ahaṃ tāta paradāraṃ sevāmi, sevanto ca pana gaṅgaṃ otarivā paratīraṃ gacchāmi, taṃ maṃ sāyañca pāto ca nadiṃ tarantaṃ maccu gilati nāma, tena cittaṃ me byākulaṃ, na tyāhaṃ ācikkhituṃ sakkhissāmi, kaniṭṭho pana me Sambhavakumāro nāma atthi jātiyā sattavassiko, mayā sataguṇena saḥassaguṇena sataḥassaguṇenādhikaññatataro, so te ācikkhissati, gaccha taṃ pucchāhi”ti āha. Imamatthaṃ pakāsento Satthā dve gāthā abhāsi—

154. “Sadā maṃ gilate maccu, sāyaṃ pāto Sucīrata.

Na te sakkomi akkhātuṃ, atthaṃ dhammañca pucchito.

155. Sambhavo nāma me bhātā, kaniṭṭho me Sucīrata.

Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, gantvā pucchassu brāhmaṇā”ti.

Taṃ sutvā Sucirato “ayaṃ pañho imasmiṃ loke abbhuto bhavissati, imaṃ pañhaṃ vissajjetuṃ samattho nāma natthi maññe”ti cintetvā dve gāthā abhāsi—

156. “Abbhuto vata bho dhammo, nāyaṃ asmāka ruccati.

Tayo janā pitāputtā, te su paññāya no vidū.

157. Na taṃ sakkotha akkhātuṃ, atthaṃ dhammañca pucchitā.

Kathaṃ nu daharo jaññā, atthaṃ dhammañca pucchito”ti.

Tattha **nāyanti** ayaṃ pañhadhammo abbhuto, imaṃ kathetuṃ samatthena nāma na bhavitabbaṃ, tasmā yaṃ tvaṃ “kumāro kathessatī”ti vadasi, nāyaṃ asmākaṃ ruccati. **Te** sūti ettha **su-kāro** nipātamattaṃ. **Pitāti** Vidhuro paṇḍito, puttā Bhadrakāro Sañcayo cāti tepi tayo pitāputtā paññāya imaṃ dhammaṃ no vidū, na vijānanti, añño ko jānissatīti attho. **Na tanti** tumhe tayo janā pucchitā etaṃ akkhātuṃ na sakkotha, daharo sattavassiko kumāro pucchito kathaṃ nu jaññā, kena kāraṇena jānituṃ sakkhissatīti attho.

Taṃ sutvā Sañcayakumāro “tāta Sambhavakumāraṃ ‘daharo’ti mā uññāsi¹, sacepi pañhavissajjanenātthiko, gaccha naṃ pucchā”ti atthadīpanāhi upamāhi kumārassa vaṇṇaṃ pakāsento dvādasa gāthā abhāsi—

158. “Mā naṃ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.

Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇa.

159. Yathāpi cando vimalo, gacchaṃ ākāsadhātuyā.

Sabbe tārāgaṇe loke, ābhāya atirocati.

1. Mā maññāsi (Syā, I)

160. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
 Mā naṃ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.
 Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇa.
161. Yathāpi rammako māso, gimhānaṃ hoti brāhmaṇa.
 Ate'va'ññehi māsehi, dumapupphehi sobhati.
162. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
 Mā naṃ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.
 Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇa.
163. Yathāpi Himavā brahme, pabbato Gandhamādano.
 Nānārukkhehi sañchanno, mahābhūtagaṇālayo.
 Osadhehi ca dibbehi, disā bhāti pavāti ca.
164. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
 Mā naṃ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.
 Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇa.
165. Yathāpi pāvako brahme, accimālī yasassimā.
 Jalamāno vane gacche, analo kaṇhavattanī.
 166. Ghatāsano dhūmaketu, uttamāhevanandaho.
 Nisīthe pabbataggasmim, pahūtedho virocāti.
167. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
 Mā naṃ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.
 Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇa.
168. Javena bhadraṃ jānanti, balibaddaṃ vāhiye.
 Dohena dhenum jānanti, bhāsamānaṃ paṇḍitaṃ.
169. Evampi daharūpeto, paññāyogena sambhavo.
 Mā naṃ daharoti uññāsi, apucchitvāna sambhavaṃ.
 Pucchitvā sambhavaṃ jaññā, atthaṃ dhammañca brāhmaṇā”ti.

Tattha **jaññāti** jānissasi. **Candoti** puṇṇacando. **Vimaloti** abbhādimalavirahito. **Evampi daharūpetoti** evaṃ Sambhavamāro daharabhāvena upetopi paññāyogena sakalajambudīpatale avasese paṇḍite atikkamitvā virocati. **Rammakoti** cittamāso. **Ateva’va’ññehīti** ativiya aññehi ekādasahi māsehi. **Evanti** evaṃ sambhavopi paññāyogena sobhasi. **Himavāti** himapātasamaye himayuttoti himavā, gimhakāle himaṃ vamatīti Himavā. Sampattam janam gandhena madayatīti¹ **Gandhamādano**. **Mahābhūtagaṇālayoti** devagaṇānam nivāso. **Disā bhātīti** sabbadisā ekobhāsā viya karoti. **Pavātīti** gandhena sabbadisā vāyati. **Evanti** evaṃ sambhavopi paññāyogena sabbadisā bhāti ceva pavāti ca.

Yasassimāti tejasampattiyā yasassimā. **Accimālīti** accīhi yutto. **Jalamāno vane gaccheti** gacchasaṅkhāte mahāvane jalanto carati. **Analoti** atitto. Gatamaggassa kaṇhabhāvena **kaṇhavattanī**. Yaññe āhutivasena āhutaṃ ghaṭaṃ asnātīti **ghatāsano**. Dhūmo ketukiccaṃ assa sādhetīti **dhūmaketu**. **Uttamāhevanandahoti** ahevanam vuccati vanasaṇḍo, uttamam vanasaṇḍam dahatīti attho. **Nisītheti** rattibhāge. **Pabbataggasminti** pabbatasikhare. **Pahūtedhoti** pahūta-indhano. **Virocatīti** sabbadisāsu obhāsati. **Evanti** evaṃ mama kaniṭṭho Sambhavamāro daharopi paññāyogena virocati. **Bhadranti** bhadram assājānīyam javasampattiyā jānanti, na sarīrena. **Vāhiyeti** vahitabbabhāre sati bhāravahatāya “ayaṃ uttamo”ti balibaddam jānanti. **Dohenāti** dohasampattiyā dhenum “sukhīrā”ti jānanti. **Bhāsamānanti** ettha “nābhāsamānam jānanti, missam bālehi paṇḍitan”ti suttaṃ² āharitabbam.

Sucirato evaṃ tasmim Sambhavam vaṇṇente “pañham pucchitvā jānissāmī”ti “kham pana te kumāra kaniṭṭho”ti pucchi. Athassa so sīhapañjaram vivaritvā hattham pasāretvā “yo esa³ pāsāadvāre antaravīthiyā kumārakehi saddhim suvaṇṇavaṇṇo kīlati, ayaṃ mama kaniṭṭho, upasaṅkamitvā tam puccha, Buddhalīlāya te pañham kathessatī”ti āha. Sucirato tassa vacanam

1. Modayatīti (Ka)

2. Sam 1. 468 piṭṭhe.

3. So esa (I), so eso (Ka)

sutvā pāsādā oruyha kumārassa santikaṃ agamāsi. Kāya velāyāti?
Kumārassa nivatthasāṭakaṃ mocetvā khandhe khipitvā ubho hi hatthehi
paṃsum gahetvā ʒhitavelāya. Tamattham āvikaronto Satthā gāthamāha—

170. “Svā’ dhippāgā Bhāradvājo, Sambhavassa upantikaṃ.
Tamaddasa mahābrahmā, kīlamānaṃ bahīpure”ti.

Tattha **bahīpure**ti bahinivesane.

Mahāsattopi brāhmaṇaṃ āgantvā purato ʒhitaṃ disvā “tāta
kenatthenāgatosī”ti pucchitvā “tāta kumāra ahaṃ jambudīpatale āhiṇḍanto
mayā pucchitaṃ pañhaṃ kathetuṃ samattham alabhivā tava santikaṃ
āgatomhi”ti vutte “sakalajambudīpe kira avinicchito pañho mama santikaṃ
āgato, ahaṃ nāṇena mahallako”ti hirottappaṃ paṭilabhivā hatthagataṃ
paṃsum chaḍḍetvā khandhato sāṭakaṃ ādāya nivāsetvā “puccha brāhmaṇa,
Buddhalīlāya te kathessāmī”ti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi. Tato
brāhmaṇo—

171. “Rañño haraṃ pahito dūto, Korabyassa yasassino.
‘Atthaṃ dhammañca pucchesi’, iccabravi Yudhiṭṭhilo.
Taṃ tvaṃ atthañca dhammañca, sambhava’kkhāhi pucchito”ti—

gāthāya pañhaṃ pucchi.

Tassa attho Sambhavapaṇḍitassa gaganamajjhe puṇṇacando viya pākaṭo
ahosi.

Atha naṃ “tena hi suṇohī”ti vatvā dhammayāgapañhaṃ vissajjento
gāthamāha—

172. “Taggha te ahamakkhissaṃ, yathāpi kusalo tathā.
Rājā ca kho taṃ jānāti, yadi kāhati vā na vā”ti.

Tassa antaravīthiyaṃ ʒhatvā madhurassarena dhammaṃ desetassa
saddo dvādasayojanikaṃ sakalabārāṇasinagaraṃ avatthari. Atha rājā ca
uparājādayo ca sabbe sannipatiṃsu. Mahāsatto mahājanassa majjhe
dhammadesanaṃ paṭṭhapesi.

Tattha **tagghā**ti ekaṃsavacanaṃ. **Yathāpi kusaloti** yathā atikusalo Sabbaññubuddho ācikkhati, tathā te ekaṃseneva ahamakkhissanti attho. **Rājā ca kho tanti** ahaṃ taṃ pañhaṃ yathā tumhākaṃ rājā jānituṃ sakkoti, tathā kathessāmi. Tato uttari rājā eva taṃ jānāti, yadi karissati vā na vā karissati, karontassa vā akarontassa vā tassevetam bhavissati, mayhaṃ pana doso natthīti dīpeti.

Evam imāya gāthāya pañhakathanam paṭijānitvā idāni dhammayāgapañhaṃ kathento āha—

173. “Ajjā suveti saṃseyya, raññā puṭṭho Sucīrata.
Mā katvā avasī rājā, atthe jāte Yudhiṭṭhilo.

174. Ajjhataññeva saṃseyya, raññā puṭṭho Sucīrata.
Kummaggaṃ na niveseyya, yathā mūlho acetaso.

175. Attānaṃ nātivatteyya, adhammaṃ na samācare.
Atitthe nappatāreyya, anatthe na yuto siyā.

176. Yo ca etāni ṭhānāni, katturaṃ jānāti khattiyo.
Sadā so vaddhate rājā, sukkapakkheva candimā.

177. Ñātinañca piyo hoti, mittesu ca virocāti.
Kāyassa bhedaṃ sappañño, saggaṃ so upapajjati”ti.

Tattha **saṃseyyā**ti katheyya. Idaṃ vuttaṃ hoti—tāta Sucīrata sace tumhākaṃ raññā “ajja dānaṃ dema, sīlaṃ rakkhāma, uposathakammaṃ, karomā”ti koci puṭṭho “mahārāja ajja tāva pāṇaṃ hanāma¹, kāme paribhuñjāma, suraṃ pivāma, kusalaṃ pana karissāma suve”ti rañño katheyya, tassa atimahantassapi amaccassa vacanaṃ katvā tumhākaṃ rājā Yudhiṭṭhilagotto tathārūpe atthe jāte taṃ divasaṃ pamādena vītināmento mā avasi, tassa vacanaṃ akatvā uppannaṃ kusalaṃcittaṃ aparihāpetvā kusalaṃpaṭisaṃyuttaṃ kammaṃ karotuyeva, idamassa katheyyāsīti. Evam mahāsatto imāya gāthāya—

“Ajjeva kiccamātappaṃ, ko jaññā maraṇaṃ suve”ti¹—

bhaddekarattasuttañceva,

“Appamādo amatapadaṃ, pamādo maccuno padan”ti²—

appamādovādañca kathesi.

Ajjhattaññevāti tāta Sucirata Sambhavapaṇḍito tayā dhammayāgapañhe pucchite kiṃ kathesīti rañña puṭṭho samāno tumhākaṃ rañño ajjhataññeva saṃseyya, niyakajjhattasaṅkhātāṃ khandhapañcakaṃ hutvā abhāvato aniccanti katheyyāsi. Ettāvatā mahāsatto—

“Sabbe saṅkhārā aniccāti, yadā paññāya passati³.

Aniccā vata saṅkhārā, uppādavayadhammino”ti⁴—

evaṃ vibhāvitaṃ aniccataṃ kathesīti.

Kummagganti brāhmaṇa yathā mūlho acetano andhabālaputhujjano dvāsaṭṭhidiṭṭhigatasāṅkhātāṃ kummaggaṃ sevati, evaṃ tava rājā taṃ kummaggaṃ na seveyya, niyyānikaṃ dasakusalakammapathamaggameva sevatu, evamassa vadeyyāsīti.

Atthānanti imaṃ sugatiyaṃ ṭhitaṃ attabhāvaṃ nātivatteyya, yena kammena tisso kusalasampattiyo sabbakāmasagge atikkamitvā apāye nibbattanti, taṃ kammaṃ na kareyyāti attho. **Adhammanti** tividhaduccaritasāṅkhātāṃ adhammaṃ na samācareyya. **Atittheti** dvāsaṭṭhidiṭṭhisāṅkhāte atitthe nappatāreyya na otāreyya. “Na tāreyyā”tipi pāṭho, attano diṭṭhānugatimāpajjantaṃ janaṃ na otāreyya. **Anattheti** akāraṇe. **Na yutoti** yuttapayutto na siyā. Brāhmaṇa yadi te rājā dhammayāgapañhe vattitukāmo, “imasmiṃ ovāde vattatū”ti tassa katheyyāsīti ayamettha adhippāyo.

Sadāti satataṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yo khattiyo etāni kāraṇāni kātuṃ jānāti, so rājā sukkapakkhe cando viya sadā

1. Ma 3. 226 piṭṭhe.

3. Khu 1. 53 piṭṭhe.

2. Khu 1. 16 piṭṭhe Dhammapade.

4. Dī 2. 129 piṭṭhe.

vaḍḍhatīti. **Virocatīti** mittāmaccānaṃ majjhe attano sīlācāraññādīhi guṇehi sobhati virocatīti.

Evam mahāsatto gaganatale candaṃ uṭṭhāpento viya Buddhalīlāya brāhmaṇassa pañhaṃ kathesi. Mahājano nadanto selento apphoṭento sādhuḥkārasahassāni adāsi, celukkhepe ca aṅguliphoṭe ca pavattesi, hatthapiḷandhanādīni khiṇi. Evam khittadhanaṃ koṭimattaṃ ahosi. Rājāpissa tuṭṭho mahantaṃ yasaṃ adāsi. Suciratoṇi nikkhasahassena pūjaṃ katvā suvaṇṇapaṭṭe jātihiṅgulakena pañhavissajjanaṃ likhitvā Indapatthanagaraṃ gantvā rañño dhammayāgapañhaṃ kathesi. Rājā tasmim dhamme vattitvā saggapuraṃ¹ pūresi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahāpañño yevā”ti vatvā jātaṃ samodhānesi “tadā Dhanañcayarāja Ānando ahosi, Sucirato Anuruddho, Vidhuro Kassapo, Bhadrakāro Moggallāno, Sañcayamāṇavo Sāriputto, Sambhavapaṇḍito pana ahameva ahosi”ti.

Sambhavajātakavaṇṇanā pañcamā.

6. Mahākapijātakavaṇṇanā (516)

Bārāṇasyamahūrājāti idaṃ Satthā Veḷuvane viharanto Devadattassa silāpavijjhanaṃ ārabha kathesi. Tena hi dhanuggahe payojetvā aparabhāge silāya paviddhāya bhikkhūhi Devadattassa avaṇṇe kathite Satthā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto mayhaṃ silaṃ pavijjhiyevā”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmadaṭṭe rajjaṃ kārente Kāsikagāmake eko Kassakabrāhmaṇo khettaṃ kasitvā goṇe vissajjetvā kuddālakammaṃ kātuṃ ārabhi. Goṇā ekasmiṃ gacche paṇṇāni khādantā anukkamena aṭaviṃ pavisitvā palāyimsu. So velaṃ sallakkhetvā kuddālaṃ ṭhapetvā goṇe olokeno adisvā domanassappatto te

1. Saggapadaṃ (Sī, I)

pariyesanto anto-aṭaviṃ pavisitvā āhiṇḍanto Himavantam pāvisi. So tattha disāmūlho hutvā sattāham nirāhāro vicaranto ekaṃ tindukarukkham disvā abhiruyha phalāni khādanto tindukarukkhatto parigaḷitvā saṭṭhihatthe narakapapāte pati. Tatrassa dasa divasā vītivattā. Tadā bodhisatto kapiyoniyam nibbattitvā phalāphalāni khādanto tam purisam disvā silāya yoggam katvā tam purisam uddharitvā silāya matthake nisīdāpetvā evamāha “bho brāhmaṇa aham kilamāmi, muhuttam niddāyissāmi, maṃ rakkhāhī”ti. So tassa niddāyantassa silāya matthakam padālesi. Mahāsatto tassa tam kammam ñatvā uppatitvā sākhāya nisīditvā “bho purisa tvaṃ bhūmiyā gaccha, aham sākhaggena tuyham maggam ācikkhanto gamissāmi”ti tam purisam araṇṇato nīharitvā magge ṭhapetvā pabbatapādameva pāvisi. So puriso mahāsatte aparajjhivā kuṭṭhī hutvā diṭṭhadhammeyeva manussapeto ahosi.

So satta vassāni dukkhapīḷito vicaranto Bārāṇasiyam Migājīnam nāma uyyānam¹ pavisitvā pākārantare kadalipaṇṇam attharitvā vedanāppatto nipajji. Tadā Bārāṇasirājā uyyānam gantvā tattha vicaranto tam disvā “kosi tvaṃ, kim vā katvā imam dukkham patto”ti pucchi. Sopissa sabbam vitthārato ācikkhi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

178. “Bārāṇasyam ahū rājā, Kāsīnam raṭṭhavaḍḍhano.
Mittāmaccaparibyūlho, agamāsi Migājīnam.

179. Tattha brāhmaṇamaddakkhi, setam citram kilāsīnam.
Viddhastam kovīlāramva, kisaṃ dhamanisanthatham.

180. Paramakāruṇṇatam pattam, disvā kicchagatam naram.
Avaca byamhito rājā, yakkhānam katamo nu’si.

181. Hatthapādā ca te setā, tato setataram siro.
Gattam kammāsavaṇṇam te, kilāsabahulo ca’si.

1. Migājīra-uyyānam (Sī, I)

182. Vaṭṭanāvaḷisaṅkāsa, piṭṭhi te ninnatunnatā.
Kāḷapabbāva te aṅgā, nāññaṃ passāmi edisaṃ.

183. Ugghaṭṭapādo tasito, kiso dhamanisanthato.
Chāto ātattarūposi, kutosi kattha gacchasi.

184. Duddasī appakārosi, dubbaṇṇo bhīmadassano.
Janetti yāpi te mātā, na taṃ iccheyya passituṃ.

185. Kiṃ kammamakaraṃ pubbe, kaṃ avajjhaṃ aghātayi.
Kibbisāṃ yaṃ karitvāna, idaṃ dukkhaṃ upāgamī¹ti.

Tattha **Bārāṇasyanti** Bārāṇasiyaṃ. **Mittāmaccapariybūḷhoti**¹ mittehi ca daḷhabhatti² amaccehi ca parivuto. **Migājinanti** evaṃnāmakam uyyānaṃ. **Setanti** setakuṭṭhena setaṃ kabarakuṭṭhena vicitraṃ paribhinnena kaṇḍūyanakilāsakuṭṭhena kilāsinaṃ vedanāppattaṃ kadalipaṇṇe nipannaṃ addasa. **Viddhastāṃ kovīḷārāṇvāti** vaṇamukhehi paggharantena maṃsena viddhastāṃ pupphitakovīḷārasadisāṃ. **Kisanti** ekaccesu padesesu aṭṭhicammamattasarīraṃ sirājālasanthataṃ. **Byamhitoti** bhīto vimhayamāpanno vā. **Yakkhānanti** yakkhānaṃ antare tvaṃ katarayakkho nāmāsi. **Vaṭṭanāvaḷisaṅkāsa**ti piṭṭhikaṇṭakaṭṭhāne āvunitvā ṭhapitāvaṭṭanāvaḷisadisā. **Aṅgā**ti kāḷapabbavallisadisāni te aṅgāni. **Nāññanti** aññaṃ purisaṃ edisaṃ na passāmi. **Ugghaṭṭapādoti** rajokiṇṇapādo. **Ātattarūpoti** sukkhasarīro. **Duddasī**ti dukkhena passitabbo. **Appakārosī**ti sarīrappakārahitosi, dussaṇṭhānosīti attho. **Kiṃ kammamakaraṃ**³ ito pubbe kiṃ kammaṃ akaraṃ⁴, akāsīti attho. **Kibbisanti** dāruṇakammaṃ.

Tato paraṃ brāhmaṇo āha—

186. “Taggha te ahamakkhissaṃ, yathāpi kusalo tathā.
Saccavādiṃ hi lokasmiṃ, pasamsantīdha paṇḍitā.

1. Mittāmaccaparibbūḷhoti (Sī, I)

2. Daḷhamittehi (Ka)

3. Kiṃ kammamakaraṃ (Sī)

4. Akara (Syā)

187. Eko caram gogaveso, mūḷho accasarim vane.
Araññe iriṇe vivane, nānākuñjarasevite.
188. Vāḷamigānucarite, vippanatthosmi kānane.
Acarim tattha sattāham, khuppipāsasamappito.
189. Tattha tindukamaddakkhim, visamaṭṭham bubhukkhito.
Papātamabhilambantaṃ, sampannaphaladhārinam.
190. Vātassitāni bhakkhesim, tāni ruccimsu me bhusam.
Atitto rukkhamaṛūhim¹, tattha hessāmi āsito.
191. Ekam me bhakkhitam āsi, dutiyam abhipatthitam.
Tato sā bhañjatha sākā, chinnā pharasunā viya.
192. Soham sahāva sākāhi, uddhampādo avamsiro.
Appatiṭṭhe anālambe, giriduggasmi pāpataṃ.
193. Yasmā ca vāri gambhīram, tasmā na samapajjisam.
Tattha sesim nirānando, anūnā² dasa rattiyo.
194. Athettha kapi māgañchi, gonaṅgulo darīcaro.
Sākāhi sākham vicaranto, khādamāno dumapphalam.
195. So mam disvā kisaṃ paṇḍum, kāruññamakaram mayi.
Ambho ko nāma so ettha, evam dukkhena aṭṭito.
196. Manusso amanusso vā, attānam me pavedaya.
Tassañjalim paṇāmetvā, idam vacanamabravim.
197. Manussoham byasampatto, sā me natthi ito gati.
Tam vo vadāmi bhaddam vo, tvañca me saraṇam bhava.
198. Garum silam gahetvāna, vicarī pabbate kapi.
Silāya yoggam katvāna, nisabho etadabravi.

1. Māruya (Sī, Syā)

2. Anātho (Sī, Syā)

199. Ehi me piṭṭhimāruyha, gīvaṃ gaṇhāhi bāhubhi.
Ahaṃ taṃ uddharissāmi, giriduggata vegasā.
200. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, vānarindassa sirīmato.
Piṭṭhimāruyha dhīrassa, gīvaṃ bāhāhi aggahim.
201. So maṃ tato samuṭṭhāsi, tejassī balavā kapi.
Vihaññamāno kicchena, giriduggata vegasā.
202. Uddharitvāna maṃ santo, nisabho etadabravi.
Iṅgha maṃ samma rakkhassu, pasupissaṃ muhuttakaṃ.
203. Sīhā byagghā ca dīpī ca, acchakokataracchayo.
Te maṃ pamattaṃ himseyyuṃ, te tvaṃ disvā nivāraya.
204. Evaṃ me parittātūna, pasupī so muhuttakaṃ.
Tadāhaṃ pāpikaṃ diṭṭhim, paṭilacchim ayoniso.
205. Bhakkho ayaṃ manussānaṃ, yathā caññe vane migā.
Yaṃ nūnimaṃ vadhivāna, chāto khādeyya vānaraṃ.
206. Asito ca gamissāmi, maṃsamādāya sambalaṃ.
Kantāraṃ nittharissāmi, pātheyyaṃ me bhavissati.
207. Tato silaṃ gahetvāna, matthakaṃ sannitālayim.
Mama gattakilantassa, pahāro dubbalo ahu.
208. So ca vegenudappatto, kapi ruhiramakkhito.
Assupuññehi nettehi, rodanto maṃ udikkhati.
209. Mā'yyo maṃ kari bhaddante, tvañca nāmedisaṃ kari.
Tvaṃ ca kho nāma Dīghāvu, aññe vāretu marahasi.
210. Aho vata re purisa, tāvadukkarakāraka.
Edisā visamā duggā, papātā uddhato mayā.
211. Ānīto paralokāva, dubbheyyaṃ maṃ amaññatha.
Taṃ tena pāpakammena, pāpaṃ pāpena cintitaṃ.

212. Mā heva tvaṃ adhammaṭṭha, vedanaṃ kaṭukaṃ phusi.
Mā heva pāpakammaṃ taṃ, phalaṃ veḷuṃva taṃ vadhi.
213. Tayi me natthi vissāso, pāpadhamma asaṇṇata.
Ehi me piṭṭhito gaccha, dissamānova santike.
214. Muttosi hatthā vālānaṃ¹, pattosi mānusiṃ padaṃ.
Esa maggo adhammaṭṭha, tena gaccha yathāsukhaṃ.
215. Idaṃ vatvā giricaro, rahade² pakkhalya matthakaṃ.
Assūni sampamajjitvā, tato pabbatamāruhi.
216. Sohaṃ tenābhisattosmi, pariḷāhena aṭṭito.
Dayhamānena gattena, vāriṃ pātuṃ upāgamiṃ.
217. Agginā viya santatto, rahado ruhiramakkhito.
Pubbalo hitasaṅkāso, sabbo me samapajjatha.
218. Yāvanto udabindūni, kāyasmimṃ nipatiṃsu me.
Tāvanto gaṇḍa jāyetha, addhabeluvasādisā.
219. Pabhinnā pagghariṃsu me, kuṇapā pubbalohitā.
Yena yeneva gacchāmi, gāmesu nigamesu ca.
220. Daṇḍahatthā nivārenti, itthiyo purisā ca maṃ.
Okkitā pūṭigandhena, māssu orena āgamā.
221. Etādisaṃ idaṃ dukkhaṃ, satta vassāni dāni me.
Anubhomi sakaṃ kammaṃ, pubbe dukkaṭamattano.
222. Taṃ vo vadāmi bhaddante, yāvantettha samāgatā.
Māssu mittāna dubbhittho, mittadubbho hi pāpako.
223. Kuṭṭhī kilāsī bhavati, yo mittānidha dubbhati.
Kāyassa bhedaṃ mittaddu, nirayaṃ sopapajjati³ti.

1. Bālānaṃ (Syā)

2. Ruhiraṃ (Sī, Syā, Ka)

Tattha **kusaloti** yathā cheko kusalo katheti, tathā vo kathessāmi.
Gogavesoti natṭhe goṇe gavesanto. **Accasarinti** manussapathaṃ atikkamitvā
Himavantāṃ pāvisim. **Araññeti** arājake suññe. **Irīṇeti**¹ sukkhakantāre.
Vivaneti vivitte. **Vippanatṭhoti** maggamūlho. **Bubhukkhhoti**
sañjātabubhukkho chātajjhatto. **Papātamabhilambantanti** papātābhimukhaṃ
olambantāṃ. **Sampannaphaladhārinanti** madhuraphaladhārināṃ.
Vātassitānīti paṭhamāṃ tāva vātapatitāni khādim. **Tattha hessāmīti** tasmim
rukkhe suhito bhavissāmīti āruḷhomhi. **Tato sā bhañjatha sākhāti** tassa
abhipatthitassa atthāya hatthe pasārite sā mayā abhiruḷhā sākhā pharasunā
chinnā viya abhañjatha. **Anālambeti** ālambitabbaṭṭhānarahite.
Giriduggasminti girivisame. **Sesinti** sayitomhi.

Kapi māgañchīti kapi āgañchi. **Gonaṅguloti** gunnaṃ
naṅguṭṭhasadisanaṅguṭṭho. “Gonaṅguṭṭho”tipi pāṭho. “Gonaṅguli”tipi
paṭhanti. **Akaraṃ mayīti** akarā mayi. **Ambhoti** mahārāja so Kapirājā tasmim
narakapapāte mama udakapothanasaddaṃ sutvā maṃ “ambho”ti ālapitvā
“ko nāmeso”ti pucchi. **Byasampattoti** byasanaṃ patto, papātassa vasaṃ
pattoti vā attho². **Bhaddaṃ voti** tasmā tumhe vadāmi “bhaddaṃ tumhākaṃ
hotū”ti. **Garuṃ silanti** mahārāja so Kapirājā mayā evaṃ vutte “mā bhāyī”ti
maṃ assāsetvā paṭhamāṃ tāva garuṃ silaṃ gahetvā yoggaṃ karonto
pabbate vicari. **Nisabhoti** purisanisabho uttamavānarindo pabbatapapāte
ṭhatvā maṃ etadabravīti.

Bāhubhīti dvīhi bāhāhi mama gīvaṃ suggahitaṃ gaṇha. **Vegasāti**
vegena. **Sirīmatoti** puññavantassa. **Aggahinti** saṭṭhihatthaṃ narakapapātaṃ
vātavegena otaritvā udakapiṭṭhe ṭhitassa ahaṃ vegena piṭṭhimabhiruhitvā
ubhohi bāhāhi gīvaṃ aggahesim. **Vihaññamānoti** kilamanto. **Kicchenāti**
dukkhena. **Santoti** paṇḍito, atha vā parisanto kilanto. **Rakkhassūti** ahaṃ taṃ
uddharanto kilanto muhuttaṃ vissamanto pasupissaṃ, tasmā maṃ rakkhāhi.
Yathā caññe vane migāti sīhādīhi aññepi ye imasmim vane vālamigā.
Pāḷiyaṃ pana “acchakokataracchayo”ti likhanti. **Parittātūnāti** mahārāja evaṃ
so Kapirājā maṃ

1. Irīṇeti (Sī, Syā)

2. Papātassa vasaṃ pattotipi pāṭho (Sī, Syā)

attano parittāṇaṃ katvā muhuttaṃ pasupi. **Ayonisoti** ayonisomanasikārena. **Bhakkhoti** khāditabbayuttako. **Asitoti** dhāto suhito. **Sambalanti** pātheyyaṃ. **Matthakaṃ sannitālayinti** tassa vānarindassa matthakaṃ paharim. “Sannitālayan”tipi pāṭho. **Dubbalo ahūti** na balavā āsi, yathādhippāyaṃ na agamāsīti.

Vegenāti mayā pahaṭapāsāṇavegena. **Udappattoti** utṭhito. **Māyyoti** tena mittadubbhipurisena silāya paviddhāya mahācammaṃ chinditvā olambi, ruhiram pagghari. Mahāsatto vedanāppatto cintesi “imasmim ṭhāne añño natthi, idaṃ bhayaṃ imaṃ purisaṃ nissāya uppannaṃ”ti. So maraṇabhayaabhīto olambantaṃ cammabandhaṃ hatthena gahetvā uppatitvā sākhaṃ abhiruyha tena pāpapurisena saddhiṃ sallapanto “**mā’yyo maṃ**”ti-ādimāha. Tattha **Mā’yyo maṃ kari bhaddanteti** mā akari ayyo maṃ bhaddanteti taṃ nivāreti. **Tvaṃ ca kho nāmāti** tvaṃ nāma evaṃ mayā papātā uddhaṭo edisaṃ pharusakammaṃ mayi kari, aho te ayuttaṃ katanti. **Aho vatāti** taṃ garahanto evamāha. **Tāvadukkarakārakāti** mayi aparajjhanena atidukkarakammakāraka. **Paralokāvāti** paralokato viya ānīto. **Dubbheyyanti** dubbhitabbaṃ vadhitabbaṃ. **Vedanaṃ kaṭukanti** evaṃ santapi tvaṃ adhammaṭṭha yādisaṃ vedanaṃ ahaṃ phusāmi, edisaṃ vedanaṃ kaṭukaṃ mā phusi, taṃ pāpakammaṃ phalaṃ veḷumva taṃ mā vadhi. Iti maṃ mahārāja so piyaputtakaṃ viya anukampi.

Atha naṃ ahaṃ etadavocaṃ “ayya mayā kataṃ dosaṃ hadaye mā kari, mā maṃ asappurisaṃ evarūpe araññe nāsaya, ahaṃ disāmūlho maggaṃ na jānāmi, attanā kataṃ kammaṃ mā nāsetha, jīvitadānaṃ me detha, araññā nīharitvā manussapathe ṭhapethā”ti. Evaṃ vutte so mayā saddhiṃ sallapanto “**tayi me natthi vissāso**”ti-ādimāha. Tattha **tayīti** ito paṭṭhāya mayhaṃ tayi vissāso natthi. **Ehīti** bho purisa ahaṃ tayā saddhiṃ maggena na gamissāmi, tvaṃ pana ehi mama piṭṭhito avidūre dissamānasarīrova gaccha, ahaṃ rukkhaggeheva gamissāmīti. **Muttosīti** atha so maṃ mahārāja araññā nīharitvā bho purisa vālamigānaṃ hatthā muttosi. **Pattosi mānusiṃ padanti** manussūpacāraṃ patto āgatosi, esa te maggo, etena gacchāti āha.

Giricaroti giricārī vānaro. **Pakkhalyāti** dhovitvā. **Tenābhisattosmīti** so ahaṃ mahārāja tena vānarena abhisatto, pāpakamme pariṇate tenābhisattosmīti maññaṃāno evamāha. **Aṭṭitoti** upadduto. **Upāgaminti** ekaṃ rahadaṃ upagatosmi. **Samapajjathāti** jāto, evarūpo hutvā upaṭṭhāsi. **Yāvanti** yattakāni. **Gaṇḍa jāyethāti** gaṇḍa jāyimsu. So kira pipāsaṃ sandhāretuṃ asakkonto udakañjalim ukkhipitvā thokaṃ pivitvā sesaṃ sarīre siñci. Athassa tāvadeva udakabinduganañāya aḍḍhabeluvapakappamāṇā gaṇḍa utṭhahimsu, tasmā evamāha. **Pabhinnāti** te gaṇḍa taṃ divasameva bhijjitvā kuṇapā pūtigandhikā hutvā pubbalohitāni paggharimsu. **Yena yena**ti yena yena maggena. **Okkitāti** pūtigandhena okiṇṇā parikkhittā¹ parivāritā. **Māssu orena āgamāti** duṭṭhasatta orena māssu āgamā, amhākaṃ santikaṃ mā āgamīti evaṃ vadantā maṃ nivārentīti attho. **Satta vassāni dāni meti** mahārāja tato paṭṭhāya idāni satta vassāni mama ettakaṃ kālaṃ sakaṃ kammaṃ anubhomi.

Iti so attano mittadubbhikammaṃ vitthāretvā “mahārāja maññaeva oloketvā evarūpaṃ kammaṃ na kenaci katabban”ti vatvā “**taṃ vo**”ti-ādimāha. Tattha **tanti** tasmā. Yasmā evarūpaṃ kammaṃ evaṃ dukkhavipākaṃ, tasmāti attho.

223. “Kuṭṭhī kilāsī bhavati, yo mittānidha dubbhati.

Kāyassa bhedaṃ mittaddu, nirayaṃ sopapajjati”ti—

ayaṃ abhisambuddhagāthā. Bhikkhave yo idha loke mittāni dubbhati haṃsati, so evarūpo hotīti attho.

Tassapi purisassa rañña saddhim kathentasseva pathavī vivaraṃ adāsi. Taṅkhaṇaṇṇevacavitvā Avīcimhi nibbatto. Rājā tasmiṃ pathaviṃ pavitṭhe uyyānā nikkhamitvā nagaraṃ pavitṭho.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto mayhaṃ silaṃ paṭivijjhiyevā”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi

1. Purakkhatā (Sī, Syā, I)

“tadā mittadubbhī puriso Devadatto ahosi, Kapirājā pana ahameva ahosin”ti.

Mahākapijātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

7. Dakarakkhasajātakavaṇṇanā (517)

224-257. **Sace vo vuyhamānānanti** Dakarakkhasajātakam. Taṃ sabbam Mahā-umaṅgajātake āvi bhavissatīti.

Dakarakkhasajātakavaṇṇanā sattamā.

8. Paṇḍaranāgarājajātakavaṇṇanā (518)

Vikiṇṇavācanti idaṃ Satthā Jetavane viharanto musāvādaṃ katvā Devadattassa pathavippavesanaṃ ārabha kathesi. Tadā hi Satthā bhikkhūhi tassa avaṇṇe kathite “na bhikkhave idāneva, pubbepi Devadatto musāvādaṃ katvā pathaviṃ pavitṭhoyevā”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmadataṃ rajjaṃ kārente pañcasatavāṇijā nāvāya samuddaṃ pakkhanditvā sattame divase atīradassaniyā nāvāya samuddapiṭṭhe bhinnāya ṭhapetvā ekaṃ avasesā macchakacchapabhakkhā ahesuṃ, eko pana vātavegena Karampiyapaṭṭanaṃ¹ nāma pāpuṇi. So samuddato uttaritvā naggabhogo tasmiṃ paṭṭaneyeva bhikkhāya cari. Tamenam manussā “ayaṃ samaṇo appiccho santuṭṭho”ti sambhāvetvā sakkāraṃ kariṃsu. So “laddho me jīvikūpāyo”ti tesu nivāsanapārūpanaṃ dentesupi na icchi. Te “natthi ito uttari appiccho samaṇo”ti bhiyyo bhiyyo pasīditvā tassa assamapadaṃ katvā tattha naṃ nivāsāpesuṃ. So “Karampiya-acelo”ti² paññāyi. Tassa tattha vasantassa mahālābhasakkāro udapādi.

1. Kadambiyapaṭṭanaṃ (Sī, Syā)

2. Kadambiya-aceloti (Sī, Syā)

Eko nagarājāpissa supaṇṇarājā ca upaṭṭhānaṃ āgacchanti. Tesu nāgarājā nāmena Paṇḍaro nāma. Athekadivasam supaṇṇarājā tassa santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ nisinno evamāha “bhante amhākaṃ ñātakā nāge gaṇhantā bahū vinassanti, etesaṃ nāgānaṃ gahaṇaniyāmaṃ mayaṃ na jānāma, guyhakāraṇaṃ kira tesam atthi, sakkuṇeyyātha nu kho tumhe ete piyāyamānā viya taṃ kāraṇaṃ pucchitun”ti. So “sādhū”ti sampatiṇṇitvā supaṇṇarāje vanditvā pakkante nāgarājassa āgatakāle vanditvā nisinnaṃ nāgarājānaṃ pucchi “nāgarāja supaṇṇā kira tumhe gaṇhantā bahū vinassanti, tumhe gaṇhantā kathaṃ gaṇhituṃ na sakkontī”ti. Bhante idaṃ amhākaṃ guyhaṃ rahassaṃ, mayā imaṃ kathentena ñātisaṃghassa maraṇaṃ āhaṭaṃ hotīti. Kiṃ pana tvaṃ āvuso “ayaṃ aññassa kathessatī”ti evaṃsaññī hosi, nāhaṃ aññassa kathessāmi, attanā pana jānitukāmatāya pucchāmi, tvaṃ mayhaṃ saddahitvā nibbhayo hutvā kathehīti. Nāgarājā “na kathessāmi bhante”ti vanditvā pakkāmi. Punadivasepi pucchi, tathāpissa na kathesi.

Atha naṃ tatiyadivase āgantvā nisinnaṃ “nāgarāja ajja tatiyo divaso, mama pucchantassa kimatthaṃ na kathesī”ti āha. “Tumhe aññassa ācikkhissathā”ti bhayena bhanteti. Kassaci na kathessāmi, nibbhayo kathehīti. “Tena hi bhante aññassa mā kathayitthā”ti paṭiññaṃ gahetvā “bhante mayaṃ mahante mahante pāsāṇe gilitvā bhāriyā hutvā nipajjitvā supaṇṇānaṃ āgamanakāle mukhaṃ nibbāhetvā dante vivaritvā supaṇṇe ḍaṃsitum acchāma¹, te āgantvā amhākaṃ sīsaṃ gaṇhanti, tesam amhe garubhāre hutvā nipanne uddharitum vāyamantānaññeva udakaṃ ottharati. Te sīdantā anto-udakeyeva maranti, iminā kāraṇena bahū supaṇṇā vinassanti, tesam amhe gaṇhantānaṃ kiṃ sīsena gahitena, bālā naṅguṭṭhe gahetvā amhe heṭṭhāsīsake katvā gahitaṃ gocaraṃ mukhena chaḍḍāpetvā lahuke katvā gantum sakkontī”ti so attano rahassakāraṇaṃ tassa dussīlassa kathesi.

Atha tasmim pakkante supaṇṇarājā āgantvā Karampiya-acelaṃ vanditvā “kiṃ bhante pucchitaṃ te nāgarājassa guyhakāraṇaṃ”ti āha. So

1. Icchāma (Sī, Syā)

“āmāvuso”ti vatvā sabbaṃ tena kathitaniyāmeneva kathesi. Taṃ sutvā supaṇṇo “nāgarājena ayuttaṃ kataṃ, ñātīnaṃ nāma nassananiyāmo parassa na kathetabbo, hotu, ajeva mayā supaṇṇavātaṃ katvā paṭhamāṃ etameva gahetuṃ vaṭṭati”ti supaṇṇavātaṃ katvā Paṇḍaranāgarājānaṃ naṅguṭṭhe gahetvā heṭṭhāsisaṃ katvā gahitagocaraṃ chaḍḍāpetvā uppatitvā ākāsaṃ pakkhandi. Paṇḍaro ākāse heṭṭhāsisaṃ olambanto “mayāva mama dukkhaṃ ābhatan”ti paridevanto āha—

258. “Vikiṇṇavācaṃ aniguyhamantaṃ,

Asaññataṃ aparicakkhitāraṃ.

Bhayaṃ ta’manveti sayāṃ abodhaṃ,

Nāgaṃ yathā Paṇḍarakaṃ supaṇṇo.

259. Yo guyhamantaṃ parirakkhaṇeyyaṃ,

Mohā naro saṃsati hāsamāno.

Taṃ bhinnamantaṃ bhayamanveti khippaṃ,

Nāgaṃ yathā Paṇḍarakaṃ supaṇṇo.

260. Nānumitto garuṃ atthaṃ, guyhaṃ veditumarahati.

Sumitto ca asambuddhaṃ, Sambuddhaṃ vā anattavā.

261. Vissāsamāpajjimahaṃ acelaṃ,

Samaṇo ayaṃ sammato bhāvitatto.

Tassāhamakkhiṃ vivariṃ guyhamatthaṃ,

Atītamatto kapaṇaṃ rudāmi.

262. Tassāhaṃ paramaṃ brahme guyhaṃ,

Vācaṃ himaṃ nāsakkhiṃ saṃyametuṃ.

Tappakkhato hi bhayaṃāgataṃ mamaṃ,

Atītamatto kapaṇaṃ rudāmi.

263. Yo ve naro suhadaṃ maññaṃāno,

Guyhamatthaṃ saṃsati dukkulīne.

Dosā bhayā athavā rāgarattā,

Pallatthito bālo asaṃsayāṃ so.

264. Tirokkhavāco asataṃ pavittṭho,
 Yo saṅgatīsu mudīreti vākyam.
 Āsīviso dummukhotyāhu taṃ naram,
 Ārā ārā saṃyame tādisamhā.

265. Annaṃ pānaṃ kāsikacandanañca,
 Manāpitthiyo mālamucchādanañca.
 Ohāya gacchāmase sabbakāme,
 Supaṇṇa pāṇūpagatāva tyamhā”ti.

Tattha **vikīṇṇavācanti** patthaṭavacanāṃ. **Aniguyhamantanti** appaṭicchannamantaṃ. **Asaññatanti** kāyadvārādīni rakkhituṃ asakkontaṃ. **Aparicakkhitāranti** “ayaṃ mayā kathitamantaṃ rakkhituṃ sakkhissati; na sakkhissati”ti puggalaṃ oloketuṃ upaparikkhituṃ asakkontaṃ. **Bhayaṃ tamanvetī**ti taṃ imehi catūhi aṅgehi samannāgataṃ abodhaṃ duppaññaṃ puggalaṃ sayamkatameva bhayaṃ anveti, yathā maṃ Paṇḍarakanāgaṃ supaṇṇo anvāgatoti. **Saṃsati hāsamānoti** rakkhituṃ asamatthassa pāpapurisassa hāsamāno katheti. **Nānumittoti** anuvattanamattena yo mitto, na hadayena, so gūyaṃ atthaṃ jānituṃ nārahatīti paridevati. **Asambuddhanti** asambuddhanto¹ ajānanto, appaññoti attho. **Sambuddhanti** sambuddhanto² jānanto, sappaññoti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—yopi suhadayo mitto vā amitto vā appañño sappaññopi vā³ yo anattavā anattacaro, sopi gūyaṃ vedituṃ nārahateti.

Samaṇo ayanti ayaṃ samaṇoti ca lokasammatoti ca bhāvitattoti ca maññaṃmāno ahaṃ etasmim̐ vissāsamāpajjim̐. **Akkhinti** kathesiṃ. **Atītamatthoti** atītattho, atikkantattho hutvā idāni kapaṇaṃ rudāmīti paridevati. **Tassāti** tassa acelakassa. **Brahmeti** supaṇṇaṃ ālapati. **Samyametunti** imaṃ gūyahavācam̐ rahassakāraṇaṃ rakkhituṃ nāsakkhim̐. **Tappakkhato hīti** idāni idaṃ bhayaṃ mama tassa acelakassa pakkhato koṭṭhāsato santikā āgataṃ, iti

1. Asambujjhaṃ (Sī), asambuddhaṃ (Syā, I)

2. Sambujjhaṃ (Sī), sambuddhaṃ (Syā, I)

3. Yopi suhadayo mitto appaññopi sappaññopi vā (Sī, Syā)

atītattho kapaṇaṃ rudāmīti. **Suhadanti** “suhado mama ayan”ti maññamāno. **Dukkulīneti** akulaje nīce. **Dosāti** etehi dosādīhi kāraṇehi yo evarūpaṃ guyhaṃ saṃsati, so bālo asaṃsayam **pallatthito** parivattetvā pāpito, hatoyeva nāmāti attho.

Tirokkhavācoti attano yaṃ vācam kathetukāmo, tassā tirokkhakatattā paṭicchannavāco. **Asatam pavitṭhoti** asappurisānaṃ antaraṃ pavitṭho asappurisesu pariyāpanno. **Sanḡatīsu mudīretīti** yo evarūpo paresaṃ rahassaṃ sutvāva parisamajjhesu “asukena asukaṃ nāma kataṃ vā vuttaṃ vā”ti vākyam udīreti, taṃ naraṃ “āsīvisso dummukho pūtimukho”ti āhu, tādīsamhā purisā **ārā ārā saṃyame**, dūrato dūratova virameyya, parivajjeyya nantī attho. **Mālamucchādanañcāti** mālañca dibbaṃ catujjātiyagandhañca ucchādanañca. **Ohāyāti** ete dibba-annādayo sabbakāme ajja mayam ohāya chaḍḍetvā gamissāma. **Supaṇṇapāṇūpagatāva tyamhāti** bho supaṇṇa pāṇehi upagatāva te amhā, saraṇam no hohīti.

Evam Paṇḍarako ākāse heṭṭhāsīsako olambanto aṭṭhahi gāthāhi paridevi. Supaṇṇo tassa paridevanasaddam sutvā “nāgarāja attano rahassaṃ acelakassa kathetvā idāni kimattham paridevasī”ti taṃ garahitvā gāthamāha—

266. “Ko nīdha tiṇṇam garaham upeti,
Asmimīdha loke pāṇabhū nāgarāja.
Samaṇo supaṇṇo athavā tvameva,
Kim kāraṇā Paṇḍaraka’ggahīto”ti.

Tattha **ko nīdhāti** idha amhesu tīsu janesu ko nu. **Asmimīdhāti** ettha **idhāti** nipātamattam, asmim loketi attho. **Pāṇabhūti** pāṇabhūto. **Atha vā tvamevāti** udāhu tvaṃyeva. Tattha samaṇam tāva mā garaha, so hi upāyena taṃ rahassaṃ pucchi. Supaṇṇampi mā garaha, ahañhi tava paccatthikova. **Paṇḍaraka’ggahītoti** samma Paṇḍaraka “aham kim kāraṇā supaṇṇena gahito”ti cintetvā ca pana attānameva garaha, tayā hi rahassaṃ kathentena attanāva attano anatto katoti ayamettha adhippāyo.

Taṃ sutvā Paṇḍarako itaraṃ gāthamāha—

267. “Samaṇoti me sammatatto ahosi,
Piyo ca me manasā bhāvitatto.
Tassāhamakkhiṃ vivariṃ guyhamatthaṃ,
Atītamatto kapaṇaṃ rudāmi”ti.

Tattha **sammatattoti** so samaṇo mayhaṃ “sappuriso ayan”ti
sammatabhāvo¹ ahosi. **Bhāvitattoti** sambhāvitabhāvo² ca me ahosīti.

Tato supaṇṇo catasso gāthā abhāsi—

268. “Na catthi satto amaro pathabyā,
Paññāvidhā natthi na ninditabbā.
Saccena dhammena dhitiyā damena,
Alabbhamabyāharatī naro idha.

269. Mātā pitā paramā bandhavānaṃ,
Nāssa tatiyo anukampaka’tthi.
Tesampi guyhaṃ paramaṃ na saṃse,
Mantassa bhedaṃ parisaṅkamāno.

270. Mātā pitā bhaginī bhātaro ca,
Sahāyā vā yassa hontī sapakkhā.
Tesampi guyhaṃ paramaṃ na saṃse,
Mantassa bhedaṃ parisaṅkamāno.

271. Bhariyā ce purisaṃ vajjā, komārī piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, ñātisaṃghapurakkhatā.
Tassāpi guyhaṃ paramaṃ na saṃse,
Mantassa bhedaṃ parisaṅkamāno”ti.

Tattha **amaroti** amaraṇasabhāvo satto nāma natthi. **Paññāvidhā natthīti**
na-kāro padasandhikaro, paññāvidhā atthīti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—

1. Sammatasabhāvo (Sī, Syā)

2. Sambhāvitasabhāvo (Sī, Syā)

Nāgarāja loka amaropi natthi, paññāvidhāpi atthi, sā aññesaṃ paññākoṭṭhāsasaṅkhātā paññāvidhā attano jīvitahetu na ninditabbāti. Atha vā **paññāvidhāti** paññāsadisā na ninditabbā nāma aññā dhammajāti natthi taṃ kasmā nindasīti. Yesaṃ pana “paññāvidhānampi na ninditabban”tipi pāṭho, tesaṃ ujukameva. **Saccenāti**-ādīsu vacīsaccena ca sucaritadhammena ca paññāsaṅkhātāya dhitiyā ca indriyadamena ca **alabbhaṃ** dullabhaṃ aṭṭhasamāpattimaggaḥalanibbānasaṅkhātampi visesaṃ **abyāharati** āvahati taṃ nipphādeti naro idha, tasmā nārahasi acelaṃ nindituṃ, attānameva garaha. Acelena hi attano paññavantatāya upāyakusalatāya ca vañcetaṃ tvaṃ rahassaṃ guyhaṃ mantāṃ pucchitoti attho.

Paramāti ete ubho bandhavānaṃ uttamabandhavā nāma. **Nāssa tatiyoti** assa puggalassa mātāpitūti añño tatiyo satto anukampako nāma natthi, mantassa bhedaṃ parisāṅkamāno paṇḍito tesaṃ mātāpitūnampi paramaṃ guyhaṃ na saṃseyya, tvaṃ pana mātāpitūnampi akathetabbaṃ acelakassa kathesiṃ attho. **Sahāyā vāti** suhodayamittā vā. **Sapakkhāti** petteyyamātulapitucchādayo samānapakkhā ñātayo. **Tesampīti** etesampi ñātimittānaṃ na katheyya, tvaṃ pana acelakassa kathesi, attanova kujjhassūti dīpeti. **Bhariyāceti** komārī piyabhāṇinī puttehi ca rūpena ca yasena ca upetā evarūpā bhariyāpi ce “ācikkhāhi me tava guyhan”ti vedeyya, tassāpi na saṃseyya.

Tato parā—

272. “Na guyhamatthaṃ vivareyya, rakkheyya naṃ yathā nidhiṃ.
Na hi pātukato sādhu, guyho attho pajānatā.

273. Thiyaṃ guyhaṃ na saṃseyya, amittassa ca paṇḍito.
Yo cāmisena saṃhīro, hadayattheno ca yo naro.

274. Guyhamatthaṃ asambuddhaṃ, sambodhayati yo naro.
Mantabhedabhayaṃ tassa, dāsabhūto titikkhati.

275. Yāvanto purisassa'tthaṃ, guyhaṃ jānanti mantinaṃ.
Tāvanto tassa ubbegā, tasmā guyhaṃ na vissaje.

276. Vivicca bhāseyya divā rahassaṃ,
Rattiṃ giraṃ nātivelāṃ pamuñce.
Upassutikā hi suṇanti mantāṃ,
Tasmā manto khippamupeti bhedaṇṇaṃ¹—

pañca gāthā Umaṅgaajātake pañcapaṇḍitapaṇhe āvi bhavissanti.

Tato parāsu—

277. “Yathāpi assa nagaraṃ mahantaṃ¹,
Advārakaṃ āyasaṃ bhaddasālaṃ.
Samantakhātāparikhā-upetaṃ,
Evampi me te idha guyhamantā.

278. Ye guyhamantā avikiṇṇavācā,
Daḥhā sadatthesu narā dujivha.
Ārā amittā byavajanti tehi,
Āsīvisā vā riva sattusaṅghā²—

Dvīsu gāthāsu **bhaddasālanti** āpaṇādihi sālāhi sampannaṃ.

Samantakhātāparikhā-upetaṃ samantakhātāhi tihi parikhāhi upagataṃ.

Evampi meti evampi mayhaṃ te purisā khāyanti. Katara? Ye idha guyhamantā. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā advārakassa ayomayanagarassa manussānaṃ upabhogaparibhogo antova hoti, na abbhantarimā bahi nikkhamanti, na bāhirā anto pavisanti, aparāparaṃ sañcāro chijjati, guyhamantā purisā evarūpā honti, attano guyhaṃ attano antoyeva jirāpentī, na aññassa kathentīti. **Daḥhā sadatthesūti** attano atthesu thirā. **Dujivhāti** Paṇḍarakanāgaṃ ālapati. **Byavajantīti** paṭikkamanti. **Āsīvisā vā riva sattusaṅghāti**² ettha **vāti** nipātamattaṃ, āsīvisā sattusaṅghā rivāti³ attho. Yathā āsīvisato sattusaṅghā jīvitukāmā

1. Yathāpi ayanagaraṃ mahantaṃ (Ka)

2. Sattasaṅghāti (Sī, Syā)

3. Sattasaṅghārivāti (Sī, Syā)

manussā ārā paṭikkamanti, evaṃ tehi guyhamantehi narehi ārā amittā paṭikkamanti, upagantum okāsaṃ na labhantīti vuttaṃ hoti.

Evaṃ supaṇṇena dhamme kathite Paṇḍarako āha—

279. “Hitvā gharaṃ pabbajito acelo,
Naggo muṇḍo carati ghāsaḥetu.
Tamhi nu kho vivariṃ guyhamatthaṃ,
Atthā ca dhammā ca apaggaṭāmhā.

280. Kathaṃkaro hoti supaṇṇarāja,
Kiṃ sīlo kena vatena vattaṃ.
Samaṇo caraṃ hitvā mamāyitāni,
Kathaṃkaro saggamupeti ṭhānaṃ”ti.

Tattha **ghāsaḥetū**ti nissiriko kucchipūraṇatthāya khādanīyabhojanīye pariyesanto carati. **Apaggaṭāmhā**ti¹ apagaṭā parihīnāmhā. **Kathaṃkaroti** idaṃ nāgarājā tassa naggassa samaṇabhāvaṃ ñatvā samaṇapaṭipattiṃ pucchanto āha. Tattha **kiṃ sīloti** katarena ācārena samannāgato. **Kena vatenā**ti katarena vatasamādānena vattanto. **Samaṇo caranti** pabbajjāya caranto taṇhāmamāyitāni hitvā kathaṃ samitapāpasamaṇo nāma hoti. **Sagganti** kathaṃ karonto ca suṭṭhu aggaṃ devanagaraṃ so samaṇo upeti.

Supaṇṇo āha—

281. “Hiriyā titikkhāya damenupeto,
Akkodhano pesuṇiyaṃ pahāya.
Samaṇo caraṃ hitvā mamāyitāni,
Evaṃkaro saggamupeti ṭhānaṃ”ti.

Tattha **hiriyā**ti samma nāgarāja ajjhatabahiddhāsamuṭṭhānehi hirottappehi titikkhāsāṅkhātāya adhivāsanakhantiyā indriyadamena ca upeto akujjhanasīlo pisuṇavācaṃ pahāya taṇhāmamāyitāni ca hitvā pabbajjāya

1. Apāgaṭāmhāti (Sī), apagaṭāmhāti (Syā), avāgaṭāmhāti (I)

caranto samaṇo nāma hoti, evaṃkaroyeva ca etāni hirī-ādīni kusalāni
karonto saggamupeti ṭhānanti.

Imaṃ supaṇṇarājassa dhammakatham sutvā Paṇḍarako jīvitam yācanto
gāthamāha—

282. “Mātāva puttam taruṇam tanujjam,
Samphassatā¹ sabbagattam phareti.
Evampi me tvaṃ pāturahu dijinda,
Mātāva puttam anukampamāno”ti.

Tassattho—yathā mātā **tanujam** attano sarīrajātam taruṇam puttam
samphassatam² disvā tam ure nipajjāpetvā thaṇṇam pāyenti
puttasamphassena sabbam attano gattam phareti, napi mātā puttato bhāyati,
napi putto mātito, evampi me tvaṃ **pāturahu** pātubhūto **dijinda** dijarāja,
tasmā mātāva puttam mudukena hadayena anukampamāno maṃ passa,
jīvitam me dehīti.

Athassa supaṇṇo jīvitam dento itaram gāthamāha—

283. “Handajja tvaṃ muṇja vadhā dujivha,
Tayo hi puttā na hi añño atthi.
Antevāsī dinnako atrajo ca,
Rajjassu puttaññataro me ahoṣī”ti.

Tattha **muṇcāti** mucca³, ayameva vā pāṭho. **Dujivhāti** tam ālapati.
Aññoti añño catuttho putto nāma natthi. **Antevāsīti** sipparā vā uggaṇhamāno
pañham vā suṇanto santike nivuttho. **Dinnakoti** “ayam te putto hotū”ti
parehi dinno. **Rajjassūti** abhiraṃsu. **Aññataroti** tīsu puttesu aññataro
antevāsī putto me tvaṃ jātoti dīpeti.

Evaṃca pana vatvā ākāsa otaritvā tam bhūmiyam patitṭhāpesi.
Tamattham pakāsento Satthā dve gāthā abhāsi—

1. Sampassa tam (Sī, I), sampassatā (Syā)

2. Sampassa (Sī), sampassatā (Syā), sampassam (I)

3. Muccāti muṇca (Sī, Syā, I)

284. “Icceva vākyam visajjī supaṇṇo,
 Bhumyam patiṭṭhāya diho dujivham.
 Muttaṭṭa tvaṃ sabbabhayātivatto,
 Thalūdake hohi mayābhigutto.

285. Ātaṅkinam yathā kusalo bhisakko,
 Pipāsītānam rahadova sīto.
 Vesmaṃ yathā himasītāṭṭitānam,
 Evampi te saraṇameham bhavāmi”ti.

Tattha **icceva vākyanti** iti evaṃ vacanaṃ vatvā taṃ nāgarājaṃ vissajji.
Bhumyanti so sayampi bhūmiyaṃ patiṭṭhāya diho taṃ dujivham
 samassāsento mutto ajja tvaṃ ito patiṭṭhāya sabbabhayāni ativatto thale ca
 uduke ca mayā abhigutto rakkhito hohīti āha. **Ātaṅkinanti** gilānānaṃ.
Evampi teti evaṃ ahaṃ tava saraṇaṃ bhavāmi.

Gaccha tvanti taṃ uyyojesi. So nāgarājā Nāgabhavanaṃ pāvisi. Itaropi
 Supaṇṇabhavanaṃ gantvā “mayā Paṇḍarakanāgo sapathaṃ katvā
 saddahāpetvā vissajjito, kīdisaṃ nu kho mayi tassa hadayaṃ, vīmaṃsissāmi
 naṃ”ti Nāgabhavanaṃ gantvā supaṇṇavātaṃ akāsi. Taṃ disvā nāgo
 “supaṇṇarājā maṃ gahetuṃ āgato bhavissatī”ti maññaṃāno
 byāmasahassamattaṃ attabhāvaṃ māpetvā pāsāṇe ca vālukaṇca gilitvā
 bhāriko hutvā naṅguṭṭhaṃ heṭṭhākatvā bhogamatthake phaṇaṃ dhārayamāno
 nipajjitvā supaṇṇarājānaṃ ḍaṃsitukāmo viya ahosi. Taṃ disvā supaṇṇo
 itaraṃ gāthamāha—

286. “Sandhiṃ katvā amittena, aṇḍajena jalābuja.
 Vivariya dāṭhaṃ sesi, kuto taṃ bhayaṃāgatan”ti.

Taṃ sutvā nāgarājā tisso gāthā abhāsi—

287. “Saṅketheva amittasmim, mittasmimpi na vissase.
 Abhayā bhayaṃuppannaṃ, api mūlāni kantati.

288. Kathaṃ nu vissase tyamhi, yenāsi kalaho kato.
 Niccayattena ṭhātabbaṃ, so disabbhi na rajjati.

289. Vissāsaye na ca taṃ vissayeyya,
 Asaṅkito saṅkito ca bhaveyya.
 Tathā tathā viññū parakkameyya,
 Yathā yathā bhāvaṃ paro na jaññā”ti.

Tattha **abhayā**ti abhayatṭhānabhūtā mittamhā bhayaṃ uppannaṃ jīvitasāṅkhātāni mūlāneva kantati. **Tyambhī**ti tasmiṃ. **Yenāsī**ti yena saddhiṃ kalaho kato ahosi. **Niccayattenā**ti niccapaṭiyattena. **So disabbhi na rajjati**ti yo niccayattena abhitiṭṭhati, so attano sattūhi saddhiṃ vissāsavasena na rajjati, tato tesam yathākāmakaraṇīyo na hotīti attho. **Vissāsayeti** param¹ attani vissāsaye, taṃ pana sayam na vissaseyya. Parena asaṅkito attanā ca so² saṅkito bhaveyya. **Bhāvaṃ paroti** yathā yathā paṇḍito parakkamati, tathā tathā tassa paro bhāvaṃ na jānāti, tasmā paṇḍitena vīriyaṃ kātabbamevāti dīpeti.

Iti te aññamaññaṃ sallapitvā samaggā sammodamānā ubhopi acelakassa assamaṃ agamimsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

290. “Te devavaṇṇā sukhumālarūpā,
 Ubho samā sujayā puñṇakhandhā.
 Upāgamum Karampiyaṃ³ acelaṃ,
 Missībhūtā assavāhāva nāgā”ti.

Tattha **samā**ti samānarūpā sadisasaṇṭhānā hutvā. **Sujayā**ti suvayā⁴ parisuddhā, ayameva vā pāṭho. **Puñṇakhandhā**ti katakusalatāya puñṇakkhandhā viya. **Missībhūtā**ti hatthena hatthaṃ gahetvā kāyamissībhāvaṃ upagatā. **Assavāhāva nāgā**ti dhure yuttakā rathavāhā dve assā viya purisanāgā tassa assamaṃ agamimsu.

Gantvā ca pana supaṇṇarājā cintesi “ayaṃ nāgarājā acelakassa jīvitaṃ na dassati, etaṃ dussilaṃ na vandissāmī”ti. So bhi tathā nāgarājānameva tassa santikaṃ pesesi. Taṃ sandhāya Satthā itaraṃ gāthamāha.

1. Yo (Ka)

3. Kādambiyaṃ (Sī, Syā, I)

2. Attāva taṃ (Sī, Syā, I)

4. Sujayoti sucayo (Sī, I)

291. “Tato have Paṇḍarako acelaṃ,
 Sayamevupāgama idaṃ avoca.
 Mutta’jjahaṃ sabbabhayātivatto,
 Na hi nūna tuyhaṃ manaso piya’mhā”ti.

Tattha **piya’mhā**ti dussīla naggabhogga musāvādi nūna mayaṃ tava manaso na piyā ahumhāti paribhāsi.

Tato acelo itaraṃ gāthamāha—

292. “Piyo hi me āsi supaṇṇarājā,
 Asaṃsayam Paṇḍarakena saccam.
 So rāgarattova akāsi’metaṃ,
 Pāpakammaṃ sampajāno na mohā”ti.

Tattha **Paṇḍarakenā**ti tayā Paṇḍarakena so mama piyatara ahoṣi, saccametaṃ. **Soti** so ahaṃ tasmim supaṇṇe rāgena ratto hutvā etaṃ pāpakammaṃ jānantova akāsim, na mohena ajānantoti.

Tam sutvā nāgarājā dve gāthā abhāsi.

293. “Na me piyam appiyam vāpi hoti,
 Sampassato lokamimaṃ paraṇca.
 Susaṇṇatānaṇhi viyaṇṇanena,
 Asaṇṇato lokamimaṃ carāsi.

294. Ariyāvakāsosi anariyovāsi.
 Asaṇṇato saṇṇatasannikāso.
 Kaṇhābhijātikosi anariyarūpo,
 Pāpaṃ bahuṃ duccaritaṃ acārī”ti.

Tattha **na meti** ambho dussīla nagga musāvādi pabbajitassa hi imaṇca paraṇca lokaṃ sampassato piyam vā me appiyam vāpi meti na hoti, tvaṃ pana **susaṇṇatānaṃ** silavantānaṃ byaṇṇanena pabbajitaliṅgena asaṇṇato hutvā imaṃ lokaṃ vaṇcento carasi. **Ariyāvakāso**ti ariyapaṭirūpakosi.

Asaññatoti kāyādihi asaññatosi. **Kaṇhābhijātikoti** kālakasabhāvo.

Anariyarūpoti ahirikasabhāvo. **Acārīti** akāsi.

Iti taṃ garahitvā idāni abhisapanto imaṃ gāthamāha—

295. “Aduṭṭhassa tuvaṃ dubbhi, dubbhī ca piṣuṇo caṣi.

Etena saccavajjena, muddhā te phalatu sattadhā”ti.

Tassattho—ambho dubbhi tvam aduṭṭhassa mittassa dubbhī cāsi, piṣuṇo cāsi, etena saccavajjena muddhā te sattadhā phalatūti.

Iti nāgarājassa sapantasseva acelakassa sīsaṃ sattadhā phali.
Nisinnatṭhāneyevassa bhūmi vivaraṃ adāsi. So pathaviṃ pavisitvā Avīcimhi nibbatti, nāgarājasupaṇṇarājānopi attano bhavanameva agamiṃsu. Satthā tassa pathaviṃ pavitṭhabbhāvaṃ pakāsento osānagāthamāha—

296. “Tasmā hi mittānaṃ na dubbhitabbaṃ,

Mittadubbhā pāpiyo natthi añño.

Āsittasatto nihato pathabyā,

Indassa vākyena hi saṃvaro hato”ti.

Tattha **tasmāti** yasmā mittadubbhikammaṃ pharuso vipāko, tasmā.
Āsittasattoti āsittavisena satto. **Indassāti** nāgindassa vākyena. **Saṃvaroti**
“ahaṃ saṃvare ṭhitosmi”ti paṭiññāya evaṃ paññāto ājīvako hatoti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepe Devadatto musāvādaṃ katvā pathaviṃ pavitṭhoyevā”ti vatvā jātakam samodhānesi “tadā acelako Devadatto ahosi, nāgarājā Sāriputto, supaṇṇarājā pana ahaṃeva ahosi”ti.

Paṇḍaranāgarājajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

9. Sambulājātakavaṇṇanā (519)

Kā vedhamānāti idam Satthā Jetavane viharanto Mallikam devim ārabha kathesi. Vatthu **Kummāsapiṇḍijātake**¹ vitthāritameva. Sā pana Tathāgatassa tiṇṇam kummāsapiṇḍikānam dānānubhāvena tam divasaññeva rañño aggamahesibhāvaṃ patvā pubbuṭṭhāyitādīhi² pañcahi kalyāṇadhammehi samannāgatā ñāṇasampannā Buddhupaṭṭhāyikā patidevatā ahosi. Tassā patidevatābhāvo sakalanagare pākaṭo ahosi. Athekadivasam dhammasabhāyaṃ katham samuṭṭhāpesum “āvuso Mallikā devī kira vattasampannā ñāṇasampannā patidevatā”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva, pubbepesā vattasampannā patidevatāyevā”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasīyaṃ Brahmāḍattassa rañño Soṭṭhiseno nāma putto ahosi. Tam rājā vayappattaṃ uparajje patiṭṭhapesi, Sambulā nāmassa aggamahesī ahosi uttamarūpadharā sarīrappabhāsampannā, nivāte jalamānā dīpasikhā viya khāyati. Aparabhāge Soṭṭhisenassa sarīre kuṭṭham uppajjati, vejjā tikicchitum nāsakkhimsu. So bhijjamāne kuṭṭhe paṭikūlo hutvā vippaṭisāraṃ patvā “ko me rajjena attho, araññe anāthamaraṇaṃ marissāmī”ti rañño ārocāpetvā itthāgāraṃ chaḍḍetvā nikkhami. Sambulā bahūti upāyehi nivattiyamānāpi anivattitvā “aham tam sāmikam araññe paṭijaggissāmī”ti vatvā saddhiññeva nikkhami. So araññaṃ pavisitvā sulabhamūlaphalāphale chāyūdakasampanne padese paṇṇasālaṃ katvā vāsaṃ kappesi. Rājadhītā tam paṭijaggi. Kathaṃ? Sā hi pāto vuṭṭhāya assamapadam sammajjitvā pānīyaparibhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā dantakaṭṭhaṇca mukhadhovanaṇca upanāmetvā mukhe dhote nānā-osadhāni pisitvā tassa vaṇe makkhetvā madhuramadhurāni phalāphalāni khādāpetvā mukhaṃ vikkhāletvā hatthesu dhotesu “appamatto hohi devā”ti vatvā vanditvā pacchikhaṇṭhi-aṅkusake ādāya phalāphalattāya araññaṃ pavisitvā phalāphalāni āharitvā ekamante ṭhapetvā ghaṭena udakaṃ āharitvā nānācuṇṇehi ca mattikāhi ca Soṭṭhisenaṃ nhāpetvā

1. Khu 5. 172 piṭṭhe.

2. Pubbuṭṭhāyikādīhi (Syā, I, Ka)

puna madhuraphalāphalāni upanāmeti. Paribhogāvasāne vāsitaṇṇiyaṃ upanetvā sayam phalāphalāni paribhuñjitvā padarasantharam samvidahitvā tasmim tattha nipanne tassa pāde dhovitvā sīsaparikkammapiṭṭhiparikkammapādaparikkammāni katvā sayanapassam upagantvā nipajjati. Etenupāyena sāmikam paṭijaggi.

Sā ekadivasaṃ araṇṇe phalāphalam āharantī ekam girikandarāyaṃ disvā sīsato pacchim otāretvā kandaratīre ṭhapetvā “nhāyissāmī”ti otaritvā haliddāya sarīraṃ ubbaṭṭetvā nhatvā sudhotasarīrā uttaritvā vākacīraṃ nivāsetvā kandaratīre aṭṭhāsi. Athassā sarīrappabhāya vanaṃ ekobhāsaṃ ahosi. Tasmim khaṇe eko dānava gocarattāya caranto taṃ disvā paṭibaddhacitto hutvā gāthādvayaṃ āha—

297. “Kā vedhamānā girikandarāyaṃ,
Ekā tuvaṃ tiṭṭhasi saṃhitūru.
Puṭṭhāsi me pāṇipameyyamajjhe,
Akkhāhi me nāmaṇca bandhave ca.

298. Obhāsayam vanaṃ rammaṃ, sīhabyagghanisevitaṃ.
Kā vā tvamasi kalyāṇi, kassa vā tvaṃ sumajjhime.
Abhivādemī taṃ bhadde, dānavāhaṃ namatthu te”ti.

Tattha **kā vedhamānā**ti nhānamattatāya sītabhāvena kampamānā. **Saṃhitūrūti** sampiṇḍitūru uttama-ūrulakkhaṇe. **Pāṇipameyyamajjheti** hatthena minitabbamajjhe. **Kā vā tvanti** kā nāma vā tvaṃ bhavasi. **Abhivādemīti** vandāmi. **Dānavāhanti** ahaṃ eko dānava, ayaṃ namakkāro tava atthu, añjalim te paggaṇhāmīti avaca.

Sā tassa vacanaṃ sutvā tisso gāthā abhāsi—

299. “Yo putto Kāsirājassa, Sotthisenoti taṃ vidū.
Tassāhaṃ Sambulā bhariyā, evaṃ jānāhi dānava.
Abhivādemī taṃ bhante, Sambulāhaṃ namatthu te.

300. Vedehaputto bhaddante, vane vasati āturo.
Tamahaṃ rogasammattaṃ, ekā ekam upaṭṭhahaṃ.

301. Ahañca vanamuñchāya, madhumamsaṃ migābilaṃ.

Yadāharāmi taṃ bhakkho, tassa nūnajja nādhātī”ti.

Tattha **Vedehaputtoti** Vedeharājadhītāya putto. **Rogasammattanti** rogapīlitaṃ. **Upaṭṭhahanti** upaṭṭhahāmi paṭijaggāmi. “Upaṭṭhitā”tipi pāṭho. **Vanamuñchāyāti** vanaṃ uñchetvā uñchācariyaṃ caritvā. **Madhumamsanti** nimmakkhikaṃ madhuñca migābilamamsaṃ sīhabyagghamigehi khāditamamsato atirittakoṭṭhāsaṃ. **Taṃ bhakkhoti** yaṃ ahaṃ āharāmi, taṃ bhakkhova so mama sāmiko. **Tassa nūnajjāti** tassa maññe ajja āhāraṃ alabhamānassa sarīraṃ ātape pakkhittapadumaṃ viya **nādhāti** upatappati milāyati.

Tato paraṃ dānavassa ca tassā ca vacanapaṭivacanagāthāyo honti—

302. “Kiṃ vane rājaputtena, āturena karissasi.

Sambule pariciñṇena, ahaṃ bhattā bhavāmi te.

303. Sokattāya durattāya, kiṃ rūpaṃ vijjate mama.

Aññaṃ pariyesa bhaddante, abhirūpataraṃ mayā.

304. Ehi’maṃ girimārūya, bhariyā me catussatā.

Tāsaṃ tvaṃ pavarā hohi, sabbakāmasamiddhinī.

305. Nūna tārakavaṇṇābhe, yaṃ kiñci manasicchasi.

Sabbaṃ taṃ pacuraṃ mayhaṃ, ramassavajja mayā saha.

306. No ce tvaṃ maheseyyaṃ, Sambule kārayissasi.

Alaṃ tvaṃ pātārāsāya, paṇhe bhakkhā bhavissasi.

307. Tañca sattajaṭo luddo, kaḷāro purisādako.

Vane nāthaṃ apassantiṃ, Sambulaṃ aggahī bhuje.

308. Adhipannā pisācena, luddenāmisacakkhunā.

Sā ca sattuvasaṃ pattā, patimevānusocati.

309. Na me idaṃ tathā dukkhaṃ, yaṃ maṃ khādeyya rakkhaso.

Yañca me ayyaputtassa, mano hessati aññathā.

310. Na santi devā pavasanti nūna,

Na hi nūna santi idha lokapālā.

Sahasā karontāna’ masaññatānaṃ,

Na hi nūna santi paṭisedhitāro”ti.

Tattha **paricīṇṇenā**ti tena āturena paricīṇṇena kiṃ karissasi. **Sokaṭṭayā**ti sokāturāya. “Sokaṭṭhāyā”tipi pāṭho, soke ṭhitāyāti attho. **Durattāyā**ti duggatakapaṇabhāvappattāya attabhāvāya. **Ehi’**manti mā tvaṃ durattāmhīti cinteyi, etaṃ mama girimhi dibbavimānaṃ, ehi imaṃ girim āruha. **Catussatā**ti tasmim me vimāne aparāpi catussatā bhariyāyo atthi. **Sabbaṃ tanti** yaṃ kiñci upabhogaparibhogavatthābharaṇādikaṃ icchasi, sabbaṃ taṃ nūna mayhaṃ pacuraṃ bahuṃ sulabhaṃ, tasmā mā kapaṇāmhīti cintayi, ehi mayā saha ramassūti vadati.

Maheseyyanti “bhadde Sambule no ce me tvaṃ mahesibhāvaṃ kāressasi, pariyattā tvaṃ mama pātarāsāya, tena taṃ balakkārena vimānaṃ nessāmi, tatra maṃ asaṅgaṇhantī mama sve pātova bhakkhā bhavissasi”ti evaṃ vatvā so sattahi jaṭāhi samannāgato luddako dāruṇo nikkhantadanto taṃ tasmim vane kiñci attano nāthaṃ apassantiṃ Sambulaṃ bhuje aggahesi. **Adhipannā**ti ajjhotthaṭā. **Āmisacakkhunā**ti kilesalolena. **Patimevā**ti attano acintetvā patimeva anusocati. **Mano hessatī**ti maṃ cirāyantiṃ viditvā aññathā cittaṃ bhavissati. **Na santi devā**ti idaṃ sā dānavena bhuje gahitā devatujjhāpanaṃ karontī āha. **Lokapālā**ti evarūpānaṃ sīlavantīnaṃ patidevatānaṃ pālakā lokapālā nūna idha loke na santīti paridevati.

Athassā sīlatejēna Sakkassa bhavanaṃ kampi, Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā Vajiraṃ ādāya vegena gantvā dānavassa matthake ṭhatvā itaraṃ gāthamāha—

311. “Itthīnamesā pavarā yasassinī,
 Santā samā aggirivuggatejā.
 Tañje tuvaṃ rakkhasādesi kaññaṃ,
 Muddhā ca hi sattadhā te phaleyya.
 Mā tvaṃ dahī muñca patibbatāyā”¹.

Tattha **santā**ti upasantā, atha vā paṇḍitā nāṇasampannā. **Samā**ti kāyavisamādivirahitā. **Adesī**ti khādasi. **Phaley**yāti iminā me Indavajirena paharitvā muddhā² bhijjetha. **Mā tvaṃ dahī**ti tvaṃ imaṃ patibbataṃ mā tāpeyyāsīti.

Taṃ sutvā dānavo Sambulaṃ vissajjesi. Sakko “punapi esa evarūpaṃ kareyyā”³ti cintetvā dānavaṃ devasaṅkhalikāya bandhitvā puna anāgamanāya tatiye pabbatantare vissajjesi, rājadhītaraṃ appamādena³ ovaditvā sakaṭṭhānameva gato. Rājadhītāpi atthaṅgate sūriye candālokena assamaṃ pāpuṇi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā aṭṭha gāthā abhāsi—

312. “Sā ca assamamāgacchi, pamuttā purisādakā.
 Nīlaṃ paḷinaṃ sakuṇīva, gatasīṅgaṃ va ālayaṃ.

313. Sā tattha paridevesi, rājaputtī yasassinī.
 Sambulā utumattakkhā, vane nāthaṃ apassantī.

314. Samaṇe brāhmaṇe vande, sampannacaraṇe ise.
 Rājaputtaṃ apassantī, tumhaṃmhi saraṇaṃ gatā.

315. Vande sīhe ca byagghe ca, ye ca aññe vane migā.
 Rājaputtaṃ apassantī, tumhaṃmhi saraṇaṃ gatā.

316. Tiṇā latāni osadhyo, pabbatāni vanāni ca.
 Rājaputtaṃ apassantī, tumhaṃmhi saraṇaṃ gatā.

317. Vande indīvarīsāmaṃ, rattim nakkhattamālinim.
 Rājaputtaṃ apassantī, tumhaṃmhi saraṇaṃ gatā.

1. Patibbatā sāti (Sī, Syā), patibbatā yāti (I)

2. Pahaṭaṃ (Sī, Syā, I)

3. Appamāda hohīti (Ka)

318. Vande bhāgīrathim gaṅgam, savantīnaṃ paṭiggaham.
Rājaputtam apassantī, tumhammhi saraṇam gatā.

319. Vande aham pabbatarājasetṭham, Himavantam siluccayam.
Rājaputtam apassantī, tumhammhi saraṇam gatā”ti.

Tattha **nīlam paḷinaṃ sakuṇīvāti**¹ yathā sakuṇikā mukhatuṇḍakena gocaram gahetvā kenaci upaddavena sakuṇapotakānaṃ paḷinattā paḷinaṃ sakuṇinīlam² āgaccheyya, yathā vā **gatasiṅgam** nikkhantavacchakaṃ **ālayam** suññaṃ vacchakasālaṃ vacchagiddhinī dhenu āgaccheyya, evaṃ suññaṃ assamaṃ āgacchīti attho. Tadā hi Sotthiseno Sambulāya ciramānāya “itthiyo nāma lolā, paccāmittampi me gahetvā āgaccheyyā”ti parisāṅkanto paṇṇasālato nikkhamitvā gacchantaraṃ pavisitvā nisīdi. Tenetaṃ vuttam.
Utumattakkhāti sokavegasañjātena uṇhena utunā mandalocanā³. **Apassantī**ti tasmim vane nāthaṃ attano patim apassantī ito cito ca sandhāvamānā paridevesi.

Tattha **samaṇe brāhmaṇeti** samitapāpabāhitapāpe samaṇe brāhmaṇe.
Sampannacaraṇeti saha sīlena aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ vasena ca sampannacaraṇe ise vandeti evaṃ vatvā rājaputtam apassantī tumhākaṃ saraṇam gatā amhi. Sace me sāmikassa nisinnaṭṭhānaṃ jānātha, ācikkhathāti paridevesīti attho. Sesagāthāsupi ese va nayo. **Tiṇālatāni osadhyoti** antopheggubahisāratiṇāni ca latāni ca antosāra-osadhiyo ca. Imaṃ gāthaṃ tiṇādīsu nibbattadevatā sandhāyāha. **Indīvarīsāmanti** indīvarīpupphasamānavañṇam. **Nakkhattamālininti** nakkhattapaṭipāṭisamannāgataṃ. **Tumhammhīti** rattim sandhāya tampi amhīti āha. **Bhāgīrathim gaṅganti** evaṃpariyāyanāmikaṃ gaṅgam.
Savantīnanti aññāsaṃ bahūnaṃ nadīnaṃ paṭiggāhikaṃ. Gaṅgāya nibbattadevataṃ sandhāyevamāha. Himavantepi ese va nayo.

Tam evaṃ paridevamānaṃ disvā Sotthiseno cintesi “ayaṃ ativiya paridevati, na kho panassā bhāvaṃ jānāmi, sace mayi sinehena evaṃ

1. Nīlam phalinasakuṇīvāti (Sī, I), niḍḍam phalinasakuṇīvāti (Syā)

2. Phalinattā phalinasakuṇi nīlam (Sī, I), phalinattā phalinasakuṇi niḍḍam (Syā)

3. Mattalocanā (Sī, I)

karoti, hadayampissā phaleyya, pariggaṇhissāmi tāva nan”ti gantvā paṇṇasāladvāre nisīdi. Sāpi paridevamānāva paṇṇasāladvāraṃ gantvā tassa pāde vanditvā “kuhiṃ gatosi devā”ti āha. Atha naṃ so “bhadde tvaṃ aññesu divasesu na imāya velāya āgacchasi, ajja atisāyaṃ āgatāsī”ti pucchanto gāthamāha—

320. “Atisāyaṃ vatāgañchi, rājaputti yasassini.

Kena nuja samāgacchi, ko te piyataro mayā”ti.

Atha naṃ sā “aham ayyaputta phalāphalāni ādāya āgacchantī ekaṃ dānavaṃ passim, so mayi paṭibaddhacitto hutvā maṃ hatthe gaṇhitvā ‘sace mama vacanaṃ na karosi, khādissāmi tan’ti āha, aham tāya velāya taññeva anusocantī evaṃ paridevin”ti vatvā gāthamāha—

321. “Idaṃ khohaṃ tadāvocaṃ, gahitā tena sattunā.

Na me idaṃ tathā dukkhaṃ, yaṃ maṃ khādeyya rakkhaso.

Yañca me ayyaputtassa, mano hessati aññathā”ti.

Athassa sesampi pavattim ārocentī “tena panāhaṃ deva dānavena gahitā attānaṃ vissajjāpetum asakkontī devatujjhāpanakammaṃ akāsim, atha Sakko vajirahattho āgantvā ākāse ṭhito dānavaṃ santajjetvā maṃ vissajjāpetvā taṃ devasaṅkhalikāya bandhitvā tatiye pabbatantare khipitvā pakkāmi, evāhaṃ Sakkaṃ nissāya jīvitaṃ labhin”ti āha. Taṃ sutvā Soṭthiseno “bhadde hotu, mātugāmassa antare saccaṃ nāma dullabhaṃ, Himavante hi bahū vanacarakatāpasavijjādhārādayo santi, ko tuyhaṃ saddahissatī”ti vatvā gāthamāha—

322. “Corīnaṃ bahubuddhīnaṃ, yāsu saccaṃ sudullabhaṃ.

Thīnaṃ bhāvo durājāno, macchassevodaye gatan”ti.

Sā tassa vacanaṃ sutvā “ayyaputta aham taṃ asaddahantaṃ mama saccabaleneva tikicchissāmi”ti udakassa kalasaṃ pūretvā saccakiriyaṃ katvā tassa sīse udakaṃ āsiñcantī gāthamāha—

323. “Tathā maṃ saccam pāletu, pālayissati ce mamaṃ.

Yathāham nābhijānāmi, aññam piyataram tayā.

Etena saccavajjena, byādhi te vūpasammatū”ti.

Tattha tathā-saddo “ce maman”ti iminā saddhiṃ yojetabbo. Idam vuttam hoti—yathāham vadāmi, tathā ce mama vacanam saccam, atha maṃ idānipi pāletu, āyatimpi pālessati, idāni me vacanam suṇātha “yathāham nābhijānāmi”ti. Potthakesu pana “tathā maṃ saccam pāleti”ti likhitam, tam Aṭṭhakathāyaṃ natthi.

Evam tāya saccakiriyaṃ katvā udake āsittamatteyeva Soṭṭhisenassa kuṭṭham ambilena dhotam viya tambamalam tāvadeva apagacchi. Te katipāham tattha vasitvā araṇṇā nikkhamma Bārāṇasim patvā uyyānam pavisiṃsu. Rājā tesam āgatabhāvaṃ ṇatvā uyyānam gantvā tattheva Soṭṭhisenassa chattam ussāpetvā Sambulam aggamahesiṭṭhāne abhisiṇcāpetvā nagaram pavesetvā sayam isipabbajjam pabbajitvā uyyāne vāsam kappesi, rājanivesaneyeva ca nibaddham bhuñji. Soṭṭhisenopi Sambulāya aggamahesiṭṭhānamattameva adāsi, na punassā koci sakkāro ahosi, atthibhāvampissā na aññāsi, aññāheva itthiṃ saddhiṃ abhirami. Sambulā sapattidosavasena¹ kisā ahosi upaṇḍupaṇḍukajātā dhamanīsanthagattā. Sā ekadivasam sokavinodanattam bhuñjitum āgatassa sasuratāpasassa santikam gantvā tam katabhattakiccam vanditvā ekamantam nisīdi. So tam milātindriyaṃ disvā gāthamāha—

324. “Ye kuñjarā sattasatā uḷārā,

Rakkhanti rattindivamuyyutāvudhā.

Dhanuggahānaṃ satāni soḷasa,

Kathamvidhe passasi bhadde sattavo”ti.

Tassattho—bhadde Sambule ye amhākam sattasatā kuñjarā, tesaññeva khandhagatānam yodhānam vasena uyyuttāvudhā, aparāni ca soḷasadhanuggahasatāni rattindivam Bārāṇasim rakkhanti. Evam surakkhite nagare kathamvidhe tvaṃ sattavo passasi. Bhadde yassā tava sāsāṅkā

1. Sapattirosena (Sī, Syā, I)

sappaṭibhayā araṇṇā āgatakālepi pabhāsampannam sarīram, idāni pana milātā paṇḍupalāsavaṇṇā ativiya kilantindriyāsi, kassa nāma tvaṃ bhāyasi”ti pucchi.

Sā tassa vacanam sutvā “putto te deva mayi na purimasadiso”ti vatvā pañca gāthā abhāsi—

325. “Alaṅkatāyo padumuttarattacā,
Virāgitā passati haṃsagaggarā.
Tāsaṃ suṇitvā mitagītavāditam,
Na dāni me tāta tathā yathā pure.

326. Suvaṇṇasaṃkaccadharā suviggahā,
Alaṅkatā mānusiya’ccharūpamā.
Senopiyā tāta aninditaṅgiyo,
Khattiyakaṇṇā paṭilobhayanti nam.

327. Sace ahaṃ tāta tathā yathā pure,
Patiṃ tamuñchāya punā vane bhare.
Sammānaye maṃ na ca maṃ vimānaye,
Itopi me tāta tato varam siyā.

328. Yamannapāne vipulasmi ohite,
Nārī vimaṭṭhābharaṇā alaṅkatā.
Sabbāṅgupetā patino ca appiyā,
Abajjha tassā maraṇam tato varam.

329. Api ce daliddā kapaṇā anāḷhiyā,
Kaṭādutiyā patino ca sā piyā.
Sabbāṅgupetāyapi appiyāya,
Ayameva seyyā kapaṇāpi yā piyā”ti.

Tattha **padumuttarattacā**ti padumagabbhasadisa-uttarattacā. Sabbāsaṃ sarīrato suvaṇṇapabhā niccharantīti dīpeti. **Virāgitā**ti vilaggasarīrā, tanumajjhāti attho. **Haṃsagaggarā**ti evarūpā haṃsā viya madhurassarā nāriyo passati.

Tāsanti so tava putto tāsam nārīnam mitagītavāditādīni suṇitvā idāni me tāta yathā pure, tathā na pavattatīti vadati. **Suvaṇṇasaṃkaccadharāti** suvaṇṇamayasaṃkaccālaṅkāradharā. **Alaṅkatāti** nānālaṅkārapaṭimaṇḍitā. **Mānusiya’ccharūpamāti** mānusiyo accharūpamā. **Senopiyāti** Sotthisenassa piyā. **Paṭilobhayanti nanti** naṃ tava puttaṃ paṭilobhayanti.

Sace ahanti tāta yathā pure sace ahaṃ punapi taṃ patiṃ tatheva kuṭṭharogena vanaṃ pavittamaṃ uñchāya tasmim vane bhareyyaṃ, punapi maṃ so sammāneyya na vimāneyya, tato me itopi Bārāṇasirajjato taṃ araṇṇameva vamaṃ siyā sapattidosena sussantiyāti dīpeti. **Yamannapāneti** yaṃ annapāne. **Ohiteti** ṭhapite paṭiyatte. Iminā bahunnapānaghamaṃ dasseti. Ayaṃ kirassā adhippāyo—yā nārī vipulannapāne ghare ekikāva asapatti samānā vimaṭṭhābharaṇā nānālaṅkārehi alaṅkatā sabbehi guṇaṅgehi upetā patino ca appiyā hoti, abajjha gīvāya vallyā vā rajjuyā vā bandhitvā tassā tato gharāvāsato maraṇameva varataranti. **Anāliyāti** anālḥā¹. **Kaṭādutiyāti** nipajjanakaṭasāarakadutiyā. **Seyyāti** kapaṇāpi samānā yā patino piyā, ayameva uttamāti.

Evam taya attano parisussanakāraṇe tāpasassa kathite tāpaso rājānaṃ pakkosāpetvā “tāta Sotthisena tayi kuṭṭharogābhībhūte araṇṇaṃ pavisante tayā saddhiṃ pavisitvā taṃ upaṭṭhahantī attano saccabalena tava rogaṃ vūpasametvā yā te rajje paṭiṭṭhānakāraṇamakāsi, tassā nāma tvaṃ neva ṭhitaṭṭhānaṃ, na nisinnaṭṭhānaṃ jānāsi, ayuttaṃ te kataṃ, mittadubbhikammaṃ nāmetaṃ pāpakaṇ”ti vatvā puttaṃ ovaḍanto gāthamāha—

330. “Sudullabhitthī purisassa yā hitā,
Bhattitthiyā dullabho yo hito ca.
Hitā ca te sīlavatī ca bhariyā,
Janinda dhammaṃ cara Sambulāyā”ti.

1. Anāliyāti analḥā (Syā), anālhiyāti na ālḥikā (I)

Tassattho—tāta yā purisassa hitā muducittā anukampikā itthī, yo ca bhattā itthiyā hito kataguṇaṃ jānāti, ubhopete sudullabhā. Ayañca Sambulā tuyhaṃ hitā ceva sīlasampannā ca, tasmā etissā dhammaṃ cara, kataguṇaṃ jānitvā muducitto hohi, cittaṃmassā paritosehīti.

Evam so puttassa ovādaṃ datvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi. Rājā pitari gate Sambulaṃ pakkosāpetvā “bhadde ettakaṃ kālāṃ mayā kataṃ dosaṃ khama, ito paṭṭhāya sabbissariyaṃ tuyhameva dammi”ti vatvā osānagāthamāha—

331. “Sace tuvaṃ vipule laddhabhoge,
Issāvatiṇṇā maraṇaṃ upesi.
Ahañca te bhadde imā rājakaññā,
Sabbe¹ te vacanakarā bhavāmā”ti.

Tassattho—bhadde Sambule sace tvaṃ ratanarāsimhi ṭhapetvā abhisittā aggamaheṣiṭṭhānavasena vipule bhoge labhitvāpi issāya otiṇṇā maraṇaṃ upesi, ahañca imā ca rājakaññā sabbe tava vacanakarā bhavāma, tvaṃ yathādhippāyaṃ imaṃ rajjaṃ vicārehīti sabbissariyaṃ tassā adāsi.

Tato paṭṭhāya ubho samaggavāsaṃ vasantā dānādīni puññāni karitvā yathākammaṃ gamiṃsu. Tāpaso jhānābhiññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Mallikā patidevatāyevā”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi “tadā Sambulā Mallikā ahosi, Soththiseno Kosalarājā, pitā tāpaso pana ahameva ahosin”ti.

Ambulājātakavaṇṇanā navamā.

1. Sabbeva (Sī, Syā, I)

10. Gandhatindukajātakavaṇṇanā (520)

Appamādoti idaṃ Satthā Jetavane viharanto rājavādaṃ ārabba kathesi. Rājavādo heṭṭhā vitthāritova. Atīte pana Kapilaratṭhe Uttarapañcālanagare Pañcālo nāma rājā agatigamane ṭhito adhammena pamatto rajjaṃ kāresi. Athassa amaccādayo sabbepi adhammikāva jātā. Balipīḷitā raṭṭhavāsino puttadāre ādāya araṇṇe migā viya carim̐su, gāmaṭṭhāne gāmo nāma nāhosi. Manussā rājapurisānaṃ bhayena divā gehe vasituṃ asakkontā gehāni kaṇṭakasākhāhi parikkhipitvā gehe rattim̐ vasitvā aruṇe uggacchante ye va araṇṇaṃ pavisanti. Divā rājapurisā vilumpanti, rattim̐ corā. Tadā bodhisatto bahinagare Gandhatindukarukkhe devatā hutvā nibbatti, anusaṃvaccharaṃ raṇṇo santikā sahaṣṣagghanaṃ balikammaṃ labhati. So cintesi “ayaṃ rājā pamatto rajjaṃ kāreti, sakalaraṭṭhaṃ vinassati, ṭhapetvā maṃ aṇṇo rājānaṃ patirūpe nivesetuṃ samatto nāma natthi, upakārako cāpi me anusaṃvaccharaṃ sahaṣṣagghanakabalinā pūjeti, ovaḍḍissāmi na”ti.

So rattibhāge raṇṇo sirigabbhaṃ pavisitvā ussisaṃkappaṃ ṭhatvā obhāsaṃ vissajjtvā ākāse atṭhāsi. Rājā taṃ balasūriyaṃ viya jalamānaṃ disvā “kosi tvaṃ, kena vā kāraṇena idhāgatosi”ti pucchi. So tassa vacanaṃ sutvā “mahārāja ahaṃ Gandhatindukadevatā, ‘tuyhaṃ ovādaṃ dassāmi’ti āgatomhi”ti āha. “Kiṃ nāma ovādaṃ dassasi”ti evaṃ vutte mahāsatto “mahārāja tvaṃ pamatto hutvā rajjaṃ kāresi, tena te sakalaraṭṭhaṃ hataviluttaṃ viya vinaṭṭhaṃ, rājāno nāma pamādena rajjaṃ karentā sakalaraṭṭhassa sāmīno na honti, diṭṭheva dhamme vināsaṃ patvā samparāye puna mahāniraye nibbattanti. Tesu ca pamādaṃ āpannesu antojanā bahijānāpissa pamattāva honti, tasmā raṇṇā atirekena appamattena bhavitabban”ti vatvā dhammaḍḍesaṃ paṭṭhapento imā ekādaśa gāthā āha—

332. “Appamādo amatapadaṃ, pamādo maccuno padaṃ.

Appamattā na mīyanti, ye pamattā yathā matā.

333. Madā pamādo jāyetha, pamādā jāyate khayō.
Khayā padosā jāyanti, mā mado bharatūsabha¹.
334. Bahū hi khattiyā jīnā, atthaṃ raṭṭhaṃ pamādinō.
Athopi gāmino gāmā, anagārā agārino.
335. Khattiyassa pamattassa, raṭṭhasmiṃ raṭṭhavaḍḍhana.
Sabbe bhogā vinassanti, rañño taṃ vuccate aghaṃ.
336. Nesa dhammo mahārāja, ativelaṃ pamajjasi.
Iddhaṃ phītaṃ janapadaṃ, corā viddhaṃsayanti naṃ.
337. Na te puttā bhavissanti, na hiraññaṃ na dhāniyaṃ.
Raṭṭhe viluppamaṇamhi, sabbabhogehi jīyasi.
338. Sabbabhogā pariḷḷhaṃ, rājānaṃ vāpi khattiyaṃ.
Ñātimittā suhajjā ca, na taṃ maññanti māniyaṃ.
339. Hatthāroha anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Tamevamupajīvanta, na taṃ maññanti māniyaṃ.
340. Asaṃvihitakammantaṃ, bālaṃ dummantimantinaṃ.
Siri jahati dummedhaṃ, jīṇaṃva urago tacāṃ.
341. Susaṃvihitakammantaṃ, kāluṭṭhāyima atanditaṃ.
Sabbe bhogābhivaḍḍhanti, gāvo sa-usabhāma.
342. Upassutima mahārāja, raṭṭhe janapade cara.
Tattha disvā ca sutvā ca, tato taṃ paṭipajjasi²ti.

Tattha **appamādoti** satiyā avippavāso. **Amatapadanti** amatassa nibbānassa padaṃ adhigamakāraṇaṃ. **Maccuno padanti** maraṇassa kāraṇaṃ. Pamattā hi vipassanaṃ avaḍḍhetvā² appaṭisandhikabhāvaṃ pattuṃ asakkontā punappunaṃ saṃsāre jāyanti ceva mīyanti ca, tasmā pamādo maccuno padaṃ

1. Mā mado bhādhūrasabho (Syā)

2. Vaḍḍhetvā (Sī, Syā)

nāma. **Na mīyantīti** vipassanaṃ vaḍḍhetvā appaṭisandhikabhāvaṃ pattā puna saṃsāre anibbattattā na mīyanti nāma. **Ye pamattāti** mahārāja ye puggalā pamattā, te yathā matā, tatheva daṭṭhabbā. Kasmā? Akiccasādhanaṭāya. Matassapi hi “ahaṃ dānaṃ dassāmi, sīlaṃ rakkhissāmi, uposathakammaṃ karissāmi, kalyāṇakammaṃ pūressāmi”ti ābhogo vā patthanā vā pariyuṭṭhānaṃ vā natthi apagataviññānattā, pamattassapi appamādābhāvāti tasmā ubhopete ekasadisāva.

Madāti mahārāja ārogyayobbanajīvitamadasaṅkhātā tividhā madā pamādo nāma jāyati. So madappatto pamādāpanno pāṇātipātādīni pāpakammāni karoti. Atha naṃ rājāno chindāpenti vā hanāpenti vā, sabbaṃ vā dhanamassa haranti, evamassa pamādā nātīdhanajīvitakkhayo jāyati. Puna so dhanakkhayaṃ vā yasakkhayaṃ vā patto jīvitum asakkonto jīvitavuttatthāya kāyaduccaritādīni karoti, iccassa khayā padosā jāyanti, tena taṃ vadāmi **mā mado bharatūsabhāti**, raṭṭhabhāraṇakajeṭṭhaka¹ bharatūsabha mā pamādamāpajjīti attho². **Atthaṃ raṭṭhanti** janapadavāsīnaṃ vuddhiñceva sakalaraṭṭhaṇca bahū pamādinō jīnā. Tesāṃ āvibhāvattāya Khantivādijātaka Mātāṅgajātaka Bharujātaka Sarabhaṅgajātaka Cetiyaṅgajātakāni kathetabbāni. **Gāminoti** gāmaḥojakāpi te gāmāpi bahū pamādadosena jīnā parihīnā vinaṭṭhā. **Anagārā agārinoti** pabbajitāpi pabbajitapaṭipattito; gihīpi gharāvāsato ceva dhanadhaññādīhi ca bahū jīnā parihīnāti vadati. **Taṃ vuccate aghanti** mahārāja yasabhogaparihāni nāmetāṃ rañño dukkhaṃ vuccati. Bhogābhāvena hi niddhanassa yaso hāyati, hīnayaso mahantaṃ kāyikacetasikadukkhaṃ pāpuṇāti.

Nesa dhammoti mahārāja esa porāṇakarājūnaṃ dhammo na hoti. **Iddhaṃ phītanti** annapānādinā samiddhaṃ hiraññasuvaṇṇādinā phītaṃ pupphitaṃ. **Na te puttāti** mahārāja paveṇipālakā te puttā na bhavissanti. Raṭṭhavāsīno hi “adhammikarañño esa putto, kiṃ amhākaṃ vuḍḍhiṃ karissati, nāssa chattaṃ dassāmā”ti chattaṃ na denti. Evametesāṃ paveṇipālakā puttā na honti nāma. **Parijijñanti** parihīnaṃ. **Rājānaṃ vāpīti** sacepi so rājā hoti, atha naṃ rājānaṃ samānampi. **Māniyanti** “ayaṃ rājā”ti

1. Raṭṭhabharaṇakajeṭṭha (Sī, I)

2. Mā pamāda, mā pamajjīti attho (Syā, Ka)

garucittena sammānetabbaṃ katvā na maññanti. **Upajīvantā**ti upanissāya jīvantāpi ete ettakā janā garucittena maññitabbaṃ na maññanti. Kim kārāṇā? Adhammikabhāvena.

Sirīti yasavibhavo. **Tacanti** yathā urago jiṇṇatacaṃ jigucchanto jahati, na puna oloketi, evaṃ tādisaṃ rājānaṃ sirī jahati. **Susaṃvihitakammantanti** kāyadvārādīhi pāpakammaṃ akarontaṃ. **Abhivaḍḍhantī**ti abhimukhaṃ gacchantā vaḍḍhanti. **Sa-usabhāmivā**ti sa-usabhā iva. Appamattassa hi sa-usabhajeṭṭhako gogaṇo viya bhogā vaḍḍhanti. **Upassutinti** janapadacārittasavanāya cārikaṃ attano sakalaraṭṭhe ca janapade ca cara. **Tatthā**ti tasmim raṭṭhe caranto daṭṭhabbaṃ disvā sotabbaṃ sutvā attano guṇāguṇaṃ paccakkaṃ katvā tato attano hitapaṭipattiṃ paṭipajjissasīti.

Iti mahāsatto ekādasahi gāthāhi rājānaṃ ovaditvā “gaccha papañcaṃ akatvā pariggaṇha raṭṭhaṃ, mā nāsayi”ti vatvā sakaṭṭhānameva gato. Rājāpi tassa vacanaṃ sutvā saṃvegappatto punadivase rajjaṃ amacce paṭicchāpetvā purohitena saddhiṃ kālasseva pācīnadvārena nagarā nikkhamitvā yojanamattaṃ gato. Tattheke gāmaṃ mahallako aṭavito kaṇṭakasākhaṃ āharitvā gehadvāraṃ parikkhipitvā pidahitvā puttadāraṃ ādāya araṇṇaṃ pavisitvā sāyaṃ rājapurisesu pakkantesu attano gharaṃ āgacchanto gehadvāre pāde kaṇṭakena viddho ukkuṭikaṃ nisīditvā kaṇṭakaṃ nīharanto—

343. “Evaṃ vedetu Pañcālo, saṅgāme saramappito.

Yathāhamajja vedemi, kaṇṭakena samappito”ti—

imāya gāthāya rājānaṃ akkosi. Taṃ panassa akkosanaṃ bodhisattānubhāvena ahosi. Bodhisattena adhiggaḥhitova so akkosīti veditabbo. Tasmim pana samaye rājā ca purohito ca aññātakavesena tassa santikeva aṭṭhamsu. Athassa vacanaṃ sutvā purohito itaraṃ gāthamāha—

344. “Jiṇṇo dubbalacakkhūsi, na rūpaṃ sādhu passasi.

Kim tattha Brahmaḍattassa, yaṃ taṃ maggeyya kaṇṭako”ti.

Tattha **maggeyyā**ti vijjheyya. Idam vuttam hoti—yadi tvaṃ attano abyattatāya kaṇṭakena viddho, ko ettha rañño doso. Yena rājānam akkosi, kiṃ te rañña kaṇṭako oloketvāva ācikkhitabboti.

Tam sutvā mahallako tisso gāthā abhāsi—

345. “Bahvettha Brahmadattassa, soham maggasmi brāhmaṇa.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

346. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṃ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

347. Etādise bhaye jāte, bhayaṭṭā tāta māṇavā.
Nillanakāni kubbanti, vane āhatva kaṇṭakan”ti.

Tattha **bahvetthā**ti brāhmaṇa soham sakaṇṭake magge patito sannisinno, bahu ettha Brahmadattassa doso, tvaṃ ettakaṃ kālaṃ rañño dosena mama sakaṇṭake magge vicaraṇabhāvaṃ na jānāsi. Tassa hi arakkhitā jānapadā -pa- kaṇṭakanti. Tattha **khādantī**ti vilumpanti. **Tuṇḍiyā**ti vadhabandhādīhi pīḷetvā adhammena balisādhakā. **Kūṭarājassā**ti pāparañño. **Adhammikoti** paṭicchannakammanto. **Tātā**ti purohitaṃ ālapati. **Māṇavā**ti manussā. **Nillanakāni**ti nilīyanaṭṭhānāni. **Vane āhatva kaṇṭakanti** kaṇṭakaṃ āharitvā dvārāni pidahitvā gharaṃ chaḍḍetvā puttadāraṃ ādāya vanaṃ pavisitvā tasmim vane attano nilīyanaṭṭhānāni karonti. Atha vā vane yo kaṇṭako, tam āharitvā gharāni parikkhipanti. Iti rañño dosenevampi kaṇṭakena viddho, mā evarūpassa rañño upatthambho hohīti.

Tam sutvā rājā purohitaṃ āmantetvā “ācariya mahallako yuttam bhaṇati, amhākameva doso, ehi nivattāma, dhammena rajjaṃ kāressāmā”ti āha. Bodhisatto purohitassa sarīre adhimuccitvā purato gantvā “pariggaṇhissāma tāva mahārājā”ti āha. Te tamhā gāmā aññaṃ gāmaṃ gacchantā antarāmagge ekissā mahallikāya saddaṃ assosum. Sā kirekā dalidditthī dve dhītaro vayappattā

rakkhamānā tāsāṃ araṇṇaṃ gantuṃ na deti. Sayāṃ araṇṇato dārūni ceva sākañca āharitvā dhītaro paṭijaggati. Sā taṃ divasaṃ ekaṃ gumbaṃ āruyha sākaṃ gaṇhantī pavaṭṭamānā bhūmiyaṃ patitvā rājānaṃ maraṇena akkosantī gāthamāha—

348. “Kadāssu nāma’yaṃ rājā, Brahmadatto marissati.
Yassa raṭṭhamhi jīyanti, appatikā kumārikā”ti.

Tattha **appatikā**ti assāmikā. Sace hi tāsāṃ sāmikā¹ assu, maṃ poseyyuṃ. Pāparaṇṇo pana rajje ahaṃ dukkhaṃ anubhomi, kadā nu kho esa marissatīti.

Evam bodhisattānubhāveneva sā akkosī. Atha naṃ purohito paṭisedhento gāthamāha—

349. “Dubbhāsitañhi te jammi, anattapadakovide.
Kuhim rājā kumārīnaṃ, bhattāraṃ pariyesatī”ti.

Taṃ sutvā mahallikā dve gāthā abhāsi—

350. “Na me dubbhāsitaṃ brahme, kovidatthapadā ahaṃ.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

351. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṃ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.
Dujjīve dubbhare dāre, kuto bhattā kumāriyo”ti.

Tattha **kovidatthapadā**ti ahaṃ atthapade kāraṇapade kovidā chekā, mā tvaṃ etaṃ pāparājānaṃ pasaṃsi. **Dujjīveti** dujjīve raṭṭhe dubbhare dāre jāte manussesu bhīttasītesu araṇṇe vasantesu **kuto bhattā kumāriyo**, kuto kumāriyo bhattāraṃ labhissantīti attho.

Te tassā vacanaṃ sutvā “yuttaṃ sā kathetī”ti tato paraṃ gacchantā ekassa kassakassa saddaṃ assosum. Tassa kira kasantassa

1. Tā sassāmikā (I, Ka)

sāliyo nāma balibaddo phālena pahaṭo sayi. So rājānaṃ akkosanto gāthamāha—

352. “Evaṃ sayatu Pañcālo, saṅgāme sattiyā hato.
Yathāyaṃ kapaṇo seti, hato phālena sāliyo”ti.

Tattha **yathā**ti yathā ayaṃ vedanāppatto sāliyabalibaddo seti, evaṃ sayatūti atho.

Atha naṃ purohito paṭisedhento gāthamāha—

353. “Adhammena tuvaṃ jamma, Brahmadattassa kujjhasi.
Yo tvaṃ sapasi rājānaṃ, aparajjhivāna attano”ti.

Tattha **adhammenā**ti akāraṇena asabhāvena.

Taṃ sutvā so tisso gāthā abhāsi—

354. “Dhammena Brahmadattassa, ahaṃ kujjhāmi brāhmaṇa.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

355. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṃ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

356. Sā nūna puna re pakkā, vikāle bhattamāhari.
Bhattahāriṃ apekkhanto, hato phālena sāliyo”ti.

Tattha **dhammenā**ti kāraṇeneva, akāraṇena akkosatīti saññaṃ mā kari.
Sā nūna puna re pakkā, vikāle bhattamāharīti brāhmaṇa sā bhattahārikā itthi pātova mama bhattaṃ pacitvā āharantī adhammabalisādhakehi Brahmadattassa dāsehi palibuddhā bhavissati, te parivisitvā puna mayhaṃ bhattaṃ pakkāṃ bhavissati, tena kāraṇena vikāle bhattaṃ āhari, “ajja vikāle bhattaṃ āharī”ti cintetvā chātajjhatto ahaṃ taṃ bhattahāriṃ olokento goṇaṃ aṭṭhāne patodena vijjhiṃ, tenesa pādaṃ ukkhipitvā phālaṃ paharanto hato phālena sāliyo. Tasmā “esa mayā hato”ti saññaṃ mā kari, pāparaññoyeva hato nāmesa, mā tassa vaṇṇaṃ bhaṇīti.

Te purato gantvā ekasmiṃ gāme vasiṃsu. Punadivase pātova ekā kūtadhenu godohakaṃ pādena paharivā saddhiṃ khīrena pavatṭesi. So Brahmaddattaṃ akkosanto gāthamāha—

357. “Evaṃ haññatu Pañcālo, saṅgāme asinā hato.
Yathāhamajja pahato, khīraṇca me pavaṭṭitan”ti.

Taṃ sutvā purohito paṭisedhento gāthamāha—

358. “Yaṃ pasu khīraṃ chaḍḍeti, pasupālaṃ vihiṃsati.
Kiṃ tattha brahmadattassa, yaṃ no garahate bhavan”ti.

Brāhmaṇena gāthāya vuttāya puna so tisso gāthā abhāsi—

359. “Gārayho brahme Pañcālo, Brahmaddattassa rājino.
Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

360. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.
Raṭṭhasmiṃ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

361. Caṇḍā aṇakā gāvī, yaṃ pure na duhāmase.
Taṃ dāni ajja dohāma, khīrakāme hupaddutā”ti.

Tattha **caṇḍā**ti pharusā. **Aṇakā**ti palāyanasīlā. **Khīrakāme**hīti adhammikaraṇṇo purisehi bahuṃ khīraṃ āharāpentehi upaddutā duhāma. Sace hi so dhammena rajjaṃ kāreyya, na no evarūpaṃ bhayaṃ āgaccheyyāti.

Te “so yuttaṃ kathetī”ti tamhā gāmā nikkhamma mahāmaggaṃ āruyha nagarābhimukhā gamiṃsu. Ekasmiṃ ca gāme balisādhakā asikosatthāya ekaṃ taruṇaṃ kabaravacchakaṃ māretvā cammaṃ gaṇhiṃsu. Vacchakamātā dhenu puttāsokena tiṇaṃ na khādati pāṇīyaṃ na pivati, paridevamānā āhiṇḍati. Taṃ disvā gāmadārakā rājānaṃ akkosantā gāthamāhaṃ su—

362. “Evaṃ kandatu Pañcālo, viputto vippasukkhatu.
Yathāyaṃ kapaṇā gāvī, viputtā paridhāvati”ti.

Tattha **paridhāvati**ti paridevamānā dhāvati.

Tato purohito itaram gāthamāha—

363. “Yaṁ pasu pasupālassa, sambhameyya raveyya vā.

Konīdha aparādhathhi, Brahmadattassa rājino”ti.

Tattha **sambhameyya raveyya vā**ti bhameyya vā viraveyya vā. Idam vuttam hoti—tātā pasu nāma pasupālassa rakkhantasseva dhāvati pi viravatipi, tiṇampi na khādanti pāṇiyampi na pivati, idha rañño ko nu aparādhoti.

Tato gāmadārakā dve gāthā abhāsimsu—

364. “Aparādho mahābrahme, Brahmadattassa rājino.

Arakkhitā jānapadā, adhammabalinā hatā.

365. Rattiñhi corā khādanti, divā khādanti tuṇḍiyā.

Raṭṭhasmiṁ kūṭarājassa, bahu adhammiko jano.

Katham no asikosatthā, khīrapā haññate pajā”ti.

Tattha **mahābrahmeti** mahābrāhmaṇa. **Rājino**ti rañño. **Katham** noti katham nu kena nāma kāraṇena. **Khīrapā haññate pajā**ti pāparājassa sevakehi khīrapako vacchako haññati, idāni sā dhenu puttasokena paridevati, sopi rājā ayaṁ dhenu viya paridevatūti rājānam akkosimsuyeva.

Te “sādhu vo kāraṇam vadathā”ti vatvā pakkamimsu. Athantarāmagge ekissā sukkhapokkharāṇiyā kākā tuṇḍehi vijjhitvā maṇḍūke khādanti. Bodhisatto tesu tam ṭhānam sampattesu attano ānubhāvena maṇḍūkena—

366. “Evaṁ khajjatu Pañcālo, hato yuddhe saputtako.

Yathāhamajja khajjāmi, gāmikehi araṇṇajo”ti—

Rājānam akkosāpesi.

Tattha **gāmikehī**ti gāmaṁvāsīhi.

Taṃ sutvā purohito maṇḍūkena saddhiṃ sallapanto gāthamāha—

367. “Na sabbabhūtesu vidhenti rakkhaṃ,
Rājāno maṇḍūka manussaloke.
Nettāvatā rājā adhammacārī,
Yaṃ tādisaṃ jīvamadeyyu dhaṅkā”ti.

Tattha **jīvanti** jīvantaṃ. **Adeyyunti** khādeyyuṃ. **Dhaṅkāti** kākā. Ettāvatā rājā adhammiko nāma na hoti, kiṃ sakkā araṇṇaṃ pavisitvā raṇṇā taṃ rakkhantena caritunti.

Taṃ sutvā maṇḍūko dve gāthā abhāsi—

368. “Adhammarūpo vata brahmacārī,
Anuppiyaṃ bhāsasi khattiyassa.
Viluppamānāya puthuppajāya,
Pūjesi rājaṃ paramappamādaṃ.

369. Sace idaṃ brahme surajjakaṃ siyā,
Phītaṃ raṭṭhaṃ muditaṃ vipprasannaṃ.
Bhutvā baliṃ aggapiṇḍaṇca kākā,
Na mādisaṃ jīvamadeyyu dhaṅkā”ti.

Tattha **brahmacārīti** purohitaṃ garahanto āha. **Khattiyassāti** evarūpassa pāparaṇṇo. **Viluppamānāyāti** viluppamānāya, ayameva vā pāṭho. **Puthuppajāyāti** vipulāya pajāya vināsiyamānāya. **Pūjesīti** pasamsi. **Surajjakanti** chandādivasena agantvā dasa rājadhamme akopentena appamattena raṇṇā rakkhiyamānaṃ sace idaṃ surajjakaṃ bhaveyya. **Phītanti** devesu sammādhāraṃ anuppaveccantesu sampannasassaṃ. **Na mādisanti** evaṃ sante mādisaṃ jīvamānaṇṇeva kākā na khādeyyuṃ.

Evaṃ chasupi ṭhānesu akkosanaṃ bodhisattasseva ānubhāvena ahosi.

Taṃ sutvā rājā ca purohito ca “araṇṇavāsīṃ tiracchānagataṃ maṇḍūkaṃ upādāya sabbe amheyyeva akkosanti”ti vatvā tato

nagaraṃ gantvā dhammena rajjaṃ kāretvā mahāsattassovāde ṭhitā dānādīni
puññāni karīmsu.

Satthā Kosalarañño imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “mahārāja raññā
nāma agatigamaṇaṃ pahāya dhammena rajjaṃ kāretabban”ti vatvā jātaṃ
samodhānesi “tadā Gandhatindukadevatā ahameva ahosin”ti.

Gandhatindukajātakavaṇṇanā dasamā.

Kimchanda Kumbha Jayaddisa Chaddanta,
Atha Paṇḍitasambhava Sirakapi.
Dakarakkhasa Paṇḍaranāgavaro,
Atha Sambula Tindukadevasutoti.

Timsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Cattālīsanipāta

1. Tesakuṇajātakavaṇṇanā (521)

Vessantaraṃ taṃ pucchāmīti idaṃ Satthā Jetavane viharanto Kosalarañño ovādavasena kathesi. Tañhi rājānaṃ dhammassavanatthāya āgataṃ Satthā āmantetvā “mahārāja raññā nāma dhammena rajjaṃ kāretabbaṃ, yasmim̐ hi samaye rājāno adhammikā honti, rājayuttāpi tasmim̐ samaye adhammikā hontī”ti Catukkanipāte¹ āgatasuttanayena ovaditvā agatigamane agati-agamane ca ādīnavañca ānisaṃsañca kathetvā “supinakūpamā kāmā”ti-ādīnā nayena kāmesu ādīnavaṃ vitthāretvā “mahārāja imesañhi sattānaṃ—

Maccunā saṅgaro natthi, lañjaggāho na vijjati.

Yuddhaṃ natthi jayo natthi, sabbe maccuparāyaṇā.

tesaṃ paralokaṃ gacchantānaṃ ṭhapetvā attanā kataṃ kalyāṇakammaṃ aññā patiṭṭhā nāma natthi. Evaṃ ittarapaccupaṭṭhānaṃ avassaṃ pahātabbaṃ, na yasaṃ nissāya pamādaṃ kātuṃ vaṭṭati, appamatteneva hutvā dhammena rajjaṃ kāretuṃ vaṭṭati. Porāṇakarājāno anuppannepi Buddhe paṇḍitānaṃ ovāde ṭhatvā dhammena rajjaṃ kāretvā devanagaraṃ pūrayamānā gamimsū”ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmaddatto rajjaṃ kārento aputtako ahosi, patthentopī puttaṃ vā dhītaraṃ vā na labhi. So ekadivasaṃ mahantena parivārena uyyānaṃ gantvā divasabhāgaṃ uyyāne kilītvā maṅgalasālarukkhamaṇe sayanaṃ attharāpetvā thokaṃ niddāyitvā pabuddho sālarukkhaṃ oloketvā tattha sakuṇakulāvakaṃ passi, saha dassanenevassa sineho uppajji. So ekaṃ purisaṃ pakkosāpetvā “imaṃ rukkhaṃ abhiruhitvā etasmim̐ kulāvake kassaci atthitaṃ vā natthitaṃ vā jānāhī”ti āha. So “sādhu devā”ti vatvā abhiruhitvā

1. Am̐ 2. 386 piṭṭhe.

tattha tīṇi aṇḍakāni disvā rañño ārocesi. Rājā “tena hi etesaṃ upari nāsavātaṃ mā vissajjesī”ti vatvā “caṅkoṭake kappāsapicuṃ attharivā tattheva tāni aṇḍakāni ṭhapetvā saṇikaṃ otarāhī”ti otārāpetvā caṅkoṭakaṃ hatthena gahetvā “katarasakuṇaṇḍakāni nāmetānī”ti amacce pucchi. Te “mayam na jānāma, nesādā jānissanti”ti vadimsu. Rājā nesāde pakkosāpetvā pucchi. Nesādā “mahārāja tesu ekaṃ ulūka-aṇḍaṃ, ekaṃ sālikā-aṇḍaṃ, ekaṃ suvaka-aṇḍaṃ”ti kathayimsu. Kiṃ pana ekasmiṃ kulāvake tiṇṇaṃ sakunīkānaṃ aṇḍāni hontīti. Āma deva paripantho asati sunikkhittāni na nassanti. Rājā tussitvā “ime mama puttā bhavissanti”ti tāni tīṇi aṇḍāni tayo amacce paṭicchāpetvā “ime mayhaṃ puttā bhavissanti, tumhe sādhukaṃ paṭijaggitvā aṇḍakosato nikkhantakāle mamāroceyyāthā”ti āha. Te tāni sādhukaṃ rakkhimsu.

Tesu paṭhamāṃ ulūka-aṇḍaṃ bhijji. Amacco ekaṃ nesādaṃ pakkosāpetvā “tvaṃ itthibhāvaṃ vā purisabhāvaṃ vā jānāhī”ti vatvā tena taṃ vīmaṃsitvā “puriso”ti vutte rājānaṃ upasaṅkamitvā “putto te deva jāto”ti āha. Rājā tuṭṭho tassa bahuṃ dhanāṃ datvā “puttakāṃ me sādhukaṃ paṭijagga, ‘Vessantaro’ti cassa nāmaṃ karohī”ti vatvā uyyojesi. So tathā akāsi. Tato katipāhaccayena sālikā-aṇḍaṃ bhijji. Sopi amacco taṃ nesādena vīmaṃsāpetvā “itthī”ti sutvā rañño santikaṃ gantvā “dhītā te deva jātā”ti āha. Rājā tuṭṭho tassapi bahuṃ dhanāṃ datvā “dhītaraṃ me sādhukaṃ paṭijagga, ‘Kuṇḍalinī’ti cassā nāmaṃ karohī”ti vatvā uyyojesi. Sopi tathā akāsi. Puna katipāhaccayena suvaka-aṇḍaṃ bhijji. Sopi amacco nesādena taṃ vīmaṃsitvā “puriso”ti vutte rañño santikaṃ gantvā “putto te deva jāto”ti āha. Rājā tuṭṭho tassapi bahuṃ dhanāṃ datvā “puttassa me mahantena parivārena maṅgalaṃ katvā ‘Jambuko’tissa nāmaṃ karohī”ti vatvā uyyojesi. Sopi tathā akāsi. Te tayopi sakunā tiṇṇaṃ amaccānaṃ gehesu rājakumārāparihāreṇa vadḍhanti. Rājā “mama putto, mama dhītā”ti voharati. Athassa amaccā aññamaññaṃ avahasanti “passatha bho

rañño kiriyam, tiracchānagatepi ‘putto me, dhītā me’ti vadanto vicarati”ti.

Tam sutvā rājā cintesi “ime amaccā etesaṃ mama puttānaṃ paññāsampadaṃ na jānanti, pākaṭaṃ nesaṃ karissāmi”ti. Athekaṃ amaccaṃ Vessantarassa santikaṃpesesi “tumahākaṃ pitā pañhaṃ pucchitukāmo, ‘kadā kira āgantvā pucchatū’”ti. So amacco gantvā Vessantaraṃ vanditvā taṃ sāsanaṃ ārocesi. Tam sutvā Vessantaro attano paṭijaggakaṃ amaccaṃ pakkositvā “mayhaṃ kira pitā maṃ pañhaṃ pucchitukāmo, tassa idhāgatassa sakkāraṃ kātuṃ vaṭṭati, kadā āgacchatū”ti pucchi. Amacco “ito sattame divase tava pitā āgacchatū”ti āha. Tam sutvā Vessantaro “pitā me ito sattame divase āgacchatū”ti vatvā uyyojesi. So āgantvā rañño ācikkhi. Rājā sattame divase nagare bheriṃ carāpetvā puttassa nivesanaṃ agamāsi. Vessantaro rañño mahantaṃ sakkāraṃ kāresi, antamaso dāsakammakārānampi sakkāraṃ kāresi. Rājā Vessantarasaṅgassa gehe bhuñjitvā mahantaṃ yasaṃ anubhavitvā sakaṃ nivesanaṃ āgantvā rājāṅgaṇe mahantaṃ maṇḍapaṃ kārapetvā nagare bheriṃ carāpetvā alaṅkatamaṇḍapamajjhe mahājanaparivāro nisīditvā “Vessantaraṃ ānetū”ti amaccassa santikaṃ pesesi. Amacco Vessantaraṃ suvaṇṇapīṭhe nisīdāpetvā ānesi. Vessantarasaṅgō pitu aṅke nisīditvā pitarā saha kīḷitvā gantvā tattheva suvaṇṇapīṭhe nisīdi. Atha naṃ rājā mahājanamajjhe rājadhammaṃ pucchanto paṭhamāṃ gāthamāha—

1. “Vessantaraṃ taṃ pucchāmi, saṅgā bhaddamatthu te.

Rajjaṃ kāretukāmena, kiṃ su kiccaṃ kataṃ varan”ti.

Tattha **sakaṅgā**ti taṃ ālapati. **Kiṃ sūti** kataraṃ kiccaṃ kataṃ varaṃ uttamaṃ hoti, kathehi me tāta sakalaṃ rājadhammanti evaṃ kira taṃ so pucchi.

Tam sutvā Vessantaro pañhaṃ akathetvāva rājānaṃ tāva pamādena codento dutiyaṃ gāthamāha—

2. “Cirassaṃ vata maṃ tāto, kaṃso Bārāṇasiggaho.

Pamatto appamattaṃ maṃ, pitā puttaṃ acodayi”ti.

Tattha **tātoti** pitā. **Kaṁsoti** idaṃ tassa nāmaṃ. **Bārāṇasigga**hoti catūhi saṅgahavattūhi Bārāṇasiṃ saṅgahetvā vattanto. **Pamattoti** evarūpānaṃ paṇḍitānaṃ santike vasanto pañhassa apucchanena pamatto. **Appamattaṃ manti** sīlādiguṇayogena maṃ appamattaṃ. **Pitāti** posakapitā. **Acodayīti** amaccehi “tiracchānagate putte katvā vocharatī”ti avahasiyamāno pamādaṃ āpajjitvā cirassaṃ ajja codesi, pañhaṃ pucchīti vadati.

Evam so imāya gāthāya codetvā “mahārāja raññā nāma tīsu dhammesu ṭhatvā dhammena rajjaṃ kāretabban”ti vatvā rājadhammaṃ kathento imā gāthāyo āha—

3. “Paṭhameneva vitathaṃ, kodhaṃ hāsaṃ nivāraye.
Tato kiccāni kāreyya, taṃ vataṃ āhu khattiya.
4. Yaṃ tvaṃ tāta tapokammaṃ, pubbe katamasamsayaṃ.
Ratto duṭṭho ca yaṃ kayirā, na taṃ kayirā tato puna.
5. Khattiyassa pamattassa, raṭṭhasmiṃ raṭṭhavaḍḍhena.
Sabbe bhogā vinassanti, rañño taṃ vuccate aghaṃ.
6. Sirī tāta alakkhī ca, pucchitā etadabravum.
Uṭṭhānavīriye pose, ramāhaṃ anusūyake.
7. Usūyake duhadaye, purise kammadussake.
Kāḷakaṇṇī mahārāja, ramati cakkabhañjanī.
8. So tvaṃ sabbe suhadayo, sabbesaṃ rakkhito bhava.
Alakkhiṃ nuda mahārāja, lakkhyā bhava nivesanaṃ.
9. Sa lakkhīdhitisampanno, puriso hi mahaggato.
Amittānaṃ kāsipati, mūlaṃ aggañca chindati.
10. Sakkopi hi bhūtapati, uṭṭhāne nappamajjati.
Sa kalyāṇe dhitiṃ katvā, uṭṭhāne kurute mano.

11. Gandhabbā pitaro devā, sājīvā honti tādino.

Uṭṭhāhato appamajjato, anuṭṭhanti devatā.

12. So appamatto akkuddho, tāta kiccāni kāraya.

Vāyamassu ca kiccesu, nālaso vindate sukhaṃ.

13. Tattheva te vattapadā, esāva anusāsani.

Alaṃ mitte sukhāpetum, amittānaṃ dukhāya cā”ti.

Tattha **paṭhameneva vitathanti** tāta rājā nāma āditova musāvādaṃ nivāraye. Musāvādino hi rañño raṭṭhaṃ nirojaṃ hoti, pathaviyā oḷā kammakaraṇaṭṭhānato sattaratanamattaṃ heṭṭhā bhassati, tato āhāre vā telamadhuphāṇitādīsu vā osadhesu oḷā na hoti. Nirojāhārabhojanā¹ manussa bahvābādā honti, raṭṭhe thalajalapathesu āyo nuppajjati, tasmim anuppajjante rājāno duggatā honti. Te sevakā saṅgaṇhitum na sakkonti, asaṅgaṇhitā sevakā rājānaṃ garucittena na olokeṇti. Evaṃ tāta musāvādo nāmesa nirojo, na so jīvitaheṭṭhi kātābbo, saccaṃ pana sādutaraṃ rasānanti tadeva paṭiggahetabbaṃ. Apica musāvādo nāma guṇaparidhaṃsako vipattipariyosāno, dutiyacittavāre Avīciparāyaṇaṃ karoti. Imasmiṃ panatthe “dhammo have hato hanti”ti **Cetiyajātakaṃ**² kathetabbaṃ.

Kodhanti tāta rājā nāma paṭhamameva kujjhanalakkhaṇaṃ kodhampi nivāreyya. Tāta aññesañhi kodho khippaṃ matthakaṃ na pāpuṇāti, rājūnaṃ pāpuṇāti. Rājāno nāma vācāvudhā kujjhitvā olokitamattenāpi paraṃ vināsenti, tasmā rañña aññehi manussehi atirekataraṃ nikkodhena bhavitabbaṃ, khantimettānuddayāsampannena attano piyaputtaṃ viya lokaṃ volokentena bhavitabbaṃ. Tāta Atikodhano nāma rājā uppannaṃ yaṇaṃ rakkhitum na sakkoti. Imassa panatthassa dīpanatthaṃ **Khantivādijātaka**³ **Cūḷadhammapāḷajātakāni**⁴ kathetabbāni. Cūḷadhammapāḷajātakaṃmiṃhi Mahāpatāpano nāma rājā puttaṃ ghātetvā puttasokena hadayena phaliteṇa⁵ matāya deviyā sayampi devim

1. Nirojāhārabhojino (Sī, Syā)

2. Khu 5. 180 piṭṭhe.

3. Khu 5. 99 piṭṭhe.

4. Khu 5. 125 piṭṭhe.

5. Hadaye phalite (Ka)

anusocanto hadayena phaliteneva mari. Atha te tayopi eka-ālāhaneva jhāpesuṃ. Tasmā rañña paṭhamameva musāvādaṃ vajjetvā dutiyaṃ kodho vajjetabbo.

Hāsanti hassaṃ, ayameva vā pāṭho. Tesu tesu kiccesu uppilāvitacittatāya keḷisīlataṃ parihāsaṃ nivāreyya. Tāta rañña nāma keḷisīlena na bhavitabbaṃ, aparapattiyena hutvā sabbāni kiccāni attapaccakkheneva kātabbāni. Uppilāvitacitto hi rājā atuletvā kammāni karonto laddhaṃ yasaṃ vināseti. Imasmiṃ panatthe **Sarabhaṅgajātake**¹ purohitassa vacanaṃ gahetvā Daṇḍakiraṇṇo kisavacche aparajjhivā saha raṭṭhena ucchijjivā Kukkuḷaniraye nibbattaḥavo ca **Mātaṅgajātake**² Majjharaṇṇo brāhmaṇānaṃ kathaṃ gahetvā Mātaṅgatāpase aparajjhivā saha raṭṭhena ucchijjivā niraye nibbattaḥavo ca **Ghaṭapaṇḍitajātake**³ Dasabhātikarājadāraḥkānaṃ mohamūḷhānaṃ vacanaṃ gahetvā kaṇhadīpāyane aparajjhivā vāsudevakulassa nāsitaḥavo ca kathetabbo.

Tato kiccāni kāreyyāti evaṃ tāta paṭhamāṃ musāvādaṃ dutiyaṃ kodhaṃ tatiyaṃ adhammahāsaṃ vajjetvā tato pacchā rājā raṭṭhavāsīnaṃ kattabbakiccāni kāreyya. **Taṃ vataṃ āhu khattiyāti** khattiyamahārāja yaṃ mayā vuttaṃ, etaṃ rañña vatasamādānanti porāṇakapaṇḍitā kathayimṃsu.

Na taṃ kayirāti yaṃ tayā rāgādivasena pacchā tāpakaraṃ kammaṃ kataṃ hoti, tato pubbe katato puna tādisaṃ kammaṃ na kayirā, mā kareyyāsi tātāti. **Vuccateti** taṃ rañña aghanti vuccati, evaṃ porāṇakapaṇḍitā kathayimṃsu. **Sirīti** idaṃ Vessantarasaḥkūṇo pubbe Bārāṇasiyaṃ pavattitakāraṇaṃ āharitvā dassento āha. Tattha **abravunti** suciparivāraseṭṭhinā pucchitā kathayimṃsu. **Uṭṭhānavīriyeti** yo poso uṭṭhāne vīriye ca patiṭṭhito, na ca paresaṃ sampattiṃ disvā usūyati, tasmīṃ ahaṃ abhiraṃmāmi āha. Evaṃ tāva tāta sirī kathesi. **Usūyake**ti alakkhī pana tāta pucchitā ahaṃ parasampatti-usūyake **duhadaye** ducitte kalyāṇakammadūsake yo kalyāṇakammaṃ

1. Khu 6. 5 piṭṭhe.

2. Khu 5. 309 piṭṭhe.

3. Khu 5. 223 piṭṭhe.

dussanto appiyāyanto aṭṭiyanto na karoti, tasmim̐ abhiramāmīti āha. Evaṃ sā kālakañṇī mahārāja ramati patirūpadesavāsādino kusalacakkassa bhañjanī.

Suhadayoti sundaracitto hitacittako. **Nudāti** nīhara. **Nivesananti** lakkhiyā pana nivesanaṃ bhava patitṭhā hohi. **Sa lakkhīdhitisampannoti** mahārāja kāsipati so puriso paññāya ceva vīriyena ca sampanno. **Mahaggaṭoti** mahajjhāsayo corānaṃ paccayabhūte gaṇhanto amittānaṃ mūlaṃ core gaṇhanto amittānaṃ aggaṃ chindatīti vadati. **Sakkoti** indo. **Bhūtapatīti** rājānaṃ ālapati. **Uṭṭhāneti** uṭṭhānavīriye. **Nappamajjatīti** na pamajjati, sabbakiccāni karoti. **Sa kalyāṇeti** so devarājā uṭṭhānavīriye manāṃ karonto pāpakammaṃ akatvā kalyāṇe puñṇakammasmaññeva dhitim̐ katvā appamatto uṭṭhāne manāṃ karoti, tassa pana kalyāṇakamme vīriyakaraṇabhāvadassanattamaṃ Sarabhaṅgajātake dvīsu devalokesu devatāhi saddhim̐ Kapiṭṭhārāmaṃ āgantvā pañhaṃ pucchitvā dhammassa sutabhāvo, Mahākāṇhajātake¹ attano ānubhāvena janaṃ tāsetvā osakkantassa sāsanassa pavattitabhāvo cāti evamādīni vatthūni kathetabbāni.

Gandhabbāti Cātumahārājikānaṃ heṭṭhā catuyonikā devā, catuyonikattāyeve kira te Gandhabbā nāma jātā. **Pitaroti** brahmāno. **Devāti** upapattidevavasena cha kāmāvacaradevā. **Tādinoti** tathāvidhassa kusalābhīratassa rañño. **Sājīvā hontīti** samānajīvikā upajīvitabbā. Tādisā hi rājāno dānādīni puñṇāni karontā devatānaṃ pattim̐ denti, tā taṃ pattim̐ anumoditvā sampaṭicchitvā dibbayasena vaḍḍhanti. **Anutiṭṭhantīti** tādisassa rañño vīriyaṃ karontassa appamādaṃ āpajjantassa devatā anutiṭṭhanti anugacchanti, dhammikaṃ rakkhaṃ samvidahantīti attho.

Soti so tvaṃ. **Vāyamassūti** tāni raṭṭhakiccāni karonto tulanavasena tīraṇavasena paccakkhakammavasena tesu tesu kiccesu vīriyaṃ karassu. **Tattheva te vattapadāti** tāta yaṃ maṃ tvaṃ kiṃ su kiccaṃ kataṃ

1. Khu 5. 248 piṭṭhe.

varanti pucchi, tattha tava pañheyeva ete mayā “paṭhameneva vitathan”ti-
ādayo vuttā, ete vattapadā vattakoṭṭhāsā, evaṃ tattha vattassu. **Esā**ti yā te
mayā kathitā, esāva tava anusāsani. **Alanti evaṃ** vattamāno hi rājā attano
mitte sukhāpetum; amittānañca dukkhāya alaṃ pariyatto samatthoti.

Evaṃ Vessantarasaṅgaṇa ekāya gāthāya rañño pamādaṃ codetvā
ekādasahi gāthāhi dhamme kathite “Buddhalīlāya pañho kathito”ti mahājano
acchariyabbhutaṭṭhāto sādhuṅgarasatāni pavattesi. Rājā somanassappatto
amacce āmantetvā pucchi “bhonto amaccā mama puttana Vessantarena evaṃ
kathentena kena kattabbaṃ kiccaṃ katan”ti. Mahāsenaguttana devāti. “Tena
hissa Mahāsenaguttaṭṭhānaṃ dammī”ti Vessantaraṃ ṭhānantare ṭhapesi. So
tato paṭṭhāya Mahāsenaguttaṭṭhāne ṭhito pitu kammaṃ akāsīti.

Vessantarapañho niṭṭhito.

Puna rājā katipāhaccayena purimanayeneva Kuṇḍaliniyā santikaṃ
dūtaṃ pesetvā sattame divase tattha gantvā paccāgantvā tattheva
maṇḍapamajjhe nisīditvā Kuṇḍalinim āharāpetvā suvaṇṇapīṭhe nisinnaṃ
rājadhammaṃ pucchanto gāthamāha—

14. Sakkhisi tvaṃ Kuṇḍalini, maññasi khattabandhuni.

Rajjaṃ kāretukāmena, kiṃ su kiccaṃ katan varan”ti.

Tattha **sakkhisī**ti mayā puṭṭhapañhaṃ kathetum sakkhissasīti pucchati.
Kuṇḍalinīti tassā salīngato āgatanāmenālapati. Tassā kira dvīsu
kaṇṇapīṭhesu kuṇḍalasaṇṭhānā dve lekhā ahesum, tenassā “Kuṇḍalinī”ti
nāmaṃ kāresi. **Maññasī**ti jānissasi mayā puṭṭhapañhassa atthanti.
Khattabandhunīti khattassa Mahāsenaguttassa bhaginibhāvena naṃ evaṃ
ālapati. Kasmā panesa Vessantarasaṅgaṇaṃ evaṃ apucchitvā imameva
pucchatīti? Itthibhāvena. Itthiyo hi parittapaññā, tasmā “sace sakkoti,
pucchissāmi, no ce, na pucchissāmi”ti vīmaṃsanavasena evaṃ pucchitvā
taññeva pañhaṃ pucchi.

Sā evaṃ rañña rājadhamme pucchite “tāta tvaṃ maṃ ‘itthikā nāma kim kathessatī’ti vīmaṃsasi mañña, sakalaṃ te rājadhammaṃ dvīsuyeva padesu pakkhipitvā kathessāmī”ti vatvā āha—

15. “Dveva tāta padakāni, yattha sabbaṃ patiṭṭhitam.
Aladdhassa ca yo lābho, laddhassa cānurakkhaṇā.
16. Amacce tāta jānāhi, dhīre atthassa kovide.
Anakkhākitave tāta, asoṇḍe avināsake.
17. Yo ca taṃ tāta rakkheyya, dhanam yañceva te siyā.
Sūtova ratham saṅgaṇhe, so te kiccāni kāraye.
18. Susaṅgahitantaṃ, sayam vittaṃ avekkhiya.
Nidhiṇca iṇadānaṇca, na kare parapattiyā.
19. Sayam āyam vayam jañña, sayam jañña katākatam.
Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaṇhārahaṃ.
20. Sayam jānapadam attham, anusāsa rathesabha.
Mā te adhammikā yuttā, dhanam raṭṭhaṇca nāsayum.
21. Mā ca vegena kiccāni, karosi kārayesi vā.
Vegasā hi kataṃ kammaṃ, mando pacchānutappati.
22. Mā te adhisare muṇca, subālhamadhikopitam.
Kodhasā hi bahū phītā, kulā akulataṃ gatā.
23. ‘Mā tāta issaromhī’ti, anattāya patārayi.
Itthīnam purisānaṇca, mā te āsi dukhudrayo.
24. Apetalomahaṃsassa, rañño kāmānusārino.
Sabbe bhogā vinassanti, rañño taṃ vuccate agham.
25. Tattheva te vattapadā, esāva anusāsani.
Dakkha’ssu’dāni puññaṇakaro, asoṇḍo avināsako.
Sīlavāssu mahārāja, dussīlo vinipātiko”ti.

Tattha **padakānī**ti kāraṇapadāni. **Yatthā**ti yesu dvīsu padesu sabbaṃ atthajātaṃ hitasukhaṃ patiṭṭhitaṃ. **Aladdhassā**ti yo ca pubbe aladdhassa lābhassa lābho, yā ca laddhassa anurakkhaṇā. Tāta anuppannassa hi lābhassa uppādanam nāma na bhāro, uppannassa pana anurakkhaṇameva bhāro. Ekacco hi yasaṃ uppādetvāpi yase pamatto pamādaṃ uppādetvā pāṇātipātādīni karoti, mahācoro hutvā raṭṭhaṃ vilumpamāno carati. Atha naṃ rājāno gāhāpetvā mahāvināsaṃ pāpenti. Atha vā uppannarūpādīsu kāmaguṇesu pamatto ayoniso dhanam nāsento sabbasāpateyye khīṇe kapaṇo hutvā cīrakavasano kapālamādāya carati. Pabbajito vā pana ganthadhurādivasena lābhasakkāraṃ nibbattetvā pamatto hīnāyāvattati. Aparo paṭhamajhānādīni nibbattetvāpi muṭṭhassatitāya tathārūpe ārammaṇe bajjhitvā jhānā parihāyati. Evaṃ uppannassa yasassa vā jhānādilābhassa vā rakkhaṇameva dukkaram. Tadatthadīpanatthaṃ pana Devadattassa vatthu ca, Mudulakkhaṇa¹ Lomasakassapa² Haritacajātaka³ Saṅkappajātakādīni⁴ ca kathetabbāni. Eko pana lābhasakkāraṃ uppādetvā appamāde ṭhatvā kalyāṇakammaṃ karoti, tassa so yaso sukkapakkhe cando viya vaḍḍhati, tasmā tvaṃ mahārāja appamatto payogasampattiyā ṭhatvā dhammena rajjaṃ kārento tava uppannam yasaṃ anurakkhāhīti.

Jānāhīti bhaṇḍāgārikakammādīnam karaṇatthaṃ upadhārehi. **Anakkhākitave**ti anakke akitave ajutakare ceva akerāṭike ca. **Asonḍeti** pūvasurāgandhamālāsonḍabhāvarahite. **Avināsaketi** tava santakānam dhanadhaññādīnam avināsake. **Yoti** yo amacco. **Yañcevā**ti yaṇca te ghare dhanam siyā, taṃ rakkheyya. **Sūtovā**ti rathasārathi viya. Yathā sārathi visamamagganivāraṇatthaṃ asse saṅgaṇhanto rathaṃ saṅgaṇheyya, evaṃ yo saha bhogehi taṃ rakkhituṃ sakkoti, so te amacco nāma tādīsaṃ saṅgahetvā bhaṇḍāgārikādīkicāni kāraye.

Susaṅgahitantajanoti tāta yassa hi rañño attano antojano attano valañjanakaparijano ca dānādīhi asaṅgahito hoti, tassa antonivesane suvaṇṇahiraññādīni tesam asaṅgahitamanussānam

1. Khu 5. 16 piṭṭhe.

3. Khu 5. 191 piṭṭhe.

2. Khu 5. 193 piṭṭhe.

4. Khu 5. 71 piṭṭhe.

vasena nassanti, antojanā bahi gacchanti, tasmā tvaṃ suṭṭhusaṅgahita-
antojano hutvā “ettakaṃ nāma me vattan”ti sayāṃ attano dhanāṃ
avekkhitvā “asukaṭṭhāne nāma nidhiṃ nidhema, asukassa iṇaṃ demā”ti
idaṃ ubhayampi **na kare parapattiyā**, parapattiyāpi tvaṃ mā kari, sabbāṃ
attapaccakkhameva kareyyāsīti vadati.

Āyaṃ vayanti tato uppajjanakāṃ āyaṇca tesāṃ tesāṃ dātabbāṃ
vayaṇca sayameva jāneyyāsīti. **Katākatanti** saṅgāme vā navakamme vā
aññesu vā kiccesu “iminā idaṃ nāma mayhaṃ kataṃ, iminā na katan”ti
etampi sayameva jāneyyāsi, mā parapattiyo hohi. **Niggaṇheti** tāta rājā nāma
sandhicchedādikāraṇakāṃ niggaṇhāraṇaṃ ānetvā dassitaṃ upaparikkhitvā
sodhetvā porāṇakarājūhi ṭhapitadaṇḍaṃ oloketvā dosānurūpaṃ
niggaṇheyya. **Paggaṇheti** yo pana paggaṇhāraho hoti, abhinnassa vā
parabalassa bhedetā, bhinnassa vā sakabalassa ārādhako, aladdhassa vā
rajjassa āharako, laddhassa vā thāvarakārako, yena vā pana jīvitaṃ dinnāṃ
hoti, evarūpaṃ paggaṇhāraṇaṃ paggaṇhetvā mahantaṃ sakkārasammānaṃ
kāreyya. Evaṃ hissa kiccesu aññepi uraṃ datvā kattabbāṃ karissanti.

Jānapadanti janapadavāsīnaṃ atthaṃ sayāṃ attapaccakkheneva anusāsa.
Adhammikaṃ yuttāti adhammikaṃ tattha tattha niyuttā āyuttakā lañjaṃ gahetvā
vinicchayaṃ bhindantā tava dhanaṇca raṭṭhaṇca mā nāsayum. Iminā
kāraṇena appamatto hutvā sayameva anusāsa. **Vegenāti** sahasā atuletva
atīretvā. **Vegasāti** atuletva atīretvā chandādivasena sahasā kataṃ kammañhi
na sādhu na sundaraṃ. Kim kāraṇā? Tādisañhi katvā mando pacchā
vippaṭisāravasena idha loke apāyadukkhaṃ anubhavanto paraloke ca
anutappati. Ayaṃ panettha attho “isīnamantaraṃ katvā, Bharurājāti me
sutan”ti Bharujātakena¹ dīpetabbo.

Mā te adhisare muñca, subālhamadhikopitanti tāta tava hadayaṃ
kusalaṃ adhisaritvā atikkamitvā pavatte paresaṃ akusalakamme suṭṭhu
bālhaṃ adhikopitaṃ kujjhāpitaṃ hutvā mā muñca, mā patiṭṭhāyatūti attho.

1. Khu 5. 57 piṭṭhe.

Idaṃ vuttaṃ hoti—tāta yadā te vinicchaye ṭhitassa iminā puriso vā hato sandhi vā chinnoti coraṃ dassenti, tadā te paresaṃ vacanehi suṭṭhu kopitampi hadayaṃ kodhavasena mā muñca, apariggahetvā mā daṇḍaṃ pañchi. Kimkāraṇā? Acorampi hi “coro”ti gahetvā ānenti, tasmā akujjhitvā ubhinnaṃ attapaccatthikānaṃ kathaṃ sutvā suṭṭhu sodhetvā attapaccakkhena tassa sorabhāvaṃ ñatvā paveṇiyā ṭhapitadaṇḍavasena kattabbaṃ karohi. Raññā hi uppannepi kodhe hadayaṃ sītalaṃ akatvā kammaṃ na kātabbaṃ. Yadā panassa hadayaṃ nibbutaṃ hoti mudukaṃ, tadā vinicchayakammaṃ kātabbaṃ. Pharuse hi citte pakkuthite udake mukhanimittaṃ viya kāraṇaṃ na paññāyati. **Kodhasā** hīti tāta kodhena hi bahūni phītāni rājakulāni akulabhāvaṃ gatāni mahāvināsameva pattānīti. Imassa panatthassa dīpanatthaṃ Khantivādi-jātaka¹ Nāḷikerarājavatthusahassabāhu-ajjunavatthu-ādīni kathetabbāni.

Mā tāta issaromhīti, anattāya patārayīti tāta “aham pathavissaro”ti mā mahājanaṃ kāyaduccaritādi-anattāya patārayi mā otārayi, yathā taṃ anattaṃ samādāya vattati, mā evamakāsīti attho. **Mā te āsīti** tāta tava vijite manussajātikānaṃ vā tiracchānajātikānaṃ vā itthipurisānaṃ **dukkhadrayo** dukkhupatti mā āsi. Yathā hi adhammika-rājūnaṃ vijite manussā kāyaduccaritādīni katvā niraye uppajjanti, tava raṭṭhavāsīnaṃ taṃ dukkhaṃ yathā na hoti, tathā karohīti attho.

Apetalomahaṃsassati attānuvādādibhayehi nibbhayassa. Iminā imaṃ dasseti—tāta yo rājā kismiñci āsaṅkaṃ akatvā attano kāmameva anussarati, chandavasena yaṃ yaṃ icchati, taṃ taṃ karoti, vissaṭṭhayaṭṭhi viya andho niraṅkuso viya ca caṇḍahatthī hoti, tassa sabbe bhogā vinassanti, tassa taṃ bhogabyasaṃ aghaṃ dukkhanti vuccati.

Tattheva te vattapadāti purimanayeneva yojetabbaṃ. **Dakkha’ssu’dānīti** tāta tvaṃ imaṃ anusāsaniṃ sutvā idāni dakkho analaso puññānaṃ

1. Khu 5. 99 piṭṭhe.

karaṇena **puññakaro** surādipariharaṇena **asonḍo**
 diṭṭhadhammikasamparāyikassa atthassa avināsanena **avināsako**
 bhavēyyāsīti. **Sīlavāssūti** sīlavā ācārasampanno bhava, dasasu rājadhammesu
 paṭiṭṭhāya rajjaṃ kārehi. **Dussīlo vinipātiko** dussīlo hi mahārāja attānaṃ
 niraye vinipātento vinipātiko nāma hotīti.

Evam Kuṇḍalinīpi ekādasahi gāthāhi dhammaṃ desesi. Rājā tuṭṭho
 amacce āmantetvā pucchi “bhonto amaccā mama dhītāya Kuṇḍaliniyā evaṃ
 kathayamānāya kena kattabbaṃ kiccaṃ katan”ti. Bhaṇḍāgārikena devāti.
 “Tena hissā bhaṇḍāgārikaṭṭhānaṃ dammī”ti Kuṇḍalinim ṭhānantare ṭhapesi.
 Sā tato paṭṭhāya bhaṇḍāgārikaṭṭhāne ṭhatvā pitu kammaṃ akāsīti.

Kuṇḍalinipaṇho niṭṭhito.

Puna rājā katipāhaccayena purimanayeneva Jambukapaṇḍitassa
 santikaṃ dūtaṃ pesetvā sattame divase tattha gantvā sampattiṃ anubhavitvā
 paccāgato tattheva maṇḍapamajjhe nisīdi. Amacco Jambukapaṇḍitaṃ
 kañcanabhaddapīṭhe nisīdāpetvā pīṭhaṃ sīsenādāya āgacchi. Paṇḍito pitu
 aṅke nisīditvā kīḷitvā gantvā kañcanapīṭheyeva nisīdi. Atha naṃ rājā
 pañhaṃ pucchanto gāthamāha—

26. “Apucchimha Kosiyaḡottaṃ, Kuṇḍalinim tatheva ca.

Tvaṃ dāni vadehi Jambuka, balānaṃ balamuttaman”ti.

Tassattho—tāta Jambuka ahaṃ tava bhātaraṃ Kosiyaḡottaṃ
 Vessantaraṃ bhaginiṇca te Kuṇḍalinim rājadhammaṃ apucchim, te attano
 balena kathesuṃ, yathā pana te pucchim, tatheva idāni putta Jambuka taṃ
 pucchāmi, tvaṃ me rājadhammaṇca balānaṃ uttamaṃ balaṇca kathehīti.

Evam rājā mahāsattaṃ pañhaṃ pucchanto aññesaṃ pucchitaniyāmena
 apucchitvā visesetvā pucchi. Athassa paṇḍito “tena hi mahārāja ohitasoto
 suṇāhi, sabbaṃ te kathessamī”ti pasāritahatthe saḡassatthavikaṃ ṭhapento
 viya dhammadesanaṃ ārabhi—

27. “Balaṃ pañcavidhaṃ loke, purisasmim mahaggate.
Tattha bāhubalaṃ nāma, carimaṃ vuccate balaṃ.
28. Bhogabalaṃca Dīghāvu, dutiyaṃ vuccate balaṃ.
Amaccabalaṃca Dīghāvu, tatiyaṃ vuccate balaṃ.
29. Abhijaccabalaṃ ceva, taṃ catutthaṃ asaṃsayam.
Yāni cetāni sabbāni, adhigaṇhāti paṇḍito.
30. Taṃ balānaṃ balaṃ seṭṭhaṃ, aggaṃ paññābalaṃ balaṃ.
Paññābalenupatthaddho, atthaṃ vindati paṇḍito.
31. Api ce labhati mando, phītaṃ dharaṇimuttamaṃ.
Akāmassa pasayhaṃ vā, añño taṃ paṭipajjati.
32. Abhijātopi ce hoti, rajjaṃ laddhāna khattiyo.
Duppañño hi kāsipati, sabbenapi na jīvati.
33. Paññāva suttaṃ vinicchini, paññā kittisilokavaḍḍhanī.
Paññāsaḥito nara idha, api dukkhe sukhāni vindati.
34. Paññaṃca kho asussūsaṃ, na koci adhigacchati.
Bahussuttaṃ anāgamma, dhammaṭṭhaṃ avinibbhujam.
35. Yo ca dhammavibhaṅgaññū, kāluṭṭhāyī atandito.
Anuṭṭhahati kālena, kammaphalaṃ tassijjhati.
36. Anāyatanasīlassa, anāyatanasevino.
Na nibbindiyakārissa, sammadattho vipaccati.
37. Ajjhataṃca payuttassa, tathāyatanasevino.
Anibbindiyakārissa, sammadattho vipaccati.
38. Yogappayogasaṅkhātaṃ, sambhatassānurakkhaṇaṃ.
Tāni tvaṃ tāta sevassu, mā akammāya randhayi.
Akammunā hi dummedho, naḷāgāraṃva sīdati”ti.

Tattha **mahagga**teti mahārāja imasmiṃ sattaloke mahajjhāsaye purise pañcavidhaṃ balaṃ hoti. **Bāhubala**nti kāyabalaṃ. **Carima**nti taṃ atimahantampi samānaṃ lāmakameva. Kiṃ kārāṇā? Andhabālabhāvena. Sace hi kāyabalaṃ mahantaṃ nāma bhaveyya, vāraṇabalato laṭukikāya balaṃ khuddakaṃ bhaveyya, vāraṇabalaṃ pana andhabālabhāvena maraṇassa paccayaṃ jātaṃ, laṭukikā attano ñāṇakusalatāya vāraṇaṃ jīvitakkhayaṃ pāpesi. Imasmiṃ panatthe “na heva sabbattha balena kiccaṃ, balaṃ hi bālassa vadhāya hotī”ti suttaṃ¹ āharitabbaṃ.

Bhogabalanti upatthambhanavasena sabbaṃ hiraññasuvaṇṇādi upabhogajātaṃ bhogabalaṃ nāma, taṃ kāyabalato mahantataraṃ. **Amaccaba**lanti abhejjamantassa sūrassa suhodayassa amaccamaṇḍalassa atthitā, taṃ balaṃ saṅgāmasūratāya purimehi balehi mahantataraṃ. **Abhija**ccabalanti tīṇi kulāni atikkamitvā khattiyakulavasena jātisampatti, taṃ itarehi balehi mahantataraṃ. Jātisampannā eva hi sujjhanti, na itareti. **Yāni cetānī**ti yāni ca etāni cattāripi balāni paṇḍito paññānubhāvena² adhigaṇhāti abhibhavati, taṃ sabbabalānaṃ paññābalaṃ seṭṭhanti ca agganti ca vuccati. Kiṃkārāṇā? Tena hi balena upatthaddho paṇḍito atthaṃ vindati, vuḍḍhiṃ pāpuṇāti. Tadattahajotanatthaṃ “puṇṇaṃ nadiṃ yena ca peyyamāhū”ti **Puṇṇana**di³jātakaṇca³ sirikāḷakaṇṇipaṇhaṃ pañcapaṇḍitapaṇhaṇca **Sattusa**stajātaka⁴ **Sambhava**jātaka⁵**Sarabha**ṇajātaka⁶dīni⁶ ca kathetabbāni.

Mandoti mandapañño bālo. **Phī**tanti tāta mandapañño puggalo sattaratanapuṇṇaṃ cepi uttamaṃ dharaṇiṃ labhati, tassa anicchamānasseva pasayhakāraṃ vā pana katvā añño paññāsampanno taṃ paṭipajjati. Mando hi laddhaṃ yasaṃ rakkhituṃ kulasantakaṃ vā pana paveṇi-āgatampi rajjaṃ adhigantuṃ na sakkoti. Tadattahajotanatthaṃ “addhā pādañjalī sabbe, paññāya atirocati”ti **Pāda**ñjalījātakaṃ⁷ kathetabbāṃ. **Laddhā**nāti jātisampattiṃ nissāya kulasantakaṃ rajjaṃ labhitvāpi. **Sabbe**napīti tena sakalenapi rajjena na jīvati, anupāyakusalatāya duggatova hotīti.

1. Khu 5. 125 piṭṭhe.

4. Khu 5. 160 piṭṭhe.

7. Khu 5. 69 piṭṭhe.

2. Yassānubhāvena (Sī, Syā)

5. Khu 5. 376 piṭṭhe.

3. Khu 5. 57 piṭṭhe.

6. Khu 6. 5 piṭṭhe.

Evam mahāsatto ettakena ṭhānena¹ apaṇḍitassa agunaṃ kathetvā idāni paññaṃ pasaṃsanto “**pañña**”ti-ādimāha. Tattha **sutanti** sutapariyatti. Tañhi paññāva vinicchinati. **Kittisilokavaḍḍhanī**ti kittighosassa ca lābhasakkārassa ca vaḍḍhanī. **Dukkhe sukhāni vindatī**ti dukkhe uppannepi nibbhayo hutvā upāyakusalatāya sukhaṃ paṭilabhati. Tadatthadīpanattham—

“Yassete caturo dhammā, vānarinda yathā tava².

Alameteḥi ambehi, jambūhi panasehi cā”ti³—

ādīni jātakāni kathetabbāni.

Asussūsanti paṇḍitapuggale apayirupāsanto assuṇanto. **Dhammatṭhanti** sabhāvakāraṇe ṭhitam bahussutam anāgamma tam⁴ asaddahanto. **Avinibbhujanti** atthānattham kāraṇākāraṇam anogāhanto atīrento na koci paññaṃ adhigacchati tātāti.

Dhammavibhaṅgaññūti dasakusalakammapathavibhaṅgakusalo. **Kāluṭṭhāyī**ti vīriyam kātuṃ yuttakāle vīriyassa kārako. **Anuṭṭhahatī**ti tasmim tasmim kāle tam tam kiccaṃ karoti. **Tassāti** tassa puggalassa kammaphalam samijjhati nipphajjati. **Anāyatanasīlassāti** anāyatanam vuccati lābhayasasukhānam anākaro⁵ dussīyakammaṃ, taṃsīlassa tena dussīyakammena samannāgatassa, anāyatanabhūtameva dussīlapuggalam sevantassa, kusalassa kammassa karaṇakāle **nibbindiyakāriṣsa** nibbinditvā ukkaṇṭhitvā karontassa evarūpassa tāta puggalassa kammānam attho sammā **na vipaccati** na sampajjati, tīṇi kulaggāni ca cha kāmasaggāni ca na upanetīti attho. **Ajjhattaṇcāti** attano niyakajjhataṃ aniccabhāvanādivasena payuttassa. **Tathāyatanasevinoti** tatheva sīlavante puggale sevamānassa. **Vipaccatī**ti sampajjati mahantaṃ yasaṃ deti.

Yogappayogasaṅkhātanti yoge yuñjitabbayuttake kāraṇe payogakoṭṭhāsabhūtam paññaṃ. **Sambhatassāti** rāsikatassa dhanassa anurakkhaṇam. **Tāni tvanti** etāni ca dve purimāni ca mayā vuttakāraṇāni sabbāni tāta tvaṃ sevassu, mayā vuttaṃ ovādam hadaye katvā attano

1. Ettake ṭhāne (Ka)

2. Khu 5. 14 piṭṭhe.

3. Khu 5. 55 piṭṭhe.

4. Tassa (Sī, Syā, I)

5. Anācāro (Ka)

ghare dhanam rakkha. **Mā akammāya randhayīti** ayuttena akāraṇena mā randhayi, tam dhanam mā jhāpayi mā nāsayi. Kim kāraṇā? **Akammunā hīti** ayuttakammakaraṇena dummedho puggalo sakam dhanam nāsetvā pacchā duggato. **Naḷāgāramva sīdatīti** yathā naḷāgāram mūlato paṭṭhāya jīramānam appatiṭṭham patati, evam akāraṇena dhanam nāsetvā apāyesu nibbattatīti.

Evampi bodhisatto ettakena ṭhānena pañca balāni vaṇṇetvā paññābalaṃ ukkhipitvā candamaṇḍalaṃ nīharanto viya kathetvā idāni dasahi gāthāhi rañño ovādam dento āha—

39. “Dhammam cara mahārāja, mātāpitūsu khattiya.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
40. Dhammam cara mahārāja, puttadāresu khattiya.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
41. Dhammam cara mahārāja, mittāmaccesu khattiya.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
42. Dhammam cara mahārāja, vāhanesu balesu ca.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
43. Cammam cara mahārāja, gāmesu nigamesu ca.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
44. Dhammam cara mahārāja, raṭṭhe janapadesu ca.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
45. Dhammam cara mahārāja, samaṇe brāhmaṇesu ca.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
46. Dhammam cara mahārāja, migapakkhīsu khattiya.
Idha dhammam caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

47. Dhammaṃ cara mahārāja, dhammo ciṇṇo sukhāvaho.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.

48. Dhammaṃ cara mahārāja, sa-indā devā sabrahmakā.
Suciṇṇena divaṃ pattā, mā dhammaṃ rāja pāmado”ti.

Tattha paṭhamagāthāya tāva **idha dhammanti** mātāpitupaṭṭhānadhamaṃ. Taṃ kālasseva vuṭṭhāya mātāpitūnaṃ mukhodakadantakaṭṭhadānamādiṃ katvā sabbasarīrakiccapariharaṇaṃ karontova pūrehīti vadati. **Puttadāresūti** puttadhītarō tāva pāpā nivāretvā kalyāṇe nivesento sippaṃ uggaṇhāpento vayappattakāle patirūpakulavaṃsena āvāhavivāhaṃ karonto samaye dhanam dento puttesu dhammaṃ carati nāma, bhariyaṃ sammānento anavamānento anaticaranto issariyaṃ vossajjento alaṅkāraṃ anuppadento dāresu dhammaṃ carati nāma. **Mittāmaccesūti** mittāmacce catūhi saṅgahavatthūhi saṅgaṇhanto avisaṃvādentō etesu dhammaṃ carati nāma. **Vāhanesu balesu cāti** hatthi-assādināṃ vāhanānaṃ balakāyassa ca dātabbayuttakaṃ dento sakkāraṃ karonto hatthi-assādayo mahallakakāle kammesu ayojento tesu dhammaṃ carati nāma.

Gāmesu nigamesu cāti gāmanigamavāsino daṇḍabalīhi apīlentova tesu dhammaṃ carati nāma. **Ratṭhe janapadesu cāti** ratṭhañca janapadañca akāraṇena kilamento hitacittaṃ apaccupaṭṭhapento tattha adhammaṃ carati nāma, apīlento pana hitacittena pharanto tattha dhammaṃ carati nāma. **Samāṇe brāhmaṇesu cāti** tesam cattāro paccaye dentova tesu dhammaṃ carati nāma. **Migapakkhīsūti** sabbacatuppadasakuṇānaṃ abhayaṃ dento tesu dhammaṃ carati nāma. **Dhammo ciṇṇoti** sucaritadhammo ciṇṇo¹. **Sukhāvahoti** tīsu kulasampadāsu chasu kāmasaggesu sukhaṃ āvahati. **Suciṇṇenāti** idha ciṇṇena kāyasucaritādinā suciṇṇena. **Divam pattāti** devalokabrahmalokasaṅkhātāṃ divaṃ gatā, tattha dibbasampattilābhino jātā. **Mā dhammaṃ rāja pāmadoti** tasmā tvaṃ mahārāja jīvitaṃ jahantopi dhammaṃ mā pamajjīti².

1. Samacariyadhammo ciṇṇo nisammacariyadhammo ciṇṇo (Sī, Syā, I)

2. Mā pamajjīti (Sī, Syā)

Evam dasa dhammacariyagāthāyo vatvā uttaripi oবাদanto
osānagāthamāha—

49. “Tattheva te vattapadā, esāva anusāsani.

Sappaññasevī kalyāṇī, samattam sāma tam vidū”ti.

Tattha **tattheva te vattapadā**ti idam purimanayeneva yojetabban. **Sappaññasevī kalyāṇī, samattam sāma tam vidū**ti mahārāja tam mayā vuttam ovādam tvaṃ niccakālaṃ sappaññapuggalasevī kalyāṇaguṇasamannāgato hutvā samattam paripuṇṇam sāmam vidū attapaccakkhatova jānitvā yathānusiṭṭham paṭipajjāti.

Evam mahāsatto ākāsagaṇam otārento viya Buddhalīlāya dhammam desesi. Mahājano mahāsakkāram akāsi, sādhu-kārasahassāni adāsi. Rājā tuṭṭho amacce āmantetvā pucchi “bhonto amaccā mama puttena taruṇajambuphalasamānatuṇḍena Jambukapaṇḍitena evam kathentena kena kattabban kiccam katan”ti. Senāpatinā devāti. “Tena hissa senāpatiṭṭhānam dammī”ti Jambukam ṭhānantare ṭhapesi. So tato paṭṭhāya senāpatiṭṭhāne ṭhatvā pitu kammāni akāsi. Tiṇṇam sakuṇānam mahanto sakkāro ahosi. Tayopi janā rañño atthaṇca dhammaṇca anusāsimsu. Mahāsattassovāde ṭhatvā rājā dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahosi. Amaccā rañño sarīrakiccam katvā sakuṇānam ārocetvā “sāmi Jambukasakuṇa rājā tumhākam chattam ussāpetabban akāsi”ti vadiṃsu. Mahāsatto “na mayham rajjenattho, tumhe appamattā rajjam kārethā”ti mahājanam sīlesu patiṭṭhāpetvā “evam vinicchayam pavatteyyāthā”ti vinicchayadhammam suvaṇṇapaṭṭe likhāpetvā araṇṇam pāvisi. Tassovādo cattālīsa vassasahassāni pavattati.

Satthā rañño ovādavasena imam dhammadesanam desetvā jātakam samodhānesi “tadā rājā Ānando ahosi, Kuṇḍalinī Uppalavaṇṇā, Vessantaro Sāriputto, Jambukasakuṇo pana ahameva ahosin”ti.

Tesakuṇajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Sarabhaṅgajātakavaṇṇanā (522)

Alaṅkatā kuṇḍalino suvatthāti idaṃ Satthā Veḷuvane viharanto Mahāmoggallānattherassa parinibbānaṃ ārabba kathesi. Sāriputtatthero Tathāgataṃ Jetavane viharantaṃ attano parinibbānaṃ anujānāpetvā gantvā Nālakagāmake jātovarake parinibbāyi. Tassa parinibbutabhāvaṃ sutvā Satthā Rājagahaṃ gantvā Veḷuvane vihāsi. Tadā Mahāmoggallānatthero Isigilipasse Kāḷasilāyaṃ viharati. So pana iddhibalena koṭippattabhāvena devaḷokacārikaṇca Ussadanirayacārikaṇca gacchati. Devaloke Buddhasāvakaṇaṃ mahantaṃ issariyaṃ disvā Ussadanirayesu ca titthiyasāvakaṇaṃ mahantaṃ dukkhaṃ disvā manussalokaṃ āgantvā “asuko upāsako asukā ca upāsikā asukasmim nāma devaḷoke nibbattitvā mahāsampattiṃ anubhavanti, titthiyasāvakesu asuko ca asukā ca nirayādīsu asuka-apāye nāma nibbattā”ti manussānaṃ kathesi. Manussā sāsane paśīdanti, titthiye parivajjenti. Buddhasāvakaṇaṃ sakkāro mahanto ahosi, titthiyānaṃ parihāyati.

Te there āghātaṃ bandhitvā “imasmim jīvante amhākaṃ upaṭṭhākā bhijjanti, sakkāro ca parihāyati, mārapessāma nan”ti therassa māraṇatthaṃ Samaṇaguttakassa nāma corassa sahaṣsaṃ adaṃsu. So “theraṃ māressāmī”ti mahantena parivārena saddhiṃ Kāḷasilaṃ agamāsi. Thero taṃ āgacchantāṃ disvāva iddhiyā uppatitvā pakkāmi. Coro taṃ divasaṃ therāṃ adisvā nivattitvā punadivasepīti cha divase agamāsi. Theropi tatheva iddhiyā pakkāmi. Sattame pana divase therassa pubbe kataṃ aparāpariyavedanīyakammaṃ okāsaṃ labhi. So kira pubbe bhariyāya vacanaṃ gahetvā mātāpitaro māretukāmo yānakena araṇṇaṃ netvā corānaṃ uṭṭhitākāraṃ katvā mātāpitaro pothesi pahari. Te cakkhudubbalatāya rūpadassanarahitā taṃ attano puttaṃ asaṇṇānantā “corā eva ete”ti saṇṇāya “tāta asukā nāma corā no ghātenti, tvaṃ paṭikkamāhī”ti tashevattthāya parideviṃsu. So cintesi “ime mayā pothiyamānāpi mayhaṃ yevattthāya paridevanti, ayuttaṃ kammaṃ karomī”ti. Atha ne assāsetvā corānaṃ palāyanākāraṃ dassetvā tesāṃ hatthapāde sambāhitvā

“amma tātā mā bhāyittha, corā palātā”ti vatvā puna attano gehameva ānesi. Taṃ kammaṃ ettakaṃ kālaṃ okāsaṃ alabhivā bhasmapaṭicchanno aṅgārārāsi viya ṭhatvā imaṃ antimasarīraṃ upadhāvitvā gaṇhi. Yathā hi pana sunakhaluddakena migam disvā sunakho vissajjito migam anubandhitvā yasmiṃ ṭhāne pāpuṇāti, tasmim yeva gaṇhāti, evaṃ idaṃ kammaṃ yasmiṃ ṭhāne okāsaṃ labhati, tasmim vipākaṃ deti, tena mutto nāma natthi.

Thero attanā katakammaṃ ākaḍḍhitabhāvaṃ ña tvā na apagacchi. Thero tassa nissandena ākāse uppatitum nāsakkhi. Nandopanandadamanasamatthavejayantakampanasamatthāpissa iddhi kammabalena dubbalataṃ pattā. Coro theram gahetvā therassa aṭṭhīni taṇḍulakaṇamattāni karonto bhindivā saṅcuṇṇetvā palālapitṭhikakaraṇaṃ nāma katvā “mato”ti saññāya ekasmiṃ gumbapitṭhe khipitvā saparivāro pakkāmi. Thero satim paṭilabhivā “Satthāraṃ passivā parinibbāyissamī”ti cintetvā sarīraṃ jhānaveṭhanena veṭhetvā thiram katvā ākāsaṃ uppativā ākāsaṃ Satthu santikaṃ gantvā Satthāraṃ vanditvā “bhante āyusaṅkhāro me ossaṭṭho, parinibbāyissamī”ti āha. Parinibbāyissasi Moggallānāti. Āma bhanteti. Kattha gantvā parinibbāyissasīti. Kāḷasilāpāṭṭe bhanteti. Tena hi Moggallāna dhammaṃ mayham kathetvā yāhi, tādissa sāvakassa idāni dassanaṃ natthīti. So “evaṃ karissāmi bhante”ti Satthāraṃ vanditvā tālappamaṇaṃ ākāse uppativā parinibbānadivase Sāriputtatthero viya nānappakārā iddhiyo katvā dhammaṃ kathetvā Satthāraṃ vanditvā Kāḷasilāyaṃ aṭaviyaṃ parinibbāyi.

Taṅkhaṇaṇṇeva cha devalokā ekakolāhalā ahesum, “amhākaṃ kira ācariyo parinibbuto”ti dibbagandhamālāvāsadhūmacandanacuṇṇāni ceva nānādārūni ca gahetvā āgamimsu, ekūnasataratanacandanacitakā ahosi. Satthā therassa santike ṭhatvā sarīranikkhepaṃ kāresi. Āḷāhanassa samantato yojanamatte padese pupphavassaṃ vassi. Devānaṃ antare manussā, manussānaṃ antare devā ahesum. Yathākkamena devānaṃ antare yakkhā tiṭṭhanti, yakkhānaṃ antare gandhabbā tiṭṭhanti, gandhabbānaṃ antare nāgā tiṭṭhanti, nāgānaṃ antare venateyyā tiṭṭhanti, venateyyānaṃ antare kinnarā tiṭṭhanti, kinnarānaṃ antare chattā tiṭṭhanti, chattānaṃ antare

suvaṇṇacāmarā tiṭṭhanti, tesam antare dhajā tiṭṭhanti, tesam antare paṭākā tiṭṭhanti. Satta divasāni sādhuḷiḷam kiḷimsu. Satthā therassa dhātum gāhāpetvā Veḷuvanadvārakoṭṭhake cetiyam kārapesi. Tadā bhikkhū dhamma sabhāyam katham samuṭṭhāpesum “āvuso Sāriputtatthero Tathāgatassa santike aparinibbutattā Buddhānam santikā mahantaṃ sammānam na labhi, Moggallānatthero pana Buddhānam samīpe parinibbutattā mahāsammānam labhi”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinna”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva Moggallāno mama santikā sammānam labhati, pubbepi labhiyevā”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyam Brahmadatte rajjam kārente bodhisatto purohitassa brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhitvā dasamāsaccayena paccūsasamaye mātukucchito nikkhami. Tasmim khaṇe dvādasayojanike Bārāṇasinagare sabbāvudhāni pajjalimsu. Purohito puttassa jātakkhāṇe bahi nikkhamitvā ākāsaṃ olovento nakkhattayogaṃ disvā “iminā nakkhattena jātattā eso kumāro sakalajambudīpe dhanuggahānam aggo bhavissatī”ti ñatvā kālasseva rājakulaṃ gantvā rājānam sukkasayitabhāvaṃ pucchi. “Kuto me ācariya sukham, ajja sakalanivesane āvudhāni pajjalitāni”ti vutte mā bhāyi deva, na tumhākaṃ nivesaneyeva, sakalanagarepi pajjalimsuyeva, ajja amhākaṃ gehe kumārassa jātattā evaṃ ahoṣīti. Ācariya evaṃ jātakumārassa pana kim bhavissatīti. Na kiñci mahārāja, so pana sakalajambudīpe dhanuggahānam aggo bhavissatīti. “Sādhu ācariya, tena hi nam paṭijaggitvā vayappattakāle amhākaṃ dasseyyāsī”ti vatvā khīramūlaṃ tāva sahaṣsaṃ dāpesi. Purohito taṃ gahetvā nivesanaṃ gantvā brāhmaṇiyā datvā puttassa nāmaggaḥaṇadivase jātakkhāṇe āvudhānam pajjalitattā “Jotipālo”tissa nāmaṃ akāsi.

So mahantena parivārena vaḍḍhamāno soḷasavassakāle uttamarūpadharo ahoṣi. Athassa pitā sarīrasampattim oloketvā sahaṣsaṃ datvā “tāta Takkasilaṃ gantvā disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippaṃ uggaṇhāhi”ti āha. So “sādhu”ti sampaṭicchitvā ācariyabhāgaṃ gahetvā mātāpitāro vanditvā tattha gantvā sahaṣsaṃ

datvā sippaṃ paṭṭhapetvā sattāheneva nipphattiṃ pāpuṇi. Athassa ācariyo tussitvā attano santakaṃ khaggaratanam sandhiyuttaṃ meṇḍakasiṅgadhanuṃ sandhiyuttaṃ tūṇīraṃ attano sannāhakañcukaṃ uṇhisaṇca datvā “tāta Jotipāla ahaṃ mahallako, idāni tvaṃ ime māṇavake sikkhāpehi”ti pañcasatamāṇavakepi tasseva niyyādesi. Bodhisatto sabbaṃ upakaraṇaṃ gahetvā ācariyaṃ vanditvā Bārāṇasimeva āgantvā mātāpitāro vanditvā¹ aṭṭhāsi. Atha naṃ vanditvā ṭhitaṃ pitā avoca “uggahitaṃ te tāta sippaṃ”ti. Āma tātāti. So tassa vacanaṃ sutvā rājakulaṃ gantvā “putto me deva sippaṃ sikkhitvā āgato, kiṃ karotū”ti āha. Ācariya amhe upaṭṭhahatūti. Paribbayaṃsa jānātha devāti. So devasikaṃ sahaṃsaṃ labhatūti. So “sādhū”ti sampañcchitvā gehaṃ gantvā kumāraṃ pakkosāpetvā “tāta rājānaṃ upaṭṭhahā”ti āha. So tato paṭṭhāya devasikaṃ sahaṃsaṃ labhitvā rājānaṃ upaṭṭhahi.

Rājapādamūlikā ujjhāyimsu “mayam Jotipālena katakammaṃ na passāma, devasikaṃ sahaṃsaṃ gaṇhāti, mayamassa sippaṃ passitukāma”ti. Rājā tesam vacanaṃ sutvā purohitaṃ kathesi. Purohito “sādhū devā”ti puttassārocesi. So “sādhū tāta, ito sattame divase dassessāmi sippaṃ, apica rājā attano vijite dhanuggahe sannipātāpetū”ti āha. Purohito gantvā rañño tamatthaṃ ārocesi. Rājā nagare bheriṃ carāpetvā dhanuggahe sannipātāpesi. Saṭṭhisahassā dhanuggahā sannipatimsu. Rājā tesam sannipatitabhāvaṃ ñatvā “nagaravāsino Jotipālassa sippaṃ passantū”ti nagare bheriṃ carāpetvā rājāṇaṇaṃ sajjāpetvā mahājanaparivuto pallaṅkavare nisīditvā dhanuggahe pakkosāpetvā “Jotipālo āgacchatū”ti pesesi. So ācariyena dinnāni dhanutūṇīrasannāhakañcuka-uṇhīsāni nivāsanantare ṭhapetvā khaggaṃ gāhāpetvā pakativesena rañño santikaṃ gantvā ekamantaṃ aṭṭhāsi.

Dhanuggahā “Jotipālo kira dhanusippaṃ dassetuṃ āgato, dhanuṃ aggahetvā pana āgatattā² amhākaṃ hatthato dhanuṃ gahetukāma

1. Passitvā (Sī, Syā), passi (I, Ka)

2. Āgato (Sī, Syā)

bhavissati, nāssa dassāmā”ti katikaṃ karimsu. Rājā Jotipālaṃ āmantetvā “sippaṃ dassēhī”ti āha. So sāṇiṃ parikkhipāpetvā antosāṇiyaṃ ṭhito sātakaṃ apanetvā sannāhakañcukaṃ pavesetvā uñhisaṃ sīse paṭimuñcitvā meṇḍakasiṅgadhanumhi pavālavaṇṇaṃ jīyaṃ āropetvā tūṇīraṃ piṭṭhe bandhitvā khaggaṃ vāmato katvā vajiraggaṃ nārācaṃ nakhapitṭhena parivattetvā sāṇiṃ vivaritvā pathaviṃ bhinditvā Alaṅkatanāgakumāro viya nikkhamitvā gantvā rañño apacitiṃ dassetvā aṭṭhāsi. Taṃ disvā mahājanaṃ vagganti nadanti apphoṭenti seḷenti. Rājā “dassehi Jotipāla sippaṃ”ti āha. Deva tumhākaṃ dhanuggahe su akkhaṇavedhivālavedhisaravedhisaddavedhino cattāro dhanuggahe pakkosāpehīti. Atha rājā pakkosāpesi.

Mahāsatto rājaṇaṇe caturassaparicchedabbhantare maṇḍalaṃ¹ katvā catūsu kaṇṇesu cattāro dhanuggahe ṭhapetvā ekekassa tiṃsa tiṃsa kaṇḍasahassāni dāpetvā ekekassa santike ekekaṃ kaṇḍadāyakaṃ ṭhapetvā sayāṃ vajiraggaṃ nārācaṃ gahetvā maṇḍalamajjhe² ṭhatvā “mahārāja ime cattāro dhanuggahā ekappahārenea sare khipitvā maṃ vijjhantu, ahaṃ etehi khittakaṇḍāni nivāressāmi”ti āha. Rājā “evaṃ karoṭhā”ti āṇāpesi. Dhanuggahā āhaṃsu “mahārāja mayaṃ akkhaṇavedhivālavedhisaravedhisaddavedhino, Jotipālo taruṇadārako, na mayaṃ vijjhissāmā”ti. Mahāsatto “sace sakkotha, vijjhatha maṃ”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā ekappahārenea kaṇḍāni khipimsu. Mahāsatto tāni nārācena paharitvā yathā vā tathā vā na pātesi, bodhikoṭṭhakaṃ pana parikkhipanto viya tālena tālaṃ, vālena vālaṃ, daṇḍakena daṇḍakaṃ, vājena vājaṃ anatikkamanto khipitvā saragabbhaṃ akāsi. Dhanuggahānaṃ kaṇḍāni khīṇāni. So tesāṃ kaṇḍakhīṇabhāvaṃ ñatvā saragabbhaṃ avināsentova uppatitvā gantvā rañño santike aṭṭhāsi. Mahājano unnādentō vagganto apphoṭento seḷento accharaṃ paharanto mahākolāhalaṃ katvā vatthābharaṇādīni khipi. Evaṃ ekarāsibhūtaṃ aṭṭhārasakoṭisaṅkhyāṃ dhanāṃ ahosi.

1. Maṇḍapaṃ (Sī, Syā, I)

2. Maṇḍapamajjhe (Sī, Syā)

Atha namā rājā pucchi “kiṃ sippaṃ nāmetaṃ Jotipālā”ti. Sarapaṭibāhanaṃ nāma devāti. Aññe etaṃ jānantā atthāti. Sakalajambudīpe maṃ ṭhapetvā añño natthi devāti. Aparamaṃ dasshehi tātāti. Deva ete tāva catūsu kaṇṇesu ṭhatvā cattāropi janā maṃ vijjhituṃ na sakkhimsu, ahaṃ panete catūsu kaṇṇesu ṭhite ekeneva sareṇa vijjhissāmīti. Dhanuggahā ṭhātuṃ na ussahimsu. Mahāsatto catūsu kaṇṇesu catasso kadaliyo ṭhapāpetvā nārācapuṅkhe¹ rattasuttakaṃ bandhitvā ekaṃ kadaliṃ sandhāya khipi. Nārāco taṃ kadaliṃ vijjhitvā tato dutiyaṃ, tato tatiyaṃ, tato catutthaṃ; tato paṭhamaṃ viddhameva vijjhitvā puna tassa hattheyeva paṭiṭṭhahi. Kadaliyo sutta-parikkhittā aṭṭhaṃsu. Mahājano unnādasahassāni pavattesi. Rājā “kiṃ sippaṃ nāmetaṃ tātā”ti. Cakkaviddhaṃ nāma devāti. Aparampi dasshehi tātāti. Mahāsatto saralaṭṭhiṃ nāma, sararajjuṃ nāma, saravedhiṃ nāma dassesi, sarapāsādaṃ nāma, sarasopānaṃ nāma, saramaṇḍapaṃ nāma, sarapākāraṃ nāma, sarapokkharaṇiṃ nāma akāsi, sarapadumaṃ nāma pupphāpesi, saravassaṃ nāma vassāpesi. Iti aññehi asādhāraṇāni imāni dvādasa sippāni dassetvā puna aññehi asādhāraṇe yaeva satta mahākāye padālesi, aṭṭhaṅgulabahaṃ udumbarapadaraṃ vijjhi, caturaṅgulabahaṃ asanapadaraṃ, dvaṅgulabahaṃ tambapaṭṭaṃ, ekaṅgulabahaṃ ayapaṭṭaṃ, ekābaddhaṃ phalakasataṃ vinivijjhitvā palālasakaṭavāluka-sakaṭapadara-sakaṭāṇaṃ purimabhāgena saraṃ khipitvā pacchābhāgena nikkhamāpesi, pacchābhāgena saraṃ khipitvā purimabhāgena nikkhamāpesi, uḍa-kaṭu-usabhaṃ, thale aṭṭha-usabhaṭṭhānaṃ kaṇḍaṃ pesesi. Vātingaṇasaññāya usabhamattake vālaṃ vijjhi. (Bodhisatto sare khipitvā ākāse sarapāsādādini katvā puna ekeṇa sareṇa te sare pātento bhaṅgavibhaṅge akāsīti “Sarabhaṅgo”ti nāma paññāto.)² Tassa ettakāni sippāni dassentasseva sūriyo atthaṅgato.

Athassa rājā senāpatiṭṭhānam paṭijānitvā “Jotipāla ajjavikālo, sve tvam senāpatiṭṭhānam sakkāram gaṇhissasi, kesamassum kāretvā nhatvā ehi”ti tam divasaṃ paribbayatthāya satasahassaṃ adāsi.

1. Nārācaponkhe (Sī), nārācapokkhe (Syā)

2. () Etthantare pātho Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

Mahāsatto “iminā mayhaṃ attho natthi”ti aṭṭhārasakoṭisaṅkhyāṃ dhaṇaṃ sāmikānaññeva datvā mahantena parivārena nhāyitum nadiṃ gantvā kesamassuṃ kāretvā nhatvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito anopamāya siriyā nivesanaṃ pavisitvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā sirisayanaṃ abhiruyha nipanno dve yāme sayitvā pacchimayāme pabuddho uṭṭhāya pallaṅkaṃ ābhujitvā sayanapiṭṭhe nisinnova attano sippassa ādimajjhapariyosānaṃ olokento “mama sippassa āditova paramāraṇaṃ paññāyati, majjhe kilesaparibhogo, pariyosāne nirayamhi paṭisandhi, pāṇātipāto kilesaparibhogesu ca adhimattappamādo niraye paṭisandhaṃ deti, raññā mayhaṃ mahantaṃ senāpatiṭṭhānaṃ dinnāṃ, mahantaṃ me issariyaṃ bhavissati, bhariyā ca puttadhītaro ca bahū bhavissanti. Kilesavatthu kho pana vepullagataṃ duccajaṃ hoti, idāneva nikkhamitvā ekakova araññaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitum yuttaṃ mayhaṃ”ti mahāsayanato uṭṭhāya kañci ajānāpento pāsādā oruyha aggadvārena nikkhamitvā ekakova araññaṃ pavisitvā Godhāvarinadītīre tiyojanikaṃ Kapiṭṭhavanaṃ sandhāya pāyāsi.

Tassa nikkhantabhāvaṃ nātvā Sakko Vissakammaṃ pakkosāpetvā “tāta Jotipālo abhinikkhamanaṃ nikkhanto, mahāsamāgamo bhavissati, Godhāvarinadītīre Kapiṭṭhavane assamaṃ māpetvā pabbajitaparikkhāre paṭiyādechī”ti āha. So tathā akāsi. Mahāsatto taṃ ṭhānaṃ patvā ekapadikamaggaṃ disvā “pabbajitānaṃ vasanaṭṭhānena bhavitabban”ti tena maggena tattha gantvā kañci apassanto paṇṇasālaṃ pavisitvā pabbajitaparikkhāre disvā “Sakko devarājā mama nikkhantabhāvaṃ aññāsi maññe”ti cintetvā sātakaṃ apanetvā rattavākaciraṃ nivāsetvā ca pārupitvā ca ajinacammaṃ ekaṃsagataṃ akāsi, jaṭāmaṇḍalaṃ bandhitvā khārikājaṃ aṃse katvā kattaradaṇḍaṃ gahetvā paṇṇasālato nikkhamitvā caṅkamaṃ āruyha katipayavāre aparāparaṃ caṅkamitvā pabbajjāsiriyaṃ vanam upasobhayamāno kaṣiṇaparikammaṃ katvā pabbajitato sattame divase aṭṭha samāpattiyo pañca abhiññāyo ca nibbattetvā uñchācariyāya vanamūlaphalāhāro ekakova vihāsi. Mātāpitāro mittasuhajjādayo nātivaggāpissa taṃ apassantā rodantā paridevantā vicaranti.

Atheko vanacarako araṇṇaṃ pavisitvā Kapiṭṭhaka-assamapade nisinnaṃ mahāsattaṃ disvā sañjānitvā gantvā tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā nagaraṃ gantvā tassa mātāpitūnaṃ ārocesi. Te raṇṇo ārocayimṣu. Rājā “etha naṃ passissāmā”ti tassa mātāpitāro gahetvā mahājanaparivuto vanacarakena desitena maggena Godhāvarinadītīraṃ pāpuṇi. Bodhisatto nadītīraṃ āgantvā ākāse nisinno dhammaṃ desetvā te sabbe assamapadaṃ pavesetvā tatrapī tesāṃ ākāse nisinnova kāmesu ādīnavaṃ pakāsetvā dhammaṃ desesi. Rājānaṃ ādiṃ katvā sabbeva pabbajimṣu. Bodhisatto isigaṇaparivuto tattheva vasi. Athassa tattha vasanabhāvo sakalajambudīpe pākaṭo ahosi. Aññepi rājāno raṭṭhavāsīhi saddhiṃ āgantvā tassa santike pabbajimṣu, samāgamo mahā ahosi. Anupubbena anekasatasahassaparisā ahesuṃ. Yo kāmavitakkaṃ vā byāpādavittakkaṃ vā vihiṃsāvitakkaṃ vā vittakketi, mahāsatto gantvā tassa purato ākāse nisīditvā dhammaṃ deseti, kasiṇaparikkammaṃ ācikkhati. Tassovāde ṭhatvā aṭṭha samāpattiyo uppādetvā jhānanipphattiṃ pattā Sālissaro Meṇḍissaro Pabbato Kālādevilo Kisavaccho Anusisso Nārādota satta jeṭṭhantevāsino ahesuṃ. Aparabhāge Kapiṭṭhaka-assamo paripūri. Isigaṇassa vasanokāso nappahoti.

Atha mahāsatto Sālissaraṃ āmantetvā “Sālissara ayaṃ assamo isigaṇassa nappahoti, tvaṃ imaṃ isigaṇaṃ gahetvā Majjharaṇṇo¹ vijite Kalappacullakanigamaṃ² upanissāya vasāhi”ti āha. So “sādhū”ti tassa vacanaṃ sampaṭicchitvā anekasahassaṃ isigaṇaṃ gahetvā gantvā tattha vāsaṃ kappesi. Manussesu āgantvā pabbajantesu puna assamo paripūri. Bodhisatto Meṇḍissaraṃ āmantetvā “Meṇḍissara tvaṃ imaṃ isigaṇaṃ ādāya Surattājanapadassa sīmantare Sātodikā nāma nadī atthi, tassā tīre vasāhi”ti uyyojesi, puna Kapiṭṭhaka-assamo paripūri. Etenupāyena tatiyavāre Pabbataṃ āmantetvā “Pabbata tvaṃ mahā-aṭṭaviyaṃ Añjanapabbato nāma atthi, taṃ upanissāya

1. Mejjharaṇṇo (Sī, Syā)

2. Lambacūḷakanigamaṃ (Sī, Syā, I)

vasāhī”ti pesesi. Catutthavāre Kālādevilaṃ āmantetvā “Kālādevila tvam dakkhiṇapathe Avantiraṭṭhe Ghanaselapabbato nāma atthi, tam upanissāya vasāhī”ti pesesi. Puna Kapitṭhaka-assamo paripūri, pañcasu ṭhānesu anekasatasahassa-isigaṇo ahosi. Kisavaccho pana mahāsattaṃ āpucchitvā Daṇḍakiraṇṇo vijite Kumbhavinagaram nāma atthi, tam upanissāya uyyāne vihāsi. Nārado Majjhimadesa Añjanagirināmake Pabbatajālantare vihāsi. Anusisso pana mahāsattassa santikeva ahosi.

Tasmim kāle Daṇḍakirājā ekaṃ laddhasakkāraṃ gaṇikaṃ ṭhānā cāvesi. Sā attano dhammatāya vicarantī uyyānaṃ gantvā Kisavacchatāpasam disvā “ayaṃ kālakaṇṇī bhavissati, imassa sarīre kalim pavāhetvā nhatvā gamissāmī”ti dantakaṭṭhaṃ khāditvā sabbapaṭhamam tassūpari bahalakheḷam niṭṭhubhantī Kisavacchatāpasassa jaṭantare niṭṭhubhitvā dantakaṭṭhampissa sīseyeva khipitvā sayam sīsam nhāyitvā gatā. Rājāpi tam saritvā puna pākatikameva akāsi. Sā mohamūlā hutvā “kālakaṇṇisarīre kalim pavāhetvā mampi rājā puna ṭhāne ṭhpeti mayā yaso laddho”ti saññamakāsi. Tato na cirasseva rājā purohitaṃ ṭhānato cāvesi. So tassā santikaṃ gantvā “tvam kena kāraṇena puna ṭhānaṃ labhasī”ti pucchi. Athassa sā “rājuyyāne kālakaṇṇisarīre kalissa pavāhitattā”ti ārocesi. Purohito gantvā tatheva tassa sarīre kalim pavāhesi, tampi rājā puna ṭhāne ṭhapesi. Athassa aparabhāge paccanto kuppi. So senaṅgaparivuto yuddhāya nikkhami. Atha nam mohamūlho purohito “mahārāja kim tumhe jayam icchatha, udāhu parājayan”ti pucchitvā “jayan”ti vutte “tena hi rājuyyāne kālakaṇṇī vasati, tassa sarīre kalim pavāhetvā yāhī”ti āha. So tassa katham gahetvā “ye mayā saddhim āgacchanti, te uyyāne kālakaṇṇisarīre kalim pavāhentū”ti vatvā uyyānaṃ pavisitvā dantakaṭṭhaṃ khāditvā sabbapaṭhamam sayameva tassa jaṭantare kheḷam niṭṭhubhitvā dantakaṭṭhaṇca khipitvā sīsam nhāyi. Balakāyopissa tathā akāsi.

Tasmim pakkante senāpati gantvā tāpasam disvā dantakaṭṭhādini nīharitvā sādhuṇaṃ nhāpetvā “bhante raṇṇo kim bhavissatī”ti pucchi.

Āvuso mayhaṃ manopadoso natthi, devatā pana kupitā ito sattame divase sakalaraṭṭhaṃ araṭṭhaṃ karissanti¹, tvaṃ puttadāraṃ gahetvā sīghaṃ palāyitvā aññattha yāhīti. So bhītatasito gantvā rañño ārocesi, rājā tassa vacanaṃ na gaṇhi. So nivattitvā attano gehaṃ gantvā puttadāraṃ ādāya palāyitvā aññaṃ raṭṭhaṃ agamāsi. Sarabhaṅgasatthā taṃ kāraṇaṃ ñatvā dve taruṇatāpase pesetvā “Kisavacchaṃ mañcasivikāya ānethā”ti ākāsenā āṇāpesi. Rājā yujjhivā core gahetvā nagarameva paccāgami. Tasmim āgate devatā paṭhamaṃ devaṃ vassāpesuṃ, vassoghena sabbakuṇāpesu avahaṭesu suddhavālukaṃ vassi, suddhavālukaṃ matthake dibbapupphavassaṃ vassi, dibbapupphamaṃ matthake māsakavassaṃ, māsakamaṃ matthake kahāpaṇavassaṃ, kahāpaṇamaṃ matthake dibbābharaṇavassaṃ vassi. Manussā somanassappattā hiraññasuvaṇṇābharaṇāni gaṇhituṃ ārabhiṃsu. Atha nesaṃ sarīre sampajjalitaṃ nānappakāraṃ āvudhavassaṃ vassi, manussā khaṇḍākhāṇḍikaṃ chijjiṃsu. Atha nesaṃ upari mahantamahantā vītaccitaṅgārā patiṃsu, tesāṃ upari mahantamahantāni pajjalitapabbatakūṭāni patiṃsu, tesāṃ upari satṭhihatthaṭṭhānaṃ pūrayantaṃ sukhumavālukaṃ vassi. Evaṃ satṭhiyojanaṭṭhānaṃ araṭṭhaṃ ahosi, tassa evaṃ araṭṭhabhāvo² sakalajambudīpe paññāyi.

Atha tassa raṭṭhassa anantararaṭṭhādhipatino Kālīṅgo, Aṭṭhako, Bhīmarathoti tayo rājāno cintayimṃsu “pubbe Bārāṇasiyaṃ Kalābukāsikarājā Khantivādītāpase aparajjhivā pathaviṃ pavitṭhoti sūyati, tathā ‘Nāḷikerarājā tāpase sunakhehi khādāpetvā, sahasabāhu Ajjuno ca Aṅgīrase aparajjhivā, idāni Daṇḍakirājā Kisavacche aparajjhivā saha raṭṭhena vināsaṃ patto’ti sūyati. Imesaṃ pana catunnaṃ rājūnaṃ nibbattaṭṭhānaṃ mayaṃ na jānāma, taṃ no ṭhapetvā Sarabhaṅgasatthāraṃ añño kathetuṃ samattho nāma natthi, taṃ upasaṅkamitvā ime pañhe pucchissāmā”ti. Te tayopi mahantena parivārena pañhapucchanatthāya nakkhimimṃsu. Te pana “asukopi nikkhanto”ti na jānanti, ekeko “ahameva gacchāmi”ti maññati, tesāṃ Godhāvarinadito avidūre

1. Bhavissati (I, Ka)

2. Vinaṭṭhabhāvo (Sī, Syā, I)

samāgamo ahosi. Te rathehi otarivā tayopi ekameva ratham abhiruyha Godhāvarinadītīraṃ sampāpuṇimsu.

Tasmim khaṇe Sakko Paṇḍukambalasilāsane nisinno satta pañhe cintetvā “ime pañhe ṭhapetvā Sarabhaṅgasatthāraṃ añño sadevake loke kathetum samattho nāma natthi, taṃ ime pañhe pucchissāmi, imepi tayo rājāno Sarabhaṅgasatthāraṃ pañhaṃ pucchitum Godhāvarinadītīraṃ pattā, etesaṃ pañhepi ahameva pucchissāmi”ti dvīsu devalokesu devatāhi parivuto devalokato otari. Taṃ divasameva Kisavaccho kālamakāsi. Tassa sarīrakiccaṃ kāretum catūsu ṭhānesu anekasahassā isayo tattheva gantvā pañcasu ṭhānesu maṇḍapaṇca kāretvā anekasahassā isigaṇā Kisavacchassa tāpasassa candanacitakaṃ katvā sarīraṃ jhāpesum. Ālāhanassa samantā aḍḍhayaohanamatte ṭhāne dibbakusumavassam vassi. Mahāsatto tassa sarīranikkhepaṃ kārapetvā assamaṃ pavisitvā tehi isigaṇehi parivuto nisīdi. Tesampi rājūnaṃ nadītīraṃ āgatakāle mahāsenāvāhanatūriyasaddo ahosi. Mahāsatto taṃ sutvā Anusissaṃ tāpasam āmantetvā “tāta tvaṃ gantvā tāva jānāhi, kiṃ saddo nāmeso”ti āha. So pāṇiyaghaṭaṃ ādāya tattha gantvā te rājāno disvā pucchanavasena paṭhamam gāthamāha—

50. “Alaṅkatā kuṇḍalino suvatthā,
 Veḷuriyamuttātharukhaggabandhā.
 Rathesabhā tiṭṭhatha ke nu tumhe,
 Kathaṃ vo jānanti manussaloke”ti.

Tattha **veḷuriyamuttātharukhaggabandhā**ti veḷuriyamaṇīhi ceva muttālambakehi ca alaṅkatatharūhi khaggaratanehi samannāgatā. **Tiṭṭhathā**ti ekasmim rathe tiṭṭhatha. **Ke nū**ti ke nāma tumhe, kathaṃ vo sañjānantīti.

Te tassa vacanaṃ sutvā rathā otarivā vanditvā aṭṭhamasu. Tesu Aṭṭhakarājā tena saddhim sallapanto dutiyaṃ gāthamāha—

51. “Ahamatṭhako Bhīmaratho panāyaṃ,
Kālīṅgarājā pana uggatoyaṃ.
Susaññatānaṃ isīnaṃ dassanāya,
Idhāgatā pucchitāyemha pañhe”ti.

Tattha **uggatoti** cando viya sūriyo viya ca pākaṭo paññāto.
Susaññatānaṃ isīnanti bhante na mayaṃ vanakīḷādīnaṃ atthāya āgatā, atha
kho kāyādīhi susaññatānaṃ sīlasampannānaṃ isīnaṃ dassanatthāya
idhāgatā. **Pucchitāyemha pañheti** Sarabhaṅgasatthāraṃ pañhe pucchitum
emha, āgatāmhāti attho. Ya-kāro byañjanasandhikaroti veditabbo.

Atha ne tāpaso “sādhu mahārājā āgantabbaṭṭhānaññeva āgatāttha, tena
hi nhatvā vissamitvā assamapadaṃ pavisitvā isigaṇaṃ vanditvā
Sarabhaṅgasatthārameva pañhaṃ pucchathā”ti tehi saddhiṃ paṭisanthāraṃ
katvā pāṇiyaghaṭaṃ ukkhipitvā udakatheve puñchanto ākāsaṃ olokento
Sakkaṃ devarājānaṃ devagaṇaparivutaṃ erāvaṇakkhandhavaragataṃ
otarantaṃ disvā tena saddhiṃ sallapanto tatiyaṃ gāthamāha—

52. “Vehāyasaṃ tiṭṭhasi antalikkhe,
Pathaddhuno pannaraseva cando.
Pucchāmi taṃ yakkha mahānubhāva,
Kathaṃ taṃ jānanti manussaloke”ti.

Tattha **vehāyasanti** abbhuggantvā antalikkhe ākāse tiṭṭhasi.
Pathaddhunoti pathaddhagato, addhapathe gaganamajjhe ṭhitoti attho.

Taṃ sutvā Sakko catutthaṃ gāthamāha—

53. “Yamāhu devesu ‘Sujampatī’ti,
‘Maghavā’ti taṃ āhu manussaloke.
Sa devarājā idamajja patto,
Susaññatānaṃ isīnaṃ dassanāyā”ti.

Tattha **sa devarājāti** so ahaṃ Sakko devarājā. **Idamajja pattoti** idaṃ
ṭhānaṃ ajja āgato. **Dassanāyāti** dassanatthāya vandanatthāya
Sarabhaṅgasatthāraṇca pañhaṃ pucchanatthāyāti āha.

Atha naṃ Anusisso “sādhu mahārāja tumhe pacchā āgacchathā”ti vatvā pānīyaghaṭaṃ ādāya assamapadaṃ pavisitvā pānīyaghaṭaṃ paṭisāmetvā tiṇṇaṃ rājūnaṃ devarājassa ca pañhapucchanatthāya āgatabhāvaṃ mahāsattassa ārocesi. So isigaṇaparivuto mahāvisālamāḷake nisīdi. Tayo¹ rājāno āgantvā isigaṇaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdimsu. Sakkopi otaritvā isigaṇaṃ upasaṅkamitvā añjaliṃ paggayha ṭhito isigaṇaṃ vaṇṇetvā vandamāno pañcamaṃ gāthamāha—

54. “Dūre sutā no isayo samāgatā,
Mahiddhikā iddhiguṇūpapannā.
Vandāmi te ayire pasannacitto,
Ye jīvalokettha manussaseṭṭhā”ti.

Tattha **dūre sutā** noti bhante amhehi tumhe dūre devaloke ṭhitehiyeva sutāti mamāyanto evamāha. Idaṃ vuttaṃ hoti—ime idha samāgatā amhākaṃ isayo dūre sutā yāva brahmalokā vissutā pākaṭāti. **Mahiddhikā**ti mahānubhāvā. **Iddhiguṇūpapannā**ti pañcavidhena iddhiguṇena samannāgatā. **Ayireti** ayye. **Yeti** ye tumhe imasmim jīvaloke manussesu seṭṭhāti.

Evam isigaṇaṃ vaṇṇetvā Sakko cha nisajjadose pariharanto **ekamantaṃ** nisīdi. Atha naṃ isīnaṃ adhovāte nisinnaṃ disvā Anusisso chaṭṭhaṃ gāthamāha—

55. “Gandho isīnaṃ ciradikkhitānaṃ,
Kāyā cuto gacchati mālutena.
Ito paṭikkamma sahassanetta,
Gandho isīnaṃ asuci devarājā”ti.

Tattha **ciradikkhitānanti**² cirapabbajitānaṃ. **Paṭikkammā**ti paṭikkama apehi. **Sahassanettā**ti ālapanametāṃ. Sakko hi amaccasahashehi cintitaṃ atthaṃ ekakova passati, tasmā “sahassanetto”ti vuccati. Atha vā sahassanettānaṃ pana devānaṃ dassanūpacārātikkanasamatthoti

1. Tato (Ka)

2. Ciradakkhitānanti (Sī, Syā, I, Ka)

sahassanetto. **Asucīti** sedamalādihi paribhāvitattā duggandho, tumhe ca sucikāmā, tena vo esa gandho bādhatīti.

Tam sutvā Sakko itaram gāthamāha—

56. “Gandho isīnam ciradikkhitānam,
Kāyā cuto gacchatu mālutena.
Vicittapuppham surabhimva māmā,
Gandhañca etam paṭikañkhāma bhante.
Na hettha devā paṭikkūlasaññino”ti.

Tattha **gacchatūti** yathā sukham pavattatu, nāsapuṭam no paharatūti attho. **Paṭikañkhāmāti** icchāma patthema. **Etthāti** etasmiṃ gandhe devā jigucchasaññino na honti. Dussīleyeva hi devā jigucchanti, na sīlavanteti.

Evañca pana vatvā “bhante Anusissa aham mahantena ussāhena pañham pucchitum āgato, okāsam me karohī”ti āha. So tassa vacanam sutvā uṭṭhāyāsana isigaṇam okāsam karonto gāthādvayamāha—

57. “Purindado bhūtapatī yasassī,
Devānamindo Sakko Maghavā Sujampati.
Sa devarājā asuragaṇappamaddano,
Okāsamākañkhati pañha pucchitum.

58. Ko ne ‘vi’mesam idha paṇḍitānam,
Pañhe puṭṭho nipuṇe byākarissati.
Tiṇṇaṇca raññaṃ manujādhipānam,
Devānamindassa ca vāsavassā”ti.

Tattha “Purindado”ti-ādīni Sakkasseva guṇanāmāni. So hi pure dānam dinnattā **Purindado**, bhūtesu jeṭṭhakattā **Bhūtapati**, parivārasampadāya **Yasassī**, paramissaratāya **Devānamindo**, sattannam vattapadānam¹ suṭṭhu katattā **Sakko**, purimajātivāsena **Maghavā**, Sujāya asurakaññāya

1. Vattasamādānānam (Ka)

patibhāvena **Sujampati**, devānaṃ rañjanatāya **devarājā**. **Ko nevāti** ko nu eva. **Nipuṇeti** saṇhasukhume pañhe. **Raññanti** rājūnaṃ. Imesaṃ catunnaṃ rājūnaṃ manāṃ gahetvā ko imesaṃ paṇḍitānaṃ isīnaṃ pañhe kathessati, pañhaṃ nesaṃ kathetum samatthaṃ jānāthāti vadati.

Taṃ sutvā isigaṇo “mārisa Anusissa tvaṃ pathaviyaṃ ṭhatvā pathaviṃ apassanto viya kathesi, ṭhapetvā Sarabhaṅgasatthāraṃ ko añño etesaṃ pañhaṃ kathetum samattho”ti vatvā gāthamāha—

59. “Ayaṃ isi Sarabhaṅgo tapassī,
Yato jāto virato methunasmā.
Āceraputto suvinītarūpo,
So nesaṃ pañhāni viyākarissati”ti.

Tattha **Sarabhaṅgoti** sare khipitvā ākāse sarapāsādādīni katvā puna ekena sarena te sare pātentō bhaṅgavibhaṅge¹ akāsīti Sarabhaṅgo. **Methunasmāti** methunadhammato. So kira methunaṃ asevitvā pabbajito. **Āceraputtoti** rañño ācariyassa purohitassa putto.

Evañca pana vatvā isigaṇo Anusissaṃ āha “mārisa tvameva Satthāraṃ vanditvā isigaṇassa vacanena Sakkena pucchitapañhakathanāya okāsaṃ kārēhī”ti. So “sādhū”ti sampāṭicchitvā Satthāraṃ vanditvā okāsaṃ kārēnto anantaraṃ gāthamāha—

60. “Koṇḍañña pañhāni viyākarohi,
Yācanti taṃ isayo sādthurūpā.
Koṇḍañña eso manujesu dhammo,
Yaṃ vuddhamāgacchati esa bhāro”ti.

Tattha **Koṇḍaññāti** taṃ gottenālapati. **Dhammoti** sabhāvo. **Yaṃ vuddhanti** yaṃ paññāya vuddhaṃ purisaṃ esa pañhānaṃ vissajjanabhāro nāma āgacchati, eso manujesu sabhāvo, tasmā candimasūriyasahassaṃ uṭṭhāpentō viya pākataṃ katvā devarañño pañhe kathehīti.

1. Bhaggavibhagge (Sī, Syā, I)

Tato mahāpuriso okāsaṃ karonto anantaraṃ gāthamāha—

61. “Katāvakāsā pucchantu bhonto,
Yam kiñci pañhaṃ manasābhipatthitaṃ.
Ahaṃ hi taṃ taṃ vo viyākarissaṃ,
Ñā tvā sayam lokamimaṃ parañcā”ti.

Tattha **yam kiñcīti** na kevalaṃ tumhākaṃyeva, atha kho sadevakassapi lokassa yaṃ manasābhipatthitaṃ, taṃ maṃ bhavanto pucchantu. Ahaṃ hi vo idhalokanissitaṃ vā paralokanissitaṃ vā sabbaṃ pañhaṃ imaṃca parañca lokaṃ sayam paññāya sacchikatvā kathessāmīti sabbaññupavāraṇaṃ sampavāresi.

Evam tena okāse kate Sakko attanā abhisankhataṃ pañhaṃ pucchi.
Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

62. “Tato ca Maghavā Sakko, Atthadassī Purindado.
Apucchi paṭhamam pañhaṃ, yañcāsi abhipatthitaṃ.

63. Kiṃ sū vadhivā na kadāci socati,
Kissappahānaṃ isayo vaṇṇayanti.
Kassīdha vuttaṃ pharusam khametha,
Akkhāhi me Koṇḍañña etamatthan”ti.

Tattha **yañcāsīti** yaṃ tassa manasā abhipatthitaṃ āsi, taṃ pucchīti attho. **Etanti** etaṃ mayā pucchitamatthaṃ akkhāhi meti ekagāthāya tayo pañhe pucchi.

Tato param byākaronto āha—

64. “Kodham vadhivā na kadāci socati,
Makkhappahānaṃ isayo vaṇṇayanti.
Sabbesaṃ vuttaṃ pharusam khametha,
Etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo”ti.

Tattha **kodham vadhivāti** kodham māretvā chaḍḍetvā. Socanto hi paṭighacitteneva socati, kodhābhāvā kuto soko. Tena

vuttaṃ “**na kadāci socatī**”ti. **Makkhappahānanti** parehi attano kataguṇamakkhanalakkaṇassa akataññubhāvasaṅkhātassa makkhassa pahānaṃ isayo vaṇṇayanti. **Sabbesanti** hīnamajjhimukkaṭṭhānaṃ sabbesampi pharusāṃ vacanaṃ khametha. **Santoti** porāṇakā paṇḍitā evaṃ kathenti.

Sakko āha—

65. “Sakkā ubhinnaṃ vacanaṃ titikkhitum,
Sadisassa vā seṭṭhatarassa vāpi.
Kathaṃ nu hīnassa vaco khametha,
Akkhāhi me Koṇḍañña etamatthan”ti.

Sarabhaṅgo āha—

66. “Bhayā hi seṭṭhassa vaco khametha,
Sārambhahetū pana sādissassa.
Yo cīdha hīnassa vaco khametha,
Etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo”ti.

evamādīnaṃ gāthānaṃ vacanappaṭivacanavasena sambandho veditabbo.

Tattha **akkhāhi meti** bhante Koṇḍañña tumhehi dve pañhā sukathitā, eko me cittaṃ na gaṇhāti, kataṃ sakkā attano hīnatarassa vacanaṃ adhivāsetum, taṃ mama akkhāhīti pucchanto evamāha. **Etaṃ khantinti** yadetaṃ jātigottādi hīnassa vacanaṃ khamanaṃ, etaṃ khantiṃ uttamanti porāṇakapaṇḍitā vadanti. Yaṃ panetaṃ jāti-ādihi seṭṭhassa bhayena; sadisassa karaṇuttariyalakkaṇe sārambhe ādīnavadassanena khamanaṃ, nesā adhivāsanakhanti nāmāti attho.

Evaṃ vutte Sakko mahāsattaṃ āha “bhante paṭhamāṃ tumhe ‘sabbesaṃ vuttaṃ pharusāṃ khametha, etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo’ti vatvā idāni ‘yo cīdha hīnassa vaco khametha, etaṃ khantiṃ uttamamāhu santo’ti vadatha, na vo purimena¹ pacchimaṃ sameti”ti. Atha naṃ mahāsatto “Sakka pacchimaṃ mayā ‘ayaṃ hīno’ti ñatvā pharusavacanaṃ adhivāsentassa vasena vuttaṃ, yasmā pana na sakkā rūpadassanamattena sattānaṃ seṭṭhādibhāvo ñātum,

1. Na vo vacanaṃ purimena (Sī, Syā)

tasmā purimaṃ vuttan”ti vatvā sattānaṃ aññatra saṃvāsā
rūpadassanamattena seṭṭhādibhāvassa duviññeyyataṃ pakāsento
gāthamāha—

67. “Kathaṃ vijaññā catupattharūpaṃ,
Seṭṭhaṃ sarikkhaṃ athavāpi hīnaṃ.
Virūparūpena caranti santo,
Tasmā hi sabbesaṃ vaco khamethā”ti.

Tattha **catupattharūpanti**¹ catūhi iriyāpathehi paṭicchannasabhāvaṃ.
Virūparūpenāti virūpānaṃ lāmakapuggalānaṃ rūpena uttamaguṇā santopi
vicaranti. Imasmiṃ panatthe majjhanti kattherassa vatthu kathetabbam.

Taṃ sutvā Sakko nikkakho hutvā “bhante etāya no khantiyā
ānisaṃsaṃ kathehī”ti yāci. Athassa mahāsatto gāthamāha—

68. “Na hetamatthaṃ mahatīpi senā,
Sarājikā yujjhamānā labhetha.
Yaṃ khantimā sappuriso labhetha,
Khantībalassū’pasamanti verā”ti.

Tattha **etamatthanti** etaṃ veravūpasamanippaṭighasabhāvasaṅkhātāṃ
attham.

Evam mahāsattena khantiguṇe kathite te rājāno cintayimso “Sakko
attanova pañhe pucchati, amhākaṃ pucchano kāsaṃ na dassatī”ti. Atha
nesaṃ ajjhāsayaṃ viditvā Sakko attanā abhisāṅkhate cattāro pañhe
ṭhapetvāva tesāṃ kaṅkhaṃ pucchanto gāthamāha—

69. “Subhāsitaṃ te anumodiyāna,
Aññaṃ taṃ pucchāmi tadin̄gha brūhi.
Yathā ahuṃ Daṇḍakī nālikero,
Athajjuno Kalābu cāpi rājā.
Tesaṃ gatiṃ brūhi supāpakammināṃ,
Katthūpapannā isīnaṃ viheṭṭhakā”ti.

Tattha **anumodiyānā**ti idaṃ mayā puṭṭhānaṃ tiṇṇaṃ pañhānaṃ
vissajjanasaṅkhātāṃ tava subhāsitaṃ anumoditvā. **Yathā ahumti** yathā
cattāro janā ahesuṃ¹. **Kalābu cāti** Kalāburājā ca. **Athajjunoti** atha
Ajjunarājā.

Athassa vissajjento mahāsatto pañca gāthāyo abhāsi—

70. “Kisaṃ hi vacchaṃ avakiriya Daṇḍakī,
Ucchinnamūlo sajano saraṭṭho.
Kukkuḷanāme nirayamhi paccati,
Tassa phuliṅgāni patanti kāye.

71. Yo saññate pabbajite aheṭhayi,
Dhammaṃ bhaṇante samaṇe adūsake.
Taṃ Nāḷikeraṃ sunakhā parattha,
Saṅgamma khādanti viphandamānaṃ.

72. Athajjuno niraye sattisūle,
Avaṃsiro patito uddhampādo.
Aṅgīrasaṃ Gotamaṃ heṭhayitvā,
Khantiṃ tapassiṃ cirabrahmacāriṃ.

73. Yo khaṇḍaso pabbajitaṃ achedayi,
Khantiṃ vadantaṃ samaṇaṃ adūsakaṃ.
Kalābu’viciṃ upapajja paccati,
Mahāpatāpaṃ kaṭukaṃ bhayānakaṃ.

74. Etāni sutvā nirayāni paṇḍito,
Aññāni pāpiṭṭhatarani cettha.
Dhammaṃ care samaṇabrāhmaṇesu,
Evaṃkaro saggamupeti ṭhānaṃ”ti.

Tattha **kisanti** appamaṃsalohitattā kisasarīraṃ. **Avakiriya**ti avakiritvā
niṭṭhubhanadantakaṭṭhapātanena tassa sarīre kalim pavāhetvā.

1. Yathā ahūti yo nāma ahosi (Sī, I)

Ucchinnamūloti ucchinnamūlo hutvā. **Sajanoti** sapariso. **Kukkuḷanāme nirayamhīti** yojanasatappamāṇe¹ kappasaṇṭhite uṇhachārikaniraye. **Phuliṅgānīti**² vītaccitaṅgārā. Tassa kira tattha uṇhakukkuḷe nimuggassa navahi vaṇamukhehi uṇhā chārikā pavisanti, sīse mahantamahantā aṅgārā patanti. Tesam pana patanakāle sakalasarīram dīparukkho viya jalati, balavavedanā vattanti. So adhivāsetum asakkonto mahāviraṇam ravati. Sarabhaṅgasatthā pathaviṃ bhinditvā tam tattha tathāpaccamānam dassesi, mahājano bhayasantāsamāpajji. Tassa ativiya bhītabhāvaṃ ñatvā mahāsatto tam nirayaṃ antaradhāpesi.

Dhammaṃ bhaṇanteti dasakusalakammapathadhammaṃ bhāsante. **Samaṇeti** samitapāpe. **Adūsaketi** niraparādhe. **Nāḷikeranti**³ evaṃnāmakaṃ rājānam. **Paratthāti** paraloke niraye nibbattaṃ. **Saṅgammāti** ito cito ca samāgantvā chinditvā mahantamahantā sunakhā khādanti. Tasmiṃ kira Kāliṅgaratthe Dantapuranagare Nāḷikere nāma rañṇe rajjaṃ kārayamāne eko mahātāpaso pañcasatātāpasaparivuto Himavantā āgamma rājuyyāne vāsaṃ kappetvā mahājanassa dhammaṃ desesi. “Dhammikatāpaso uyyāne vasatī”ti rañṇopi ārocayimsu. Rājā pana adhammiko adhammena rajjaṃ kāresi. So amaccesu tāpasam pasamsantesu “ahampi dhammaṃ suṇissāmī”ti uyyānam gantvā tāpasam vanditvā nisīdi. Tāpaso rañṇā saddhim paṭisanthāram karonto “kiṃ mahārāja dhammena rajjaṃ kāresi, janaṃ na pīlesī”ti āha. So tassa kujjhivā “ayaṃ kūṭajaṭilo ettakaṃ kālaṃ nāgarānam santike mamañṇeva aguṇaṃ kathesi mañṇe, hotu jānissāmī”ti cintetvā “sve amhākaṃ gharadvāram āgaccheyyāthā”ti nimantetvā punadvase purāṇagūthassa cāṭiyo paripūrāpetvā tāpasesu āgatesu tesam bhikkhābhājanāni gūthassa pūrāpetvā dvāram pidahāpetvā musalāni ca lohadaṇḍe ca gāhāpetvā isīnam sīsāni bhindāpetvā jaṭāsu⁴ gāhāpetvā kaḍḍhāpetvā sunakhehi khādāpetvā tattheva bhinnam pathaviṃ pavisitvā sunakhamahāniraye nibbattati, tatrassa

1. Tiyojanasatappamāṇe (Syā)

3. Nāḷikīranti (Sī, Syā, I)

2. Pulīṅgānīti (I)

4. Jaṅghāsu (I)

tigāvutappamāṇasarīraṃ ahosi. Atha naṃ mahantamahantā mahāhatthippamāṇā¹ pañcavaṇṇā sunakhā anubandhitvā ḍaṃsitvā navayojanāya jalita-ayapathaviyā pātetvā mukhapūraṃ luñcantā vipphandamānaṃ khādiṃsu. Mahāsatto pathaviṃ dvidhā bhinditvā taṃ nirayaṃ dassetvā mahājanassa bhītabhāvaṃ ñatvā antaradhāpesi.

Athajjunoti saḥassabāhurājā. **Aṅgīrasanti** aṅgehi raṃsīnaṃ niccharaṇato evaṃladdhanāmaṃ. **Heṭṭhayitvāti** viheṭṭhetvā visapītakaṇḍena vijjhivā jīvitakkhayaṃ pāpetvā. So kira Ajjuno nāma rājā Mahisakaraṭṭhe Ketakarājadhāniyaṃ² rajjaṃ kārento migavaṃ gantvā mige vadhitvā aṅgārapakkamaṃsaṃ khādanto vicari. Athekadivasam migānaṃ āgamaṇatṭhāne koṭṭhakaṃ katvā mige olokayamāno aṭṭhāsi. Tadā so tāpaso tassa rañño avidūre ekaṃ kārarukkhaṃ abhiruhitvā phalāni ocinanto ocinitaphalasākhaṃ muñci. Tassā vissaṭṭhāya saddena taṃṭhānaṃ pattā migā palāyīṃsu. Rājā kujjhivā tāpasam visamissitena sallena vijjhi. So parigalitvā patanto matthakena khadirakhāṇukaṃ āsādetvā sūlaggeyeva kālamakāsi. Rājā taṅkhaṇe yeve dvidhā bhinnam pathaviṃ pavisitvā Sattisūlaniraye nibbatti, tigāvutappamāṇam sarīraṃ ahosi. Tatra taṃ nirayapālā jalitehi āvudhehi koṭṭetvā jalitam ayapabbatam āropenti. Pabbatamatthake ṭhitakāle vāto paharati, so vātappahārena parigalitvā patati³. Tasmim khaṇe heṭṭhā navayojanāya jalita-ayapathaviyā mahātālakkhandhappamāṇam⁴ jalitam ayasūlam uṭṭhahati. So sūlaggamatthake yeve āsādetvā sūlāvuto tiṭṭhati. Tasmim khaṇe pathavī jalati, sūlam jalati, tassa sarīraṃ jalati. So tatha mahāravaṃ ravanto paccati. Mahāsatto pathaviṃ dvidhā katvā taṃ nirayaṃ dassetvā mahājanassa bhītabhāvaṃ ñatvā antaradhāpesi.

Khaṇḍasoti cattāro hatthapāde kaṇṇanāsaṅka khaṇḍākhaṇḍam katvā. **Adūsakanti** niraparādham. Tathā chedāpetvā dvīhi kasāhi pahārasahashehi tālāpetvā jaṭāsu gahetvā ākaḍḍhāpetvā paṭikujjam

1. Hatthikucchipamāṇā (I, Ka)

2. Kekarājadhāniyam (Sī, Syā, I)

3. Patitvā parigaḷati (Ka)

4. Mahantaṃ tālakkhandhappamāṇam (Sī, Syā)

nipajjāpetvā piṭṭhiyaṃ gaṇhiyā paharitvā mahādukkhasamappitaṃ akāsi.
Kalābu’vīcinti Kalābu Avīcim. **Kaṭukanti** tikhiṇavedanaṃ, evarūpaṃ
 nirayaṃ upapajjitvā channaṃ jālānaṃ antare paccati. Vitthārato pana
 Kalāburañño vatthu **Khantivādi jātake**¹ kathitameva. **Aññāni pāpiṭṭhatarāni**
cetthāti etehi nirayehi pāpiṭṭhatarāni ca aññāni nirayāni sutvā. **Dhammaṃ**
careti Sakka devarāja paṇḍito kulaputto na kevalaṃ eteyeve cattāro nirayā,
 eteyeve ca rājāno nerayikā, atha kho aññepi nirayā, aññepi ca rājāno
 nirayesu uppannāti veditvā
 catupaccayadānadhammikārakkhāvaraṇasaṃvidhānasaṅkhātāṃ
 samaṇabrāhmaṇesu dhammaṃ careyyāti.

Evam mahāsattena catunnaṃ rājūnaṃ nibbattaṭṭhāne dassite tayo rājāno
 nikkāṅkhā ahesuṃ. Tato Sakko avasese cattāro pañhe pucchanto
 gāthamāha—

75. “Subhāsitaṃ te anumodiyāna,
 Aññaṃ taṃ pucchāmi tadiṅgha brūhi.
 Kathaṃvidhaṃ sīlavantaṃ vadanti,
 Kathaṃvidhaṃ paññavantaṃ vadanti.
 Kathaṃvidhaṃ sappurisaṃ vadanti,
 Kathaṃvidhaṃ no siri no jahātī”ti.

Tattha **kathaṃvidhaṃ no siri no jahātī**ti kathaṃvidhaṃ nu purisaṃ
 paṭiladdhasirī na jahātīti.

Athassa vissajjento mahāsatto catasso gāthāyo abhāsi—

76. “Kāyena vācāya ca yo’ dha saññato,
 Manasā ca kiñci na karoti pāpaṃ.
 Na attahetū alikaṃ bhaṇeti,
 Tathāvidhaṃ sīlavantaṃ vadanti.

1. Khu 5. 99 piṭṭhe.

77. Gambhīrapañhaṃ manasābhicintayaṃ,
 Nāccāhitaṃ kamma karoti luddaṃ.
 Kālāgataṃ atthapadaṃ na riñcati,
 Tathāvidhaṃ paññavantaṃ vadanti.

78. Yo ve kataññū katavedi dhīro,
 Kalyāṇamitto daḥhabhatti ca hoti.
 Dukhitassa sakkacca karoti kiccaṃ,
 Tathāvidhaṃ sappurisaṃ vadanti.

79. Etehi sabbehi guṇehupeto,
 Saddho mudū saṃvibhāgī vadaññū.
 Saṅgāhakaṃ sakhilaṃ saṇhāvācaṃ,
 Tathāvidhaṃ no siri no jahātī”ti.

Tattha “**kāyena**”ti-ādāni padāni tividhasucaritadvārasena vuttāni. Na **attahetū**ti desanāsīsamevetāṃ, attahetu vā parahetu vā yasahetu vā dhanahetu vā lābhahetu vā āmisakiñcikkahetu vā alikaṃ na kathetīti attho. Kāmañcesa attho “vācāya saññato”ti imināva siddho, musāvādino pana akattabbaṃ pāpaṃ nāma natthīti garubhāvadīpanatthaṃ puna evamāhāti veditabbo. Taṃ puggalaṃ sīlavantaṃ vadanti.

Gambhīrapañhanti atthato ca Pālito ca gambhīraṃ guḷhaṃ paṭicchannaṃ **Sattubhastajātaka**¹ **Sambhavajātaka**² **Mahā-umaṅgajātakesu**³ āgatasadisāṃ pañhaṃ. **Manasābhicintayanti** manasā abhicintento⁴ atthaṃ paṭivijjhivā candasahassaṃ sūriyasahassaṃ utthāpento viya pākaṭaṃ katvā yo kathetuṃ sakkotīti attho. **Nāccāhitaṃ** na ati-ahitaṃ, hitātikkantaṃ luddaṃ pharusāṃ sāhasikakammañca yo na karotīti attho. Imassa panatthassa āvibhāvatthaṃ—

1. Khu 5. 160 piṭṭhe.

2. Khu 5. 376 piṭṭhe.

3. Khu 6. 204 piṭṭhe.

4. Manasā vicintayanti manasā vicintento (Sī, Syā)

“Na paṇḍitā attasukhassa hetu,
 Pāpāni kammāni samācaranti.
 Dukkheṇa phuṭṭhā pīlitāpi¹ santā,
 Chandā dosā ca na jahanti dhamman”ti—

bhūripaṇho kathetabbo.

Kālāgatanti ettha dānaṃ dātabbakāle, sīlaṃ rakkhaṇakāle, uposathaṃ upavāsakāle, saraṇesu patitṭhānakāle, pabbajitakāle, samaṇadhammakaraṇakāle, vipassanācārasmiṃ yuñjanakāle cāti imāni dānādīni sampādentō kālāgataṃ atthapadaṃ na riñcati na hāpeti na gaḷāpeti nāma. **Tathāvidhanti** Sakka Sabbaññubuddhā ca Paccekabuddhā ca bodhisattā ca paññavantāṃ kathentā evarūpaṃ puggalaṃ kathenti.

“**Yo ve**”ti gāthāya pareṇa attano kataguṇaṃ jānātīti **kataññū**. Evaṃ ñatvā pana yenassa guṇo kato, tassa guṇaṃ paṭikaronto **katavedī** nāma. **Dukhitassāti** attano sahāyassa dukkhappattassa dukkhaṃ attani āropetvā yo tassa uppannakiccaṃ sahatthena sakkaccaṃ karoti, Buddhādayo evarūpaṃ sappurisaṃ nāma kathenti. Apica sappurisaṃ nāma kataññū katavedino hontīti **Satapattaajāta**²**Cūḷahamsajātaka**³ **Mahāhamsajātakādīni**⁴ kathetabbāni. **Etehi sabbehīti** sakka yo etehi heṭṭhā vuttechī sīlādīhi sabbehipi guṇehi upeto. **Saddhoti** okappanasaddhāya samannāgato. **Mudūti** piyabhāṇī. **Samvibhāgīti** sīlasamvibhāgadānasamvibhāgābhiratattā samvibhāgī. Yācakānaṃ vacanaṃ ñatvā dānavasena **vadaññū**. Catūhi saṅgahavatthūhi tesāṃ tesāṃ saṅgaṇhanato **saṅgāhakaṃ**, madhuravacanaṭāya **sakhilaṃ**, maṭṭhavacanaṭāya **saṇhāvācaṃ** tathāvidhaṃ nu puggalaṃ adhigatayasasobhaggasaṅkhātā⁵ sirī no jahāti, nāssa sirī vinassatīti.

Evaṃ mahāsatto gaganatale punṇacandaṃ utthāpento viya cattāro pañhe vissajjesi. Tato paraṃ sesapañhānaṃ pucchā ca vissajjanañca hoti—

1. Khalitāpi (Sī, Syā, I)

2. Khu 5. 83 piṭṭhe.

3. Khu 5. 326 piṭṭhe.

4. Khu 6. 90 piṭṭhe.

5. Adhigatayasaggaḷābhaggasaṅkhātā (Sī, Syā)

80. “Subhāsitaṃ te anumodiyāna,
Aññaṃ taṃ pucchāmi tadiṅgha brūhi.
Sīlaṃ siriñcāpi satañca dhammaṃ,
Paññañca kaṃ seṭṭhataraṃ vadanti.

81. Paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti,
Nakkhattarājāriva tāraṇānaṃ.
Sīlaṃ sirī cāpi satañca dhammo,
Anvāyikā paññavato bhavanti.

82. Subhāsitaṃ te anumodiyāna,
Aññaṃ taṃ pucchāmi tadiṅgha brūhi.
Kathaṃkaro kintikaro kimācaraṃ,
Kiṃ sevamāno labhatīdha paññaṃ.
Paññāya dānippaṭipadaṃ vadehi,
Kathaṃkaro paññavā hoti macco.

83. Sevetha vuddhe nipuṇe bahussute,
Uggāhako ca paripucchako siyā.
Suṇeyya sakkacca subhāsitaṇi,
Evaṃkaro paññavā hoti macco.

84. Sa paññavā kāmaguṇe avekkhati,
Aniccato dukkhato rogato ca.
Evaṃ vipassī pajahāti chandaṃ,
Dukkhesu kāmesu mahabbhayesu.

85. Sa vītarāgo pavineyya dosaṃ,
Mettaṃ cittaṃ bhāvaye appamāṇaṃ.
Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṃ,
Anindito brahmamupeti ṭhānaṃ”ti.

Tattha **sīlanti** ācārasīlaṃ. **Sirinti** issariyasiriṃ. **Satañca dhammanti** sappurisaḍḍhammaṃ. **Paññanti** supaññaṃ. Evaṃ imesaṃ catunnaṃ dhammānaṃ kataraṃ dhammaṃ seṭṭhataraṃ vadantīti pucchatī. **Paññā hīti** sakka etesu catūsu dhammesu yā esā

paññā nāma, sāva seṭṭhā, iti Buddhādayo kusalā vadanti. Yathā hi tārakagaṇā candaṃ parivārenti, candova tesaṃ uttamo. Evaṃ sīlaṇca siri cāpi sataṇca dhammoti ete tayopi anvāyikā **paññavato bhavanti** paññavantameva anugacchanti, paññāya eva parivārā hontīti attho.

“Kathamkaro”ti-ādini aññamaññavevacanāneva. **Kathamkaroti** kiṃ nāma kammaṃ karonto kiṃ ācaranto kiṃ sevamāno bhajamāno payirupāsamāno idhaloke paññaṃ labhati, paññāyameva¹ paṭipadaṃ vadehi, jānitukāmomhi, kathamkaro macco paññavā nāma hotīti pucchati. **Vuddheti** paññāvuddhippatte paṇḍite. **Nipuṇeti** sukhamakāraṇajānanasamatthe. **Evaṃkaroti** yo puggalo evaṃ vuttappakāre puggale sevati bhajati payirupāsati, Pāḷiṃ uggaṇhāti, punappunaṃ atthaṃ pucchati, pāsāṇe lekhaṃ khaṇanto viya kañcananāliya sīhavasam sampāṭicchanto viya ohitasoto sakkaccaṃ subhāsītāni suṇāti, ayaṃ evamkaro macco paññavā hotīti.

Evaṃ mahāsatto pācīnalokadhātuto sūriyaṃ uttāpentō viya paññāya paṭipadaṃ kathetvā idāni tassā paññāya guṇaṃ kathento “**sa paññavā**”ti-ādimāha. Tattha **kāmaguṇeti** kāmakotṭhāse hutvā abhavaṭṭhena **aniccato**, diṭṭhadhammikasamparāyikānaṃ dukkhānaṃ vatthubhāvena **dukkhato**, aṭṭhanavutiyā rogamukhānaṃ kāme nissāya uppattisambhavana **rogato ca avekkhati** oloketi, so **evaṃ vipassī** etehi kāraṇehi kāmānaṃ aniccāditaṃ passanto “kāme nissāya uppajjanakadukkhānaṃ anto natthi, kāmānaṃ pahānameva sukhaṃ”ti viditvā dukkhesu kāmesu mahabbhayesu chandaṃ pajahāti. **Sa vītarāgoti** sakka so puggalo evaṃ vītarāgo navāghātavatthuvaseṇa uppajjanakasabhāvadosaṃ vinetvā mettacittaṃ bhāveyya, appamāṇasattārammaṇattā appamāṇaṃ taṃ bhāvetvā aparihīnājjhāno agarahito brahmaloke uppajjatīti.

Evaṃ mahāsatte kāmānaṃ dosaṃ kathenteyeva tesaṃ tiṇṇampi rājūnaṃ sabalakāyānaṃ tadaṅgappahānena pañcakāmaguṇarāgo pahīno. Taṃ ñatvā mahāsatto tesaṃ paṇḍitaṇasena gāthamāha—

1. Paññāya me (Sī)

86. “Mahatthiyaṃ āgamaṇaṃ ahosi,
Tavamaṭṭhakā Bhīmarathassa cāpi.
Kālīṅgarājassa ca uggatassa,
Sabbesa vo kāmarāgo pahīno”ti.

Tattha **mahatthiyanti** mahatthaṃ¹ mahāvipphāraṃ mahājutikaṃ.
Tavamaṭṭhakāti tava aṭṭhakā. **Pahīnoti** tadaṅgappahānena pahīno.

Taṃ sutvā rājāno mahāsattassa thutiṃ karontā gāthamāhaṃsu—

87. “Evametaṃ paracittavedi,
Sabbesa no kāmarāgo pahīno.
Karoḥi okāsamanuggahāya,
Yathā gatiṃ te abhisambhavemā”ti.

Tattha **anuggahāyā**ti pabbajjathāya okāsaṃ no karohi. Yathā mayāṃ
pabbajitvā tava gatiṃ nipphattiṃ abhisambhavema pāpuṇeyyāma, tayā
paṭividdhaguṇaṃ paṭivijjheyāmāti vadiṃsu.

Atha nesaṃ okāsaṃ karonto mahāsatto itaraṃ gāthamāha—

88. “Karomi okāsamanuggahāya,
Tathā hi vo kāmarāgo pahīno.
Pharātha kāyaṃ vipulāya pītiyā,
Yathā gatiṃ me abhisambhavethā”ti.

Tattha **pharātha kāyanti** jhānapītiyā vipulāya kāyaṃ pharathāti.

Taṃ sutvā te sampaticchantā gāthamāhaṃsu—

89. “Sabbāṃ karissāma tavānusāsaṇiṃ,
Yaṃ yaṃ tuvaṃ vakkhasi bhūripaṇṇa.
Pharāma kāyaṃ vipulāya pītiyā,
Yathā gatiṃ te abhisambhavemā”ti.

Atha nesaṃ sabalakāyānaṃ mahāsatto pabbajjaṃ dāpetvā isigaṇaṃ
uyyojento gāthamāha—

1. Mahiddhiyanti mahanta-iddhiyaṃ (Sī, Syā), mahiddhiyanti mahatthaṃ (I)

90. “Katāya vacchassa kisassa pūjā,
Gacchantu bhonto isayo sādthurūpā.
Jhāne ratā hotha sadā samāhitā,
Esā ratī pabbajitassa seṭṭhā”ti.

Tattha **gacchantū**ti attano attano vasanaṭṭhānāni gacchantu.

Isayo tassa Sarabhaṅgasatthuno vacanaṃ sirasā sampaṭicchitvā vanditvā ākāsaṃ uppatitvā sakāni vasanaṭṭhānāni gamiṃsu. Sakkopi utṭhāyāsana mahāsattassa thutiṃ katvā añjaliṃ paggayha sūriyaṃ namassanto viya mahāsattaṃ namassamāno sapariso pakkāmi. Etamatthaṃ viditvā Satthā imā gāthāyo abhāsi—

91. “Sutvāna gāthā paramatthasaṃhitā,
Subhāsītā isinā paṇḍitena.
Te vedajātā anumodamānā,
Pakkāmu devā devapuraṃ yasassino.

92. Gāthā imā atthavatī subyañjanā,
Subhāsītā isinā paṇḍitena.
Yo kocimā atṭhikatvā suṇeyya,
Labhetha pubbāpariyaṃ viresaṃ.
Laddhāna pubbāpariyaṃ viresaṃ,
Adassanaṃ maccurājassa gacche”ti.

Tattha **paramatthasaṃhitā**ti aniccādidīpanena nibbānanissitā. **Gāthā imā**ti idaṃ Satthā Sarabhaṅgasatthuno nibbānadāyakaṃ subhāsitaṃ vaṇṇento āha. Tattha **atthavatī**ti nibbānadāyakaṭṭhena paramatthanissitā. **Subyañjanā**ti parisuddhabyañjanā. **Subhāsītā**ti sukathitā¹. **Atṭhikatvā**ti attano atthikabhāvaṃ katvā atthiko hutvā sakkaccaṃ suṇeyya. **Pubbāpariyanti** paṭhamajjhānaṃ pubbaviseso, dutiyajjhānaṃ aparaviseso. Dutiyajjhānaṃ pubbaviseso, tatiyajjhānaṃ aparavisesoti evaṃ atṭhasamāpatticatummaggavasena pubbāparabhāvena ṭhitaṃ viresaṃ. **Adassananti** pariyoṣāne

1. Subhāsītāti susotabbaṃ katvā bhāsītā kathitā (Sī, Syā)

aparavisesaṃ arahattaṃ labhitvā nibbānaṃ pāpuṇeyya. Nibbānappatto hi puggalo maccurājassa adassanaṃ gato nāma hotīti.

Evam Satthā arahattena desanāya kūṭaṃ gaṇhitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Moggallānassa ālāhane pupphavassaṃ vassī”ti vatvā saccāni pakāsetvā jātaṃ samodhānento āha—

93. “Sālissaro Sāriputto, Meṇḍissaro ca Kassapo.
Pabbato Anuruddho ca, Kaccāyano ca Devalo.

94. Anusisso ca Ānando, Kisavaccho ca Kolito.
Nārado Udāyitthero, parisā Buddhaparisā¹.
Sarabhaṅgo Lokanātho, evaṃ dhāretha jātaṃ”ti.

Sarabhaṅgajātakavaṇṇanā dutiyā.

3. Alambusājātakavaṇṇanā (523)

Athabravīti idaṃ Satthā Jetavane viharanto purāṇadutiyikāpalobhanaṃ ārabha kathesi. Vatthu **Indriyajātake**² vitthāritameva. Satthā pana taṃ bhikkhuṃ “saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī”ti pucchitvā “saccaṃ bhante”ti vutte “kena ukkaṇṭhāpitosī”ti vatvā “purāṇadutiyikāyā”ti vutte “bhikkhu esā itthī tuyhaṃ anattakārikā, tvaṃ etaṃ nissāya jhānaṃ nāsetvā tīṇi saṃvaccharāni mūlho visaññī³ nipajjitvā uppannāya saññāya mahāparidevaṃ paridevī”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmadaṭṭe rajjaṃ kārente bodhisatto Kāsiraṭṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto sabbasippesu nipphattiṃ patvā isipabbajjaṃ pabbajitvā araṇṇāyatane vanamūlaphalāhāro yāpesi. Athekā migī tassa passavaṭṭhāne sambhavamissakaṃ tiṇaṃ khādītva udakaṃ pivi. Ettakeneva ca tasmim paṭibaddhacittā gabbhaṃ paṭilabhitvā tato paṭṭhāya katthaci agantvā tattheva tiṇaṃ khādītva assamassa sāmanteveva

1. Nārado Puṇṇo Mantānīputto, sesaparisā Buddhaparisā (Sī, Syā)

2. Khu 5. 182 piṭṭhe.

3. Visañño (Ka)

vicarati. Mahāsatto pariggaṇhanto taṃ kāraṇaṃ aññāsi. Sā aparabhāge manussadāraṇaṃ vijāyi. Mahāsatto taṃ puttasiṇehena paṭijaggi, “Isiṅgo” tissa nāmaṃ akāsi. Atha naṃ mahāsatto viññutappattaṃ pabbājetvā attano mahallakakāle taṃ ādāya nārivaṇaṃ nāma gantvā “tāta imasmiṃ Himavante imehi pupphehi sadisā itthiyo nāma honti, tā attano vasaṃ gate mahāvināsaṃ pāpenti, na tāsāṃ vasaṃ nāma gantum vaṭṭati” ti ovaditvā aparabhāge brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Isiṅgopi jhānakīlaṃ kīlanto Himavantappadese vasaṃ kappesi. Ghoratapo paramadhitindriyo¹ ahosi. Athassa sīlatejena Sakkassa bhavaṇaṃ kampi, Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “ayaṃ maṃ Sakkattā cāveyya, ekaṃ accharaṃ pesetvā sīlamassa bhindāpessāmī” ti sakaladevalokaṃ upaparikkhanto attano aḍḍhateyyakoṭisaṅkhānaṃ paricārīkānaṃ majjhe ekaṃ Alambusaṃ nāma accharaṃ ṭhapetvā aññaṃ tassa sīlaṃ bhinditum samatthaṃ adisvā taṃ pakkosāpetvā tassa sīlabhedāṃ kātum āṇāpesi. Tamatthaṃ āvikaronto Satthā paṭhamāṃ gāthamāha—

95. “Athabravi brahā indo, vatrabhū jayataṃ pitā.

Devakaññaṃ parābhetvā, Sudhammāyaṃ Alambusaṃ” ti.

Tattha **brahā**ti mahā. **Vatrabhū**ti vatrassa nāma asurassa abhibhavitā. **Jayataṃ pitā**ti jayantānaṃ jayappattānaṃ sesānaṃ tettimsāya devaputtānaṃ pitukiccasādhanaṃ pitā. **Parābhetvā**ti hadayaṃ bhinditvā olokento viya taṃ “paṭibalā ayaṃ” ti ñatvāti attho. **Sudhammāyanti** Sudhammāyaṃ devasabhāyaṃ.

Paṇḍukambalasilāsane nisinno taṃ Alambusaṃ pakkosāpetvā idamāha—

96. “Misse devā taṃ yācanti, Tāvatiṃsā sa-indakā.

Isippalobhane gaccha, Isiṅgaṃ Alambuse” ti.

1. Paramajitindriyo (Sī, Syā), parimāritindriyo (I)

Tattha **misseti** taṃ ālapati, idaṃca tassā nāmaṃ, sabbā panitthiyo purise kilesamissanena missanato “Missā”ti vuccanti, tena sādharmaṇa guṇanāmenālapanto evamāha. **Isippalobhaneti**¹ isiṇaṃ palobhanasamatthe. **Isisiṅganti** tassa kira matthake migasiṅgākārena dve cūḷā uṭṭhahimsu, tasmā evaṃ vuccati.

Iti Sakko “gaccha Isisiṅgaṃ upasaṅkamtivā attano vasaṃ ānetvā sīlamassa bhindā”ti Alambusaṃ āṇāpesi.

97. “Purāyaṃ amhe acceti, vattavā brahmacariyavā.

Nibbānābhirato vuddho, tassa maggāni āvarā”ti—

vacanaṃ āha.

Tattha **purāyanti** ayaṃ tāpaso vattasampanno ca brahmacariyavā ca, so panaesa dīghāyukatāya nibbānasaṅkhāte magge abhirato guṇavuddhiyā ca vuddho. Tasmā yāva esa amhe nātikkamati, na abhibhavitvā imamhā tṭhānā cāveti, tāvadeva tvaṃ gantvā tassa devalokagamanāni maggāni āvara, yathā idha nāgacchati, evaṃ karohīti attho.

Taṃ sutvā Alambusā gāthādvayamāha—

98. “Devarāja kimeva tvaṃ, mameva tuvaṃ sikkhasi.

Isippalobhane gaccha, santi aññāpi accharā.

99. Mādisiyo pavarā ceva, asoke Nandane vane.

Tāsampi hotu pariyāyo, tāpi yantu palobhanā”ti.

Tattha **kimeva tvanti** kiṃnāmetam tvaṃ karosīti dīpeti. **Mameva tuvaṃ sikkhasīti** imasmiṃ sakaladevaloke mameva tuvaṃ ikkhasi, aññaṃ na passasīti adhippāyena vadati. **Sa**-kāro panettha byañjanasandhikaro. **Isippalobhane gacchāti** kiṃkāraṇā maññeva evaṃ vadesīti adhippāyo. **Pavarā cevāti** mayā uttaritarā ceva. **Asoketi** sokarahite. **Nandaneti** nandijanake. **Pariyāyoti** gamanavāro.

1. Isippalobhiketi (Sī, Syā), isiṃ palobhiketi (I)

Tato Sakko tisso gāthāyo abhāsi—

100. “Addhā hi saccam bhaṇasi, santi aññāpi accharā.
Tādisiyo pavarā ceva, asoke Nandane vane.

101. Na tā evaṃ pajānanti, pāricariyaṃ pumaṃ gatā.
Yādisaṃ tvaṃ pajānāsi, nāri sabbaṅgasobhane.

102. Tvameva gaccha kalyāṇi, itthīnaṃ pavarā ca.
Taveva vaṇṇarūpena, savasamānayissasī”ti.

Tattha **pumaṃ gatāti** purisaṃ upasaṅkamantā samānā
purisapalobhinipāricariyaṃ na jānanti. **Vaṇṇarūpenāti** sarīravapaṇṇena ceva
rūpasampattiya ca. **Savasamānayissasīti** taṃ tāpasam attano vasaṃ
ānessasīti.

Taṃ sutvā Alambusā dve gāthā abhāsi—

103. “Na vāhaṃ na gamissāmi, devarājena pesitā.
Vibhemi cetaṃ āsādum, uggatejo hi brāhmaṇo.

104. Aneke nirayaṃ pattā, isimāsādiya janā.
Āpannā mohasaṃsāraṃ, tasmā lomāni haṃsaye”ti.

Tattha **na vāhanti** na ve ahaṃ. **Vibhemīti**¹ bhāyāmi. **Āsāduntī** āsādītum.
Idaṃ vuttaṃ hoti—nāhaṃ deva tayā pesitā na gamissāmi, apicāhaṃ taṃ
isim sīlabhedanatthāya allīyitum bhāyāmi, uggatejo hi soti. **Āsādiyāti**
āsādetvā. **Mohasaṃsāranti** mohena saṃsāraṃ, mohena isim palobhetvā
saṃsāraṃ āpannā vaṭṭadukkhe patiṭṭhitā sattā gaṇanapathaṃ atikkantā.
Tasmāti tena kāraṇena. **Lomāni haṃsayeti** ahaṃ lomāni uṭṭhapemi, “tassa
kirāhaṃ sīlaṃ bhindissami”ti cintayamānāya me lomāni pahamsantīti
vadati.

105. “Idaṃ vatvāna pakkāmi, accharā kāmavaṇṇinī.
Missā missitumicchanti, Isisīṅgaṃ Alambusā.

106. Sā ca taṃ vanamogayha, Isisiṅgena rakkhitam.
Bimbijālakasañchannam, samantā addhayaḥjanam.

107. Pātova pātārāsamhi, udaṇhasamayam pati.
Aggiṭṭham parimajjantam, Isisiṅgam upāgami”ti—

imā abhisambuddhagāthā.

Tattha **pakkāmī**ti tena hi devarāja āvajjeyyāsi manti attano sayanagabbham pavisitvā alaṅkaritvā Isisiṅgam kilesena missitum icchantī pakkāmi, bhikkhave sā accharā tassa assamam gatāti.

Bimbijālakasañchannanti¹ rattaṅkuravanena² sañchannam. **Pātova pātārāsamhī**ti bhikkhave pātārāsavelāya pātova pageyeva atipageva³. **Udaṇhasamayam patī**ti sūriyuggamanavelāyameva. **Aggiṭṭhanti** aggisālam. Rattim padhānamanuyuñjitvā pātova nhatvā udakakiccam katvā paṇṇasālāyam thokam jhānasukhena vītināmetvā nikkhamitvā aggisālam sammajjantam taṃ Isisiṅgam sā upāgami, itthivilāsam dassenti tassa purato aṭṭhāsi.

Atha naṃ tāpaso pucchanto āha—

108. “Kā nu vijjurivābhāsi, osadhī viya tārakā.
Vicittahatthābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.

109. Ādiccavaṇṇasaṅkāsa, hemacandanagandhīnī.
Saññatūrū mahāmāyā, kumārī cārudassanā.

110. Vilaggā mudukā suddhā, pādā te suppatiṭṭhitā.
Gamanā kāmanīyā te, harantiyeva me mano.

111. Anupubbā ca te ūrū, nāganāsasamūpamā.
Vimaṭṭhā tuyham sussoṇī, akkhassa phalakam yathā.

112. Uppalasseva kiṇjakkhā, nābhi te sādhusaṇṭhitā.
Purā kaṇhañjanasseva, dūrato patidissati.

1. Bimbajālakasañchannanti (Ka), bimbajālarattasañchannanti (Syā)

2. Rattakuravakavanena (Sī, Syā, I)

3. Kīva pageti (Sī, Syā, I)

113. Duvidhā jātā urajā, avaṇṭā sādhipaccudā.
Payodharā apatitā, aḍḍhalābusamā thanā.
114. Dīghā kambutalābhāsā, gīvā eṇeyyakā yathā.
Paṇḍarāvaraṇā vaggu, catutthamanasannibhā.
115. Uddhaggā ca adhaggā ca, dumaggaparinimajjitā.
Duvijā nelasambhūtā, dantā tava sudassanā.
116. Apaṇḍarā lohitantā, jīṇjūkaphalasannibhā.
Āyatā ca visālā ca, nettā tava sudassanā.
117. Nātidīghā susammaṭṭhā, kanakabyāsamocitā.
Uttamaṅgaruhā tuyhaṃ, kesā candanagandhikā.
118. Yāvatā kasigorakkhā, vāṇijānaṃ ca yā gati.
Isīnaṅca parakkantaṃ, saññātānaṃ tapassinaṃ.
119. Na te samasamaṃ passe, asmiṃ pathavimaṇḍale.
Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayan”ti.

Tattha **vicittahatthābharāṇā**ti vicittehi hatthābharāṇehi samannāgatā. **Hemacandanagandhinī**ti suvaṇṇavaṇṇacandanagandhavilepanā. **Saññātūrū**ti suvaṭṭitaghana-ūru sampanna-ūrulakkhaṇā. **Vilaggā**ti¹ saṃkhittamajjhā. **Mudukā**ti mudu sukhumālā. **Suddhā**ti nimmalā. **Suppatiṭṭhitā**ti samaṃ pathaviṃ phusantā suṭṭhu patiṭṭhitā. **Gamanā**ti gacchamānā. **Kāmanīyā**ti kantā kāmītabbayuttakā. **Harantiyeva me manoti** ete evarūpena paramena itthivilāsenā caṅkamantiyā tava pādā mama cittaṃ harantiyeva. **Vimaṭṭhā**ti visālā. **Sussoṇī**ti sundarasoṇī. **Akkhassā**ti sundaravaṇṇassa akkhassa suvaṇṇaphalakam viya visālā te soṇīti vadati. **Uppalasseva kiṇjakkhā**ti nīluppalakaṇṇikā viya. **Kaṇhañjanassevā**ti sukhumakaṇṇhalomacittattā² evamāha.

“Duvidhā”tigāthaṃ thane vaṇṇayanto āha. Te hi dve hutvā ure jātā vaṇṭassa abhāvā **avaṇṭā**, ure laggā eva³ hutvā suṭṭhu

1. Vilākāti (Sī, Syā, I)

2. Sukhumakaṇṇhalomācittattā (Sī, Syā, I)

3. Vaṭṭā (Ka)

nikkhaṇṭattā **sādhupaccudā**, payassa dhāraṇato **payodharā**, **apatitā**ti na patitā, amilātātāya vā alambanatāya¹ vā na anto pavitṭhāti apatitā, suvaṇṇaphalake ṭhapitasuvaṇṇamayavaṭṭa-alābuno aḍḍhena sadisatāya **aḍḍhalābusamā thanā**. **Eṇeyyakā yathāti** eṇimigassa hi dīghā ca vaṭṭā ca gīvā sobhati yathā, evaṃ tava gīvā thokaṃ dīghā. **Kambutalābhāsāti** suvaṇṇāliṅgatalasannibhā gīvāti attho. **Paṇḍarāvaraṇāti** dantāvaraṇā. **Catutthamanasannibhāti** catutthamano vuccati catutthamanavatthubhūtā jivhā. Abhirattabhāvena jivhāsadisam te oṭṭhapariyosānanti vadati. **Uddhaggāti** heṭṭhimadantā². **Adhaggāti** uparimadantā³. **Dumaggaparimajjitāti** dantakatṭhaparimajjitā parisuddhā. **Duvijāti** dvijā. **Nelasambhūtāti** niddosesu hanumaṃsapariyosānesu sambhūtā.

Apaṇḍarāti kaṇhā. **Lohitantāti** rattapariyantā. **Jiṇṇukaphalasannibhāti** rattatṭhāne jiṇṇukaphalasadisā. **Sudassanāti** passantānaṃ atittikarā pañcapasādasamannāgatā. **Nātidīghāti** pamāṇayuttā. **Susammatṭhāti** suṭṭhu sammatṭhā. **Kanakabyāsamocitāti**⁴ kanakabyā vuccati suvaṇṇaphaṇikā⁵, tāya gandhatelaṃ ādāya paharitā suracitā. **Kasigorakkhāti** iminā kasiṇca gorakkhaṇca nissāya jīvanakasatte dasseti. **Yā gatīti** yattakā nipphatti. **Parakkantanti** yattakaṃ isīnaṃ parakkantaṃ, vitthārīkatā imasmim Himavante yattakā isayo vasantīti attho. **Na te samasamanti** tesu sabbesu ekampi rūpalīlāvilāsādisamatāya tayā samānaṃ na passāmi. **Ko vā tvanti** idaṃ tassā itthibhāvaṃ jānanto⁶ purisavohāravasena pucchati.

Evaṃ pādato paṭṭhāya yāva kesā attano vaṇṇaṃ bhāsante tāpase Alambusā tuṇhī hutvā tassā kathāya⁷ yathānusandhiṃ gatāya tassa sammūlhabhāvaṃ ṇatvā gāthamāha—

120. “Na pañhakālo bhaddante, kassapevaṃ gate sati.

Ehi samma ramissāma, ubho asmākamassame.

Ehi taṃ upagūhissāṃ, ratīnaṃ kusalo bhavā”ti.

1. Anabbhuṇṇatātāya (Sī, Syā, I)

3. Heṭṭhimadantā (Sī, Syā)

5. Suvaṇṇaphalikā (Syā, Ka)

2. Uparimadantā (Sī, Syā)

4. Kanakaggāsamocitāti (I)

6. Najānantopi (I)

7. Gāthāya (Ka)

Tattha **kassapevaṃ gate satīti** Kassapagotta evaṃ tava citte pavatte sati pañhakālo na hoti. **Sammāti** vayassa, piyavacanālapanametaṃ. **Ratīnanti** pañcakāmaguṇaratīnaṃ.

Evaṃ vatvā Alambusā cintesi “nāyaṃ mayi ʒhitāya hatthapāsāṃ āgamissati, gacchantī viya bhavissāmī”ti. Sā itthimāyākusalatāya tāpasāṃ anupasaṅkamitvā¹ āgataṃaggābhimukhī pāyāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

121. “Idaṃ vatvāna pakkāmi, accharā kāmavaṇṇinī.
Missā missitumicchantī, isisiṅgaṃ Alambusā”ti.

Atha naṃ tāpaso gacchantiṃ disvā “ayaṃ gacchatī”ti attano dandhaparakkamaṃ mandagamaṇaṃ chinditvā vegena dhāvitvā kesesu hatthena parāmasi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

122. “So ca vegena nikkhamma, chetvā dandhaparakkamaṃ.
Tamuttamāsu veṇīsu, ajjhappatto parāmasi.

123. Tamudāvatta kalyāṇī, palissaji susobhanā.
Cavitamhi brahmacariyā, yathā taṃ atha tositā.

124. Manasā agamā indaṃ, vasantaṃ nandane vane.
Tassā saṅkappamaññāya, Maghavā devakuṇjaro.

125. Pallaṅkaṃ pahiṇī khippaṃ, sovaṇṇaṃ sopavāhanaṃ.
Sa-uttaracchadapaññāsaṃ, saḥassapaṭiyatthataṃ.

126. Tameṇaṃ tattha dhāresi, ure katvāna sobhanā.
Yathā ekamuhuttaṃva, tīṇi vassāni dhārayi.

127. Vimado tīhi vassehi, pabujjhivāna brāhmaṇo.
Addasāsi haritarukkhe, samantā aggiyāyanaṃ.

128. Navapattavanaṃ phullaṃ, kokilaggaṇaghositaṃ.
Samantā paviloketvā, rudaṃ assūni vattayi.

129. Na juhe na jape mante, aggihuttaṃ pahāpitaṃ.

Ko nu me pāricariyāya, pubbe cittaṃ palobhayi.

130. Araññe me viharato, yo me tejā ha Sambhutaṃ.

Nānāratana-paripūraṃ, nāvaṃva gaṇhi aṇṇave”ti.

Tattha **ajjhappattoti** sampatto. **Tamudāvatta kalyāṇī**ti taṃ kese parāmasitvā ṭhitaṃ isiṃ udāvattitvā nivattitvā kalyāṇadassanā sā suṭṭhu sobhanā. **Palissajīti** ālīngi. **Cavitaṃhi brahmacariyā, yathā taṃ atha tositāti** bhikkhave tassa isino tāvadeva jhānaṃ antaradhāyi. Tasmim̐ tamhā jhānā brahmacariyā cavite yathā taṃ sakkena patthitaṃ, tatheva ahosi. Atha sakkassa patthanāya samiddhabhāvaṃ viditvā sā devakaññā tositā, tassa tena brahmacariyavināsaṇa sañjanitapītipāmojjāti attho.

Manasā agamāti sā taṃ ālīngitvā ṭhitā “aho vata Sakko pallaṅkaṃ me peseyyā”ti evaṃ pavattena manasā indaṃ agamā. **Nandane vaneti** nandijananasamatthatāya Nandanavanasāṅkhāte Tāvatisabhaṇe vasaṃtaṃ. **Devakuñjaroti** devaseṭṭho. **Pahiṇīti** pesesi. “Pāhiṇī”tipi pāṭho. **Sopavāhananti** saparivāraṃ. **Sa-uttaracchadapaññāsanti** paññāsāya uttaracchadehi paṭicchāditaṃ. **Sahassapaṭiyatthanti** saḥassadibbakojavatthataṃ. **Tamenam̐ tatthāti** taṃ Isisiṅgaṃ tattha dibbapallaṅke nisinnā sā ure katvā dhāresi. **Tīṇi vassānīti** ekamuhuttaṃ viya manussagaṇanāya tīṇi vassāni taṃ ure nipajjāpetvā tattha nisinnā dhāresi.

Vimadoti nimmado vigatasāññabhāvo. So hi tīṇi saṃvaccharāni visañño sayitvā pacchā paṭiladdhasāñño pabujjhi. Tasmim̐ pabujjhamāne hatthādhiphandanaṃ disvāva Alambusā tassa pabujjhanabhāvaṃ ñatvā pallaṅkaṃ antaradhāpetvā sayampi antarahitā aṭṭhāsi. **Addasāsīti** so assamapadaṃ olokento “kena nu khomhi sīlavināsaṃ pāpito”ti cintetvā mahantena saddena paridevamāno addasāsi. **Haritarukkheti** aggīyāyanaṃ saṅkhātāṃ aggisālaṃ samantā parivāretvā ṭhite haritapattarukkhe. **Navapattavananti** taruṇehi navapattēhi sañchannaṃ vanaṃ. **Rudanti** paridevanto.

Na juhe na jape manteti ayamassa paridevanagāthā. **Pahāpitanti** hāpitam, **pa-kāro** upasaggamattam. **Pāricariyāyāti** ko nu kilesapāricariyāya ito pubbe mama cittam palobhayīti paridevati. **Yo me tejā ha sambhutanti ha-kāro** nipātamattam. Yo mama samaṇatejena sambhūtam jhānaguṇam nānāratana-paripuṇṇam mahantam mahaṇṇave nāvam viya gaṇhi, vināsam pāpesi, ko nāmesoti paridevatīti.

Tam sutvā Alambusā cintesi “sacāham na kathessāmi, ayam me abhisapissati, handassa kathessāmī”ti. Sā dissamānena kāyena thatvā gāthamāha—

131. “Aham te pāricariyāya, devarājena pesitā.

Avadhim cittam cittaena, pamādo tvaṁ na bujjhasī”ti.

So tassā katham sutvā pitarā dinna-ovādam saritvā “pitu vacanam akatvā mahāvināsam pattomhī”ti paridevanto catasso gāthāyo abhāsi—

132. “Imāni kira maṁ tāto, Kassapo anusāsati.

Kamalāsadisitthiyo, tāyo bujjhesi māṇava.

133. Ureṇḍāyo bujjhesi, tāyo bujjhesi māṇava.

Iccānusāsī maṁ tāto, yathā maṁ anukampako.

134. Tassāham vacanam nākam, pitu vuddhassa sasanam.

Arañhe nimmanussamhi, svajja jhāyāmi ekako.

135. Soham tathā karissāmi, dhiratthu jīvitena me.

Puna vā tādiso hessam, maraṇam me bhavissatī”ti.

Tattha **imānīti** imāni vacanāni. **Kamalāsadisitthiyoti** kamalā vuccati nāripupphalatā, tāsam pupphasadisā itthiyo. **Tāyo bujjhesi māṇavāti** māṇava tvaṁ tāyo jāneyyāsī, ñatvā dassanapatham agantvā palāpeyyāsīti yāni evarūpāni vacanāni tadā maṁ tāto anusāsati, imāni kira tānīti. **Ureṇḍāyoti** uramhi dvīhi ṇeḍdehi samannāgatā. **Tāyo bujjhesi māṇavāti** māṇava tāyo

attano vasaṃ gate vināsaṃ pāpentīti tvaṃ jāneyyāsi. **Nākanti** nākarim.
Jhāyāmīti pajjhāyāmi paridevāmi. **Dhiratthu jīvitenā** meti dhiratthu
 garahitaṃ mama jīvitaṃ, jīvitenā me ko attho. **Puna vāti** tathā karissāmi,
 yathā puna vā tādiso bhavissāmi, natṭhaṃ jhānaṃ uppādetvā vītarāgo
 bhavissāmi, maraṇaṃ vā me bhavissatīti.

So kāmarāgaṃ pahāya puna jhānaṃ uppādesi. Athassa samaṇatejaṃ
 disvā jhānassa ca uppāditabhāvaṃ ñatvā Alambusā bhītā khamāpesi.
 Tamatthaṃ pakāsento Satthā dve gāthāyo abhāsi—

136. “Tassa tejaṃ vīriyañca, dhitim ñatvā avatṭhitaṃ¹.
 Sirasā aggahī pāde, Isisiṇṇaṃ Alambusā.

137. Mā me kujjha mahāvīra, mā me kujjha mahā-ise.
 Mahā attho mayā ciṇṇo, tidasānaṃ yasassinaṃ.
 Tayā pakampitaṃ āsi, sabbaṃ devapuraṃ tadā”ti.

Atha naṃ so “khamāmi te bhadde, yathāsukhaṃ gacchā”ti vissajjento
 gāthamāha—

138. “Tāvatiṃsā ca ye devā, tidasānañca Vāsavo.
 Tvañca bhadde sukhī hohi, gaccha kaññe yathāsukhaṃ”ti.

Sā taṃ vanditvā teneva suvaṇṇapallaṅkena devapuraṃ gatā. Tamatthaṃ
 pakāsento Satthā tisso gāthāyo abhāsi—

139. “Tassa pāde gahetvāna, katvā ca naṃ padakkhiṇaṃ.
 Añjaliṃ paggahetvāna, tamhā ṭhānā apakkami.

140. Yo ca tassāsi pallaṅko, sovaṇṇo sopavāhano.
 Sa-uttaracchadapaññāso, sahaṣapaṭiyatthato.
 Tameva pallaṅkamāruya, agā devāna santike.

141. Tamokkamiva āyantiṃ, jalantiṃ vijjutaṃ yathā.
 Patīto sumano vitto, devindo adadā varan”ti.

1. Suvaḍḍhitaṃ (Sī, Syā)

Tattha **okkamivā**ti dīpakam viya. “Patīto”ti-ādīhi tuṭṭhākārova dassito **adadā varanti** āgantvā vanditvā ṭhitāya tuṭṭho varam adāsi.

Sā tassa santike varam gaṇhantī osānagāthamāha—

142. “Varaṇce me ado Sakka, sabbabhūtānamissara.

Ni’sippalobhikā gacche, etaṃ Sakka varam vare”ti.

Tassattho—Sakka devarāja sace me tvaṃ varam ado, puna isipalobhikāya na gaccheyyam, mā maṃ etadatthāya paṇeṇyāsi, etaṃ varam vare yācāmīti.

Satthā tassa bhikkhuno imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakam samodhānesi, saccapariyosāne so bhikkhu sotāpatti-phale patiṭṭhahi. Tadā Alambusā purāṇadutiyikā ahoṣi, Isiṅgo ukkaṇṭhitabhikkhu, pitā mahā-isi pana ahameva ahoṣinti.

Alambusājātakavaṇṇanā tatiyā.

4. Saṅkhāpālajātakavaṇṇanā (524)

Ariyāvakaṣosīti idaṃ Satthā Jetavane viharanto uposathakammaṃ ārabha kathesi. Tadā hi Satthā uposathike upāsake sampahaṃsetvā “porāṇakapaṇḍitā mahatiṃ nāgasampattiṃ pahāya uposathavāsaṃ upavasimsuyevā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Rājagahe Magadharājā nāma rajjaṃ kāresi. Tadā bodhisatto tassa raṇṇo aggamaheṣiyā kucchimhi nibbatti, “Duyyodhano”tissa nāmaṃ karimsu. So vayappatto Takkaṣilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā āgantvā pitu sippaṃ dassesi. Atha naṃ pitā rajje abhiññitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā uyyāne vasi. Bodhisatto divasassa tikkhattuṃ pitu santikaṃ agamāsi. Tassa mahālābhasakkāro udapādi. So teneva palibodhena kaṣiṇaparikkammamattampi kātuṃ asakkonto cintesi “mahā

me lābhasakkāro, na sakkā mayā idha vasantena imaṃ jaṭaṃ chinditum,
 puttassa me anārocetvāva aññattha gamissāmī”ti. So kiñci ajānāpetvā
 uyyānā nikkhamitvā Magadharatṭhaṃ atikkamitvā Mahisakaraṭṭhe
 Saṅkhapāladahato nāma nikkhantāya Kaṇṇaveṇṇāya¹ nadiyā nivattane
 Candakapabbataṃ upanissāya paṇṇasālaṃ katvā tattha vasanto
 kasiṇaparikkammaṃ katvā jhānābhīṇṇā nibbattetvā uñchācariyāya yāpesi.
 Tamenāṃ Saṅkhapālo nāma nāgarājā mahantena parivārena
 Kaṇṇaveṇṇanadito nikkhamitvā antaranārā upasaṅkamati. So tassa
 dhammaṃ desesi. Athassa putto pitaraṃ daṭṭhukāmo gataṭṭhānaṃ ajānanto
 anuvicārāpetvā “asukatṭhāne nāma vasatī”ti ñatvā tassa dassanatthāya
 mahantena parivārena tattha gantvā ekamante khandhavāraṃ nivāsetvā
 katipayehi amaccehi saddhiṃ assamapadābhimukho pāyāsi.

Tasmiṃ khaṇe Saṅkhapālo mahantena parivārena dhammaṃ suṇanto
 nisīdi. So taṃ rājānaṃ āgacchantāṃ disvā isiṃ vanditvā utṭhāyāsanaṃ
 pakkāmi. Rājā pitaraṃ vanditvā paṭisanthāraṃ katvā nisīditvā pucchi
 “bhante katararājā nāmesa tumhākaṃ santikaṃ āgato”ti. Tāta
 Saṅkhapālanāgarājā nāmesoti. So tassa sampattiṃ nissāya Nāgabhavane
 lobhaṃ katvā katipāhaṃ vasitvā pitu bhikkhāhāraṃ nibaddhaṃ dāpetvā
 attano nagarameva gantvā catūsu dvāresu dānasālāyo kāretvā
 sakalajambudīpaṃ saṅkhobhento dānaṃ datvā sīlaṃ rakkhitvā
 uposathakammaṃ katvā Nāgabhavanaṃ patthetvā āyupariyosāne
 Nāgabhavane nibbattitvā Saṅkhapālanāgarājā ahosi. So gacchante kāle tāya
 sampattiyā vipaṭṭisārī hutvā tato paṭṭhāya manussayoniṃ patthento
 uposathavāsaṃ vasi. Athassa Nāgabhavane vasantassa uposathavāso na
 sampajjati, sīlavināsaṃ pāpuṇāti. So tato paṭṭhāya Nāgabhavanā
 nikkhamitvā Kaṇṇaveṇṇāya nadiyā avidūre mahāmaggassa ca
 ekapadikamaggassa ca antare ekaṃ vammikaṃ parikkhipitvā uposathaṃ
 adhiṭṭhāya samādinnaṃ sīlaṃ “mama cammamāṃsādīhi atthikā
 cammamāṃsādīni harantū”ti attānaṃ dānamukhe vissajjetvā
 vammikamatthake nipanno samaṇadhammaṃ karonto cātuddase pannarase
 vasitvā pāṭipade Nāgabhavanaṃ gacchati.

1. Kaṇṇaveṇṇāya (I)

Tasmiñ ekadivasam evaṃ sīlaṃ samādiyitvā nipanne paccantagāmaṃvāsino soḷasa janā “maṃsaṃ āharissāmā”ti āvudhahatthā araṇṇe vicarantā kiñci alabhitvā nikkhantā taṃ vammikamatthake nipannaṃ disvā “mayam ajja godhāpotakampi na labhimhā, imam nāgarājānaṃ vadhivā khādissāmā”ti cintetvā “mahā kho panesa gayhamāno palāyeyya, yathānipannaṃeva taṃ bhogesu sūlehi vijjhivā dubbalaṃ katvā gaṇhissāmā”ti sūlāni ādāya upasaṅkamimsu. Bodhisattassa sarīraṃ mahantaṃ ekadoṇikanāvappamaṇaṃ vaṭṭetvā ṭhapitasumanapupphadāmaṃ viya jīṇṇukaphalasannibhehi akkhīhi jayasumanapupphasadisena ca sīsena samannāgataṃ ativiya sobhati. So tesam soḷasannaṃ janānaṃ padasaddena bhogantarato sīsaṃ nīharitvā rattakkhīni ummīletvā te sūlahatthe āgacchante disvā cintesi “ajja mayham manoratho matthakaṃ pāpuṇissati, aham attānaṃ dānamukhe niyyādetvā vīriyaṃ adhiṭṭhahitvā nipanno, ime mama sarīraṃ sattīhi koṭṭetvā chiddāvachiddaṃ karonte kodhavasena akkhīni ummīletvā na olokessāmī”ti attano sīlabhedabhayaena daḷhaṃ adhiṭṭhāya sīsaṃ bhogantareyeva pavesetvā nipajji. Atha naṃ te upagantvā naṅguṭṭhe gaḥetvā kaḍḍhantā bhūmiyaṃ pothetvā tikhiṇasūlehi aṭṭhasu ṭhānesu vijjhivā sakaṇṭakakāḷavettayaṭṭhiyo pahāramukhehi pavesetvā aṭṭhasu ṭhānesu kājenādāya mahāmaggaṃ paṭipajjimsu, mahāsatto sūlehi vijjhanato paṭṭhāya ekaṭṭhānēpi kodhavasena akkhīni ummīletvā te na olokesi. Tassa aṭṭhahi kājehi ādāya nīyamānassa sīsaṃ olambetvā bhūmiyaṃ pahari. Atha naṃ “sīsamassa olambatī”ti mahāmagge nipajjāpetvā taruṇasūlena nāsāpuṭaṃ vijjhivā rajjukaṃ pavesetvā sīsaṃ ukkhipitvā kājakoṭiyaṃ laggitvā punapi ukkhipitvā maggaṃ paṭipajjimsu.

Tasmiñ khaṇe Videharatṭhe Mithilānagaravāsī Āḷāro nāma kuṭumbiko pañca sakaṭasatāni ādāya sukhayānake nisīditvā gacchanto te bhojaputte bodhisattaṃ tathā gaṇhitvā gacchante disvā tesam soḷasannampi soḷasahi vāhagoṇehi saddhiṃ pasataṃ pasataṃ suvaṇṇamāsake sabbesaṃ nivāsanapārūpanāni bhariyānampi nesaṃ vatthābharaṇāni datvā vissajjāpesi. Atha so Nāgabhavanaṃ gantvā tattha papañcaṃ akatvā

mahantena parivārena nikkhamitvā Āḷāraṃ upasaṅkamtivā Nāgabhavanassa vaṇṇaṃ kathetvā taṃ ādāya Nāgabhavanaṃ gantvā tīhi nāgakaññāsatehi saddhiṃ mahantamassa yasaṃ datvā dibbehi kāmehi santappesi. Āḷāro Nāgabhavane ekavassaṃ vasitvā dibbakāme paribhuñjitvā “icchāmaṃ samma pabbajitun”ti nāgarājassa kathetvā pabbajitaparikkhāre gahetvā Nāgabhavanato Himavantappadesaṃ gantvā pabbajitvā tattha ciraṃ vasitvā aparabhāge cārikaṃ caranto Bārāṇasīṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase bhikkhāya nagaraṃ pavisitvā rājadvāraṃ agamāsi. Atha naṃ Bārāṇasirājā disvā iriyāpathe paṣīditvā pakkosāpetvā paññattāsane nisīdāpetvā nānaggarasabhojanaṃ bhojetvā aññatarasmīṃ nīce āsane nisinno vanditvā tena saddhiṃ sallapanto paṭhamāṃ gāthamāha—

143. “Ariyāvakaśosi pasannanetto,

Maññe bhavaṃ pabbajito kulamhā.

Kathaṃ nu vittāni pahāya bhoge,

Pabbaji nikkhamma gharā sapañña”ti.

Tattha **ariyāvakaśosi**ti niddosasundarasarīrāvakaśosi, abhirūposīti attho. **Pasannanettoti** pañcahi pasādehi yuttanetto. **Kulamhā**ti khattiyakulā vā brāhmaṇakulā vā seṭṭhikulā vā pabbajitosīti maññāmi. **Kathaṃ** nūti kena kāraṇena kiṃ ārammaṇaṃ katvā dhanañca upabhoge ca pahāya gharā nikkhamitvā pabbajitosi sapañña paṇḍitapurisāti pucchati.

Tato paraṃ tāpasassa ca rañño ca vacanappaṭivacanavasena gāthānaṃ sambandho veditabbo—

144. “Sayaṃ vimānaṃ naradeva disvā,

Mahānubhāvassa mahoragassa.

Disvāna puññāna mahāvīpakaṃ,

Saddhāya’haṃ pabbajitomhi rāja.

145. Na kāmakāmā na bhayā na dosā,
Vācam musā pabbajitā bhaṇanti.
Akkhāhi me pucchito etamattham,
Sutvāna me jāyihitippasādo.
146. Vāṇijja raṭṭhādhipa gacchamāno,
Pathe addasāsīmhi bhojaputte.
Pavaḍḍhakāyaṃ uragaṃ mahantaṃ,
Ādāya gacchante pamodamāne.
147. Sohaṃ samāgamma janinda tehi,
Pahaṭṭhalomo avacamhi bhīto.
Kuhim ayaṃ nīyati bhīmakāyo,
Nāgena kiṃ kāhatha bhojaputtā.
148. Nāgo ayaṃ nīyati bhojanatthā,
Pavaḍḍhakāyo urago mahanto.
Sāduñca thūlañca muduñca maṃsaṃ,
Na tvaṃ rasaññāsi Videhaputta.
149. Ito mayaṃ gantvā sakaṃ niketaṃ,
Ādāya satthāni vikopayitvā.
Maṃsāni bhokkhāma pamodamānā,
Mayaṃ hi ve sattavo pannagānaṃ.
150. Sace ayaṃ nīyati bhojanatthā,
Pavaḍḍhakāyo urago mahanto.
Dadāmi vo balibaddāni soḷasa,
Nāgaṃ imaṃ muñcatha bandhanasmā.
151. Addhā hi no bhakkho ayaṃ manāpo,
Bahū ca no uragā bhuttapubbā.
Karoma te taṃ vacanaṃ Aḷāra,
Mittañca no hohi Videhaputta.

152. Tadāssu te bandhanā mocayim̐su,
 Yam natthuto paṭimokkassa pāse.
 Mutto ca so bandhanā nāgarājā,
 Pakkāmi pācīnamukho muhuttaṃ.
153. Gantvāna pācīnamukho muhuttaṃ,
 Puṇṇehi nettehi palokayī maṃ.
 Tadā'ssa'haṃ piṭṭhito anvagacchim̐,
 Dasaṅgulim̐ añjalim̐ paggahetvā.
154. Gaccheva kho tvaṃ taramānarūpo,
 Mā taṃ amittā punaraggahesuṃ.
 Dukkho hi luddehi punā samāgamo,
 Adassanaṃ bhojaputtāna gaccha.
155. Agamāsi so rahadaṃ vip̐pasannaṃ,
 Nīlobhāsaṃ ramaṇīyaṃ sutitthaṃ.
 Samotataṃ jambuhi vetasāhi,
 Pāvekkhi nittiṇṇabhayo patīto.
156. So taṃ pavissa na cirassa nāgo,
 Dibbena me pāturaḥū janinda.
 Upaṭṭhahī maṃ pitaraṃva putto,
 Hadayaṅgamaṃ kaṇṇasukhaṃ bhaṇanto.
157. Tvaṃ mesi mātā ca pitā Aḷāra,
 Abbhantaro pāṇadado sahāyo.
 Sakaṇca iddhiṃ paṭilābhakosmi,
 Aḷāra passa me nivesanāni.
 Pahūtabhakkhaṃ bahu-annapānaṃ,
 Masakkasāraṃ viya vāsavassā'ti.

Tattha **vimānanti** Saṅkhaṇḍapālanāgarañño
 anekasatanāṭakasampattisampannaṃ kaṇcanamaṇivimānaṃ. **Puññānanti** tena
 katapuññānaṃ mahantaṃ vipākaṃ disvā

kammañca phalañca paralokañca saddahitvā pavattāya Saddhāya ahaṃ pabbajito. **Na kāmakāmā**ti na vatthukāmenapi bhayenapi dosenapi musā bhaṇanti. **Jāyihitī**ti bhante tumhākaṃ vacanaṃ sutvā mayhampi pasādo somanassaṃ jāyissati. **Vāṇijjanti** vāṇijjakammaṃ karissāmīti gacchanto. **Pathe addasāsimsihī**ti pañcannaṃ sakaṭasatānaṃ purato sukhayānake nisīditvā gacchanto mahāmagge janapadamanusse addasaṃ. **Pavaḍḍhakāyanti** vaḍḍhitakāyaṃ. **Āḍāyā**ti atṭhahi kājehi gahetvā. **Avacamhī**ti abhāsim. **Bhīmakāyoti** bhayaajanakakāyo. **Bhojaputtā**ti luddaputtake piyasamudācārenālapati. **Videhaputtā**ti Videharatṭhavāsītāya Ālāraṃ ālapimsu. **Vikopayitvā**ti chinditvā. **Mayaṃ hi vo sattavoti** mayaṃ pana nāgānaṃ verino nāma. **Bhojanatthā**ti bhojanatthāya. **Mittañca no hohī**ti tvaṃ amhākaṃ mitto hohi, kataguṇaṃ jāna.

Tadāssu teti mahārāja tehi bhojaputtehi evaṃ vutte ahaṃ tesaṃ soḷasa vāhagoṇe nivāsanapārupanāni pasataṃ pasataṃ suvaṇṇamāsake bhariyānañca nesaṃ vatthālāṅkāraṃ adāsim, atha te Saṅkhapālanāgarājānaṃ bhūmiyaṃ nipajjāpetvā attano kakkhaḷatāya sakaṇṭakakāḷavettalatāya¹ koṭiyaṃ gahetvā ākaḍḍhituṃ ārabhimsu. Athāhaṃ nāgarājānaṃ kilamantaṃ disvā akilamentova asinā tā latā chinditvā dāraḷakānaṃ kaṇṇavedhato vaṭṭanīharaṇaniyāmena adukkhāpento saṇikaṃ nīharim, tasmim kāle te bhojaputtā yaṃ bandhanaṃ assa natthuto pavesetvā pāse paṭimokkaṃ, tasmā bandhanā taṃ uragaṃ mocayimsu. Tassa nāsato saha pāsena taṃ rajjukaṃ nīharimsūti dīpeti. Iti te uragaṃ vissajjetvā thokaṃ gantvā “ayaṃ urago dubbalo, matakāle naṃ gahetvā gamissāmā”ti nilīyimsu.

Puṇṇehīti sopi muhuttaṃ pācīnābhimukho gantvā assupuṇṇehi nettehi maṃ palokayi. **Tadā’ssa’hanti** tadā assa ahaṃ. **Gacchevā**ti evaṃ taṃ avacanti vadati. **Rahadanti** kaṇṇaveṇṇadahaṃ. **Samotatanti**² ubhayatīresu jamburukkhavetasarukkhehi otataṃ vitataṃ³. **Nittiṇṇabhayo patītoti**

1. Kaṇṭakacitā kāḷavettalatā (Sī, Syā)

2. Samonatanti (Syā, Ka)

3. Onataṃ vinataṃ (Syā, Ka)

so kira taṃ dahan̐ pavisanto Ālārassa nipaccakāraṃ dassetvā yāva naṅguṭṭhā otari, udae pavitṭhatṭhānamevassa nibbhayaṃ ahosi, tasmā nittiṇṇabhayo patīto haṭṭhatuṭṭho pāvekkhīti. **Pavissāti** pavisitvā. **Dibbena meti** Nāgabhavane pamādaṃ anāpajjitvā mayi kaṇṇaveṇṇatīraṃ anatikkanteyeva dibbena parivārena mama purato pāturahosi. **Upaṭṭhahīti** upāgami. **Abbhantaroti** hadayamaṃsasasado. Tvaṃ mama bahupakāro, sakkāraṃ te karissāmi. **Passa me nivesanānīti** mama Nāgabhavanaṃ passa. **Masakkasāraṃ viyāti** masakkasāro vuccati osakkanaparisakkanābhāvena ghanasāratāya ca Sinerupabbatarājā. Ayaṃ tattha māpitaṃ Tāvatiṃsabhavanaṃ sandhāyevamāha.

Mahārāja evaṃ vatvā so nāgarājā uttari attano Nāgabhavanaṃ vaṇṇento gāthādvayamāha—

158. “Taṃ bhūmibhāgehi upetarūpaṃ,
Asakkharā ceva mudū subhā ca.
Nīcattiṇā apparajā ca bhūmi,
Pāsādikā yattha jahanti sokaṃ.

159. Anāvakuḷā veḷuriyūpanīlā,
Catuddisaṃ ambavanaṃ surammaṃ.
Pakkā ca pesī ca phalā suphullā,
Niccotukā dhārayanti phalānī”ti.

Tattha **asakkharāti** yā tattha bhūmi pāsāṇasakkhararahitā mudu subhā kañcanarajatamaṇimayā sattaratanavālukaṇṇā. **Nīcattiṇāti** indagopakapiṭṭhisadisavaṇṇehi nīcatiṇehi samannāgatā. **Apparajāti** paṃsurahitā. **Yatthajahanti sokanti** yattha pavitṭhamattāva nissokā honti. **Anāvakuḷāti** na avakuḷā akhāṇuma¹ upari ukkulavikulabhāvarahitā vā samasaṇṭhitā. **Veḷuriyūpanīlāti** veḷuriyena upanīlā, tasmim̐ Nāgabhavane veḷuriyamayā pasannasālilā nīlobhāsā anekavaṇṇakamaluppalasañchannā pokkharāṇīti attho. **Catuddisanti** tassā pokkhaṇiyā catūsu disāsu. **Pakkā cāti** tasmim̐ Ambavane ambarukkhā pakkaphalā

1. Akhanimā (Sī, Syā, I)

ca aḍḍhapakkaphalā ca taruṇaphalā ca phullitāyevāti attho. **Niccotukāti**
channampi utūnaṃ anurūpehi pupphaphalehi samannāgatāti.

160. Tesāṃ vanānaṃ naradeva majjhe,
Nivesanaṃ bhassarasannikāsaṃ.
Rajataḅḅalaṃ sovaṇṇamayaṃ uḷāraṃ,
Obhāsatī vijjurivantalikkhe.

161. Maṇimayā soṇṇamayā uḷārā,
Anekacittā satataṃ sunimmitā.
Paripūrā kañṇāhi alaṅkatahi,
Suvaṇṇakāyūradharāhi rāja.

162. So Saṅkhapālo taramānarūpo,
Pāsādamāruiha anomavaṇṇo.
Sahassathambhaṃ atulānubhāvaṃ,
Yatthassa bhariyā mahesī ahosi.

163. Ekā ca nārī taramānarūpā,
Ādāya veḷuriyamayaṃ mahagghaṃ.
Subhaṃ maṇiṃ jātimaṇṭupapannaṃ,
Acoditā āsanamabbhihāsi.

164. Tato maṃ urago hatthe gahetvā,
Nisīdayī pāmukha-āsanasmim.
Idamāsaṇaṃ atra bhavaṃ nisīdatu,
Bhavaṃ hi me aññataro garūnaṃ.

165. Aññā ca nārī taramānarūpā,
Ādāya vāriṃ upasaṅkamitvā.
Pādāni pakkhālayī me janinda,
Bhariyāva bhattū patino piyassa.

166. Aparā ca nārī taramānarūpā,
 Paggayha sovaṇṇamayāya pātiyā.
 Anekasūpaṃ vividhaṃ viyañjanaṃ,
 Upanāmayī bhatta manuññarūpaṃ.

167. Turiyehi maṃ bhārata bhuttavantam,
 Upaṭṭhahum bhattu mano viditvā.
 Tatuttarim maṃ nipatī mahantaṃ,
 Dibbehi kāmehi anappakehīti.

Tattha **nivesananti** pāsādo. **Bhassarasannikāsanti** pabhassaradassanaṃ. **Rajataggaḷanti** rajatadvāarakavāṭaṃ. **Maṇīmayāti** evarūpā tattha kūḷāgarā ca gabbhā ca. **Paripūrāti** sampuṇṇā. **So Saṅkhapālōti** mahārāja ahaṃ evaṃ tasmiṃ Nāgabhavanaṃ vaṇṇente taṃ daṭṭhukāmo ahoṣiṃ, atha maṃ tattha netvā so Saṅkhapālo hatthe gahetvā taramāno veḷuriyathambhehi saḥassathambhaṃ pāsādaṃ āruyha yasmiṃ ṭhāne assa mahesī ahoṣi, taṃ ṭhānaṃ netīti dīpeti. **Ekā cāti** mayi pāsādaṃ abhiruḷhe ekā itthī aññehi maṇīhi jātimahantehi upetaṃ subhaṃ veḷuriyāsaṇaṃ tena nāgarājena avuttāva. **Abbhīhāsīti** abbhīhari, attharīti vuttaṃ hoti.

Pāmukha-āsanasminti pamukhāsanasmim, uttamāsane nisīdāpesīti attho. **Garūnanti** mātāpitūnaṃ me tvaṃ aññataroti evaṃ vatvā nisīdāpesi. **Vividhaṃ viyañjananti** vividhaṃ byañjanaṃ. **Bhatta manuññarūpanti** bhattaṃ manuññarūpaṃ. **Bhāratāti** rājānaṃ ālapati. **Bhuttavantanti** bhuttāvaṃ katabhattakiccaṃ. **Upaṭṭhahuntī** anekasatehi turiyehi gandhabbaṃ kurumānā upaṭṭhahiṃsu. **Bhattu mano viditvāti** attano patino cittaṃ jānitvā. **Tatuttarinti** tato gandhabbakaraṇato uttarim. **Maṃ nipatīti** so nāgarājā maṃ upasaṅkami. **Mahantaṃ dibbehīti** mahantehi uḷārehi dibbehi kāmehi tehi ca anappakehi.

Evaṃ upasaṅkamtivā ca pana gāthamāha—

168. “Bhariyā mametā tisaṭā Aḷāra,
 Sabbattamajjhā padumuttarābhā.
 Aḷāra etā’ssu te kāmakārā,
 Dadāmi te tā paricārayassū”ti.

Tattha **sabbattamajjhā**ti sabbā attamajjhā, pāṇinā
 gahitappamāṇamajjhāti attho. Aṭṭhakathāyaṃ pana “sumajjhā”ti pāṭho.
Padumuttarābhāti padumavaṇṇa-uttarābhā, padumavaṇṇa-uttaracchaviyoti
 attho. **Paricārayassū**ti tā attano pādaparicārikā karohīti vatvā tīhi itthisatehi
 saddhiṃ mahāsampattiṃ mayhaṃ adāsi.

So āha—

169. “Saṃvaccharaṃ dibbarasānubhuvā,
 Tadā’ssu’haṃ uttarimajjhabhāsim.
 Nāgassidaṃ kinti kathaṇca laddhaṃ,
 Kathajjhagamāsi vimānaseṭṭhaṃ.

170. Adhiccaladdhaṃ pariṇāmajaṃ te,
 Sayamkataṃ udāhu devehi dinnam.
 Pucchāmi taṃ nāgarāje’tamatthaṃ,
 Kathajjhagamāsi vimānaseṭṭhan”ti.

Tattha **dibbarasānubhuvā**ti dibbe kāmagaṇarase anubhavitvā.
Tadā’ssuhanti tadā assu ahaṃ¹. **Nāgassidanti** bhadramukhassa
 Saṅkhaṇḍapālanāgarājassa idaṃ sampattijātaṃ **kin**ti kiṃ nāma kammaṃ katvā
 kathaṇca katvā laddhaṃ, kathametaṃ vimānaseṭṭhaṃ tvaṃ ajjhagamāsi, iti
 naṃ ahaṃ pucchim. **Adhiccaladdhanti** ahetunā laddhaṃ. **Pariṇāmajaṃ** teti
 kenaci tava atthāya pariṇāmitattā pariṇāmato jātaṃ. **Sayamkatanti** kārake
 pakkosāpetvā ratanāni datvā kārītanti.

Tato parā dvinnampi vacanappaṭivacanagāthāva—

171. “Nādhiccaladdhaṃ na pariṇāmajaṃ me,
 Na sayamkataṃ nāpi devehi dinnam.
 Sakehi kammehi apāpakehi,
 Puññehi me laddhamidaṃ vimānam.

1. Tadassahanti tadā assa ahaṃ (Sī)

172. Kiṃ te vataṃ kiṃ pana brahmacariyaṃ,
 Kissa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
 Akkhāhi me nāgarāje'tamatthaṃ,
 Kathaṃ nu te laddhamidaṃ vimānaṃ.
173. Rājā ahosiṃ magadhānamissaro,
 Duyyodhano nāma mahānubhāvo.
 So ittaraṃ jīvitaṃ saṃviditvā,
 Asassataṃ vipariṇāmadhammaṃ.
174. Annañca pānañca pasannacitto,
 Sakkacca dānaṃ vipulaṃ adāsīṃ.
 Opānabhūtaṃ me gharaṃ tadāsi,
 Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
175. Mālañca gandhañca vilepanañca,
 Padīpiyaṃ yānamupassayañca.
 Acchādanaṃ sayanamathannapānaṃ,
 Sakkacca dānāni adamha tattha.
176. Taṃ me vataṃ taṃ pana brahmacariyaṃ,
 Tassa suciṇṇassa ayaṃ vipāko.
 Teneva me laddhamidaṃ vimānaṃ,
 Pahūtabhakkhaṃ bahu-annapānaṃ.
 Naccehi gītehi cupetarūpaṃ,
 Ciraṭṭhitikaṃ na ca sassatāyaṃ.
177. Appānubhāvā taṃ mahānubhāvaṃ,
 Tejassinaṃ hanti atejavanto.
 Kimeva dāṭhāvudha kiṃ paṭicca,
 Hatthattamāgacchi vanibbakānaṃ.
178. Bhayaṃ nu te anvagataṃ mahantaṃ,
 Tejo nu te nānvagaṃ dantamūlaṃ.
 Kimeva dāṭhāvudha kiṃ paṭicca,
 Kilesamāpajji vanibbakānaṃ.

179. Na me bhayaṃ anvagataṃ mahantaṃ,
Tejo na sakkā mama tehi hantaṃ.
Satañca dhammāni sukittitāni,
Samuddavelāva duraccayāni.
180. Cātuddasiṃ pañcadasiṃ Aḷāra,
Uposathaṃ niccamupāvasāmi.
Athāgamuṃ soḷasa bhojaputtā,
Rajjuṃ gahetvāna dalhañca pāsāṃ.
181. Bhetvāna nāsaṃ atikassa rajjuṃ,
Nayimsu maṃ samparigayha luddā.
Etādisaṃ dukkhamahaṃ titikkhaṃ,
Uposathaṃ appaṭikopayanto.
182. Ekāyane taṃ pathe addasaṃsu,
Balena vaṇṇena cupetarūpaṃ.
Siriya paññāya ca bhāvitosi,
Kiṃ patthayaṃ nāga tapo karosi.
183. Na puttahetū na dhanassa hetū,
Na āyuno cāpi Aḷāra hetu.
Manussayoniṃ abhipatthayāno,
Tasmā parakkama tapo karomi.
184. Tvaṃ lohitakkho vihatantaraṃso,
Alaṅkato kappitakesamassu.
Surosito lohitacandanena,
Gandhabbarājāva disā pabhāsasi.
185. Deviddhipattosi mahānubhāvo,
Sabbehi kāmehi samaṅgibhūto.
Pucchāmi taṃ nāgarāje'tamatthaṃ,
Seyyo ito kena manussaloko.

186. Aḷāra nāññatra manussalokā,
Suddhī va saṁvijjati saṁyamo vā.
Ahañca laddhāna manussayoniṁ,
Kāhāmi jātīmaraṇassa antaṁ.
187. Saṁvaccharo me vasato tavantike,
Annena pānena upatṭhitosmi.
Āmantayitvāna palemi nāga,
Cirappavuṭṭhosmi ahaṁ janinda.
188. Puttā ca dārā anudīvino ca,
Niccānusiṭṭhā upatṭhathetaṁ.
Kaccinnu taṁ nābhisapittha koci,
Piyaṁ hi me dassanaṁ tuyhaṁ Aḷāra.
189. Yathāpi mātū ca pitū agāre,
Putto piyo paṭivihito vaseyya.
Tatopi mayhaṁ idhameva seyyo,
Cittaṁ hi te nāga mayī pasannaṁ.
190. Maṇī mamaṁ vijjati lohitaṅko,
Dhanāharo maṇiratanāṁ uḷāraṁ.
Ādāya tvaṁ gaccha sakaṁ niketaṁ,
Laddhā dhanāṁ taṁ maṇimossajassū”ti.

Tattha **kiṁ te vatanti** kiṁ tava vatasamādānaṁ. **Brahmacariyanti** seṭṭhacariyaṁ. **Opānabhūtanti** catumahāpathe khatapokkharāṇī viya dhammikasamaṇabrāhmaṇānaṁ yathāsukhaṁ paribhuñjitabbavibhavaṁ. **Na ca sassatāyanti** ciraṭṭhitaṁ samānampi ce taṁ mayhaṁ sassataṁ na hotīti me katheti.

Appānubhāvāti bhojaputte sandhāyāha. **Hantīti** atṭhasu ṭhānesu sūlehi vijjhantā kiṁkāraṇā hanimsu. **Kiṁ paṭiccāti** kiṁ sandhāya tvaṁ tadā tesāṁ hatthattaṁ āgacchi vasaṁ upagato. **Vanibbakānanti** bhojaputtā idha “vanibbakā”ti vuttā. **Tejo nu te nānvagaṁ dantamūlanti** kiṁ nu tava

tejo bhojaputte disvā tadā bhayaṃ mahantaṃ anvagataṃ, udāhu visaṃ dantamūlaṃ na anvagataṃ¹. **Kilesanti** dukkhaṃ. **Vanibbakānanti** bhojaputtānaṃ santike, bhojaputte nissāyāti attho.

Tejo na sakkā mama tehi hantunti mama visatejo aññassa tejena abhiantumpi na sakkā. **Santi** Buddhādīnaṃ. **Dhammānīti** sīlasamādhipaññākhanti-anuddayamettābhāvanāsaṅkhātāni dhammāni. **Sukittitānīti** suvaṇṇitāni sukathitāni. Kinti katvā? **Samuddavelāva duraccayānīti** tehi samuddavelā viya sappurisehi jīvitatthampi duraccayānīti vaṇṇitāni, tasmā ahaṃ sīlabhedabhayena khantimettādisamannāgato hutvā mama kopassa sīlavelantaṃ atikkamituṃ na adāsinti āha.

Imissā pana Saṅkhapāladhammadesanāya dasapi pāramiyo labbhanti. Tadā hi mahāsattena sarīrassa pariccattabhāvo dānapāramī nāma hoti, tathārūpenāpi visatejena sīlassa abhinnaṭā sīlapāramī, Nāgabhavanato nikkhamitvā samaṇadhammakaraṇaṃ nekkhammapāramī, “idañcidañca kātuṃ vaṭṭatī”ti saṃvidahanaṃ paññāpāramī, adhivāsanavīriyaṃ vīriyapāramī, adhivāsanakhanti khantipāramī, saccasamādhānaṃ saccapāramī, “mama sīlaṃ na bhindissāmi”ti adhiṭṭhānaṃ adhiṭṭhānapāramī, anuddayabhāvo mettāpāramī, vedanāya majjhhattabhāvo upekkhāpāramīti.

Athāgamuntī athekadivasāṃ vammikamatthake nipannaṃ disvā soḷasa bhojaputtā khararajjuñca daḷhapāsañca sūlāni ca gahetvā mama santikaṃ āgatā. **Bhetvānāti** mama sarīraṃ aṭṭhasu ṭhānesu bhinditvā sakaṇṭakakāḷavettalatā² pavesetvā. **Nāsaṃ atikassa rajjuntī** thokaṃ gantvā sīsaṃ me olambantaṃ disvā mahāmagge nipajjāpetvā puna nāsampi me bhinditvā vaṭṭarajjuṃ atikassa āvunitvā kājakoṭiyaṃ laggetvā samantato pariggahetvā maṃ nayimsu.

Addasaṃsūti samma Saṅkhapāla te bhojaputtā ekāyane ekagamane jaṅghapadikamagge taṃ balena ca vaṇṇena ca upetarūpaṃ passiṃsu, tvaṃ pana issariyasobhaggasiriyā ca paññāya ca bhāvito vaḍḍhito, so tvaṃ evarūpo

1. Anvagataṃ (Syā, Ka)

2. Kaṇṭakalatā (Sī, Syā, I)

samānopi kimatthaṃ tapaṃ karosi, kimicchanto uposathavāsaṃ vasasi, sīlaṃ rakkhasi. “Addasāsin”tipi pāṭho, ahaṃ ekāyane mahāmagge taṃ addasinti attho. **Abhipatthayānoti** patthento. **Tasmāti** yasmā manussayonim patthemī, tasmā vīriyena parakkamitvā tapokammaṃ karomi.

Surositoti suṭṭhu manulitto. **Itoti** imamhā Nāgabhavanā manussaloko kena uttaritaro. **Suddhīti** maggaphalanibbānasaṅkhātā visuddhi. **Samyamoti** sīlaṃ. Idaṃ so manussalokeyeva Buddhapaccekabuddhānaṃ uppattim sandhāyāha. **Kāhāmīti** attano appaṭisandhikabhāvaṃ karonto jātijarāmarañassantaṃ karissāmīti. Evaṃ mahārāja so Saṅkhapālo manussalokaṃ vaṇṇesi. **Samvaccharo meti** evaṃ mahārāja tasmim manussalokaṃ vaṇṇente ahaṃ pabbajjāya sinehaṃ katvā etadavocaṃ. Tattha **Upatṭhitosmīti** annapānena ceva dibbehi ca kāmaguṇehi paricīṇṇo mānito asmi. **Palemīti** paremi gacchāmi. **Cirappavuṭṭhosmīti** ahaṃ manussalokato cirappavuṭṭho asmi.

Nābhisapitthāti kacci nu kho mama puttādīsu koci taṃ na akkosi na paribhāsīti pucchati. “Nābhisajjethā”tipi pāṭho, na kopesīti attho. **Paṭivihitoti** paṭijaggito. **Maṇī mamanti** sace samma Ālāra gacchasiyeva, evaṃ sante mama lohitaṅko dhanahārako sabbakāmadado maṇi saṃvijjati, taṃ uḷāraṃ maṇiratanāṃ ādāya tava gehaṃ gaccha, tattha imassānubhāvena yāvadicchakaṃ dhanāṃ laddhā puna imaṃ maṇim ossajassu, ossajanto ca aññattha anossajitvā attano udakacāṭiyaṃ ossajeyyāsīti vatvā mayhaṃ maṇiratanāṃ upanesīti vadati.

Evaṃ vatvā Ālāro “athāhaṃ mahārāja nāgarājānaṃ etadavocaṃ ‘samma nāhaṃ dhanenatthiko, pabbajitum pana icchāmi’ti pabbajitaparikkhāraṃ yācitvā teneva saddhim Nāgabhavanā nikkhamitvā taṃ nivattetvā Himavantaṃ pavisitvā pabbajitomhī”ti vatvā rañño dhammakathaṃ kathento gāthādvayamāha—

191. “Diṭṭhā mayā mānusakāpi kāmā,
Asassatā vipariṇāmadhammā.
Ādīnavaṃ kāmaguṇesu disvā,
Saddhāya’haṃ pabbajitomhi rāja.

192. Dumapphalānīva patanti māṇavā,
 Daharā ca vuddhā ca sarīrabhedā.
 Etampi disvā pabbajitomi rāja,
 Apaṇṇakaṃ sāmāññameva seyyo”ti.

Tattha **Saddhāyā**ti kammaṇca phalaṇca nibbānaṇca saddahitvā.
Dumapphalānīva patantīti yathā rukkhaphalāni pakkānīpi apakkānīpi
 patanti, tathā māṇavā daharā ca vuddhā ca patanti. **Apaṇṇakanti** aviraddhaṃ
 niyyānikaṃ. **Sāmāññameva seyyoti** pabbajjāva uttamāti pabbajjāya guṇaṃ
 disvā pabbajitomi mahārājāti.

Taṃ sutvā rāja anantaraṃ gāthamāha—

193. “Addhā have sevitabbā sapaññā,
 Bahussutā ye bahuṭhānacintino.
 Nāgaṇca sutvāna tavaṇca’lāra,
 Kāhāmi puññāni anappakāni”ti.

Tattha **ye bahuṭhānacintinoti** ye bahūni kāraṇāni jānanti. **Nāgañcā**ti
 tathā appamādavīhāriṇaṃ nāgarājānaṇca tava ca vacanaṃ sutvā.

Athassa ussāhaṃ janento tāpaso osānagāthamāha—

194. “Addhā have sevitabbā sapaññā,
 Bahussutā ye bahuṭhānacintino.
 Nāgaṇca sutvāna mamaṇca rāja,
 Karohi puññāni anappakāni”ti.

Evam so rañño dhammaṃ desetvā tattheva cattāro vassānamāse vasitvā
 puna Himavantaṃ gantvā yāvajīvaṃ cattāro brahmavīhāre bhāvetvā
 brahmalokūpago ahosi. Saṅkhaṇḍapālopi yāvajīvaṃ uposathavāsaṃ vasitvā rājā
 ca dānādīni puññāni karitvā yathākammaṃ gatā.

Satthā imaṃ dhammaḍḍesaṇaṃ āharitvā jātaṇaṃ samodhānesi “tadā pitā
 tāpaso Kassapo ahosi, Bārāṇasirājā Ānando, Ālāro Sāriputto,
 Saṅkhaṇḍapālanāgarājā pana ahameva ahosi”ti.

Saṅkhaṇḍapāla-jātakavaṇṇanā catutthā.

5. Cūlasutasomajātakavaṇṇanā (525)

Āmantayāmi nigamanti idaṃ Satthā Jetavane viharanto nekkhammapāramiṃ ārabba kathesi. Paccuppannavatthu **Mahānārada**kassapajātakasadisameva¹. Atīte pana Bārāṇasī Sudassanaṃ nāma nagaraṃ ahosi, tattha² Brahmadatto nāma rājā ajjhāvasi. Bodhisatto tassa aggamaheṣiyā kucchimhi nibbatti, dasamāsaccayena mātukucchito nikkhami. Tassa pana puṇṇacandasassirikaṃ mukhaṃ ahosi, tenassa “Somakumāro”ti nāmaṃ karimsu. So viññutaṃ patto sutavittako savanasīlo ahosi, tena naṃ “Sutasomo”ti sañjānimsu. So vayappatto Takkaṣilāyaṃ sabbasippāni uggahetvā āgato pitu santakaṃ setacchattaṃ labhitvā dhammena rajjaṃ kāresi, mahantaṃ issariyaṃ ahosi. Tassa Candādevippamukhāni soḷasa itthisahassāni ahesuṃ. So aparabhāge puttadhītāhi vaḍḍhanto gharāvāse anabhirato araṇṇaṃ pavisitvā pabbajitukāmo ahosi.

So ekadivasaṃ kappakaṃ āmantetvā “yadā me samma sirasmim palitaṃ passeyyāsi, tadā me āroceyyāsi”ti āha. Kappako tassa vacanaṃ sampañcchitvā aparabhāge palitaṃ disvā ārocetvā “tena hi naṃ samma kappaka uddharitvā mama hatthe paṭiṭṭhapehī”ti vutte suvaṇṇasaṇḍāsena uddharitvā raṇṇo hatthe ṭhapesi. Taṃ disvā mahāsatto “jarāya me sarīraṃ abhibhūtaṃ”ti bhīto taṃ palitaṃ gahetvāva pāsādā otaritvā mahājanassa dassanaṭṭhāne³ paññatte rājapallaṅke nisīditvā senāpatippamukhāni asīti-amaccasahassāni purohitappamukhāni saṭṭhibrahmaṇasahassāni aññe ca raṭṭhikajānapadanegamādayo bahū jane pakkosāpetvā “sirasmim me palitaṃ jātaṃ, ahaṃ mahallakosmi, mama pabbajitabhāvaṃ jānāthā”ti vatvā paṭhamāṃ gāthamāha—

195. “Āmantayāmi nigamaṃ, mittāmacce parissaje.

Sirasmim palitaṃ jātaṃ, pabbajjaṃ dāni roca’han”ti.

Tattha **āmantayāmī**ti jānāpemi. **Roca’hanti** rocemi ahaṃ, tassa me bhonto pabbajitabhāvaṃ jānāthāti.

1. Khu 6. 257 piṭṭhe.

2. Taṃ (I)

3. Upaṭṭhāne (Sī, Syā)

Taṃ sutvā tesu eko visāradappatto hutvā gāthamāha—

196. “Abhuṃ me kathaṃ nu bhaṇasi, sallaṃ me deva urasi kappesi.
Sattasatā te bhariyā, kathaṃ nu te tā bhavissantī”ti.

Tattha **abhunti** avaḍḍhiṃ. **Uraṣi kappesī**ti urasmiṃ sunisitadhotasattiṃ cāresi. **Sattasatā**ti samajātikā khattiyakaññā sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Kathaṃ nu te tā bhavissantī**ti tā tava bhariyā tayi pabbajite anāthā nippaccayā kathaṃ bhavissantī, etā anāthā katvā tumhākaṃ pabbajjā nāma na yuttāti.

Tato mahāsatto tatiyaṃ gāthamāha—

197. “Paññāyihinti etā, daharā aññampi tā gamissantī.
Saggañca patthayāno, tena ahaṃ pabbajissāmī”ti.

Tattha **paññāyihintī**ti attano kammaena paññāyissantī. Ahaṃ etāsaṃ kiṃ homi, sabbāpetā daharā, yo añño rājā bhavissati, taṃ etā gamissantīti.

Amaccādayo bodhisattassa paṭivacanāṃ dātuṃ asakkontā tassa mātu santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesuṃ. Sā turitaturitā āgantvā “saccaṃ kira tvaṃ tāta pabbajitukāmosī”ti vatvā dve gāthāyo abhāsi—

198. “Dulladdhaṃ me āsi Sutasoma,
Yassa te homa’haṃ mātā.
Yaṃ me vilapantiyā,
Anapeekkho pabbajasi deva.

199. Dulladdhaṃ me āsi Sutasoma,
Yaṃ taṃ ahaṃ vijāyissaṃ.
Yaṃ me vilapantiyā,
Anapeekkho pabbajasi devā”ti.

Tattha **dulladdhanti** yaṃ etaṃ mayā labhantiyā puttāṃ jammaṃ laddhaṃ dulladdhaṃ. **Yaṃ meti** yena kāraṇena mayi nānappakāraṇaṃ vilapantiyā tvaṃ pabbajitum icchasi, tena kāraṇena tādisassa puttassa labhanaṃ mama dulladdhaṃ nāmāti.

Bodhisatto evaṃ paridevamānāyapi mātaraṃ saddhiṃ kiñci na kathesi. Sā roditvā kanditvā sayameva ekamantaṃ aṭṭhāsī. Athassa pitu ārocesuṃ. So āgantvā ekaṃ tāva gāthamāha—

200. “Ko nāme’so dhammo,
Sutasoma kā ca nāma pabbajjā.
Yaṃ no amhe jiṇṇe,
Anapekkho pabbajasi devā”ti.

Tattha **yaṃ no amheti** yaṃ tvaṃ amhākaṃ putto samāno amhe jiṇṇe paṭijaggitabbakāle appaṭijaggitvā papāte silaṃ pavaṭṭento viya chaḍḍetvā anapekkho pabbajasi, tena taṃ vadāmi ko nāmeso tava dhammoti adhippāyo.

Taṃ sutvā mahāsatto tuṇhī ahosi. Atha naṃ pitā “tāta Sutasoma sacepi te mātāpitūsu sineho natthi, puttadhītaro te bahū taruṇā, tayā vinā vattitum na sakkhissanti, tesaṃ vuḍḍhippattakāle pabbajissasi”ti vatvā sattamaṃ gāthamāha—

201. “Puttāpi tuyhaṃ bahavo, daharā appattayobbanā.
Mañjū tepi taṃ apassantā, maññe dukkhaṃ nigacchantī”ti.

Tattha **mañjūti** madhuravacanā. **Nigacchantīti** nigacchissanti kāyikacetasikadukkhaṃ paṭilabhissantīti maññāmi.

Taṃ sutvā mahāsatto gāthamāha—

202. “Puttehi ca me etehi,
Daharehi appattayobbanchi.
Mañjūhi sabbehipi tumhehi,
Cirampi ṭhatvā vinā sabhāvo”ti¹.

1. Vinābhāvoti (Sī, Syā, I)

Tattha **sabbehipi tumhehī**ti tāta na kevalaṃ putteheva, atha kho tumhehipi aññehipi sabbasaṅkhārehi ciraṃ ṭhatvāpi dīghamaddhānaṃ ṭhatvāpi vināsaabhāvova¹ niyato. Sakalasmimpi hi lokasannivāse ekasaṅkhāropi nicco nāma natthīti.

Evaṃ mahāsatto pitu dhammakathaṃ kathesi. So tassa dhammakathaṃ sutvā tuṇhī ahosi. Athassa sattasatānaṃ bhariyānaṃ ārocayimsu. Tā ca pāsādā oruyha tassa santikaṃ gantvā gopphakesu gahetvā paridevamānā gāthamāhaṃsu—

203. “Chinnaṃ nu tuyhaṃ hadayaṃ,
Adu te karuṇā ca natthi amhesu.
Yaṃ no vikandantiyo,
Anapekkho pabbajasi devā”ti.

Tassattho—sāmi Sutasoma amhe vidhavā katvā gacchantassa appamattakassapi sinehassa abhāvena tava hadayaṃ amhesu chinnaṃ nu, udāhu karuṇāya abhāvena kāruṇṇaṃ vā natthi, yaṃ no evaṃ vikandantiyo pahāya pabbajasīti.

Mahāsatto tāsāṃ pādamūle parivattitvā paridevamānānaṃ paridevanasaddaṃ sutvā anantaraṃ gāthamāha—

204. “Na ca mayhaṃ chinnaṃ hadayaṃ,
Atthi karuṇāpi mayhaṃ tumhesu.
Saggañca patthayāno,
Tena ahaṃ pabbajissāmi”ti.

Tattha **saggañcā**ti ahaṃ saggañca patthayanto yasmā ayaṃ pabbajjā nāma Buddhādīhi vaṇṇitā, tasmā pabbajissāmi, tumhe mā cintayitthāti tā assāsesi.

Athassa aggamahesiyā ārocesuṃ. Sā garubhārā paripuṇṇagabbhāpi samānā āgantvā mahāsattaṃ vanditvā ekamantaṃ ṭhitā tisso gāthāyo abhāsi—

1. Vinābhāvova (Sī, Syā, I)

205. Dulladdham me āsi Sutasoma,
Yassa te aham bhariyā.
Yaṃ me vilapantiyā,
Anapekkho pabbajasi deva.

206. Dulladdham me āsi Sutasoma,
Yassa te aham bhariyā.
Yaṃ me kucchipaṭisandhim,
Anapekkho pabbajasi deva.

207. Paripakko me gabbho,
Kucchigato yāva naṃ vijāyāmi.
Māham ekā vidhavā,
Pacchā dukkhāni addakkhin”ti.

Tattha **yaṃ** **meti** yasmā mama vilapantiyā tvaṃ anapekkho pabbajasi, tasmā yaṃ mayā tava santikā aggamaheṣiṭṭhānaṃ laddham, taṃ dulladdhameva āsi. Dutiyagāthāya yasmā maṃ tvaṃ kucchipaṭisandhim pahāya anapekkho pabbajasi, tasmā yaṃ mayā tava bhariyattaṃ laddham, taṃ dulladdham meti attho. **Yāva nanti** yāvāhaṃ taṃ gabbhaṃ vijāyāmi, tāva adhivāsehi.

Tato mahāsatto gāthamāha—

208. “Paripakko te gabbho,
Kucchigato iṅgha tvaṃ vijāyassu.
Puttaṃ anomavaṇṇaṃ,
Taṃ hitvā pabbajissāmī”ti.

Tattha **puttanti** bhadde tava gabbho paripakkoti jānāmi, tvaṃ pana vijāyamānā puttaṃ vijāyissasi, na dhītaraṃ, sā tvaṃ sotthinā vijāyassu puttaṃ, ahaṃ pana saddhim tayā taṃ puttaṃ hitvā pabbajissāmiyevāti.

Sā tassa vacanaṃ sutvā sokaṃ sandhāretuṃ asakkonti “ito dāni paṭṭhāya deva amhākaṃ sirī nāma natthi”ti ubho hi hatthehi hadayaṃ dhārayamānā assūni muñcantī mahāsaddena paridevi. Atha naṃ samassāsento mahāsatto gāthamāha—

209. “Mā tvaṃ Cande rudi,
Mā soci vanatimiramattakkhi.
Āroha varapāsādam,
Anapekkho ahaṃ gamissāmī”ti.

Tattha **mā tvaṃ Cande rudīti** bhadde Candādevi tvaṃ mā rodi mā soci.
Vanatimiramattakkhīti girikaṇṇikapupphasamānante. Pāḷiyaṃ pana
“koviḷāratambakkhī”ti likhitaṃ, tassā koviḷārapupphaṃ viya tambanetteti
attho.

Sā tassa vacanaṃ sutvā ṭhātuṃ asakkontī pāsādaṃ āruyha rodamānā
nasīdi. Atha naṃ bodhisattassa jeṭṭhaputto disvā “kiṃ nu kho me mātā
rodantī nisinnā”ti taṃ pucchanto gāthamāha—

210. “Ko taṃ amma kopesi,
Kiṃ rodasi pekkhasi ca maṃ bālhaṃ.
Kaṃ avajjhaṃ ghātemi,
Ñātīnaṃ udikkhamānānaṃ”ti.

Tattha **kopesīti** amma ko nāma taṃ kopesi, ko te appiyaṃ akāsi.
Pekkkhasi cāti maṃ bālhaṃ pekkhantī kiṃ kāraṇā rodasīti adhippāyo. **Kaṃ**
avajjhaṃ ghātemīti aghātetabbampi kaṃ ghātemi attano ñātīnaṃ
udikkhamānānaññeva, akkhāhi meti pucchati.

Tato devī gāthamāha—

211. “Na hi so sakkā hantuṃ,
Vijitāvī yo maṃ tāta kopesi.
Pitā te maṃ tāta avaca,
Anapekkho ahaṃ gamissāmī”ti.

Tattha **vijitāvīti** tāta yo maṃ imissā pathaviyā vijitāvī kopesi,
appiyasamudācārena me hadaye kopaṇca sokaṇca pavesesi, so tayā hantuṃ
na sakkā, maṃ hi tāta tava pitā “ahaṃ rajjasiriṇca taṇca pahāya araṇṇaṃ
pavisitvā pabbajissāmī”ti avaca, idaṃ me rodanakāraṇanti.

So tassā vacanaṃ sutvā “amma kiṃ nāma tvaṃ kathesi, nanu evaṃ sante mayaṃ anāthā nāma bhavissāmā”ti paridevanto gāthamāha—

212. “Yohaṃ pubbe niyyāmi,
Uyyānaṃ mattakuñjare ca yodhemi.
Sutasome pabbajite,
Kathaṃ nu dāni karissāmī”ti.

Tassattho—Yo ahaṃ pubbe catu-ājaññayuttaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ rathaṃ abhiruyha uyyānaṃ gacchāmi, mattakuñjare ca yodhemi, aññehi ca assakīlādīhi kīlāmi, svāhaṃ idāni Sutasome pabbajite kathaṃ karissāmīti.

Athassa kaniṭṭhabhātā sattavassiko te ubhopi rodante disvā mātaraṃ upasaṅkamitvā “amma kiṃ kāraṇā tumhe rodathā”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā “tena hi mā rodatha, ahaṃ tātassa pabbajitum na dassāmī”ti ubhopi te assāsetvā dhātiyā saddhiṃ pāsādā oruyha pitu santikaṃ gantvā “tāta tvaṃ kira amhe akāmake pahāya ‘pabbajāmī’ti vadasi, ahaṃ te pabbajitum na dassāmī”ti pitaraṃ gīvāya daḥhaṃ gahetvā gāthamāha—

213. “Mātucca me rudantya,
Jeṭṭhassa ca bhātuno akāmassa.
Hatthepi te gahessaṃ,
Na hi gacchasi no akāmānan”ti.

Mahāsatto cintesi “ayaṃ me paripantham karoti, kena nu kho naṃ upāyena paṭikkamāpeyyan”ti. Tato dhātiṃ oloketvā “amma dhāti handimaṃ maṇikkhandhapīlandhanaṃ, taveso hotu hatthe, puttaṃ apanehi, mā me antarāyaṃ karī”ti sayam puttaṃ hatthe gahetvā apanetum asakkonto tassā lañjaṃ paṭijānetvā gāthamāha—

214. “Uṭṭhehi tvaṃ dhāti,
Imaṃ kumāraṃ ramehi aññattha.
Mā me paripanthamakāsi,
Saggaṃ mama patthayānassā”ti.

Tattha **imaṃ kumāra**nti amma dhāti tvaṃ uṭṭhehi, imaṃ kumāraṃ apanetvā āgantvā imaṃ maṇiṃ gahetvā aññattha naṃ abhiramehīti.

Sā lañjaṃ labhitvā kumāraṃ saññāpetvā ādāya aññattha gantvā paridevamānā gāthamāha—

215. “Yaṃ nūnimaṃ dadeyyaṃ¹ pabhaṅkaraṃ,
Ko nu me imināttho.
Sutasome pabbajite,
Kiṃ nu menaṃ karissāmi”ti.

Tassattho—yaṃ nūna ahaṃ imaṃ lañjatthāya gahitaṃ pabhaṅkaraṃ suppabhāsaṃ maṇiṃ dadeyyaṃ¹, ko nu mayhaṃ Sutasomanarinde pabbajite iminā attho, **kiṃ nu menaṃ karissāmi**, ahaṃ tasmim pabbajite imaṃ labhissāmi, labhantīpi ca kiṃ nu kho etaṃ karissāmi, passatha me kammanti.

Tato Mahāsenagutto cintesi “ayaṃ rājā ‘gehe me dhanam mandan’ti saññaṃ karoti mañña, bahubhāvamassa kathessāmi”ti. So uṭṭhāya vanditvā gāthamāha—

216. “Koso ca tuyhaṃ vipulo,
Koṭṭhāgāraṇca tuyhaṃ paripūraṃ.
Pathavī ca tuyhaṃ vijitā,
Ramassu mā pabbaji devā”ti.

Taṃ sutvā mahāsatto gāthamāha—

217. “Koso ca mayhaṃ vipulo,
Koṭṭhāgāraṇca mayhaṃ paripūraṃ.
Pathavī ca mayhaṃ vijitā,
Taṃ hitvā pabbajissāmi”ti.

Taṃ sutvā tasmim apagate Kulavaḍḍhanasetṭhi nāma uṭṭhāya vanditvā gāthamāha—

218. “Mayhampi dhanam pahūtam, saṅkhyātuṃ nopi deva sakkomi.
Taṃ te dadāmi sabbampi, ramassu mā pabbaji devā”ti.

Taṃ sutvā mahāsatto gāthamāha—

219. “Jānāmi dhanam pahūtam, Kulavaḍḍhana pūjito tayā ca’smi.
Saggañca patthayāno, tena aham pabbajissāmī”ti.

Taṃ sutvā Kulavaḍḍhane apagate mahāsatto Somadattam kaniṭṭhabhātaram āmantetvā “tāta aham pañjarapakkhitto vanakukkuṭo viya ukkaṇṭhito, maṃ gharāvāse anabhīrati abhibhavati, ajjeva pabbajissāmi, tvaṃ imaṃ rajjam paṭipajjā”ti rajjam niyyādentō gāthamāha—

220. “Ukkaṇṭhitosmi bālham, arati maṃ Somadatta āvisati.
Bahukāpi me antarāyā, ajjevāham pabbajissāmī”ti.

Taṃ sutvā sopi pabbajitukāmo taṃ dīpento itaram gāthamāha—

221. “Idam ca tuyham rucitam, Sutasoma ajjeva dāni tvaṃ pabbaja.
Ahampi pabbajissāmi, na ussahe tayā vinā aham ṭhātun”ti.

Atha naṃ so paṭikkhipitvā upaḍḍham gāthamāha—

222. “Na hi sakkā pabbajituṃ, nagare na hi paccati janapade cā”ti.

Tattha **na hi paccatī**ti idāneva tāva mama pabbajjādhippāyam sutvāva imasmim dvādasayojanike Sudassananagare ca sakalajanapade ca na paccati, koci uddhane aggim na jāleti, amhesu pana dvīsu pabbajitesu anāthāva raṭṭhavāsino bhavissanti, tasmā na hi sakkā tayā pabbajituṃ, ahameva pabbajissāmīti.

Taṃ sutvā mahājano mahāsattassa pādamūle parivattitvā paridevanto upaḍḍhagāthamāha—

“Sutasoma pabbajite, katham nu dāni karissāmā”ti.

Tato mahāsatto “alam mā socayittha, aham cirampi ṭhatvā tumhehi vinā bhavissāmi, uppanasaṅkhāro hi nicco nāma natthi”ti mahājanassa dhammam kathento āha—

223. “Upanīyatidaṃ maññe, parittaṃ udakaṃva caṅkavāramhi.
Evaṃ suparittake jīvite, na ca pamajjitum kālo.

224. Upanīyatidaṃ maññe, parittaṃ udakaṃva caṅkavāramhi.
Evaṃ suparittake jīvite, andhabālā pamajjanti.

225. Te vaḍḍhayanti nirayaṃ, tiracchānayaniṃca pettivisayaṃca.
Taṇhāya bandhanabaddhā, vaḍḍhenti asurakāyaṃ”ti.

Tattha **upanīyatidaṃ maññeti** tāta “idaṃ jīvitaṃ upanīyati”ti ahaṃ maññāmi. Aññesu suttesu upasaṃharaṇattho upaniyyanatto, idha pana pariyādānattho. Tasmā yathā parittaṃ udakaṃ rajakānaṃ khāracaṅkavāre pakkhittaṃ sīghaṃ pariyādiyati, tathā jīvitampi. Evaṃ suparittake jīvite taṃ parittakaṃ āyusaṅkhāraṃ gahetvā vicarantānaṃ sattānaṃ na puñṇakiriyaṃ pamajjitum kālo, appamādova kātum vaṭṭatīti ayamettha attho. **Andhabālā pamajjantīti** ajarāmarā viya hutvā gūthakalale sūkarā viya hutvā kāmapaṅke nimujjantā pamajjanti. **Asurakāyanti** kālakaṇṇika-asurayoniṃca vaḍḍhentīti attho.

Evaṃ mahāsatto mahājanassa dhammaṃ desetvā Pubbakam¹ nāma pāsādaṃ āruyha sattamāya bhūmiyā ṭhito khaggena cūlaṃ chinditvā “ahaṃ tumhākaṃ kiñci na homi, attano rājānaṃ gaṇhathā”ti saveṭhanaṃ cūlaṃ mahājanassa antare khiṇi. Taṃ gahetvā mahājano bhūmiyaṃ parivaṭṭento parivaṭṭento paridevi. Tasmim̐ ṭhāne mahantaṃ rajaggaṃ utṭhahi. Paṭikkamitvā ṭhitaṃ taṃ oloketvā “rañṇā cūlaṃ chinditvā saveṭhanā cūlā mahājanassa antare khittā bhavissati, tenāyaṃ pāsādassa avidūre rajavaṭṭi uggatā”ti paridevanto gāthamāha—

226. “Ūhaññate rajaggaṃ avidūre, Pubbakamhi ca pāsāde.
Maññe no kesā chinnā, yasassino dhammarājassā”ti.

Tattha **ūhaññateti** utṭhahati. **Rajagganti** rajakkhandho. **Avidūreti** ito amhākaṃ ṭhitaṭṭhānato avidūre. **Pubbakamhīti** Pubbakapāsādassa² samīpe. **Maññe noti** amhākaṃ dhammarājassa kesā chinnā bhavissantīti maññāma.

1. Pupphakam̐ (Sī, Syā, I)

2. Pupphakamhīti pupphakapāsādassa (Sī, Syā, I)

Mahāsatto paricārikam pesetvā pabbajitaparikkhāre āharāpetvā kappakena kesamassum ohārāpetvā alaṅkāraṁ sayanapiṭṭhe pātetvā rattapaṭānaṁ dasāni chinditvā tāni kāsāyāni nivāsetvā mattikāpattāṁ vāma-amsakūṭe laggetvā kattaradaṇḍaṁ ādāya mahātale aparāparaṁ caṅkamitvā pāsādā otaritvā antaravīthiṁ paṭipajji. Gacchantaṁ pana naṁ na koci sañjāni. Athassa sattaṣaṭṭha khattiyakaññā pāsādaṁ abhiruhitvā taṁ adisvā ābharaṇabhaṇḍameva disvā otaritvā avasesānaṁ soḷasasahassānaṁ itthiṇaṁ santikaṁ gantvā “amhākaṁ¹ piyasāmiko Sutasomamahissaro pabbajito”ti mahāsaddena paridevamānāva bahi nikkhamiṁsu. Tasmim̐ khaṇe mahājano tassa pabbajitabhāvaṁ aññāsi, sakalanagaraṁ saṅkhubhitvā “rājā kira no pabbajito”ti rājadvāre sannipati, mahājano “idha rājā bhavissati, ettha bhavissati”ti pāsādādīni rañño paribhogatṭhānāni gantvā rājānaṁ adisvā—

227. “Ayamassa pāsādo, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇo.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

228. Ayamassa pāsādo, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇo.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

229. Idamassa kūṭāgāraṁ, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

230. Idamassa kūṭāgāraṁ, sovaṇṇapupphamālyavītikiṇṇaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

231. Ayamassa asokavanikā, supupphitā sabbakālikā rammā.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

232. Ayamassa asokavanikā, supupphitā sabbakālikā rammā.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.

233. Idamassa uyyānaṁ, supupphitaṁ sabbakālikaṁ rammaṁ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.

1. Tumhākaṁ (Sī, Syā, I)

234. Idamassa uyyānaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.
235. Idamassa kaṇikāraṇaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.
236. Idamassa kaṇikāraṇaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.
237. Idamassa pāṭalivaṇaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.
238. Idamassa pāṭalivaṇaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.
239. Idamassa ambavanaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.
240. Idamassa ambavanaṃ, supupphitaṃ sabbakālikaṃ rammaṃ.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghena.
241. Ayamassa pokkharāṇī, saṅchannā aṇḍajehi vītikiṇṇā.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo itthāgārehi.
242. Ayamassa pokkharāṇī, saṅchannā aṇḍajehi vītikiṇṇā.
Yahimanuvicari rājā, parikiṇṇo ñātisaṅghenā”ti—

imāhi gāthāhi paridevanto vicari.

Tattha **vītikiṇṇoti** sovaṇṇapupphehi ca nānāmālyehi ca samokiṇṇo.
Parikiṇṇoti parivārīto. **Itthāgārehi**ti dāsiyo upādāya itthiyo itthāgārā nāma.
Ñātisaṅghenāti amaccāpi idha ñātayo eva. **Kūṭāgāranti** sattaratanavicitto
sayanakūṭāgāragabbho. **Asokavanikā**ti asokavanabhūmi. **Sabbakālikā**ti
sabbakālaparibhogakkhamā niccapupphitā vā¹. **Uyyānanti**
Nandanavanacittalatāvanasadisaṃ

1. Ca (Sī, Syā)

uyyānaṃ. **Sabbakālikanti** chasupi utūsu uppajjanakapupphaphala-
sañchannaṃ. Kaṇikāraṇaṇādisu **sabbakālikanti** sabbakāle
supupphitaphalitameva. **Sañchannāti** nānāvidhehi jalajathalajakusumehi
sutṭhu sañchannā. **Aṇḍajehi vītikiṇṇāti** sakuṇasaṃghehi okiṇṇā.

Evam tesu tesu ṭhānesu paridevitvā mahājano puna rājaṅgaṇaṃ
āgantvā—

243. “Rājā vo kho pabbajito,
Sutasomo rajjaṃ imaṃ pahatvāna.
Kāsāyavatthavasano,
Nāgo va ekako caratī”ti—

gāthaṃ vatvā attano ghare vibhavaṃ pahāya puttadhītaro hattesu gahetvā
nikkhamitvā bodhisattasseva santikaṃ agamāsi, tathā mātāpitāro puttadārā
soḷasasahassā ca nāṭakitthiyo. Sakalanagaraṃ tucchaṃ viya ahoṣi,
janapadavāsinopi tesaṃ pacchato pacchato gamiṃsu. Bodhisatto
dvādasayojanikaṃ parisāṃ gahetvā Himavantābhimukho pāyāsi. Athassa
abhinikkhamanaṃ ṇatvā Sakko Vissakammaṃ āmantetvā “tāta Vissakamma
Sutasomamahārājā abhinikkhamanaṃ nikkhanto, vasanaṭṭhānaṃ laddhuṃ
vaṭṭati, samāgamo ca mahā bhavissati, gaccha Himavantaṭṭhānāse Gaṅgātīre
tiṃsayojanāyāmaṃ pañcadasayojanavitthataṃ¹ assamapadaṃ māpehi”ti
pesesi. So tathā katvā tasmaṃ assamapade pabbajitaparikkhāre paṭiyādetvā
ekapadikamaggaṃ māpetvā² devalokameva gato.

Mahāsatto tena maggena gantvā taṃ assamapadaṃ pavisitvā paṭhamāṃ
sayāṃ pabbajitvā pacchā sese pabbājesi, aparabhāge bahū pabbajimsu.
Tiṃsayojanikaṃ ṭhānaṃ paripūri. Vissakammena pana
assamaṃpitanīyāmo ca bahūnaṃ pabbajitaniyāmo ca bodhisattassa
assamapadasaṃvidahitaniyāmo ca **Hatthipālajātaka**³ āgatanayeneva
veditabbo. Tattha mahāsatto yassa yas seva kāmavitakkādi micchāvitakko
uppajjati, taṃ taṃ ākāseṇa upasaṅkamitvā ākāse pallaṅkena nisīditvā
ovadanto gāthādvayamāha—

1. Pañcayojanavitthataṃ (Sī, Syā, I) 2. Nīharitvā (Sī, Syā, I) 3. Khu 5. 350 piṭṭhe.

244. “Māssu pubbe ratikīlītāni, hasitāni ca anussaritttha.
Mā vo kāmā hanim̐su, rammaṃ hi Sudassanaṃ nagaraṃ.

245. Mettacittaṅca bhāvētha, appamāṇaṃ divā ca ratto ca.
Agacchittha devapuraṃ, āvāsaṃ puñṇakammaṇaṃ”ti.

Tattha **ratikīlītānī**ti kāmaratiyo ca kāyavācākhiddhavasena¹
pavattakīlītāni ca. **Mā vo kāmā hanim̐sūti** mā tumhe vatthukāmakilesakāmā
hanim̐su. **Rammaṃ hīti** Sudassananagaraṃ nāma ramaṇīyaṃ, taṃ mā
anussaritttha. **Mettacittanti** idaṃ desanāmatameva, so pana cattāropi
brahmavihāre ācikkhi. **Appamāṇanti** appamāṇasattārammaṇaṃ.
Agacchitthāti gamissatha. **Devapuranti** brahmalokaṃ.

Sopi isigaṇo tassovāde ṭhatvā brahmalokaparāyaṇo ahoṣīti sabbaṃ
Hatthipālajātake āgatanayeneva kathetabbaṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi
Tathāgato mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā jātaṃ
samodhānesi “tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ, Candādevī
Rāhulamātā, jeṭṭhaputto Sāriputto, kaniṭṭhaputto Rāhulo, dhāti Khujjuttarā,
Kulavaḍḍhanasetṭhi Kassapo, Mahāsenagutto Moggallāno,
Somadattakumāro Ānando, sesaparisā Buddhaparisā, Sutasomarājā pana
ahameva ahoṣin”ti.

Cūlasutasomajātakavaṇṇanā pañcamā.

Jātakuddānaṃ

Suvapaṇḍitajambuka kuṇḍalino,
Varakaññaṃmalambusajātaṃ ca.
Pavaruttamasāṅkhasirīvhayako,
Sutasoma-arindamarājavaro.

Cattālīsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kāyavācācittakīlāvasena (Sī, Syā)

18. Paṇṇāsanipāta

1. Niḷinikājātakavaṇṇanā (526)

Uddayhate janapadoti idaṃ Satthā Jetavane viharanto purāṇadutiyaikāpalobhanam ārabha kathesi. Kathento ca taṃ bhikkhum “kena ukkaṇṭhāpitosī”ti pucchitvā “purāṇadutiyaikāyā”ti vutte “na esā kho bhikkhu idāneva tava anattakārikā, pubbepi tvaṃ etaṃ nissāya jhānā parihāyitvā mahāvināsaṃ patto”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto udiccabrāhmaṇamahāsālakule nibbattitvā vayappatto uggahitasippo isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhīṇṇā nibbattetvā Himavantapadese vāsaṃ kappesi. Alambusājātake vuttanayeneva taṃ paṭicca ekā migī gabbhaṃ paṭilabhitvā puttaṃ vijāyi, “Isisīṅgo”tvevassa nāmaṃ ahosi. Atha naṃ pitā vayappattaṃ pabbājetvā kaṣiṇaparikkammaṃ uggaṇhāpesi. So na cirasseva jhānābhīṇṇā uppādetvā jhānasukhena kīḷi, ghoratapo paramadhitindriyo¹ ahosi. Tassa sīlatejena Sakkassa bhavanaṃ kampi. Sakko āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā “upāyenassa sīlaṃ bhindissāmī”ti tīṇi saṃvaccharāṇi sakalakāsiraṭṭhe vuṭṭhiṃ nivāresi, raṭṭhaṃ aggidaḍḍhaṃ viya ahosi. Sasse asampajjamāne dubbhikkhapīḷitā manussā sannipatitvā rājaṅgaṇe upakkosimsu. Atha ne rājā vātapāne ṭhito “kiṃ etaṃ”ti pucchi. Mahārāja tīṇi saṃvaccharāṇi devassa avassantattā² sakalaraṭṭhaṃ uddayhati, manussā dukkhitā, devaṃ vassāpehi devāti. Rājā sīlaṃ samādiyitvā uposathaṃ upavasantopi vassaṃ vassāpetuṃ nāsakkihi.

Tasmaṃ kāle Sakko aḍḍharattasamaye tassa sirigabbhaṃ pavisitvā ekobhāsaṃ katvā vehāse aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvā “kosi tvaṃ”ti pucchi. Sakkohamasmīti. Kenatthenāgatosīti. Vassati te

1. Paramābhijitindriyo (Sī, Syā)

2. Avassantassa (Sī, Syā, I)

mahārāja raṭṭhe devoti. Na vassatīti. Jānāsi panassa avassanakāraṇanti. Na jānāmi sakkāti. Mahārāja Himavantapadese Isisiṅgo nāma tāpaso paṭivasati ghoratapo paramadhitindriyo. So nibaddham deve vassante kujjhitvā ākāsaṃ olokesi, tasmā devo na vassatīti. Idāni panettha kiṃ kātabbanti. Tassa tape bhinne devo vassissatīti. Ko panassa tapam bhinditum samatthoti. Dhītā te mahārāja Niḷinikā samatthā, tam pakkosāpetvā “asukatṭhānam nāma gantvā tāpasassa tapam bhindāhi”ti peschīti. Evaṃ so rājānam anusāsivā sakaṭṭhānameva agamāsi. Rājā punadivase amaccehi saddhim mantetvā dhītaram pakkosāpetvā paṭhamam gāthamāha—

1. “Uddayhate¹ janapado, raṭṭhañcāpi vinassati.
Ehi Niḷinike² gaccha, tam me brāhmaṇamānayā”ti.

Tattha **tam meti** tam mama anattakāriṃ brāhmaṇam attano vasaṃ ānehi, kilesarativasenassa sīlam bhindāhīti.

Tam sutvā sā dutiyam gāthamāha—

2. “Nāham dukkhakkhamā rāja, nāham addhānakovidā.
Katham aham gamissāmi, vanaṃ kuñjarasevitan”ti.

Tattha **dukkhakkhamā**ti aham mahārāja dukkhassa khamā na homi, addhānampi na jānāmi, sāham katham gamissāmīti.

Tato rājā dve gāthāyo abhāsi—

3. “Phītaṃ janapadam gantvā, hatthinā ca rathena ca.
Dārusaṅghāṭayānena, evaṃ gaccha Niḷinike.

4. Hatthi-assarathe¹ pattī, gacchevādāya khattiye.
Taveva vaṇṇarūpena, vasaṃ ta’ mānayissasī”ti.

Tattha **dārusaṅghāṭayānenā**ti amma Niḷinike na tvam padasā gamissasi, phītaṃ pana subhikkham khemaṃ attano janapadam hatthivāhanehi ca rathavāhanehi

1. Uddayhate (Sī, I)

2. Naḷinike (Sī, Syā, I)

3. Hatthī assarathā (Sī, I), hatthī assā rathā (Syā)

ca gantvā tato parampi ajjhokāse paṭicchannena vayhādīnā udakatṭhāne nāvāsaṅkhātena dārusaṅghāṭayānena gaccha. **Vaṇṇarūpenāti** evaṃ akilamamānā gantvā tava vaṇṇena ceva rūpasampadāya ca taṃ brāhmaṇaṃ attano vasaṃ ānayaṣṣāsi.

Evaṃ so dhītārā saddhiṃ akathetabbampi raṭṭhaparipālanāṃ nissāya kathesi. Sāpi “sādhū”ti sampaṭicchhi. Athassā sabbāṃ dātabbayuttakaṃ datvā amaccehi saddhiṃ uyyojesi. Amaccā taṃ ādāya paccantaṃ patvā tattha khandhāvāraṃ nivāsāpetvā rājadhītaraṃ ukkhipāpetvā vanacarakena desitena maggena Himavantaṃ pavisitvā pubbaṇhasamaye tassa assamapadassa samīpaṃ pāpuṇiṃsu. Tasmīṃ khaṇe bodhisatto puttaṃ assamapade nivāsāpetvā¹ sayāṃ phalāphalattāya araṇṇaṃ paviṭṭho hoti. Vanacarako sayāṃ assamaṃ agantvā tassa pana dassanaṭṭhāne ṭhatvā Niḷinikāya taṃ dassento dve gāthā abhāsi—

5. “Kadalīdhajapañṇāṇo, ābhujīparivārīto.

Eso padissati rammo, Isisīṅgassa assamo.

6. Eso aggiṣṣa saṅkhāto, eso dhūmo padissati.

Mañṇe no aggiṃ hāpeti, Isisīṅgo mahiddhiko”ti.

Tattha kadalīsaṅkhātā dhajā pañṇāṇaṃ² assāti **kadalīdhajapañṇāṇo**. **Ābhujīparivārīto**ti bhujapattavanaparikkhitto. **Saṅkhāto**ti eso aggiṃ assa Isisīṅgassa jhānena saṅkhāto paccakkhagato³ jalati. **Mañṇe no agginti** aggiṃ no hāpeti juhati paricaratīti mañṇāmi.

Amaccāpi bodhisattassa araṇṇaṃ paviṭṭhavelāya assamaṃ parivāretvā ārakkhaṃ ṭhapetvā rājadhītaraṃ isivesaṃ gāhāpetvā suvaṇṇacīrakena nivāsanapārūpanaṃ katvā sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā tantubaddhaṃ cittageṇḍukaṃ gāhāpetvā assamapadaṃ pesetvā sayāṃ bahi rakkhantā aṭṭhaṃsu. Sā tena geṇḍukena kilāntī caṅkamakoṭiyaṃ otari. Tasmīṃ khaṇe Isisīṅgo paṇṇasāladvāre pāsāṇaphalake nisinno hoti. So taṃ āgacchantiṃ disvā bhītatasito uṭṭhāya paṇṇasālaṃ pavisitvā

1. Nivattetvā (Sī, Syā, I)

2. Kadalīsaṅkhātā dhajapañṇāṇaṃ (Ka)

3. Paccakkhato (Ka)

aṭṭhāsi. Sāpissa paṇṇasāladvāraṃ gantvā kīḷiyeva. Satthā tañca tato uttari ca attham pakāsento tisso gāthā abhāsi—

7. “Tañca disvāna āyantim, āmuttamaṇikuṇḍalaṃ.
Isisiṅgo pāvisi bhīto, assamaṃ paṇṇachādanaṃ.

8. Assamassa ca sā dvāre, geṇḍukena’ssa kīḷati.
Vidaṃsayantī aṅgāni, guyhaṃ pakāsītāni ca.

9. Tañca disvāna kīḷantim, paṇṇasālagato jaṭi.
Assamā nikkhamitvāna, idaṃ vacanamabravī”ti.

Tattha **geṇḍukena’ssāti** assa Isisiṅgassa assamadvāre geṇḍukena kīḷati. **Vidaṃsayantī**ti dassentī. **Guyhaṃ pakāsītāni cāti** guyhañca rahassaṅgaṃ pakāsītāni ca pākaṭāni mukhahatthādīni. **Abravīti** so kira paṇṇasālāya ṭhatvā cintesi “sacāyaṃ yakkho bhaveyya, paṇṇasālaṃ pavisitvā maṃ¹ murumurāpetvā khādeyya, nāyaṃ yakkho, tāpaso bhavissatī”ti assamā nikkhamitvā pucchanto gāthamāha—

10. “Ambho ko nāma so rukkho, yassa te’vaṃgataṃ phalaṃ.
Dūrepi khittaṃ pacceti, na taṃ ohāya gacchatī”ti.

Tattha **yassa te’vaṃgataṃ phalanti** yassa tava rukkhassa evaṃgatikaṃ manoramaṃ phalaṃ. **Ko nāma so rukkhoti** citragenḍukassa adiṭṭhapubbattā “rukkhaphalena tena bhavitabban”ti maññamāno evaṃ pucchati.

Athassa sā rukkhaṃ ācikkhantī gāthamāha—

11. “Assamassa mama brahme, samīpe Gandhamādane.
Bahavo tādisā rukkhā, yassa te’vaṃgataṃ phalaṃ.
Dūrepi khittaṃ pacceti, na maṃ ohāya gacchatī”ti.

Tattha **samīpe Gandhamādaneti** Gandhamādanapabbate mama assamassa samīpe. **Yassa te’vaṃgatanti** yassa evaṃgataṃ, **ta-kāro** byañjanasandhikaroti.

1. Mama maṃsaṃ (Sī, Syā)

Iti sā musāvādaṃ abhāsi. Itaropi saddahitvā “tāpaso eso”ti saññāya paṭisanthāraṃ karonto gāthamāha—

12. “Etū bhavaṃ assami’maṃ adetu,
Pajjañca bhakkhañca paṭicca dammi.
Idamāsaṇaṃ atra bhavaṃ nisīdatu,
Ito bhavaṃ mūlaphalāni bhuñjatū”ti.

Tattha **assami’maṃ** assamaṃ imaṃ bhavaṃ pavisatu. **Adetū**ti yathāsannihitaṃ āhāraṃ paribhuñjatu. **Pajjanti** pādabbhañjanaṃ. **Bhakkhanti** madhuraphalāphalaṃ. **Paṭicchāti** paṭiggaṇha. **Idamāsananti** pavittṭhakāle evamāha.

Tassā¹ paññasālaṃ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nisīdantiyā suvaṇṇacīrake dvidhā gate sarīraṃ appaṭicchannaṃ ahosi. Tāpaso mātugāmasarīrassa adiṭṭhapubbattā taṃ disvā “vaṇo eso”ti saññāya evamāha—

13. “Kiṃ te idaṃ ūrūnamantarasmim,
Supicchitaṃ kaṇharivappakāsati.
Akkhāhi me pucchito etamatthaṃ,
Kose nu te uttamaṅgaṃ pavittṭhan”ti.

Tattha **supicchitanti** dvinnam ūrūnaṃ samāgamakāle suphusitaṃ sippipuṭamukhasaṇṭhānaṃ. Subhalakkhaṇena hi asamannāgatāya taṃ ṭhānaṃ āvāṭadhātukaṃ hoti; samannāgatāya abbhunnataṃ sippipuṭamukhasaṇṭhānaṃ. **Kaṇharivappakāsati**ti ubhosu passesu kālakam viya khāyati. **Kose nu te uttamaṅgaṃ pavittṭhanti** tava uttamaṅgaṃ liṅgasāṇṭhānaṃ na paññāyati, kiṃ nu taṃ tava sarīrasaṅkhāte kose pavittṭhanti pucchati.

Atha naṃ sā vañcayanti gāthādvayamāha—

14. “Ayaṃ vane mūlaphalesanaṃ caraṃ,
Āsādayim acchaṃ sughorarūpaṃ.
So maṃ patitvā sahasā’jjhapatto,
Panujja maṃ abbahi uttamaṅgaṃ.

1. Kiṃ te idanti tassā (Sī, Syā, I)

15. Svāyaṃ vaṇo khajjati kaṇḍuvāyati,
 Sabbañca kālāṃ na labhāmi sātāṃ.
 Paho bhavaṃ kaṇḍumimaṃ vinetuṃ,
 Kurutaṃ bhavaṃ yācito brāhmaṇatthan”ti.

Tattha **āsādayinti** ghaṭṭesiṃ, āgacchantaṃ disvā leḍḍunā paharinti attho.
Patitvāti upadhāvitvā. **Sahasā’jjhappattoti** mamaṃ sahasā ajjhappatto
 sampatto. **Panujjāti** atha maṃ pātetvā. **Abbahīti** mukhena mama
 uttamaṅgaṃ luñcitvā pakkāmi, tato paṭṭhāya imasmiṃ ṭhāne vaṇo jāto.
Svāyanti so ayaṃ tato paṭṭhāya mayhaṃ vaṇo khajjati ceva kaṇḍuvañca
 karoti, tappaccayā sāhaṃ sabbakālāṃ kāyikacetasikasukhaṃ na labhāmi.
Pahoti pahu samattho. **Brāhmaṇatthanti** bhavaṃ mayā yācito imaṃ
 brāhmaṇassa atthaṃ karotu, idaṃ me dukkhaṃ harāhīti vadati.

So tassā musāvādaṃ “sabhāvo”ti saddahitvā “sace te evaṃ sukhaṃ hoti,
 karissāmi”ti taṃ padesaṃ oloketvā anantaraṃ gāthamāha—

16. “Gambhīrarūpo te vaṇo salohito,
 Apūtiko vaṇagandho mahā ca.
 Karomi te kiñci kasāyayogaṃ,
 Yathā bhavaṃ paramasukhī bhaveyyā”ti.

Tattha **salohitoti** rattobhāso. **Apūtikoti** pūtimaṃsarahito. **Vaṇagandhoti**¹
 thokaṃ duggandho. **Kasāyayoganti** ahaṃ keci rukkhakasāye gahetvā tava
 ekaṃ kasāyayogaṃ karomīti.

Tato Nīlinikā gāthamāha—

17. “Na mantayogā na kasāyayogā,
 Na osadhā brahmacāri kamanti.
 Yaṃ te mudu tena² vinehi kaṇḍuṃ,
 Yathā ahaṃ paramasukhī bhaveyyan”ti.

1. Pakkagandhoti (Sī, Syā), pannagandhoti (I)

2. Ghaṭṭe mudukena (Ka)

Tattha **kamantī**ti bho brahmacāri imasmim mama vaṇe neva mantayogā, na kasāyayogā; na pupphaphalādīni osadhāni kamanti, anekavāraṃ katchipi tehi etassa phāsukabhāvo na bhūtapubbo. Yaṃ pana te etaṃ mudu aṅgajātaṃ, tena ghaṭṭiyamānasseva tassa kaṇḍu na hoti, tasmā tena vinehi kaṇḍunti.

So “saccaṃ eso bhaṇatī”ti sallakkhetvā “methunasamsaggena sīlaṃ bhijjati, jhānaṃ antaradhāyati”ti ajānanto mātugāmassa adiṭṭhapubbattā methunadhammassa ca ajānanabhāvena “bhesajjan”ti vadantiyā tāya methunaṃ paṭisevi. Tāvadevassa sīlaṃ bhijji, jhānaṃ parihāyi. So dve tayo vāre samsaggaṃ katvā kilanto hutvā nikkhamitvā saraṃ oruyha nhatvā paṭippassaddhadaratho āgantvā paṇṇasālāyaṃ nisīditvā punapi taṃ “tāpaso”ti maññaṃāno vasanaṭṭhānaṃ pucchanto gāthamāha—

18. “Ito nu bhoto katamena assamo,
Kacci bhavaṃ abhiramasi araṇṇe.
Kacci nu te mūlaphalaṃ pahūtaṃ,
Kacci bhavantaṃ na vihiṃsanti vālā”ti.

Tattha **katamenā**ti ito katamena disābhāgena bhoto assamo. **Bhavanti** ālapanametaṃ.

Tato Niḷinikā catasso gāthāyo abhāsi—

19. “Ito ujum uttarāyaṃ disāyaṃ,
Khemā nadī Himavatā pabhāvī.
Tassā tīre assamo mayha rammo,
Aho bhavaṃ assamaṃ mayhaṃ passe.

20. Ambā ca sālā tilakā ca jambuyo,
Uddālakā pāṭaliyo ca phullā.
Samantato kimpurisābhigītaṃ,
Aho bhavaṃ assamaṃ mayhaṃ passe.

21. Tālā ca mūlā ca phalā ca me'ttha,
 Vaṇṇena gandhena upetarūpaṃ.
 Taṃ bhūmibhāgehi upetarūpaṃ,
 Aho bhavaṃ assamaṃ mayhaṃ passe.

22. Phalā ca mūlā ca pahūtame'ttha,
 Vaṇṇena gandhena rasenupeṭā.
 Āyanti ca luddakā taṃ padesaṃ,
 Mā me tato mūlaphalaṃ ahāsun'ti.

Tattha **uttarāyanti** uttarāya. **Khemāti** evaṃnāmikā nadī. **Himavatā pabhāvīti**¹ Himavantato pavattati. **Ahoti** patthanatthe nipāto. **Uddālakāti** vātaghātakā. **Kimpurisābhigīti** samantato parivāretvā madhurasaddena gāyantehi kimpurisehi abhigītaṃ. **Tālā ca mūlā ca phalā ca me'tthāti** ettha mama assame pāsādikā tālarukkhā ca tesaññeva vaṇṇagandhādisampannā kandasāṅkhātā mūlā ca phalā ca. **Pahūtame'ttāti** nānārukkhaphalā ca rukkhavallimūlā ca pahūtā ettha. **Mā me tatoti** taṃ mama assamapadaṃ sambahulā luddakā āgacchanti, mayā cettha āharitvā ṭhapitaṃ bahu madhurasamūlaphalāphalaṃ atthi, te mayi cirāyante mūlaphalāphalaṃ hareyyuṃ. Te tato mama mūlaphalāphalaṃ mā harimisu, tasmā sacepi mayā saddhiṃ āgantukāmo, ehi, no ce, ahaṃ gamissāmīti āha.

Taṃ sutvā tāpaso yāva pitu āgamanā adhivāsāpetuṃ gāthamāha—

23. “Pitā mamaṃ mūlaphalesanaṃ gato,
 Idāni āgacchati sāyakāle.
 Ubhova gacchāmase assamaṃ taṃ,
 Yāva pitā mūlaphalato etū”ti.

Tattha **ubhova gacchāmaseti** mama pitu ārocetvā ubhova gamissāma.

1. Pabhātīti (Sī, Syā, I)

Tato sā cintesi “ayaṃ tāva araṇṇeva vaḍḍhitabhāvena mama itthibhāvaṃ na jānāti, pitā panassa maṃ disvāva jānitvā ‘tvaṃ idha kiṃ karosī’ti kājakoṭiyā paharitvā sīsampi me bhindeyya, tasmim anāgateyeveva mayā gantum vaṭṭati, āgamanakammampi me niṭṭhitan”ti. Sā tassa āgamanūpāyaṃ ācikkhantī itaraṃ gāthamāha—

24. “Aññe bahū isayo sādhurūpā,
Rājīsayo anumagge vasanti.
Teyeva pucchesi mama’ssamaṃ taṃ,
Te taṃ nayissantī mamaṃ sakāse”ti.

Tattha **rājīsayoti** samma mayā na sakkā cirāyitum, aññe pana sādhusabhāvā rājīsayo ca brāhmaṇīsayo ca anumagge mama assamamaggapasse vasanti, ahaṃ tesaṃ ācikkhitvā gamissāmi, tvaṃ te puccheyyāsi, te taṃ mama santikaṃ nayissantīti.

Evaṃ sā attano palāyanūpāyaṃ katvā paṇṇasālato nikkhamitvā taṃ olokontameva “tvaṃ nivattā”ti vatvā āgamanamaggeneva amaccānaṃ santikaṃ agamāsi. Te taṃ gahetvā khandhāvāraṃ gantvā anupubbena Bārāṇasim pāpuṇimsu. Sakkopi taṃ divasameva tussitvā sakalaratṭhe devaṃ vassāpesi, tato subhikkhaṃ janapadaṃ ahosi. Isisīngatāpasassapi tāya pakkantamattāya eva kāye ḍāho uppajji. So kampanto paṇṇasālaṃ pavisitvā vākacīraṃ pārupitvā socanto nipajji. Bodhisatto sāyaṃ āgantvā puttaṃ apassanto “kahaṃ nu kho gato”ti kājaṃ otāretvā paṇṇasālaṃ pavisitvā taṃ nipannakaṃ disvā “tāta kiṃ karosī”ti piṭṭhiṃ parimajjanto tisso gāthā abhāsi—

25. “Na te kaṭṭhāni bhinnāni, na te udakamābhataṃ.
Aggīpi te na hāpito, kiṃ nu mandova jhāyasi.

26. Bhinnāni kaṭṭhāni huto ca aggi,
Tapanīpi te samitā brahmacārī.
Piṭṭhañca mayhaṃ udakañca hoti,
Ramasi tvaṃ brahmabhūto puratthā.

27. Abhinnakaṭṭhosi anābhatodako,
 Ahāpitaggīsi asiddhabhojano.
 Na me tuvaṃ ālapasī mama'jja,
 Naṭṭhaṃ nu kiṃ cetasikañca dukkhaṃ”ti.

Tattha **bhinnānī**ti araṇṇato uddhaṭāni. **Na hāpitoti**¹ na jalito. **Bhinnānī**ti pubbe tayā mamāgamanavelāya kaṭṭhāni uddhaṭāneva honti. **Huto ca aggī**ti aggi ca huto hoti. **Tapanī**ti visibbana-aggisāṅkhātā tapanīpi te samitāva sayameva saṃvidahitāva hoti. **Piṭhanti** mama āsanatthāya pīṭhañca paññattameva hoti. **Udakañcā**ti pādadhovana-udakampi upaṭṭhāpitameva hoti. **Brahmabhūto**ti tuvampi ito puratthā seṭṭhabhūto imasmiṃ assame abhiraṃasi. **Abhinnakaṭṭhosī**ti so dāni ajja anuddhaṭakakṭṭhosi. **Asiddhabhojanoti** na te kiñci amhākaṃ kandaṃvā vā paṇṇaṃ vā seditaṃ. **Mama'jjāti** mama putta ajja na me tvaṃ ālapasi. **Naṭṭhaṃ nu kinti** kiṃ nu te naṭṭhaṃ vā, kiṃ cetasikaṃ vā dukkhaṃ, akkhāhi me nipanna-kāraṇanti pucchati.

So pitu vacanaṃ sutvā taṃ kāraṇaṃ kathento āha—

28. “Idhāgamā jaṭilo brahmacārī,
 Sudassaneyyo sutanū vineti.
 Nevātidīgho na panātirasso,
 Sukaṇhakaṇhacchadanehi bhoto.
29. Amassujāto apurāṇavaṇṇī,
 Ādhārarūpañca panassa kaṇṭhe.
 Dve yamā gaṇḍā ure Sujātā,
 Suvaṇṇatindukanibhā pabhassarā.
30. Mukhañca tassa bhusadassaneyyaṃ,
 Kaṇṇesu lambanti ca kuñcitaggā.
 Te jotare carato māṇavassa,
 Suttañca yaṃ saṃyamaṇaṃ jaṭānaṃ.

1. Na hāsitoti (Sī, Syā)

31. Aññā ca tassa saṃyamāni catasso,
 Nīlā pītā lohikā ca setā.
 Tā piṃsare carato māṇavassa,
 Tiriṭisaṅghāriva pāvusamhi.
32. Na mikhalaṃ muñjamayaṃ dhāreti,
 Na santhare no pana pabbajassa.
 Tā jotare jaghanantare vilaggā,
 Sateratā vijjurivantalikkhe.
33. Akhīlakāni ca avaṇṭakāni,
 Heṭṭhā nabhyā kaṭṭisamohitāni.
 Aghaṭṭitā niccakīlaṃ karonti,
 Haṃ tāta kiṃ rukkhaphalāni tāni.
34. Jaṭā ca tassa bhusadassaneyyā,
 Parosataṃ vellitaggaṃ sugandhā.
 Dvedhā siro sādhu vibhattarūpo,
 Aho nu kho mayha tathā jaṭāssu.
35. Yadā ca so pakirati tā jaṭāyo,
 Vaṇṇena gandhena upetarūpā.
 Nīluppalaṃ vātasameritaṃva,
 Tatheva saṃvāti pana'ssamo ayaṃ.
36. Paṅko ca tassa bhusadassaneyyo,
 Netādiso yādiso mayhaṃ kāye.
 So vāyati erito mālutena,
 Vanam yathā aggagimhe suphullaṃ.
37. Nihanti so rukkhaphalaṃ pathabyā,
 Sucittarūpaṃ ruciraṃ dassaneyyaṃ.
 Khittañca tassa punareti hatthaṃ.
 Haṃ tāta kiṃ rukkhaphalaṃ nu kho taṃ.

38. Dantā ca tassa bhusadassaneyyā,
Suddhā samā saṅkhavarūpapannā.
Mano pasādentī vivariyamānā,
Na hi nūna so sākamakhādi tehi.
39. Akakkasaṃ aggaḷitaṃ muhuṃ muduṃ,
Ujūṃ anuddhataṃ acapalamassa bhāsitaṃ.
Rudaṃ manuññaṃ karavīkasussaraṃ,
Hadayaṅgamaṃ rañjayateva me mano.
40. Bindussaro nātivisaṭṭhavākyo,
Na nūna sajjhāyamatippayutto.
Icchāmi bho taṃ punadeva daṭṭhuṃ,
Mitto hi me māṇavohu puratthā.
41. Susandhi sabbattha vimaṭṭhimaṃ vaṇaṃ,
Puthū Sujātaṃ kharapattasannibhaṃ.
Teneva maṃ uttariyāna maṇavo,
Vivaritaṃ¹ ūruṃ jaghanena piḷayi.
42. Tapanti ābhanti virocāre ca,
Sateratā vijjuriva'ntalikkhe.
Bāhā mudū añjanalomasādisā,
Vicitravaṭṭaṅgulikā'ssa sobhare.
43. Akakkasaṅgo na ca dīghalomo,
Na khā'ssa dīghā api lohitaggā.
Mudūhi bāhāhi palissajanto,
Kalyāṇarūpo ramayaṃ² upaṭṭhahi.
44. Dumassa tūlūpanibhā pabhassarā,
Suvaṇṇakambutalavaṭṭasucchavi.
Hatthā mudū tehi maṃ samphusitvā,
Ito gato tena maṃ dahanti tāta.

1. Vivariya (Sī, Syā, I)

2. Mayhaṃ (Ka)

45. Na nūna so khārividhaṃ ahāsi,
 Na nūna so kaṭṭhāni sayam abhañji.
 Na nūna so hanti dume kuṭṭhāriyā,
 Na hissa hetthesu khilāni atthi.
46. Accho ca kho tassa vaṇam akāsi,
 So maṃbravi ‘sukhitaṃ maṃ karohi’.
 Tāhaṃ kariṃ tena mamāsi sokhyaṃ,
 So cabravi ‘sukhitosmī’ti brahme.
47. Ayañca te māluvapaṇṇasanthatā,
 Vikiṇṇarūpāva mayā ca tena ca.
 Kilantarūpā udake ramitvā,
 Punappunaṃ paṇṇakuṭim vajāma.
48. Na ma’jja mantā paṭibhanti tāta,
 Na aggihuttaṃ napi yaññatantaṃ¹.
 Na cāpi te mūlaphalāni bhuñje,
 Yāva na passāmi taṃ brahmacāriṃ.
49. Addhā pajānāsi tuvampi tāta,
 Yassaṃ disaṃ vasate brahmacārī.
 Taṃ maṃ disaṃ pāpaya tāta khippaṃ,
 Mā te ahaṃ amari’massamamhi.
50. Vicitrappullaṃ hi vanaṃ sutam mayā,
 Dijābhighuṭṭhaṃ dijaśaṅghasevitaṃ.
 Taṃ maṃ vanaṃ pāpaya tāta khippaṃ,
 Purā te pāṇaṃ vijahāmi assame”ti.

Tattha **idhāgamā**ti tāta imaṃ assamapadaṃ āgato. **Sudassaneyyoti**
 suṭṭhu dassaneyyo. **Sutanū**ti suṭṭhu tanuko nātikiso

1. Yaññatantraṃ (Sī), yañña tatra (Syā, I)

nātithūlo. **Vinetī**ti attano sarīrappabhāya assamapadaṃ ekobhāsaṃ viya vineti pūreti. **Sukaṇhakaṇhacchadanehi** bhototi tāta tassa bhoto sukaṇhehi kaṇhacchadanehi bhamaravaṇṇehi kesehi sukaṇhasīsaṃ sumajjitamaṇimayaṃ viya khāyati. **Amassujātoti** na tāvassa massu jāyati, taruṇoyeva. **Apurāṇavaṇṇī**ti acirapabbajito. **Ādhārarūpaṇca panassa kaṇṭheti** kaṇṭhe ca panassa amhākaṃ bhikkhābhājanaṭṭhapanam pattādhārasadisam piḷandhanam atthīti muttāhāraṃ sandhāya vadati. **Gaṇḍāti**thane sandhāyāha. **Ure sujātāti** uramhi sujātā. “Urato”tipi pāṭho. **Pabhassarāti** pabhāsampannā. “Pabhāsare”tipi pāṭho, obhāsantīti attho.

Bhusadassaneyyanti ativiya dassanīyaṃ. **Kuñcitaggāti** sīhakuṇḍalam sandhāya vadati. **Suttañcāti** yaṃ tassa jaṭābandhanasuttam, tampi jotati pabham muñcati. “**Saṃyamāni¹ catasso**”ti iminā maṇisuvāṇṇapavāḷarajatamayāni cattāri piḷandhanāni dasseti. **Tā pimsareti²** tāni piḷandhanāni pāvusaṃhi pavuṭṭhe³ deve tiriṭisaṅghā viya⁴ viravanti. **Mikhalanti** mekhalam, ayameva vā pāṭho. Idam nivatthakañcanacīrakam sandhāyāha. **Na santhareti⁵** na vāke. Idam vuttam hoti—tāta yathā mayam tiṇamayam vā vākamayam vā cīrakam dhārema, na tathā so, so pana suvaṇṇacīrakam dhāretīti. **Akhīlakānīti** atacāni nippanṇāni⁶. **Kaṭṭisamohitānīti** kaṭṭiyam baddhāni. **Niccakīḷam karontīti** aghaṭṭitānīpi niccakālam kīḷayanti. **Ham tātāti** hambho tāta. **Kim rukkhaphalāni tānīti** tāni tassa māṇavassa suttāruḷhāni kaṭṭiyam baddhāni katararukkhaphalāni nāmāti maṇisaṅghāṭim sandhāyāha.

Jaṭāti jaṭāmaṇḍalākārena baddharatanamissakakesavaṭṭiyo sandhāyāha. **Vellitaggāti** kuñcitaggā. **Dvedhāsiroti** tassa sīsam dvedhā katvā baddhānam jaṭānam vasena suṭṭhu vibhattarūpaṃ. **Tathāti** yathā tassa māṇavassa jaṭā, tathā tumhehi mama na baddhā, aho vata mamapi tathā assūti patthento āha. **Upetarūpāti** upetasabhāvā.

1. Saṃyamanī (Sī)

2. Saṃsareti (Sī, Syā)

3. Pāvuse navavaṭṭhe (Sī, I)

4. Ciriṭisaṅghā viya (Sī, I)

5. Na santaceti (Sī, I)

6. Avākāni nibbasaṇāni (Sī), akācāni nikkaṇṭakāni (I), apākāni nibbaṇāni (Syā)

Vātasameritamvāti yathā nāma nīluppalaṃ vātena samīritam, tatheva ayaṃ imasmim vanasaṇḍe assamo saṃvāti. **Netādisoti** tāta yādiso mama kāye paṅko, netādiso tassa sarīre. So hi dassaṇīyo ceva sugandho ca. **Aggagimheti** vasantasamaye.

Nihantīti paharati. **Kim rukkhaphalaṃ nu kho tanti** katararukkhassa nu kho taṃ phalaṃ. **Saṅkhavarūpapannāti** sudhotasaṅkhapaṭibhāgā. **Na hi nūna so sākamakhādi** tehi na nūna so māṇavo mayaṃ viya tehi dantehi rukkhapaṇṇāni ceva mūlaphalāphalāni ca khādi. Amhākaṃ hi tāni khādantānaṃ sabalā paṇṇavaṇṇā¹ dantāti dīpeti.

Akakkasanti tāta tassa bhāsitaṃ aphaṇṇaṃ agaḷitaṃ, punappunaṃ vadantassāpi madhuratāya **muhum mudum**, apamussatāya **ujum**, avikkhattatāya **anuddhatam**, patiṭṭhitatāya **acapalam**. **Rudanti** bhāsamānassa saraṇkhātāṃ rudampi manoharaṃ karavīkassa viya sussaraṃ sumadhuraṃ. **Raṇjayatevāti** mama mano raṇjatiyeva. **Bindussaroti** piṇḍitassaro. **Māṇavohūti** so hi māṇavo puratthā mama mitto ahu.

Susandhi sabbattha vimaṭṭhimaṃ vaṇanti tāta tassa māṇavassa ūrūnaṃ antare ekaṃ vaṇaṃ atthi, taṃ susandhi suphusitaṃ sippipuṭamukhasadisam, sabbattha vimaṭṭhaṃ samantato maṭṭhaṃ. **Puthūti** mahantaṃ. **Sujātanti** susaṇṭhitaṃ. **Kharapattasannibhanti** supupphitapadumamakuḷasannibhaṃ. **Uttariyānāti** uttaritvā avattharitvā. **Pīlayīti** pīlesi. **Tapantīti** tassa māṇavassa sarīrato niccharantā suvaṇṇavaṇṇaraṃsiyo jalanti obhāsanti virocanti ca. **Bāhāti** bāhāpissa mudū. **Añjanalomasādisāti** añjanasadisehi lomehi samannāgatā. **Vicitravatṭaṅgulikā'ssa sobhareti** hatthāpissa varalakkaṇavicitrāhi pavālaṅkurasadisāhi vatṭaṅgulīhi samannāgatā sobhanti.

Akakkasaṅgoti kacchupīlakādirahita-aṅgapaccaṅgo. **Ramayaṃ upaṭṭhahīti** maṃ ramayanto upaṭṭhahi paricari. **Tūlūpanibhāti** mudubhāvassa upamā. **Suvaṇṇakambutalavattasucchavīti** suvaṇṇamayaṃ ādāsatalaṃ viya vatṭā ca succhavi ca, parimaṇḍalatalā ceva sundaracchavi cāti attho. **Samphusitvāti** suṭṭhu phusitvā attano hatthasamphassaṃ mama sarīre pharāpetvā. **Ito gatoti**

1. Supaṅkavaṇṇā (Sī, Syā)

mama olokontasseva ito gato. **Tena maṃ dahantī**ti tena tassa hatthasamphassena idāni maṃ dahanti. Tathā hi tassa gatakālato paṭṭhāya mama sarīre dāho uṭṭhito, tenamhi domanassappatto nipannoti.

Na nūna so khārividhanti tāta nūna so māṇavo na khāribhāraṃ ukkhipitvā vicari. **Khilānī**ti kilāni¹, “ayameva vā pāṭho. **Sokhyanti** sukhaṃ. **Māluvapaṇṇasanthatā vikiṇṇarūpāvāti** tāta ayaṃ tava māluvapaṇṇasanthatā ajja mayā ca tena ca aññaṃaññaṃ parāmasanālinganavasena parivattantehi vikiṇṇā viya ākulabyākulā jātā. **Punappunaṃ paṇṇakuṭiṃ vajāmāti** tāta ahañca so ca abhiraṃitvā kilantarūpā paṇṇasālato nikkhamitvā udakaṃ pavisitvā ramitvā vigatadarathā punappunaṃ imeva kuṭiṃ pavisāmāti vadati.

Na ma’jja mantāti ajja mama tassa gatakālato paṭṭhāya neva mantā paṭibhanti na upaṭṭhahanti na ruccanti. **Na aggihuttaṃ napi yaññatantanti**² mahābrahmuno ārāḍhanatthāya kattabbahomavidhūpanādiyaññakiriyāpi³ me na paṭibhāti na upaṭṭhāti na ruccati. **Na cāpi teti** tayā ābhatamūlaphalāphalānipi na bhuñjāmi. **Yassaṃ disanti** yassaṃ disāyaṃ. **Vananti** tassa māṇavassa assamaṃ parivāretvā ṭhitavananti.

Tassevaṃ vilapantassa taṃ vilāpaṃ sutvā mahāsatto “ekāya itthiyā imassa sīlaṃ bhinnaṃ bhavissati”ti ñatvā taṃ ovaḍanto cha gāthāyo abhāsi—

51. “Imasmā’haṃ jotirase vanamhi,
Gandhabbadevaccharasaṅghasevite.
Isīnamāvāse sanantanamhi,
Netādisaṃ aratīṃ pāpuṇetha.

52. Bhavanti mittāni atho na honti,
Ñātīsu mittesu karonti pemaṃ.
Ayañca jammo kissa vā nivīṭṭho,
Yo neva jānāti ‘kutomhi āgato’.

1. Khilānīti khilāni (Sī, Syā, I)

2. Yaññatantranti (Sī), yañña tatrāti (Syā, I)

3. Kattabbaṃ habayadhūmādiyaññakiriyāpi (I)

53. Saṁvāsena hi mittāni, sandhīyanti punappunam.
Sve’va mitto asaṁgantu, asaṁvāsena jīrati.

54. Sace tuvaṁ dakkhasi brahmacāriṁ,
Sace tuvaṁ sallape brahmacāriṇā.
Sampannasassaṁva mahodakena,
Tapogūṇaṁ khippamimaṁ pahissasi.

55. Punapi ce dakkhasi brahmacāriṁ,
Punapi ce sallape brahmacāriṇā.
Sampannasassaṁva mahodakena,
Usmāgataṁ khippamimaṁ pahissasi.

56. Bhūtāni hetāni caranti tāta,
Virūparūpena manussaloke.
Na tāni sevetha naro sapañño,
Āsajja naṁ nassati brahmacārī”ti.

Tattha **imasmā**ti imasmiṁ. **Hanti** nipātamattaṁ. **Jotiraseti** hūyamānassa jotino raṁsi-obhāsīte. **Sanantanamhī**ti porāṇake. **Pāpuṇethā**ti pāpuṇeyya. Idaṁ vuttaṁ hoti—tāta evarūpe vane vasanto yaṁ aratiṁ tvaṁ patto, etādisaṁ na pāpuṇeyya paṇḍito kulaputto, pattuṁ nārahatīti attho.

“**Bhavanti**”ti imaṁ gāthaṁ mahāsatto antogatameva bhāsati. Ayamettha adhippāyo—loke sattānaṁ mittāni nāma hontipi na hontipi tattha yesaṁ honti, te attano ñātīsu ca mittesu ca pemaṁ karonti. **Ayañca jammoti** migasiṅgo lāmakko. **Kissa vā nivīṭṭhoti** kena nāma kāraṇena tasmiṁ mātugāme mittasaññāya nivīṭṭho, so migiyā kucchismiṁ nibbattitvā araññe vadḍhitattā “kutomhi āgato”ti attano āgataṭṭhānamattampi na jānāti, pageva ñātimitte.

Punappunanti tāta mittāni nāma punappunam saṁvāsena saṁsevanena sandhīyanti ghaṭīyanti. **Svevamittoti** so eva mitto **asaṁgantu** asamāgacchantassa purisassa tena asamāgamasāṅkhātena asaṁvāsena **jīrati**

vinassati. **Saceti** tasmā tāta sace tvaṃ punapi taṃ dakkhasi, tena vā sallapissasi, atha yathā nāma nipphannasassam mahoghena harīyati¹, evaṃ imaṃ attano tapoguṇaṃ pahissasi hāressasīti attho. **Usmāgatanti** samaṇatejaṃ.

Virūparūpenāti vividharūpena. Idaṃ vuttaṃ hoti—tāta manussalokasmiṃ hi etāni yakkhinisaṅkhātāni bhūtāni vividharūpapaṭicchannena attano rūpena attano vasaṃ gate khādituṃ caranti, tāni sapañño naro na sevetha. Tādisañhi bhūtaṃ āsajja naṃ patvā nassati brahmacārī, diṭṭhosi tāya yakkhiniyā na khāditoti puttaṃ ovadī.

So pitu kathaṃ sutvā “yakkhinī kira sā”ti bhūto cittaṃ nivattetvā “tāta etto na gamissāmi, khamatha me”ti khamāpesi. Sopi naṃ samassāsetvā “chi tvaṃ māṇava mettaṃ bhāvehi, karuṇaṃ, muditaṃ, upekkhaṃ”ti brahmavihārabhāvanaṃ ācikkhi. So tathā paṭipajjitvā puna jhānābhiññā nibbattesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakam samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale paṭiṭṭhahi. Tadā Niḷinikā purāṇadutiyikā ahosi, Isisiṅgo ukkaṇṭhitabhikkhu, pitā pana ahameva ahosinti.

Niḷinikājātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Ummādanti jātakavaṇṇanā (527)

Nivesanaṃ kassa nu’daṃ sunandāti idaṃ Satthā Jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhum ārabba katesi. So kirekadivasam Sāvatthiyaṃ piṇḍāya caranto ekaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ uttamarūpadharaṃ itthiṃ oloketvā paṭibaddhacitto hutvā cittaṃ nivattetuṃ asakko vihārameva āgantvā tato paṭṭhāya sallaviddho viya rāgāturo bhantamigapaṭibhāgo kiso dhamanīsanthatagatto uppaṇḍuppaṇḍukajāto anabhirato

1. Dhārīyati (Ka)

ekiriyaṭhepi cittassādaṃ alabhanto ācariyavattādīni pahāya
uddesapariṭṭhākaṃmaṭṭhānānuyogarahito viḥāsi. So sahāyabhikkhūhi
“pubbe tvaṃ āvuso santindriyo vippasannamukhavaṇṇo, idāni no tathā, kiṃ
nu kho kāraṇaṃ”ti puṭṭho “āvuso anabhiratomhi”ti āha. Atha naṃ te
“abhiramāvuso sāsane, Buddhuppādo nāma dullabho, tathā
saddhammassavanāṃ manussapaṭilābho ca, so tvaṃ manussapaṭilābhaṃ
paṭilabhitvā dukkhassantakiriyaṃ patthayamāno assumukhaṃ nātijaṇaṃ
pahāya Saddhāya pabbajitvā kiṃ kāraṇā kilesavasāṃ yāsi, kilesā nāmete
gaṇḍupṇāpāṇakāṃ upādāya sabbabālaṇasādhāraṇā, ye tesaṃ
vatthubhūta, tepi appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnava ettha
bhiyyo. Aṭṭhikaṇkalūpamā kāmā, maṃsapesūpamā kāmā, tiṇukūpamā
kāmā, aṅgarakāsūpamā kāmā, supinakūpamā kāmā, yācitakūpamā kāmā,
rukkhaphalūpamā kāmā, asisūnūpamā kāmā, sattisūlūpamā kāmā,
sappasirūpamā kāmā, aggikkhundhūpamā kāmā. Tvaṃ nāma evarūpe
Buddhasāsane pabbajitvā evaṃ anattakāraṇānaṃ kilesānaṃ vasāṃ gataṃ”ti
ovaditvā attano kathaṃ gāhāpetuṃ asakkontā Satthu santikaṃ
dhammasabhaṃ netvā “kiṃ bhikkhave aniccamānaṃ bhikkhuṃ
ānāyitthā”ti vutte “bhante ayaṃ kira bhikkhu ukkaṇṭhito”ti āhaṃsu. Satthā
“saccaṃ kirā”ti pucchitvā “saccaṃ bhante”ti vutte “bhikkhu
porāṇakapaṇḍitaṃ rajjaṃ anusāsantāpi kilese uppanne tassa vasāṃ agantvā
cittaṃ nivāretvā na ayuttakaṃ karimsū”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Siviraṭṭhe Ariṭṭhapuranagare Sivi nāma rājā rajjaṃ kāresi.
Bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchismiṃ nibbatti, “Sivikumāro”tvevassa
nāmaṃ karimsu. Senāpatissapi putto jāyi, “Abhipārako”tissa¹ nāmaṃ
karimsu. Te ubhopi sahāyā hutvā abhivaḍḍhantā soḷasavassikā hutvā
Takkasilaṃ gantvā sippaṃ uggaṇhitvā āgamiṃsu. Rājā puttassa rajjaṃ
adāsi. Sopi Abhipārakaṃ senāpatiṭṭhāne ṭhapetvā dhammena rajjaṃ kāresi.
Tasmiṃ yeva nagare Tiriṭivacchassa nāma asītikoṭivibhavassa seṭṭhino dhītā
nibbatti uttamarūpadharā sobhaggappattā subhalakkhaṇena samannāgatā,
tassā nāmaggaṇadivase

1. Ahipārakotissa (Sī, I), abhipādakotissa (Ka)

“Ummādanī”ti nāmaṃ karīmsu. Sā soḷasavassikakāle atikkantamānusavaṇṇā devaccharā viya abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā ahosi. Ye ye puthujjanā taṃ passanti, te te sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkontā surāpānamadamattā viya kilesamadena mattā hutvā satīṃ paccupaṭṭhāpetuṃ samatthā nāma nāhesuṃ.

Athassā pitā Tiriṭivaccho rājānaṃ upasaṅkamitvā “deva mama gehe itthiratanāṃ uppannaṃ, raññaṃ anucchavikaṃ, lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pesetvā taṃ vīmaṃsāpetvā yathāruci karohī”ti āha. Rājā “sādhū”ti vatvā brāhmaṇe pesesi. Te seṭṭhigehaṃ gantvā katasakkārasammānā pāyasaṃ paribhuñjīmsu. Tasmiṃ khaṇe Ummādanī sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā tesāṃ santikaṃ agamāsi. Te taṃ disvā satīṃ paccupaṭṭhāpetuṃ asakkontā kilesamadamattā hutvā attano vippakatabhojanabhāvaṃ na jānīmsu. Ekacce ālopaṃ gahetvā “bhuñjissāmā”ti saññāya sīse ṭhapesuṃ, ekacce upakacchantare khipīmsu, ekacce bhittim paharīmsu, sabbeva ummattakā ahesuṃ. Sā te disvā “ime kira¹ mama lakkhaṇaṃ vīmaṃsissanti, gīvāyaṃ ne gahetvā nīharathā”ti nīharāpesi. Te maṅkubhūtā rājanivesanaṃ gantvā Ummādanīyā kuddhā “deva sā itthī kālakaṇṇī, na tumhākaṃ anucchavikā”ti vadīmsu. Rājā “kālakaṇṇī kirā”ti na taṃ āṇāpesi. Sā taṃ pavattim sutvā “ahaṃ kira kālakaṇṇīti raññaṃ na gahitā, kālakaṇṇīyo nāma na evarūpā hontī”ti vatvā “hotu, sace pana taṃ rājānaṃ passissāmi, jānissāmi”ti tasmiṃ āghātaṃ bandhi. Atha naṃ pitā Abhipārakassa adāsi, sā tassa piyā ahosi manāpā.

Kassa pana kammaṃ nissandena² sā evaṃ abhirūpā ahoṣīti? Rattavattadānassa nissandenāti. Sā kira atīte Bārāṇasīyaṃ daliddakule nibbattitvā ussavadvase puññasampannā itthiyo kusumbharattavattamaṃ nivāsetvā alaṅkatā kīḷantiyo disvā tādisaṃ vatthaṃ nivāsetvā kīḷitukāmā hutvā mātāpitūnaṃ ārocetvā tehi “amma mayaṃ daliddā, kuto no evarūpaṃ vatthan”ti vutte “tena hi maṃ ekasmiṃ aḍḍhakule bhatim kātuṃ

1. Ime kiṃ (Ka)

2. Phalena (Ka)

anujānātha, te mama guṇaṃ ñatvā dassanti”ti vatvā tehi anuññātā ekaṃ kulaṃ upasaṅkamitvā “kusumbharattavatthena bhatim karomī”ti āha. Atha naṃ te “tīpi saṃvaccharāni kamme kate tava guṇaṃ ñatvā dassāmā”ti vadiṃsu. Sā “sādhū”ti paṭissuṇitvā kammaṃ paṭipajji. Te tassā guṇaṃ ñatvā aparipuṇṇesuyeva tīsu saṃvaccharesu tassā ghanakusumbharattavatthena saddhiṃ aññampi vatthaṃ datvā “tava sahāyikāhi saddhiṃ gantvā nhatvā nivāsehi”ti taṃ pesayiṃsu. Sā sahāyikā ādāya gantvā rattavatthaṃ nadītīre ṭhapetvā nhāyi.

Tasmiṃ khaṇe eko Kassapadasabalassa sāvako acchinnacīvaro sākhaḃhaṅgaṃ nivāsetvā ca pārupitvā ca taṃ padesaṃ pāpuṇi. Sā taṃ disvā “ayaṃ bhadanto acchinnacīvaro bhavissati, pubbepi adinnabhāvena me nivāsaṇaṃ dullabhaṃ jātan”ti taṃ vatthaṃ dvidhā phāletvā “ekaṃ koṭṭhāsaṃ ayyassa dassāmī”ti cintetvā uttaritvā attano nivāsaṇaṃ nivāsetvā “tiṭṭhatha bhante”ti vatvā therāṃ vanditvā rattavatthaṃ majjhe phāletvā tassekaṃ koṭṭhāsaṃ adāsi. So ekamante paṭicchanne ṭhatvā sākhaḃhaṅgaṃ chaḍḍetvā tassekaṃ kaṇṇaṃ nivāsetvā ekaṃ pārupitvā nikkhami. Athassa vatthobhāseṇa sakalasarīraṃ taruṇasūriyo viya ekobhāsaṃ ahosi. Sā taṃ disvā “mayhaṃ¹ ayyo paṭhamāṃ na sobhati, idāni taruṇasūriyo viya virocati, idampi etasseva dassāmī”ti dutiyampi koṭṭhāsaṃ datvā “bhante ahaṃ bhava bhava vicarantī uttamarūpadharā bhaveyyaṃ, maṃ disvā koci puriso sakabhāvena saṇṭhātum mā asakkhi, mayā abhirūpatarā nāma aññā mā hotū”ti patthanaṃ paṭṭhapesi. Theropi anumodanaṃ katvā pakkāmi.

Sā devaloke saṃsarantī tasmiṃ kāle Ariṭṭhapure nibbattitvā tathā abhirūpā ahosi. Atha tasmiṃ nagare kattikachaṇaṃ ghosayiṃsu, kattikapuṇṇamāyaṃ nagaraṃ sajjayiṃsu. Abhipārako attano ārakkhaṭṭhānaṃ gacchanto taṃ āmantetvā “bhadde Ummādanti ajja kattikarattivāro chaṇo, rājā nagaraṃ padakkhiṇaṃ karonto paṭhamāṃ imaṃ gehadvāraṃ āgamiṣṣati, mā kho tassa attānaṃ dassesi, sopi taṃ disvā satim upaṭṭhāpetum na sakkhissati”ti āha. Sā “gaccha tvaṃ sāmi, ahaṃ jānissāmī”ti

sampañcchitvā tasmim gate dāsim āṇāpesi “rañño imam gehadvāram
 āgatakāle mayham āroceyyāsi”ti. Atha sūriye atthaṅgate uggate puṇṇacande
 devanagare viya nagare alaṅkate sabbadisāsu dīpesu jalitesu rājā
 sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito ājaññarathavaragato amaccagaṇaparivuto
 mahantena yasena nagaram padakkhiṇam karonto paṭhamameva
 Abhipārakassa gehadvāram agamāsi. Tam pana geham
 manosiḷāvaṇṇapākāraparikkhittam alaṅkatadvāraṭṭālakaṁ sobhaggappattam
 pāsādikam. Tasmim khaṇe dāsi Ummādantiyā ārocesi. Sā pupphasamuggam
 gāhāpetvā kinnariliḷaya vātapānam nissāya ṭhitā rañño pupphāni khipi. So
 tam ulloketvā kilesamadamatto satim upaṭṭhāpetum asakkonto
 “Abhipārakassetam gehan”ti sañjānitumpi nāsakkhi, atha sārathim
 āmantetvā pucchanto dve gāthā abhāsi—

57. “Nivesanam kassa nu’dam Sunanda,
 Pākarena paṇḍumayena guttam.
 Kā dissati aggisikhāva dūre,
 Vehāyasam pabbataggeva acci.

58. Dhītā nva’yam kassa Sunanda hoti,
 Suṇisā nva’yam kassa athopi bhariyā.
 Akkhāhi me khippamidheva puṭṭho,
 Avāvaṭā yadi vā atthi bhattā”ti.

Tattha **kassa nu’danti** kassa nu idam. **Paṇḍumayenāti** rattiṭṭhakamayena.
Dissatīti vātapāne ṭhitā paññāyati. **Accīti**¹ analajālakkhandho. **Dhītā**
nva’yanti dhītā nu ayaṁ. **Avāvaṭāti** apētāvaraṇā apariggahā. **Bhattāti** yadi vā
 assā sāmiko atthi, etam me akkhāhīti.

Athassa so ācikkhanto dve gāthā abhāsi—

59. “Aham hi jānāmi janinda etam,
 Matyā ca petyā ca athopi assā.
 Taveva so puriso bhūmipāla,
 Rattindivam appamatto tavatthe.

60. Iddho ca phīto ca suvaḍḍhito ca,
 Amacco ca te aññataro janinda.
 Tassesā bhariyā’bhipārakassa¹,
 Ummādanṭī nāmadheyyena rājā”ti.

Tattha **matyā ca petyā cāti** mātito ca pitito cetam jānāmi. **Athopi** assāti atha sāmikampi assā jānāmīti vadati. **Iddhoti** samiddho. **Phītoti** vatthālaṅkārehi supupphito. **Suvaḍḍhitoti** suṭṭhu vuddho². **Nāmadheyyenāti** nāmena. Ayañhi yo naṃ passati, taṃ ummādeti, satimassa paccupaṭṭhāpetum na deti, tasmā Ummādanṭīti vuccati.

Taṃ sutvā rājā nāmamassā thomento anantaram gāthamāha—

61. “Ambho ambho nāmamidam imissā,
 Matyā ca petyā ca katarā susādhu.
 Tadā hi mayham avalokayantī,
 Ummattakam Ummadanṭī akāsī”ti.

Tattha **matyā ca petyā cāti** mātārā ca pitarā ca. **Mayhanti** upayogathe sampadānavacanam. **Avalokayantīti** mayā avalokitā sayampi maṃ avalokayantī maṃ ummattakam akāsīti attho.

Sā tassa kampitabhāvaṃ ñatvā vātapānam thaketvā sirigabbhameva agamāsi. Raññopi tassā diṭṭhakālato paṭṭhāya nagaram padakkhiṇakaraṇe cittameva nāhosi. So sārathim āmantetvā “samma Sunanda ratham nivattehi, ayaṃ chaṇo amhākam nānucchaviko, Abhipārakassa senāpatissevānucchaviko, rajjampi tassevānucchavikan”ti ratham nivattāpetvā pāsadam abhiruyha sirisayane nipajjitvā vippalapanto āha—

62. “Yā puṇṇamāse migamandalocanā,
 Upāvisi puṇḍarīkattacaṅgī.
 Dve puṇṇamāyo tadahū amañña’ham,
 Disvāna pārāvatarattavāsiniṃ.

1. Bhariyā ahipārakassa (Sī, I), bhariyābhipādakassa (Ka)

2. Aḍḍho (Sī, Syā, I)

63. Aḷārapamhehi subhehi vaggubhi,
Palobhayantī maṃ yadā udikkhati.
Vijambhamānā harateva me mano,
Jātā vane kimpurisīva pabbate.
64. Tadā hi brahatī sāmā, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Ekaccavasanā nārī, migī bhantāvudikkhati.
65. Kadāssu maṃ tambanakhā sulomā,
Bāhāmudū candanasāralittā.
Vaṭṭaṅgulī sannatadhīrakuttiyā,
Nārī upaṇṇissati sīsato subhā.
66. Kadāssu maṃ kañcanajāluracchadā,
Dhītā tirīṭissa vilaggamajjhā.
Mudūhi bāhāhi palissajissati,
Brahāvane jātadumaṃva māluvā.
67. Kadāssu lākhārasarattasucchavī,
Bindutthanī puṇḍarīkattacaṅgī.
Mukhaṃ mukhena upanāmayissati,
Soṇḍova soṇḍassa surāya thālaṃ.
68. Yadā'ddasam taṃ tiṭṭhantiṃ, sabbabhaddaṃ manoramaṃ.
Tato sakassa cittassa, nāvabodhāmi kañcinam.
69. Ummādontimahaṃ daṭṭhā, āmuttamaṇikuṇḍalam.
Na supāmi divārattiṃ, sahassamva parājito.
70. Sakko ce me varaṃ dajjā, so ca labbhetha me varo.
Ekarattaṃ dirattaṃ vā, bhavyeayaṃ Abhipārako.
Ummādantiyā ramitvāna, Sivirājā tato siyan'ti.

Tattha **puṇṇamāseti** puṇṇacandāya rattiya. **Migamandalocanāti**
kaṇḍasantāsenā palāyitvā vanantare ṭhatvā luddaṃ olokentiyā migiyā viya

mandāni locanāni assāti migamandalocanā. **Upāvisīti** padumavaṇṇena karatalena pupphāni khipitvā maṃ oloketi vātapāne nisīdi.

Puṇḍarīkattacaṅgīti rattapadumavaṇṇasarīrā. **Dve puṇṇamāyoti** ahaṃ tadahu tasmim chaṇadivase taṃ pārāvatapādasamānavāṇṇarattavatthanivatthaṃ disvā tassā mukhasobhaṃ oloketo ekassa pācīnalokadhātuto ekassa Abhipārakassa senāpatino nivesaneti dvinnāṃ puṇṇacandānaṃ uggaṭattā dve puṇṇamāyo amaṇṇim. **Alārapamhehīti** visālapakhumehi. **Subhehīti** parisuddhehi. **Vaggubhīti** madhurākārehi. **Udikkhatīti** evarūpehi nettehi yasmim khaṇe oloketi. **Pabbateti** yathā Himavantapabbate supupphitavane vīṇaṃ ādāya tantissarena attano saraṃ saṃsandanti kimpurisī kimpurisassa manāṃ harati, evaṃ harateva me manoti vipṇalapati.

Brahātīti ulārā. **Sāmāti** suvaṇṇavaṇṇasāmā. **Ekaccavasanāti** ekaccikavasanā, ekavatthanivatthāti attho. **Bhantāvudikkhatīti** saṇhakesā puthunālāṭā āyataḥhamū visālakkhī tuṅganāsā rattotṭhā setadantā tikhiṇadāṭhā suvaṭṭitagīvā sutanubāhu susaṇṭhitapayodharā karamitamajjhā visālasaṇṇī suvaṇṇakadalisaṃmānoru sā uttamitthī tasmim khaṇe maṃ udikkhanti bhayena vanaṃ pavisitvā puna nivattitvā luddaṃ udikkhanti bhantā migīva maṃ udikkhatīti vadati. **Bāhāmudūti** mudubāhā. **Sannatadhīrakuttiyāti** suphusitachekakaraṇā. **Upaṇṇissati** manti sā subhā nārī kadā nu maṃ tehi tambanakhehi sīsato paṭṭhāya sannatena dhīrena karaṇena paritosessatīti patthento vilapati.

Kaṇcanajāluracchadāti kaṇcanamaya-uracchadālaṅkāra. **Vilaggamajjhāti** vilaggasarīrā tanumajjhimā. **Brahāvaneti** mahāvane. **Lākhārasarattasucchavīti** hatthapādātala-agganakha-oṭṭhamāṃsesu lākhārasarattamaṇipavālavāṇṇā¹. **Bindutthanīti** udakapupphulaḥparimaṇḍalatthanī. **Tatoti** yadā taṃ tiṭṭhantiṃ addasaṃ, tato paṭṭhāya. **Sakassa cittassāti** attano cittassa anissaro jātomhīti adhippāyo. **Kaṇcinanti** kaṇci “ayaṃ asuko nāmā”ti na jānāmi, ummattako jātomhīti vadati. **Daṭṭhāti** disvā. **Na supāmīti** neva rattiṃ, na divā niddaṃ labhāmi. **So ca labbhethāti** yaṃ me sakko varaṃ dadeyya, so ca me varo labbhetha, labheyyāhaṃ taṃ varanti attho.

1. Lākhārasarattasamānavāṇṇā (I, Ka)

Atha te amaccā Abhipārakassapi ārocayimsu “sāmi rājā nagaram padakkhiṇaṃ karonto tumhākaṃ gharadvāraṃ patvā nivattitvā pāsādaṃ abhiruhi”ti. So attano gehaṃ gantvā Ummādantiṃ āmantetvā “bhadde kacci rañño attānaṃ dassesi”ti pucchi. Sāmi eko mahodaro mahādāṭṭhiko rathe ṭhatvā āgato puriso atthi, ahaṃ taṃ rājā vā arājā vāti¹ na jānāmi, eko issaroti pana vutte vātapāne ṭhatvā pupphāni khipiṃ, so tāvadeva nivattitvā gatoti. So taṃ sutvā “nāsitomhi tayā”ti punadivase pātova rājanivesanaṃ āruyha sirigabbhadvāre ṭhatvā rañño Ummādantiṃ nissāya vippalāpaṃ sutvā “ayaṃ Ummādantiyā paṭibaddhacitto jāto, taṃ alabhanto marissati, rañño ca mama ca agunaṃ mocetvā imassa mayā jīvitāṃ dātuṃ vaṭṭati”ti attano nivesanaṃ gantvā ekaṃ dalhamantaṃ² upaṭṭhākaṃ pakkosāpetvā “tāta asukaṭṭhāne susiracetiyarukkho atthi, tvaṃ kañci ajānāpetvā atthaṅgate sūriye tattha gantvā antorukkhe nisīda, ahaṃ tattha balikammaṃ karonto taṃ ṭhānaṃ patvā devatā namassanto ‘sāmi devarāja amhākaṃ rājā nagaramhi chaṇe vattamāne akīḷitvā sirigabbhaṃ pavisitvā vippalapantova nipanno, mayaṃ tattha kāraṇaṃ na jānāma, rājā devatānaṃ bahūpakāro, anusaṃvaccharaṃ sahasaṃ vissajjetvā balikammaṃ karoti, idaṃ nāma nissāya rājā vippalapatīti ācikkhatha, rañño no jīvitadānaṃ dethā”ti yācissāmi, tvaṃ tasmīṃ khaṇe saddaṃ parivattitvā ‘senāpati tumhākaṃ rañño byādhi nāma natthi, so pana tava bhariyāya Ummādantiyā paṭibaddhacitto. Sace naṃ labhissati, jīvissati, no ce, marissati. Sace tassa jīvitāṃ icchasi, Ummādantimassa dehī”ti vadeyyāsī”ti evaṃ taṃ uggaṇhāpetvā uyyojesi.

So gantvā tasmīṃ rukkhe nisīditvā punadivase senāpatinā amaccagaṇaparivutena taṃ ṭhānaṃ gantvā yācito tathā abhāsi. Senāpati “sādhū”ti vatvā devataṃ vanditvā amacce jānāpetvā nagaraṃ pavisitvā rājanivesanaṃ āruyha sirigabbhadvāraṃ ākoṭesi. Rājā satīṃ upaṭṭhapetvā “ko eso”ti pucchi. Ahaṃ deva Abhipārakoti. Athassa rājā dvāraṃ vivari. So pavisitvā rājānaṃ vanditvā gāthamāha—

1. Rājāti vā rājapurisoti vā (Ka)

2. Dalhamittaṃ (Sī, I)

71. “Bhūtāni me bhūtapatī namassato,
 Āgamma yakkho idametadabravi.
 Rañño mano Ummadantiyā niviṭṭho,
 Dadāmi te taṃ paricārayassū”ti.

Tattha **namassatoti** tumhākaṃ vippalāpakāraṇajānanatthaṃ
 balikammaṃ katvā namassantassa. **Tanti** ahaṃ taṃ Ummādantiṃ tumhākaṃ
 paricārikaṃ katvā dadāmi.

Atha naṃ rājā “samma Abhipāraka mama Ummādantiyā
 paṭibaddhacittatāya vippalapitabhāvaṃ yakkhāpi jānanti”ti pucchi. Āma
 devāti. So “sabbalokena kira me lāmakabhāvo ñāto”ti lajjidhamme
 paṭiṭṭhāya anantaraṃ gāthamāha—

72. “Puññā ca dhaṃse amaro na camhi,
 Jano ca me pāpamidañca jaññā.
 Bhuso ca tya’ssa manaso vighāto,
 Datvā piyaṃ Ummadantiṃ adaṭṭhā”ti.

Tattha **dhaṃseti** samma Abhipāraka ahaṃ tāya saddhiṃ kilesavasena
 paricārento puññato ca dhaṃseyyaṃ, tāya saddhiṃ paricāritamattena amaro
 ca na homi, mahājano ca me imaṃ lāmakabhāvaṃ jāneyya, tato “ayuttaṃ
 raññā katan”ti garaheyya, tañca mama datvā pacchā piyabhariyaṃ adaṭṭhā
 tava manaso vighāto cassāti attho.

Sesā ubhinnampi vacanapaṭivacanagāthā honti—

73. “Janinda nāññatra tayā mayā vā,
 Sabbāpi kammaṣa katassa jaññā.
 Yaṃ te mayā Ummadanti padinnā,
 Bhusehi rājā vanathaṃ sajāhi.

74. Yo pāpakaṃ kammakaraṃ manusso,
 So maññati māyida¹ maññimsu aññe.
 Passanti bhūtāni karontametāṃ,
 Yuttā ca ye honti narā pathabyā.

75. Añño nu te koci naro pathabyā,
Saddheyya lokasmi na me piyāti.
Bhuso ca tya'ssa manaso vighāto,
Datvā piyaṃ Ummadantiṃ adaṭṭhā.
76. Addhā piyā mayha janinda esā,
Na sā mamaṃ appiyā bhūmipāla.
Gaccheva tvaṃ Ummadantiṃ bhadante,
Sīhova selassa guhaṃ upeti.
77. Na pīḷitā attadukhena dhīrā,
Sukhapphalaṃ kamma pariccajanti.
Sammohitā vāpi sukhena mattā,
Na pāpakammañca samācaranti.
78. Tvaṃ hi mātā ca pitā ca mayhaṃ,
Bhattā patī posako devatā ca.
Dāso ahaṃ tuyha saputtadāro,
Yathāsukhaṃ sāmi karohi kāmaṃ.
79. Yo 'issaromhī'ti karoti pāpaṃ,
Kativā ca so nu'ttasate paresaṃ.
Na tena so jīvati dīghamāyu,
Devāpi pāpena samekkhare naṃ.
80. Aññātaṃ sāmikehī padinnaṃ,
Dhamme ʾhitā ye paṭicchanti dānaṃ.
Paṭicchakā dāyakā cāpi tattha,
Sukhapphalaññeva karonti kammaṃ.
81. Añño nu te koci naro pathabyā,
Saddheyya lokasmi na me piyāti.
Bhuso ca tya'ssa manaso vighāto,
Datvā piyaṃ Ummadantiṃ adaṭṭhā.

82. Addhā piyā mayha janinda esā,
 Na sā mamañ appiyā bhūmipāla.
 Yañ te mayā Ummadantī padinnā,
 Bhusehi rājā vanathanñ saajāhi.
83. Yo attadukkhena parassa dukkhañ,
 Sukhena vā attasukhañ dahāti.
 Yathevidañ mayha tathā paresañ,
 Yo evañ jānāti sa vedi dhammañ.
84. Añño nu te koci naro pathabyā,
 Saddheyya lokasmi na me piyāti.
 Bhuso ca tya'ssa manaso vighāto,
 Datvā piyañ Ummadantiñ adaṭṭhā.
85. Janinda jānāsi piyā mame'sā,
 Na sā mamañ appiyā bhūmipāla.
 Piyena te dammi piyañ janinda,
 Piyadāyino deva piyañ labhanti.
86. So nūnāhañ vadhissāmi, attānañ kāmahetukañ.
 Na hi dhammañ adhammena, ahañ vadhitu'mussahe.
87. Sace tuvañ mayha satiñ janinda,
 Na kāmayāsi naravīra seṭṭha.
 Cajāmi nañ sabbajanassa sibbyā¹,
 Mayā pamuttañ tato avhayesi nañ.
88. Adūsiyañ ce Abhipāraka tvañ,
 Cajāsi katte ahitāya tya'ssa.
 Mahā ca te upavādopi assa,
 Na cāpi tya'ssa nagaramhi pakkho.

89. Ahaṃ sahiṣsaṃ upavādametaṃ,
 Nindaṃ pasaṃsaṃ garaḥaṇca sabbaṃ.
 Mametaṃāgacchatu bhūmipāla,
 Yathāsukhaṃ sivi karohi kāmaṃ.
90. Yo neva nindaṃ na panappasaṃsaṃ,
 Ādiyati garaḥaṇaṃ nopi pūjaṃ.
 Sirī ca lakkhī ca apeti tamhā,
 Āpo suvuṭṭhīva yathā thalamhā.
91. Yaṃ kiñci dukkhaṇca sukhaṇca etto,
 Dhammātisāraṇca manovighātaṃ.
 Urasā ahaṃ paccuttarissāmi sabbaṃ,
 Pathavī yathā thāvarānaṃ tasānaṃ.
92. Dhammātisāraṇca manovighātaṃ,
 Dukkhaṇca nicchāmi ahaṃ paresaṃ.
 Ekovimaṃ hārayissāmi bhāraṃ,
 Dhamme ṭhito kiñci ahāpayanto.
93. Saggūpaṃ puñṇakammaṃ janinda,
 Mā me tuvaṃ antarāyaṃ akāsi.
 Dadāmi te Ummadantiṃ pasanno,
 Rājāva yaññe dhaṇaṃ brāhmaṇānaṃ.
94. Addhā tuvaṃ katte hitesī mayhaṃ,
 Sakhā mamaṃ Ummadantī tuvaṇca.
 Nindeyyu devā pitaro ca sabbe,
 Pāpaṇca passaṃ abhisamparāyaṃ.
95. Na heta'dhammaṃ Sivirāja vajjuṃ,
 Sanegamā jānapadā ca sabbe.
 Yaṃ te mayā Ummadantī padinnā,
 Bhusehi rājā vanathaṃ sajāhi.

96. Addhā tuvaṃ katte hitesi mayhaṃ,
Sakhā mamaṃ Ummadantī tuvañca.
Satañca dhammāni sukittitāni,
Samuddavelāva duraccayāni.
97. Āhuneyyo mesi hitānukampī,
Dhātā vidhātā casi kāmapālo.
Tayī hutā rāja mahapphalā hi¹,
Kāmena me Ummadantiṃ paṭiccha.
98. Addhā hi sabbaṃ Abhipāraka tvaṃ,
Dhammaṃ acārī mama kattuputta.
Añño nu te ko idha sotthikattā,
Dvipado naro aruṇe jīvaloke.
99. Tuvaṃ nu seṭṭho tvamanuttarosi,
Tvaṃ dhammagutto² dhammavidū sumedho.
So dhammagutto cirameva jīva,
Dhammañca me desaya dhammapāla.
100. Tadiṅgha Abhipāraka, suṇohi vacanaṃ mama.
Dhammaṃ te desayissāmi, sataṃ āsevitāṃ ahaṃ.
101. Sādhū dhammarucī rājā, sādhū paññāṇavā naro.
Sādhū mittānamaddubbho, pāpassākaraṇaṃ sukhaṃ.
102. Akkodhanassa vijite, ṭhitadhammassa rājino.
Sukhaṃ manussā āsetha, sītacchāyāya saṃghare.
103. Na cāhametaṃ abhirocayāmi,
Kammaṃ asamekkhakataṃ asādhū.
Ye vāpi ñatvāna sayāṃ karonti,
Upamā imā mayhaṃ tuvaṃ suṇohi.

1. Mahapphalā hi me (I), mahapphalamhi (Ka)

2. Dhammagū (I, Ka)

104. Gavaṃ ce taramānānaṃ, jīmaṃ gacchati puṅgavo.
Sabbā tā jīmaṃ gacchanti, nette jīmaṃ gate sati.
105. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So ce adhammaṃ carati, pageva itarā pajā.
Sabbam raṭṭhaṃ dukhaṃ seti, rājā ce hoti adhammiko.
106. Gavaṃ ce taramānānaṃ, ujum gacchati puṅgavo.
Sabbā gāvī ujum yanti, nette ujum gate sati.
107. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So sace dhammaṃ carati, pageva itarā pajā.
Sabbam raṭṭhaṃ sukhaṃ seti, rājā ce hoti dhammiko.
108. Na cāpāhaṃ adhammena, amarattamabhipatthaye.
Imaṃ vā pathaviṃ sabbam, vijetum Abhipāraka.
109. Yaṃ hi kiñci manussesu, ratanaṃ idha vijjati.
Gāvo dāso hiraṇṇaṃca, vatthiyaṃ haricandanaṃ.
110. Assitthiyo ratanaṃ maṇikaṇca,
Yaṇcāpi me candimasūriyā abhipālayanti.
Na tassa hetu visamaṃ careyyaṃ,
Majjhe sivīnaṃ usabhomhi jāto.
111. Netā hitā uggato raṭṭhapālo,
Dhammaṃ sivīnaṃ apacāyamāno.
So dhammamevānuvicintayanto,
Tasmā sake cittavase na vatto.
112. Addhā tuvaṃ mahārāja, niccaṃ abyasanaṃ sivaṃ.
Karissasi ciraṃ rajjaṃ, paññā hi tava tādīsī.
113. Etaṃ te anumodāma, yaṃ dhammaṃ nappamajjasi.
Dhammaṃ pamajja khattiyo, raṭṭhā cavati issaro.

114. Dhammaṃ cara mahārāja, mātāpitūsu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
115. Dhammaṃ cara mahārāja, puttadāresu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
116. Dhammaṃ cara mahārāja, mittāmaccesu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
117. Dhammaṃ cara mahārāja, vāhanesu balesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
118. Dhammaṃ cara mahārāja, gāmesu nigamesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
119. Dhammaṃ cara mahārāja, raṭṭhesu janapadesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
120. Dhammaṃ cara mahārāja, samaṇabrāhmaṇesu ca.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
121. Dhammaṃ cara mahārāja, migapakkhīsu khattiya.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
122. Dhammaṃ cara mahārāja, dhammo ciṇṇo sukhāvaho.
Idha dhammaṃ caritvāna, rāja saggaṃ gamissasi.
123. Dhammaṃ cara mahārāja, sa-indā devā sabrahmakā.
Suciṇṇena divaṃ pattā, mā dhammaṃ rāja pāmado”ti.

Tattha **sabbāpī**ti janinda ahametaṃ ekakova paṭicchādetvā ānessāmi, tasmā ṭhapetvā mamañca tuvañca aññā sabbāpi pajā imassa katassa ākāramattampī na jaññā na jānissanti. **Bhusehī**ti tāya saddhiṃ abhiramanto attano taṇhāvanathaṃ bhusaṃ karohi vaḍḍhehi manorathaṃ pūrehi. **Sajāhī**ti manorathaṃ pana pūretvā sace te na ruccati, atha naṃ sajāhi mayhameva paṭidehi. **Kammakaranti** samma Abhipāraka yo manusso pāpakam

kammaṃ karonto, so pacchā mā idha aññe idaṃ pāpakammaṃ maññiṃsu mā jānantūti maññati cinteti, ducintitametaṃ tassa. Kiṃ kārāṇā? **Passanti bhūtāni karontametanti**, ye ca Buddhā Paccekabuddhā Buddhaputtā iddhiyā yuttā, te ca naṃ passantiyeva. **Na me piyāti** samma Abhipāraka añño nu te koci “idha lokasmiṃ sakalāyapi pathaviyā na me Ummādanā piyā”ti evaṃ saddaheyya.

Sīhova selassa guhanti mahārāja sace tvaṃ taṃ idha na ānesi, atha yathā sīho kilesapariḷāhe uppanne sīhapotikāya vasanaṭṭhānaṃ maṇiguhāṃ upeti, evaṃ tassā vasanaṭṭhānaṃ gaccha, tattha attano patthanaṃ pūrehīti. **Sukhapphalanti** samma Abhipāraka paṇḍitā attano dukkhena phuṭṭhā samānā na sukhavipākādāyakakammaṃ pariccajanti, sammohitā vāpi hutvā mohena mūḷhā sukhena mattā pāpakammaṃ nāma na samācaranti. **Yathāsukhaṃ sāmi karoḥi kāmanti** sāmi Sivirāja attano dāsīṃ paricārentassa garahā nāma natthi, tvaṃ yathāsukhaṃ yathājñāsayaṃ kāmaṃ karoḥi, attano icchaṃ pūrehīti. **Na tena so jīvātīti** samma Abhipāraka yo “issaromhī”ti pāpaṃ karoti, katvā ca kiṃ maṃ devamanussā vakkhantīti na uttasati na ottappati, so tena kammena na ca dīghakālaṃ jīvati, khippameva marati, devatāpi pana “kiṃ imassa pāparañño rajjena, varamassa vāḷukaghaṭaṃ gale bandhitvā maraṇaṃ”ti lāmakena cakkhunā olokenti.

Aññātakanti mahārāja aññesaṃ santakaṃ tehi sāmikehi padinnaṃ dānaṃ ye attano dhamme ʾhitā paṭicchanti, te tattha paṭicchakā ca dāyakā ca sabbepe sukhapphalameva kammaṃ karonti. Paṭiggāhake hi paṭiggaṇhante taṃ dānaṃ dāyakassa mahantaṃ vipākaṃ detīti¹. **Yo attadukkhenaṭi** samma Abhipāraka yo attano dukkhena pīḷito taṃ parassa dahati, attano sarīrato apanetvā parassa sarīre khipati, parassa vā sukhena attano sukhaṃ dahati, parassa sukhaṃ gahetvā attani pakkhipati, “attano dukkhaṃ harissāmī”ti paraṃ dukkhitāṃ karoti, “attānaṃ sukhessāmī”ti paraṃ dukkhitāṃ karoti, “attānaṃ sukhessāmī”ti parassa sukhaṃ nāseti, na so dhammaṃ jānāti. Yo pana evaṃ jānāti “yathevidaṃ

1. Detīti. Añño nu -pa- addhā piyā -pa-. (Sī, Syā, I)

mayhaṃ sukhadukkhaṃ, tathā paresan”ti, sa vedi dhammaṃ jānāti nāmāti ayametissā gāthāya attho.

Piyena te dammīti piyena kāraṇabhūtena piyaṃ phalaṃ patthento dammīti attho. **Piyaṃ labhantīti** saṃsāre saṃsaranā piyameva labhanti. **Kāmahetukanti** samma Abhipāraka kāmahetukaṃ ayuttaṃ katvā “attānaṃ vadhissāmī”ti me parivitaṃ uppajjati. **Mayha satinti** mama santakaṃ. “Mayha satī”tipi¹ pāṭho, mama santakāti² evaṃ maññaṃ māno sace tvaṃ taṃ na kāmesīti attho. **Sabbajanassāti** sabbā seniyo sannipātāpetvā tassa sabbajanassa ayaṃ mayhaṃ ahitāti pariccajissāmi. **Tato avhayesīti** tato taṃ apariggahitattā āneyyāsi. **Adūsiyanti** anaparādhaṃ. **Katteti** tameva aparena nāmena ālapati. So hi rañño hitaṃ karoti, tasmā “kattā”ti vuccati. **Na cāpi tyā’ssāti** evaṃ akicca kāritī nagare tava koci pakkhopi na bhaveyya.

Nindanti na kevalaṃ upavādameva, sacepi maṃ koci sammukhā nindissati vā pasaṃsissati vā, dosaṃ vā pana āropento garahissati, tampāhaṃ nindaṃ pasaṃsaṃ garahaṃca sabbāṃ sahissāmi, sabbametaṃ mama āgacchatūti vadati. **Tamhāti** yo ete nindādayo na gaṇhāti, tamhā purisā issariyasaṅkhātā sirī ca paññasaṅkhātā lakkhī ca thalaṭṭhānato suvuṭṭhisāṅkhāto āpo viya apeti na patiṭṭhātīti. **Ettoti** ito mama tassā pariccattakāraṇā. **Dhammātisāraṇicāti** dhammaṃ atikkamitvā pavattaṃ akusalaṃ vā yaṃ kiñci hoti. **Paccuttarissāmīti** sampañcchissāmi dhārayissāmi. **Thāvarānaṃ tasānanti** yathā mahāpathavī khīṇāsavānaṃca puthujjanānaṃca kiñci sampañcchati³ sabbāṃ adhivāseti, tathevāhampi sabbametaṃ sampañcchissāmi adhivāsessāmīti dīpeti. **Ekovimanti** ahaṃ ekova imampi attano dukkhabhāraṃ hārayissāmi dhārayissāmi vahissāmi. **Dhamme tīhoti** vinicchaya dhamme pavenidhamme tividhasucaritadhamme ca tīhito hutvā.

Saggūpaganti deva puññakammaṃ nāmetaṃ saggūpagaṃ hoti. **Yaññe dhananti** yaññadhanaṃ, ayameva vā pāṭho. **Sakhāti** Ummādanṭīpi mama sahāyikā,

1. Mama santīpi (I)

2. Santikāyāti (I)

3. Na kiñci na pañcchati (Sī, Syā)

tvampi sahāyako. **Pitaroti** brahmāno. **Sabbeti** na kevalaṃ devabrahmānova, sabbe raṭṭhavāsinopi maṃ passatha, “bho sahāyakassa bhariyā sahāyikā iminā gehe katā”ti nindeyyuṃ. **Na heta’dhammanti** na hi etaṃ adhammikaṃ. **Yaṃ te mayāti** yasmā mayā sā tuyhaṃ dinnā, tasmā etaṃ adhammoti na vadissanti. **Satanti** santānaṃ Buddhādīnaṃ khantimettābhāvanāsīlācārasaṅkhātāni dhammāni suvaṇṇitāni samuddavelāva duraccayāni, tasmā yathā samuddo velaṃ nātikkamati, evamahampi sīlavelaṃ nātikkamissāmīti vadati.

Āhuneyyo mesīti mahārāja tvaṃ mama āhunapāhunassakkārassānucchaviko. **Dhātā vidhātā casi kāmapāloti** tvaṃ mama deva dhāraṇato dhātā issariyasukhassa vidahanato vidhātā icchitapatthitānaṃ¹ kāmānaṃ pālanato kāmapālo. **Tayī hutāti** tuyhaṃ dinnā. **Kāmena meti** mama kāmena mama patthanāya Ummādanthiṃ paṭicchāti evaṃ Abhipārako rañño deti. Rājā “na mayhaṃ attho”ti paṭikkhipati. Bhūmiyaṃ patitaṃ sākuṇikapacchiṃ piṭṭhipādena paharitvā aṭaviyaṃ khipantā viya ubhopi naṃ jahanteva. Idāni rājā puna akathanatthāya taṃ santajjento “**addhā hī**”ti gāthamāha. Tattha **kattuputtāti** piṭāpissa kattāva, tena naṃ evaṃ ālapati. Idaṃ vuttaṃ hoti—addhā tvaṃ ito pubbe mayhaṃ sabbadhammaṃ acari, hitameva vuḍḍhimeva akāsi, idāni pana paṭipakkho hutvā bahuṃ kathesi, “mā evaṃ vippalapasi, añño nu te dvipado naro, ko idha jīvaloke aruṇeyeva sotthikattā, sace hi ahaṃ viya añño rājā tava bhariyāya paṭibaddhacitto abhavissa, anto-arūṇeyeva tava sīsaṃ chindāpetvā taṃ attano ghare kareyya, ahaṃ pana akusalabhayeneva na karomi, tuṇhī hohi, na me etāya attho”ti taṃ santajjesi.

So taṃ sutvā puna kiñci vattuṃ asakkonto rañño thutivasena “**tuvaṃ nū**”ti gāthamāha. Tassattho—mahārāja tvaññeva sakalajambudīpe sabbesaṃ narindānaṃ **seṭṭho**, tvaṃ **anuttaro**, tvaṃ vinicchayadhammapaveṇidhammasucaritadhammānaṃ gopāyanena **dhammagutto**, tesaṃ viditattā **dhammavidū** tvaṃ **sumedho**, so tvaṃ yaṃ dhammaṃ gopesi, teneva gutto ciraṃ jīva, dhammañca me desehi dhammapālaka dhammagopaka rājavarāti.

1. Icchitamicchitānaṃ (Ka)

Atha rājā dhammaṃ desento “**tadīṅghā**”ti-ādimāha. Tattha **īṅghā**ti codanatthe nipāto, yasmā maṃ tvaṃ codesi, tasmāti attho. **Satanti** Buddhādīhi sappurisehi āsevitam. **Sādhū**ti sundaro pasattho. Vinicchayapaveṇisucaritadhamme rocetīti **dhammaruci**. Tādiso hi jīvitaṃ jahantopi akiccaṃ na karoti, tasmā sādhu. **Paññānavāti** ñāṇasampanno. **Mittānamaddubbhoti** mittassa adussanabhāvo. **Ṭhitadhammassāti** patiṭṭhitatividhadhammassa. **Āsethāti** āseyyum nisīdeyyum. Desanāsīsameva cetam, cattāropi iriyāpathe sukhaṃ kappeyyunti ayaṃ panettha attho. **Sītacchāyāyāti** puttadāraṇātimittānaṃ sītalāya chāyāya. **Samghareti** sakaghare, attano geheti attho. Adhammabalidaṇḍādīhi anupaddutā sukhaṃ vaseyyunti dasseti. **Na cāhametanti** samma Abhipāraka yametaṃ asamekkhitvā kataṃ asādhukammaṃ¹, etaṃ ahaṃ na rocayāmi. **Ye vāpi** **ñatvānāti** ye vā pana rājāno ñatvā tuletva tīretva sayam karonti, tesāhaṃ kammaṃ rocemīti adhippāyo. **Upamā imāti** imasmiṃ panatthe tvaṃ mayhaṃ imā dve upamā suṇohi.

Jimhanti vaṅkaṃ. **Netteti** yo gāviyo neti, tasmim jeṭṭhaka-usabhe. **Pagevāti** tasmim adhammaṃ carante itarā pajā pageva carati, ativiya karotīti attho. **Dhammikoti** cattāri agatigamanāni pahāya dhammena rajjaṃ kārento. **Amarattanti** devattaṃ. **Ratananti** saviññāṇakāviññāṇakarataṇaṃ. **Vatthiyanti** kāsikavatthameva. **Assitthiyoti** vātasamagati-assepī uttamarūpadharā itthiyopi. **Ratanam maṇikañcāti** sattavidharatanañca mahagghabhaṇḍakañca. **Abhipālayantīti** ālokaṃ karontā rakkhanti. **Na tassāti** tassa cakkavattirajjassapi hetu na visamaṃ careyyam. **Usabhomhīti** yasmā ahaṃ sivīnaṃ majjhe jeṭṭhakarājā hutvā jāto, tasmā cakkavattirajjakāraṇampi na visamaṃ carāmīti attho. **Netāti** mahājanaṃ kusale patiṭṭhāpetvā devanagaraṃ netā, hitakaraṇena tassa **hitā**, “Sivirājā kira dhammacārī”ti sakalajambudīpe ñātattā **uggato**, samena raṭṭhapālanato **raṭṭhapālo**. **Apacāyamānoti** sivīnaṃ porāṇakarājūnaṃ paveṇidhammaṃ apacāyamāno. **Soti** so ahaṃ tameva dhammaṃ anuvicintayanto tasmā tena kāraṇena attano cittassa vase na vattāmi.

1. Asādhukathaṃ (Sī, Syā)

Evam mahāsattassa dhammakathaṃ sutvā Abhipārako thutiṃ karonto “**addhā**”ti-ādimāha. **Nappamajjasī**ti attanā kathitadhammaṃ nappamajjasi tattheva vattesi. **Dhammaṃ pamajjā**ti dhammaṃ pamussitvā agativasena gantvā¹. Evam so tassa thutiṃ katvā “**dhammaṃ carā**”ti dhammacariyāya niyyojento uttariṇi dasa ovādagāthā abhāsi. Tāsamatto heṭṭhā **Tesakunaḷātake**² vaṇṇitova.

Evam Abhipārakasenāpatinā rañño dhamme desite rājā Ummādantiyā paṭibaddhacittaṃ vinodesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakam samodhānesi, saccapariyosāne so bhikkhu sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi. Tadā Sunandasārathi Ānando ahosi, Abhipārako Sāriputto, Ummādanti Uppalavaṇṇā, sesaparisā Buddhaparisā, Sivirājā ahameva ahosinti.

Ummādanti jātakavaṇṇanā dutiyā.

3. Mahābodhi jātakavaṇṇanā (528)

Kim nu daṇḍaṃ kimajinanti idaṃ Satthā Jetavane viharanto paññāpāramiṃ ārabha kathesi. Vatthu **Mahā-umaṅga jātake**³ āvi bhavissati. Tadā pana Satthā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato paññavā parappavādappamaddanoyevā”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmadaṭṭe rajjaṃ kārente bodhisatto Kāsiraṭṭhe asītikoṭṭivibhavassa Udiccabrāhmaṇamahāsālassa kule nibbatti, “Bodhikumāro”tissa nāmaṃ kariṃsu. So vayappatto Takkaṣilāyaṃ uggahitasippo paccāgantvā agāramajjhe vasanto aparabhāge kāme pahāya Himavantapadesaṃ pavisitvā paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā tattheva vanamūlaphalāhāro ciraṃ vasitvā vassārattasamaye Himavantā oruyha cārikaṃ caranto anupubbena Bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase paribbājakasāruppena nagare bhikkhāya caranto rājadvāraṃ

1. Akatvā (Ka)

2. Khu 6. 1 piṭṭhe.

3. Khu 6. 204 piṭṭhe.

pāpuṇi. Tamenam sihapañjare ṭhito rājā disvā tassa upasame pasīditvā taṃ attano bhavanam pavesetvā rājapallaṅke nisīdāpetvā katapaṭisanthāro thokaṃ dhammakatham sutvā nānaggarasabhojanam dāpesi. Mahāsatto bhattam gahetvā cintesi “idaṃ rājakulam nāma bahudosam bahupaccāmittam hoti, ko nu kho mama uppannam bhayam nittharissatī”ti. So avidūre ṭhitam rājavallabham ekam piṅgalasunakham disvā mahantaṃ bhattapiṇḍam gahetvā tassa dātukāmatākāram dassesi. Rājā ñatvā sunakhassa bhājanam āharāpetvā bhattam gāhāpetvā dāpesi. Mahāsattopi tassa datvā bhattakiccaṃ nitthāpesi. Rājāpissa paṭiññaṃ gahetvā antonagare rājuyyāne paṇṇasālam kāretvā pabbajitaparikkhāre datvā taṃ tattha vāsāpesi, devasikañcassa dve tayo vāre upaṭṭhānam agamāsi. Bhojanakāle pana mahāsatto niccam rājapallaṅkeyeva nisīditvā rājabhojanameva bhuñjati. Evaṃ dvādasa saṃvaccharāni atītāni.

Tassa pana rañño pañca amaccā atthañca dhammañca anusāsanti. Tesu eko ahetukavādī, eko issarakatavādī¹, eko pubbekatavādī, eko ucchedavādī, eko khattavijjavādī. Tesu ahetukavādī “ime sattā saṃsārasuddhikā”ti mahājanam uggaṇhāpesi. Issarakatavādī “ayaṃ loko issaranimmitto”ti mahājanam uggaṇhāpesi. Pubbekatavādī “imesaṃ sattānaṃ sukhaṃ vā dukkhaṃ vā uppajjamānaṃ pubbekateneva uppajjati”ti mahājanam uggaṇhāpesi. Ucchedavādī “ito paralokaṃ gato nāma natthi, ayaṃ loko ucchijjati”ti mahājanam uggaṇhāpesi. Khattavijjavādī “mātāpitaropi māretvā attanova attho kātabbo”ti mahājanam uggaṇhāpesi. Te rañño vinicchaye niyuttā lañjakhādakā hutvā assāmikam sāmikam, sāmikam assāmikam karonti.

Athekadivasam eko puriso kūṭaṭṭaparājito mahāsattaṃ bhikkhāya carantaṃ rājagehaṃ pavisantaṃ disvā vanditvā “bhante tumhe rājagehe bhuñjamānā vinicchayāmacce lañjam gahetvā lokaṃ vināsente kasmā ajjuhekkhatha, idāni pañcahi amaccehi kūṭaṭṭakārakassa hatthato lañjam gahetvā sāmikova samāno assāmiko kato”ti paridevi.

1. Issarakaraṇavādī (Sī, Syā), issarakāraṇavādī (I)

So tasmim̐ kārūññavasena vinicchayaṃ gantvā dhammena vinicchinitvā sāmikaññeva sāmikaṃ akāsi. Mahājano ekappahāreneva mahāsaddena sādhuḥkāraṃ adāsi. Rājā taṃ saddaṃ sutvā “kiṃ saddo nāmāyan”ti pucchitvā tamattharṃ sutvā katabhattakiccaṃ mahāsattaṃ upanisīditvā pucchi “bhante ajja kira vo aṭṭo vinicchito”ti. Āma mahārājāti. Bhante tumhesu vinicchinantesu mahājanassa vuḍḍhi bhavissati, ito paṭṭhāya tumheva vinicchinathāti. Mahārāja mayaṃ pabbajitā nāma, netaṃ kammaṃ amhākaṃ kammanti. Bhante mahājane kārūññena kātuṃ vaṭṭati, tumhe sakaladivasam̐ mā vinicchinatha, uyyānato pana idhāgacchantā vinicchayaṭṭhānaṃ gantvā pātova cattāro aṭṭe vinicchinatha, bhutvā uyyānaṃ gacchantā cattāro, evaṃ mahājanassa vuḍḍhi bhavissatīti. So tena punappunaṃ yāciyamāno “sādhū”ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya tathā akāsi.

Kūṭaṭṭakārakā okāsaṃ na labhimsu. Tepi amaccā lañjaṃ alabhantā duggatā hutvā cintayimsu “Bodhiparibbājakassa vinicchinanakālato paṭṭhāya mayaṃ kiñci na labhāma, handa naṃ ‘rājaveriko’ti vatvā rañño antare paribhinditvā mārāpessāmā”ti. Te rājānaṃ upasaṅkamitvā “mahārāja Bodhiparibbājako tumhākaṃ anattakāmo”ti vatvā asaddahantena raññā “sīlavā esa ñāṇasampanno, na evaṃ karissatī”ti vutte “mahārāja tena sakalanagaravāsino attano hatthe katvā¹ kevalaṃ amheyeva pañca jane kātuṃ na sakkā, sace amhākaṃ vacanaṃ na saddahatha, tassa idhāgamanakāle parisam̐ olokethā”ti āhaṃsu. Rājā “sādhū”ti sīhapañjare ṭhito taṃ āgacchantam̐ olovento parivāraṃ disvā attano aññāṇena aṭṭakārakamanusse “tassa parivārā”ti maññamāno bhijjitvā te amacce pakkosāpetvā “kinti karomā”ti pucchi. Gaṇhāpetha naṃ devāti. Oḷārikaṃ aparādham̐ apassantā katham̐ gaṇhāmāti. Tena hi mahārāja pakatiparihāramassa hāpetha, taṃ parihāyantaṃ disvā paṇḍito paribbājako kassaci anārocetvā sayameva palāyissatīti.

Rājā “sādhū”ti vatvā anupubbena tassa parihāraṃ parihāpesi. Paṭhamadivasam̐ tāva naṃ tucchapallaṅkeyeva nisīdāpesuṃ. So tucchapallaṅkaṃ

1. Katā (Sī, Syā, I)

disvāva rañño paribhinnabhāvaṃ ñatvā sayameva uyyānaṃ gantvā taṃ divasameva pakkamitukāmo hutvāpi “ekantena ñatvā pakkamissamī”ti na pakkāmi. Athassa punadivase tucchapallaṅke nisinnassa raññopakati bhattañca aññañca gahetvā missakabhattaṃ adaṃsu. Tatiyadivase mahātalaṃ pavisituṃ adatvā sopānasīseyeva ṭhapetvā missakabhattaṃ adaṃsu. So tampi ādāya uyyānaṃ gantvā bhattakiccaṃ akāsi. Catutthadivase heṭṭhāpāsāde ṭhapetvā kaṇṇjakabhattaṃ adaṃsu. So tampi gahetvā uyyānaṃ gantvā bhattakiccaṃ kakāsi. Rājā amacce pucchi “Bodhiparibbājako sakkāre pariḥāpītepi na pakkamati, kinti naṃ karomā”ti. Deva na so bhattatthāya carati, chattatthāya pana carati. Sace bhattatthāya careyya, paṭhamadivasaṃyeva palāyeyyāti. Idāni kiṃ karomāti. Sve ghātāpetha naṃ mahārājāti. So “sādhū”ti tesaññeva hatthe khagge ṭhapetvā “sve antaradvāre ṭhatvā pavisantassevassa sīsaṃ chinditvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ katvā kañci ajānāpetvā vaccakuṭiyaṃ pakkhipitvā nhatvā āgaccheyyāthā”ti āha. Te “sādhū”ti sampāṭicchitvā “sve āgantvā evaṃ karissāmā”ti aññaṃaññaṃ vicāretvā evaṃ attano nivesanaṃ agamaṃsu.

Rājāpi sāyaṃ bhutta bhojano sirisayane nipajjitvā mahāsattassa guṇe anussari. Athassa tāvadeva soko uppajji, sarīrato sedā muccimṃsu, sayane assāsaṃ alabhanto aparāparaṃ parivatti. Athassa aggamaheṣī upanipajji, so tāya saddhiṃ sallāpamattampi na kari. Atha naṃ sā “kiṃ nu kho mahārāja sallāpamattampi na karotha, api nu kho me koci aparādho atthī”ti pucchi. Natthi devī, apica kho Bodhiparibbājako kira amhākaṃ paccatthiko jātoti tassa sve ghātanaṭṭhāya pañca amacce āṇāpesiṃ, te pana naṃ māretvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ katvā vaccakūpe pakkhipissanti, so pana amhākaṃ dvādasa saṃvaccharāṇi bahuṃ dhammaṃ desesi, ekāparādhopissa mayā paccakkhato na diṭṭhapubbo, parapattiyena hutvā tassa mayā vadho āṇatto, tena kāraṇena socāmīti. Atha naṃ sā “sace te deva so paccatthiko jāto, taṃ ghātento kiṃ socasi, paccatthikaṃ nāma puttampi ghātetvā attano sotthibhāvo kātabbova, mā socitthā”ti assāsesi. So tassā vacanena paṭiladdhassāso niddaṃ okkami.

Tasmiñ khaṇe koleyyako piṅgalasunakho taṃ kathaṃ sutvā “sve mayā attano balenassa jīvitam dātum vaṭṭati”ti cintetvā punadivase pātova pāsādā oruyha mahādvāraṃ āgantvā ummāre sīsaṃ katvā mahāsattassa āgamanamaggaṃ olokentova nipajji. Tepi amaccā pātova khaggahatthā āgantvā dvārantare aṭṭhaṃsu. Bodhisattopi velaṃ sallakkhetvā uyyānā nikkhamma rājadvāraṃ āgañchi. Atha naṃ sunakho disvā mukhaṃ vivaritvā catasso dāṭhā dassetvā “kiṃ tvaṃ bhante jambudīpatale aññattha bhikkhaṃ na labhasi, amhākaṃ rājā tava mārāṇatthāya pañca amacce khaggahatthe dvārantare ṭhapesi, mā tvaṃ nalāṭena maccum gahetvā āgami, sīghaṃ pakkamā”ti mahāsaddena viravi. So sabbarutaññutāya tamatthaṃ ñatvā tatova nivattitvā uyyānaṃ gantvā pakkamanatthāya parikkhāre ādiyi. Rājā sīhapañjare ṭhito taṃ āgacchantaṃ gacchantañca disvā “sace ayaṃ mama paccatthiko bhaveyya, uyyānaṃ gantvā balaṃ sannipātāpetvā kammaṃsajjo bhavissati. No ce, attano parikkhāre gahetvā gamanasajjo bhavissati, jānissāmi tāvassa kiriyaṃ”ti uyyānaṃ gantvā mahāsattaṃ attano parikkhāre ādāya “gamiṃsāmi”ti paṇṇasālato nikkhantaṃ caṅkamanakoṭiyam disvāva vanditvā ekamantaṃ ṭhito paṭhamam gāthamāha—

124. “Kiṃ nu daṇḍam kimajinaṃ, kiṃ chattaṃ kimupāhanaṃ.

Kimaṅkusañca pattañca, saṅghāṭiñcāpi brāhmaṇa.

Taramānarūpo’haṃ¹, kiṃ nu patthayase disaṃ”ti.

Tassattho—bhante pubbe tvaṃ amhākaṃ gharaṃ āgacchanto daṇḍādīni na gaṇhāsi, ajja pana kena kāraṇena daṇḍaṃca ajjañca chātupāhanañca mattikapasibbakolambana-aṅkusañca mattikapattañca saṅghāṭiñcāti sabbepime parikkhāre taramānarūpo gaṇhāsi, kataraṃ nu disaṃ patthesi, kattha gantukāmosīti pucchi.

Taṃ sutvā mahāsatto “ayaṃ attanā katakammaṃ na jānātīti maññati, jānāpessāmi naṃ”ti dve gāthā abhāsi—

125. “Dvādasetaṇi vassāni, vusitāni tavantike.

Nābhijānāmi soṇena, piṅgalenābhikūjitaṃ.

1. Taramānarūpo gaṇhāsi (Sī, Syā, I, Ka)

126. Svāyaṃ dittova nadati, sukkadāṭṭhaṃ vidaṃsayāṃ.

Tava sutvā sabharyassa, vītasaddhassa maṃ patī”ti.

Tattha **abhikūjanti** etena tava sunakhena evaṃ mahāviraṇa viravitaṃ na jānāmi. **Dittovāti** dappito viya. **Sabharyassāti** tava sabharyassa mama māraṇatthāya pañcannaṃ amaccānaṃ āṇattabhāvaṃ kathentassa sutvā “kiṃ tvaṃ aññattha bhikkhaṃ na labhasi, raññā te vadho āṇatto, idha māgacchī”ti dittova nadati. **Vītasaddhassa maṃ patīti** mamantare vigatasaddhassa tava vacanaṃ sutvā eva nadatīti āha.

Tato rājā attano dosaṃ sampaṭicchitvā taṃ khamāpento catutthaṃ gāthamāha—

127. “Ahu esa kato doso, yathā bhāsasi brāhmaṇa.

Esa bhiyyo pasīdāmi, vasa brāhmaṇa mā’gamā”ti.

Tattha **bhiyyoti** saccaṃ mayā evaṃ āṇattaṃ, ayaṃ me doso, esa paṇāhaṃ idāni adhikataṃ tayi pasīdāmi, idheva vasa, mā aññattha gamīti.

Taṃ sutvā mahāsatto “mahārāja paṇḍitā nāma tādisena parapattiyena apaccakkhakārinā saddhiṃ na vasaṃ”ti vatvā tassa anācāraṃ pakāseto āha—

128. “Sabbaseto pure āsi, tatopi sabalo ahu.

Sabbalohitako dāni, kālo pakkamituṃ mama.

129. Abbhantaṃ pure āsi, tato majjhe tato bahi.

Purā niddhamanā hoti, sayameva vajāmaṃ.

130. Vītasaddhaṃ na seveyya, udapānaṃva’nodakaṃ.

Sacepi naṃ anukhaṇe, vāri kaddamagandhikaṃ.

131. Pasannameva seveyya, appasannaṃ vivajjaye.

Pasannaṃ payirupāseyya, rahadaṃvudakatthiko.

132. Bhaje bhajantaṃ purisaṃ, abhajantaṃ na bhajjaye.

Asappurisadhammo so, yo bhajantaṃ na bhajjati.

133. Yo bhajantaṃ na bhajati, sevamānaṃ na sevati.
Sa ve manussapāpiṭṭho, migo sākassito yathā.

134. Accābhikkhaṇasaṃsaggā, asamosaraṇena ca.
Etena mittā jīranti, akāle yācanāya ca.

135. Tasmā nābhikkhaṇaṃ gacche, na ca gacche cirāciraṃ.
Kālena yācaṃ yāceyya, evaṃ mittā na jīyare.

136. Aticiraṃ nivāsena, piyo bhavati appiyo.
Āmanta kho taṃ gacchāma, purā te homa appiyā”ti.

Tattha **sabbasetoti** mahārāja paṭhamameva tava nivesane mama odano sabbaseto ahosi, yaṃ tvaṃ bhuñjasi, tameva dāpesīti attho. **Tatoti** tato pacchā paribhedakānaṃ vacanaṃ gahetvā tava mayi virattakāle **sabalo** missakodano jāto. **Dānīti** idāni sabbalohitako jāto. **Kāloti** aguṇaññussa¹ tava santikā idāni mama pakkamituṃ kālo. **Abbhantaranti** paṭhamam mama abbhantaram āsanaṃ āsi, alaṅkatamahātalamhi ussitasetacchatte rājapallaṅkeyeva maṃ nisīdāpesuṃ. **Majjheti** sopānamatthake. **Purā niddhamanā hotīti** yāva gīvāyaṃ gahetvā nikkadḍhanā na hoti.

Anukhaṇeti sacepi anudakaṃ udapānaṃ patto puriso udakaṃ apassanto kalalaṃ viyūhitvā anukhaṇeyya, tathāpi taṃ vāri kaddamagandhikaṃ bhaveyya, amanuññatāya na piveyya, tatheva vītasaddhaṃ payirupāsantena laddhapaccayāpi parittā ceva lūkhā ca, amanuññā aparibhogārahāti attho. **Pasannanti** patiṭṭhitasaddhaṃ. **Rahadanti** gambhīraṃ mahārahadaṃ. **Bhajantanti** attānaṃ bhajantameva bhajeyya. **Abhajantanti** paccatthikaṃ. **Na bhajjayeti** na bhajeyya. **Na bhajjatīti** yo puriso attānaṃ bhajantaṃ hitacittaṃ puggalaṃ na bhajati, so asappurisdhammo nāmāti. **Manussapāpiṭṭhoti** manussalāmakō patikuṭṭho sabbapacchimako. **Sākassitoti** makkaṭo.

1. Aññāṇassa (Sī, Syā, I)

Accābhikkhaṇasaṃsaggāti ativiya abhiṇhasaṃsaggena. **Akāleti** ayuttappattakāle parassa piyabhaṇḍaṃ yācanāya mittā jīranti nāma, tvampi aticiraṃ nivāsena mayi mittiṃ bhindi. **Tasmāti** yasmā accābhikkhaṇasaṃsaggena asamosaraṇena ca mittā jīranti, tasmā. **Cirāciranti** cirakālaṃ vītināmetvā ciraṃ na gacche na upasaṅkameyya. **Yācanti** yācitabbaṃ bhaṇḍakaṃ yuttakāle yāceyya. **Na jīyareti** evaṃ mittā na jīranti. **Purā te homa appiyāti** yāva tava appiyā na homa, tāva āmantetvāva taṃ gacchāmāti.

Rājā āha—

137. “Evaṃ ce yācamānānaṃ, añjaliṃ nāvabujjhasi.
Paricārakānaṃ sataṃ, vacanaṃ na karosi no.
Evaṃ taṃ abhiyācāma, puna kayirāsi pariyāyan”ti.

Tattha **nāvabujjhasīti** sace bhante evaṃ yācantena mayā kataṃ añjaliṃ na jānāsi, na paṭiggaṇhasīti attho. **Pariyāyanti** puna idhāgamanāya ekavāraṃ kareyyasīti yācati.

Bodhisatto āha—

138. “Evaṃ ce no viharataṃ, antarāyo na hessati.
Tuyhaṃ vāpi mahārāja, mayhaṃ vā raṭṭhavaddhana.
Appeva nāma passema, ahorattānamaccaye”ti.

Tattha **evaṃ ce noti** sace mahārāja evaṃ nānā hutvā viharantānaṃ amhākaṃ antarāyo na hessati, tuyhaṃ vā mayhaṃ vā jīvitaṃ pavattissatīti dīpeti. **Passemāti** api nāma passeyyāma.

Evaṃ vatvā mahāsatto rañño dhammaṃ desetvā “appamatto hohi mahārāja”ti vatvā uyyānā nikkhamitvā ekasmiṃ sabhāgaṭṭhāne bhikkhāya caritvā Bārāṇasito nikkhamma anupubbena Himavantokāsameva gantvā kiñci kālāṃ vasitvā puna otaritvā ekaṃ paccantagāmaṃ nissāya araṇṇe vasi. Tassa pana gatakālato paṭṭhāya te amaccā puna vinicchaye nisīditvā vilopaṃ karontā cintayimsu “sace Mahābodhiparibbājako punāgamissati, jīvitaṃ no natthi, kiṃ nu khvassa anāgamanakāraṇaṃ kareyyāmā”ti.

Atha nesaṃ etadahosi “ime sattā paṭibaddhaṭṭhānaṃ nāma jahitum na sakkonti, kiṃ nu khvassa idha paṭibaddhaṭṭhānaṃ”ti. Tato “rañño aggamahesī”ti ñatvā “ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati, yaṃ so imaṃ nissāya āgaccheyya, paṭikacceva naṃ mārāpessāmā”ti te rājānaṃ etadavocum “deva imasmim¹ divase nagare ekā kathā sūyati”ti. Kiṃ kathā nāmāti. Mahābodhiparibbājako ca kira devī ca aññamaññaṃ sāsanapaṭisāsanaṃ pesenti. Kinti katvāti. Tena kira deviyā pesitaṃ “sakkā nu kho attano balena rājānaṃ mārāpetvā mama setacchattaṃ dātum”ti. Tāyapissa pesitaṃ “rañño mārāṇaṃ nāma mama bhāro, Mahābodhiparibbājako khippaṃ āgacchatū”ti. Rājā tesāṃ punappunaṃ kathentānaṃ saddahitvā “idāni kiṃ kattabban”ti pucchitvā “deviṃ māretum vaṭṭati”ti vutte anupaparikkhitvā “tena hi naṃ tumheva māretvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinditvā vaccakūpe khipathā”ti āha. Te tathā karimsu. Tassā māritabhāvo sakalanagare pakaṭo ahoṣi.

Athassā cattāro puttā “iminā no niraparādhā mātā māritā”ti rañño paccatthikā ahesum. Rājā mahābhayappatto ahoṣi. Mahāsatto paramparāya taṃ pavattiṃ sutvā cintesi “ṭhapetvā maṃ añño te kumāre saññāpetvā pitaraṃ khamāpetum samattho nāma natthi, rañño ca jīvitaṃ dassāmi, kumāre ca pāpato mocessāmi”ti. So punadivase paccantagāmaṃ pavisitvā manussehi dinnāṃ makkaṭamaṃsaṃ khādītva tassa cammaṃ yācitvā gahetvā assamapade sukkhāpetvā niggandhaṃ katvā nivāsesipi pārupesipi amsepi ṭhapesi. Kiṃ kārāṇā? “Bahūpakāro me”ti vacanattāya. So taṃ cammaṃ ādāya anupubbena Bārāṇasim gantvā kumāre upasaṅkamitvā “pitughātakakammaṃ nāma dāruṇaṃ, taṃ vo na kātappaṃ, ajarā maro satto nāma natthi, ahaṃ tumhe aññamaññaṃ samagge karissāmicceva āgato, tumhe mayā pahite sāsane āgaccheyyāthā”ti kumāre ovaḍitvā antonagare uyyānaṃ pavisitvā makkaṭacammaṃ attharitvā silāpaṭṭe nisīdi.

Atha naṃ uyyānapālako disvā vegena gantvā rañño ārocesi. Rājā sutvā sañjātasomanasso hutvā te amacce

1. Ime (Sī, Syā, I)

ādāya tattha gantvā mahāsattaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīditvā
 paṭisanthāraṃ kātuṃ ārabhi. Mahāsatto tena saddhiṃ asammoditvā
 makkaṭṭacammameva parimajji. Atha naṃ evamāha “bhante tumhe maṃ
 akathetvā makkaṭṭacammameva parimajjatha, kiṃ vo idaṃ mayā
 bahūpakārataran”ti. Āma mahārāja, bahūpakāro me esa vānaro, ahamassa
 piṭṭhe nisīditvā vicariṃ, ayaṃ me pānīyaghaṭaṃ āhari, vasanaṭṭhānaṃ
 sammajji, ābhisamācārikavattapaṭivattaṃ mama akāsi, ahaṃ pana attano
 dubbalacittatāya assa maṃsaṃ khāditvā cammaṃ sukkhāpetvā attharivā
 nisīdāmi ceva nipajjāmi ca, evaṃ bahūpakāro esa mayhanti. Iti so tesāṃ
 vāde bhindanatthāya vānaracamme vānaravohāraṃ āropetvā taṃ taṃ
 pariyaṃ sandhāya imaṃ kathaṃ kathesi. So hi tassa nivutthapubbattā
 “piṭṭhe nisīditvā vicarin”ti āha, taṃ aṃse katvā pānīyaghaṭassa
 āhaṭapubbattā “pānīyaghaṭaṃ āharī”ti āha, tena cammena bhūmiyaṃ
 sammaṭṭhapubbattā “vasanaṭṭhānaṃ sammajji”ti āha, nipannakāle tena
 cammena piṭṭhiyā, akkantakāle pādānaṃ phuṭṭhapubbattā “vattapaṭivattaṃ
 me akāsi”ti āha. Chātakāle pana tassa maṃsaṃ labhitvā khāditattā “ahaṃ
 pana attano dubbalacittatāya tassa maṃsaṃ khādin”ti āha.

Taṃ sutvā te amaccā “pāṇātipāto tena kato”ti saññāya “passatha bho
 pabbajitassa kammaṃ, makkaṭṭaṃ kira māretvā maṃsaṃ khāditvā cammaṃ
 gahetvā vicaratī”ti pāṇiṃ paharivā parihāsamaṃsu. Mahāsatto te tathā
 karonte disvā “ime attano vādabhedanatthāya mama cammaṃ ādāya
 āgatabhāvaṃ na jānanti, jānāpessāmi ne”ti ahetukavādiṃ tāva āmantetvā
 pucchi “āvuso tvaṃ kasmā maṃ parihasasī”ti. Mittadubbhikammaṃ ceva
 pāṇātipātassa ca katattāti. Tato mahāsatto “yo pana gatiyā¹ ceva diṭṭhiyā ca
 te saddahitvā evaṃ kareyya, tena kiṃ dukkaṭaṇ”ti tassa vādaṃ bhindanto
 āha—

139. “Udīraṇa ce saṃgatyā, bhāvāyamanuvattati.

Akāmā akaraṇīyaṃ vā, karaṇīyaṃ vāpi kubbati.

Akāmakaraṇīyamhi, kvi’ dha pāpena lippati.

140. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.

Bhoto ce vacanaṃ saccaṃ, suhato vānaro mayā.

141. Attano ce hi vādassa, aparādhaṃ vijāniyā.

Na maṃ tvaṃ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha **udīraṇā**ti kathā. **Samṅatyā**ti samṅatiyā channaṃ abhijātīnaṃ taṃ taṃ abhijātīṃ upagamanena. **Bhāvāyamanuvattatī**ti bhāvena anuvattati, karaṇatthe sampadānaṃ. **Akāmā**ti akāmena anicchāya. **Akaraṇīyaṃ vā karaṇīyaṃ vāpī**ti akattabbaṃ pāpaṃ vā kattabbaṃ kusalaṃ vā. **Kubbatī**ti karoti. **Kvidhā**ti ko idha. Idaṃ vuttaṃ hoti—tvaṃ ahetukavādī “natthi hetu natthi paccayo sattānaṃ saṃkilesāyā”ti-ādidiṭṭhiko, ayaṃ loko samṅatiyā ceva sabhāvena ca anuvattati pariṇamati, tattha tattha sukhadukkhāṃ paṭisaṃvedeti. Akāmakova pāpaṃ vā puññaṃ vā karotīti vadasi, ayaṃ tava udīraṇā sace tathā, evaṃ sante akāmakaraṇīyasmiṃ attano dhammatāya pavattamāne pāpe ko idha satto pāpena lippati, sace hi attanā akatena pāpena lippati, na koci na lippeyyāti.

So ceti so ahetukavādasāṅkhāto tava bhāsitattho ca atthajotako dhammo ca kalyāṇo na ca pāpako. “Ahetū appaccayā sattā saṃkilissanti, sukhadukkhāṃ paṭisaṃvediyanti”ti idaṃ bhoto vacanaṃ saccaṃ ce, suhato vānaro mayā, ko ettha mama dosoti attho. **Vijāniyā**ti samma sace hi tvaṃ attano vādassa aparādhaṃ jāneyyāsi, na maṃ garaheyyāsi. Kim kāraṇā? **Bhoto vādo hi tādiso**, tasmā ayaṃ mama vādaṃ karotīti maṃ pasamseyyāsi, attano pana vādaṃ ajānanto maṃ garahasīti.

Evaṃ mahāsatto taṃ niggaṇhitvā appaṭibhāṇaṃ akāsi. Sopi rājaparisati maṅkubhūto pattakkhandho nisīdi. Mahāsattopi tassa vādaṃ bhinditvā issarakatavādiṃ āmantetvā “tvaṃ āvuso maṃ kasmā parihasasi, yadi issaranimmitavādaṃ sārato paccesi”ti vatvā āha—

142. “Issaro sabbalokassa, sace kappeti jīvitaṃ.

Iddhiṃ byasanabhāvañca, kammaṃ kalyāṇapāpakam.

Niddesakārī puriso, issaro tena lippati.

143. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.
Bhoto ce vacanaṃ saccaṃ, suhato vānaro mayā.

144. Attano ce hi vādassa, aparādhaṃ vijāniyā.
Na maṃ tvaṃ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha **kappeti jīvanti** sace brahmā vā añño vā koci issaro “tvaṃ kasiyā jīva, tvaṃ gorakkhenā”ti evaṃ sabbalokassa jīvaṃ saṃvidahati vicāreti. **Iddhiṃ byasanabhāvañcāti** issariyādibhedā iddhiyo ca ñātivināsādikāṃ byasanabhāvañca sesaṇca kalyāṇapāpakaṃ kammaṃ sabbaṃ yadi issarova kappeti karoti. **Niddesakārīti** yadi tassa niddesaṃ āṇattimeva seso yo koci puriso karoti, evaṃ sante yo koci puriso pāpaṃ karoti, tassa issarena katattā issarova tena pāpena lippati. Sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ. Yathā ca idha, evaṃ sabbattha.

Iti so ambatova muggaraṃ gahetvā ambaṃ pātento viya issarakaraṇeneva issarakatavādaṃ bhinditvā pubbekatavādiṃ āmantetvā “tvaṃ āvuso maṃ kiṃ parihāsasi, yadi pubbekatavādaṃ saccaṃ maññasī”ti vatvā āha—

145. “Sace pubbekatahetu, sukhadukkhāṃ nigacchati.
Porāṇakaṃ kataṃ pāpaṃ, tameso muccate iṇaṃ.
Porāṇaka iṇamokkho, kvi’dha pāpena lippati.

146. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.
Bhoto ce vacanaṃ saccaṃ, suhato vānaro mayā.

147. Attano ce hi vādassa, aparādhaṃ vijāniyā.
Na maṃ tvaṃ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha **pubbekatahetūti** pubbakatahetu purimabhava katakamma karaṇeneva. **Tameso muccate iṇanti** yo vadhabandhādīhi dukkhāṃ pāpuṇāti, yadi so yaṃ tena porāṇakaṃ kataṃ pāpaṃ, taṃ idāni iṇaṃ muccati, evaṃ sante mamaṃ esa porāṇaka-iṇato mokkho, anena hi makkaṭṭena

pubbe paribbājakena hutvā ahaṃ makkaṭṭo samāno māretvā khādito bhavissāmi, svāyaṃ idha makkaṭṭattaṃ patto mayā paribbājakattaṃ pattaṃ māretvā khādito bhavissati, ko idha pāpena lippatīti.

Iti so tassapi vādaṃ bhinditvā ucchedavādiṃ abhimukhaṃ katvā “tvaṃ āvuso ‘natthi dinnan’ti-ādīni vatvā ‘idheva sattā ucchijjanti, paralokaṃ gatā nāma natthī’ti maññaṃāno kasmā maṃ parihasasī’ti santajjetvā āha—

148. “Catunnāṃyevupādāya, rūpaṃ sambhoti pañinaṃ.

Yato ca rūpaṃ sambhoti, tatthevānupagacchati.

Idheva jīvati jīvo, pecca pecca vinassati.

149. Uccijjati ayaṃ loko, ye bālā ye ca paṇḍitā.

Uccijjamāne lokamhi, kvi’ dha pāpena lippati.

150. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.

Bhoto ce vacanaṃ saccaṃ, suhato vānaro mayā.

151. Attano ce hi vādassa, aparādhaṃ vijāniyā.

Na maṃ tvaṃ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha **catunnanti** pathavī-ādīnaṃ bhūtānaṃ. **Rūpanti** rūpakkhandho. **Tatthevāti** yato taṃ rūpaṃ sambhoti, nirujjhanakālepi tattheva anupagacchati. Iminā tassa “cātumahābhūtika ayaṃ puriso yadā kālaṃ karoti, tadā pathavī pathavīkāyaṃ anupeti anupagacchati, āpo, tejo, vāyo vāyokāyaṃ anupeti anupagacchati, ākāsaṃ indriyāni saṅkamanti, āsandhipaṇcamā purisā mataṃ ādāya gacchanti, yāva ālāhanā padāni paññāyanti, kāpotakāni aṭṭhīni bhavanti, bhasmantā āhutiyo, dattupaññattaṃ yadidaṃ dānaṃ, tesaṃ tucchā musā vilāpo, ye keci atthikavādaṃ vadanti, bāle ca paṇḍite ca kāyassa bheda ucchijjanti vinassanti, na honti paraṃ maraṇā”ti imaṃ diṭṭhiṃ patiṭṭhāpesi. **Idhevāti** imasmiṃ yeva loke jīvo jīvati. **Pecca pecca vinassatīti** paraloke nibbatto satto gativasena idha anāgantvā tattheva paraloke

vinassati ucchijjati. Evaṃ ucchijjamāne lokasmim ko idha pāpena lippatīti.

Iti so tassapi vādaṃ bhinditvā khattavijjavādim āmantetvā “tvam āvuso ‘mātāpitaropi māretvā attano attho kātabbo’ti imam laddhim ukkhipitvā vicaranto kasmā maṃ parihasasi”ti vatvā āha—

152. “Āhu khattavidā loke, bālā paṇḍitamānino.

Mātaraṃ pitaraṃ haññe, attho jeṭṭhampi bhātaraṃ.

Haneyya puttadāre ca, attho ce tādiso siyā”ti.

Tattha **khattavidā**¹ khattavijjā, ayameva vā pāṭho.
Khattavijjācariyānaṃ etaṃ nāmaṃ. **Bālā paṇḍitamāninoti** bālā samānāpi
“paṇḍitā mayaṃ attano paṇḍitabhāvaṃ pakāsemā”ti maññamānā
paṇḍitamānino hutvā evamāhu. **Attho ceti** sace attano yathārūpo koci attho
siyā, na kiñci parivajjeyya, sabbaṃ haneyyevāti vadanti, tvampi nesaṃ
aññataroti.

Evaṃ tassa laddhim patiṭṭhapetvā attano laddhim pakāseṇto āha—

153. “Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.

Na tassa sākhaṃ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.

154. Atha atthe samuppanne, samūlamapi abbahe.

Attho me sambalenāpi, suhato vānaro mayā.

155. So ce attho ca dhammo ca, kalyāṇo na ca pāpako.

Bhoto ce vacanaṃ saccaṃ, suhato vānaro mayā.

156. Attano ce hi vādassa, aparādham vijāniyā.

Na maṃ tvaṃ garaheyyāsi, bhoto vādo hi tādiso”ti.

Tattha ambho khattavida amhākaṃ pana ācariyā evaṃ vaṇṇayanti.
Attanā paribhuttacchāyassa rukkhassapi sākhaṃ vā paṇṇam vā na
bhañjeyya. Kiṃ kāraṇā? Mittadubbho hi pāpako. Tvaṃ pana evaṃ vadesi
“atha atthe samuppanne

1. Khattavidhāti (Sī, Syā, I)

samūlamapi abbahe”ti, mama ca pātheyyena attho ahosi, tasmā sacepesa mayā hato, tathāpi attho me sambalenāpi, suhato vānaro mayā.

Evam so tassapi vādam bhinditvā pañcasu tesu apaṭibhānesu nisinnesu rājānam āmantetvā “mahārāja tvaṃ ime pañca raṭṭhaviḷopake mahācore gahetvā vicarasi, aho bālo, evarūpānam hi saṃsaggena puriso diṭṭhadhammikampi samparāyikampi mahādukkhaṃ pāpuṇeyyā”ti vatvā rañño dhammaṃ desento āha—

157. “Ahetuvādo puriso, yo ca issarakuttiko.

Pubbekātī ca ucchedī, yo ca khattavido naro.

158. Ete asappurisā loke, bālā paṇḍitamānino.

Kareyya tādiso pāpaṃ, atho aññampi kāraye.

Asappurisasamsaggo, dukkhanto kaṭukudrayo”ti.

Tattha **tādisoti** mahārāja yādisā ete pañca diṭṭhigatikā, tādiso puriso sayampi pāpaṃ kareyya. Yvāssa vacanaṃ suṇāti, taṃ aññampi kāraye.

Dukkhantoti¹ evarūpehi asappurisehi saddhiṃ saṃsaggo idhalokepi paralokepi dukkhanto² kaṭukudrayova hoti. Imassa panatthassa pakāsanattham “yāni kānici bhikkhave bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato”ti suttam³ āharitabbaṃ. **Godhajātaka**⁴ **sañjīvajātaka**⁵ **akittijātaka**⁶ dīhi⁶ cāyamatto dīpetabbo.

Idāni opammadassanavasena dhammadesanaṃ vaḍḍhento āha—

159. “Urabbharūpena vakassu pubbe,

Asaṃkito ajayūthaṃ upeti.

Hantvā uraṇiṃ ajikaṃ ajañca,

Utrāsayingvā yenakāmaṃ paleti.

1. Duggatoti (Sī, Syā)

2. Duggato (Sī, Syā)

3. Am 1. 99 piṭṭhe.

4. Khu 5. 32 piṭṭhe.

5. Khu 5. 35 piṭṭhe.

6. Khu 5. 266 piṭṭhe.

160. Tathāvidhe'ke samaṇabrāhmaṇāse,
 Chadanaṃ katvā vañcayanti manusse.
 Anāsakā thaṇḍilaseyyakā ca,
 Rajojallaṃ ukkuṭikappadhānaṃ.
 Pariyāyabhattañca apānakattā,
 Pāpācārā arahanto vadānā.
161. Ete asappurisā loke, bālā paṇḍitamānino.
 Kareyya tādiso pāpaṃ, atho aññaṃpi kāraye.
 Asappurisasamsaggo, dukkhanto kaṭukudrayo.
162. Ya'māhu natthi vīriyanti, ahetuñca pavadanti¹ ye.
 Parakāraṃ attakārañca, ye tucchaṃ samavaṇṇayum.
163. Ete asappurisā loke, bālā paṇḍitamānino.
 Kareyya tādiso pāpaṃ, atho aññaṃpi kāraye.
 Asappurisasamsaggo, dukkhanto kaṭukudrayo.
164. Sace hi vīriyaṃ nā'ssa, kammaṃ kalyāṇapāpakaṃ.
 Na bhare vaḍḍhakiṃ rājā, napi yantāni kāraye.
165. Yasmā ca vīriyaṃ atthi, kammaṃ kalyāṇapāpakaṃ.
 Tasmā yantāni kāreti, rājā bharati vaḍḍhakiṃ.
166. Yadi vassasataṃ devo, na vasse na himaṃ pate.
 Ucchijjeyya ayaṃ loko, vinasseyya ayaṃ pajā.
167. Yasmā ca vassatī devo, himaṇcānuphusāyati.
 Tasmā sassāni paccanti, raṭṭhañca pālita ciraṃ.
168. Gavaṃ ce taramānānaṃ, jimhaṃ gacchati puṅgavo.
 Sabbā tā jimhaṃ gacchanti, nette jimhaṃ gate sati.

1. Hetuñca apavadanti (Sī, Syā, I)

169. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
 So ce adhammaṃ carati, pageva itarā pajā.
 Sabbaṃ raṭṭhaṃ dukhaṃ seti, rājā ce hoti adhammiko.
170. Gavaṃ ce taramānānaṃ, ujum gacchati puṅgavo.
 Sabbā gāvī ujum yanti, nette ujum gate sati.
171. Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
 So sace dhammaṃ carati, pageva itarā pajā.
 Sabbaṃ raṭṭhaṃ sukhaṃ seti, rājā ce hoti dhammiko.
172. Mahārukkhassa phalino, āmaṃ chindati yo phalaṃ.
 Rasañcassa na jānāti, bījañcassa vinassati.
173. Mahārukkhūpamaṃ raṭṭhaṃ, adhammena pasāsati.
 Rasañcassa na jānāti, raṭṭhañcassa vinassati.
174. Mahārukkhassa phalino, pakkaṃ chindati yo phalaṃ.
 Rasañcassa vijānāti, bījañcassa na nassati.
175. Mahārukkhūpamaṃ raṭṭhaṃ, dhammena yo pasāsati.
 Rasañcassa vijānāti, raṭṭhañcassa na nassati.
176. Yo ca rājā janapadaṃ, adhammena pasāsati.
 Sabbosadhīhi so rājā, viruddho hoti khattiyo.
177. Tatheva negame himsaṃ, ye yuttā kayavikkaye.
 Ojadānabalīkāre, sa kosena virujjhati.
178. Pahāravarakhettaññū, saṅgāme katanissame.
 Ussite himsayāṃ rājā, sa balena virujjhati.
179. Tatheva isayo himsaṃ, saññate brahmacārino.
 Adhammacārī khattiyo, so saggena virujjhati.

180. Yo ca rājā adhammaṭṭho, bhariyaṃ hanti adūsikaṃ.

Luddhaṃ pasavate ṭhānaṃ, puttehi ca virujjhati.

181. Dhammaṃ care jānapade, negamesu balesu ca.

Isayo ca na himseyya, puttadāre samaṃ care.

182. Sa tādiso bhūmipati, raṭṭhapālo akodhano.

Sapatte¹ sampakampeti, indova asurādhipo²ti.

Tattha **vakassūti**² vako assu, **assūti** nipātamattaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—mahārāja pubbe eko urabbharūpo vako ahosi, tassa naṅguṭṭhamattameva dīghaṃ³, taṃ pana so antarasattimhi pakkhipitvā urabbharūpena asaṃkito ajayūthaṃ upeti. Tattha uraṇikaṇca ajikaṇca ajaṇca hantvā yena kāmāṃ paleti. **Tathāvidhe**³keti tathāvidhā eke samaṇabrāhmaṇā pabbajjālīṅgena chadanaṃ katvā attānaṃ chādetvā madhuravacanādīhi hitakāmā viya hutvā lokāṃ vañcenti. “**Anāsakā**”ti-ādi tesaṃ chadanassa dassanattaṃ vuttaṃ. Ekacce hi “mayāṃ anāsakā na kiñci āhārema”ti manusse vañcenti, apare “mayāṃ thaṇḍilaseyyakā”ti. Aññesaṃ pana rajojallaṃ chadanaṃ, aññesaṃ ukkuṭikappadhānaṃ, te gacchantāpi uppatitvā ukkuṭikāva gacchanti. Aññesaṃ sattāhadasāhādivārabhojanasaṅkhātāṃ pariyāyabhattachadanaṃ, apare apānakattā honti, “mayāṃ pāṇiyaṃ na vivāmā”ti vadanti. **Arahanto vadānā**ti pāpācārā hutvāpi “mayāṃ arahanto”ti vadantā vicaranti. **Eteti** mahārāja ime vā pañca janā hontu aññe vā, yāvanto diṭṭhigatikā nāma, sabbepe ete asappurisā. **Ya**³**’māhūti** ye āhu, ye vadanti.

Sace hi vīriyaṃ nāssāti mahārāja sace ñāṇasampayuttaṃ kāyikacetasikavīriyaṃ na bhaveyya. **Kammanti** kalyāṇapāpakāṃ kammampi yadi na bhaveyya. **Na bhareti** evaṃ sante vaḍḍhakiṃ vā aññe vā kārake rājā na poseyya. **Napi yantānīti** napi tehi sattabhūmikapāsādādīni yantāni kāreyya. Kiṃ kārāṇā? Vīriyassa ceva kammaṃ ca abhāvā. **Ucchiḍḍeyyāti** mahārāja yadi ettakaṃ kālāṃ neva devo vasseyya, na himaṃ

1. Sāmante (Sī, Syā, I)

2. Bakassūti (Sī, Syā), vakassūti (I)

3. Naṅguṭṭhaṃ mahādīghaṃ (Sī, Syā)

pateyya, atha kappuṭṭhānakālo viya kayam loko ucchijjeyya. Ucchedavādinā kathitaniyāmena pana ucchedo nāma natthi. **Pāliteti**¹ pālayati.

“**Gavaṃ ce**”ti catasso gāthā rañño dhammadesanāyameva vuttā, tathā “mahārukkhassā”ti-ādikā. Tattha **mahārukkhassā**ti madhura-ambarukkhassa. **Adhammenā**ti agatigamanena. **Rasañcassa na jānātī**ti adhammiko rājā raṭṭhassa rasaṃ ojaṃ na jānāti, āyasampattiṃ na labhati. **Vinassatī**ti suññaṃ hoti, manussā gāmanigame chaḍḍetvā paccantaṃ pabbatavisamaṃ bhajanti, sabbāni āyamukhāni pacchijjanti. **Sabbosadhī**ti sabbhehi mūlatacapattapupphaphalādīhi ceva sappinavanītādīhi ca osadhehi virujjhati, tāni na sampajjanti. Adhammikarañño hi pathavī nirojā hoti, tassā nirojatāya osadhānaṃ ojaṃ na hoti, tāni rogañca vūpasametum na sakkonti. Iti so tehi viruddho nāma hoti.

Negameti nigamavāsikuṭumbike. **Himsanti** himsanto pīlento. **Ye yuttā**ti ye kayavikkaye yuttā āyānaṃ mukhā thalajalapathavāṇijā, te ca himsanto. **Ojadānabalīkāreti** tato tato bhaṇḍāharaṇasuṅkadānavasena ojadānañceva chabhāgadasabhāgādibhedam baliñca karonte. **Sa kosenāti** so ete himsanto adhammikaṛājā dhanadhaññehi parihāyanto kosena virujjhati nāma. **Pahāravarakhettaññūti** “imasmiṃ ṭhāne vijjhitum vaṭṭatī”ti evam pahāravaraṇaṃ khettaṃ jānante dhanuggahe. **Saṅgāme katanissameti** yuddhe sukatakamme mahāyodhe. **Ussiteti** uggate paññāte mahāmatte. **Himsayanti** evarūpe sayam vā himsanto parehi vā himsāpento. **Balenāti** balakāyena. Tathāvidham hi rājānaṃ “ayaṃ bahukāre attano rajjadāyakepi himsati, kimaṅgaṃ pana amhe”ti avasesāpi yodhā vijahantiyeva. Iti so balena viruddho nāma hoti.

Tatheva isayo himsanti yathā ca negamādayo, tattheva esitaguṇe pabbajite akkosanapaharaṇādīhi himsanto adhammacārī rājā kāyassa bheda apāyameva upeti, sagge nibbattitum na

1. Pallateti (Sī, I), pālayateti (Syā)

sakkotīti saggena viruddho nāma hoti. **Bhariyaṃ hanti adūsikanti** attano bāhucchāyāya vaḍḍhitaṃ puttadhītāhi saṃvaḍḍhaṃ sīlavatim bhariyaṃ mittapatirūpakānaṃ corānaṃ vacanaṃ gahetvā māreti. **Luddhaṃ pasavate ṭhānanti**¹ so attano nirayūpapattim pasavati nipphādeti. **Puttehi cāti** imasmiññeva attabhāve attano puttehi saddhim virujjhatīti.

Evamassa so tesaṃ pañcannaṃ janānaṃ kathaṃ gahetvā deviyā māritabhāvañca puttānaṃ viruddhabhāvañca sandhimukhe coraṃ cūḷāyaṃ gaṇhanto viya kathesi. Mahāsatto hi tesaṃ amaccānaṃ niggaṇhanañca dhammadesanañca deviyā tehi māritabhāvassa āvikaraṇatthañca tattha anupubbena kathaṃ āharitvā okāsaṃ katvā etamatthaṃ kathesi. Rājā tassa vacanaṃ sutvā attano aparādhaṃ jāni. Atha naṃ mahāsatto “ito paṭṭhāya mahārāja evarūpānaṃ pāpānaṃ kathaṃ gahetvā mā puna evamakāsi”ti vatvā ovadanto “**dhammaṃ care**”ti-ādimāha.

Tattha **dhammaṃ careti** mahārāja rājā nāma janapadaṃ adhammikena balinā apīlento janapade dhammaṃ careyya, sāmike asāmike akaronto negamesu dhammaṃ careyya, aṭṭhāne akilamento balesu dhammaṃ careyya. Vadhabandha-akkosaparibhāse pariharanto paccaye ca nesaṃ dadanto isayo na vihimseyya, dhītaro yuttaṭṭhāne patiṭṭhāpento putte ca sippāni sikkhāpetvā sammā pariharanto bhariyaṃ issariyavossagga-alāṅkāradānasammānanādīhi anuggaṇhanto puttadāre samaṃ careyya. **Sa tādīsoti** so tādiso rājā paveṇim abhinditvā dhammena samena rajjaṃ karento rājāṇāya rājatejena sapatte² sampakampeti tāseti cāleti. “**Indovā**”ti idaṃ upamatthaṃ vuttaṃ. Yathā asure jetvā abhibhavitvā ṭhitakālato paṭṭhāya asurādhipoti saṅkhyāṃ gato indo attano sapattabhūte asure kampesi, tathā kampetīti.

Evam mahāsatto rañño dhammaṃ desetvā cattāropi kumāre pakkosāpetvā ovaditvā rañño katakammaṃ pakāsetvā rājānaṃ khamāpetvā “mahārāja ito paṭṭhāya atuletva paribhedakānaṃ kathaṃ gahetvā mā evarūpaṃ sāhasikakammaṃ akāsi, tumhepi kumārā mā

1. Pāpanti (Sī, Syā)

2. Sāmante (Sī, Syā, I)

rañño dubbhitthā”ti sabbesaṃ ovādaṃ adāsī. Atha naṃ rājā āha “ahaṃ bhante tumhesu ca deviyā ca aparajjhanto ime nissāya etesaṃ kathaṃ gaheṭvā etaṃ pāpakammaṃ kariṃ, ime pañcapi māremī”ti. Na labbhā mahārāja evaṃ kātunti. Tena hi tesāṃ hatthapāde chedāpemīti. Idampi na labbhā kātunti. Rājā “sādhu bhante”ti sampaṭicchitvā te sabbasaṃharaṇe¹ katvā pañcacūḷākaraṇagaddūlabandhanagomayāsiñcanehi avamānetvā raṭṭhā pabbājesi. Bodhisatto tattha katipāhaṃ vasitvā “appamatto hohī”ti rājānaṃ ovaditvā Himavantaṃyeva gantvā jhānābhiññā nibbattetvā yāvajīvaṃ brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahosi.

Satthā imaṃ desanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato paññāvāyeva parappavādappamaddanoyevā”ti vatvā jātaṃ samodhānesi “tadā pañca diṭṭhigatikā Pūraṇakassapamakkhaligosālapakudhakaccāna-ajitakesakambalanigaṇṭhanāṭaputtā ahesuṃ, piṅgalasunakho Ānando, Mahābodhiparibbājako pana ahameva ahosin”ti.

Mahābodhi-jātakavaṇṇanā tatiyā.

Jātakuddānaṃ

Saṇiḷīnikamavhayano paṭhamo,
Dutiyo pana Sa-ummadantivaro.
Tatiyo pana Bodhisirīvhayano,
Kathitā pana tīṇi Jinena subhātī.

Paṇṇāsanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sabbassaharaṇe (Sī), sabbaharaṇe (I), saḥassapaharaṇe (Ka)

19. Saṭṭhinipāta

1. Soṇakajātakavaṇṇanā (529)

Kassa sutvā sataṃ dammīti idaṃ Saṭṭhā Jetavane viharanto nekkhammapāramiṃ ārabha kathesi. Tadā hi Bhagavā dhammasabhāyaṃ nekkhammapāramiṃ vaṇṇayantānaṃ bhikkhūnaṃ majjhe nisīditvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhinnikkhamanaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Rājagahe Magadharājā nāma rajjaṃ kāresi. Bodhisatto tassa aggamaheṣiyā kucchismiṃ nibbatti, nāmaggaṇadivase cassa “Arindamakumāro”ti nāmaṃ kariṃsu. Tassa jātadivaseyeva purohitassapi putto jāyi, “Soṇakakumāro”tissa nāmaṃ kariṃsu. Te ubhopi ekatova vadḍhitvā vayappattā uttamarūpadharā rūpena nibbisesā hutvā Takkasilaṃ gantvā uggahitasippā tato nikkhamitvā “sabbasamayasippaṇca desacārittaṇca jānissāmā”ti anupubbena cārikaṃ carantā Bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase nagaraṃ pavisiṃsu. Taṃ divasaṇca ekacce manussā “brāhmaṇavācanakaṃ karissāmā”ti pāyasaṃ paṭiyādetvā āsanāni paññāpetvā āgacchante te kumāre disvā gharaṃ pavesetvā paññattāsane nisīdāpesuṃ. Tattha bodhisattassa paññattāsane suddhavatthaṃ atthataṃ ahosi, Soṇakassa rattakambalaṃ. So taṃ nimittaṃ disvāva “ajja me piyasahāyo Arindamakumāro Bārāṇasirājā bhavissati, mayhaṃ pana senāpatiṭṭhānaṃ dassatī”ti aññāsi. Te ubhopi katabhattakiccā uyyānameva agamaṃsu.

Tadā Bārāṇasirañño kālakatassa sattamo divaso hoti, aputtakaṃ rājakulaṃ. Amaccādayo pātova sasīsaṃ nhātā sannipatitvā “rajjārahassa santikaṃ gamissatī”ti phussarathaṃ yojetvā vissajjesuṃ. So nagarā nikkhamitvā anupubbena rājuyyānaṃ gantvā uyyānadvāre nivattitvā ārohaṇasajjo hutvā atṭhāsi. Bodhisatto maṅgalasilāpaṭṭhesasīsaṃ pārupitvā nipajji, Soṇakakumāro tassa santike nisīdi. So tūriyasaddaṃ sutvā “Arindamassa phussaratho āgacchati, ajjesa

rājā hutvā mama senāpatiṭṭhānaṃ dassati, na kho pana mayhaṃ
 issariyenattho, etasmim gate nikkhamitvā pabbajissāmī”ti cintetvā ekamante
 paṭicchanne aṭṭhāsi. Purohito uyyānaṃ pavisitvā mahāsattaṃ nipannakaṃ
 disvā tūriyāni paggaṇhāpesi. Mahāsatto pabujjhivā parivattitvā thokaṃ
 nipajjitvā utthāya silāpaṭṭe pallaṅkena nisīdi. Atha naṃ purohito añjalim
 paggaṇhitvā āha “rajjam te deva pāpuṇāti”ti. Kiṃ aputtakaṃ rājakulanti.
 Evaṃ devāti. Tena hi sādhuṃ. Atha naṃ te tattheva abhisiñcitvā rathaṃ
 āropetvā mahantena parivārena nagaraṃ pavesesum. So nagaraṃ
 padakkhiṇaṃ katvā pāsādaṃ abhiruhi. So yasamahantatāya Soṇakakumāraṃ
 na sari.

Sopi tasmim nagaraṃ pavitṭhe pacchā āgantvā silāpaṭṭe nisīdi. Athassa
 purato bandhanā pavuttaṃ sālarukkhato paṇḍupalāsaṃ pati. So taṃ disvāva
 “yathevetam, tathā mamapi sarīraṃ jaraṃ patvā patissati”ti aniccādivasena
 vipassanaṃ paṭṭhapetvā paccekabodhiṃ pāpuṇi. Taṃ khaṇaṇṇevassa
 gihiliṅgaṃ antaradhāyi, pabbajitaliṅgaṃ pāturahosi. So “natthi dāni
 punabbhavo”ti udānaṃ udānento Nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi.
 Mahāsattopi cattālīsamattānaṃ saṃvaccharānaṃ accayena saritvā “kahaṃ
 nu kho me sahāyo Soṇako”ti Soṇakaṃ punappunaṃ sarantopi “mayā suto vā
 diṭṭho vā”ti vatthāraṃ alabhivā alaṅkatamahātale rājapallaṅke nisinno
 gandhabbanāṭakanaccagītādīhi parivuto sampattimanubhavanto “yo me
 kassaci santike sutvā ‘asukatṭhāne nāma Soṇako vasati’ti ācikkhissati, tassa
 sataṃ dassāmi, yo me sāmaṃ disvā ārocessati, tassa sahassan”ti ekaṃ
 udānaṃ abhisaṅkharitvā gītavasena udānento paṭhamam gāthamāha—

“Kassa¹ sutvā sataṃ dammi, sahassaṃ diṭṭha² Soṇakaṃ.

Ko me Soṇakamakkhāti, sahāyaṃ paṃsukīḷitaṃ”ti.

Athassa mukhato luñcantī viya gahetvā ekā nāṭakitthī taṃ³ gāyi.
 Athaṇṇā athaṇṇāti “amhākaṃ raṇṇo piyagītaṃ”ti sabbā orodhā gāyimsu.
 Anukkamena nagaravāsīnopi jānapadāpi tameva gītaṃ gāyimsu.

1. Tassa (Ka)

2. Daṭṭhu (Sī, I)

3. Gītaṃ (Sī, Syā)

Rājāpi punappunam tameva gītaṃ gāyati. Paṇṇāsamattānaṃ saṃvaccharānaṃ accayena panassa bahū puttadhītaro ahesuṃ, jeṭṭhaputto Dīghāvukumāro nāma ahosi. Tadā Soṇakapaccekabuddho “Arindamarājā maṃ daṭṭhukāmo, ahaṃ tattha gantvā¹ kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme cānisaṃsaṃ kathetvā pabbajjanākāraṃ karomī”ti cintetvā iddhiyā ākāsenāgantvā uyyāne nisīdi. Tadā eko sattavassiko Pañcacūḷakakumārako mātaraṃ pahito gantvā uyyānavane dārūni uddharanto punappunam tameva gītaṃ gāyi. Atha naṃ so pakkositvā “kumāraka tvaṃ aññaṃ² agāyitvā ekameva gītaṃ gāyasi, kiṃ aññaṃ na jānāsī”ti pucchi. Jānāmi bhante, amhākaṃ pana rañño idameva piyaṃ, tena naṃ punappunam gāyāmīti. Etassa pana te gītassa paṭigītaṃ gāyanto koci diṭṭhapubboti. Na diṭṭhapubbo bhanteti. Ahaṃ taṃ sikkhāpessāmi, sakkhissasi rañño santikaṃ gantvā paṭigītaṃ gāyitunti. Āma bhanteti. Athassa so paṭigītaṃ ācikkhanto “**mayham sutvā**”ti-ādimāha. Uggaṇhāpetvā ca pana taṃ uyyojesi “gaccha kumāraka imaṃ paṭigītaṃ raññā saddhim gāyāhi, rājā te mahantaṃ issariyaṃ dassati, kiṃ te dārūhi, vegena yāhi”ti.

So “sādhū”ti taṃ paṭigītaṃ uggaṇhitvā vanditvā “bhante yāvāhaṃ rājānaṃ ānemi, tāva idheva hothā”ti vatvā vegena mātu santikaṃ gantvā “amma khippaṃ maṃ nhāpetvā alaṅkarotha, ajja taṃ daliddabhāvato mocessāmi”ti vatvā nhātamaṇḍito rājadvāraṃ gantvā “ayya dovārika ‘eko dārako tumhehi saddhim paṭigītaṃ gāyissāmīti āgantvā dvāre ṭhito’ti rañño arocehi”ti āha. So vegena gantvā rañño ārocesi. Rājā “āgacchatū”ti pakkosāpetvā “tāta tvaṃ mayā saddhim paṭigītaṃ gāyissasi”ti āha. Āma devāti. Tena hi gāyassūti. Deva imasmim ṭhāne na gāyāmi, nagare pana bherim carāpetvā mahājanaṃ sannipātāpetha, mahājanamajjhe gāyissāmīti. Rājā tathā kāretvā alaṅkatamaṇḍape pallaṅkamajjhe nisīditvā tassānurūpaṃ āsanaṃ dāpetvā “idāni tava gītaṃ gāyassū”ti āha. Deva tumhe tāva gāyatha, athāhaṃ paṭigītaṃ gāyissāmīti. Tato rājā paṭhamam gāyanto gāthamāha—

1. Daṭṭhukāmo, gacchāmiṣṣa (Sī, Syā, I)

2. Tvaṃ kathaṃ aññaṃ (Sī, Syā)

1. “Kassa¹ sutvā sataṃ dammi, sahaṣsaṃ diṭṭha Soṇakaṃ.

Ko me Soṇakamakkhāti, sahāyaṃ paṃsukīḷitaṃ”ti.

Tattha **sutvā**ti “asukaṭṭhāne nāma te piyasahāyo Soṇako vasatī”ti tassa vasanaṭṭhānaṃ sutvā ārocentassa kassa¹ sataṃ dammi. **Diṭṭhāti**² “asukaṭṭhāne nāma mayā diṭṭho”ti disvā ārocentassa kassa¹ sahaṣsaṃ dammīti.

Evam raññā paṭhamarū udānagāthāya gītāya Pañcacūḷakadārakena³ paṭigītabhāvaṃ pakāsento Satthā abhisambuddho hutvā diyaḍḍhagāthā abhāsi—

2. “Athabravī māṇavako, daharo Pañcacūḷako.

Mayhaṃ sutvā sataṃ dehi, sahaṣsaṃ diṭṭha Soṇakaṃ.

Ahaṃ te Soṇakakkhissaṃ, sahāyaṃ paṃsukīḷitaṃ”ti.

Tena vuttagāthāya pana ayamatto—mahārāja yaṃ tvaṃ “suvā ārocentassa sataṃ dammī”ti vadasi, tampi mameva dehi, yaṃ “disvā ārocentassa sahaṣsaṃ dammī”ti vadasi, tampi mayhameva dehi, ahaṃ te piyasahāyaṃ idāneva paccakkhatova “ayaṃ Soṇako”ti ācikkhissanti.

Ito paraṃ suviññeyyā sambuddhagāthā Pāḷinayeneva veditabbā—

3. “Katamasmiṃ so janapade, raṭṭhesu nigamesu ca.

Kattha Soṇakamaddakkhi⁴, taṃ me akkhāhi pucchito.

4. Taveva deva vijite, tavevu’yyānabhūmiyaṃ.

Ujuvaṃsā mahāsālā, nīlobhāsā manoramā.

5. Tiṭṭhanti meghasamānā, rammā aññoññanissitā.

Tesaṃ mūlamhi Soṇako, jhāyatī anupādano.

Upādānesu lokesu, ḍayhamānesu nibbuto.

1. Tassa (Ka)

2. Daṭṭhūti (Sī, I)

3. Pañcacūḷakadārakassa (Ka)

4. Kattha te Soṇako diṭṭho (Sī, Syā, I)

6. Tato ca rājā pāyāsi, senāya caturaṅgiyā.
Kārāpetvā samaṃ maggaṃ, agamā yena Soṇako.

7. Uyyānabhūmiṃ gantvāna, vicaranto brahāvane.
Āsinaṃ Soṇakaṃ dakkhi, ḍayhamānesu nibbutan”ti.

Tattha **ujjuvaṃsā**ti ujukkhandhā. **Mahāsālā**ti mahārukkhā.
Meghasamānāti nīlameghasadiśā. **Rammā**ti ramaṇīyā. **Aññoññanissitā**ti
sākhāhi sākhaṃ, mūlena mūlaṃ saṃsibbitvā ṭhitā. **Tesanti** tesam
evarūpānaṃ tava uyyānavane sālānaṃ heṭṭhā. **Jhāyatī**ti lakkhaṇūpaniḍḍhāna-
ārammaṇūpaniḍḍhānaśāṅkhātehi jhānehi jhāyati. **Anupādanoti**
kāmapādānādivirahito. **Ḍayhamānesū**ti ekādasahi aggīhi ḍayhamānesu
sattesu. **Nibbutoti** te aggī nibbāpetvā sītalena hadayena jhāyamāno tava
uyyāne maṅgalasālarukkhamaṇe silāpatte nisinno esa te sahāyo
kañcanapaṭimā viya sobhamāno paṭimānetīti. **Tato cāti** bhikkhave tato so
Arindamo rājā tassa vacanaṃ sutvāva “Soṇakapaccakabuddhaṃ
passissāmī”ti caturaṅginiyā senāya pāyāsi nikkhami. **Vicarantoti** ujukameva
agantvā tasmim mahante vanasaṇḍe vicaranto tassa santikaṃ gantvā taṃ
āsinaṃ addakkhi.

So taṃ avanditvā¹ ekamantaṃ nisīditvā attano kilesābhiraṭṭhā taṃ
“kapaṇo”ti maññaṃ māno imaṃ gāthamāha—

8. “Kapaṇo vata’yaṃ bhikkhu, muṇḍo saṅghāṭipāruto.
Amātiko apitiko, rukkhamaṇasmi jhāyatī”ti.

Tattha **jhāyatī**ti nimmitiko nippitiko kāruṇṇappatto jhāyati.

9. Imaṃ vākyam nisāmetvā, Soṇako etadabravi.
Na rāja kapaṇo hoti, dhammaṃ kāyena phassayaṃ.

10. Yo ca dhammaṃ niraṃkatvā, adhammamānuyattati.
Sa rāja kapaṇo hoti, pāpo pāpapaṇāyoti.

1. Vanditvā (Sī, Syā, Ka)

Tattha **imanti** tassa kilesābhiratassa pabbajjaṃ arocentassa imaṃ pabbajjāgarahavacanāṃ sutvā. **Etadabravīti** pabbajjāya guṇaṃ pakāśento etaṃ abravi. **Phassayanti** phassayanto yena ariyamaggadhammo nāmakāyena phassito, so kapaṇo nāma na hotīti dassento evamāha. **Niraṃkatvāti** attabhāvato nīharitvā. **Pāpo pāpaparāyaṇoti** sayāṃ pāpānaṃ karaṇena pāpo, aññesampi karontānaṃ patiṭṭhābhāvena pāpaparāyaṇoti.

Evam so bodhisattaṃ garahi. So attano garahitabhāvaṃ ajānanto viya hutvā nāmagottaṃ kathetvā tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto gāthamāha—

11. “Arindamoti me nāmaṃ, Kāsirājāti maṃ vidū.

Kacci bhoto sukhasseyyā, idha pattassa Soṇakā”ti.

Tattha **kaccīti** amhākaṃ tāva na kiñci aphāsukaṃ, bhoto pana kacci idha pattassa imasmiṃ uyyāne vasato sukhavihāroti pucchati.

Atha naṃ Paccekabuddho “mahārāja na kevalaṃ idha, aññatrāpi vasantassa me asukhaṃ nāma natthī”ti vatvā tassa samaṇabhadragāthāyo nāma ārabhi—

12. “Sadāpi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.

Na tesaṃ koṭṭhe openti, na kumbhiṃ na kaḷopiyaṃ.

Paraniṭṭhitamesānā, tena yāpenti subbatā.

13. Dutiyampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.

Anavajjapiṇḍo bhottabbo, na ca kocū’parodhati.

14. Tatiyampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.

Nibbuto piṇḍo bhottabbo, na ca kocū’parodhati.

15. Catutthampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.

Muttassa raṭṭhe carato, saṅgo yassa na vijjati.

16. Pañcamampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Nagaramhi dayhamānamhi, nāssa kiñci adayhatha.
17. Chaṭṭhampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Raṭṭhe vilumpamānamhi, nāssa kiñci ahīratha.
18. Sattamampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Corehi rakkhitam maggam, ye caññe paripanthikā.
Pattacīvaramādāya, sotthim gacchati subbato.
19. Aṭṭhamampi bhadramadhanassa, anāgārassa bhikkhuno.
Yam yam disam pakkamati, anapekkhova gacchatī”ti.

Tattha **anāgārassāti** mahārāja gharāvāsam pahāya anāgāriyabhāvaṃ pattassa adhanassa akiñcinassa bhikkhuno sabbakālam bhadrameva. **Na tesanti** mahārāja tesam adhanānam bhikkhūnam na koṭṭhāgāre dhanadhaññāni openti, na kumbhiyam, na pacchiyam, te pana subbatā **paraniṭṭhitam** paresam ghare pakkam āhāram saṃghāṭim pārūpitvā kapālamādāya gharapaṭipāṭiyā **esānā** pariyesantā tena tato laddhena piṇḍena tam āhāram navannam pāṭikulyānam vasena paccavekkhitvā paribhuñjitvā jīvitavuttiṃ yāpenti.

Anavajjapiṇḍo bhottabboti vejjakammādikāya anesanāya vā kuhanā lapanā nemittikatā nippesikatā lābhena lābham nijigīsanatāti evarūpena micchājīvena vā uppāditā cattāro paccayā, dhammena uppāditāpi apaccavekkhitvā paribhuttā sāvajjapiṇḍo nāma. Anesanam pana pahāya micchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena uppāditā “paṭisaṅkhā yoniso cīvaram paṭisevāmī”ti vuttanayeneva paccavekkhitvā paribhuttā anavajjapiṇḍo nāma. Yena evarūpo anavajjapiṇḍo bhottabbo paribhuñjitabbo, yañca evarūpaṃ anavajjam piṇḍam bhuñjamānānam paccaye nissāya **koci** appamattakopi kilesa **na uparodhati** na pīleti, tassa dutiyampi bhadram adhanassa anāgārassa bhikkhuno.

Nibbutoti puthujjanabhikkhuno dhammena uppannapīṇḍopi paccavekkhitvā paribhuñjijyamāno nibbutapiṇḍo nāma, ekantato pana khīṇāsavassa piṇḍova nibbutapiṇḍo nāma. Kiṃ kārāṇā? So hi theyyaparibhogo

īṇaparibhogo dāyajjaparibhogo sāmiparibhogoti imesu catūsu paribhogesu sāmiparibhogavasena taṃ bhuñjati, taṇhādāsabyaṃ atīto sāmī hutvā paribhuñjati, na taṃ tappaccayā koci appamattakopi kilesa uparodhati.

Muttassa raṭṭhe caratoti upaṭṭhākakulādīsu alaggamānasassa chinnavalāhakassa viya rāhumukhā pamuttassa vimalacandamaṇḍalassa viya ca yassa gāmanigamādīsu carantassa rāgasāṅgādīsu ekopi saṅgo natthi. Ekacco hi kulehi¹ saṃsaṭṭho viharati sahasokī sahanandī, ekacco mātāpitūsupi alaggamānasō vicarati koru nagaragāmavāsī daharo viya, evarūpassa puthujjanassapi bhadrameva.

Nāssa kiñcīti yo hi bahuparikkhāro hoti, so “mā me corā parikkhāre harimsū”ti atirekāni ca cīvarādīni antonagare upaṭṭhākakule nikkhipati, atha nagaramhi ḍayhamāne “asukakule nāma aggi utṭhito”ti sutvā socati kilamati, evarūpassa bhadraṃ nāma natthi. Yo pana mahārāja sakuṇavattaṃ pūreti, kāyapaṭibaddhaparikkhārova hoti, tassa tādisassa na kiñci aḍayhatha, tenassa pañcamampi bhadrameva.

Vilumpamānamhīti viluppamānamhi, ayameva vā pāṭho. **Ahīrathāti**² yathā pabbatagahanādīhi nikkhamitvā raṭṭhaṃ vilumpamānesu coresu bahuparikkhārassa antogāme ṭhapitaṃ vilumpati harati, tathā yassa adhanassa kāyapaṭibaddhaparikkhārassa na kiñci ahīratha³ tassa chaṭṭhampi bhadrameva.

Ye caññe paripanthikāti ye ca aññepi tesu tesu ṭhānesu suṅkagahaṇatthāya ṭhapitā paripanthikā, tehi ca rakkhitaṃ. **Pattacīvaranti** corānaṃ anupakāraṃ suṅkikānaṃ asuṅkārahaṃ mattikāpattañceva katadaḷhīkammaaparibhaṇḍaṃ paṃsukūlacīvaraṇca appagghāni kāyabandhanaparissāvanasūcivāsipattatthavikāni cāti sabbepi aṭṭha parikkhāre kāyapaṭibaddhe katvā maggappaṭipanno kenaci aviheṭhiyamāno sotthiṃ gacchati. **Subbatoti** lobhanīyāni hi cīvarādīni disvā corā haranti, suṅkikāpi “kiṃ nu kho etassa

1. Kulesu (Ka) 2. Ahārathāti (Sī), ahārithāti (Syā) 3. Ahāratha (Sī), ahāritha (Syā)

hatthe”ti pattatthavikāḍiṇi sodhenti, subbato pana sallahukavutti tesam passantānaññeva sotthim gacchati, tenassa sattamampi bhadraveva.

Anapekkhova gacchatīti kāyapaṭibaddhato atirekassa vihare paṭisāmitassa kassaci parikkhārassa abhāvā vasaṇaṭṭhānam nivattitvāpi na oloketi. Yaṁ yaṁ disaṁ gantukāmo hoti, taṁ taṁ gacchanto anapekkhova gacchati Anurādhapurā nikkhamitvā Thūpārāme pabbajitānam dvinnam kulaputtānam vuḍḍhataro viya.

Iti Soṇakapaccekabuddho aṭṭha samaṇabhadrakāni kathesi. Tato uttarim pana satampi saḥassampi aparimāṇāni samaṇabhadrakāni esa kathetum samatthoyeva. Rājā pana kāmābhiraṭṭhā tassa kathaṁ pacchinditvā “mayhaṁ samaṇabhadrakehi attho natthī”ti attano kāmādhimuttataṁ pakāsento āha—

20. “Bahūni samaṇabhadraṇi, ye¹ tvaṁ bhikkhu pasamsasi.
Ahañca giddho kāmesu, kathaṁ kāhāmi Soṇaka.

21. Piyā me mānusa kāmā, atho dibyāpi me piyā.
Atha kena nu vaṇṇena, ubho loka labhāmase”ti.

Tattha **vaṇṇenā**ti kārāṇena.

Atha naṁ Paccekabuddho āha—

22. “Kāme giddhā kāmaratā, kāmesu adhimuccitā.
Narā pāpāni katvāna, upapajjanti duggatim.

23. Ye ca kāme pahantvāna, nikkhantā akutobhayā.
Ekodibhāvādhigatā, na te gacchanti duggatim.

24. Upamaṁ te karissāmi, taṁ suṇohi Arindama.
Upamāya midhekacce, atthaṁ jānanti paṇḍitā.

25. Gaṅgāya kuṇapaṁ disvā, vuyhamānaṁ mahaṇṇave.
Vāyaso samacintesi, appapañño acetaso.

1. Bahūpi bhadra ctesaṁ, yo (Ka)

26. Yānañca vatidaṃ laddhaṃ, bhakkho cāyaṃ anappako.
Tattha rattim tattha divā, tattheva nirato mano.
27. Khādaṃ nāgassa maṃsāni, pivaṃ bhāgīrathodakaṃ.
Sampassaṃ vanacetyāni, na palettha vihaṅgamo.
28. Tañca otaraṇī gaṅgā, pamattaṃ kuṇape rataṃ.
Samuddaṃ ajjhagāhāsi, agatī yattha pakkhinam.
29. So ca bhakkhaparikkhīṇo, udapatvā vihaṅgamo.
Na pacchato na purato, nuttaraṃ nopi dakkhiṇaṃ.
30. Dīpaṃ so najjhagāgañchi¹, agatī yattha pakkhinam.
So ca tattheva pāpattha, yathā dubbalako tathā.
31. Tañca sāmuddikā macchā, kumbhīlā makarā susū.
Pasayhakārā khādīṃsu, phandaṃānaṃ vipakkhakaṃ.
32. Evameva tuvaṃ rāja, ye caññe kāmabhogino.
Giddhā ce na vamiṣṣanti, kākapaññāva te vidū.
33. Esā te upama rāja, atthasandassanī katā.
Tvañca paññāyase tena, yadi kāhasi vā na vā²ti.

Tattha **pāpānī**ti mahārāja tvaṃ kāmagiddho, narā ca kāme nissāya kāyaduccaritādīni pāpāni katvā yattha supinantepi dibbā ca mānusikā ca kāmā na labbhanti, taṃ duggatim upapajjantīti attho. **Pahantvānā**ti khelaṇaṃ viya pahāya. **Akutobhayā**ti rāgādīsu kutoci anāgatabhayā. **Ekodibhāvādhigatā**ti ekodibhāvaṃ ekavihārikataṃ² adhigatā. **Na teti** te evarūpā pabbajitā duggatim na gacchanti.

Upamaṃ teti mahārāja dibbamānusake kāme patthentassa hatthikuṇape paṭibaddhakākasadisassa tava ekaṃ upamaṃ karissāmi, taṃ suṇohīti attho. **Kuṇapanti** hatthikaḷevaraṃ. **Mahaṇṇaveti** gambhīraputhule

1. Na ajjhagañchi (Sī, Syā)

2. Ekavihārikaṃ (Syā, I, Ka)

udake. Eko kira mahāvāraṇo Gaṅgātīre caranto Gaṅgāyaṃ patitvā uttaritum asakkento tattheva mato Gaṅgāya vuyhi, taṃ sandhāyetam vuttam. **Vāyasoti** ākāseṇa gacchanto eko kāko. **Yānañca vatidanti** so evaṃ cintetvā tattha nilīyitvā “idaṃ mayā hatthiyānaṃ laddhaṃ, ettha nilīno sukhaṃ carissāmi, ayameva ca me anappako bhakkho bhavissati, idāni mayā aññattha gantum navaṭṭati”ti sanniṭṭhānamakāsi. **Tattha rattinti** tattha¹ rattim ca divā ca tattheva mano abhirato ahosi. **Na paletthāti** na uppatitvā pakkāmi.

Otaṇṇāti samuddābhimukhī otaramānā. “Ohāriṇī”tipi pāṭho, sā samuddābhimukhī avahāriṇīti attho. **Agatī yatthāti** samuddamajjhaṃ sandhāyāha. **Bhakkhaparikkhīṇoti** parikkhīṇabhakkho. **Udapatvāti**² khīṇe camme ca maṃse ca aṭṭhisāṅghāto ūmivegena bhinno uduke nimujji. Atha so kāko uduke patiṭṭhātum asakkonto uppati, evaṃ uppatitvāti attho. **Agatī yattha pakkhinanti** yasmiṃ samuddamajjhe pakkhīnaṃ agatī, tattha so evaṃ uppatito pacchimaṃ disaṃ gantvā tattha patiṭṭhaṃ alabhitvā puratthimaṃ, tato uttaraṃ, tato dakkhiṇanti catassopi disā gantvā attano patiṭṭhānaṃ na ajjhagā nāgañchīti³ attho. Atha vā⁴ vāyaso evaṃ uppatitvā pacchimādīsu ekekaṃ disaṃ āgañchi, dīpaṃ pana najjhāgamāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Pāpatthāti** papatito. **Yathā dubbalakoti** yathā dubbalako pateyya, tattheva patito. **Susūti** susunāmakā caṇḍamacchā. **Pasayhakārāti** anicchamānakaṃyeva balakkārena. **Vipakkhakanti** viddhastapakkhakaṃ⁵.

Giddhā ce na vamiṣṣantiti yadi giddhā hutvā kāme na vamiṣṣanti, na chaḍḍessanti. **Kākapaññāva**⁶ teti kākassa samānapaññā itī te Buddhādayo paṇḍitā **vidū** vidanti, jānantīti attho. **Atthasandassanīti** atthappakāsikā. **Tvañca paññāyaseti** tvañca paññāyissasi. Idaṃ vuttam hoti—mahārāja mayā hitakāmena tava ovādo dinno, taṃ pana tvaṃ yadi kāhasi, devaloke nibbattissasi, yadi na kāhasi, kāmapaṇke nimuggo jīvitapariyosāne niraye nibbattissasīti evaṃ tvameva

1. Tassa (Sī, Syā, I)

3. Na ajjhagañchi, nādhigañchīti (Sī, Syā)

5. Vipakkhinanti viddhastapakkhinaṃ (Sī)

2. Uppatitvāti (Sī, Syā)

4. Atha (Sī, Syā, I)

6. Kāyapaññāya (Sī, Syā)

tena kāraṇena vā akāraṇena vā¹ sagge vā niraye vā paññāyissasi. Ahaṃ pana sabbabhavehi mutto appaṭisandhikoti.

Imaṃ pana ovādaṃ dentena Paccekabuddhena nadī dassitā, tāya vuyhamānaṃ hatthikuṇapaṃ dassitaṃ, kuṇapakhādako kāko dassito, tassa kuṇapaṃ khāditvā pāṇīyapivanakālo dassito, ramaṇīyavanasaṇḍadassanakālo dassito, kuṇapassa nadiyā vuyhamānassa samuddapaveso dassito, samuddamajjhe kākassa hatthikuṇape patiṭṭhaṃ alabhivā vināsaṃ pattakālo dassito. Tattha nadī viya anamataggo saṃsāro daṭṭhabbo, nadiyā vuyhamānaṃ hatthikuṇapaṃ viya saṃsāre pañca kāmaguṇā, kāko viya bālaputhujjano, kākassa kuṇapaṃ khāditvā pāṇīyapivanakālo viya puthujjanassa kāmaguṇe paribhuñjitvā somanassikakālo, kākassa kuṇape laggasseva ramaṇīyavanasaṇḍadassanaṃ viya puthujjanassa kāmaguṇesu laggasseva savanavasena aṭṭhatim sārammaṇadassanaṃ, kuṇape samuddaṃ pavitṭhe kākassa patiṭṭhaṃ labhitum asakkontassa vināsaṃ pattakālo viya bālaputhujjanassa kāmaguṇagiddhassa pāpaparāyaṇassa kusalaadhamme patiṭṭhaṃ labhitum asakkontassa mahāniraye mahāvināsapatti daṭṭhabbāti.

Evamassa so imāya upamāya ovādaṃ datvā idāni tameva ovādaṃ thiraṃ katvā patiṭṭhapetum gāthamāha—

34. “Ekavācampi dvivācaṃ, bhaṇeyya anukampako.

Tatutthariṃ na bhāseyya, dāso’va’yyassa santike”ti.

Tattha **na bhāseyyā**ti vacanaṃ aggaṇhantassa hi tato uttariṃ bhāsamāno sāmikassa santike dāso viya hoti. Dāso hi sāmike kathaṃ gaṇhantepi aggaṇhantepi kathetiyeva. Tena vuttaṃ “**tatutthariṃ na bhāseyyā**”ti.

35. “Idaṃ vatvāna pakkāmi, Soṇako amitabuddhimā.

Vehāse antalikkhasmim, anusāsivāna khattiyān”ti—

ayaṃ abhisambuddhagāthā.

1. Tena kāraṇena (Sī, Syā)

Tattha **idaṃ vatvānā**ti bhikkhave so Paccekabuddho amitāya lokuttarabuddhiyā amitabuddhimā idaṃ vatvā iddhiyā uppatitvā “sace pabbajissasi, taveva, no ce pabbajissasi, taveva, dinno te mayā ovādo, appamatto hohī”ti evaṃ anusāsivāna khattiyaṃ pakkāmi.

Bodhisattopi taṃ ākāsaṃ gacchantā yāva dassanapathā olokeno ṭhatvā tasmiṃ cakkhupathe atikkante saṃvegaṃ paṭilabhitvā cintesi “ayaṃ brāhmaṇo hīnajacco samāno asambhinne khattiyavaṃse jātassa mama matthake attano pādarajaṃ okiranto ākāsaṃ uppatitvā gato, mayāpi ajjeva nikkhamitvā pabbajitum vaṭṭati”ti. So rajjaṃ niyyādetvā pabbajitukāmo gāthādvayamāha—

36. “Ko nu’me rājakattāro, suddā veyyattamāgatā.

Rajjaṃ niyyādayissāmi, nāhaṃ rajjena matthiko.

37. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṃ suve.

Māhaṃ kākova dummedho, kāmānaṃ vasamanvagan”ti.

Tattha **ko nu’meti** kuhiṃ nu ime. **Rājakattāro**ti ye rājārahaṃ abhisiñcitvā rājānaṃ karonti. **Suddā veyyattamāgatā**¹ suddā² ca ye ca aññe byattabhāvaṃ³ āgatā mukhamaṅgalikā. **Rajjena matthikoti** rajjena atthiko. **Ko jaññā maraṇaṃ suveti** maraṇaṃ ajja vā suve vāti idaṃ ko jānitum samattho.

Evaṃ rajjaṃ niyyādentassa sutvā amaccā āhaṃsu—

38. “Atthi te daharo putto, Dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano.

Taṃ rajje abhisiñcassu, so no rājā bhavissati”ti.

Tato paraṃ raññā vuttagāthamādiṃ katvā udānasambandhagāthā⁴ Pālinayeneva veditabbā—

39. “Khippaṃ kumāramānetha, Dīghāvuṃ raṭṭhavaḍḍhanaṃ.

Taṃ rajje abhisiñcissaṃ, so vo rājā bhavissati.

1. Sūtā veyyattimāgatāti (Sī, Syā, I)

3. Veyyattibhāvaṃ (Sī, Syā, I)

2. Sūtā (Sī, Syā, I)

4. Uttānatthasambandhagāthā (Ka)

40. Tato kumāramānesuṃ, Dīghāvuṃ raṭṭhavaḍḍhanāṃ.
Taṃ disvā ālapī rājā, ekaputtaṃ manoramaṃ.
41. Saṭṭhi gāmasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso.
Te putta paṭipajjassu, rajjaṃ niyyādayāmi te.
42. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṃ suve.
Māhaṃ kākova dummedho, kāmānaṃ vasamanvagaṃ.
43. Saṭṭhi nāgasahassāni, sabbālaṅkārabhūsitā.
Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.
44. Ārūḷhā gāmaṇīyebhi, tomaraṅkusapāṇibhi.
Te putta paṭipajjassu, rajjaṃ niyyādayāmi te.
45. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṃ suve.
Māhaṃ kākova dummedho, kāmānaṃ vasamanvagaṃ.
46. Saṭṭhi assasahassāni, sabbālaṅkārabhūsitā.
Ājanīyāva jātiyā, sindhavā sīghavāhino.
47. Ārūḷhā gāmaṇīyebhi, illiyācāpadhāribhi.
Te putta paṭipajjassu, rajjaṃ niyyādayāmi te.
48. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṃ suve.
Māhaṃ kākova dummedho, kāmānaṃ vasamanvagaṃ.
49. Saṭṭhi rathasahassāni, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.
50. Ārūḷhā gāmaṇīyebhi, cāpahatthehi vammibhi.
Te putta paṭipajjassu, rajjaṃ niyyādayāmi te.
51. Ajjeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṃ suve.
Māhaṃ kākova dummedho, kāmānaṃ vasamanvagaṃ.
52. Saṭṭhi dhenusahassāni, rohaññā puṇḍavūsabhā.
Tā putta paṭipajjassu, rajjaṃ niyyādayāmi te.

53. Ajeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṃ suve.
Māhaṃ kākova dummedho, kāmānaṃ vasamanvagaṃ.
54. Soḷasitthisahassāni, sabbālaṅkārabhūsitā.
Vicitravatthābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Tā putta paṭipajjassu, rajjaṃ niyyādayāmi te.
55. Ajeva pabbajissāmi, ko jaññā maraṇaṃ suve.
Māhaṃ kākova dummedho, kāmānaṃ vasamanvagaṃ.
56. Daharasseva me tāta, mātā matāti me sutāṃ.
Tayā vinā ahaṃ tāta, jīvitumpi na ussahe.
57. Yathā āraññaṃ nāgaṃ, poto anveti pacchato.
Jessantaṃ giriduggesu, samesu visamesu ca.
58. Evaṃ taṃ anugacchāmi, pattamādāya¹ pacchato.
Subharo te bhavissāmi, na te hessāmi dubbharo.
59. Yathā sāmuddikaṃ nāvaṃ, vāṇijānaṃ dhanesinaṃ.
Vohāro tattha gaṇheyya, vāṇijā byasanī siyā.
60. Evamevāyaṃ puttakali, antarāyakaro mama.
Imaṃ kumāraṃ pāpetha, pāsādaṃ rativaḍḍhanaṃ.
61. Tattha kambusahatthāyo, yathā sakkaṃva accharā.
Tā naṃ tattha ramessanti, tāhi ce'so ramissati.
62. Tato kumāraṃ pāpesuṃ, pāsādaṃ rativaḍḍhanaṃ.
Taṃ disvā avacuṃ kaññā, Dīghāvuṃ raṭṭhavaḍḍhanaṃ.
63. Devatānu'si gandhabbo, adu Sakko purindado.
Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayaṃ.

1. Puttamādāya (Si, Syā, Ka)

64. Namhi devo na gandhabbo, nāpi Sakko purindado.
Kāsirañño ahaṃ putto, Dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano.
Mamaṃ bharatha bhaddaṃ vo, ahaṃ bhattā bhavāmi vo.
65. Taṃ tattha avacuraṃ kaññā, Dīghāvuraṃ raṭṭhavaḍḍhanaṃ.
Kuhuraṃ rājā anupatto, ito rājā kuhuraṃ gato.
66. Paṅkaṃ rājā atikkanto, thale rājā patitṭhito.
Akaṇṭakaṃ agahanaṃ, paṭipanno mahāpathaṃ.
67. Ahañca paṭipannosmi, maggaṃ duggatigāminaṃ.
Sakaṇṭakaṃ sagahanaṃ, yena gacchanti duggatiṃ.
68. Tassa te svāgataṃ rāja, sīhasseva giribbajāṃ.
Anusāsa mahārāja, tvaṃ no sabbāsamiṣṣaro”ti.

Tattha **khippanti** tena hi naṃ sīghaṃ ānetha. **Ālapīti** “saṭṭhi gāmasahassāni”ti-ādīni vadanto ālapī. **Sabbālaṅkārahūsitāti** te nāgā sabbehi sīsūpagādīhi alaṅkārehi bhūsitā. **Hemakappanavāsasāti** suvaṇṇakhacitena kappanena paṭicchannasarīrā. **Gāmaṇīyebhīti** hatthācariyehi. **Ājānīyāvāti** kāraṇākāraṇavijānanakāva. **Jātiyāti** sindhava-jātiyā Sindhuraṭṭhe Sindhunadītīre jātā¹. **Gāmaṇīyebhīti** assācariyehi. **Illiyā cāpadhāribhīti** illiyāvudhañca cāpāvudhañca dhārentehi. **Dīpā athopi veyyagghāti** dīpicammabyagghacamma-parivārā. **Gāmaṇīyebhīti** rathikehi. **Vammibhīti** sannaddhavammehi. **Rohaṇṇāti** rattavaṇṇā. **Puṅgavūsabhāti** usabhasaṅkhātena jeṭṭhaka-puṅgavena samannāgatā.

Daharasseva me tātāti atha naṃ kumāro tāta mama daharasseva sato mātā iti mayā sutam, sohaṃ tayā vinā jīvituṃ na sakkhissāmīti āha. **Pototi** taruṇapotako. **Jessantanti** vicarantaṃ. **Sāmuḍḍikanti** samudde vicarantaṃ. **Dhanesinanti** dhanam pariyesantānaṃ. **Vohāroti** vicitravohāro heṭṭhākaḍḍhanako vāḷamaccho vā udakarakkhaso vā āvaṭṭo vā. **Tatthāti** tasmim samudde. **Vāṇijā byasanī siyāti** atha te vāṇijā byasanappattā bhavēyyuṃ. “Siyyunti”pi

1. Jātiyā sindhavāti Sindhavaraṭṭhe Sindhunadītīre jātā (Sī, Syā)

pāṭho. **Puttakalīti** puttālāmakō puttakālakaṇṇī. Kumāro puna kiñci vattum na visahi. Atha rājā amacce āṇāpento “**iman**”ti-ādimāha. **Tattha kambusahatthāyoti** kambusam vuccati suvaṇṇam, suvaṇṇābharaṇabhūsitahatthāyoti attho. **Yathāti** yathā icchanti, tathā karonti.

Evam vatvā mahāsatto tattheva tam abhisiñcāpetvā nagaram pāhesi. Sayam pana ekakova uyyānā nikkhamitvā Himavantaṃ pavisitvā ramaṇīye bhūmibhāge paṇṇasālāṃ māpetvā isipabbajjāṃ pabbajitvā vanamūlaphalāhāro yāpesi. Mahājanopi kumāraṃ Bārāṇasīṃ pavesesi. So nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā pāsādaṃ abhiruhi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā “**tato**”ti-ādimāha. **Tam disvā avacum kaññāti** tam mahantena parivārena sirisobhaggena āgataṃ disvā “asuko nāmeso”ti ajānantiyova tā nāṭakitthiyo gantvā avocum. **Mamaṃ bharathāti** mamaṃ icchatha. **Paṇkanti** rāgādikilesapaṇkaṃ. **Thaleti** pabbajjāya. **Akaṇṭakanti** rāgakaṇṭakādivirahitaṃ. Teheva gahanehi **agahanaṃ**. **Mahāpathanti** saggamokkhagāmināṃ mahāmaggaṃ paṭipanno. **Yenāti** yena micchāmaggena duggatīṃ gacchanti, tam ahaṃ paṭipannoti vadati. Tato tā cintesuṃ “rājā tāva amhe pahāya pabbajito, ayampi kāmesu virattacittarūpo, sace naṃ nābhīramesāma, nikkhamitvā pabbajeyya, abhiramanākāramassa karissāma”ti. Atha naṃ abhinandantiyo osānagāthamāhaṃsu. Tattha **giribbajanti** sīhapotakānaṃ vasanaṭṭhānaṃ kañcanaguhaṃ kesarasīhassa āgataṃ viya tassa tava āgataṃ su-āgataṃ. **Tvaṃ noti** tvaṃ sabbāsampi amhākaṃ issaro sāmīti.

Evañca pana vatvā sabbā tūriyāṇi paggaṇhiṃsu, nānappakārāṇi naccagītāṇi pavattiṃsu. Yaso mahā ahoṣi, so yasamadamatto¹ pitaraṃ na sari, dhammena rajjaṃ kāretvā yathākammaṃ gato. Bodhisattopi jhānābhīññā nibbattetvā āyupariyosāne brahmalokūpago ahoṣi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepe Tathāgato mahābhīnikkhamanaṃ nikkhantoyevā”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi “tadā Paccekabuddho parinibbāyi, putto Rāhulakumāro

1. Yasasammatto (Sī, Syā), yasamatto (I)

ahosi, sesaparisā Buddhaparisā, Arindamarājā pana ahameva ahosin”ti.

Soṇakajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Saṁkiccajātakavaṇṇanā (530)

Disvā nisinnam rājānanti idam Satthā Jīvakambavane viharanto Ajātasattussa pitughātakammaṁ ārabba kathesi. So hi Devadattam nissāya tassa vacanena pitaram ghātāpetvā Devadattassa saṁghabhedāvasāne bhinnaparisassa roge uppanne “Tathāgataṁ khamāpessāmī”ti mañcasivikāya Sāvattim gacchantassa Jetavanadvāre pathaviṁ pavitṭhabhāvaṁ sutvā “Devadatto Sammāsambuddhassa paṭipakkho hutvā pathaviṁ pavisitvā Avīcīparāyaṇo jāto, mayāpi taṁ nissāya pitā dhammiko dhammarājā ghātito, ahampi nu kho pathaviṁ pavisissāmī”ti bhīto rajjasiriyā cittassādam na labhi, “thokaṁ niddāyissāmī”ti niddam upagatamattova navayojanabahalāyaṁ ayamahāpathaviyaṁ pādetvā ayasūlehi koṭṭiyamāno viya sunakhehi luñcitvā khajjamāno viya bheravaravena viravanto utṭhāti.

Athekadivasam komudiyā cātumāsiniyā amaccagaṇaparivuto attano yasaṁ oloketvā “mama pitu yaso ito mahantataro, tathārūpaṁ nāma aham dhammarājānam Devadattam nissāya ghātesin”ti cintesi. Tassevaṁ cintentasseva kāye dāho uppajji, sakalasarīram sedatintam ahosi. Tato “ko nu kho me imam bhayaṁ vinodetuṁ sakkhissatī”ti cintetvā “ṭhapetvā Dasabalam añño natthī”ti ñatvā “aham Tathāgatassa mahāparādho, ko nu kho maṁ netvā dassessatī”ti cinto “na añño koci aññatra jīvaka”ti sallakkhetvā tassa gahetvā gamanūpāyaṁ karonto “ramaṇiyā vata bho dosinā rattī”ti udānam udānetvā “kaṁ nu khvajja samaṇam vā brāhmaṇam vā payirupāseyyāmī”ti vatvā pūraṇasāvakādīhi pūraṇādīnam guṇe kathite tesam vacanam anādiyitvā Jivakaṁ paṭipucchitvā tena Tathāgatassa guṇam kathetvā “taṁ devo Bhagavantam payirupāsātū”ti vutto

hatthiyānāni kappāpetvā Jivakambavanam gantvā Tathāgataṃ
 upasaṅkamitvā vanditvā Tathāgatenā katapaṭisanthāro sandiṭṭhikaṃ
 sāmāññaphalaṃ pucchitvā Tathāgatassa madhuraṃ
Sāmāññaphaladhammadesanam¹ sutvā suttapariyosāne upāsakattaṃ
 paṭiveditvā Tathāgataṃ khamāpetvā pakkāmi. So tato paṭṭhāya dānaṃ dento
 sīlaṃ rakkhanto Tathāgatenā saddhiṃ saṃsaggaṃ katvā
 madhuradhammakathaṃ suṇanto kalyāṇamittasaṃsaggena pahīnabhayo
 vigatalomahaṃso hutvā cittassādaṃ paṭilabhितvā sukhena cattāro iriyāpathe
 kappesi.

Athekadivasam dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “āvuso
 Ajātasattu pitughātakammaṃ katvā bhayappatto ahosi, rajjasiriṃ nissāya
 cittassādaṃ alabhanto sabba-iriyāpathesu dukkhaṃ anubhoti, so dāni
 Tathāgataṃ āgamma kalyāṇamittasaṃsaggena vigatabhaya issariyasukhaṃ
 anubhoti”ti. Satthā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya
 sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva,
 pubbepesa pitughātakammaṃ katvā maṃ nissāya sukhaṃ sayi”ti vatvā
 atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmadatto rajjaṃ kārento Brahmadattakumāraṃ
 nāma puttaṃ paṭilabhi. Tadā bodhisatto purohitassa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi,
 jātashevassa “Saṃkiccakumāro”ti nāmaṃ karimsu. Te ubhopi rājanivesane
 ekatova vaḍḍhimsu. Aññamaññaṃ sahāyakā hutvā vayappattā Takkasilam
 gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā paccāgamiṃsu. Atha rājā puttassa
 uparajjaṃ adāsi. Bodhisattopi uparājasseva santike ahosi. Athekadivasam
 uparājā pitu uyyānakīlaṃ gacchantassa mahantaṃ yasaṃ disvā tasmim
 lobhaṃ uppādetvā “mayhaṃ pitā mama bhātikasadiṣo, sace etassa maraṇam
 olokessāmi, mahallakakāle rajjaṃ labhissāmi tadā laddhenapi rajjena ko
 attho, pitaraṃ māretvā rajjaṃ gaṇhissāmi”ti cintetvā bodhisattassa
 tamatthaṃ ārocesi. Bodhisatto “samma pitughātakammaṃ nāma bhāriyaṃ,
 nirayamaggo, na sakkā etaṃ kātuṃ, mā karī”ti paṭibāhi. So punappunampi
 kathetvā yāvatatiyaṃ tena paṭibāhito pādamūlikehi saddhiṃ mantesi. Tepi
 sampaṭicchitvā

rañño māraṇūpāyaṃ vīmaṃsiṃsu. Bodhisatto taṃ pavattiṃ ñatvā “nāhaṃ etehi saddhiṃ ekato bhavissāmi”ti mātāpitaro anāpucchitvāva aggadvārena nikkhamitvā Himavantam pavisitvā isipabbajjam pabbajitvā jhānābhiññā nibbattetvā vanamūlaphalāhāro vihāsi.

Rājakumārōpi tasmīṃ gate pitaraṃ mārāpetvā mahantaṃ yasaṃ anubhavi. “Saṃkiccakumāro kira isipabbajjam pabbajito”ti sutvā bahū kulaputtā nikkhamitvā tassa santike pabbajīṃsu. So mahatā isigaṇena parivuto tattha vasi. Sabbepi samāpattilābhino yeva. Rājāpi pitaraṃ māretvā appamattakaṃ yeva kālaṃ rajjasukhaṃ anubhavitvā tato paṭṭhāya bhīto cittassādaṃ alabhanto niraye kammakaraṇappatto viya aho si. So bodhisattaṃ anussaritvā “sahāyo me ‘pitughātakammaṃ bhāriyaṃ, mā karī’ti paṭisedhetvā maṃ attano kathaṃ gāhāpetuṃ asakko attānaṃ niddosaṃ katvā palāyi. Sace so idha abhavissa, na me pitughātakammaṃ kātuṃ adassa, idampi me bhayaṃ hareyya, kahaṃ nu kho so etarahi viharati. Sace tassa vasanaṭṭhānaṃ jāneyyaṃ, pakkosāpeyyaṃ, ko nu kho me tassa vasanaṭṭhānaṃ āroceyyā”ti cintesi. So tato paṭṭhāya antepure ca rājasabhāyaṇca bodhisattasseva vaṇṇaṃ bhāsati.

Evam addhāne gate bodhisatto “rājā maṃ sarati, mayā tattha gantvā tassa dhammaṃ desetvā taṃ nibbhayaṃ katvā āgantuṃ vaṭṭati”ti paṇṇāsa vassāni Himavante vasitvā pañcasatātāpasaparivuto ākāsenāgantvā Dāyapasse nāma uyyāne otaritvā isigaṇaparivuto silāpaṭṭe nisīdi. Uyyānapālo taṃ disvā “bhante gaṇasatthā ko nāmo”ti pucchitvā “Saṃkiccapaṇḍito nāmā”ti ca sutvā sayampi sañjānitvā “bhante yāvāhaṃ rājānaṃ ānemi, tāva idheva hotha, amhākaṃ rājā tumhe daṭṭhukāmo”ti vatvā vegena rājakulaṃ gantvā tassa āgatabhāvaṃ rañño ārocesi. Rājā tassa santikaṃ gantvā kattabbayuttakaṃ upahāraṃ katvā pañhaṃ pucchi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

69. “Disvā nisinnaṃ rājānaṃ, Brahmaḍattaṃ rathesabhaṃ.

Athassa paṭivedesi, yassāsi anukampako.

70. Saṁkiccā'yaṁ anuppatto, isīnaṁ sādhusammato.
Taramānarūpo niyyāhi, khippaṁ passa mahesinaṁ.
71. Tato ca rājā taramāno, yuttamāruyha sandanaṁ.
Mittāmaccaparibyūḷho, agamāsi rathesabho.
72. Nikkhippa pañca kakudhāni, Kāsīnaṁ raṭṭhavaḍḍhano.
Vālabījanimuḥhisaṁ, khaggaṁ chattañcupāhanaṁ.
73. Oruyha rājā yānamhā, ṭhapayitvā paṭicchadaṁ.
Āsīnaṁ Dāyapassasmiṁ, Saṁkiccamaupasaṅkami.
74. Upasaṅkamitvā so rājā, sammodi isinā saha.
Taṁ kathaṁ vītisāretvā, ekamantaṁ upāvisi.
75. Ekamantaṁ nisinnova, atha kālaṁ amaññatha.
Tato pāpāni kammāni, pucchituṁ paṭipajjatha.
76. Isiṁ pucchāma Saṁkiccaṁ, isīnaṁ sādhusammataṁ.
Āsīnaṁ Dāyapassasmiṁ, isisaṁghapurakkhataṁ.
77. Kaṁ gatiṁ pecca gacchanti, narā dhammāticārino.
Atiṇṇo mayā dhammo, taṁ me akkhāhi pucchito”ti.

Tattha **disvā**ti bhikkhave so uyyānapālo rājānaṁ rājasabhāyaṁ nisinnaṁ disvā athassa paṭivedesi, “yassāsī”ti vadanto ārocesīti attho. **Yassāsī**ti mahārāja yassa tvaṁ anukampako muducitto ahosi, yassa abhiṇhaṁ vaṇṇaṁ payirudāhāsi, so ayaṁ Saṁkicco isīnaṁ antare sādhu laddhakoti sammato anuppatto tava uyyāne silāpaṭṭe isigaṇaparivuto kañcanapaṭimā viya nisinno. **Taramānarūpo**ti mahārāja pabbajitā nāma kule vā gaṇe vā alaggā tumhākaṁ gacchantānaññeva pakkameyyuṁ, tasmā taramānarūpo khippaṁ niyyāhi, mahantānaṁ silādiguṇānaṁ esitattā passa **mahesinaṁ**.

Tatoti bhikkhave so rājā tassa vacanaṁ sutvā tato tassa vacanato anantameva. **Nikkhippā**ti nikkhipitvā tassa kira

uyyānadvāraṃ patvāva etadahosi “pabbajitā nāma garuṭṭhāniyā, Saṃkiccatāpasassa santikaṃ uddhatavesena gantum ayuttan”ti. So maṇicittasuvaṇṇadaṇḍaṃ vālabījaṇiṃ, kañcanamayāṃ uṇhīsapaṭṭaṃ, suparikkhittaṃ maṅgalakhaggaṃ, setacchattaṃ, sovaṇṇapādukāti imāni pañca rājakakudhabhaṇḍāni apanesi. Tena vuttaṃ “nikkhippā”ti.

Paṭicchadanti tameva rājakakudhabhaṇḍaṃ ṭhapayitvā bhaṇḍāgārikassa hatthe datvā. **Dāyapassasminti** evaṃnāmake uyyāne. **Atha kālāraṃ amaññathāti** atha so idāni me pañhaṃ pucchituṃ kālotaṃ jāni. Pāḷiyaṃ pana “yathākālan”ti āgataṃ, tassa kālānurūpena pañhapucchanāṃ amaññathāti attho. **Paṭipajjathāti** paṭipajji. **Peccāti** paṭigantvā, paralokassa vā nāmetāṃ, tasmā paraloketi attho. **Mayāti** bhante mayā sucaritadhammo aticiṇṇo¹ pitughātakammaṃ kataṃ, taṃ me akkhāhi, kaṃ gatiṃ pitughātakā gacchanti, katarasmimṃ niraye paccantīti pucchati.

Taṃ sutvā bodhisatto “tena hi mahārāja suṇohi”ti vatvā ovādaṃ tāva adāsi. Satthā tamatthaṃ pakāsento āha—

78. “Isi avaca Saṃkicco, Kāsīnaṃ raṭṭhavaḍḍhanaṃ.
Āsīnaṃ Dāyapassasmimṃ, mahārāja suṇohi me.

79. Uppathena vajantassa, yo maggamanusāsati.
Tassa ce vacanaṃ kayirā, nā’ssa maggeyya kaṇṭako.

80. Adhammaṃ paṭipannassa, yo dhammamanusāsati.
Tassa ce vacanaṃ kayirā, na so gaccheyya duggatin”ti.

Tattha **uppathenāti** corehi pariyuṭṭhitamaggena. **Maggamanusāsātīti** khemamaggaṃ akkhāti. **Nā’ssa maggeyya kaṇṭakoti** tassa ovādarkarassa purisassa mukhaṃ corakaṇṭako na passeyya. **Yo dhammanti** yo sucaritadhammaṃ. **Na soti** so puriso nirayādibhedaṃ duggatiṃ na gaccheyya. Uppathasadiso hi mahārāja adhammo, khemamaggasadiso sucaritadhammo, tvaṃ pana pubbe “pitaraṃ ghātetvā rājā homi”ti mayhaṃ kathetvā mayā paṭibāhito mama vacanaṃ akatvā pitaraṃ ghātetvā

1. Atikkanto (Sī, Syā, I)

idāni socasi, paṇḍitānaṃ ovādaṃ akaronto nāma coramaggapaṭipanno viya mahābyasanaṃ pāpuṇātīti.

Evamassa ovādaṃ datvā upari dhammaṃ desento āha—

81. “Dhammo patho mahārāja, adhammo pana uppatho.
Adhammo nirayaṃ neti, dhammo pāpeti suggaṭṭim.

82. Adhammacārino rāja, narā visamajīvino.
Yaṃ gaṭṭim pecca gacchanti, niraye te suṇohi me.

83. Sañjīvo Kālasutto ca, Saṅghāto dve ca Roruvā.
Athāparo Mahāvīci, Tāpano ca Patāpano.

84. Iccete aṭṭha nirayā, akkhātā duratikkamā.
Ākiṇṇā luddakammeḥi, paccekā soḷasussadā.

85. Kadariyatāpanā ghorā, accimanto mahabbhayā.
Lomahaṃsanarūpā ca, bhesmā paṭibhayā dukhā.

86. Catukkaṇṇā catudvārā, vibhattā bhāgaso mitā.
Ayopākārapariyantā, ayasā paṭikujjītā.

87. Tesāṃ ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā.
Samantā yojanasataṃ, phuṭā tiṭṭhanti sabbadā.

88. Ete patanti niraye, uddhampādā avamsirā.
Isīnaṃ ativattāro, saññatānaṃ tapassinaṃ.

89. Te bhūnahuno paccanti, macchā bilakatā yathā.
Saṃvacchare asaṅkheyye, narā kibbisakārino.

90. Dayhamānena gattena, niccaṃ santarabāhiraṃ.
Nirayā nādhigacchanti, dvāraṃ nikkhamanesino.

91. Puratthimena dhāvanti, tato dhāvanti pacchato.
Uttarenapi dhāvanti, tato dhāvanti dakkhiṇaṃ.
Yaṃ yaṃ hi dvāraṃ gacchanti, taṃ tadeva pidhīyare.

92. Bahūni vassasahassāni, janā nirayagāmino.
Bāhā paggayha kandanti, patvā dukkham anappakamī.
93. Āsīvisamva kupitam, tejassim duratikkamam.
Na sādthurūpe āsīde, saññatānam tapassinam.
94. Atikāyo mahissāso, Ajjuno kekakādhipo.
Sahassabāhu ucchinno, isimāsajja Gotamam.
95. Arajam rajasā vaccham, kisaṃ avakiriya Daṇḍakī.
Tālova mūlato chinno, sa rājā vibhavaṅgato.
96. Upahacca manam majjho, Mātāṅgasmim yasassine.
Sapārisajjo ucchinno, Majjhāraññaṃ tadā ahu.
97. Kaṇhadīpāyanāsajja, isim andhakaveṇḍayo.
Aññoññaṃ musalā hantvā, sampattā yamasādhanam.
98. Athāyam isinā satto, antalikkhacaro pure.
Pāvekkhi pathavim cecco, hīnatto pattapariyāyam.
99. Tasmā hi chandāgamanam, nappasamsanti paṇḍitā.
Aduṭṭhacitto bhāseyya, giram saccūpasamhitam.
100. Manasā ce paduṭṭhena, yo naro pekkhate Munim.
Vijjācaraṇasampannam, gantā so nirayam adho.
101. Ye vuḍḍhe paribhāsanti, pharusūpakkamā janā.
Anapaccā adāyādā, tālavatthu bhavanti te.
102. Yo ca pabbajitam hanti, katakiccam Mahesinam.
Sa Kālasutte niraye, cirarattāya paccati.
103. Yo ca rājā adhammaṭṭho, raṭṭhaviddhammano mago.
Tāpayitvā janapadam, tāpane pecca paccati.
104. So ca vassasahassāni, satam dibbāni paccati.
Accisamghapareto so, dukkham vedeti vedanam.

105. Tassa aggisikhā kāyā, niccharanti pabhassarā.
Tejobhakkhassa gattāni, lomehi ca nakhehi ca.
106. Dayhamānena gattena, niccam santarabāhiram.
Dukkhābhitunno nadati, nāgo tuttaṭṭito yathā.
107. Yo lobhā pitaram hanti, dosā vā purisādhamo.
Sa Kālasutte niraye, cirarattāya paccati.
108. Sa tādiso paccati Lohakumbhiyam,
Pakkañca sattīhi hananti nittacam.
Andham karitvā muttakarīsabhakkham,
Khāre nimujjanti tathāvidham naram.
109. Tattam pakkuthitamayogulañca,
Dīghe ca phāle cirarattatāpite.
Vikkhambhamādāya vibandharajjubhi,
Vivaṭe mukhe sampavisanti rakkhasā.
110. Sāmā ca soṇā sabalā ca gijjhā,
Kākolasaṅghā ca dijā ayomukhā.
Saṅgamma khādanti vipphandamānam,
Jivham vibhajja vighāsam salohitam.
111. Tam daḍḍhatālam paribhinnagattam,
Nippothayantā anuvicaranti rakkhasā.
Ratī hi tesam dukhino panītare,
Etādisasmiṃ niraye vasanti.
Ye keci loke idha pettighātino.
112. Putto ca mātaram hantvā, ito gantvā yamakkhayaṃ.
Bhusamāpajjate dukkham, attakammaphalūpago.
113. Amanussā atibalā, hantāram janayantiyā.
Ayomayehi vālehi, pīlayanti punappunam.

114. Tamassavaṃ sakā gattā, rudhiraṃ attasambhavaṃ.
Tambalohavilīnaṃva, tattaṃ pāyenti mattighaṃ.
115. Jigucchāṃ kuṇapaṃ pūtiṃ, duggandhaṃ gūthakaddamaṃ.
Pubbalohitasāṅkāsaṃ, rahadamogayha tiṭṭhati.
116. Tameṇaṃ kimayo tattha, atikāyā ayomukhā.
Chaviṃ bhettvāna khādanti, saṃgiddhā maṇsalohite.
117. So ca taṃ nirayaṃ patto, nimuggo sataporisaṃ.
Pūtikaṃ kuṇapaṃ vāti, samantā satayojanaṃ.
118. Cakkhumāpi hi cakkhūhi, tena gandhena jīyati.
Etādisaṃ Brahmaḍatta, mātugho labhate dukhaṃ.
119. Khuraḍhāraṃmanukkamma, tikkhaṃ durabhisambhavaṃ.
Patanti gabbhapātiyo, duggaṃ vetaraṇiṃ nadiṃ.
120. Ayomayā simbaliyo, soḷasaṅgulakaṇṭakā.
Ubhato abhilambanti, duggaṃ vetaraṇiṃ nadiṃ.
121. Te accimanto tiṭṭhanti, aggikkhandhāva ārakā.
Ādittā jātavedena, uddhaṃ yojanamuggatā.
122. Ete vajanti niraye, tatte tikhiṇakaṇṭake.
Nāriyo ca aticārā, narā ca paradāragū.
123. Te patanti adhokkhandhā, vivattā vihatā puthū.
Sayanti vinividdhaṅgā, dīghaṃ jagganti sabbadā.
124. Tato ratyā vivasāne, mahatiṃ pabbatūpamaṃ.
Lohakumbhiṃ pavajjanti, tattaṃ aggisamūdakaṃ.
125. Evaṃ divā ca ratto ca, dussīlā mohapārutā.
Anubhonti sakaṃ kammaṃ, pubbe dukkaṭamattano.
126. Yā ca bhariyā dhanakkītā, sāmikaṃ atimaññati.
Sassuṃ vā sasuraṃ vāpi, jeṭṭhaṃ vāpi nanandaraṃ.

127. Tassā vaṅkena jivhaggaṃ, nibbahanti sabandhanam.
Sa byāmamattaṃ kiminaṃ, jivhaṃ passati attani.
Viññāpetum na sakkoti, tāpane pecca paccati.
128. Orabbhikā sūkarikā, macchikā migabandhakā.
Corā goghātakā luddā, avaṇṇe vaṇṇakārakā.
129. Sattūhi lohakūṭehi, nettimsehi usūhi ca.
Haññamānā khāranadiṃ, papatanti avamsirā.
130. Sāyaṃ pāto kūṭakārī, ayokūṭehi haññati.
Tato vantaṃ durattānaṃ, paresaṃ bhuñjare sadā.
131. Dhaṅkā bheraṇḍakā gijjhā, kākolā ca ayomukhā.
Vipphandamānaṃ khādanti, naraṃ kibbisakārakam.
132. Ye migena migam hanti, pakkhiṃ vā pana pakkhinā.
Asanto rajasā channā, gantā te nirayussadan”ti.

Tattha **dhmmo pathoti** dasakusalakammapathadhammo khemo appaṭibhaya sugatimaggo. **Visamajjivinoti** adhammena kappitajīvikā. **Niraye teti** te etesaṃ nibbattaniraye kathemi. **Suṇohi meti** mahāsatto raññā pitughātakānaṃ nibbattanirayaṃ pucchitopi pathamaṃ taṃ adassetvā aṭṭha mahāniraye soḷasa ca Ussadaniraye dassetuṃ evamāha. Kim kāraṇā? Paṭhamañhi tasmim dassiyamāne rājā phalitena hadayena tattheva mareyya, imesu pana nirayesu paccamānasatte disvā diṭṭhānugatiko hutvā “aham viya aññepi bahū pāpakammino atthi, aham etesaṃ antare paccissāmī”ti sañjātupatthambho arogo bhavissatīti te pana niraye dassento mahāsatto paṭhamaṃ iddhibalena pathaviṃ dvidhā katvā pacchā dassesi.

Tesaṃ vacanattho—nirayapālehi pajjalitāni nānāvudhāni gahetvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinnā hīraṃ hīraṃ katā nerayikasattā punappunaṃ sañjīvanti etthāti **Sañjīvo**. Nirayapālā punappunaṃ nadantā vaggantā pajjalitāni nānāvudhāni gahetvā jalitāya lohapathaviyaṃ nerayike satte aparāparaṃ anubandhitvā paharivā jalitapathaviyaṃ patite jalitakālasuttaṃ pātetvā

jalitapharasuṃ gahetvā sayam unnadantā mahantena aṭṭassarena viravante aṭṭhamse soḷasamse karontā ettha tacchantīti **Kālasutto**. Mahantā jalitaya apabbatā ghātenti etthāti **Saṅghāto**. Tattha kira satte navayojanāya jalitāya ayapathaviyā yāva kaṭito pavesetvā niccale karonti. Atha puratthimato jalito ayapabbato samuṭṭhāya asani viya viravanto āgantvā te satte saṇhakaraṇiyam tile pisanto viya gantvā pacchimadisāya tiṭṭhati, pacchimadisato samuṭṭhitopi tatheva gantvā puratthimadisāya tiṭṭhati. Dve pana ekato samāgantvā ucchuyante ucchukhaṇḍāni viya piḷenti. Evaṃ tattha bahūni vassasatasahassāni dukkham anubhonti.

Dve ca Roruvāti Jālaroruvo Dhūmaroruvo cāti dve. Tattha Jālaroruvo kappena saṇṭhitāhi rattalohajālāhi puṇṇo, Dhūmaroruvo khāradhūmena puṇṇo. Tesu Jālaroruve paccantānam navahi vaṇamukhehi jālā pavisitvā sarīram dahanti, Dhūmaroruve paccantānam navahi vaṇamukhehi khāradhūmo pavisitvā piṭṭham viya sarīram sedeti. Ubhayatthapi paccantā sattā mahāviraṇam viravantīti dvepi “Roruvā”ti vuttā. Jālānam vā paccanasattānam vā tesam dukkhassa vā vīci antaram natthi etthāti Avīci, mahanto Avīci **Mahāvīci**. Tattha hi puratthimādīhi bhittīhi jālā utṭahitvā pacchimādīsu paṭihaṇṇati, tā ca bhittiyo vinivijjhivā purato yojanasatam gaṇhāti. Heṭṭhā utṭhitā jālā upari paṭihaṇṇati, upari utṭhitā heṭṭhā paṭihaṇṇati. Evaṃ tāvettha jālānam vīci nāma natthi. Tassa pana anto yojanasatam ṭhānam khīravallipiṭṭhassa pūritanāḷi viya sattehi nirantaram pūritam catūhi iriyāpathehi paccantānam sattānam pamāṇam natthi, na ca aññamaññam byābādhenti, sakaṭṭhāneyeva paccanti. Evamettha sattānam vīci nāma natthi. Yathā pana jivhagge cha madhubindūni sattamassa tambalohabinduno anudahanabalavatāya abbohārikāni honti, tathā tattha anudahanabalavatāya sesā cha akusalavipākupekkhā abbohārikā honti, dukkhameva nirantaram paññāyati. Evamettha dukkhassa vīci nāma natthi. Svāyam saha bhittīhi vikkhambhato aṭṭhārasādhikatiyojanasato, āvaṭṭato pana catupaṇṇāsādhikanavayojanasato, saha ussadehi dasa yojanasahassāni. Evamassa mahantatā veditabbā.

Niccale satte tapatīti **Tāpano**. Ativiya tāpetīti **Patāpano**. Tattha tāpanasmiṃ tāva satte tālakkhandhappamāṇe jalita-ayasūle nisīdāpentī. Tato heṭṭhā pathavī jalati, sūlāni jalanti, sattā jalanti. Evaṃ so nirayo niccale satte tapati. Itarasmīṃ pana nibbattasatte jalantehi āvudhehi paharitvā jalitaṃ ayapabbataṃ āropenti. Tesāṃ pabbatamatthake ṭhitakāle kammaṃpaccayo vāto paharati. Te tattha saṇṭhātuṃ asakkontā uddhampādā adhosirā patanti. Atha heṭṭhā ayapathavito jalitāni ayasūlāni utṭhahanti. Te tāni matthakeneva paharitvā¹ tesu vinividdhasarīrā jalantā paccanti. Evamesa ativiya tāpetīti.

Bodhisatto pana ete niraye dassento paṭhamāṃ sañjīvaṃ dassetvā tattha paccante nerayikasatte disvā mahājanassa mahābhaye uppanne taṃ antaradhāpetvā puna pathaviṃ dvidhā katvā Kālasuttaṃ dassesi, tatthapi paccamāne satte disvā mahājanassa mahābhaye uppanne tampi antaradhāpesīti evaṃ paṭipāṭiyā dassesi. Tato rājānaṃ āmantetvā “mahārāja tayā imesu aṭṭhasu mahānirayesu paccamāne satte disvā appamādaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti vatvā puna tesaññeva mahānirayānaṃ kiccaṃ kathetuṃ “**iccete**”ti-ādimāha. Tattha **akkhātīti** mayā ca tuyhaṃ kathitā, porāṇakehi ca kathitāyeva. **Ākiṇṇāti** paripuṇṇā. **Paccekā soḷasussadāti** etesaṃ nirayānaṃ ekekassa catūsu dvāresu ekekasmīṃ cattāro cattāro katvā soḷasa soḷasa Ussadanirayāti sabbepi sataṃ aṭṭhavīsati ca Ussadanirayā aṭṭha ca mahānirayāti chattimsanirayasataṃ. **Kadariyatāpanāti** sabbete kadariyānaṃ tāpanā. Balavadukkhataya **ghorā**. Kammanibbattānaṃ² accīnaṃ atthitāya **accimanto**. Bhayassa mahantatāya **mahabbhayā**. Diṭṭhamattā vā sutamattā vā lomāni haṃsantīti **lomahaṃsanarūpā ca**. Bhīsanatāya **bhesmā**. Bhayajananaṭāya **paṭibhayā**. Sukhābhāvena **dukkhā**. **Catukkaṇṇāti** sabbepi caturassamañjūsasadisā. **Vibhattāti** catudvārasena vibhattā. **Bhāgasomitāti** dvāravithīnaṃ vasena koṭṭhāse ṭhapetvā³ mitā. **Ayasā paṭikujjitāti**

1. Āsādetvā (Sī, Syā, I)

2. Kappanibbattānaṃ (I), kappatṭhitanibbattānaṃ (Syā)

3. Gahetvā (Ka)

sabbepi navayojanikena ayakapālena paṭicchannā. **Phuṭā tiṭṭhantūti** sabbepi ettakaṃ ṭhānaṃ anupharitvā tiṭṭhanti.

Uddhampādā avamsirāti evaṃ tesu tesu nirayesu samparivattitvā punappunaṃ patamāne sandhāyāha. **Ativattāro**ti pharusavācāhi atikkamitvā vattāro. Mahānirayesu kira yebhuyyena dhammikasamaṇabrāhmaṇesu katāparādhāva paccanti, tasmā evamāha. **Te bhūnahunoti** te isīnaṃ ativattāro attano vuḍḍhiyā hatattā bhūnahuno koṭṭhāsakatā macchā viya paccanti. **Asaṅkheyyeti** gaṇetum asakkuṇeyye. **Kibbisakārinoti** dāruṇakammakāriṇo. **Nikkhamanesinoti** nirayā nikkhamanaṃ esantāpi gavesantāpi nikkhamanadvāraṃ nādhigacchanti. **Puratthimenāti** yadā taṃ dvāraṃ apārutaṃ hoti, atha tadabhimukhā dhāvanti, tesāṃ tattha chavi-ādīni jhāyanti. Dvārasamīpaṃ pattānaṃca tesāṃ taṃ pidhīyati, pacchimadvāraṃ apārutaṃ viya khāyati. Esa nayo sabbattha. **Na sādthurūpeti** vuttappakāraṃ sappāṃ viya sādthurūpe isayo **na āsīde**, na pharusavacanena kāyakammena vā ghaṭṭento upagaccheyya. Kiṃ kārāṇā? Saññatānaṃ tapassīnaṃ āsāditattā aṭṭhasu mahānirayesu mahādukkhassa anubhavitabbatā.

Idāni ye rājāno tathārūpe āsādetvā taṃ dukkhaṃ pattā, te dassetum “**atikāyo**”ti-ādimāha. Tattha **atikāyoti** balasampanno mahākāyo. **Mahissāsoti** mahādhanuggaho. **Kekakādhipoti** kekakaraṭṭhādhipati. **Sahassabāhūti** pañcahi dhanuggahasatehi bāhusahassena āropetabbaṃ dhanuṃ āropanasamatthatāya sahassabāhu. **Vibhavaṅgatoti** vināsaṃ patto. Vatthūni pana **Sarabhaṅgajātake**¹ vitthāritāni. **Upahacca mananti** attano cittaṃ padūsetvā. **Mātaṅgasminti** Mātaṅgapaṇḍite. Vatthu **Mātaṅgajātake**² vaṇṇitaṃ. **Kaṇhadīpāyanāsajjāti** kaṇhadīpāyanaṃ āsajja. **Yamasāadhananti** nirayapālakaraṇṇo āṇāpavattaṭṭhānaṃ³. Vatthu **Ghaṭapaṇḍitajātake**⁴ vitthāritaṃ. **Isināti** Kapilatāpasena. **Pāvekkhīti** pavīṭṭho. **Ceccoti** Cetiyarājā. **Hīnattoti** parihīnattabhāvo antarahita-iddhi. **Pattapariyāyanti** pariyāyaṃ maraṇakālaṃ patvā. Vatthu **Cetiyajātake**⁵ kathitaṃ.

1. Khu 6. 5 piṭṭhe. 2. Khu 5. 309 piṭṭhe. 3. Yamasāadhananti nirayaṃ (Sī, Syā, I)

4. Khu 5. 223 piṭṭhe.

5. Khu 5. 180 piṭṭhe.

Tasmā hīti yasmā cittavasiko hutvā isīsu aparajjhivā aṭṭhasu mahānirayesu paccati, tasmā hi. **Chandāgamananti** chandādicatubbidhampi agatigamanam. **Paduṭṭhenāti** kuddhena. **Gantvā so nirayam adhoti** so tena adhogamaniyena kamma adhonirayameva gacchati. Pāliyam pana “nirayussadan”ti likhitam, tassa Ussadanirayam gacchatīti attho. **Vuḍḍheti** vayovuḍḍhe ca guṇavuḍḍhe ca. **Anapaccāti** bhavantarepi apaccam vā dāyādam vā na labhantīti attho. **Tālavatthūti** diṭṭhadhammepi chinnamūlatālo viya mahāvināsam patvā niraye nibbattanti. **Yo ca pabbajitam hantīti** yo bālajano samanā hantīti. **Cirarattāyāti** ciram kalam.

Evam mahāsatto isivieṭṭhakānam paccananiraye dassetvā upari adhammikaṛājūnam paccananiraye dassento “**yo cā**”ti-ādimāha. Tattha **raṭṭhaviddhamsanoti** chandādivasena gantvā raṭṭhassa viddhammano. **Accisaṅghaparetoti** accisaṃghapariikkhitto. **Tejobhakkhassāti** aggimeva khādantassa. **Gattānīti** tigāvute sarīre sabbaṅgapaccaṅgāni. **Lomehi ca**¹ **nakhehi cāti** etehi saddhim sabbāni ekajālāni honti. **Tutthaṭṭhoti** āneñjakāraṇam kāriyamāno tuttehi viddho nāgo yathā nadati.

Evam mahāsatto adhammikaṛājūnam paccananiraye dassetvā idāni pitughātakādīnam paccananiraye dassetuṃ “**yo lobhā**”ti-ādimāha. Tattha **lobhāti** yasadhanalobhena. **Dosā vāti** duṭṭhacittatāya vā. **Nittacanti** Lohakumbhiyam bahūni vassasahassāni pakkam nīharitvā tigāvutamassa sarīram nittacam katvā jalitāya lohathaviyam pādetvā tiṇhehi ayasūlehi koṭṭetvā cuṇṇavicuṇṇam karonti. **Andham karitvāti** mahārāja tam pitughātakam nirayapālā jalitalohathaviyam uttānam pādetvā jalitehi ayasūlehi akkhini bhinditvā andham karitvā mukhe uṇham muttakarīsam pakkhipitvā palālapīṭham viya nam parivattetvā kappena saṇṭhite khāre loha-udake nimujjāpentī. **Tattam pakkuthitamayogulañcāti** puna pakkuthitam gūthakalalañceva jalita-ayogulañca khādāpentī. So pana tam āhariyamānam disvā mukham pidheti. Athassa dīghe ciratāpīte jalamāne phāle ādāya mukham vikkhambhetvā vivaritvā rajjubaddham

1. Lomaggehi (Sī, Syā, I)

ayabalisam̐ khipitvā jivham̐ nīharitvā tasmim̐ vivaṭe mukhe tam̐ ayoguḷam̐ sampavisanti¹ pakkhipanti. **Rakkhasāti** nirayapālā.

Sāmā cāti mahārāja tassa pitughātakassa jivham̐ balisena nikkadḍhitvā ayasaṅkūhi pathaviyam̐ nīhatam̐² jivham̐ sāmā soṇā sabalavaṇṇā sunakhā ca lohatuṇḍā gijjhā ca kākolasaṃghā ca aññe ca nānappakārā sakuṇā samāgantvā āvudhehi chindantā viya vibhajja kākapadākārena koṭṭhāse katvā vipphandamānam̐ salohitam̐ vighāsam̐ khādantā viya satte bhakkhayantīti³ attho. **Tam̐ daḍḍhatālanti** tam̐ pitughātakam̐ jhāyamānatālam̐ viya jalitasarīram̐. **Paribhinnagattanti** tattha tattha paribhinnagattam̐. **Nippothayantāti** jalitehi ayamuggarehi paharantā. **Ratī hi tesanti** tesam̐ nirayapālānam̐ sā rati kīlā hoti. **Dukhino panītareti** itare pana nerayikasattā dukkhitā honti. **Pettighātinoti** pitughātakā. Iti imam̐ pitughātakānam̐ paccananirayam̐ disvā rājā bhīttasito ahosi.

Atha nam̐ mahāsatto samassāsetvā mātughātakānam̐ paccananirayam̐ dassesi. **Yamakkhayanti** yamanivesanam̐, nirayanti attho.

Attakammaphalūpagoti attano kammaphalena upagato. **Amanussāti** nirayapālā. **Hantāram̐ janayantiyāti** mātughātakam̐. **Vālehīti** ayamakacivālehi veḥetvā ayayantena pīlayanti. **Tanti** tam̐ mātughātakam̐. **Pāyentīti** tassa pīliyamānassa ruhiram̐ gaḷitvā ayakapallam̐ pūreti. Atha nam̐ yantato nīharanti, tāvadevassa sarīram̐ pākatikam̐ hoti. Tam̐ pathaviyam̐ uttānam̐ nipajjāpetvā vilīnam̐ tambaloham̐ viya pakkuthitam̐ lohitam̐ pāyenti. **Ogayha tiṭṭhatīti** tam̐ bahūni vassasahassāni ayayantehi pīletvā jegucche duggandhe paṭikūle mahante gūthakalala-āvāṭe khipanti, so tam̐ rahadam̐ ogayha ogāhitvā tiṭṭhati. **Atikāyāti** ekadoṇikanāvappamāṇasarīrā. **Ayomukhāti** ayasūcimukhā. **Chavim̐ bhetvānāti** chavimādim̐ katvā yāva aṭṭhimpī bhetvā aṭṭhimiñjampī khādanti. **Samgiddhāti** gadhitā mucchitā. Na kevalaṇca khādanteva, adhomaggādīhi⁴ pana pavisitvā

1. Saṃsavayanti (Sī, Syā, I)

2. Vitam̐ (I), vivaṭam̐ (Ka)

3. Vipphandamānanti vissandamānam̐ salohitam̐ vighāsam̐ khādanti, vighasantā bhakkhayantīti (Sī, I)

4. Adhomukhādīhi (Syā, Ka)

mukhādīhi nikkhamanti, vāmapassādīhi pavisitvā dakkhiṇapassādīhi nikkhamanti, sakalampi sarīraṃ chiddāvachiddaṃ karonti, so tattha atidukkhapareto viravanto paccati. **So cāti** so mātughātako ca taṃ sataporisaṃ nirayaṃ patto sasīsako nimuggova hoti, tañca kuṇapaṃ samantā yojanasataṃ pūtikaṃ hutvā vāyati. **Mātughoti** mātughātako.

Evam mahāsatto mātughātakānaṃ paccananirayaṃ dassetvā puna gabbhapātakānaṃ paccananirayaṃ dassento gāthamāha.

Khuradhāraṇanukkammāti khuradhāranirayaṃ atikkamitvā. Tattha kira nirayapālā mahantamahante khure upari dhāre katvā santharanti, tato yāhi gabbhapātanakharabhesajjāni, pivitvā gabbhā pātītā, tā gabbhapātiniyo itthiyo jalitehi āvudhehi pothentā anubandhanti, tā tikhiṇakhuradhārāsu khaṇḍākhaṇḍikā hutvā punappunaṃ utṭhāya taṃ durabhisambhavaṃ khuradhāranirayaṃ akkamantiyo atikkamitvā nirayapālehi anubaddhā duggaṃ duratikkamaṃ visamaṃ vetaraṇiṃ nadiṃ patanti. Tattha kammakāraṇaṃ **Nimijātake**¹ āvi bhavissati.

Evam gabbhapātinīnaṃ nirayaṃ dassetvā mahāsatto yattha paradārikā ca aticāriniyo ca patantā paccanti, taṃ kaṇṭakasimbalinirayaṃ dassento “**ayomayā**”ti-ādimāha. Tattha **ubhato abhilambantīti** vetaraṇiyā ubhosu tīresu tāsāṃ simbalīnaṃ sākā olambanti. **Te accimantoti** te pajjalitasarīrā sattā accimanto hutvā tiṭṭhanti. **Yojananti** tigāvutaṃ tesāṃ sarīraṃ, tato utṭhitajālāya pana saddhiṃ yojana-ubbedhā honti. **Ete vajantīti** te paradārikā sattā nānāvidhehi āvudhehi koṭṭiyamānā ete simbaliniraye abhiruhanti. **Te patantīti** te bahūni vassasahassāni rukkhaviṭapesu laggā jhāyitvā puna nirayapālehi āvudhehi vihatā vivattā hutvā parivattitvā adhosīsakā patanti. **Puthūti** bahū. **Vinividdhaṅgāti** tesāṃ tato patanakāle heṭṭhā ayapathavito sūlāni utṭhahitvā tesāṃ matthakaṃ paṭicchanti, tāni tesāṃ adhomaggena nikkhamanti, te evaṃ sūlesu viddhasarīrā cirarattā sayanti. **Dīghanti** supinepi niddaṃ alabhantā dīgharattaṃ jaggantīti attho. **Ratyā vivasāneti** rattīnaṃ accayena, cirakālātikkamenāti

1. Khu 6. 184 piṭṭhe.

attho. **Pavajjantī**ti saṭṭhiyojanikaṃ jalitaṃ Lohakumbhiṃ kappena saṇṭhitaṃ jalitatambaloharasapuṇṇaṃ Lohakumbhiṃ nirayapālehi khittā paccanti¹.

Dussīlāti paradārikā.

Evam mahāsatto paradārika-aticārikānaṃ paccanasimbalinirayaṃ dassetvā ito paraṃ sāmikavattasassusasuravattādīni apūrentīnaṃ paccanaṭṭhānaṃ pakāsento “**yā cā**”ti-ādimāha. Tattha **atimaññatī** **Bhisajātake**² vuttaṃ sāmikavattaṃ akarontī atikkamitvā maññati. **Jeṭṭhaṃ vāti** sāmikassa jeṭṭhabhātaraṃ. **Nanandaranti**³ sāmikassa bhaginiṃ. Etesampi hi aññatarassa hatthapādapiṭṭhiparikammanhāpanabhojanādi-bhedanā vattaṃ apūrentī tesu hirottappaṃ anupaṭṭhapentī te atimaññati nāma, sāpi niraye nibbatti. **Vaṅkenāti** tassā sāmikavattādīnaṃ aparipūrikāya sāmikādayo akkositvā paribhāsivā niraye nibbattāya lohapathaviyaṃ nipajjāpetvā ayasaṅkunā mukhaṃ vivaritvā balisena jivhaggam nibbahanti, rajjubandhanena sabandhanam kaḍḍhanti. **Kiminanti** kimibharitaṃ. Idam vuttaṃ hoti—mahārāja so nerayikasatto evaṃ nikkakḍḍhitaṃ attano byāmena byāmamattaṃ jivhaṃ āvudhehi koṭṭitakoṭṭitaṭṭhāne sañjātehi mahādoṇippamāṇehi kimīhi bharitaṃ passati. **Viññāpetum na sakkotī** nirayapāle yācitukāmopi kiñci vuttam na sakkoti. **Tāpaneti** evaṃ sā tattha bahūni vassasahassāni paccitvā puna Tāpanamahāniraye paccati.

Evam mahāsatto sāmikavattasassusasuravattādīni apūrentīnaṃ paccananirayaṃ dassetvā idāni sūkarikādīnaṃ paccananiraye dassento “**orabbhikā**”ti-ādimāha. Tattha **avaṇṇe vaṇṇakārakāti** pesuññakārakā. **Khāranadinti** ete orabbhikādayo etehi satti-ādīhi haññamānā vetaraṇiṃ nadiṃ patantīti attho. Sesāni orabbhikādīnaṃ paccanaṭṭhānāni Nimijātake āvi bhavissanti. **Kūṭakārīti** kūṭavinicchayassa ceva tulākūṭādīnañca kārake sandhāyetaṃ vuttaṃ. Tattha kūṭavinicchayakūṭaṭṭakārakakūṭa-agghāpanikānaṃ paccananirayā Nimijātake āvi bhavissanti. **Vantanti** vamtakam. **Durattānanti** duggatattabhāvānaṃ. Idam vuttaṃ hoti—mahārāja te durattabhāvā sattā ayakūṭehi matthake bhijjamāne vanti, tato tam vantaṃ jalita-ayakapallehi tesu ekaccānaṃ mukhe

1. Pavisanti (I)

2. Khu 5. 285 piṭṭhe.

3. Nanandananti (Syā, Ka)

kipanti, iti te paresaṃ vantaṃ bhuñjanti nāma. **Bheraṇḍakā**ti siṅgālā.
Vipphandamānanti adhomukhaṃ nipajjāpitaṃ nikkadḍhitaṃ jivhaṃ ito cito ca
vipphandamānaṃ. **Migenā**ti okacāra kamigena. **Pakkhinā**ti tathārūpeneva.
Gantvā¹ teti gantāro te. **Nirayussadanti** Ussadanirayaṃ. Pāliyaṃ pana
“nirayaṃ adho”ti likhitaṃ. Ayaṃ pana nirayo Nimijātake āvi bhavissatīti.

Iti mahāsatto ettake niraye dassetvā idāni deva lokavivaraṇaṃ katvā
rañño deva loke dassento āha—

133. “Santo ca uddhaṃ gacchanti, suciṇṇenidha kammunā.

Suciṇṇassa phalaṃ passa, sa-indā devā sabrahmakā.

134. Taṃ taṃ brūmi mahārāja, dhammaṃ raṭṭhapatī cara.

Tathā rāja carāhi dhammaṃ,

Yathā taṃ suciṇṇaṃ nānutappeyya pacchā”ti.

Tattha **santoti** kāyādīhi upasantā. **Uddhanti** deva lokaṃ. **Sa-indā**ti tattha
tattha indehi saddhiṃ. Mahāsatto hissa cātumahārājādike deve dassento
“mahārāja cātumahārājike deve passa, cattāro mahārājāno passa, Tāvatiṃse
passa, Sakkaṃ passā”ti evaṃ sabbepi sa-indake sabrahmake ca deve
dassento”idampi suciṇṇassa phalaṃ idampi phalaṃ”ti dassesi. **Taṃ taṃ**
brūmīti tasmā taṃ bhaṇāmi. **Dhammanti** ito paṭṭhāya pāṇātipātādīni pañca
verāni pahāya dānādīni puñṇāni karohīti. **Yathā taṃ suciṇṇaṃ**
nānutappeyyāti yathā taṃ dānādipuñṇakammaṃ suciṇṇaṃ
pitughātakammapaccayaṃ vipphaṇṇasāraṃ paṭicchādetuṃ samatthatāya taṃ
nānutappeyya, tathā taṃ suciṇṇaṃ cara, bahuṃ puñṇaṃ karohīti attho.

So mahāsattassa dhammakathaṃ sutvā tato paṭṭhāya assāsaṃ paṭilabhi.
Bodhisatto pana kiñci kālaṃ tattha vasitvā attano vasaṇaṭṭhānaññeva gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepesa mayā assāsito yevā”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi “tadā rājā Ajātasattu ahosi, isi gaṇo Buddhapaṇḍita, Saṃkicca paṇḍito pana ahameva ahosi”ti.

Saṃkiccajātakavaṇṇanā dutiyā.

Jātakuddānaṃ

Atha satṭhinipātamhi, suṇātha mama bhāsitaṃ.

Jātakasavhayano pavaro,

Soṇaka-arindamasavhayano.

Tathā vuttarathesabhakiccavaroti.

Satṭhinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

20. Sattatinipāta

1. Kusajātakavaṇṇanā (531)

Idaṃ te raṭṭhanti idaṃ Satthā Jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhum ārabba kathesi. Eko kira Sāvattvivāsī kulaputto sāsane uraṃ datvā pabbajito ekadivasam Sāvattthiyam piṇḍāya caranto ekaṃ alaṅkata-itthim disvā subhanimittaggāhavasena oloketvā kilesābhibhūto anabhirato vihāsi dīghakesanakho kiliṭṭhacīvaro uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanīsanthatagatto. Yathā hi devaḷokā cavanadhammānaṃ devaputtānaṃ pañca pubbanimittāni paññāyanti, mālā milāyanti, vatthāni kilissanti, sarīre dubbaṇṇiyaṃ okkamati, ubhohi kacchehi sedā muccanti, devo devāsane nābhiramati, evameva sāsana cavanadhammānaṃ ukkaṇṭhitabhikkhūnaṃ pañca pubbanimittāni paññāyanti, saddhāpupphāni milāyanti, sīlavatthāni kilissanti, sarīre maṅkutāya ceva ayasavasena ca dubbaṇṇiyaṃ okkamati, kilesasedā muccanti, araṇṇarukkhamūlasuñṇāgāresu nābhiramanti. Tassapi tāni paññāyimsu. Atha naṃ bhikkhū Satthu santikaṃ netvā “ayaṃ bhante ukkaṇṭhito”ti dassesuṃ. Satthā “saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī”ti taṃ pucchitvā “saccaṃ bhante”ti vutte “mā bhikkhu kilesavasiko hohi, mātuḡāmo nāmesa pāpo, tasmim paṭibaddhacittataṃ vinodehi, sāsane abhiraṃa, mātuḡāme paṭibaddhacittatāya hi tejavantopi porāṇakapaṇḍitā nittejā hutvā anayabyasanaṃ pāpuṇimsū”ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte Mallaraṭṭhe Kusāvatīrājadhāniyaṃ Okkāko nāma rājā dhammena samena rajjaṃ kāresi. Tassa soḷasannaṃ itthisahassānaṃ jeṭṭhikā Sīlavatī nāma aggaṃahesī ahosi, sā neva puttaṃ, na dhītaraṃ labhi. Athassa nāgarā ceva raṭṭhavāsino ca rājanivesanadvāre sannipatitvā “raṭṭhaṃ nassissati, raṭṭhaṃ nassissati”ti upakkosimsu. Rājā sīhapaṇjaraṃ ugghāṭetvā “mayi rajjaṃ kārente adhammakāro nāma natthi, kasmā upakkosathā”ti pucchi. Saccāṃ deva adhammakāro nāma natthi, apica

vaṃsānurakkhako pana vo putto natthi, añño rajjaṃ gahetvā raṭṭhaṃ nāsessati, tasmā dhammena rajjaṃ kāretuṃ samatthaṃ puttaṃ patthethāti. Puttaṃ patthento kiṃ karomīti. Paṭhamam tāva ekaṃ sattāhaṃ cullanāṭakaṃ dhammanāṭakaṃ katvā vissajjetha, sace sā puttaṃ labhissati, sādhu, no ce; atha majjhimāṇāṭakaṃ vissajjetha; tato jeṭṭhanāṭakaṃ, avassaṃ ettakāsu itthīsu ekā puññavatī puttaṃ labhissatīti. Rājā tesaṃ vacanena tathā katvā satta divase yathāsukhaṃ abhiramitvā āgatāgataṃ pucchi “kacci vo putto laddho”ti. Sabbā “na labhāma devā”ti āhaṃsu. Rājā “na me putto uppajjissatī”ti anattamano ahosi. Nāgarā puna tatheva upakkosimsu. Rājā “kiṃ upakkosatha, mayā tumhākaṃ vacanena nāṭakāni viassaṭṭhāni, ekāpi puttaṃ na labhati, idāni kiṃ karomā”ti āha. Deva etā dussīlā bhavissanti nippuññā, natthi etāsaṃ puttābhāya puññaṃ, tumhe etāsu puttaṃ alabhantīsupi mā appossukkataṃ āpajjatha, aggamahesī vo Sīlavatī devī sīlasampannā, taṃ vissajjetha, tassā putto uppajjissatīti.

So “sādhu”ti sampañcchitvā “ito kira sattame divase rājā Sīlavatīm devīm dhammanāṭakaṃ katvā vissajjessati, purisā sannipatantū”ti bherīm carāpetvā sattame divase devīm alaṅkārapetvā rājanivesanā otāretvā vissajjesi. Tassā sīlatejena Sakkassa bhavanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko “kiṃ nu kho”ti āvajjento deviyā puttapatthanabhāvaṃ ñatvā “etissā mayā puttaṃ dātuṃ vaṭṭati, atthi nu kho devaloke etissā anucchaviko putto”ti upadhārento bodhisattaṃ addasa. So kira tadā Tāvatisabhavane āyūṃ khepetvā uparidevaloke nibbattitukāmo ahosi. Sakko tassa vimānavāraṃ gantvā taṃ pakkosivā “mārisa tayā manussalokaṃ gantvā Okkākaraṇño aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhituṃ vaṭṭatī”ti sampañcchāpetvā aparampi devaputtaṃ “tvampi etissā eva putto bhavissasī”ti vatvā “mā kho panassa koci sīlaṃ bhindatū”ti mahallakabrāhmaṇavesena raṇño nivesanadvāraṃ agamāsī.

Mahājanopi nhāto alaṅkato “ahaṃ devīm gaṇhissāmi, ahaṃ devīm gaṇhissāmi”ti rājadvāre sannipatitvā Sakkaṇca disvā “tvaṃ kasmā

āgatosi”ti parihāsamakāsi. Sakko “kiṃ maṃ tumhe garahatha, sacepi me sarīraṃ jīṇaṃ, rāgo pana na jīrati, sace Sīlavatiṃ labhissāmi, ādāya naṃ gamissāmīti āgatomhī”ti vatvā attano ānubhāvena sabbesaṃ puratova aṭṭhāsi. Añño koci tassa tejena purato bhavitum nāsakkhi. So taṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ nivesanā nikkhamantiññeva hatthe gahetvā pakkāmi. Atha naṃ tattha tattha ṭhitā garahimsu “passatha bho, mahallakabrāhmaṇo evaṃ uttamarūpadharaṃ devīṃ ādāya gacchati, attano yuttaṃ na jānāti”ti. Devīpi “mahallako maṃ gahetvā gacchati”ti na aṭṭiyati na harāyati. Rājāpi vātapāne ṭhatvā “ko nu kho devīṃ gahetvā gacchati”ti olokento taṃ disvā anattamano ahosi.

Sakko taṃ ādāya nagaradvārato nikkhamitvā dvārasamīpe ekaṃ gharaṃ māpesi vivaṭadvāraṃ paññattakattattharikaṃ. Atha naṃ sā “idaṃ te nivesanaṃ”ti pucchi. So “āma bhadde, pubbe panāhaṃ eko, idānimhā mayam dve janā, ahaṃ bhikkhāya caritvā taṇḍulādīni āharissāmi, tvaṃ imissā kattattharikāya nipajjāhī”ti vatvā taṃ mudunā hatthena parāmasanto dibbasamphassaṃ pharāpetvā tattha nipajjāpesi. Sā dibbasamphassapharaṇena saññaṃ vissajjesi. Atha naṃ attano ānubhāvena Tāvatisabhavanaṃ netvā alaṅkatavimāne dibbasayane nipajjāpesi. Sā sattame divase pabujjhivā taṃ sampattiṃ disvā “na so brāhmaṇo manusso, Sakko bhavissati”ti aññāsi. Sakkopi tasmīṃ samaye pāricchattakamūle dibbanāṭakaparivuto nisinno ahosi. Sā sayanā uṭṭhāya tassa santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha naṃ Sakko “varam te devi dadāmi, gaṇhāhī”ti āha. Tena hi deva ekaṃ puttaṃ me dehīti. Devi tiṭṭhatu eko putto, ahaṃ te dve putte dassāmi. Tesu pana eko paññavā bhavissati virūpavā, eko rūpavā na paññavā. Tesu katarāṃ paṭhamaṃ icchasīti. Paññavantaṃ devāti. So “sādhū”ti vatvā tassā kusatiṇaṃ dibbavatthaṃ dibbacandanaṃ pāricchattakapupphaṃ kokanudañca¹ nāma vīṇaṃ datvā taṃ ādāya rañño sayanagharaṃ pavisitvā raññā saddhiṃ ekasayane nipajjāpetvā aṅgutṭhakena tassā nābhiṃ parāmasi. Tasmīṃ

1. Kokanadañca (Sī, Syā, I)

khāṇe bodhisatto tassā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Sakkopi sakatṭhānameva gato. Paṇḍitā devī gabbhassa paṭiṭṭhitabhāvaṃ jāni.

Atha naṃ pabuddho rājā disvā “devi kena nītāsī”ti pucchi. Sakkena devāti. Ahaṃ paccakkhato ekaṃ mahallakabrāhmaṇaṃ taṃ ādāya gacchantaṃ addasaṃ, kasmā maṃ vañcesīti. Saddahatha deva, Sakko maṃ gahetvā devalokaṃ nesīti. Na saddahāmi devīti. Athassa sā sakkadattiyaṃ kusatiṇaṃ dassetvā “saddahathā”ti āha. Rājā “Kusatiṇaṃ nāma yato kutoci labbhati”ti na saddahi. Athassa sā dibbavatthādīni dasseti. Rājā tāni disvā saddahitvā “bhadde Sakko tāva taṃ netu, putto pana te laddho”ti pucchi. Laddho mahārāja, gabbho me paṭiṭṭhitoti. So tuṭṭho tassā gabbhaparihāraṃ adāsī. Sā dasamāsaccayena puttaṃ vijāyi, tassa aññaṃ nāmaṃ akatvā Kusatiṇanāmaṃ eva akaṃsu. Kusakumārassa padasā gamanakāle itaro devaputto tassā kucchiyaṃ paṭisandhim gaṇhi. Sā dasamāse paripuṇṇe puttaṃ vijāyi, tassa “Jayampati”ti nāmaṃ karīṃsu. Te mahantena yasena vaḍḍhiṃsu. Bodhisatto paññavā ācariyassa santike kiñci sippaṃ anuggahetvā attanova paññāya sabbasippesu nipphattiṃ pāpuṇi.

Athassa soḷasavassakāle rājā rajjaṃ dātukāmo devīṃ āmantetvā “bhadde puttassa te rajjaṃ datvā nāṭakāni upaṭṭhapessāma, mayaṃ jīvantāyeva naṃ rajje paṭiṭṭhitaṃ passissāma, sakalajambudīpe kho pana yassa rañño dhītaraṃ icchati, tamassa ānetvā aggamahesiṃ karissāma, cittaṃ jānāhi, kataraṃ rājadhītaraṃ rocesi”ti āha. Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā “kumārassa imaṃ pavattiṃ ārocetvā cittaṃ jānāhi”ti ekaṃ paricārikaṃ pesesi. Sā gantvā tassa taṃ pavattiṃ ārocesi. Taṃ sutvā mahāsatto cintesi “ahaṃ na rūpavā, rūpasampannā rājadhītā ānītāpi maṃ disvā ‘kiṃ me iminā virūpenā’ti palāyissati iti no lajjitabbakaṃ bhavissati, kiṃ me gharāvāsena, dharamāne mātāpitāro upaṭṭhahitvā tesāṃ accayena nikkhamitvā pabbajissāmi”ti. So “mayhaṃ neva rajjenattho, na nāṭakehi, ahaṃ mātāpitūnaṃ accayena pabbajissāmi”ti āha. Sā gantvā tassa kathaṃ deviyā ārocesi, devīpi rañño ārocesi. Rājā anattamano hutvā puna katipāhaccayena sāsaṇaṃ pesesi.

Sopi paṭibāhatiyeva. Evaṃ yāvatatiyaṃ paṭibāhitvā catutthavāre cintesi “mātāpitūhi saddhiṃ ekantena paṭipakkhabhāvo nāma na yutto, ekaṃ upāyaṃ karissāmi”ti.

So kammārajetṭhakaṃ pakkosāpetvā bahuṃ suvaṇṇaṃ datvā “ekaṃ itthirūpakaṃ karohi”ti uyyojetvā tasmīṃ pakkante aññaṃ suvaṇṇaṃ gahetvā sayampi itthirūpakaṃ akāsi. Bodhisattānañhi adhippāyo nāma samijjhati. Taṃ suvaṇṇarūpakaṃ jivhāya avaṇṇanīyasobhaṃ ahosi. Atha naṃ mahāsatto khomaṃ nivāsāpetvā sirigabbhe ṭhapāpesi. So kammārajetṭhakena ābhatarūpakaṃ disvā taṃ garahitvā “gaccha amhākaṃ sirigabbhe ṭhapitarūpakaṃ āharā”ti āha. So sirigabbhaṃ pavittṭho taṃ disvā “kumārena saddhiṃ abhiramituṃ ekā devaccharā āgatā bhavissati”ti hatthaṃ pasāretuṃ avisahanto nikkhamitvā “deva sirigabbhe ayyā ekikāva ṭhitā, upagantuṃ na sakkomi”ti āha. “Tāta gaccha, suvaṇṇarūpakaṃ etaṃ, āharā”ti puna pesito āhari. Kumāro kammārena kataṃ rūpakaṃ suvaṇṇagabbhe nikkhipāpetvā attanā kataṃ alaṅkārapetvā rathe ṭhapāpetvā “evarūpaṃ labhanto gaṇhāmi”ti mātu santikaṃ pahiṇi.

Sā amacce pakkosāpetvā “tātā mayhaṃ putto mahāpuñño sakkadattiyo anucchavikaṃ kumārikaṃ labhissati, tumhe evarūpaṃ labhantā gaṇhissatha, imaṃ rūpakaṃ paṭicchannayāne ṭhapetvā sakalajambudīpaṃ carantā yassa rañño evarūpaṃ dhītaraṃ passatha, tassetam datvā ‘Okkākarājā tumhehi saddhiṃ āvāhaṃ karissati’ti divasaṃ vavatthapetvā āgacchathā”ti āha. Te “sādhū”ti taṃ ādāya mahantena parivārena nikkhamitvā vicarantā yaṃ rājadhāniṃ pāpuṇanti, tattha sāyanhasamaye mahājanassa samosaraṇaṭṭhāne taṃ rūpakaṃ vatthapupphālaṅkārehi alaṅkaritvā suvaṇṇasivikaṃ āropetvā titthamagge ṭhapetvā amaccā sayam paṭikkamitvā āgatāgatānaṃ kathāsavanatthaṃ ekamante tiṭṭhanti. Mahājano taṃ oloketvā “suvaṇṇarūpakan”ti saññaṃ akatvā “ayaṃ manussitthi samānāpi devaccharapaṭibhāgā ativiya sobhati, kiṃ nu kho ettha ṭhitā, kuto vā āgatā, amhākaṃ nagare evarūpā natthi”ti vaṇṇento pakkamati. Taṃ sutvā amaccā “sace idha evarūpā dārikā bhavye, ‘asukā rājadhītā

viya asukā amaccadhītā viyā'ti vadeyyum, addhā idha evarūpā natthī"ti taṃ ādāya aññaṃ nagaraṃ gacchanti.

Te evaṃ vicarantā anupubbena Maddaraṭṭhe Sāgalanagaraṃ sampāpuṇimsu. Tattha Maddarañño aṭṭha¹ dhītaro uttamarūpadharā devaccharapaṭibhāgā, tāsāṃ sabbajettṭhikā Pabhāvatī nāma. Tassā sarīrato bālasūriyassa pabhā viya pabhā niccharanti, andhakārepi catuhatthe antogabbhe padīpakiccaṃ natthi, sabbo gabbho ekobhāsova hoti. Dhātī panassā Khujjā, sā Pabhāvatim bhojetvā tassā sisanhāpanatthaṃ aṭṭhahi vaṇṇadāsīhi aṭṭha ghaṭe gāhāpetvā sāyanhasamaye udakatthāya gacchanti titthamagge ṭhitaṃ taṃ rūpakaṃ disvā “Pabhāvatī”ti saññāya “ayaṃ dubbinitā ‘sīsaṃ nhāyissāmī’ti amhe udakatthāya pesetvā paṭhamataraṃ āgantvā titthamagge ṭhitā”ti kujjhitvā “are kulalajjāpanike amhehi purimataraṃ āgantvā kasmā idha ṭhitāsi, sace rājā jānissati, nāsessati no”ti vatvā hatthena gaṇḍapasse pahari, hatthatalaṃ bhijjamānaṃ viya jātaṃ. Tato “suvanṇarūpakaṃ”ti ñatvā hasamānā tāsāṃ vaṇṇadāsīnaṃ santikaṃ gacchanti “passathetaṃ me kammaṃ, mama dhītātisaññāya pahāraṃ adāsīm, ayaṃ mama dhītu santike kimagghati, kevalaṃ me hattho dukkhāpito”ti āha.

Atha naṃ rājadūtā gahetvā “tvaṃ ‘mama dhītā ito abhirūpatarā’ti vadantī kaṃ nāma kathesī”ti āhaṃsu. Maddarañño dhītaraṃ Pabhāvatim, idaṃ rūpakaṃ tassā soḷasimpi kalaṃ na agghatīti. Te tuṭṭhamānasā rājadvāraṃ gantvā “Okkākarañño dūtā dvāre ṭhitā”ti paṭihāresum. Rājā āsanā vuṭṭhāya ṭhitakova “pakkosathā”ti āha. Te pavisitvā rājānaṃ vanditvā “mahārāja amhākaṃ rājā tumhākaṃ ārogyaṃ pucchati”ti vatvā katasakkārasammānā “kimatthaṃ āgatatthā”ti puṭṭhā “amhākaṃ rañño Sīhassaro putto Kusakumāro nāma, rājā tassa rajjaṃ dātukāmo amhe tumhākaṃ santikaṃ pahiṇi, tumhākaṃ kira dhītā Pabhāvatī, taṃ tassa detha, imaṃ suvaṇṇarūpakaṃ deyyadhammaṃ gaṇhathā”ti taṃ rūpakaṃ tassa adaṃsu. Sopi “evarūpena mahārājena saddhim vivāhamāṅgalaṃ bhavissati”ti tuṭṭhacitto sampācchi. Atha naṃ dūtā āhaṃsu “mahārāja

amhehi na sakkā papañcam kātuṃ, kumārikāya laddhabhāvaṃ rañño ārocessāma, atha naṃ so āgantvā ādāya gamissatī”ti. So “sādhū”ti vatvā tesam sakkāraṃ katvā vissajjesi. Te gantvā rañño ca deviyā ca ārocesuṃ. Rājā mahantena parivārena Kusāvatito nikkhamitvā anupubbena Sāgalanagaraṃ pāpuṇi. Maddarājā paccuggantvā taṃ nagaraṃ pavesetvā mahantaṃ sakkāramakāsi.

Sīlavatī devī paṇḍitattā “ko jānāti, kiṃ bhavissatī”ti ekāhadvihaccayena Maddarājānaṃ āha “mahārāja suṇisaṃ daṭṭhukāmāmhī”ti. So “sādhū”ti sampañcchitvā taṃ pakkosāpesi. Pabhāvatī sabbalaṅkārapaṭimaṇḍitā dhātigaṇaparivutā āgantvā sassuṃ vandi. Sā taṃ disvā cintesi “ayaṃ kumārikā abhirūpā, mayhaṃ putto virūpo. Sace esā taṃ passissati, ekāhampi avasitvā palāyissati, upāyaṃ karissāmī”ti. Sā Maddarājānaṃ āmantetvā “mahārāja suṇisā me puttassa anucchavikā, apica kho pana amhākaṃ kulapaveṇiyā āgataṃ cārittaṃ atthi. Sace ayaṃ tasmim cāritte vattissati, nessāmi naṃ”ti āha. Kiṃ pana vo cārittanti. Amhākaṃ vaṃse yāva ekassa gabbhassa paṭiṭṭhānaṃ hoti, tāva divā sāmikaṃ passituṃ na labhati. Sace esā tathā karissati, nessāmi nanti. Rājā “kiṃ amma sakkhissasi evaṃ vattitun”ti dhītaraṃ pucchi. Sā “āma tātā”ti āha. Tato Okkākarājā Maddarañño bahuṃ dhanam datvā taṃ ādāya pakkāmi. Maddarājāpi mahantena parivārena dhītaraṃ uyyojesi.

Okkāko Kusāvatim gantvā nagaraṃ alaṅkārapetvā sabbabandhanāni mocetvā puttassa abhisekaṃ katvā rajjaṃ datvā Pabhāvatim aggamahesiṃ kāretvā nagare “Kusarājassa āṇā”ti bherim carāpesi. Sakalajambudīpatale rājāno yesam dhītaro atthi, te Kusarañño dhītaro paṇiṇimsu. Yesam puttā atthi, te tena saddhim mittabhāvaṃ ākaṅkhaṇā putte upaṭṭhāke katvā paṇiṇimsu. Bodhisattassa nāṭakaparivāro mahā ahosi, mahantena yasena rajjaṃ kāresi. So Pabhāvatim divā passituṃ na labhati, sāpi taṃ divā passituṃ na labhati, ubhinnaṃ rattidassanameva hoti. Tattha Pabhāvatiyā sarīrappabhāpi abbohārikā ahosi. Bodhisatto sirigabbhato rattimyeva nikkhamati.

So katipāhaccayena Pabhāvatim divā daṭṭhukāmo mātuyā ārocesi. Sā “mā te tāta rucci, yāva ekaṃ puttaṃ labhasi, tāva āgamehī”ti paṭikkhipi. So punappunaṃ yāciyeva. Atha naṃ sā āha “tena hi hatthisālaṃ gantvā hatthimeṇḍavesena tiṭṭha, ahaṃ taṃ tattha ānessāmi, atha naṃ akkhīni pūretvā olokeyyāsi, mā ca attānaṃ jānāpehī”ti. So “sādhū”ti sampañcchitvā hatthisālaṃ agamāsi. Athassa mātā hatthisālaṃ alaṅkārapetvā¹ Pabhāvatim “ehi sāmikassa hatthino passāmā”ti tattha netvā “ayaṃ hatthi asuko nāma, ayaṃ hatthi asuko nāmā”ti tassā dassesi. Tattha taṃ rājā mātu pacchato gacchantim disvā hatthigopakavesena hatthichakaṇapiṇḍena piṭṭhiyaṃ pahari. Sā kuddhā “rañño kathetvā te hatthaṃ chindāpessāmi”ti vatvā devim ujjhāpesi. Rājamātā “mā amma kujjhī”ti suṇisaṃ saññāpetvā piṭṭhiṃ parimajji. Punapi rājā taṃ daṭṭhukāmo hutvā assasālāya assagopakavesena taṃ disvā tatheva assachakaṇapiṇḍena pahari. Tadāpi taṃ kuddhaṃ sassu saññāpesi.

Punekadivase Pabhāvatī mahāsattaṃ passitukāmā hutvā sassuyā ārocetvā “alaṃ mā te rucci”ti paṭikkhittāpi punappunaṃ yāci. Atha naṃ sā āha “tena hi sve mama putto nagaraṃ padakkhiṇaṃ karissati, tvaṃ sīhapañjaraṃ vivaritvā taṃ passeyyāsi”ti. Evañca pana vatvā punadivase nagaraṃ alaṅkārapetvā Jayampatikumāraṃ rājavesaṃ gāhāpetvā hatthipiṭṭhe nisīdāpetvā bodhisattaṃ pacchimāsane nisīdāpetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ kārapesi. Sā Pabhāvatim ādāya sīhapañjare ṭhatvā “passa tava sāmikassa sirisobhaggaṃ”ti āha. Sā “anucchaviko me sāmiko laddho”ti attamanā ahosi. Taṃ divasaṃ pana mahāsatto hatthimeṇḍavesena Jayampatissa pacchimāsane nisīditvā yathādhippāyena Pabhāvatim olokento hatthavikārādivasena cittaruciyaṃ keḷim dassesi. Hatthimhi atikkante rājamātā Pabhāvatim pucchi “diṭṭho te amma sāmiko”ti. Āma ayye, pacchimāsane panassa nisinno hatthimeṇḍo ativiya dubbinīto, mayhaṃ hatthavikārādīni dassesi, kasmā

1. Hatthimaṅgalaṃ kāretvā (I, Ka)

evarūpaṃ alakkhikaṃ rañño pacchimāsane nisīdāpesuṃ, nīharāpehi nanti.
 Amma rañño pacchimāsane rakkhā nāma icchitabbāti.

Sā cintesi “ayaṃ hatthimeṇḍo ativiya nibbhayo, rājānaṃ ‘rājā’tipi na maññati, kiṃ nu kho esova Kusarājā, addhā hi eso ativiya virūpo eva bhavissati, teneva maṃ na dassenti”ti. Sā Khujjaṃ kaṇṇamūle āha “amma gaccha tāva jānāhi, kiṃ purimāsane nisinnako rājā, udāhu pacchimāsane”ti. Kathaṃ panāhaṃ jānissāmīti. Sace hi so rājā bhavissati, paṭhamataraṃ hatthipiṭṭhito otarissati, imāya saññāya jānāhīti. Sā gantvā ekamante ṭhitā paṭhamam mahāsattaṃ otarantaṃ addasa, pacchā Jayampatikumāraṃ. Mahāsattopi ito cito ca olokeno Khujjaṃ disvā “iminā nāma kāraṇena esā āgatā bhavissati”ti ñatvā taṃ pakkosāpetvā “imaṃ antaraṃ Pabhāvatiyā mā kathehi”ti daḷhaṃ vatvā uyyojesi. Sā gantvā “purimāsane nisinno paṭhamam otari”ti āha. Pabhāvatī tassā vacanaṃ saddahi.

Mahāsattopi puna daṭṭhukāmo hutvā mātaraṃ yāci. Sā paṭikkhipituṃ asakkonti “tena hi aññatakavesena uyyānaṃ gacchāhi”ti āha. So uyyānaṃ gantvā pokkharāṇiyaṃ galappamāṇaṃ udakaṃ pavisitvā paduminipattena sīsaṃ chādetvā pupphitapadumena mukhaṃ āvaritvā aṭṭhāsi. Mātāpissa Pabhāvatim uyyānaṃ netvā sāyanhasamaye “ime rukkhe passa, sakuṇe passa, mige passā”ti palobhayamānā pokkharāṇītīraṃ pāyāsi. Sā pañcavidhapadumasañchannaṃ pokkharāṇim disvā nhāyitukāmā paricārikāhi saddhim pokkharāṇim otaritvā kīḷanti taṃ padumaṃ disvā vicinitukāmā hatthaṃ pasāresi. Atha naṃ rājā paduminipattaṃ apanetvā “ahaṃ Kusarājā”ti vatvā hatthe gaṇhi. Sā tassa mukhaṃ disvā “yakkho maṃ gaṇhi”ti viravitvā tattheva visaññitaṃ pattā. Athassā rājā hatthaṃ muñci. Sā saññaṃ paṭilabhivā “Kusarājā kira maṃ hatthe gaṇhi, imināvāhaṃ hatthisālāya hatthichakaṇapiṇḍena, assasālāya assachakaṇapiṇḍena pahaṭā, ayameva maṃ hatthissa pacchimāsane nisīditvā uppaṇdesi, kiṃ me evarūpena dummukhena patinā, imaṃ jahitvā ahaṃ jīvantī aññaṃ patim labhissāmī”ti cintetvā attanā saddhim āgate amacce pakkosāpetvā “mama yānavāhanaṃ sajjaṃ karoṭha, ajjeva gamissāmī”ti

āha. Te rañño ārocesum. Rājā cintesi “sace gantuṃ na labhissati, hadayamassā phalissati, gacchatu puna taṃ attano balena ānessāmi”ti cintetvā athassā gamanam anujāni. Sā pitunagameva agamāsi.

Mahāsattopi uyyānato nagaram pavisitvā alaṅkatapāsādam abhiruhi. Bodhisattañhi sā pubbapatthanāvasena na icchi, sopi pubbakammavaseneva virūpo ahosi. Atīte kira Bārāṇasiyam dvāragāme uparimavīthiyā ca heṭṭhimavīthiyā ca dve kulāni vasiṃsu. Ekassa kulassa dve puttā ahesum. Ekassa ekāva dhītā ahosi. Dvīsu puttesu bodhisatto kaniṭṭho. Taṃ kumārikam jeṭṭhakassa adamsu. Kaniṭṭho adārabharaṇo¹ bhātu santikeyeva vasi. Athekadivasam tasmim ghare atirasakapūve paciṃsu. Bodhisatto araṇṇam gato hoti. Tassa pūvam ṭhapetvā avasese bhājetvā khādiṃsu. Tasmim khaṇe Paccekabuddho bhikkhāya gharadvāram agamāsi. Bodhisattassa bhātujāyā “cūlapatino aññam pūvam pacissāmi”ti taṃ gahetvā Paccekabuddhassa adāsi. Sopi taṃ khaṇaññeva araṇṇato āgacchi. Atha nam sā āha “sāmi cittaṃ pasādehi, tava koṭṭhāso Paccekabuddhassa dinno”ti. So “tava koṭṭhāsam khāditvā mama koṭṭhāsam desi, aham kim khādissāmi”ti kuddho Paccekabuddham anugantvā pattato pūvam gaṇhi. Sā mātu gharam gantvā navavilīnam campakapupphavaṇṇam sappim āharitvā Paccekabuddhassa pattaṃ pūresi, taṃ obhāsam muñci. Sā taṃ disvā patthanam paṭṭhapesi “bhante iminā dānabalena nibbattanibbattaṭṭhāne me sarīram obhāsajātam hotu, uttamarūpadharā ca bhaveyyam, iminā ca me asappurisena saddhim ekaṭṭhāne vāso mā aho”ti. Iti sā imissā pubbapatthanāya vasena taṃ na icchi. Bodhisattopi taṃ pūvam tasmim sappipatte osīdāpetvā patthanam paṭṭhapesi “bhante imam yojanasate vasantimpi ānetvā mama pādapariṇāmanam kātuṃ samattho bhaveyyam”ti. Tattha yaṃ so kuddho gantvā pūvam gaṇhi, tassa pubbakammassa vasena virūpo ahosi, pubbapatthanāya sā ca taṃ na icchīti.

So Pabhāvatiyā gatāya sokappatto ahosi, nānākārehi paricārayamānāpi nam sesitthiyo olokāpetumpi

1. Ādārāharaṇe (I), dāraḥbhāvena (Ka)

nāsakkhiṃsu, Pabhāvatirahitamassa sakalampi nivesanaṃ tucchaṃ viya khāyi. So “idāni Sāgalanagaraṃ pattā bhavissatī”ti paccūsasamaye mātu santikaṃ gantvā “amma ahaṃ Pabhāvatim ānessāmi, tumhe rajjaṃ anusāsathā”ti vadanto paṭhamam gāthamāha—

1. “Idaṃ te raṭṭhaṃ sadhanaṃ sayoggaṃ,
Sakāyuraṃ sabbakāmūpapaṇṇaṃ.
Idaṃ te rajjaṃ anusāsa amma,
Gacchāmaham yattha piyā Pabhāvatī”ti.

Tattha **sayogganti** hatthiyoggādisahitaṃ. **Sakāyuranti** sapañcarājakakudhabhaṇḍaṃ. **Anusāsa ammāti** so kira purisassa rajjaṃ datvā puna gaṇhanaṃ nāma na yuttanti pitu vā bhātu vā aniyyādetvā mātu niyyādentō evamāha.

Sā tassa kathaṃ sutvā “tena hi tāta appamatto bhaveyyāsi, mātugāmo nāma aparisuddhahadayo”ti¹ vatvā nānaggarasabhojanassa suvaṇṇakaroṭiṃ pūretvā “idaṃ antarāmagge bhuñjeyyāsi”ti vatvā uyyojesi. So taṃ ādāya mātaraṃ vanditvā tikkhattum padakkhiṇaṃ katvā “jīvanto puna tumhe passissāmi”ti vatvā sirigabbhaṃ pavisitvā pañcāvudhaṃ sannayhitvā bhattakaroṭiyā saddhiṃ kahāpaṇasahassaṃ pasibbake katvā kokanudañca vīṇaṃ ādāya nagarā nikkhamitvā maggaṃ paṭipajjitvā mahabbalo mahāthāmo yāva majjhanhikā paṇṇāsa yojanāni gantvā bhattaṃ bhuñjitvā sesadivasabhāgena puna paṇṇāsa yojanāni gantvā ekāheneva yojanasatikaṃ maggaṃ khepetvā sāyanhasamaye nhatvā² Sāgalanagaraṃ pāvisi. Tasmiṃ pavitṭhamatteyeva tassa tejena Pabhāvatī sayanapiṭṭhe saṇṭhātum asakkontī otaritvā bhūmiyaṃ nipajji. Bodhisattaṃ kilantindriyaṃ vīthiyā gacchantam aññatarā itthi disvā pakkosāpetvā nisīdāpetvā pāde dhovāpetvā sayanaṃ dāpesi. So kilantakāyo³ nipajjitvā niddaṃ okkami.

Atha sā tasmiṃ niddamupagate bhattaṃ sampādetvā taṃ pabodhetvā bhattaṃ bhojesi. So tuṭṭho tassā saddhiṃ bhattakaroṭiyā

1. Asuddhāsāyoti (I)

2. Patvā (Ka)

3. Kilantatāya (Ka)

kaḥāpaṇasahasam adāsi. So pañcāvudham tattheva ṭhapetvā
 “gantabbaṭṭhānam me atthi”ti vatvā vīṇam ādāya hatthisālam gantvā “ajja
 me idha vasitum detha, gandhabbam vo karissāmī”ti vatvā hatthigopakehi
 anuññāto ekamante nipajjitvā thokam niddāyitvā paṭippassaddhadaratho
 utṭhāya vīṇam muñcitvā “Sāgalanagaravāsino imam saddam suṇantū”ti
 vīṇam vādentō gāyi. Pabhāvatī bhūmiyam nipannā tam saddam sutvāva
 “ayam na aññassa vīṇāsaddo, nissamsayam Kusarājā mamatthāya āgato”ti
 aññāsi. Maddarājāpi tam saddam sutvā “ativiya madhuram vādeti, sve etam
 pakkosāpetvā mama gandhabbam kāressāmī”ti cintesi.

Bodhisatto “na sakkā idha vasamānena Pabhāvatī daṭṭhum,
 aṭṭhānametan”ti pātova nikkhamitvā sāyam bhuttageheyeva pātarāsam
 bhuñjitvā vīṇam ṭhapetvā rājakumbhakārassa santikam gantvā tassa
 antevāsikabhāvam upagantvā ekadivaseneva gharam mattikāya pūretvā
 “bhājanāni karomi ācariyā”ti vatvā “āma karohī”ti vutte ekam
 mattikāpiṇḍam cakke ṭhapetvā cakkam āviñchi, sakim āviddhameva yāva
 majjhanhikātikkamā bhamiyeva. So nānāvaṇṇāni khuddakamahantāni
 bhājanāni katvā Pabhāvatīyā atthāya bhājanam karonto nānārūpāni
 samuṭṭhāpesi. Bodhisattānāhi adhippāyo nāma samijjhati, “tāni rūpāni
 Pabhāvatīyeva passatū”ti adhiṭṭhāsi. So sabbabhājanāni sukkhāpetvā pacitvā
 geham pūresi. Kumbhakāro nānābhājanāni gahetvā rājakulam agamāsi. Rājā
 disvā “kenimāni katānī”ti pucchi. Mayā devāti. Aham tayā katānī¹ jānāmi,
 kathehi, kena katānīti. Antevāsikena me devāti. “Na te so antevāsī, ācariyo
 te so, tvaṃ tassa santike sippari sikkha, ito paṭṭhāya ca so mama dhītānam
 bhājanāni karotu, imaṇcassa sahasam dehī”ti sahasam dāpetvā
 “nānāvaṇṇāni imāni khuddakabhājanāni mama dhītānam dehī”ti āha.

So tāni tāsam santikam netvā “imāni vo kīḷanattthāya
 khuddakabhājanānī”ti āha. Tā sabbā āgamimsu. Kumbhakāro mahāsattena
 Pabhāvatīyā atthāya katabhājanameva tassā adāsi. Sā ca bhājanam

1. Te akatāni (Ka)

gahetvā tattha attano ca mahāsattassa ca Khujjāya ca rūpaṃ passitvā “idaṃ na aññaṃ kataṃ, Kusarājeneva katan”ti ñatvā kujjhitvā bhūmiyaṃ khipitvā “iminā mayhaṃ attho natthi, icchantānaṃ dehi”ti āha. Athassā bhaginiyo kuddabhāvaṃ ñatvā “khuddakabhājanaṃ Kusaraññaṃ katanti maññaṃ, idaṃ tena na kataṃ, kumbhakāreneva kataṃ, gaṇhāhi naṃ”ti avahasimsu. Sā tena katabhāvaṃ tassa ca āgatabhāvaṃ tāsāṃ na kathesi. Kumbhakāro sahaṃsaṃ bodhisattassa datvā “tāta rājā te tuṭṭho, ito kira paṭṭhāya rājadhītānaṃ bhājanāni kareyyāsi, ahaṃ tāsāṃ harissāmī”ti āha¹.

So “idhāpi vasantena na sakkā Pabhāvatī datṭhun”ti taṃ sahaṃsaṃ tasseeva datvā rājupaṭṭhākassa naḷakārassa santikaṃ gantvā tassa antevāsiko hutvā Pabhāvatiyā atthāya tālavaṇṇaṃ² katvā tattheva setacchattaṇṇa āpānabhūmiṇṇa vatthaṃ³ gahetvā ṭhitaṃ Pabhāvatīñcāti nānārūpāni dassesi. Naḷakāro taṇṇa aññaṇṇa tena katabhaṇḍakaṃ ādāya rājakulaṃ agamāsi. Rājā disvā “kenimāni katāni”ti pucchitvā purimanayeneva sahaṃsaṃ datvā “imāni naḷakārabhaṇḍāni⁴ mama dhītānaṃ dehi”ti āha. Sopi bodhisattena Pabhāvatiyā atthāya kataṃ tālavaṇṇaṃ tassāyeva adāsi. Tatrapī rūpāni añño jano na passati, Pabhāvatī pana disvā Kusaraññaṃ katabhāvaṃ ñatvā “gaṇhitukāmā gaṇhantū”ti kuddhā bhūmiyaṃ khipi. Atha naṃ sesā avahasimsu. Naḷakāro sahaṃsaṃ āharitvā bodhisattassa datvā taṃ pavattiṃ ārocesi.

So “idampi mayhaṃ avasanaṭṭhānaṃ”ti sahaṃsaṃ tasseeva datvā rājamālākārassa santikaṃ gantvā antevāsikabhāvaṃ upagantvā nānāvidhaṃ mālāvikatiṃ ganthitvā Pabhāvatiyā atthāya nānārūpavicitraṃ ekaṃ cumbaṭakaṃ akāsi. Mālākāro taṃ sabbaṃ ādāya rājakulaṃ agamāsi. Rājā disvā “kenimāni ganthitāni”ti pucchi. Mayā devāti. Ahaṃ tayā ganthitāni⁵ jānāmi, kathehi, kena ganthitānīti. Antevāsikena

1. Harissāmīti. So “tāta nāhaṃ tāsāṃ karissāmī”ti āha (Syā)

2. Tālavaṇṇaṃ (Syā, Ka)

4. Alañkārabaṇḍāni (Sī, Syā)

3. Vatthum (Ka)

5. Aganthitāni(Ka)

me devāti. “Na so antevāsī, ācariyo te so, tvaṃ tassa santike sippaṃ sikkha, ito paṭṭhāya ca so mama dhītānaṃ pupphāni ganthatu, imaṅcassa sahaṣsaṃ dehī”ti sahaṣsaṃ datvā “imāni pupphāni mama dhītānaṃ dehī”ti āha. Sopi bodhisattena Pabhāvatīyā atthāya kataṃ cumbaṭakaṃ tassāyeva adāsi. Sā tattha attano ca rañño ca rūpehi saddhiṃ nānārūpāni disvā tena katabhāvaṃ ñatvā kujjhitvā bhūmiyaṃ khipi. Sesā bhaginiyo taṃ tatheva avahasimsu. Mālākāropi sahaṣsaṃ āharitvā bodhisattassa datvā taṃ pavattiṃ ārocesi.

So “idampi mayhaṃ avasanaṭṭhānaṃ”ti sahaṣsaṃ tasseva datvā rañño sūdassa santikaṃ gantvā antevāsikabhāvaṃ upagacchi. Athekadivasam sūdo rañño bhojanavikatiṃ haranto attano atthāya pacitum bodhisattassa aṭṭhimaṃsaṃ adāsi. So taṃ tathā sampādesi, yathāssa gandho sakalanagaraṃ avatthari. Rājā taṃ ghāyitvā “kiṃ te mahānase aññaṃpi maṃsaṃ pacasi”ti pucchi. Natthi deva, apica kho pana me antevāsikassa aṭṭhimaṃsaṃ pacanattāya dinnam, tasseva so gandho bhavissatīti. Rājā āharāpetvā tato thokaṃ jivhagge ṭhapesi, tāvadeva satta rasaharaṇisaṣṣāni khobhentaṃ phari. Rājā rasataṇhāya bajjhitvā sahaṣsaṃ datvā “ito paṭṭhāya tava antevāsinaṃ mama ca dhītānaṃca me bhattaṃ pacāpetvā tvaṃ mayhaṃ āhara, so me dhītānaṃ haratū”ti āha. Sūdo gantvā tassa ārocesi. So taṃ sutvā “idāni me manoratho matthakaṃ patto, idāni panāhaṃ Pabhāvatīṃ daṭṭhum labhissāmī”ti tuṭṭho taṃ sahaṣsaṃ tasseva datvā punadivase bhattaṃ sampādetvā rañño bhattabhājanāni pesetvā rājadhītānaṃ bhattakājaṃ sayam gahetvā Pabhāvatīyā vasanapāsādaṃ abhiruhi. Sā taṃ bhattakājaṃ ādāya pāsādaṃ abhiruhantaṃ disvā cintesi “ayaṃ attano ananucchavikaṃ dāsakammakarehi kattabbaṃ karoti. Sace panāhaṃ katipāhaṃ tuṇhī bhavissāmi, ‘idāni maṃ esā rocatī’ti saññī hutvā katthaci agantvā maṃ olokento idheva vasissati, idāneva taṃ akkositvā paribhāsitvā muhuttampi idha vasitum adatvā palāpessāmī”ti. Sā dvāraṃ aḍḍhavivaṭaṃ katvā ekaṃ hatthaṃ kavāṭe laggetvā ekena hatthena aggaḷaṃ uppīletvā dutiyaṃ gāthamāha—

2. “Anujjubhūtena haram mahantaṃ,
Divā ca ratto ca nisīhakāle.
Paṭigaccha tvaṃ khippaṃ Kusāvatim Kusa,
Nicchāmi dubbaṇṇamaham vasantan”ti.

Tassattho—mahārāja tvaṃ bhattakārako hutvā ujukena cittena yopi te sīsaṃ bhindeyya, tassapetaṃ kammaṃ na karosi, anujjubhūtena pana cittena mamatthāya etaṃ mahantaṃ kājaṃ haranto divā ca ratto ca nisīhakāle ca mahantaṃ dukkhaṃ anubhavissasi, kiṃ te tena anubhūtena dukkhena, tvaṃ attano nagaraṃ kusāvatimeva paṭigaccha, aññaṃ attanā sadisiṃ atirasakapūvasaṇṭhānamukhiṃ yakkhiniṃ aggamahesiṃ katvā rajjaṃ kārehīti. **Nicchāmi dubbaṇṇamaham vasantanti** ahaṃ pana taṃ dubbaṇṇaṃ dussaṇṭhitaṃ idha vasantaṃ na icchāmīti.

So “Pabhāvatiyā me santikā kathā laddhā”ti tuṭṭhacitto tisso gāthā abhāsi—

3. “Nāhaṃ gamissāmi ito Kusāvatim,
Pabhāvatī vaṇṇapalobhito tava.
Ramāmi maddassa niketaramme,
Hitvāna raṭṭhaṃ tava dassane rato.
4. Pabhāvatī vaṇṇapalobhito tava,
Sammūḷharūpo vicarāmi mediniṃ.
Disaṃ na jānāmi kutomhi āgato,
Taya’ mhi matto migamandalocane.
5. Suvāṇṇacīravasane, jātārūpasumekhale.
Sussoṇi tava kāmā hi, nāhaṃ rajjena matthiko”ti.

Tattha **ramāmīti** abhiramāmi na ukkaṇṭhāmi. **Sammūḷharūpoti** kilesasammūḷho hutvā. **Taya’ mhi mattoti** tayi mattomhi, tayā vā mattomhi. **Suvāṇṇacīravasane**ti suvaṇṇakhacitavatthavasane. **Nāhaṃ rajjena matthikoti** na ahaṃ rajjena atthiko.

Evam vutte sā cintesi “aham etam ‘vip̄paṭisārī bhavissatī’¹ti paribhāsāmi, ayam pana rajjhitvā¹ katheti, sace kho pana maṃ ‘aham Kusarājā’²ti vatvā hatthe gaṇheyya, ko taṃ nivāreyya, koci no imaṃ katham suṇeyyā”³ti dvāraṃ thaketvā sūcim datvā anto aṭṭhāsi. Sopi bhattakājaṃ āharitvā bhattaṃ vaḍḍhetvā rājadhītaro bhojesi. Pabhāvatī “gaccha Kusarājena pakkabhattaṃ āharā”³ti Khujaṃ pesesi. Sā āharitvā “bhuñjāhī”³ti āha. Nāhaṃ tena pakkabhattaṃ bhuñjāmi, tvaṃ bhuñjitvā attano laddhanivāpaṃ gahetvā bhattaṃ pacitvā āhara, Kusarañño āgatabhāvañca mā kassaci ārocesīti. Khujaṃ tato paṭṭhāya tassā koṭṭhāsaṃ āharitvā sayam bhuñjati, attano koṭṭhāsaṃ tassā upaneti. Kusarājāpi tato paṭṭhāya taṃ passitum alabhanto cintesi “atthi nu kho Pabhāvatiyā mayi sineho; udāhu natthi, vīmaṃsissāmi nan”³ti. So pana rājadhītaro bhojetvā bhattakājaṃ ādāya nikkhanto tassā gabbhadvāre pāsādatalaṃ pādena paharitvā bhājanāni ghaṭṭetvā nitthunitvā visaññī hutvā viya avakujjo pati. Sā tassa nitthunitasaddena dvāraṃ vivaritvā taṃ bhattakājena otthataṃ disvā cintesi “ayam sakalajambudīpe aggarājā maṃ nissāya rattindivaṃ dukkhaṃ anubhoti, sukhumālātāya bhattakājena avatthato patati, jīvati nu kho, no vā”³ti. Sā gabbhato nikkhamitvā tassa nāsavātaṃ upadhāretum gīvaṃ pasāretvā mukhaṃ olokesi. So mukhapūraṃ kheḷaṃ gahetvā tassā sarīre pātesī. Sā taṃ paribhāsivā gabbhaṃ pavisitvā dvāraṃ aḍḍhavivaṭaṃ thaketvā ṭhitā gāthamāha—

6. “Abbhūti tassa bho hoti, yo anicchantamicchati.

Akāmaṃ rāja kāmesi, akantaṃ kantumicchasi”²ti.

Tattha **abbhūti**³ abhūti, avuḍḍhīti attho.

So pana paṭibaddhacittatāya akkosiyamānopi paribhāsiyamānopi vip̄paṭisāraṃ anuppādetvāva anantaraṃ gāthamāha—

7. “Akāmaṃ vā sakāmaṃ vā, yo naro labhate piyaṃ.

Lābhamettha pasamsāma, alābho tattha pāpako”²ti.

1. Bajjhitvāva (Sī, Syā)

2. Akanto kantamicchasiṭi (Sī, Syā, I)

3. Abbhūti (Sī, I)

Sāpi tasmim evaṃ kathentepi anosakkitvā thaddhataravacanaṃ vatvā
palāpetukāmā itaraṃ gāthamāha—

8. “Pāsāṇasāraṃ khaṇasi, kaṇikārassa dārunā.

Vātaṃ jālena bādhesi, yo anicchantamicchasi”ti.

Tattha **kaṇikārassa dārunā**ti kaṇikārakaṭṭhena. **Bādhesi**ti bandhasi.

Taṃ sutvā rājā tisso gāthāyo abhāsi—

9. “Pāsāṇo nūna te hadaye, ohito mudulakkhaṇe.

Yo te sātāṃ na vindāmi, tirojanapadāgato.

10. Yadā maṃ bhakuṭim katvā, rājaputtī udikkhati.

Ālāriko tadā homi, rañño maddassantepure¹.

11. Yadā umhayamānā maṃ, rājaputtī udikkhati.

Nā’lāriko tadā homi, rājā homi tadā kuso”ti.

Tattha **mudulakkhaṇe**ti mudunā itthilakkhaṇena samannāgate. **Yoti** yo
ahaṃ tiroraṭṭhā āgato tava santike vasanto paṭisanthāramattampi sātāṃ na
labhāmi, so evaṃ maññāmi, mayi sinehuppattinivāraṇāya nūna tava hadaye
pāsāṇo ṭhapito. **Bhakuṭim**¹ **katvā**ti kodhavasena valivisamaṃ nalāṭaṃ katvā.
Ālārikoti bhattakārako. Tasmim khaṇe ahaṃ Maddarañño antepure
bhattakāradāso viya homi vadati. **Umhayamānā**ti pahaṭṭhākāraṃ
dassetvā hasamānā. **Rājā homi**ti tasmim khaṇe ahaṃ Kusāvatīnagare rajjaṃ
kārento rājā viya homi, kasmāsi evaṃ pharusā, ito paṭṭhāya mā evarūpaṃ
kari bhaddeti.

Sā tassa vacanaṃ sutvā cintesi “ayaṃ ativiya alliyitvā katheti,
musāvādaṃ katvā upāyena naṃ ito palāpessāmi”ti gāthamāha—

1. Maddassa thīpure (Sī, I)

2. Bhūkuṭim (Sī, Syā, I)

12. “Sace hi vacanaṃ saccaṃ, nemittānaṃ bhavissati.

Neva me tvaṃ pati assa, kāmaṃ chindantu sattadhā”ti.

Tassattho—mahārāja mayā “ayaṃ Kusarājā mayhaṃ pati bhavissati, na bhavissati”ti bahū nimittapāṭhakā pucchitā, te “kāmaṃ kira maṃ sattadhā chindantu, neva me tvaṃ pati bhavissasi”ti vadimsūti.

Taṃ sutvā rājā taṃ paṭibāhanto “bhadde mayāpi attano raṭṭhe nemittakā pucchitā, te ‘aññatra Sīhassarakusarājato tava pati nāma añño natthī”ti byākarimsu, ahampi attano ñāṇabalanimittena evameva kathesin”ti vatvā anantaraṃ gāthamāha—

13. “Sace hi vacanaṃ saccaṃ, aññesaṃ yadi vā mama.

Neva tuyhaṃ pati atthi, añño Sīhassara kusā”ti.

Tassattho—yadi hi aññesaṃ nemittānaṃ vacanaṃ saccaṃ, yadi vā mama vacanaṃ saccaṃ, tava añño pati nāma natthīti.

Sā tassa vacanaṃ sutvā “na sakkā imaṃ lajjāpetuṃ vā palāpetuṃ vā¹, kiṃ me iminā”ti dvāraṃ pidhāya attānaṃ na dassesi. Sopi kājaṃ gahetvā otari, tato paṭṭhāya taṃ daṭṭhuṃ na labhati, bhattakāraṇakammaṃ karonto ativiya kilamati, bhuttapātārāso dārūni phāleti, bhājanāni dhovati, kājena udakaṃ āharati, sayanto ambaṇapiṭṭhe sayati, pāto vuṭṭhāya yāgu-ādīni pacati harati bhojeti, nandirāgaṃ nissāya atidukkhaṃ anubhoti. So ekadivasaṃ bhattagehadvārena gacchantiṃ Khujjaṃ disvā pakkosi. Sā Pabhāvatiyā bhayena tassa santikaṃ gantuṃ avisahantī turitaturitā viya gacchati. Atha naṃ vegena upagantvā “Khujje”ti āha.

Sā nivattitvā ṭhitā “ko eso”ti vatvā “tumaṃkaṃ saddaṃ na suṇāmi”ti āha. Atha naṃ “Khujje tvampi sāminīpi te ubhopi ativiya thaddhā, ettakaṃ kalam tumaṃkaṃ santike vasanto ārogyasāsanamattampi na labhāmi, deyyadhammaṃ pana kiṃ dassatha, tiṭṭhatu tāvetam, api me Pabhāvatim mudukaṃ katvā dassetuṃ sakkhissasi”ti

1. Palāyatu vā mā vā (I, Ka)

āha. Sā “sādhū”ti sampatiṇṇhi. Atha naṃ “sace me taṃ dassetuṃ sakkhissasi, Khujjabhāvaṃ te ujukaṃ katvā gīveyyakam dassāmi”ti palobhento pañca gāthāyo abhāsi—

14. “Nekkham gīvaṃ te kāressaṃ, patvā Khujje Kusāvatim.
Sace maṃ nāganāsūrū, olokeyya Pabhāvatī.
15. Nekkham gīvaṃ te kāressaṃ, patvā Khujje Kusāvatim.
Sace maṃ nāganāsūrū, ālapeyya Pabhāvatī.
16. Nekkham gīvaṃ te kāressaṃ, patvā Khujje Kusāvatim.
Sace maṃ nāganāsūrū, umhāyeyya Pabhāvatī.
17. Nekkham gīvaṃ te kāressaṃ, patvā Khujje Kusāvatim.
Sace maṃ nāganāsūrū, pamhāyeyya Pabhāvatī.
18. Nekkham gīvaṃ te kāressaṃ, patvā Khujje Kusāvatim.
Sace maṃ nāganāsūrū, pañhi upasamphuse”ti.

Tattha **nekkham gīvaṃ** teti tava gīveyyam¹ sabbasuvanṇamayameva kāressāmīti attho. “Nekkham gīvaṃ te karissāmi”tipi pāṭho, tava gīvāya nekkhamayaṃ piḷandhanaṃ piḷandhessāmīti attho. **Olokeyyā**ti sace tava vacanena maṃ Pabhāvatī olokeyya, sace maṃ tāya olokāpetuṃ sakkhissasīti attho. “**Ālapeyyā**”ti-ādīsupi eseva nayo. Ettha pana **umhāyeyyā**ti mandahasitavasena parihāseyya. **Pamhāyeyyā**ti mahāhasitavasena parihāseyya.

Sā tassa vacanaṃ sutvā “gacchatha tumhe deva, katipāhaccayena naṃ tumhākaṃ vase karissāmi, passatha me parakkaman”ti vatvā taṃ karaṇīyaṃ tīretvā Pabhāvatīyā santikaṃ gantvā tassā vasanagabbhaṃ sodhentī viya paharaṇayoggaṃ leḍḍukhaṇḍampi asesetvā antamaso pādukāpi nīharitvā sakalagabbhaṃ sammajjitvā gabbhadvāre ummāraṃ antaraṃ katvā uccāsaṇaṃ paññāpetvā Pabhāvatīyā ekaṃ nīcapīṭhakaṃ attharitvā “ehi amma, sīse

1. Gīvaṃ (Sī, Syā, I)

te ūkā vicinissāmī”ti taṃ tattha pīṭhake nisīdāpetvā attano ūru-antare tassā sīsaṃ ṭhapetvā thokaṃ kaṇḍuyitvā¹ “aho imissā sīse bahū ūkā”ti sakasīsato ūkā gahetvā tassā hatthe ṭhapetvā “passa kittakā te sīse ūkā”ti piyakathaṃ kathetvā mahāsattassa guṇaṃ kathentī gāthamāha—

19. “Na hi nūnāyaṃ rājaṇi, kuse sātampi vindati.

Ālārike bhate pose, vetanena anattike”ti.

Tassattho—ekaṃsena ayaṃ rājaṇi pubbe Kusāvatīnagare Kusanarindassa santike mālāgandhavilepanavatthālāṅkāravasena appamattakampi sātāṃ na vindati na labhati, tambūlamattampi etena etissā dinnapubbaṃ na bhavissati. Kiṃ kāraṇā? Itthiyo nāma ekadivasampi aṅkaṃ avattharivā nipannasāmikamhi hadayaṃ bhindituṃ na sakkonti, ayaṃ pana ālārike bhate pose ālārikattaṅca bhatakattaṅca upagate etasmiṃ purise mūlenapi anattike kevalaṃ tamyeva nissāya rajjaṃ pahāya āgantvā evaṃ dukkhaṃ anubhavante paṭisanthāramattampi na karoti, sacepi te amma tasmīṃ sineho natthi, sakalajambudīpe aggarājā maṃ² nissāya kilamatīti tassa kiñcideva dātuṃ arahasīti.

Sā taṃ sutvā Khujjāya kujjhi. Atha naṃ Khujjā gīvāyaṃ gahetvā antogabbhe khipitvā sayāṃ bahi hutvā dvāraṃ pidhāya āviñchanarajjuma olambantī aṭṭhāsī. Pabhāvatī taṃ gahetuṃ asakkonti dvāramūle ṭhatvā akkosantī itaraṃ gāthamāha—

20. “Na hi nūnāyaṃ sā Khujjā, labhati jivhāya chedanāṃ.

Sunisitena Satthena, evaṃ dubbhāsitaṃ bhaṇaṃ”ti.

Tattha **sunisitenā**ti suṭṭhu nisitena tikhiṇasatthena. **Evaṃ dubbhāsitaṃ** evaṃ asotabbayuttakaṃ dubbhāsitaṃ bhaṇantī.

Atha Khujjā āviñchanarajjuma gahetvā ṭhitāva “nippaṇṇe³ dubbinīte tava rūpaṃ kiṃ karissati, kiṃ mayaṃ tava rūpaṃ khāditvā yāpessāmā”ti vatvā

1. Aṇḍaṃ vicinitvā (Sī, Syā)

2. Taṃ (Syā, Ka)

3. Nippuṇṇe (Sī, Syā, I)

terasahi gāthāhi bodhisattassa guṇaṃ pakāsentī Khujjāgajjitaṃ nāma gajji—

21. “Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Mahāyasoti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
22. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Mahaddhanoti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
23. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Mahabbaloti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
24. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Mahāraṭṭhoti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
25. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Mahārājāti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
26. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Sīhassaroti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
27. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Vaggussaroti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
28. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Bindussaroti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
29. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Mañjussaroti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
30. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Madhussaroti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
31. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Satasippoti katvāna, karassu rucire piyaṃ.
32. Mā naṃ rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.
Khattiyotipi katvāna, karassu rucire piyaṃ.

33. Mā nam rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī.

Kusarājāti katvāna, karassu rucire piyaṃ”ti.

Tattha **mā nam rūpena pāmesi, ārokena Pabhāvatī** are Pabhāvatī mā tvaṃ etaṃ Kusanarindaṃ attano rūpena ārohapariṇāhena pamini, evaṃ pamāṇaṃ gaṇhi. **Mahāyasoti** mahānubhāvo soti evaṃ hadaye katvāna **rucire** piyadassane karassu tassa piyaṃ. Ānubhāvoyeva hissa rūpanti vadati¹. Esa nayo sabbattha. Api ca **mahāyasoti** mahāparivāro. **Mahaddhanoti** mahābhogo. **Mahabbaloti** mahāthāmo. **Mahārattḥoti** vipularattḥo. **Mahārājāti** sakalajambudīpe aggarājā. **Sīhassaroti** sīhasaddasamānasaddo. **Vaggussaroti** līlāyuttassaro. **Bindussaroti** sampiṇḍitaghanassaro. **Mañjussaroti** sundarassaro. **Madhussaroti** madhurayuttassaro². **Satasippoti** paresaṃ santike asikkhitvā attano baleneva nipphanna-anekasatasippo. **Khattiyoti** Okkākapaveṇiyaṃ jāto asambhinnakhattiyō. **Kusarājāti** Sakkadattiyakusatiṇasamānanāmo rājā. Evarūpo hi añño rājā nāma natthīti jānitvā etassa piyaṃ karohīti Khujjā ettakāhi gāthāhi tassa guṇaṃ kathesi.

Pabhāvatī tassā vacanaṃ sutvā “Khujje ativiya gajjasi, hatthena pāpuṇantī sasāmikabhāvaṃ te jānāpessāmī”ti Khujjaṃ tajjesi. Sāpi taṃ “ahaṃ taṃ rakkhamānā pituno te Kusarājassa āgatabhāvaṃ nārocesim, hotu, ajja rañño ārocessāmī”ti mahantena saddena bhāyāpesi. Sāpi “kocideva suṇeyyā”ti khujjaṃ saññāpesi. Bodhisattopi taṃ passitum alabhanto satta māse dubbhojanena dukkhaseyyāya kilamanto cintesi “ko me etāya attho, satta māse vasanto etaṃ passitumpi na labhāmi, ativiya kakkhaḷā sāhasikā, gantvā mātāpitaro passissāmī”ti. Tasmim̐ khaṇe Sakko āvajjento tassa ukkaṇṭhitabhāvaṃ ñatvā “rājā satta māse Pabhāvatim̐ daṭṭhumpi na labhi, labhanākāramassa³ karissāmī”ti Maddarañño dūte katvā

1. Rucireti piyadassane. Karassūti tassa piyaṃ karohīti vadati. (Sī, Syā, I)

2. Madhurassaroti mādhuriyayuttassaro (Sī), madhussaroti madhu viya yuttassaro(I, Ka)

3. Labhanakāraṇamassa (I)

sattannaṃ rājūnaṃ dūtaṃ pāhento “Pabhāvatī Kusarājaṃ chaḍḍetvā āgatā, āgacchantu Pabhāvatim gaṇhantū”ti ekekassa visuṃ visuṃ sāsanaṃ paṇiṇi. Te mahāparivārena gantvā nagaraṃ patvā aññamaññaṃ āgatakāraṇaṃ na jānanti. Te “tvaṃ kasmā āgato, tvaṃ kasmā āgatosi”ti pucchitvā tamatthaṃ ñatvā kujjhitvā “ekaṃ kira dhītaraṃ sattannaṃ dassati, passathassa anācāraṃ, uppaṇḍeti no, gaṇhatha na”ti “sabbesampi amhākaṃ Pabhāvatim detu yuddhaṃ vā”ti sāsanaṇi paṇiṇitvā nagaraṃ parivārayimsu. Maddarājā sāsanaṃ sutvā bhītatasito amacce āmantetvā “kiṃ karomā”ti pucchi. Atha naṃ amaccā “deva sattapi rājāno Pabhāvatim nissāya āgatā, sace na dassati, pākāraṃ bhinditvā nagaraṃ pavisitvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā taṃ gaṇhissāmā”ti vadanti, pākāre abhinneyeva tesam Pabhāvatim pesessāmā”ti vatvā gāthamāhaṃ su—

34. “Ete nāgā upatthaddhā, sabbe tiṭṭhanti vammītā.

Purā maddanti pākāraṃ, ānente’taṃ Pabhāvatim”ti.

Tattha **upatthaddhā**ti atithaddhā dappitā. **Ānente’taṃ Pabhāvatim**ti ānentu etaṃ Pabhāvatimti sāsanaṇi paṇiṇimsu. Tasmā yāva ete nāgā pākāraṃ na maddanti, tāva nesaṃ Pabhāvatim pesehi mahārājāti.

Taṃ sutvā rājā “sacāhaṃ ekassa Pabhāvatim pesessāmi, sesā yuddhaṃ karissanti, na sakkā ekassa dātum, sakalajambudīpe aggarājānaṃ ‘virūpo’ti chaḍḍetvā āgatā āgamanassa phalaṃ labhatu, vadhitvāna naṃ satta khaṇḍāni katvā sattannaṃ khattiyānaṃ pesessāmī”ti vadanto anantaraṃ gāthamāha—

35. “Satta bile¹ karitvāna, ahametaṃ Pabhāvatim.

Khattiyānaṃ padassāmi, ye maṃ hantum idhāgatā”ti.

Tassa sā kathā sakalanivesane pākaṭā ahoṣi. Paricārikā gantvā “rājā kira taṃ satta khaṇḍāni katvā sattannaṃ rājūnaṃ pesessati”ti Pabhāvatiyā ārocesuṃ. Sā maraṇabhayaabhītā āsanā vuṭṭhāya bhaginīhi parivutā mātu sirigabbhaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Khaṇḍe (Sī, Syā, I)

42. Soṇā dhaṅkā siṅgālā ca, ye caññe santi dāṭhino.
Ajarā nūna hessanti, bhakkhayitvā Pabhāvatim.

1. Gayhā vako gacchati yenakāmam (I), gayha dhañko gacchati yenakāmam (Sṃ, Ka)

43. Sace maṁsāni harim̐su, khattiyā dūragāmino.
Aṭṭhīni amma yācitvā, anupathe dahātha naṁ.

44. Khettāni amma kāretvā, kaṇikārettha ropaya.
Yadā te pupphitā assu, hemantānaṁ himaccaye.
Sareyyātha mamaṁ amma, evaṁvaṇṇā Pabhāvatī”ti.

Tattha **kakkūpanisevanti**

sāsapakakkaloṇakakkamattikakakkatilakakkahaliddikakkamukhacupṇakehi
imehi pañcahi kakkehi upanisevanti. **Ādāsadantātharupaccavekkhanti**
dantamayatharumhi ādāse paccavekkhitaṁ tattha oloketvā maṇḍitaṁ.

Subhanti subhamukhaṁ. **Virajanti** vigatarajaṁ nimmalaṁ. **Anaṇḍanti**
gaṇḍapilaḍḍidosarahitaṁ. **Chuddhanti** amma evarūpaṁ mama mukhaṁ
addhā idāni khattiyehi chaḍḍitaṁ **vane** araṇṇe ṭhassatīti paridevati. **Asiteti**
kālake. **Vellitaget**ti unnatagge¹. **Sivathikāyāti** susānamhi.

Parikaḍḍhissanti² evarūpe mama kese manussamaṁsakhādakā gijjhā
pādehi paharivā nūna parikaḍḍhissanti. **Gayha dhaṅko gacchati**
yenakāmanti amma mama evarūpaṁ bāhaṁ nūna dhaṅko gahetvā luṇcitvā
khādanto yenakāmaṁ gacchissati.

Tālūpanibheti suvaṇṇatālaphalasadise. **Kāsikacandanenāti**
sukhumacandanena nisevite. **Thanesu meti** amma mama susāne patitāya
evarūpethane disvā mukhena ḍaṁsitvā tesu me thanesu attano tanujo mātu
taruṇaputto viya nūna siṅgālo lambissati. **Soṇinti** kaṭiṁ. **Sukotṭitanti**
gohanukena paharivā suvaḍḍhitaṁ. **Avatthanti** chaḍḍitaṁ. **Bhakkhayitvāti**
amma ete ettakā nūna mama maṁsaṁ khāditvā ajarā bhavissanti.

Sace maṁsāni harim̐sūti³ amma sace te khattiyā mayi paṭibaddhacittā
mama maṁsāni hareyyum, atha tumhe aṭṭhīni yācitvā **anupathe dahāthanaṁ**,
jaṅghamaggamahāmaggānaṁ antare daheyyāthāti vadati. **Khettānīti** amma
mama jhāpitaṭṭhāne mālādivatthūni kāretvā ettha etesu khettesu
kaṇikārarukkhe ropaya. **Himaccayeti** himapātātikame phagguṇamāse.
Sareyyāthāti tesāṁ pupphānaṁ suvaṇṇacaṅkoṭakaṁ pūretvā ūrusu ṭhapetvā
mama dhītā Pabhāvatī evaṁvaṇṇāti sareyyātha.

1. Natagge (I), vinata-agge (Ka)

2. Parikaḍḍhayanti (Sī, Syā, I)

3. Hāresunti (Sī, Syā)

Iti sā maraṇabhayatajjitā mātu santike vilapi. Maddarājāpi “pharasuñca gaṇḍikañca¹ gahetvā coraghātako idheva āgacchatū”ti āṇāpesi. Tassa āgamanam sakalarājagehe pākaṭam ahosi. Athassa āgatabhāvaṃ sutvā Pabhāvatiyā mātā uṭṭhāyāsanaṃ sokasamappitā rañño santikaṃ agamāsi. Tamattham pakāsento Satthā āha—

45. “Tassā mātā udaṭṭhāsi, khattiyā devavaṇṇinī.
Disvā asiñca sūnañca, rañño maddassantepure”ti.

Tattha **udaṭṭhāsīti** āsanā uṭṭhāya rañño santikaṃ gantvā aṭṭhāsi. **Disvā asiñca sūnañcāti** antepuramhi alaṅkatamahātale rañño purato nikkhittam pharasuñca gaṇḍikañca disvā vilapantī gāthamāha—

46. “Iminā nūna asinā, susaṇṇam tanumajjhimam.
Dhītarāṃ madda² hantvāna, khattiyānaṃ padassasī”ti.

Tattha **asināti** pharasuṃ sandhāyāha. So hi imasmim ṭhāne asi nāma jāto. **Susaṇṇam tanumajjhimanti** suṭṭhu saṇṇātaṃ tanumajjhimam.

Atha naṃ rājā saṇṇāpento āha “devi kiṃ kathesi, tava dhītā sakalajambudīpe aggarājānaṃ ‘virūpo’ti chaḍḍetvā gatamagge padavalañje avinaṭṭheyeva maccum nalaṭṭenādāya āgatā, idāni attano rūpaṃ nissāya īdisaṃ phalaṃ labhatū”ti. Sā tassa vacanaṃ sutvā dhītu santikaṃ gantvā vilapantī āha—

47. “Na me akāsi vacanaṃ, atthakāmāya puttike.
Sā’jja lohitasaṇchannā, gacchasi yamasādhanaṃ.

48. Evamāpajjati poso, pāpiyañca nigacchati.
Yo ve hitānaṃ vacanaṃ, na karoti³ atthadassinaṃ.

49. Sace ca ajja dhāresi, kumāraṃ cārudassanaṃ.
Kusena jātaṃ khattiyaṃ, suvaṇṇamaṇimekhalam.
Pūjitaṃ nātisaṅghehi, na gacchasi yamakkhayaṃ.

1. Bhaṇḍikañca (Ka)

2. Mama (Sī, Syā), maddo (I)

3. Na karaṃ (Sī, Syā)

50. Yatthassu bherī nadati, kuñjaro ca nikūjati.

Khattiyānaṃ kule bhadde, kinnu sukhataṃ tato.

51. Asso ca sisati dvāre, kumāro uparodati.

Khattiyānaṃ kule bhadde, kinnu sukhataṃ tato.

52. Mayūraṇcābhirude, kokilābhinikūjite.

Khattiyānaṃ kule bhadde, kinnu sukhataṃ tato”ti.

Tattha **puttiketi** taṃ ālapati. Idaṃ vuttaṃ hoti—amma idha kiṃ karissasi, sāmikassa santikaṃ gaccha, mā rūpamadena majjīti evaṃ yācantiyāpi me vacanaṃ na akāsi, sā tvaṃ ajja lohitasañchannā gacchasi yamasādhanaṃ, maccurājassa bhavanaṃ gamissasīti. **Pāpiyañcāti** ito pāpatarañca nigacchati. **Sace ca ajja**¹ **dhāresīti** amma sace tvaṃ cittassa vasaṃ agantvā Kusanarindaṃ paṭicca laddhaṃ attano rūpena sadisaṃ cārudassanaṃ kumāraṃ ajja dhārayissasi. **Yamakkhayanti** evaṃ sante yamanivesanaṃ na gaccheyyāsi. **Tatoti** yamhi khattiyakule ayaṃ vibhūti, tamhā nānābherisaddena ceva mattavāraṇaṇcākoṇcānādena ca ninnādītā Kusāvatīrājakulā kinnu sukhataṃ disvā idhāgatāsīti attho. **Sisatīti** hasati². **Kumāro**ti susikkhito gandhabbakumāro. **Uparodatīti** nānātūriyāni gahetvā upahāraṃ karoti. **Kokilābhinikūjite**ti Kusarājakule sāyaṃ pāto pavattanaccagītavāditūpahāraṃ paṭippharanti³ viya kokilehi abhinikūjite.

Iti sāpi ettakāhi gāthāhi tāya saddhiṃ sallapitvā “sace ajja Kusanarindo idha assa, ime satta rājāno palāpetvā mama dhītaraṃ dukkhā pamocetvā ādāya gaccheyyā”ti cintetvā gāthamāha—

53. “Kahaṃ nu kho sattumaddano,

Pararaṭṭhappamaddano.

Kuso soḷārapaññāṇo,

Yo no dukkhā pamocaye”ti.

Tattha **soḷārapaññāṇoti** uḷārapañño.

1. Sace tvaṃ amma (Sī)

2. Hasatīti hesati (Sī), himsatīti hessati (I), hasatīti hasati (Syā)

3. Paṭippharantihi (Sī)

Tato Pabhāvatī “mama mātu Kusassa vaṇṇaṃ bhaṇantiyā mukhaṃ nappahoti, ācikkhissāmi tāvassā tassa idheva āḷārikakammaṃ katvā vasanabhāvan”ti cintetvā gāthamāha—

54. “Idheva so sattumaddano, pararaṭṭhappamaddano.
Kuso soḷārapaññāṇo, yo te sabbe vadhissatī”ti.

Athassā mātā “ayaṃ maraṇabhayaabhītā vippalapatī”ti cintetvā gāthamāha—

55. “Ummattikā nu bhaṇasi, andhabālā pabhāsasi¹.
Kuso ce āgato assa, kiṃ na jānemu taṃ mayan”ti.

Tattha **andhabālā**² sammūḷhā aññāṇā hutvā. **Kiṃ na jānemū**ti kena kāraṇena taṃ na jāneyyāma. So hi antarāmagge ṭhitova amhākaṃ sāsanaṃ peseyya, samussitaddhajā caturaṅginīsenā paññāyetha, tvaṃ pana maraṇabhayena kathesīti.

Sā evaṃ vutte “na me mātā saddahati, tassa idhāgantvā satta māse vasanabhāvaṃ na jānāti, dassessāmi nan”ti cintetvā mātaraṃ hatthe gahetvā sīhapañjaraṃ vivaritvā hatthaṃ pasāretvā dassentī gāthamāha—

56. “Eso āḷāriko poso, kumārīpuramantare.
Daḷhaṃ katvāna saṃvelliṃ, kumbhiṃ dhovati oṇato”ti.

Tattha **kumārīpuramantare**ti vātapāne ṭhitā tava dhītānaṃ kumārīnaṃ vasaṇaṭṭhānantare naṃ olokehi. **Saṃvelli**nti kacchaṃ bandhitvā kumbhiṃ dhovati.

So kira tadā “ajja me manoratho matthakaṃ pāpuṇissati, addhā maraṇabhayatajjitā Pabhāvatī mama āgatabhāvaṃ kathessati, bhājanāni dhovitvā paṭisāmessāmi”ti udakaṃ āharitvā bhājanāni dhovituṃ ārabhi. Atha naṃ mātā paribhāsantī gāthamāha—

57. “Veṇī tvamasi caṇḍālī, adū’si kulagandhinī.
Kathaṃ maddakule jātā, dāsaṃ kayirāsi kāmukan”ti.

1. Ādu bālāva bhāsasi (Sī, Syā)

2. Bālāti (Sī, Syā, I)

Tattha **veṇī**ti tacchikā. **Adū'si kulagandhinī**ti udāhu tvaṃ kuladūsikā. **Kāmukanti** kathaṃ nāma tvaṃ evarūpe kule jātā attano sāmikaṃ dāsaṃ kareyyāsīti.

Tato Pabhāvatī “mama mātā imassa maṃ nissāya evaṃ vasanabhāvaṃ na jānāti maññe”ti cintetvā itaraṃ gāthamāha—

58. “Namhi veṇī na caṇḍālī, na camhi kulagandhinī.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi”ti.

Tattha **Okkākaputtoti** amma esa Okkākaputto, tvaṃ pana “dāso”ti maññasi, kasmā naṃ ahaṃ “dāso”ti kathessāmīti.

Idānissa yasaṃ vaṇṇentī āha—

59. “Yo brāhmaṇasahassāni, sadā bhojeti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi.

60. Yassa nāgasahassāni, sadā yojenti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi.

61. Yassa assasahassāni, sadā yojenti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi.

62. Yassa rathasahassāni, sadā yojenti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi.
(Yassa usabhasahassāni, sadā yojenti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi)¹.

63. Yassa dhenusahassāni, sadā duhanti vīsatiṃ.
Okkākaputto bhaddante, tvaṃ nu dāsoti maññasi”ti.

Evaṃ tāya pañcahi gāthāhi mahāsattassa yaso vaṇṇito. Athassā mātā “ayaṃ asambhitā² kathaṃ katheti, addhā evametan”ti saddahitvā rañño santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesi. So vegena Pabhāvatiyā

1. () ayaṃ gāthā Sī-I-potthakesuyeva dissati.

2. Achambhitā (Syā)

santikaṃ gantvā “saccaṃ kira amma Kusarājā idhāgato”ti. Āma tāta; ajjassa satta māsā atikkantā¹ tava dhītānaṃ ālārikattaṃ karontassāti. So tassā asaddahanto Khujjaṃ pucchitvā yathābhūtaṃ sutvā dhītaraṃ garahanto gāthamāha—

64. “Taggha te dukkaṭaṃ bāle, yaṃ khattiyaṃ mahabbalaṃ.
Nāgaṃ maṇḍūkavaṇṇena, na taṃ akkhāsi’dhāgatan”ti.

Tattha **tagghāti** ekamseneva.

So dhītaraṃ garahitvā vegena tassa santikaṃ gantvā katapaṭisanthāro añjaliṃ paggayha attano accayaṃ dassento gāthamāha—

65. “Aparādhaṃ mahārāja, tvaṃ no khama rathesabha.
Yaṃ taṃ aññātesena, nāññāsimhā idhāgatan”ti.

Taṃ sutvā mahāsatto “sacāhaṃ pharusāṃ vakkhāmi, idhevassa hadayaṃ phalissati, assāsessāmi naṃ”ti cintetvā bhājanantare ʔhitova itaraṃ gāthamāha—

66. “Mādisassa na taṃ channaṃ, yohaṃ ālāriko bhava.
Tvaññeva me pasīdassu, natthi te deva dukkaṭaṃ”ti.

Rājā tassa santikā paṭisanthāraṃ labhitvā pāsādaṃ abhiruhitvā Pabhāvatīṃ pakkosāpetvā khamāpanatthāya pesetuṃ gāthamāha—

67. “Gaccha bāle khamāpehi, Kusarājaṃ mahabbalaṃ.
Khamāpito Kuso rājā, so te dassati jīvitaṃ”ti.

Sā pitu vacanaṃ sutvā bhaginīhi ceva paricārikāhi ca parivutā tassa santikaṃ agamāsi. Sopi kammakāravesena ʔhitova tassā attano santikaṃ āgamaṇaṃ ṇatvā “ajja Pabhāvatīyā mānaṃ bhinditvā pādamūle naṃ kalale nīpajjāpessāmi”ti sabbaṃ attanā ābhataṃ udakaṃ chaḍḍetvā khalamaṇḍalamattāṃ ʔhānaṃ madditvā ekakalalaṃ akāsi. Sā tassa santikaṃ gantvā tassa pādesu² nipatitvā kalalapiṭṭhe nipannā taṃ khamāpesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Sattamo māsō (Ka)

2. Pādamūlesu (Syā)

68. “Pitussa vacanaṃ sutvā, devavaṇṇī Pabhāvatī.

Sirasā aggahī pāde, Kusarājaṃ mahabbalaṃ”ti.

Tattha **sirasā**ti sirasā nipatitvā Kusarājānaṃ pāde aggahesīti.

Gahetvā ca pana naṃ khamāpentī tisso gāthāyo abhāsi—

69. “Yā’ mā ratyo atikkantā, tā’ mā deva tayā vinā.

Vande te sirasā pāde, mā me kujjha rathesabha.

70. Sabbaṃ te paṭijānāmi, mahārāja suṇohi me.

Na cāpi appiyaṃ tuyhaṃ, kareyyāmi ahaṃ puna.

71. Evaṃ ce yācamānāya, vacanaṃ me na kāhasi.

Idāni maṃ tāto hantvā, khattiyānaṃ padassatī”ti.

Tattha **ratyoti** rattiyo. **Tā’ mā**ti tā imā sabbāpi tayā vinā atikkantā.

Sabbaṃ¹ **te paṭijānāmi**ti mahārāja ettakaṃ kālāṃ mayā tava appiyameva kataṃ, idaṃ te ahaṃ sabbaṃ¹ paṭijānāmi, aparampi suṇohi me, ito paṭṭhāyāhaṃ puna tuyhaṃ appiyaṃ na karissāmi. **Evaṃ** ceti sace evaṃ yācamānāya mama tvaṃ vacanaṃ na karissasīti.

Taṃ sutvā rājā “sacāhaṃ’imaṃ tvañceva jānissasī’ti vakkhāmi, hadayamassā phalissati, assāsessāmi naṃ”ti cintetvā āha—

72. “Evaṃ te yācamānāya, kiṃ na kāhāmi te vaco.

Vikuddho tya’smi kalyāṇi, mā tvaṃ bhāyi Pabhāvatī.

73. Sabbaṃ te paṭijānāmi, rājaputti suṇohi me.

Na cāpi appiyaṃ tuyhaṃ, kareyyāmi ahaṃ puna.

74. Tava kāmā hi sussoṇi, pahu dukkhaṃ titikkhisāṃ.

Bahuṃ maddakulaṃ hantvā, nayitum taṃ Pabhāvatī”ti.

Tattha **kiṃ na kāhāmi**ti kiṃ kārāṇā tava vacanaṃ na karissāmi.

Vikuddho tya’smīti vikuddho nikkopo te asmi. **Sabbaṃ**¹ **teti** vikuddhabhāvaṇca idāni appiyakaraṇaṇca ubhayaṃ te idaṃ sabbameva² paṭijānāmi. **Tava kāmā**ti

1. Saccaṃ (Sī, Syā, I)

2. Saccameva (Sī, Syā, I)

tava kāmēna taṃ icchamāno. **Titikkhisanti** adhivāsemi. **Bahum maddakulam hantvā nayitum tanti** bahumaddarājakulam hanitvā balakkārena taṃ netum samatthoti.

Atha so Sakkassa devarañño paricārikam viya taṃ attano paricārikam disvā khattiyamānam uppādetvā “mayi kira dharamāneyeva mama bhariyam aññe gahetvā gamissantī”ti sīho viya rājaṅgaṇe vijambhamāno “sakalanagaravāsino me āgatabhāvam jānantū”ti vagganto nadanto seḷento apphoṭento “idāni te jīvaggāham gahessāmi, rathādayo me yojentū”ti anantaram gāthamāha—

75. “Yojayantu rathe asse, nānācittē samāhite.

Atha dakkhatha me vegam, vidhamantassa sattavo”ti.

Tattha **nānācitteti** nānālaṅkāravacittē. **Samāhite**ti asse sandhāya vuttam, susikkhite nibbisevaneti attho. **Atha dakkhatha me veganti** atha me parakkamam passissathāti.

Sattūnam gaṇhanam nāma mayham bhāro, gaccha tvaṃ nhatvā alaṅkaritvā pāsadam āruhati taṃ uyyojesi. Maddarājāpissa pariḥarakaraṇattham amacce pahīṇi. Te tassa mahānasadvāreyeva sāṇim parikkhipitvā kappake upaṭṭhapesum. So katamassukammo sīsamnhāto sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito amaccādīhi parivuto “pāsadam abhiruhissāmī”ti disā viloketvā apphoṭesi. Olokita-olokitaṭṭhānam vikampi. So “idāni me parakkamam passissathā”ti āha. Tamattham pakāsentō Satthā anantaram gāthamāha—

76. “Taṇca tattha udikkhimsu, rañño maddassantepure.

Vijambhamānam sīhamva, phoṭentam diguṇam bhujan”ti.

Tassattho—taṇca tattha vijambhantaṃ apphoṭentaṃ rañño antepure vātapānāni vivaritvā itthiyo udikkhimsūti.

Athassa Maddarājā kata-āneñjakāraṇam alaṅkatavaravāraṇam pesesi. So samussitasetacchattaṃ hatthikkhandham āruya “Pabhāvatim ānethā”ti tampi pacchato nisīdāpetvā caturaṅginiyā senāya parivuto

pācīnadvārena nikkhamitvā parasenaṃ oloketvā “ahaṃ Kusarājā, jīvitatthikā urena¹ nipajjantū”ti tikkhattuṃ sīhanādaṃ naditvā sattumaddanaṃ akāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

77. “Hatthikkhandhañca āruyha, āropetvā Pabhāvatim.
Saṅgāmaṃ otaritvāna, sīhanādaṃ nadī kuso.

78. Tassa taṃ nadato sutvā, sīhasse’vi’tare migā.
Khattiyā vipalāyimsu, Kusasaddabhayaṭṭitā.

79. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Aññaṃaññaṃ chindanti, Kusasaddabhayaṭṭitā.

80. Tasmim saṅgāmasīasmim, passitvā haṭṭhamānaso.
Kusassa rañño devindo, adā verocanaṃ maṇim.

81. So taṃ vijjhītvā saṅgāmaṃ, laddhā verocanaṃ maṇim.
Hatthikkhandhagato rājā, pāvekkhi nagaraṃ puram.

82. Jīvaggāhaṃ gahetvāna, bandhitvā satta khattiye.
Sasurassūpanāmesi, ime te deva sattavo.

83. Sabbeva te vasaṃ gatā, amittā vihatā tava.
Kāmaṃ karohi te tayā, muñca vā te hanassu vā”ti.

Tattha **vipalāyimsūti** satim paccupaṭṭhāpetuṃ asakkontā vipallatthacittā bhijjimsu. **Kusasaddabhayaṭṭitā**ti Kusarañño saddaṃ nissāya jātena bhayena upaddutā muḥhacittā. **Aññaṃaññaṃ chindantīti** aññaṃaññaṃ chindanti maddanti. “Bhindimsū”tipi² pāṭho. **Tasminti** evaṃ bodhisattassa saddasavaneneva saṅgāme bhinne tasmim saṅgāmasīse taṃ mahāsattassa parakkamaṃ passitvā tuṭṭhahadayo Sakko verocanaṃ nāma maṇikkhandhaṃ tassa adāsi. **Nagaraṃ puranti** nagarasaṅkhātaṃ puram. **Bandhitvāti** tesaññaṃ uttari sāṭakena pacchābāhaṃ bandhitvā. **Kāmaṃ karohi te tayāti** tvaṃ attano kāmaṃ icchim rucim karohi, ete hi tayā dāsā katāyevāti.

1. Udarena (I)

2. Chindimsūtipi (I)

Rājā āha—

84. “Tuyheva sattavo ete, na hi te mayha sattavo.

Tvaññeva no mahārāja, muñca vā te hanassu vā”ti.

Tattha **tvaññeva** noti mahārāja tvaññeva amhākaṃ issaroti.

Evam vutte mahāsatto “kiṃ imehi māritehi, mā tesaṃ āgamanam niratthakaṃ hotu, Pabhāvatiyā kaniṭṭhā satta Maddarājadhītarō atthi, tā nesaṃ dāpessāmī”ti cintetvā gāthamāha—

85. “Imā te dhītarō satta, devakaññūpamā subhā.

Dadāhi nesaṃ ekekaṃ, hontu jāmātaro tavā”ti.

Atha naṃ rājā āha¹—

86. “Amhākañceva tāsāñca, tvaṃ no sabbesamissaro.

Tvaññeva no mahārāja, dehi nesaṃ yadicchasi”ti.

Tattha **tvaṃ no sabbesanti** mahārāja Kusanarinda kiṃ vadesi, tvaññeva etesañca sattannaṃ rājūnaṃ mamañca imāsañca sabbesaṃ no issaro.

Yadicchasiti yadi icchasi, yassa vā yaṃ dātuṃ icchasi, tassa taṃ dehīti.

Evam vutte so tā sabbāpi alaṅkārapetvā ekekassa rañño ekekaṃ adāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā pañca gāthāyo abhāsi—

87. “Ekamekassa ekekaṃ, adā Sīhassaro kuso.

Khattiyānaṃ tadā tesaṃ, rañño Maddassa dhītarō.

88. Piṇitā tena lābhena, tuṭṭhā Sīhassare kuse.

Sakaraṭṭhāni pāyimsu, khattiyā satta tāvade.

89. Pabhāvatiñca ādāya, maṇim verocanaṃ subhaṃ.

Kusāvatim Kuso rājā, agamāsi mahabbalo.

90. Tyassu ekarathe yantā, pavisantā Kusāvatim.

Samānā vaṇṇarūpena, nāññamaññātirocisum.

1. Taṃ sutvā maddarājā attano dhītarō dātuṃ icchanto gāthamāha (Sī, Syā)

91. Mātā puttēna saṃgacchi, ubhayo ca Jayampatī.

Samaggā te tadā āsum, phītaṃ dharaṇimāvasun”ti.

Tattha **pīṇitā**ti santappitā. **Pāyimsūti** idāni appamattā bhavēyyāthāti Kusanarindena ovaditā agamaṃsu. **Agamāsīti** katipāhaṃ vasiṭvā “amhākaṃ raṭṭhaṃ gamissāmā”ti sasuraṃ āpucchitvā gato. **Ekarathe yantāti** dvepi ekarathaṃ abhiruyha gacchantā. **Samānā vaṇṇarūpenāti** vaṇṇena ca rūpena ca samānā hutvā. **Nāññamaññātirocisunti** eko ekaṃ nātikkami. Maṇiratanānubhāvena kira mahāsatto abhirūpo ahosi suvaṇṇavaṇṇo sobhaggappatto, (so kira pubbe Paccekabuddhassa piṇḍapātānissandena Buddhapāṭimākaraṇanissandena ca evaṃ tejavanto ahosi.)¹ **Saṃgacchīti** athassa mātā mahāsattassa āgamaṇaṃ sutvā nagare bheriṃ carāpetvā mahāsattassa bahuṃ paṇṇākāraṃ ādāya paccuggamaṇaṃ katvā samāgacchi. Sopi mātārā saddhiṃ yeva nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā sattāhaṃ chaṇakīlaṃ kīḷitvā alaṅkatapāsādalaṃ abhiruhi. Tepi ubho Jayampatikā samaggā ahesuṃ, tato paṭṭhāya yāvajīvaṃ samaggā sammodamānā phītaṃ dharaṇim ajjhāvasimsūti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiṭṭhale patiṭṭhahi. Tadā mātāpitāro mahārājakulāni ahesuṃ, kaniṭṭho Ānando, Khujjā Khujjuttarā, Pabhāvatī Rāhulamātā, parisā Buddhaparisā, Kusarājā pana ahameva ahosinti.

Kusarājajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Soṇanandajātakavaṇṇanā (532)

Devatā nu’si gandhabboti idam Satthā Jetavane viharanto mātuposakabhikkhuṃ ārabha kathesi. Vatthu **Sāmajātake**² vatthusadisam. Tadā pana Satthā “mā bhikkhave imaṃ bhikkhuṃ ujjhāyittha, porāṇakapaṇḍitā sakalajambudīpe rajjaṃ labhamānāpi taṃ aggahetvā mātāpitāro posimsuevā”ti vatvā atītaṃ āhari.

1. () Etthantare pāṭho Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

2. Khu 6. 174 piṭṭhe.

Atīte bārāṇasī Brahmavaḍḍhanam nāma nagaram ahosi. Tattha Manōjo nāma rājā rajjam kāresi. Tattha aññataro asītikoṭivibhavo brāhmaṇamahāsālo aputtako ahosi. Tassa brāhmaṇī teneva “bhoti puttam patthehi”ti vuttā patthesi. Atha bodhisatto brahmalokā cavitvā tassā kucchismiṃ paṭisandhim gaṇhi, jātassa cassa “Soṇakumāro”ti nāmam karimsu. Tassa padasā gamanakāle aññopi satto brahmalokā cavitvā tassāyeva kucchimhi paṭisandhim gaṇhi, tassa jātassa “Nandakumāro”ti nāmam karimsu. Tesam uggahitavedānam sabbasippesu nipphattim pattānam vayappattānam¹ rūpasampadam disvā brāhmaṇo brāhmaṇim āmantetvā “bhoti puttam Soṇakumāram gharabandhanena bandhissāmā”ti āha. Sā “sādhū”ti sampañcchitvā puttassa tamattham ācikkhi. So “alam amma mayham gharāvāsena, aham yāvajīvam tumhe paṭijaggitvā tumhākam accayena Himavantam pavisitvā pabbajissāmī”ti āha. Sā brāhmaṇassa etamattham ārocesi.

Te punappunam kathentāpi tassa cittam alabhitvā Nandakumāram āmantetvā “tāta tena hi tvam kuṭumbam paṭipajjāhi”ti vatvā “nāham bhātarā chaḍḍitakheḷam sīsena ukkhipāmi, ahampi tumhākam accayena bhātarāva saddhim pabbajissāmī”ti vutte tesam vacanam sutvā “ime dve evam taruṇāva kāme pajahanti, kimaṅgam pana mayam, sabbeyeva pabbajissāmā”ti cintetvā “tātā kiṃ vo amhākam accayena pabbajjāya, idāneva sabbe mayam pabbajissāmā”ti raṇṇo ārocetvā sabbam dhanam dānamukhe vissajjetvā dāsajanam bhujissam katvā ñātīnam dātabbayuttakam datvā cattāropi janā Brahmavaḍḍhananagarā nikkhamitvā Himavantapadese pañcapadumasañchannam saram nissāya ramaṇīye vanasaṇḍe assamam māpetvā pabbajitvā tattha vasimsu. Ubhopi bhātaro mātāpitaro paṭijaggiṃsu, tesam pātova dantakaṭṭhaṇca mukhadhovanaṇca datvā paṇṇasālaṇca pariveṇaṇca sammajjitvā pānīyam paribhojanīyam upaṭṭhapetvā araṇṇato madhuraphalāphalāni āharitvā mātāpitaro khādāpentī, uṇhena vā sītena vā vārinā nhāpentī, jaṭā sodhenti, pādaparikkammādīni tesam karonti.

1. Vayappattam (Sī, Syā)

Evam addhāne gate Nandapaṇḍito “mayā ābhataphalāphalāneva paṭhamam mātāpitaro khādāpessāmī”ti purato gantvā hiyyo ca parahiyyo ca gahitaṭṭhānato yāni vā tāni vā pātova āharitvā mātāpitaro khādāpesi. Te tāni khāditvā mukham vikkhāletvā uposathikā bhavanti. Soṇapaṇḍito pana dūram gantvā madhuramadhurāni supakkasupakkāni āharitvā upanāmesi. Atha nam “tāta kaniṭṭhena te ābhatāni mayam pātova khāditvā uposathikā jātā, na idāni no attho”ti vadanti. Iti tassa phalāphalāni paribhogam na labhanti vinassanti, punadivasesupi tathevāti. Evam so pañcābhiññatāya dūram gantvāpi āharati, te pana na khādanti.

Atha mahāsatto cintesi “mātāpitaro me sukhumālā, Nando ca yāni vā tāni vā apakkaduppakkāni phalāphalāni āharitvā khādāpeti, evam sante ime na ciram pavattissanti, vāressāmi nan”ti. Atha nam so āmantetvā “Nanda ito paṭṭhāya phalāphalam āharitvā mamāgamanam paṭimānehi, ubhopi ekatova khādāpessāmā”ti āha. So evam vuttepi attano puññam paccāsīsanto na tassa vacanamakāsi. Mahāsatto “Nando mama vacanam akaronto ayuttam karoti, palāpessāmi nam, tato ekakova mātāpitaro paṭijaggissāmī”ti cintetvā “Nanda tvaṃ anovādako paṇḍitānam vacanam na karosi, aham jeṭṭho, mātāpitaro mameva bhāro, ahameva nesam paṭijaggissāmi, tvaṃ idha vasitum na lacchasi, aññattha yāhi”ti tassa accharam pahari.

So tena palāpito tassa santike ṭhātum asakkonto tam vanditvā mātāpitaro upasaṅkamitvā tamattham ārocetvā attano paṇṇasālam pavisitvā kasiṇam oloketvā tam divasameva pañca abhiññāyo aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā cintesi “aham Sinerupādato ratanavālukā āharitvā mama bhātu paṇṇasālāya pariveṇe okiritvā bhātaram khamāpetum pahomi, evampi na sobhissati, Anotattato udakam āharitvā mama bhātu paṇṇasālāya pariveṇe osiñcitvā bhātaram khamāpetum pahomi, evampi na sobhissati, sace me bhātaram devatānam vasena khamāpeyyam, cattāro ca mahārājāno Sakkañca ānetvā bhātaram khamāpetum pahomi, evampi na sobhissati,

sakalajambudīpe Manojam aggarājānam ādim katvā rājāno ānetvā khamāpessāmi, evam sante mama bhātu guṇo sakalajambudīpe avattharitvā gamissati, candimasūriyo viya paññāyissati”ti. So tāvadeva iddhiyā gantvā Brahmavaḍḍhananagare tassa rañño nivesanadvāre otaritvā ʒhito “eko kira vo tāpaso daṭṭhukāmo”ti rañño ārocāpesi. Rājā “kiṃ pabbajitassa mayā diṭṭhena, āhāratthāya āgato bhavissati”ti bhattam paṇiṇi, so bhattam na icchi. Taṇḍulam paṇiṇi, taṇḍulam na icchi. Vatthāni paṇiṇi, vatthāni na icchi. Tambūlam paṇiṇi, tambūlam na icchi. Athassa santike dūtam pesesi “kimattham āgatosi”ti. So dūtena puṭṭho “rājānam upaṭṭhahitum āgatomhi”ti āha. Rājā tam sutvā “bahū mama upaṭṭhākā, attanova tāpasadhammam karotū”ti pesesi. So tam sutvā “aham tumhākam attano balena sakalajambudīpe rajjam gahetvā dassāmi”ti āha.

Tam sutvā rājā cintesi “pabbajitā nāma paṇḍitā, kiñci upāyam jānissanti”ti tam pakkosāpetvā āsane nisīdāpetvā vanditvā “bhante tumhe kira mayham sakalajambudīparajjam gahetvā dassathā”ti pucchi. Āma mahārājāti. Katham gaṇhissathāti. Mahārāja antamaso khuddakamakḥhikāya pivanamattampi lohitaṃ kassaci anuppādetvā tava dhanacchedam akatvā attano iddhiyāva gahetvā dassāmi, apica kevalam papañcam akatvā ajjeva nikkhamitum vaṭṭatīti. So tassa vacanam saddahitvā senaṅgaparivuto nagarā nikkhami. Sace senāya uṇham hoti, Nandapaṇḍito attano iddhiyā chāyam katvā sītam karoti, deve vassante senāya upari vassitum na deti, sītam vā uṇham vā vāreti, magge khāṇukaṇṭakādayo sabbaparissaye antaradhāpeti, maggam kasiṇamaṇḍalam viya samam katvā sayam ākāse cammakhaṇḍam pattharitvā pallaṅkena nisinno senāya parivuto gacchati.

Evam senam ādāya paṭhamam Kosalaratṭham gantvā nagarassāvidūre khandhāvāram nivāsāpetvā “yuddham vā no detu setacchattam vā”ti Kosalarañño dūtam pāhesi. So kujjhitvā “kiṃ aham na rājā”ti “yuddham dammi”ti senāya purakkhato nikkhami. Dve senā yujjhitum ārabhiṃsu. Nandapaṇḍito dvinnampi antare attano nisīdanam ajjinacammam mahantaṃ katvā pasāretvā

dvīhipi senāhi khittasare cammeneva sampañicchi. Ekasenāyapi koci kaṇḍena viddho nāma natthi, hatthagatānaṃ pana kaṇḍānaṃ khayena dvepi senā nirussāhā aṭṭhaṃsu. Nandapaṇḍito Manojarājassa santikaṃ gantvā “mā bhāyi mahārājā”ti assāsetvā Kosalassa santikaṃ gantvā “mahārāja mā bhāyi, natthi te paripantho, tava rajjaṃ taveva bhavissati, kevalaṃ Manojarañño vasavattī hohi”ti āha. So tassa saddahitvā “sādhū”ti sampañicchi. Atha naṃ Manojassa santikaṃ netvā “mahārāja Kosalarājā te vase vattati, imassa rajjaṃ imasseva hotū”ti āha. So “sādhū”ti sampañicchitvā taṃ attano vase vattetvā dve senā ādāya Aṅgaraṭṭhaṃ gantvā aṅgaṃ gahetvā tato Magadharaṭṭhanti etenupāyena sakalajambudīpe rājāno attano vase vattetvā tato tehi parivuto Brahmavaḍḍhananagameva gato. Rajjaṃ gaṇhanto panesa sattannaṃ saṃvaccharānaṃ upari sattadivasādhikehi sattamāsehi gaṇhi. So ekekarājadhānito nānappakāraṃ khajjabhojanaṃ āharāpetvā Ekasatarājāno gahetvā tehi saddhiṃ sattāhaṃ mahāpānaṃ pivi.

Nandapaṇḍito “yāva rājā sattāhaṃ issariyasukhaṃ anubhoti, tāvassa attānaṃ na dassessāmi”ti Uttarakurumhi piṇḍāya caritvā Himavante Kañcanaguḥādvāre sattāhaṃ vasi. Manojopi sattame divase attano mahantaṃ sirivibhavaṃ oloketvā “ayaṃ yaso na mayhaṃ mātāpitūhi, na aññehi dinno, Nandatāpasāṃ nissāya uppanno, taṃ kho pana me apassantassa ajja sattamo divaso, kahaṃ nu kho me yasadāyako”ti Nandapaṇḍitaṃ sari. So tassa anussaraṇabhāvaṃ ñatvā āgantvā purato ākāse aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvā cintesi “ahaṃ imassa tāpasassa devatābhāvaṃ vā manussabhāvaṃ vā na jānāmi, sace esa manusso bhaveyya, sakalajambudīparajjaṃ etasseva dassāmi. Atha devo, sakkāramassa karissāmi”ti. So taṃ vīmaṃsanto paṭhamāṃ gāthamāha—

92. “Devatā nu’si gandhabbo, adu Sakko purindado.

Manussabhūto iddhimā, kathaṃ jānemu taṃ mayan”ti.

So tassa vacanaṃ sutvā sabhāvameva kathento dutiyaṃ gāthamāha—

93. “Nāpi devo na gandhabbo, nāpi Sakko purindado.

Manussabhūto iddhimā, evaṃ jānāhi bhāradhā”ti.

Tattha **bhāradhā**¹ raṭṭhabhāradhāritāya naṃ evaṃ ālapati.

Taṃ sutvā rājā “manussabhūto kirāyaṃ mayhaṃ evaṃ bahupakāro,
mahantena yasena naṃ santappessāmi”ti cintetvā āha—

94. “Katarūpamidaṃ bhoto, veyyāvaccam anappakam.

Devamhi vassamānamhi, anovassam bhavam akā.

95. Tato vātātape ghore, sītacchāyaṃ bhavam akā.

Tato amittamajjhesu, saratāṇam bhavam akā.

96. Tato phītāni raṭṭhāni, vasino te bhavam akā.

Tato ekasataṃ khatye, anuyante bhavam akā.

97. Patītā’ssu mayaṃ bhoto, vada taṃ bhañjamicchasi.

Hatthiyānam assaratham, nāriyo ca alaṅkatā.

Nivesanāni rammāni, mayaṃ bhoto dadāmase.

98. Atha va’ṅge vā magadhe, mayaṃ bhoto dadāmase.

Atha vā assakā’vantī, sumanā damma te mayaṃ.

99. Upaḍḍham vāpi rajjassa, mayaṃ bhoto dadāmase.

Sace te attho rajjena, anusāsa yadicchasi”ti.

Tattha **katarūpamidanti** katasabhāvaṃ. **Veyyāvaccanti** kāyaveyyāvatikakammaṃ. **Anovassanti** avassam, yathā devo na vassati, tathā katanti attho. **Sītacchāyanti** sītalam chāyaṃ. **Vasino teti** te raṭṭhavāsino amhākaṃ vasavattino. **Khatyeti** khattiye, Atṭhakathāyaṃ pana ayameva pāṭho. **Patītā’ssu mayanti** tuṭṭhā mayaṃ. **Vada taṃ bhañjamicchasi** **bhañjanti**² ratanassetarṃ nāmaṃ, varaṃ te dadāmi, yaṃ ratanaṃ icchasi, taṃ vadehīti attho. “**Hatthiyānan**”ti-ādīhi sarūpato taṃ taṃ ratanaṃ.

1. Bhāratāti (Sī, I), bhārathāti (Syā)

2. Vara taṃ bhaññamicchasi banti (Sī), vara taṃ bhuñjamicchasi bhuñjanti (Syā)

dasseti. **Assakā’vantī**ti Assakaraṭṭhaṃ vā Avantiraṭṭhaṃ vā. **Rajjenā**ti sacepi te sakalajambudīparajjena attho, tampi te datvā ahaṃ phalakāvudhahattho tumhākaṃ rathassa purato gamissāmīti dīpeti. **Yadicchasī**ti etesu mayā vuttappakāresu yaṃ icchasi, taṃ anusāsa āṇāpehīti.

Taṃ sutvā Nandapaṇḍito attano adhippāyaṃ āvikaronto āha—

100. Na me atthopi rajjena, nagarena dhanena vā.

Athopi janapadena, attho mayhaṃ na vijjati”ti.

“Sace te mayi sineho atthi, ekaṃ me vacanaṃ karohi”ti vatvā gāthādvayamāha—

101. “Bhotova raṭṭhe vijite, araṇṇe atthi assamo.

Pitā mayhaṃ janettī ca, ubho sammanti assame.

102. Tesā’haṃ pubbācariyesu, puññaṃ na labhāmi kātave.

Bhavantaṃ ajjhāvaraṃ katvā, Soṇaṃ yācemu saṃvaran”ti.

Tattha **raṭṭheti** rajje. **Vijiteti** āṇāpavattiṭṭhāne. **Assamoti**

Himavantāraṇṇe eko assamo atthi. **Sammantī**ti tasmiṃ assame vasanti.

Tesā’hanti tesu ahaṃ. **Kātaveti** vattapaṭivattaphalāphalāharaṇasaṅkhātāṃ puññaṃ kātuṃ na labhāmi, bhātā me Soṇapaṇḍito nāma mamekasmiṃ aparādhe mā idha vasīti maṃ palāpesi. **Ajjhāvaranti** adhi-āvaram¹ te mayaṃ bhavantaṃ saparivāraṃ katvā Soṇapaṇḍitaṃ saṃvaraṃ yācemu, āyatim saṃvaraṃ yācāmāti attho. “Yācemimaṃ varan”tipi pāṭho, mayaṃ tayā saddhim Soṇaṃ yāceyyāma khamāpeyyāma, imaṃ varaṃ tava santikā gaṇhāmīti attho.

Atha naṃ rājā āha—

103. “Karomi te taṃ vacanaṃ, yaṃ maṃ bhaṇasi brāhmaṇa.

Etaṇca kho no akkhāhi, kīvanto hontu yācakā”ti.

1. Adhivaraṃ (Sī, Syā)

Tattha **karomī**ti ahaṃ sakalajambudīparajjaṃ dadamāno ettakaṃ kiṃ na karissāmi, karomīti vadati. **Kīvantoti** kittakā.

Nandapaṇḍito āha—

104. “Parosataṃ jānapadā, mahāsālā ca brāhmaṇā.

Ime ca khattiyā sabbe, abhijātā yasassino.

Bhavaṇca rājā Manojō, alaṃ hessanti yācakā”ti.

Tattha **jānapadā**ti gahapati. **Mahāsālā ca brāhmaṇā**ti sārappattā brāhmaṇā ca parosatāyeva. **Alaṃ hessanti**ti pariyattā bhavissanti. **Yācakā**ti mamatthāya Soṇapaṇḍitassa khamāpakā.

Atha naṃ rājā āha—

105. “Hatthī asse ca yojentu, rathaṃ sannayha sārathi.

Ābandhanāni gaṇhātha, pādāsu’ssārayaddhaje.

Assamaṃ taṃ gamissāmi, yattha sammati kosiyo”ti.

Tattha **yojentū**ti hatthārohā hatthī, assārohā ca asse kappentu. **Rathaṃ sannayha sārathi**ti sammasārathi tvampi rathaṃ sannayha. **Ābandhanāni**ti hatthi-assarathesu ābandhitabbāni bhaṇḍāni ca gaṇhatha. **Pādāsu’ssārayaddhaje**ti rathe ṭhapitadhajapādāsu dhaje ussārayantu ussāpentu. **Kosiyoti** yasmaṃ assame Kosiyagotto vasatīti.

106. “Tato ca rājā pāyāsi, senāya caturaṅginī.

Agamā assamaṃ rammaṃ, yattha sammati kosiyo”ti—

ayaṃ abhisambuddhagāthā.

Tattha **tato cāti** bhikkhave evaṃ vatvā tato so rājā ekasatakhattiye gahetvā mahatiyā senāya parivuto Nandapaṇḍitaṃ purato katvā nagarā nikkhami. **Caturaṅginī**ti caturaṅginīyā senāya agamāsi, antaramagge vattamānopi avassaṃ gāmitāya evaṃ vutto. Catuvīsati-akkhobhaṇisaṅkhātena balakāyena saddhiṃ maggaṃ paṭipannassa tassa Nandapaṇḍito iddhānubhāvena aṭṭhusabhavitthataṃ maggaṃ samaṃ

māpetvā ākāse cammakhaṇḍaṃ pattharivā tattha pallaṅkena nisīditvā senāya parivuto alaṅkatahatthikkhandhe nisīditvā gacchantena raññā saddhiṃ dhammayuttakathaṃ kathento sīta-uṇhādīparissaye vārento agamāsi.

Athassa assamaṃ pāpuṇanadivase Soṇapaṇḍito “mama kaniṭṭhassa atirekasattamāsasattadivasādhikāni satta vassāni nikkhantassā”ti āvajjetvā “kahaṃ nu kho so etarahī”ti dibbena cakkhunā olovento “catuvīsati-akkhobhaṇiparivārena saddhiṃ Ekasatarājāno gahetvā mamaññeva khamāpetuṃ āgacchatī”ti disvā cintesi “imehi rājūhi ceva parisāhi ca mama kaniṭṭhassa bahūni pāṭihāriyāni diṭṭhāni, mamānubhāvaṃ ajānitvā ‘ayaṃ kūṭajaṭilo attano pamāṇaṃ na jānāti, amhākaṃ ayyena saddhiṃ payojesī’ti maṃ vambhentā kathentā Avīciparāyaṇā bhaveyyuṃ, iddhipāṭihāriyaṃ nesaṃ dassessāmi”ti. So caturaṅgulamattena aṃsaṃ aphaṇṇaṃ ākāse kājaṃ ṭhapetvā Anotattato udakaṃ āharitum rañño avidūre ākāseṇa pāyāsi. Nandapaṇḍito taṃ āgacchantāṃ disvā attānaṃ dassetuṃ avisahanto nisinnaṭṭhāneyeva antaradhāyitvā palāyitvā Himavantaṃ pāvisi. Manojarājā pana taṃ ramaṇīyena¹ isivesena tathā āgacchantāṃ disvā gāthamāha—

107. “Kassa kādambayo kājo, vehāsaṃ caturaṅgulaṃ.

Aṃsaṃ asaṃphusaṃ eti, udahārāya gacchato”ti.

Tattha **kādambayoti** kadambarukkkhamayo. **Aṃsaṃ asaṃphusaṃ etīti** aṃsaṃ asaṃphusanto sayameva āgacchatī. **Udahārāyāti** udakaṃ āharitum gacchantassa kassa esa kājo evaṃ eti, ko nāma tvaṃ, kuto vā āgacchasīti.

Evaṃ vutte mahāsatto gāthādvayamāha—

108. “Ahaṃ Soṇo mahārāja, tāpaso sahitaḍḍato.

Bharāmi mātāpitaro, rattindivamatandito.

109. Vane phalaṅca mūlaṅca, āharitvā disampati.

Posemi mātāpitaro, pubbe katamanussaraṇa”ti.

1. Acchariyena (Ka)

Tattha **sahitabbatoti** sahitavato sīlācārasampanno eko tāpaso ahanti vadati. **Bharāmīti** posemi. **Atanditoti** analaso hutvā. **Pubbe katamanussaranti** tehi pubbe kataṃ mayhaṃ guṇaṃ anussarantoti.

Taṃ sutvā rājā tena saddhiṃ vissāsaṃ kattukāmo anantaraṃ gāthamāha—

110. “Icchāma assamaṃ gantuṃ, yattha sammati kosiyo.
Maggam no Soṇa akkhāhi, yena gacchemu assamaṃ”ti.

Tattha **assamanti** tumhākaṃ assamapadaṃ.

Atha mahāsatto attano ānubhāvena assamapadagāmimaggaṃ māpetvā gāthamāha—

111. “Ayaṃ ekapadī rāja, yenetam meghasannibham.
Koviḷārehi sañchannaṃ, ettha sammati kosiyo”ti.

Tassattho—mahārāja ayaṃ ekapadiko jaṅghamaggo, iminā gacchatha, yena disābhāgena etaṃ meghavaṇṇaṃ supupphitakoviḷārasañchannaṃ vanaṃ dissati, ettha mama pitā Kosiya gotto vasati, etassa so assamoti.

112. “Idaṃ vatvāna pakkāmi, taramāno mahā-isi.
Vehāse antalikkhasmiṃ, anusāsivāna khattiye.

113. Assamaṃ parimajjitvā, paññāpetvāna āsanaṃ.
Paṇṇasālaṃ pavisitvā, pitaraṃ patibodhayi.

114. Ime āyanti rājāno, abhijātā yasassino.
Assamā nikkhamitvāna, nisīda tvaṃ mahā-ise.

115. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, taramāno mahā-isi.
Assamā nikkhamitvāna, sadvāramhi upāvisi”ti—

imā abhisambuddhagāthā.

Tattha **pakkāmī**ti Anotattaṃ agamāsi. **Assamaṃ parimajjivā**ti bhikkhave so isi vegena Anotattaṃ gantvā pāṇīyaṃ ādāya tesu rājūsu assamaṃ asampattesuyeva āgantvā pāṇīyaghaṭṭe pāṇīyamāḷake ṭhapetvā “mahājano pivissatī”ti vanakusumehi vāsetvā sammajjanīṃ ādāya assamaṃ sammajjivā paṇṇasāladvāre pitu āsanaṃ paññāpetvā pavisitvā pitaraṃ jānāpesīti attho. **Upāvisīti** uccāsane nisīdi.

Bodhisattassa mātā pana tassa pacchato nīcatṭhāne ekamantaṃ nisīdi. Mahāsatto nīcāsane nisīdi. Nandapaṇḍitopi bodhisattassa Anotattato pāṇīyaṃ ādāya assamaṃ āgatakāle rañño santikaṃ āgantvā assamassa avidūre khandhāvāraṃ nivāsesi. Atha rājā nhatvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito Ekasatarājaparivuto Nandapaṇḍitaṃ gahetvā mahantena sirisobhaggena bodhisattaṃ khamāpetuṃ assamaṃ pāvisi. Atha naṃ tathā āgacchantaṃ bodhisattassa pitā disvā bodhisattaṃ pucchi, sopissa ācikkhi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

116. “Taṅca disvāna āyantaṃ, jalantaṃriva tejasā.

Khatyasaṃghaparibyūḷhaṃ, kosiyo etadabravi.

117. Kassa bherī mudīṅgā ca, saṅkhā paṇavadindimā.

Purato paṭipannāni, hāsayantā rathesabhaṃ.

118. Kassa kañcanapaṭṭena, puthunā vijjuvaṇṇinā.

Yuvā kalāpasannaddho, ko eti siriyā jalaṃ.

119. Ukkāmukhapahaṭṭhaṃva, khadiraṅgārasannibhaṃ.

Mukhaṅca rucirā bhāti, ko eti siriyā jalaṃ.

120. Kassa paggaḥitaṃ chattaṃ, sasalākaṃ manoramaṃ.

Ādiccamaṃsāvaraṇaṃ, ko eti siriyā jalaṃ.

121. Kassa aṅgaṃ pariggayha, vālabījanimuttamaṃ.

Caranti varapuññaṃ, hatthikkhandhena āyato.

122. Kassa setāni chattāni, ājānīyā ca vammītā.
Samantā parikīrenti, ko eti siriyā jalaṃ.
123. Kassa ekasataṃ khatyā, anuyantā yasassino.
Samantānupariyanti, ko eti siriyā jalaṃ.
124. Hatthi-assarathapatti, senā ca caturaṅginī.
Samantānupariyanti, ko eti siriyā jalaṃ.
125. Kassesā mahatī senā, piṭṭhito anuvattati.
Akkhobhaṇī aparīyantā, sāgarasseva ūmiyo.
126. Rājābhirājā Manojō, indova jayataṃ pati.
Nandassajjhāvaraṃ eti, assamaṃ brahmacāriṇaṃ.
127. Tassesā mahatī senā, piṭṭhito anuvattati.
Akkhobhaṇī aparīyantā, sāgarasseva ūmiyo”ti.

Tattha **jalantaṃ**rivāti jalantaṃ viya. **Paṭipannānī**ti etāni tūriyāni kassa purato āgacchantīti attho. **Hāsayantā**ti tosentā. **Kaṇṇanapaṭṭenā**ti tāta kassa¹ kaṇṇanamayena vijjuvaṇṇena uṇḥisapaṭṭena nalāṭanto² parikkhittoti pucchati. **Yuvā**ti taruṇo. **Kalāpasannaddhoti** sannaddhasaratūṇīro. **Ukkāmukhapahaṭṭhaṃ**vāti kammārānaṃ uddhane pahaṭṭhaṃ suvaṇṇaṃ viya. **Khadiraṅgārasannibhanti** vītaccitakhadiraṅgāraṇṇaṃ. **Ādiccamaṃsāvaraṇanti** ādiccamaṃsīnaṃ āvaraṇaṃ. **Aṅgaṃ pariggayhāti** aṅgaṃ pariggahetvā, sarīraṃ parikkhipitvāti attho. **Vālabījanimuttamanti** vālabījanaṃ uttamaṃ. **Carantī**ti sañcaranti. **Chattānī**ti ājānīyapiṭṭhe nisinnānaṃ dhāritachattāni. **Parikīrentī**ti tassa samantā sabbadisābhāgesu parikīrayanti. **Caturaṅginī**ti etehi hatthi-ādīhi catūhi aṅgehi samannāgatā. **Akkhobhaṇī**ti khobhetuṃ na sakkā. **Sāgarassevā**ti sāgarassa ūmiyo viya aparīyantā. **Rājābhirājā**ti ekasatarājūnaṃ pūjito, tesāṃ vā adhiko rājāti rājābhirājā. **Jayataṃ patī**ti jayappattānaṃ Tāvatiṃsānaṃ jeṭṭhako. **Ajjhāvaranti** mamaṃ khamāpanatthāya Nandassa parisabhāvaṃ upagantvā eti.

1. Kassesō (I, Ka)

2. Nalāṭante (I, Ka)

Satthā āha—

128. “Anulittā candanena, kāsikuttamadhārino.
Sabbe pañjalikā hutvā, isīnaṃ ajjhupāgamun”ti.

Tattha **isīnaṃ ajjhupāgamunti** bhikkhave sabbepi te rājāno
surabhicandanena anulittā uttamakāsikavatthadhārino sirasi patiṭṭhāpita-
añjalī hutvā isīnaṃ santikaṃ upagatā.

Tato Manojō rājā taṃ vanditvā ekamantaṃ nisinno paṭisanthāraṃ
karonto gāthādvayamāha—

129. “Kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayaṃ.
Kacci uñchena yāpetha, kacci mūlaphalā bahū.

130. Kacci ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vālamigākiṇṇe, kacci himsā na vijjati”ti.

Tato paraṃ ubhinnaṃ tesāṃ vacanapaṭivacanavasena kathitagāthā
honti—

131. “Kusalañceva no rāja, atho rāja anāmayaṃ.
Atho uñchena yāpema, atho mūlaphalā bahū.

132. Atho ḍaṃsā makasā ca, appameva sarīsapā.
Vane vālamigākiṇṇe, himsā mayhaṃ na vijjati.

133. Bahūni vassapūgāni, assame sammataṃ idha.
Nābhijānāmi uppannaṃ, ābādhaṃ amanoramaṃ.

134. Svāgataṃ te mahārāja, atho te adurāgataṃ.
Issarosi anuppatto, yaṃ idhatthi pavedaya.

135. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsūmāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varaṃ varaṃ.

136. Idampi pāṇiyaṃ sītaṃ, ābhataṃ girigabbharā.
Tato piva mahārāja, sace tvaṃ abhikaṅkhasi.

137. Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnam, sabbassa agghiyaṃ kataṃ.

Nandassāpi nisāmetha, vacanam so pavakkhati.

138. Ajjhāvaramhā Nandassa, bhoto santikamāgatā.

Suṇātu bhavam vacanam, Nandassa parisāya cā”ti.

Imā yebhuyyena pākaṭasambandhāyeva, yaṃ panettha apākaṭaṃ, tadeva vakkhāma. **Pavedayāti** yaṃ imasmiṃ ṭhāne tava abhirucitaṃ atthi, taṃ no kathehīti vadati. **Khuddakappānīti** etāni nānārukkhaphalāni khuddakamadhupaṭibhāgāni madhurāni. **Varaṃ varanti** ito uttamuttamaṃ gahetvā bhuñja. **Girigabbharāti** Anotattato. **Sabbassa agghiyaṃ** yena mayaṃ āpucchitā, taṃ amhehi paṭiggahitaṃ nāma tumhehi ca dinnameva nāma, ettāvatā imassa janassa sabbassa agghiyaṃ tumhehi kataṃ. **Nandassāpi**ti amhākaṃ tāva sabbaṃ kataṃ, idāni pana Nandapaṇḍito kiñci vattukāmo, tassapi tāva vacanam suṇātha. **Ajjhāvaramhāti** mayaṃhi na aññena kammena āgatā, Nandassa pana parisā hutvā tumhākaṃ khamāpanatthāya āgatāti vadati. **Bhavanti** bhavam Soṇapaṇḍito suṇātu.

Evam vutte Nandapaṇḍito uṭṭhāyāsanā mātāpitaro ca bhātarañca vanditvā sakaparisāya saddhiṃ sallapanto āha—

139. “Parosataṃ jānapadā, mahāsālā ca brāhmaṇā.

Ime ca khattiyā sabbe, abhijātā yasassino.

Bhavañca rājā Manojō, anumaññantu me vaco.

140. Ye ca santi samītāro, yakkhāni idha massame.

Araññe bhūtabhabyāni, suṇantu vacanam mama.

141. Namō katvāna bhūtānaṃ, isiṃ vakkhāmi subbataṃ.

So tyāham dakkhiṇā bāhu, tava Kosiya sammato.

142. Pitaraṃ me janettiṃ ca, bhattukāmassa me sato.

Vīra puññaṃidaṃ ṭhānaṃ, mā maṃ Kosiya vāraya.

143. Sabbhi he'taṃ upaṇṇātaṃ, mametaṃ upanissaja.

Uṭṭhānapāricariyāya, dīgharattaṃ tayā kataṃ.

Mātāpitūsu puṇṇāni, mama lokadado bhava.

144. Tatheva santi manujā, dhamme dhammapadaṃ vidū.

Maggo saggassa lokassa, yathā jānāsi tvaṃ ise.

145. Uṭṭhānapāricariyāya, mātāpitūsukhāvaham.

Taṃ maṃ puṇṇā nivāreti, ariyamaggāvaro naro'ti.

Tattha **anumaṇṇantūti** anubujjhantu, sādhukaṃ sutvā paccakkhaṃ karontūti attho. **Samītāro**ti samāgatā. **Araññe bhūtabhabyānī**ti asmiṃ Himavantāraññe yāni bhūtāni ceva vuḍḍhimariyādappattāni bhabyāni ca taruṇadevatāni, tānipi sabbāni mama vacanaṃ suṇantūti attho. **“Namo katvānā”**ti idaṃ so parisāya saññaṃ datvā tasmiṃ vanasaṇḍe nibbattadevatānaṃ namakkāraṃ katvā āha. Tassattho—ajja bahūhi devatāhi mama bhātikassa dhammakathāsavanatthaṃ āgatāhi bhavitabbaṃ, ahaṃ¹ vo namakkāro, tumhepi mayhaṃ sahāyā hothāti. So devatānaṃ añjalim paggaheṭvā parisāṃ jānāpetvā **“isim vakkhāmi”**ti-ādimāha. Tattha **isinti** Soṇapaṇḍitaṃ sandhāya vadati. **Sammatoti** bhātaro nāma aṅgasamā honti, tasmā so te ahaṃ dakkhiṇā bāhūti sammato. Tena me khamituṃ arahathāti dīpeti.

Vīrāti vīriyavanta mahāparakkama. **Puṇṇamidaṃ ṭhānanti** idaṃ mātāpitu-upaṭṭhānaṃ nāma puṇṇaṃ saggasaṃvattanikakāraṇaṃ, taṃ karontaṃ maṃ mā vārayāti vadati. **Sabbhi he'tanti** etaṃ hi mātāpitu-upaṭṭhānaṃ nāma paṇḍitehi **upaṇṇātaṃ** upagantvā ṇātañceva vaṇṇitañca. **Mametaṃ upanissajāti** idaṃ tvaṃ mayhaṃ nissaja vissajjehi dehi. **Uṭṭhānapāricariyāyāti** uṭṭhānena ca pāricariyāya ca. **Katanti** dīgharattaṃ tayā kusalaṃ kataṃ. **Puṇṇānī**ti idāni ahaṃ mātāpitūsu puṇṇāni kattukāmo. **Mama lokadadoti** tassa mama tvaṃ saggalokadado hohi, ahañhi tesaṃ vattaṃ upaṭṭhānaṃ katvā devaloke aparimāṇaṃ yasaṃ labhissāmi, tassa me tvaṃ dāyako hohīti vadati.

1. Ayaṃ (Sī, Syā, I)

Tathevāti yathā tvaṃ jānāsi, tatheva aññepi manuḍā imissaṃ parisāyaṃ santi, te nānappakāre dhamme idaṃ jeṭṭhāpacāyikabhāvasaṅkhātāṃ dhammakotṭhāsaṃ vadanti. Kinti? **Maggo saggassa lokassā**ti. **Sukhāvahanti** uṭṭhānena ca pāricariyāya ca mātāpitūnaṃ sukhāvahaṃ. **Taṃ manti** taṃ maṃ evaṃ sammāpaṭipannampi¹ bhātā Soṇapaṇḍito tamhā puññā abhivāreti. **Ariyamaggāvaroti** so² evaṃ vārento ayaṃ naro mama piyadassanatāya ariyasaṅkhātassa vedalokassa maggāvaraṇo nāma hotīti.

Evaṃ Nandapaṇḍitena vutte mahāsatto “imassa tāva tumhehi vacanaṃ sutāṃ, idāni mamapi suṇāthā”ti sāvento āha—

146. “Suṇantu bhonto vacanaṃ, bhāturajjhāvarā mama.
Kulavaṃsaṃ mahārāja, porāṇaṃ parihāpayāṃ.
Adhammacārī jeṭṭhesu, nirayaṃ so’papajjati.

147. Ye ca dhammassa kusalā, porāṇassa disampati.
Cārīttena ca sampannā, na te gacchanti duggatim.

148. Mātā pitā ca bhātā ca, bhaginī ñāti bandhavā.
Sabbe jeṭṭhassa te bhārā, evaṃ jānāhi bhāradha.

149. Ādiyitvā garuṃ bhāraṃ, nāviko viya ussahe.
Dhammaṇca nappamajjāmi, jeṭṭho ca’smi rathesabhā”ti.

Tattha **bhāturajjhāvarā**ti mama bhātu parisā hutvā āgatā bhonto sabbepi rājāno mamapi tāva vacanaṃ suṇantu. **Parihāpayanti** parihāpento. **Dhammassā**ti jeṭṭhāpacāyanadhammassa paveṇīdhammassa. **Kusalā**ti chekā. **Cārīttena cāti** ācārasīlena sampannā. **Bhārā**ti sabbe ete jeṭṭhena vahitabbā paṭijaggitabbāti tassa bhārā nāma. **Nāviko viyā**ti yathā nāvāya garuṃ bhāraṃ ādiyitvā samuddamajjhe nāvaṃ sotthinā netuṃ nāviko ussaheti vāyamati, saha nāvāya sabbabhaṇḍaṇca jano ca tasseva bhāro hoti, tathā mameva sabbe ñātakā

1. Sammāpaṭijaggantampi (Sī, Syā)

2. Ariyamaggāvaroti ariyamaggassa āvaroti so (Sī, Syā) Ariyamaggāvaroti ariyamaggassa āvaro yo (Ka)

bhāroti, ahañca te ussahāmi paṭijaggitum sakkomi, tañca
 jeṭṭhāpacāyanadhammaṃ nappamajjāmi, na kevalañca etesaññeva,
 sakalassapi lokassa jeṭṭho ca asmi, tasmā ahameva saddhim Nandena
 paṭijaggitum yuttoti.

Taṃ sutvā sabbepi te rājāno attamanā hutvā “jeṭṭhabhātikassa kira
 avasesā bhārāti ajja amhehi ñātan”ti Nandapaṇḍitaṃ pahāya mahāsattaṃ
 sannissitā hutvā tassa thutim karontā dve gāthā abhāsimsu—

150. “Adhigamā tame ñāṇaṃ, jālaṃva jātavedato.

Evameva no bhavaṃ dhammaṃ, kosiyo pavidam̐sayi.

151. Yathā udayamādicco, vāsudevo pabhaṅkaro.

Pāṇīnaṃ pavidam̐seti, rūpaṃ kalyāṇapāpakam̐.

Evameva no bhavaṃ dhammaṃ, kosiyo pavidam̐sayī”ti.

Tattha **adhigamā**ti¹ mayaṃ ito pubbe
 jeṭṭhāpacāyanadhammapaṭicchāḍake tame vattamānā na jānāma, ajja
 jātavedato jālaṃva ñāṇaṃ adhigatā. **Evameva** noti yathā mahandhakāre
 pabbatamatthake jalito jātavedo samantā ālokaṃ pharanto rūpāni dasseti,
 tathā no bhavaṃ Kosiya gotto dhammaṃ pavidam̐sayīti attho. **Vāsudevoti**
 vasudevo vasujotano, dhanapakāsanoti² attho.

Iti mahāsatto ettakaṃ kālaṃ Nandapaṇḍitassa pāṭihāriyāni disvā tasmim̐
 pasannacitte te rājāno ñāṇabalena tasmim̐ pasādaṃ bhinditvā attano kathaṃ
 gāhāpetvā sabbeva attano mukhaṃ ullokite akāsi. Atha Nandapaṇḍito “bhātā
 me paṇḍito byatto dhammakathiko sabbepime rājāno bhinditvā attano
 pakkhe kari, ṭhapetvā imaṃ añño mayhaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, imameva
 yācissāmī”ti cintetvā gāthamāha—

152. “Evaṃ me yācamānassa, añjalim̐ nāvabujjhatha.

Tava baddhacaro³ hessaṃ, vuṭṭhito paricārako”ti.

1. Adhigatamhāti (Sī, Syā, I)

2. Dhammapakāsanoti (Sī, Syā, I)

3. Tavupaṭṭhacāro (Ka)

Tassattho—sace tumhe mama evaṃ yācamānassa khamāpanatthāya paggahitaṃ añjaliṃ nāvabujjhatha na paṭiggaṇhatha, tumheva mātāpitaro upaṭṭhahatha, ahaṃ pana tumhākaṃ baddhacaro¹ veyyāvaccakaro hessaṃ, rattindivaṃ analasabhāvena vuṭṭhito paricārako ahaṃ tumhe paṭijaggissāmīti.

Mahāsattassa pakatiyāpi Nandapaṇḍite doso vā veraṃ vā natthi, atithaddhaṃ vacanaṃ kathentassa panassa mānahāpanatthaṃ niggahavasena tathā katvā idāni vacanaṃ sutvā tuṭṭhacitto tasmiṃ pasādaṃ uppādetvā “idāni te khamāmi, mātāpitaro ca paṭijaggituṃ labhissasī”ti tassa guṇaṃ pakāsento āha—

153. “Addhā Nanda vijānāsi, saddhammaṃ sabbhi desitaṃ.
Ariyo ariyasamācāro, bālhaṃ tvaṃ mama ruccasi.

154. Bhavantaṃ vadāmi bhotiṇca, suṇātha vacanaṃ mama.
Nāyaṃ bhāro bhāramato², ahu mayhaṃ kudācanaṃ.

155. Taṃ maṃ upaṭṭhitaṃ santaṃ, mātāpitu sukhāvahaṃ.
Nando ajjhāvaraṃ katvā, upaṭṭhānāya yācati.

156. Yo ve icchatī kāmēna, santānaṃ brahmacārīnaṃ.
Nandaṃ vo varatha eko, kaṃ Nando upaṭṭhātū”ti.

Tattha **ariyoti** sundaro. **Ariyasamācāro**ti sundarasamācāropi jāto. **Bālhaṃ**ti idāni tvaṃ mama ativiya ruccasi. **Suṇāthā**ti ammatātā tumhe mama vacanaṃ suṇātha. **Nāyaṃ bhāro**ti ayaṃ tumhākaṃ paṭijaggaṇabhāro na kadāci mama bhāramato² ahu. **Taṃ maṃ**ti taṃ bhāroti amaññitvāva maṃ tumhe upaṭṭhitaṃ samānaṃ. **Upaṭṭhānāya yācati**ti tumhe upaṭṭhātuṃ maṃ yācati. **Yo ve icchatī**ti mayhañhi tvaṃ me mātaraṃ vā pitaraṃ vā upaṭṭhahāti vattuṃ na yuttaṃ, tumhākaṃ pana santānaṃ brahmacārīnaṃ yo eko icchatī, taṃ vadāmi kāmēna **Nandaṃ vo varatha**, taṃ mama kaniṭṭhaṃ Nandaṃ rocetha, tumhesu kaṃ esa upaṭṭhātu, ubhopi hi mayaṃ tumhākaṃ puttāyevāti.

1. Upaṭṭhacaro (Ka)

2. Bhāramatto (Si, I)

Athassa mātā āsanā vuṭṭhāya “tāta Soṇapaṇḍita cirappavuttho te kaniṭṭho, evaṃ cirāgatampi taṃ yācituṃ na visahāmi, mayaṇhi taṃ nissitā, idāni pana tayā anuññātā ahaṃ etaṃ brahmacāriṇaṃ bāhāhi upagūhitvā sīse upasiṅghāyituṃ labheyyan”ti imamatthaṃ pakāsentī gāthamāha—

157. “Tayā tāta anuññātā, Soṇa taṃ nissitā mayāṃ.

Upaghātuṃ labhe Nandaṃ, muddhani brahmacāriṇaṃ”ti.

Atha mahāsatto “tena hi amma anujānāmi, tvaṃ gaccha, puttaṃ Nandaṃ āliṅgitvā sīse ghāyitvā cumbitvā tava hadaye sokaṃ nibbāpehi”ti āha. Sā tassa santikaṃ gantvā Nandapaṇḍitaṃ parisamajjheyeva āliṅgitvā sīsaṃ ghāyitvā cumbitvā hadaye sokaṃ nibbāpetvā mahāsattena saddhiṃ sallapantī āha—

158. “Assatthasseva taruṇaṃ, pavāḷaṃ māluteritaṃ.

Cirassaṃ Nandaṃ disvāna, hadayaṃ me pavedhati.

159. Yadā suttāpi supine, Nandaṃ passāmi āgataṃ.

Udagga sumanā homi, Nando no āgato ayaṃ.

160. Yadā ca paṭibujjhitvā, Nandaṃ passāmi nā’gataṃ.

Bhiyyo āvatisī soko, domanassañcanappakaṃ.

161. Sāhaṃ ajja cirassampi, Nandaṃ passāmi āgataṃ.

Bhattucca mayhañca piyo, Nando no pāvisī gharaṃ.

162. Pitupi Nando Suppiyo, yaṃ Nando nappavase gharā.

Labhatū tāta Nando taṃ, maṃ Nando upatiṭṭhatū”ti.

Tattha **māluteritanti** yathā vātāhataṃ assatthassa pallavaṃ kampaṭi, evaṃ cirassaṃ Nandaṃ disvā ajja mama hadayaṃ kampaṭīti vadati. **Suttāti** tāta Soṇa yadāhaṃ suttāpi supine Nandaṃ āgataṃ passāmi, tadāpi udaggā homi. **Bhattuccāti** sāmikassa ca me mayhañca piyo. **Nando no pāvisī gharanti** tāta putto no Nando paṇṇasālaṃ pavisatu. **Yanti** yasmā pitupi suṭṭhu piyo, tasmā puna imamahā gharā na vippavaseyya.

Nando tanti tāta Nando yaṃ icchati, taṃ labhatu. **Maṃ Nandoti** tāta Soṇa tava pitaraṃ tvaṃ upaṭṭhaha, maṃ Nando upaṭṭhātu.

Mahāsatto “evaṃ hotū”ti mātu vacanaṃ sampaṭicchitvā “Nanda tayā jeṭṭhakakoṭṭhāso laddho, mātā nāma atiguṇakārikā, appamatto hutvā paṭijaggeyyāsī”ti ovaditvā mātu guṇaṃ pakāsento dve gāthā abhāsi—

163. “Anukampikā patiṭṭhā ca, pubbe rasadadī ca no.
Maggo saggassa lokassa, mātā taṃ varate ise.

164. Pubbe rasadadī gottī, mātā puññūpasamhitā.
Maggo saggassa lokassa, mātā taṃ varate ise”ti.

Tattha **anukampikā**ti muduhadayā. **Pubbe rasadadī**ti paṭhamameva attano khīrasaṅkhātassa rasassa dāyikā. **Mātā tanti** mama mātā maṃ na icchati, taṃ varati icchati¹. **Gottī**ti gopāyikā. **Puññūpasamhitā**ti puññūpanissitā puññadāyikā.

Evaṃ mahāsatto dvīhi gāthāhi mātu guṇaṃ kathetvā punāgantvā tassā āsane nisinnakāle “Nanda tvaṃ dukkarakārikaṃ mātaraṃ labhasi, ubhopi mayam mātaraṃ dukkhena samvaddhitā, taṃ idāni tvaṃ appamatto paṭijaggāhi, amadhurāni phalāphalāni mā khādāpehī”ti vatvā parisamajjheyeva mātu dukkarakārikataṃ pakāsento āha—

165. “Ākaṅkhamānā puttaphalaṃ, devatāya namassati.
Nakkhattāni ca pucchati, utusamvaccharāni ca.

166. Tassā utumhi nhātāya, hoti gabbhassa vakkamo.
Tena sā dohaḷinī hoti, suhadā tena vuccati.

167. Samvaccharaṃ vā ūnaṃ vā, pariharitvā vijāyati.
Tena sā janayantīti, janetti tena vuccati.

168. Thanakhīrena gītena, aṅgapāvuraṇena ca.
Rodantaṃ puttaṃ toseti, tosentī tena vuccati.

1. Mama mātā yaṃ icchati, taṃ varati (Ka)

169. Tato vātātape ghore, mamaṃ katvā udikkhati.
Dārakaṃ appajānantam, posentī tena vuccati.
170. Yañca mātudhanam hoti, yañca hoti pituddhanam.
Ubhayampetassa gopeti, api puttassa no siyā.
171. Evaṃ putta aduṃ putta, iti mātā vihaññati.
Pamattam paradāresu, nisīthe pattayobbane.
Sāyam puttam anāyantam, iti mātā vihaññati.
172. Evaṃ kicchā bhato poso, mātu aparicārako.
Mātari micchā caritvāna, nirayam sopapajjati.
173. Evaṃ kicchā bhato poso, pitu aparicārako.
Pitari micchā caritvāna, nirayam sopapajjati.
174. Dhanāpi dhanakāmānam, nassati iti me sutam.
Mātaram aparicaritvāna, kiccham vā so nigacchati.
175. Dhanāpi dhanakāmānam, nassati iti me sutam.
Pitaram aparicaritvāna, kiccham vā so nigacchati.
176. Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīlitaṃ.
Mātaram paricaritvāna, labbhametaṃ vijānato.
177. Ānando ca pamodo ca, sadā hasitakīlitaṃ.
Pitaram paricaritvāna, labbhametaṃ vijānato.
178. Dānañca piyavācā ca, atthacariyā ca yā idha.
Samānattatā ca dhammesu, tattha tattha yathāraham.
Ete kho saṅgahā loke, rathassāṇīva yāyato.
179. Ete ca saṅgahā nā'ssu, na mātā puttakāraṇā.
Labhetha mānam pūjam vā, pitā vā puttakāraṇā.
180. Yasmā ca saṅgahā ete, sammapekkhanti paṇḍitā.
Tasmā mahattam papponti, pāsamsā ca bhavanti te.

181. Brahmāti mātāpitāro, pubbācariyāti vuccare.

Āhuneyyā ca puttānaṃ, pajāya anukampakā.

182. Tasmā hi ne namasseyya, sakkareyya ca paṇḍito.

Annena atho pānena, vatthena sayanena ca.

Ucchādanena nhāpanena, pādānaṃ dhovanena ca.

183. Tāya naṃ pāricariyāya, mātāpitūsu paṇḍitā.

Idheva naṃ pasaṃsanti, pecca sagge pamodati¹ti.

Tattha **puttaphalanti** puttasaṅkhātānaṃ phalaṃ. **Devatāya namassatīti** “putto me uppajjati”ti devatāya namakkāraṃ karoti āyācati. **Pucchatīti** “katarena nakkhattena jāto putto dīghāyuko hoti, katarena appāyuko”ti evaṃ nakkhattāni ca pucchati. **Utusamvaccharāni cāti** “channaṃ utūnaṃ katarasmim utumhi jāto dīghāyuko hoti, katarasmim utumhi appāyuko, kativassāya vā mātuyā jāto putto dīghāyuko hoti, kativassāya appāyuko”ti evaṃ utusamvaccharāni ca pucchati. **Utumhi nhātāyāti**¹ pupphe uppanne utumhi² nhātāya. **Vokkamoti** tiṇṇaṃ sannipātā gabbhāvakkanti hoti, kucchiyaṃ gabbho patiṭṭhāti. **Tenāti** tena gabbhena sā dohaḷinī hoti. **Tenāti** tadā tassā kucchimhi nibbattapajāya sineho uppajjati, tena kāraṇena “suhadā”ti vuccati. **Tenāti** tena kāraṇena sā “janayanti”ti ca “janetthi”ti ca vuccati.

Aṅgapāvuraṇena cāti thanantare nipajjāpetvā sarīrasamphassaṃ pharāpentī aṅgasaṅkhāteneva pāvuraṇena. **Tosentīti** saññāpentī hāsentī.

Mamaṃ katvā udikkhatiti “puttassa me upari vāto paharati, ātapo pharati”ti evaṃ mamaṅkāraṃ katvā siniddhena hadayena udikkhati.

Ubhayampetassāti ubhayampi etaṃ dhaṇaṃ etassa puttassa atthāya aññesaṃ adassetvā sārāgabbhādīsu mātā gopeti. **Evaṃ putta aduṃ puttāti** “andhabāla putta evaṃ rājakulādīsu appamatto hohi, aduṃca kammaṃ mā karohi”ti sikkhāpentī iti mātā vihaññati kilamati.

1. Utusinhātāyāti (Sī, I), utusi nhātāyāti (Syā)

2. Pubbe uppanna-utumhi (Ka)

Pattayobbaneti putte pattayobbane taṃ puttāṃ nisīthe parādāresu pamattaṃ sāyaṃ anāgacchantāṃ ñatvā assupuṇṇehi nettehi maggaṃ olokeṇti vihaññati kilamati.

Kicchā bhatoti kicchena bhato paṭijaggito. **Micchā caritvānāti** mātaraṃ apaṭijaggitvā. **Dhanāpīti** dhanampi, ayameva vā pāṭho. Idaṃ vuttaṃ hoti— dhanakāmānaṃ uppannaṃ dhanampi mātaraṃ apaṭijaggantānaṃ nassatīti me sutanti. **Kicchāṃ vā soti** iti dhanāṃ vā tassa nassati, dukkhaṃ vā so puriso nigacchati. **Labbhametanti** etaṃ idhaloke ca paraloke ca Ānandādisukhaṃ mātaraṃ paricaritvā vijānato paṇḍitassa labbhaṃ, sakkā laddhuṃ tādisenāti attho.

Dānañcāti mātāpitūnaṃ dānaṃ dātabbaṃ, piyavacanaṃ bhaṇitabbaṃ, uppannakiccasāadhanavasena attho caritabbo. **Dhammesūti** jeṭṭhāpacāyanadhammesu tattha tattha parisamajjhe vā rahogatānaṃ vā abhivādanādivasena samānattatā kātabbā, na raho abhivādanādīni katvā parisati na kātabbāni, sabbattha samāneneva bhavitabbaṃ. **Ete ca saṅgahā nā'ssūti** sace ete cattāro saṅgahā na bhavēyyuṃ. **Sammapekkhantīti** sammā nayena kāraṇena pekkhanti. **Mahattanti** seṭṭhattaṃ. **Brahmāti** puttānaṃ brahmasamā uttamā seṭṭhā. **Pubbācariyāti** paṭhamācariyā. **Āhuneyyāti** āhunapaṭiggāhakā yassa kassaci sakkārassa anucchavikā. **Annena athoti** annena ceva atho pānena ca. **Peccāti** kālakiriyāya pariyosāne ito gantvā sagge pamodatīti.

Evam mahāsatto Sineruṃ pavaṭṭento viya dhammadesanaṃ niṭṭhāpesi. Taṃ sutvā sabbepi te rājāno balakāyā ca pasīdiṃsu. Atha ne pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā “dānādīsu appamattā hothā”ti ovaditvā uyyojesi. Sabbepi dhammena rajjaṃ kāretvā āyupariyosāne devanagaraṃ pūrayiṃsu. Soṇapaṇḍitanandapaṇḍitāpi yāvatāyukaṃ mātāpitāro paricaritvā brahmalokaparāyaṇā ahesuṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakam samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mātāpitāro mahārājakulāni ahesuṃ, Nandapaṇḍito

Ānando, Manojarājā Sāriputto, Ekasatarājāno asītimahātherā ceva
aññataratherā ca, catuvīsati akkhobhaṇiyo Buddhaparisā, Soṇapaṇḍito pana
ahameva ahosinti.

Soṇanandajātakavaṇṇanā dutiyā.

Jātakuddānaṃ

Atha sattatimamhi nipātavare,
Sabhāvantu Kusāvatirājavaro.
Atha Soṇasunandavaro ca puna,
Abhivāsitasattatimamhi suteti.

Sattatinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

21. Asītinipāta

1. Cūlahamsajātakavaṇṇanā (533)

Sumukhāti idaṃ Satthā Veḷuvane viharanto āyasmato Ānandassa jīvitapariccāgaṃ ārabba kathesi. Devadattena hi Tathāgataṃ jīvītā voropetuṃ payojitesu dhanuggahesu sabbapaṭhamam pesitena āgantvā “nāhaṃ bhante sakkomi taṃ Bhagavantaṃ jīvītā voropetuṃ, mahiddhiko so Bhagavā mahānubhāvo”ti vutte Devadatto “alaṃ āvuso mā tvaṃ samaṇaṃ Gotamaṃ jīvītā voropehi, ahameva samaṇaṃ Gotamaṃ jīvītā voropessāmi”ti vatvā Tathāgate Gijjhakūṭapabbatassa pacchimachāyāya caṅkamante sayam gijjhakūṭaṃ pabbataṃ abhiruhitvā yantavegena mahatiṃ silaṃ pavijjhi “imāya silāya samaṇaṃ Gotamaṃ jīvītā voropessāmi”ti. Tadā dve pabbatakūṭā samāgantvā taṃ silaṃ sampaṭicchimsu. Tato papaṭikā uppatitvā Bhagavato pādaṃ paharitvā ruhiraṃ uppādesi, balavavedanā pavattiṃsu. Jīvako Tathāgatassa pādaṃ satthakena phāletvā duṭṭhalohitaṃ vamevā¹ pūtimaṃsaṃ apantvā dhovitvā bhesajjaṃ ālimpitvā nirogamakāsi. Satthā purimasadisameva bhikkhusaṃghaparivuto mahatiyā Buddhalīlāya vicari.

Atha naṃ disvā Devadatto cintesi “samaṇassa Gotamassa rūpasobhaggappattaṃ sarīraṃ disvā koci manussabhūto upasaṅkamituṃ na sakkoti, rañño kho pana Nāḷāgiri nāma hatthī caṇḍo pharuso manussaghātaḥ Buddhadhammasaṃghaguṇe na jānāti, so taṃ jīvitaṃ khayam pāpessati”ti. So gantvā rañño tamatthaṃ ārocesi. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchitvā hatthācariyaṃ pakkosāpetvā “samma sve Nāḷāgiriṃ mattaṃ katvā pātova samaṇena Gotamena paṭipannavīthiyaṃ vissajjehi”ti āha. Devadattopi naṃ “aṇṇesu divasesu hatthī kittakaṃ suraṃ pivati”ti pucchitvā “attha ghaṭe bhante”ti vutte “tena hi sve tvaṃ taṃ soḷasa

1. Mocetvā (Sī, Syā), vāmetvā (I)

ghaṭe pāyevā samaṇena Gotamena paṭipannavīthiyaṃ abhimukhaṃ kareyyāsi”ti āha. So “sādhū”ti sampaṭicchī. Rājā nagare bherim carāpesi “sve Nālāgirim mattaṃ katvā nagare vissajjessati, nāgarā pātova sabbakiccāni katvā antaravīthim mā paṭipajjimsū”ti. Devadattopi rājanivesanā oruyha hatthisālaṃ gantvā hatthigopake āmantetvā “mayaṃ bhaṇe uccaṭṭhāniyaṃ nīcaṭṭhāne; nīcaṭṭhāniyaṃ vā uccaṭṭhāne kātuṃ samatthā, sace vo yasena attho, sve pātova Nālāgirim tikhiṇasurāya soḷasa ghaṭe pāyevā samaṇassa Gotamassa āgamanavelāya tuttomarehi¹ vijjhivā kujjhāpetvā hatthisālaṃ bhindāpetvā samaṇena Gotamena paṭipannavīthiyaṃ abhimukhaṃ katvā samaṇaṃ Gotamaṃ jīvitakkhayaṃ pāpethā”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchimsu.

Sā pavatti sakalanagare vitthārikā ahoṣi.

Buddhadhammasaṃghamaṃ upāsakā taṃ sutvā Satthāraṃ upasaṅkamitvā “bhante Devadatto rañña saddhim ekato hutvā sve tumhehi paṭipannavīthiyaṃ Nālāgirim vissajjāpessati, sve piṇḍāya apavisitvā idheva hotha, mayaṃ vihareyeva Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa bhikkhaṃ dassāma”ti vadimsu. Satthāpi “sve piṇḍāya na pavissāmi”ti avatvā “ahaṃ sve Nālāgirim dametvā pāṭihāriyaṃ katvā titthiye madditvā Rājagahe piṇḍāya acaritvā bhikkhusaṃghaparivuto nāgarā nikkhamitvā Veluvanameva āgamissāmi, Rājagahavāsini bahūni bhattabhājanāni gahetvā Veluvanameva āgamissanti, sve vihareyeva bhattaggaṃ bhavissati”ti iminā kāraṇena tesaṃ adhivāsesi. Te Tathāgatassa adhivāsaṇaṃ viditvā bhattabhājanāni āharitvā “vihareyeva dānaṃ dassāma”ti pakkamimsu.

Satthāpi paṭhamayāme dhammaṃ desetvā majjhimayāme devatānaṃ pañhaṃ vissajjetvā pacchimayāmassa paṭhamakoṭṭhāse sīhaseyyaṃ kappetvā dutiyakoṭṭhāse phalasamāpattiyā vītināmetvā tatiyakoṭṭhāse mahākaruṇāsamāpattim samāpajjitvā vuṭṭhāya bodhaneyyabandhave olokento Nālāgiriḍaṃ caturāsītiyā paṇasahassānaṃ dhammābhisamayaṃ disvā vibhātāya rattiyaṃ katasarīrapaṭijaggano hutvā āyasmantaṃ Ānandaṃ

1. Kuntapatodehi (Ka)

āmantetvā “Ānanda ajja Rājagahaparivattakesu kaṭṭhārasasu mahāvihāresu sabbesampi bhikkhūnaṃ mayāsaddhiṃ Rājagahaṃ pavisitum ārocehi”ti āha. Thero tathā akāsi. Sabbepi bhikkhū Veḷuvane sannipatiṃsu. Satthā mahābhikkhusaṃghaparivuto Rājagahaṃ pāvisi. Atha hatthimeṇḍā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjiṃsu, mahanto samāgamo ahosi. Saddhāsampannā manussā “ajja kira Buddhanāgassa tiracchānanāgena saṅgāmo bhavissati, anūpamāya Buddhalīlāya Nālāgiriḍamanāṃ passissāmā”ti pāsādahammiyagehacchadanādīni abhiruhitvā aṭṭhaṃsu. Asaddhā pana micchādiṭṭhikā “ayaṃ Nālāgiri caṇḍo pharuso manussaghātaḥko Buddhādīnaṃ guṇaṃ na jānāti, so ajja samaṇassa Gotamassa suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ viddhaṃsetvā jīvitakkhayaṃ pāpessati, ajja paccāmittassa piṭṭhiṃ passissāmā”ti pāsādādīsu aṭṭhaṃsu.

Hatthipi Bhagavantaṃ āgacchantāṃ disvā manusse tāsento gehāni viddhiṃsento sakaṭāni saṃcuṇṇento soṇḍaṃ ussāpetvā paḥaṭṭhakaṇṇavālo pabbato viya ajjhottharanto yena Bhagavā tenābhidhāvi. Taṃ āgacchantāṃ disvā bhikkhū Bhagavantaṃ etadavocum “ayaṃ bhante Nālāgiri caṇḍo pharuso manussaghātaḥko imaṃ racchaṃ paṭipanno, na kho paṇāyaṃ Buddhādiguṇaṃ jānāti, paṭikkamatu bhante Bhagavā, paṭikkamatu Sugato”ti. Mā bhikkhave bhāyittha, paṭibalo ahaṃ Nālāgiriṃ dametunti. Athāyasmā Sāriputto Satthāraṃ yāci “bhante pitu uppannakiccaṃ nāma jeṭṭhaputtassa bhāro, ahameva taṃ damemi”ti. Atha naṃ Satthā “Sāriputta Buddhabalaṃ nāma aññaṃ, sāvakaḥcalaṃ aññaṃ, tiṭṭha “tvaṃ”ti paṭibāhi. Evaṃ yebhuyyena asīti mahātherā yāciṃsu. Satthā sabbepi paṭibāhi. Atha āyasmā Ānando Satthari balavasinehena adhivāsetum asakkonto “ayaṃ hatthi paṭhamāṃ maṃ māretū”ti Tathāgatassatthāya jīvitaṃ pariccajitvā gantvā Satthu purato aṭṭhāsi. Atha naṃ Satthā “apehi Ānanda, mā me purato aṭṭhāsi”ti āha. “Bhante ayaṃ hatthi caṇḍo pharuso manussaghātaḥko kappuṭṭhānaggisadiso paṭhamāṃ maṃ māretvā pacchā tumhākaṃ santikaṃ āgacchatū”ti thero avaca. Yāvatatiyaṃ vuccamānopi tatheva aṭṭhāsi na paṭikkami. Atha naṃ Bhagavā iddhibalena paṭikkamāpetvā bhikkhūnaṃ antare ṭhapesi.

Tasmiṃ khaṇe ekā itthī Nāḷāgiriṃ disvā maraṇabhayaabhītā palāyamānā aṅkena gahitaṃ dāraṃ hatthino ca Tathāgatassa ca antare chaḍḍetvā palāyi. Hatthī taṃ anubandhitvā nivattitvā dārakassa santikaṃ agamāsi. Tadā dārako mahāravaṃ ravi. Satthā Nāḷāgiriṃ odissakamettāya pharitvā sumadhuraṃ brahmassaraṃ nicchāretvā “ambho Nāḷāgiri taṃ soḷasa surāghaṭe pāyetvā mattaṃ karontā na ‘aṇṇaṃ gaṇhissatī’ti karimṃsu, ‘maṃ gaṇhissatī’ti pana karimṃsu, mā akāraṇena jaṅghāyo kilamento vicari, ito ehi”ti pakkosi. So Satthu vacanaṃ sutvā akkhini ummiletvā Bhagavato rūpasiriṃ oloketvā paṭiladdhasaṃvego Buddhatejēna pacchinnasurāmado soṇḍaṃ olambento kaṇṇe cālento āgantvā Tathāgatassa pādesu pati. Atha naṃ Satthā “Nāḷāgiri tvaṃ tiracchānahatthī, ahaṃ Buddhavāraṇo, ito paṭṭhāya mā caṇḍo pharuso manussaghātaḥ bhava, sabbasattesu mettacittaṃ paṭilabhā”ti vatvā dakkhiṇahatthaṃ pasāretvā kumbhe parāmasitvā—

“Mā kuṇjara nāgamāsado,
 Dukkho hi kuṇjara nāgamāsado.
 Na hi nāgahatassa kuṇjara,
 Sugati hoti ito paraṃ yato.
 Mā ca mado mā ca pamādo,
 Na hi pamattā sugatiṃ vajanti te.
 Tvaṇṇeva tathā karissasi,
 Yena tvaṃ sugatiṃ gamissasi”ti¹—

dhammaṃ desesi.

Tassa sakalasarīraṃ pītiyā nirantaraṃ phuṭaṃ ahosi. Sace kira tiracchānagato nābhavissā, sotāpattiphalaṃ adhigamissā. Manussā taṃ pāṭihāriyaṃ disvā unnadimṃsu apphoṭimṃsu, saṇjātasomanassā nānābharaṇāni khipimṃsu, tāni hatthissa sarīraṃ paṭicchādayimṃsu. Tato paṭṭhāya Nāḷāgiri Dhanapālako nāma jāto. Tasmiṃ kho pana Dhanapālakasamāgame caturāsīti pāṇasahassāni amataṃ pivimṃsu. Satthā Dhanapālakaṃ

1. Vi 4. 357 piṭṭhe.

pañcasu sīlesu patiṭṭhāpesi. So soṇḍāya Bhagavato pāde paṃsūni gahetvā upari muddhani ākiritvā paṭikuṭitova paṭikkamitvā dassanūpacāre ṭhito Dasabalaṃ vanditvā nivattitvā hatthisālaṃ pāvīsi. Tato paṭṭhāya dantasudanto¹ hutvā na kañci viheṭheti. Satthā nipphannamanoratho “yehi yaṃ dhanāṃ khittāṃ, tesaññeva taṃ hotū”ti adhiṭṭhāya “ajja mayā mahantaṃ pāṭihāriyaṃ kataṃ, imasmiṃ nagare piṇḍāya caraṇaṃ appaṭirūpan”ti titthiye madditvā bhikkhusaṃghaparivuto jayappatto viya khattiyo nagarā nikkhamitvā Veḷuvanameva gato. Nagaravāsino bahū annapānakhādānīyaṃ ādāya vihāraṃ gantvā mahādānaṃ pavattayimāsu.

Taṃ divasaṃ sāyanhasamaye dhammasabhaṃ pūretvā sannisinnā bhikkhū kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “āvuso āyasmatā Ānandena Tathāgatassatthāya attano jīvitāṃ pariccajantena dukkaraṃ kataṃ, Nāḷāgirim disvā Satthārā tikkhattuṃ paṭibāhiyamānopi nāpagato, aho dukkarakārako āvuso āyasmā Ānando”ti. Satthā “Ānandassa guṇakathā pavattati, gantabbaṃ mayā etthā”ti Gandhakuṭito nikkhamitvā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “na bhikkhave idāneva, pubbepi Ānando tiracchānayaniyaṃ nibbattopi mamatthāya jīvitāṃ pariccajiyeṇvā”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Mahimsakaraṭṭhe Sāgalanagare Sāgalo² nāma rājā dhammena rajjaṃ kāresi. Tadaṃ nagarato avidūre ekasmiṃ Nesādagāmake aññataro nesādo pāschi sakuṇe bandhitvā nagare vikkiṇanto jīvikaṃ kappesi. Nagarato ca avidūre āvaṭṭato dvādasayojano mānusiyo nāma padumasaro ahosi pañcavaṇṇapadumasañchanno. Tattha nānappakāro sakuṇasaṅgho otari. So nesādo tattha aniyāmena pāse oḍḍesi. Tasmīṃ kāle Dhataratṭho haṃsarājā channavutihaṃsa sahaṃsaparivāro Cittakūṭapabbate suvaṇṇaguhāyaṃ vasati, Sumukho nāmassa senāpati ahosi. Athekadivasaṃ tato³ haṃsayūthā katipayā Suvaṇṇahaṃsā mānusiyaṃ saraṃ gantvā pahūtagocare tasmīṃ yathāsukhaṃ vicaritvā suhitā Cittakūṭaṃ āgantvā Dhataratṭhassa ārocesuṃ “mahārāja

1. Danto sudanto (Sī, I)

2. Sakulanagare sakulo (Sī, I)

3. Daharadahaṛā (Ka)

manussapathe mānusiyo nāma padumasaro sampannagocarō tattha gocaraṃ gaṇhituṃ gacchamā”ti. So “manussapatho nāma sāsaṅko sappatibhayo, mā vo ruccitthā”ti paṭikkhipitvāpi tehi punappunaṃ vuccamāno “sace tumhākaṃ ruccati, gacchāmā”ti saparivāro taṃ saraṃ agamāsi. So ākāsa otaranto pādaṃ pāse pavesentoyeva otari. Athassa pāso pādaṃ ayapaṭṭakena kaḍḍhanto¹ viya ābandhitvā gaṇhi. Athassa “chindissāmi nan”ti ākaḍḍhantassa paṭhamavāre cammaṃ chijji, dutiyavāre maṃsaṃ chijji, tatiyavāre nhāru chijji, pāso aṭṭhiṃ āhacca aṭṭhāsi, lohitaṃ pagghari², balavavedanā pavattiṃsu.

So cintesi “sacāhaṃ baddharavaṃ ravissāmi, ñātakā me utrastā hutvā gocaraṃ aggaṇhitvā chātajjhataṃ palāyantaṃ dubbalatāya mahāsamudde patissanti”ti. So vedanaṃ adhivāsetvā ñātinaṃ yāvadatthaṃ caritvā³ haṃsaṇaṃ kīḷanakāle mahantena saddena baddharavaṃ ravi. Taṃ sutvā te haṃsā maraṇabhayaatajjitā vaggavaggā hutvā Cittakūṭābhimukhā pakkamiṃsu. Tesu pakkantesu Sumukho haṃsasenaṇapati “kacci nu kho idaṃ bhayaṃ mahārājassa uppannaṃ, jānissāmi nan”ti vegena pakkhanditvā purato gacchantassa haṃsagaṇassa antare mahāsattaṃ adisvā majjhimahaṃsagaṇaṃ vicini, tatthapi adisvā pacchimahaṃsagaṇaṃ vicini, tatthapi adisvā “nissaṃsayāṃ tassevedaṃ bhayaṃ uppannaṃ”ti nivattitvā āgacchanto mahāsattaṃ pāse baddhaṃ lohitaṃ dukkhāturaṃ paṇkapiṭṭhe nipannaṃ disvā “mā bhāyi mahārāja, ahaṃ mama jīvitaṃ pariccajitvā tumhe pāsato mocessāmi”ti vadanto otarivā mahāsattaṃ assāsento va paṇkapiṭṭhe nisīdi. Atha naṃ vīmaṃsanto mahāsatto paṭhamāṃ gāthamāha—

1. “Sumukha anupacinantā, pakkamanti vihaṅgamā.

Gaccha tuvampi mā kaṅkhi, natthi baddhe sahāyatā”ti.

Tattha **anupacinantā**ti sinehena ālayavasena anolokentā. **Pakkamantī**ti ete channavuti haṃsasahassā ñātivihāṅgamā maṃ chaḍḍetvā gacchanti, tvampi gaccha, mā idha vāsaṃ ākaṅkhi, evaṃ hi pāsena baddhe mayi sahāyatā nāma natthi, na hi te ahaṃ idāni kiñci sahāyakiccaṃ

1. Bandhanto (Si), ghaṭṭento (Syā) 2. Paggharati (Syā), gaḷi (Ka) 3. Khādetvā (Ka)

kātuṃ sakkhissāmi, kiṃ te mayā nirūpakārena, papañcam akatvā gacchevāti vadati.

Ito param—

2. “Gacche vāham na vā gacche, na tena amaro siyam.
Sukhitam taṃ upāsivā, dukkhitam taṃ katham jahe.
3. Maraṇam vā tayā saddhim, jīvitam vā tayā vinā.
Tadeva maraṇam seyyo, yañce jīve tayā vinā.
4. Nesa dhammo mahārāja, yaṃ taṃ evam gataṃ jahe.
Yā gati tuyham sā mayham, ruccate vihagādhipa.
5. Kā nu pāsena baddhassa, gati aññā mahānasā.
Sā katham cetayānassa, muttassa tava ruccati.
6. Kam vā tvam passase attham, mama tuyhañca pakkhima.
Ñātinam vā’vasiṭṭhānam, ubhinnaṃ jīvitakkhaye.
7. Yam na kañcanadepiñcha, andhena tamasā gataṃ.
Tādise sañcajam paṇam, ka’mattha’mabhi jotaye.
8. Katham nu patataṃ seṭṭha, dhamme attham na bujjhasi.
Dhammo apacito santo, attham dasseti paṇinam.
9. Soham dhammam apekkhāno, dhammā ca’ttham samuṭṭhitam.
Bhattiñca tayi sampassam, nāvakañkhāmi jīvitam.
10. Addhā eso sataṃ dhammo, yo mitto mittamāpade.
Na caje jīvitassāpi, hetudhammamanussaram.
11. Svāyam dhammo ca te ciṇṇo, bhatti ca viditā mayi.
Kāmaṃ karassu mayhetam, gacchevā’numato mayā.
12. Api tvevam gate kāle, yaṃ khaṇḍam¹ ñātinam mayā.
Tayā taṃ buddhisampannam, assa paramasaṃvutam.

1. Baddham (Sī), bandham (I)

13. Iccevaṃ mantayantānaṃ, ariyānaṃ ariyavuttinaṃ.
Paccadissatha nesādo, āturāna ‘miva’ntako.
14. Te sattumabhisañcikkha, dīgharattaṃ hitā dijā.
Tuṇhīmāsitttha ubhayo, na sañcalesu’ māsanā.
15. Dhataṛaṭṭhe ca disvāna, samuḍḍente tato tato.
Abhikkhamatha vegena, dijasattu dijādhipe.
16. So ca vegena’bhikkamma, āsajja parame dije.
Paccakamitttha nesādo, baddhā iti vicintayaṃ.
17. Ekaṃva baddhamāsīnaṃ, abaddhañca punāparaṃ.
Āsajja baddhamāsīnaṃ, pekkhamānamadīnavaṃ.
18. Tato so vimatoyeva, paṇḍare ajjhabhāsatha.
Pavaḍḍhakāye āsīne, dijasamghagaṇādhipe.
19. Yaṃ nu pāsena mahatā, baddho na kurute disaṃ.
Atha kasmā abaddho tvaṃ, balī pakkhi na gacchasi.
20. Kiṃ nu tyā’yaṃ dijo hoti, mutto baddhaṃ upāsasi.
Ohāya sakuṇā yanti, kiṃ eko avahīyasi.
21. Rājā me so dijāmitta, sakhā pāṇasamo ca me.
Neva naṃ vijahissāmi, yāva kālassa pariyāyaṃ.
22. Kathaṃ panāyaṃ vihaṅgo, nāddasa pāsamoḍḍitaṃ.
Padaṃ he’taṃ mahantānaṃ, boddhu’marahanti āpadaṃ.
23. Yadā parābhavo hoti, poso jīvitasāṅkhaye.
Atha jālaṅca pāsaṅca, āsajjāpi na bujjhati.
24. Api tveva mahāpañña, pāsā bahuvidhā tatā.
Guyhamāsajja bajjhanti, athevaṃ jīvitakkhaye”ti—
imāsaṃ gāthānaṃ sambandho Pāḷinayeneva¹ veditabbo.

1. Pāḷivaseneva (Sī, I)

Tattha **gacche vāti** mahārāja ahaṃ ito gaccheyyaṃ vā na vā, nāhaṃ tena gamanena vā agamanena vā amaro siyaṃ, ahañhi ito gatopi agatopi maraṇato amuttova, ito pubbe pana sukhitaṃ taṃ upāsitvā idāni dukkhitaṃ taṃ kathaṃ jaheyyanti vadati. **Maraṇaṃ vāti** mama agacchantaṃ vā tayā saddhiṃ maraṇaṃ bhavēyya, gacchantaṃ vā tayā vinā jīvitaṃ. Tesu dvīsu yaṃ tayā saddhiṃ maraṇaṃ, tadeva me varaṃ, yaṃ tayā vinā jīveyyaṃ, na me taṃ varanti attho. **Ruccateti** yā tava gati nipphatti, sāva mayhaṃ ruccati. **Sā kathanti** samma sumukha mama tāva daḥhena vālapāseṇa baddhassa parahatthaṃ gatassa sā gati ruccatu, tava pana **cetayānassa** sacetanassa paññavato muttassa kathaṃ ruccati.

Pakkhimāti pakkhasampanna. **Ubhinnanti** amhākaṃ dvinnāṃ jīvitakkhaye sati tvaṃ mama vā tava vā avasiṭṭhañātinaṃ vā kaṃ atthaṃ passasi. **Yaṃ nāti** ettha **nakāro** upamāne. **Kañcanadepiñchāti** kañcanadvepiñcha, ayameva vā pāṭho, kañcanasadiṣa-ubhayapakkhāti attho. **Tamasāti** tamasi. **Gatanti** kataṃ, ayameva vā pāṭho. Purimassa **na-kārassa** iminā sambandho, “na katan”¹ ti kataṃ viyāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—taya pāṇaṃ cajanātepi acajanātepi mama jīvitassa abhāvā yaṃ tava pāṇasañcajanaṃ, taṃ andhena tamasi kataṃ viya kiñcideva rūpakammaṃ apaccakkhaguṇaṃ, tādise tava apaccakkhaguṇe pāṇasañcajane tvaṃ pāṇaṃ sañcajanto kamatthaṃ joteyyāsīti.

Dhammo apacito santoti dhammo pūjito mānito samāno. **Atthaṃ dassetīti** vuddhiṃ dasseti. **Apekkhānoti** apekkhanto. **Dhammā ca’tthanti** dhammato ca atthaṃ samuṭṭhitaṃ passanto. **Bhattinti** sinehaṃ. **Sataṃ dhammoti** paṇḍitānaṃ sabhāvo. **Yo mittoti** yo mitto āpadāsu mittāṃ na caje, tassa acajanāssa mittassa esa sabhāvo nāma addhā sataṃ dhammo. **Viditāti** pākaṭā jātā. **Kāmaṃ karassūti** etaṃ mama kāmaṃ mayā icchitaṃ mama vacanaṃ karassu. **Api tvevaṃ gate kāleti** api tu evaṃ gate kāle mayi imasmiṃ ṭhāne pāseṇa baddhe. **Paramasaṃvutanti** paramaparipuṇṇaṃ².

Icevaṃ mantayantānanti “gaccha, na gacchāmi”³ ti evaṃ kathentānaṃ. **Ariyānanti** ācāra-ariyānaṃ. **Paccadissathāti** kāsāyāni nivāsetvā rattamālāṃ

1. Na gatanti (Ka)

2. Paramapaṭicchannaṃ (Sī, Syā)

piḷandhitvā muggaram ādāya āgacchanto adissatha. **Āturānanti** gilānānaṃ maccu viya. **Abhisañcikkhāti** bhikkhave te ubhopi sattum āyantaṃ passitvā. **Hitāti** dīgharattaṃ aññamaññassa hitā muducittā. **Na sañcalesu'māsanāti** āsanato na calimsu, yathānisinnāva ahesum. Sumukho pana “ayaṃ nesādo āgantvā paharanto maṃ paṭhamam paharatū”ti cintetvā mahāsattaṃ pacchato katvā nisīdi.

Dhataratṭheti haṃse. **Samuḍḍenteti** maraṇabhayena ito cito ca uppatante disvā. **Āsajjāti** itare dve jane upagantvā. **Paccakamitthāti** “baddhā, na baddhā”ti cinto upadhārento akamittha, vegaṃ hāpetvā saṇikaṃ agamāsi. **Āsajja baddhamāsīnanti** baddham mahāsattaṃ upagantvā nisinnaṃ Sumukhaṃ. **Adīnavanti** adīnavameva hutvā mahāsattaṃ olokentaṃ disvā. **Vimatoti** kiṃ nu kho abaddho baddhassa santike nisinno, kāraṇaṃ pucchissāmīti vimatijāto hutvāti attho. **Paṇḍareti** haṃse, atha vā parisuddhe nimmale, sampahaṭṭhakañcanaṇṇeti attho. **Pavaḍḍhakāyeti** vaḍḍhitakāye mahāsarīre. **Yaṃ nūti** yaṃ tāva eso mahāpāsena baddho. **Na kurute disanti** palāyanatthāya ekaṃ disaṃ na bhajati, taṃ yuttanti adhippāyo. **Balīti** balasampanno hutvāpi. **Pakkhīti** taṃ ālapati. **Ohāyāti** chaḍḍetvā. **Yantīti** sesasakuṇā gacchanti. **Avahīyasīti** ohīyasi.

Dijāmittāti dijānaṃ amitta. **Yāva kālassa pariyāyanti** yāva maraṇassa vāro āgacchati. **Kathaṃ panāyanti** tvaṃ rājā me soti vadasi, rājāno ca nāma paṇḍitā honti, itipi¹ paṇḍito samāno kena kāraṇena oḍḍitaṃ pāsāṃ na addasa. **Paḍaṃ hetanti** yasamahattaṃ vā ñāṇamahattaṃ vā pattānaṃ attano āpadabujjhaṇaṃ nāma paḍaṃ kāraṇaṃ, tasmā te āpaḍaṃ boddhumarahanti. **Parābhavoti** avaḍḍhi. **Āsajjāpīti** upagantvāpi na bujjhati. **Tatāti** vitatā² oḍḍitā. **Guyhamāsajjāti** tesu pāsesu yo gulho paṭicchanno pāso, taṃ āsajja bajjhanti. **Athevanti** atha evaṃ jīvitakkhaye bajjhantevāti attho.

1. Idhāpi (Ka)

2. Katāti vikatā (Ka)

Iti naṃ so kathāsallāpena muduhadayaṃ katvā mahāsattassa jīvitam
yācanto gāthamāha—

25. “Api nā’yaṃ tayā saddhiṃ, saṃvāsassa¹ sukhudrayo.
Api no anumaññāsī, api no jīvitam dade”ti.

Tattha **apinā’yanti** api nu ayaṃ. **Sukhudrayoti** sukhaphalo. **Api no anumaññāsī**ti Cittakūṭaṃ gantvā ñātake passituṃ tvaṃ api no anujāneyyāsī. **Api no jīvitam dade**ti api no imāya kathāya uppannavissāso na māreyyāsīti.

So tassa madhurakathāya bajjhivā gāthamāha—

26. “Na ceva me tvaṃ baddhosi, napi icchāmi te vadhaṃ.
Kāmaṃ khippamito gantvā, jīva tvaṃ anigho ciraṇ”ti.

Tato Sumukho catasso gāthā abhāsi—

27. “Nevāha’meta’micchāmi, aññatre’tassa jīvitā.
Sace ekena tuṭṭhosi, muñce’taṃ maṃ ca bhakkhaya.

28. Ārohapariṇāhena, tulyā’smā vayasā ubho.
Na te lābhena jīvatthi, etena niminā tuvaṃ.

29. Tadiṅgha samapekkhassu, hotu giddhi tava’mhasu.
Maṃ pubbe bandha pāsena, pacchā muñca dijādhipaṃ.

30. Tāvadeva ca te lābho, katā’ssa yācanāya ca.
Mitti ca Dhataratṭhehi, yāvajjīvāya te siyā”ti.

Tattha **etanti** yaṃ aññatra etassa jīvitā mama jīvitam, etaṃ ahaṃ neva icchāmi. **Tulyā’smāti** samānā homa. **Niminā tuvanti** parivattehi tvaṃ. **Tava’mhasūti** tava amhesu giddhi hotu, kiṃ te etena, mayi lobhaṃ uppādehīti vadati. **Tāvadevāti** tattakoyeva. **Yācanāya cāti** yā mama yācanā, sāva katā assāti attho.

Iti so tāya dhammadesanāya tele pakkhittakappāsapicu viya mudugatahadayo mahāsattaṃ tassa dāyaṃ katvā dadanto āha—

31. “Passantu no mahāsaṃghā, tayā muttaṃ ito gataṃ.

Mittāmaccā ca bhaccā ca, puttadārā ca bandhavā.

32. Na ca te tādisā mittā, bahūnaṃ idha vijjati.

Yathā tvaṃ Dhataṛaṭṭhassa, pāṇasādhāraṇo sakhā.

33. So te sahāyaṃ muñcāmi, hotu rājā tavānugo.

Kāmaṃ khippamito gantvā, ñātimajjhe virocathā”ti.

Tattha **noti** nipātamattaṃ. **Tayā muttanti** imaṇhi tvaññeva muñcasi nāma, tasmā imaṃ tayā muttaṃ ito Cittakuṭapabbataṃ gataṃ mahantā ñātisaṃghā ete ca mittādayo passantu. Ettha ca **bandhavā** ekalohitasambandhā. **Vijjatīti** vijjanti. **Pāṇasādhāraṇoti** sādharmaṇapaṇo avibhattajīvikō, yathā tvaṃ etassa sakhā, etādisā aññesaṃ bahūnaṃ mittā nāma na vijjanti. **Tavānugoti** etaṃ dukkhiṭaṃ¹ ādāya purato gacchantassa tava ayaṃ anugo hotūti.

Evam vatvā pana Nesādaputto mettacittena mahāsattaṃ upasaṅkamitvā bandhanaṃ chinditvā āliṅgitvā sarato nikkhāmetvā saratīre taruṇadabbatīṇapīṭṭhe nisīdāpetvā pāde bandhanapāsaṃ muducittena saṅkaṃ mocetvā dūre khipitvā mahāsatte balavasinehaṃ paccupaṭṭhāpetvā mettacittena udakaṃ ādāya lohitaṃ dhovitvā punappunaṃ parimajji. Tassa mettacittānubhāvena bodhisattassa pāde sirā sirāhi, maṃsaṃ maṃsena, cammaṃ cammena ghaṭitaṃ, tāvadeva pādo saṃruḷho sañjāta chavisañjāta lomo ahosi abaddhapādena nibbiseso. Bodhisatto sukhito pakatibhāveneva nisīdi. Atha Sumukho attānaṃ nissāya mahāsattassa sukhita bhāvaṃ disvā sañjātasomanasso Nesādassa thutimakāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Dukkhaṭṭitaṃ (Ka)

34. “So patīto pamuttēna, bhattunā bhattugāravo.
Ajjhabhāsatha vakkāṅgo, vācam kaṇṇasukham bhaṇam.

35. Evaṃ luddaka nandassu, saha sabbehi ñātibhi.
Yathāhamajja nandāmi, muttam disvā dijādhīpan”ti.

Tattha **vakkāṅgo**ti vaṅkagīvo.

Evaṃ luddassa thutim katvā Sumukho bodhisattam āha “mahārāja iminā amhākaṃ mahā-upakāro kato, ayaṃ hi amhākaṃ vacanaṃ akatvā kīlāhamse no katvā issarānaṃ dento bahuṃ dhanam labheyya, māretvā maṃsaṃ vikkīṇanto mūlampi labhetha, attano pana jīvitam anoloketvā amhākaṃ vacanaṃ akari, imaṃ raṇṇo santikaṃ netvā sukhajīvitam karomā”ti. Mahāsatto sampatīcchi. Sumukho attano bhāsāya mahāsattena saddhim kathetvā puna manussabhāsāya luddaputtam āmantetvā “samma tvaṃ kimattham pāse oḍḍesī”ti pucchitvā “dhanatthan”ti vutte “evaṃ sante amhe ādāya nagaram pavisitvā raṇṇo dassēhi, bahuṃ te dhanam dāpessāmi”ti vatvā āha—

36. “Ehi tam anusikkhāmi, yathā tvamapi lacchase.
Lābham tavāyaṃ Dhataratṭho, pāpam kiñci na dakkhati.

37. Khippamantepuram netvā, raṇṇo dassēhi no ubho.
Abaddhe pakatibhūte, kāje ubhayato ṭhite.

38. Dhataratṭhā mahārāja, haṃsādhīpatino ime.
Ayaṃ hi rājā haṃsānam, ayaṃ senāpatītaro.

39. Asaṃsayam imaṃ disvā, haṃsarājāṃ narādhipo.
Patīto sumano vitto, bahuṃ dassati te dhanam”ti.

Tattha **anusikkhāmī**ti anusāsāmi. **Pāpanti** lāmakam. **Raṇṇo dassēhi no ubhoti** amhe ubhopi raṇṇo dassēhi. Ayaṃ bodhisattassa paññāpabhāvadassanattham, attano mittadhammassa āvibhāvanattham, luddassa dhanalābhattham, raṇṇo sīlesu patitṭhāpanatthañcāti catūhi

kāraṇehi evamāha. **Dhataratṭhā**ti netvā ca pana rañño evaṃ ācikkheyyāsi “mahārāja ime Dhataratṭhakule jātā dve haṃsādhipatino, etesu ayaṃ rājā, itaro senāpatī”ti. Iti naṃ sikkhāpesi. “**Patīto**”ti-ādīni tīṇipi tuṭṭhākārevevacanāneva.

Evaṃ vutte luddo “sāmi mā vo rājadassanaṃ rucci, rājāno nāma calacittā, kīlāhaṃse vā vo kareyyuṃ mārāpeyyuṃ vā”ti vatvā “samma mā bhāyi, ahaṃ tādisaṃ kakkhaḷaṃ luddaṃ lohitaṇṇaṃ dhammakathāya mudukaṃ katvā mama pādesu pātesim, rājāno nāma puñṇavanto pañṇavanto ca subhāsitaḍḍhabhāsitaññū ca, khippaṃ amhe rañño dassehi”ti vutte “tena hi mā mayhaṃ kujjhittha, ahaṃ avassaṃ tumhākaṃ ruciya nemi”ti vatvā ubhopi kājaṃ āropetvā rājakulaṃ gantvā rañño dassetvā rañña puṭṭho yathābhūtaṃ ārocesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

40. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, kammunā upapādayi.
Khippamantepuraṃ gantvā, rañño haṃse adassayi.
Abaddhe pakatibhūte, kāje ubhayato ṭhite.
41. Dhataratṭhā mahārāja, haṃsādhipatino ime.
Ayaṃ hi rājā haṃsānaṃ, ayaṃ senāpatītaro.
42. Kathaṃ panime vihaṅgā, tava hatthatta’ māgatā.
Kathaṃ luddo mahantānaṃ, issare idha ajjhagā.
43. Vihitā santi’ me pāsā, pallalesu janādhipa.
Yaṃ ya’ dāyatanāṃ maññe, dijānaṃ paṇarodhanaṃ.
44. Tādisaṃ pāsamāsajja, haṃsarājā abajjhatha.
Taṃ abaddho upāsino, ma’ māyaṃ ajjhabhāsatha.
45. Sudukkaraṃ anariyebhi, dahate bhāvamuttamaṃ.
Bhaturatthe parakkanto, dhammayutto vihaṅgamo.
46. Attanā’ yaṃ cajitvāna, jīvitaṃ jīvītāraho.
Anutthunanto āsīno, bhattu yācitha jīvitaṃ.

47. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, pasāda'maha'majjhagā.
Tato naṃ pāmuciṃ pāsā, anuññāsiṃ sukhena ca.
48. So patīto pamuttēna, bhattunā bhattugāravo.
Ajjhabhāsatha Vakkaṅgo, vācaṃ kaṇṇasukhaṃ bhaṇaṃ.
49. Evaṃ luddaka nandassu, saha sabbehi ñātibhi.
Yathā'ha'majja nandāmi, muttaṃ disvā dijādhipaṃ.
50. Ehi taṃ anusikkhāmi, yathā tvamapi lacchase.
Lābhaṃ tavāyaṃ Dhataṛaṭṭho, pāpaṃ kiñci na dakkhati.
51. Khippamantepuraṃ netvā, rañño dassēhi no ubho.
Abaddhe pakatibhūte, kāje ubhayato ṭhite.
52. Dhataṛaṭṭhā mahārāja, haṃsādhipatino ime.
Ayaṃ hi rājā haṃsānaṃ, ayaṃ senāpatītaro.
53. Asaṃsayāṃ imaṃ disvā, haṃsarājaṃ narādhipo.
Patīto sumano vitto, bahuṃ dassati te dhanāṃ.
54. Evametassa vacanā, ānītā'me ubho mayā.
Ettheva hi ime āsuṃ, ubho anumatā mayā.
55. So'yaṃ evaṃ gato pakkhī, dijo paramadhammiko.
Mādisassa hi luddassa, janayeyyātha maddavaṃ.
56. Upāyanañca te deva, nāññaṃ passāmi edisaṃ.
Sabbasākuṇikāgāme, taṃ passa manujādhipā'ti.

Tattha **kammunā upapādayīti** yaṃ so avaca, taṃ karonto kāyakammena sampādesi. **Gantvāti** haṃsarājena nisinnakājakoṭiṃ uccataraṃ, senāpatinā nisinnakājakoṭiṃ thokaṃ nīcaṃ katvā ubhopi te ukkhipitvā “haṃsarājā ca senāpati ca rājānaṃ passituṃ gacchanti, ussaratha ussarathā”ti janāṃ ussārento “evarūpā nāma sobhaggappattā suvaṇṇavaṇṇā haṃsarājāno na diṭṭhapubbā”ti muduhadayesu manussesu

pasamsantesu¹ khippamantepuraṃ gantvā. **Adassayīti** “haṃsarājāno tumhe daṭṭhum āgatā”ti rañño ārocāpetvā tena tuṭṭhacittena “āgacchantū”ti pakkosāpito abhiharitvā dassesi. **Hatthattanti** hatthesu āgataṃ, pattanti vuttaṃ hoti. **Mahantānanti** yasamahantappattānaṃ suvaṇṇavaṇṇānaṃ Dhataratṭhahaṃsānaṃ issare sāmīno kathaṃ tvaṃ luddo hutvā adhigatoti pucchati. “Issaramidhamajjhagā”tipi pāṭho, etesaṃ issariyaṃ tvaṃ kathaṃ ajjhagāti attho.

Vihitāti yojitā. **Yaṃ ya’dāyatanam maññeti** mahārāja yaṃ yaṃ samosaraṇaṭṭhānaṃ dijaṇaṃ paṇarodhanaṃ jīvitakkhayakaraṃ maññāmi, tattha tattha mayā pallalesu pāsā vihitā. **Tādisanti** mānusiyaṃ tathāvidhaṃ paṇarodhanaṃ mayā vihitam pāsaṃ. **Tanti** taṃ etaṃ tattha baddhaṃ. **Upāsinoti** attano jīvitam agaṇetvā upagantvā nisinno. **Mamāyanti** maṃ ayaṃ senāpati **ajjhabhāsatha**, mayā saddhiṃ kathesi. **Sudukkaranti** tasmiṃ khaṇe esa amhādisēhi anariyēhi sudukkaraṃ akāsi. Kim tanti²? **Dahate bhāvamuttamaṃ**, attano uttamaṃ ajjhāsayaṃ dahati vidahati pakāseti. **Attanā’yanti** attano ayaṃ. **Anutthunantoti** bhattuguṇe vaṇṇento tassa jīvitam muñcāti maṃ yāci.

Tassāti tassa tathā yācantassa. **Sukhena cāti** yathāsukhena Cittakūṭaṃ gantvā nātisaṅghaṃ passathāti ca anujāniṃ. **Ettheva hīti** mayā pana ime dve ettha mānusiyaṃ areyeva Cittakūṭagamanāya anumatā ahesuṃ. **Evaṃ gatoti** evaṃ sattu hatthagato. **Janayeyyātha maddavanti** attani mettacittaṃ janesi. **Upāyananti** paṇṇākāraṃ. **Sabbasākuṇikā gāmeti** sabbasmimpi sākuṇikagāme nāhaṃ aññaṃ tava evarūpaṃ kenaci sākuṇikena ābhatapubbaṃ upāyanaṃ passāmi. **Tam passāti** taṃ mayā ābhataṃ upāyanaṃ passa manujādhipāti.

Evaṃ so ṭhitakova Sumukhassa guṇaṃ kathesi. Tato rājā haṃsarañño mahārahaṃ āsanaṃ, Sumukhassa ca suvaṇṇabhaddapīṭhakaṃ dāpetvā tesam tattha nisinnānaṃ suvaṇṇabhājanehi lājamadhuphāṇitādīni dāpetvā niṭṭhite pānabhojanakicce añjaliṃ paggayha mahāsattaṃ dhammakathaṃ

1. Hāsaṃ pattesu (Syā), sampattesu (Ka)

2. Kim pana tanti (Sī)

yācitvā suvaṇṇapīṭhake nisīdi. So tena yācito paṭisanthāraṃ tāva akāsi.
Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

57. “Disvā nisinnaṃ rājānaṃ, pīṭhe sovaṇṇaye subhe.
Ajjahbhāsatha vakkaṅgo, vācaṃ kaṇṇasukhaṃ bhaṇaṃ.
58. Kacci nu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayāṃ.
Kacci raṭṭhamidaṃ phītaṃ, dhammena manusāsasi.
59. Kusalañceva me haṃsa, atho haṃsa anāmayāṃ.
Atho raṭṭhamidaṃ phītaṃ, dhammena manusāsa’haṃ.
60. Kacci bhoto amaccesu, doso koci na vijjati.
Kacci ca te tavatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitāṃ.
61. Athopi me amaccesu, doso koci na vijjati.
Athopi te mamatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitāṃ.
62. Kacci te sādīsī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, tava chandavasānugā.
63. Atho me sādīsī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, mama chandavasānugā”ti.

Tattha **rājānanti** Sāgalarājānaṃ¹. **Vakkaṅgoti** haṃsarājā. **Dhammena manusāsasīti** dhammena anusāsasi. **Dosoti** aparādho. **Tavatthesūti** uppannesu tava yuddhādīsū atthesu. **Nāvakaṅkhantīti** uraṃ datvā pariccajantā kicci attano jīvitāṃ na patthenti, jīvitāṃ ca cajitvā tavevatthaṃ karonti. **Sādīsīti** samānajātikā. **Assavāti** vacanasampañcchikā. **Puttarūpayasūpetāti** puttehi ca rūpena ca yasena ca upetā. **Tava chandavasānugāti** kacci tava ajjhāsayaṃ tava vasaṃ anuvattati, na attano cittavasena vattatīti pucchati.

Evam bodhisattena paṭisanthāre kate puna rājā tena saddhiṃ kathento āha—

1. Sakularājānaṃ (Sī, I)

64. “Bhavantaṃ kacci nu mahā-sattuhatthattataṃ gato.
Dukkhamāpajji vipulaṃ, tasmim paṭhamamāpade.

65. Kacci yantāpatitvāna¹, daṇḍena samapothayi.
Evametesam jammānaṃ, pātikam bhavati tāvade.

66. Khema’māsi mahārāja, evamāpadiyā sati².
Na cāyaṃ kiñci rasmāsu, sattūva samapajjatha.

67. Paccagamittha Nesādo, pubbeva ajjhabhāsatha.
Tadāyaṃ Sumukhoyeva, paṇḍito paccabhāsatha.

68. Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, pasāda’maya’majjhagā.
Tato maṃ pāmucī pāsā, anuññāsi sukhena ca.

69. Idañca Sumukheneva, etadatthāya cintitaṃ.
Bhoto sakāse’gamaṇaṃ, etassa dhanamicchatā.

70. Svāgatañcevidaṃ bhavataṃ, paṭito ca’smi dassanā.
Eso cāpi bahuṃ vittaṃ, labhataṃ yāvadicchatī’ti.

Tattha **mahāsattuhatthattataṃ**³ gatoti mahantassa sattuno hatthattaṃ⁴ gato. **Āpatitvānā**ti upadhāvitvā. **Pātikanti** pākatikaṃ, ayameva vā pāṭho. Idaṃ vuttaṃ hoti—etesam hi jammānaṃ tāvadeva evaṃ pākatikaṃ hoti, sakuṇe daṇḍena pothetvā jīvitakkhayaṃ pāpento dhanavetanaṃ labhatīti. **Kiñci rasmāsūti** kiñci amhesu. **Sattūvā**ti sattū viya. **Paccagamitthā**ti⁵ mahārāja esa amhe disvā baddhāti saññāya thokaṃ osakkitha. **Pubbevā**ti ayameva paṭhamam ajjhabhāsi. **Tadā**ti tasmim kāle. **Etadatthāyā**ti etassa Nesādaputtassa atthāya cintitaṃ. **Dhanamicchatā**ti etassa dhanam icchantena tava santikaṃ amhākaṃ āgamaṇaṃ cintitaṃ. **Svāgatañcevidanti** mā bhonto cintayantu, bhavataṃ idaṃ idhāgamaṇaṃ svāgatameva. **Labhatanti** labhatu.

1. Yaṃ nāpatitvāna (Sī, I)

2. Evamāpadi saṃsati (Sī, I), evamāpariyāsati (Syā)

3. Mahāsattuhatthattataṃ (Sī, Syā, I)

4. Hatthattataṃ (Sī, Syā, I)

5. Paccakampitthāti (Sī, Syā, I)

Evañca pana vatvā rājā aññatarāṃ amaccaṃ oloketvā “kiṃ karomi devā”ti vutte “imaṃ nesādaṃ kappitakesamassuṃ nhātānulittaṃ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ kāretvā ānehi”ti vatvā tena tathā katvā ānītassa tassa saṃvacchare saṃvacchare sataṣaḥassuṭṭhānakaṃ gāmaṃ, dve vīthiyo gahetvā ṭhitaṃ mahantaṃ gehaṃ, rathavarañca, aññañca bahuṃ hiraññasuvaṇṇaṃ adāsi. Tamatthaṃ āvikaronto Satthā āha—

71. “Santappayitvā Nesādaṃ, bhogehi manuḍādhipo.

Ajjhabhāsatha Vakkaṅgaṃ, vācaṃ suṇṇasukhaṃ bhaṇaṃ”ti.

Atha mahāsatto rañño dhammaṃ desesi. So tassa dhammakathaṃ sutvā tuṭṭhahadayo “dhammakathikassa sakkāraṃ karissāmi”ti setacchattaṃ datvā rajjaṃ paṭicchāpento āha—

72. “Yaṃ khalu dhamma’ mādhīnaṃ, vaso vattati kiñcanaṃ.

Sabba’tthi’ssariyaṃ bhavataṃ, pasāsatha yadicchatha.

73. Dānatthaṃ upabhottuṃ vā, yaṃ ca’ññaṃ upakappati.

Etaṃ dadāmi vo vittaṃ, issariyaṃ vissajjāmi vo”ti.

Tattha **vaso vattatīti** yattha mama vaso vattati. **Kiñcanaṃ** taṃ appamattakampi. **Sabba’tthi’ssariyanti** sabbaṃ bhavataṃyeva issariyaṃ atthu. **Yaṃ ca’ññaṃ upakappatīti** puññakāmatāya dānatthaṃ vā chattaṃ ussāpetvā rajjameva upabhottuṃ vā yaṃ vā aññaṃ tumhākaṃ ruccati, taṃ karotha, etaṃ dadāmi vo vittaṃ, saddhimyeva setacchattena mama santakaṃ issariyaṃ vissajjāmi voti.

Atha mahāsatto raññaṃ dinnāṃ setacchattaṃ puna tasseva adāsi. Rājāpi cintesi “haṃsarañño tāva me dhammakathā sutā, luddaputtēna pana ‘ayaṃ Sumukho madhurakatho’ti ativiya vaṇṇito, imassapi dhammakathaṃ sossāmi”ti. So tena saddhiṃ sallapanto anantaraṃ gāthamāha—

74. “Yathā ca myā’yaṃ Sumukho, ajjhabhāseyya paṇḍito.

Kāmasā buddhisampanno, taṃ myā’ssa paramappiyan”ti.

Tattha **yathā**ti yadi. Idam vuttam hoti—yadi ca me ayaṃ Sumukho paṇḍito buddhisampanno kāmasā attano ruciyā ajjhabhāseyya, tam me paramappiyaṃ assāti.

Tato Sumukho āha—

75. “Ahaṃ khalu mahārāja, nāgarājāriva’ntaraṃ.

Paṭivattum na sakkomi, na me so vinayo siyā.

76. Amhākañceva so¹ seṭṭho, tvañca uttamasattavo.

Bhūmipālo manussindo, pūjā bahūhi hetubhi.

77. Tesam ubhinnaṃ bhaṇataṃ, vattamāne vinicchaye.

Na’ntaraṃ pativattabbaṃ, pessena manujādhipā”ti.

Tattha **nāgarājāriva’ntaranti** peḷāya² abbhantaraṃ pavittṭho nāgarājā viya. **Paṭivattunti** tumhākaṃ dvinnaṃ antare vattum na sakkomi. **Na me soti** sace vadeyyaṃ, na me so vinayo bhaveyya. **Amhākañcevāti** channavutiyā haṃsasahassānaṃ. **Uttamasattavoti** uttamasatto. **Pūjāti** ubho tumhe mayhaṃ bahūhi kāraṇehi pūjārahā ceva paśaṃsārahā ca. **Pessenāti** veyyāvaccakarena sevakena.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭhahadayo “Nesādaputto tam vaṇṇeti, na aññena tumhādisena madhuradhammakathikena nāma bhavitabban”ti vatvā āha—

78. “Dhammena kira nesādo, paṇḍito aṇḍajo iti.

Naheva akatattassa, nayo etādiso siyā.

79. Evaṃ aggapakatimā, evaṃ uttamasattavo.

Yāvata’tthi mayā diṭṭhā, nā’ññaṃ passāmi edisaṃ.

80. Tuṭṭhosmi vo pakatiyā, vākyena madhurena ca.

Eso cāpi mamacchando, ciraṃ passeyya vo ubho”ti.

1. Yo (Sī, Syā, I)

2. Selāya (Sī, Syā, I)

Tattha **dhammenā**ti sabhāvena kāraṇena. **Akatattassā**ti asampādita-
 attabhāvassa mittadubbhissa. **Nayoti** paññā. **Aggapakatimā**ti aggasabhāvo.
Uttamasattavoti uttamasatto. **Yāvata'tthī**ti yāvatā mayā diṭṭhā nāma atthi.
Nā'ññanti tasmim mayā diṭṭhatṭhāne aññaṃ evarūpaṃ na passāmi.
Tuṭṭhosmi vo pakatiyāti samma haṃsarāja ahaṃ pakatiyā paṭhamameva
 tumhākaṃ dassanena tuṭṭho. **Vākyenā**ti idāni pana vo madhuravacanena
 tuṭṭhosmi. **Ciraṃ passeyya vā**ti idheva vasāpetvā muhuttampi avippavāsanto
 ciraṃ tumhe passeyyanti esa me chandoti vadati.

Tato mahāsatto rājānaṃ pasaṃsanto āha—

81. “Yaṃ kiccaṃ parame mitte, kata'masmāsu taṃ tayā.

Pattā nissamsayaṃ tyāmhā, bhattirasmāsu yā tava.

82. Aduñca nūna sumahā, ñātisaṅghassa mantaraṃ.

Adassanena asmākaṃ, dukkhaṃ bahūsu pakkhisu.

83. Tesāṃ sokaviḥātāya, tayā anumatā mayā.

Taṃ padakkhiṇato katvā, ñātiṃ passemu'rindama.

84. Addhā'haṃ vipulaṃ pītiṃ, bhavataṃ vindāmi dassanā.

Eso cāpi mahā attho, ñātivissasanā siyā'ti.

Tattha **kata'masmāsū**ti kataṃ amhesu. **Pattā nissamsayaṃ tyāmhā**ti
 mayāṃ nissamsayena tayā pattāyeva. **Bhattirasmāsu yā tavā**ti yā tava
 amhesu bhatti, tāya bhattiyā mayāṃ tayā asamsayena pattāyeva, na ca
 vippayuttā, vippavuṭṭhāpi sahavāsinoyeva nāma mayanti dīpeti. **Aduñca**
nūna sumahāti etañca ekaṃseneva sumahantaṃ. **Ñātisaṅghassa mantaraṃ**
 amhehi dvīhi janehi virahitassa mama ñātisaṅghassa antaraṃ chiddaṃ.
Asmākanti amhākaṃ dvinnāṃ adassanena bahūsu pakkhīsu dukkhaṃ
 uppannaṃ. **Passemu'rindamā**ti passeyyāma Arindama. **Bhavatanti** bhoto
 dassanena. **Eso cāpi mahā attho**ti yā esā ñātisaṅghasaṅkhātā ñātivissāsana
 siyā, eso cāpi mahanto attho.

Evāṃ vutte rājā tesāṃ gamanaṃ anujāni. Mahāsattopi rañño
 pañcavidhe dussīlye ādīnavaṃ, sīle ca ānisaṃsaṃ kathetvā “imaṃ sīlaṃ
 rakkha,

dhammena rajjaṃ kārehi, catūhi saṅgahavatthūhi jaṇaṃ saṅgaṇhāhi”ti
ovaditvā Cittakūṭaṃ agamāsi. Tamatthaṃ pakāśento Satthā āha—

85. “Idaṃ vatvā Dhataratṭho, haṃsarājā narādhipaṃ.
Uttamaṃ javamanvāya, ñātisaṅghaṃ upāgamuṃ.

86. Te aroge anuppatte, disvāna parame dije.
Kekāti makaruṃ haṃsā, puthusaddo ajāyatha.

87. Te patitā pamuttena, bhattunā bhattugāravā.
Samantā parikirimsu, aṇḍajā laddhapaccayā”ti.

Tattha **upāgamunti** aruṇuggamanavelāyameva lājamadhuphāṇitādīni
paribhuñjitvā rañña ca deviyā ca dvīhi suvaṇṇatālavaṇṭhehi ukkhipitvā
gandhamālādīhi katasakkārā tālavaṇṭhehi otarivā rājānaṃ padakkhiṇaṃ
katvā vehāsaṃ uppatitvā rañña añjaliṃ paggayha “gacchatha sāmino”ti
vutte sīhapañjarena nikkhantā uttamaṇa javena gantvā ñātigaṇaṃ
upāgamimsu. **Parameti** uttame. **Kekāti** attano sabhāvena “kekā”ti
saddamakaṃsu. **Bhattugāravāti** bhattari sagāravā. **Parikirimsūti** bhattuno
muttabhāvena tuṭṭhā taṃ bhattāraṃ samantā parivārayimsu.
Laddhapaccayāti laddhapatiṭṭhā.

Evam parivāretvā pana te haṃsā “kathaṃ muttosi mahārājā”ti
pucchimsu. Mahāsatto Sumukhaṃ nissāya muttabhāvaṃ,
Sāgalarājaluddaputtehi katakammaṇca kathesi. Taṃ sutvā tuṭṭho haṃsagaṇo
“Sumukhasenāpati ca rājā ca Luddaputto ca sukhitā niddukkha ciraṃ
jīvantū”ti thutimakāsi. Tamatthaṃ pakāśento Satthā osānagāthamāha—

88. “Evaṃ mittavataṃ attho, sabbe honti padakkhiṇā.
Haṃsā yathā Dhataratṭhā, ñātisaṅghaṃ upāgamun”ti.

Tattha **mittavatanti** kalyāṇamittasampannānaṃ. **Padakkhiṇāti**
sukhanipphattino¹ vuḍḍhiyuttā. **Dhataratṭhāti** haṃsarājā Sumukho rañña
ceva luddaputtena cāti dvīhi evaṃ ubhopi te Dhataratṭhā
kalyāṇamittasampannā yathā ñātisaṅghaṃ

upāgamuṃ, ñātisaṅgha-upagamanasaṅkhāto nesaṃ attho padakkhiṇo jāto, evaṃ aññesampi mittavataṃ atthā padakkhiṇā hontīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepānando mamatthāya jīvitaṃ pariccajī”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi “tadā Nesādo Channo ahosi, rājā Sāriputto, Sumukho Ānando, channavuti haṃsasahassā Buddhaparisā, haṃsarājā pana ahameva ahosiṃ”ti.

Cūlahamśajātakavaṇṇanā paṭhamā.

2. Mahāsaṃsajātakavaṇṇanā (534)

Ete haṃsā pakkamantīti idam Satthā Veḷuvane viharanto Ānandatherassa jīvitaripaccāgameva ārabba kathesi. Vatthu heṭṭhā vuttasadisameva, idha pana Satthā atītaṃ āharanto idamāhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Saṃyamassa¹ nāma Bārāṇasirañño Khemā nāma aggamaheśi ahosi. Tadā bodhisatto navutihanāsasahassaparivuto Cittakūṭe vihāsi. Athekadivasam Khemā devī paccūsasamaye supinaṃ addasa. Suvaṇṇavaṇṇā haṃsā āgantvā rājapallaṅke nisīditvā madhurassarena dhammakathaṃ kathesuṃ. Deviyā sādhuḥkāraṃ datvā dhammaṃ suṇantiyā dhammassavanena atittāya eva ratti vibhāyi. Haṃsā dhammaṃ kathetvā sīhapañjarena nikkhamitvā agamaṃsu. Sā vegenutṭhāya “palāyamāne haṃse gaṇhatha gaṇhathā”ti vatvā hatthaṃ pasārentīyeva pabujjihi. Tassā kathaṃ sutvā paricārikāyo “kuhiṃ haṃsā”ti thokaṃ avahasiṃsu. Sā tasmim khaṇe supinabhāvaṃ ñatvā cintesi “ahaṃ abhūtaṃ na passāmi, addhā imasmim loke suvaṇṇavaṇṇā haṃsā bhavissanti, sace kho pana ‘Suvaṇṇahaṃsānaṃ dhammaṃ sotukāmāmhī’ti rājānaṃ vakkhāmi, ‘amhehi Suvaṇṇahaṃsā nāma na diṭṭhapubbā, haṃsānaṃca kathā nāma abhūtāyevā’ti vatvā nirussukko bhavissati, ‘dohaḷo’ti vutte pana yena kenaci upāyena pariyesissati, evaṃ me manoratho samijjhissati”ti. Sā gilānālayaṃ dassetvā paricārikānaṃ saññaṃ datvā nipajji.

1. Seyyassa (I)

Rājā rājāsane nisinno tassā dassanavelāya taṃ adisvā “kahaṃ Khemā devī”ti pucchitvā “gilānā”ti sutvā tassā santikaṃ gantvā sayanekadesa nisīditvā piṭṭhiṃ parimajjanto “kiṃ te aphāsukan”ti pucchi. Deva aññaṃ aphāsukaṃ natthi, dohaḷo pana me uppannoti. Tena hi bhaṇa devī, yaṃ icchasi, taṃ sīghaṃ te upanāmessāmīti. Mahārāja ahamekassa suvaṇṇahaṃsassa samussitasetacchatte rājapallaṅke nisinnassa gandhamālādīhi pūjaṃ katvā sādhuḥkāraṃ dadamānā dhammakathaṃ sotumicchāmi, sace labhāmi, iccetaṃ kusalaṃ, no ce, jīvitaṃ me natthīti. Atha naṃ rājā “sace manussaloke atthi, labhissasi, mā cintayī”ti assāsetvā sirigabbhato nikkhamma amaccehi saddhiṃ mantesi “ambho Khemā devī ‘suvaṇṇahaṃsassa dhammakathaṃ sotum labhantī jīvissāmi, alabhantiyā me jīvitaṃ natthī’ti vadati, atthi nu kho suvaṇṇavaṇṇā haṃsā”ti. Deva amhehi neva diṭṭhapubbā na sutapubbāti. Ke pana jāneyyunti. Brāhmaṇā devāti. Rājā brāhmaṇe pakkosāpetvā sakkāraṃ katvā pucchi “honti nu kho ācariyā suvaṇṇavaṇṇā haṃsā”ti. Āma mahārāja amhākaṃ mantesu macchā kakkaṭakā kacchapā migā morā haṃsāti cha ete tiracchānagatā suvaṇṇavaṇṇā hontīti āgatā, tattha Dhataratṭhakulahaṃsā nāma paṇḍitā ñāṇasampannā, iti manussehi saddhiṃ satta suvaṇṇavaṇṇā hontīti.

Taṃ sutvā rājā attamano hutvā “kahaṃ nu kho ācariyā Dhataratṭhahaṃsā vasantī”ti pucchitvā “na jānāma mahārāja”ti vutte “atha ke pana jānissantī”ti vatvā “Luddaputtā”ti vutte sabbe attano vijite luddake sannipātāpetvā pucchi “tātā suvaṇṇavaṇṇā Dhataratṭhakulahaṃsā nāma kahaṃ vasantī”ti. Atheke luddo “Himavante kira deva Cittakūṭapabbateti no kulaparamparāya kathentī”ti āha. Jānāsi pana nesaṃ gahaṇūpāyanti. Na jānāmi devāti. Ke pana jānissantīti. Brāhmaṇāti. So brāhmaṇapaṇḍite pakkosāpetvā Cittakūṭapabbate suvaṇṇavaṇṇānaṃ haṃsānaṃ atthibhāvaṃ ārocetvā “jānātha nu kho tesaṃ gahaṇūpāyan”ti pucchi. Mahārāja kiṃ tehi gantvā gahitehi, upāyena te nagarasamīpaṃ ānetvā gahessāmāti. Ko pana upāyoti. Mahārāja nagarato avidūre uttarena tigāvutamatte tigāvutappamaṇaṃ Khemaṃ nāma

saraṃ kārāpetvā¹ udakassa pūretvā nānādhaññāni ropetvā
 pañcavaṇṇapadumasañchannaṃ kārāpetvā ekaṃ paṇḍitaṃ Nesādaṃ
 paṭicchāpetvā manussānaṃ upagantuṃ adatvā catūsu kaṇṇesu ṭhitehi
 abhayaṃ ghosāpetha, taṃ sutvā nānāsakuṇā dasa disā otarissanti, tepi haṃsā
 paramparāya tassa sarassa Khemabhāvaṃ sutvā āgacchissanti, atha ne
 vālapāsehi bandhāpetvā gaṇhāpeyyāthāti.

Taṃ sutvā rājā tehi vuttapadese vuttappakāraṃ saraṃ kārāpetvā
 chekaṃ Nesādaṃ pakkosāpetvā tassa sahassaṃ dāpetvā “tvaṃ ito paṭṭhāya
 attano kammaṃ mā kari, puttadāraṃ te ahaṃ posessāmi, tvaṃ appamatto
 Khemaṃ saraṃ rakkhanto manusse paṭikkamāpetvā catūsu kaṇṇesu
 abhayaṃ ghosāpetvā āgatāgate sakuṇe mama ācikkheyyāsi, suvaṇṇahaṃsesu
 āgatesu mahantaṃ sakkāraṃ labhissasi”ti tamassāsetvā Khemaṃ saraṃ
 paṭicchāpesi. So tato paṭṭhāya rañña vuttanayeneva tattha paṭipajji, Khemaṃ
 saraṃ rakkhatīti cassa “Khemanesādo”tveva nāmaṃ udapādi. Tato paṭṭhāya
 ca nānappakārā sakuṇā otarimsu, “Khemam nibbhayaṃ saran”ti
 paramparāghosena nānāhaṃsā āgamimsu. Paṭhamam tāva Tiṇahaṃsā
 āgamimsu, tesam ghosena Paṇḍuhaṃsā, tesam ghosena Manosilāvaṇṇā
 haṃsā, tesam ghosena Setahaṃsā, tesam ghosena Pākahaṃsā āgamimsu.
 Tesu āgatesu Khemako rañño ārocesi “deva pañcavaṇṇā haṃsā āgantvā sare
 gocaraṃ gaṇhanti, Pākahaṃsānaṃ āgatattā idāni katipāheneva
 Suvaṇṇahaṃsā āgamissanti, mā cintayittha devā”ti.

Taṃ sutvā rājā “aññaena tattha na gantabbaṃ, yo gacchissati,
 hatthapādachedanañca gharavilopañca pāpuṇissati”ti nagare bherim
 carāpesi. Tato paṭṭhāya tattha koci na gacchati. Cittakūṭassa panāvidūre
 Kañcanaguhāyaṃ pākahaṃsā vasanti, tepi mahabbalā. Dhataratṭhakulena
 saddhim tesam sarīravaṇṇova viseso. Pākahaṃsarañño pana dhītā
 suvaṇṇavaṇṇā ahosi. So taṃ Dhataratṭhamahissarassa anurūpāti tassa
 pādapariṇārikaṃ katvā pesesi. Sā tassa piyā ahosi manāpā, teneva ca
 kāraṇena tāni dve haṃsakulāni aññamaññaṃ vissāsikāni jātāni.

1. Khaṇāpetvā (Sī, Syā, I)

Athekadivasam bodhisattassa parivārahamsā pākahamse pucchimsu “tumhe imesu divasesu kham gocarām gaṇhathā”ti. Mayam Bārāṇasito avidūre Khemasare gocarām gaṇhāma, tumhe pana kuhiṃ āhiṇḍathāti. “Asukam nāmā”ti vutte “kasmā Khemasaram na gacchatha, so hi saro ramaṇiyo nānāsakuṇasamākiṇṇo pañcavaṇṇapadumasañchanno nānādhaññaphalasampanno nānappakārabhamaragaṇanikūjito catūsu kaṇṇesu niccam pavatta-abhayaghosano, koci nam upasaṅkamitum samattho nāma natthi, pageva aññaṃ upaddavam kātum, evarūpo so saro”ti Khemasaram vaṇṇayimsu. Te tesam vacanam sutvā “Bārāṇasiyā samīpe kira evarūpo Khemo nāma saro atthi, pākahamsā tattha gantvā gocarām gaṇhanti, tumhepi Dhataṛaṭṭhamahissarassa ārocetha, sace anujānāti, mayampi tattha gantvā gocarām gaṇheyyāmā”ti Sumukhassa kathesum. Sumukho rañño ārocesi. So cintesi “manussā nāma bahumāyā kharamantā upāyakusalā, bhavitabbamettha kāraṇena, ettakam kalam eso saro natthi, idāni amhākaṃ gahaṇatthāya kato bhavissatī”ti. So Sumukham āha “mā vo tattha gamanam ruccatha, na so saro tehi sudhammatāya kato, amhākaṃ gahaṇatthāyeva kato, manussā nāma bahumāyā kharamantā upāyakusalā, tumhe sakeyeva gocare carathā”ti.

Suvaṇṇahamsā “Khemam saram gantukāmamhā”ti dutiyampi tatiyampi Sumukhassa ārocesum. So tesam tattha gantukāmataṃ mahāsattassa ārocesi. Atha mahāsatto “mama ñātakā maṃ nissāya mā kilamantu, tena hi gacchāmā”ti navutihamsasahassaparivuto tattha gantvā gocarām gahetvā hamsakīlaṃ kīlitvā Cittakūṭameva paccāgami. Khemako tesam gocarām caritvā gatakāle gantvā tesam āgatabhāvaṃ rañño ārocesi. Rājā tuṭṭhacitto hutvā “samma Khemaka ekam vā dve vā hamse gaṇhitum vāyama, mahantaṃ te yasam dassāmī”ti vatvā paribbayaṃ datvā taṃ uyyojesi. So tattha gantvā cāṭipañjare nisīditvā hamsānaṃ caraṇaṭṭhānaṃ vīmaṃsi. Bodhisattā nāma nilloluppacārino honti, tasmā mahāsatto otiṇṇaṭṭhānato paṭṭhāya sapadānaṃ sāliṃ khādanto agamāsi. Sesā ito citoca khādantā vicariṃsu.

Atha Luddaputto “aham haṁso nilloluppacārī, imaṁ bandhituṁ vaṭṭatī”ti cintetvā punadivase haṁsesu saraṁ anotiṇṇesuyeva cāṭipañjare nisinno taṁ ṭhānaṁ gantvā avidūre pañjare¹ attānaṁ paṭicchādetvā chiddena olokento acchi. Tasmim̐ khaṇe mahāsatto navutihaṁsasahassapurakkhato hiyyo otiṇṇaṭṭhāneyeva otaritvā odhiyaṁ nisīditvā sālim̐ khādanto pāyāsi. Nesādo pañjarachiddena olokento tassa rūpasobhaggappattaṁ attabhāvaṁ disvā “ayaṁ haṁso sakaṭaṇābhippamāṇasarīro suvaṇṇavaṇṇo, tihi rattarājīhi gīvāyaṁ parikkhitto, tisso rājiyo galena otaritvā urantarena² gatā, tisso pacchābhāgena nibbijhitvā gatā, rattakambalasuttasikkāya ṭhapitakañcanakkhandho viya atirocati, iminā etesaṁ raññā bhavitabbaṁ, imameva gaṇhissāmi”ti cintesi. Haṁsarājāpi bahuṁ gocaraṁ caritvā jalakīlaṁ kīlitvā haṁsagaṇaparivuto Cittakūṭameva agamāsi. Iminā niyāmeneva pañca³ divase gocaraṁ gaṇhi. Chaṭṭhe⁴ divase Khemako kāḷa-assavālamayaṁ daḷhaṁ mahārajjuṁ vaṭṭitvā yaṭṭhiyā pāsāṁ katvā “sve haṁsarājā imasmiṁ okāse otarissatī”ti tathato ñatvā anto-udake yaṭṭhipāsāṁ oḍḍi.

Punadivase haṁsarājā otaranto pādaṁ pāse pavesantoyeva otari. Athassa pāso pādaṁ ayapaṭṭakena kaḍḍhanto⁵ viya ābandhitvā gaṇhi. So “chindissāmi nan”ti vegāṁ janetvā kaḍḍhitvā pātesi. Paṭhamavāre suvaṇṇavaṇṇaṁ cammaṁ chijji, dutiyavāre kambalavaṇṇaṁ maṁsaṁ chijji, tatiyavāre nhāru chijji, catutthavāre pana “pādā chijjeyyūṁ, rañño pana hīnaṅgatā nāma ananucchavikā”ti na vāyāmaṁ akāsi, balavavedanā ca pavattiṁsu. So cintesi “sacāhaṁ baddharavaṁ ravissāmi, ñātakā me utrastā hutvā gocaraṁ aggahetvā chātajjhataṁ palāyantaṁ dubbalattā samudde patissanti”ti. So vedanaṁ adhivāsetvā pāsavase vattetvā sālim̐ khādanto viya hutvā tesāṁ yāvadatthaṁ caritvā⁶ haṁsakīlaṁ kīḷanākāle mahantena saddena baddharavaṁ ravi. Taṁ sutvā haṁsā maraṇabhayatajjitā vaggavaggā Cittakūṭābhimukhā purimanayeneva pakkamiṁsu.

1. Tiṇapañjarena (Syā)

2. Udarantarena (Sī, I)

3. Cha (Sī, I), pañca cha (Syā)

4. Sattame (Sī, Syā, I)

5. Bandhanto (Sī, I)

6. Khāditvā (Syā)

Sumukhopi heṭṭhā vuttanayeneva cintetvā vicinitvā tīsupi koṭṭhāsesu mahāsattaṃ adisvā “addhā tassevedaṃ bhayaṃ uppannaṃ”ti nivattitvā āgato mahāsattaṃ pāsena baddhaṃ lohitaṃ makkhitaṃ dukkhāturaṃ paṇkapiṭṭhe nipannaṃ disvā “mā bhāyi mahārāja, ahaṃ mama jīvitaṃ pariccajitvā tumhe mocessāmi”ti vadanto otaritvā mahāsattaṃ assāsento paṇkapiṭṭhe nisīdi. Mahāsatto “navutihaṃsasahassesu maṃ chaḍḍetvā palāyantesu ayaṃ Sumukho ekakova āgato, kiṃ nu kho Luddaputtassa āgatakāle maṃ chaḍḍetvā palāyissati, udāhu no”ti vīmaṃsanavasena lohitaṃ makkhito pāsayaṭṭhiyaṃ olambantoyeva tisso gāthā abhāsi—

89. “Ete haṃsā pakkamanti, Vakkaṅgā bhayameritā.

Harittaca hemavaṇṇa, kāmaṃ Sumukha pakkama.

90. Ohāya maṃ ñātigaṇā, ekaṃ pāsavaṣaṃ gataṃ.

Anapekkhamānā gacchanti, kiṃ eko avahīyasi.

91. Pate’va patataṃ seṭṭha, natthi baddhe sahāyatā.

Mā anīghāya hāpesi, kāmaṃ Sumukha pakkamā”ti.

Tattha **bhayameritā**ti bhayena eritā bhayaṭṭitā bhayacalitā. Tatiyapade “haṃ”tipi “hemaṇ”tipi suvaṇṇasseva nāmaṃ. So ca harittacatāya hemavaṇṇo, tena taṃ evaṃ ālapati. **Sumukhā**ti sundaramukha.

Anapekkhamānāti tava ñātakā maṃ anolokentā nirālayā hutvā. **Pate’vā**ti uppatāhiyeva. **Mā anīghāyā**ti ito gantvā pattaḃbāya nidukkhabhāvāya vīriyaṃ mā hāpesi.

Taṃ sutvā Sumukho “ayaṃ haṃsarājā mama piyamittabhāvaṃ na jānāti, anuppiyabhāṇī mittoti maṃ sallakkheti, sinehabhāvamassa dassessāmi”ti cintetvā catasso gāthā abhāsi—

92. “Nāhaṃ dukkha paretopi, Dhataṛaṭṭha tuvaṃ jahe.

Jīvitaṃ maraṇaṃ vā me, tayā saddhiṃ bhavissati.

93. Nāhaṃ dukkhaparetopi, Dhataratṭha tuvaṃ jahe.
Na maṃ anariyasaṃyutte, kamme yojetumarahasi.

94. Sakumāro sakhātya'smi, sacitte ca'smi te ṭhito.
Ñāto senāpatī tyā'haṃ, haṃsānaṃ pavaruttama.

95. Kathaṃ ahaṃ vikattissaṃ, ñātimajjhe ito gato.
Taṃ hitvā patataṃ seṭṭha, kiṃ te vakkhāmi'to gato.
Idha pāṇaṃ cajissāmi, nānariyaṃ kattu'mussahe'ti.

Tattha **nāhanti** ahaṃ mahārāja kāyikacetasikena dukkhena phuṭṭhopi taṃ na jahāmi. **Anariyasaṃyutteti** mittadubbhīhi ahirikehi kattabbatāya anariyabhāvena saṃyutte. **Kammeti** taṃ jahitvā pakkamanakamme. **Sakumāro**ti samānakumāro, ekadivaseva paṭisandhiṃ gahetvā ekadivase aṇḍakosaṃ padāletvā ekato vaḍḍhitakumāroti attho. **Sakhātya'smīti** ahaṃ te dakkhiṇakkhisamo piyasahāyo. **Sacitteti** tava sake citte ahaṃ ṭhito tava vase vattāmi, tayi jīvante jīvāmi, na jīvante na jīvāmīti attho. “Saṃcitte”tipi pāṭho, tava citte ahaṃ saṇṭhito suṭṭhu ṭhitoti attho. **Ñātoti** sabbahaṃsānaṃ antare paññāto. **Vikattissanti** “kuhiṃ haṃsarājā”ti pucchito ahaṃ kinti kathessāmi. **Kim te vakkhāmīti** te tava pavattiṃ pucchante haṃsagaṇe kim vakkhāmi.

Evam Sumukhena catūhi gāthāhi sīhanāde nadite tassa guṇaṃ pakāsento mahāsatto āha—

96. “Eso hi dhammo Sumukha, yaṃ tvaṃ ariyapathe ṭhito.
Yo bhattāraṃ sakhāraṃ maṃ, na pariccattu'mussahe.

97. Taṃ hi me pekkhamānassa, bhayaṃ na tveva jāyati.
Adhigacchasi tvaṃ mayhaṃ, evaṃbhūtassa jīvitaṃ”ti.

Tattha **eso dhammoti** esa porāṇakapaṇḍitānaṃ sabhāvo. **Bhattāraṃ sakhāraṃ manti** sāmikaṇca sahāyaṇca maṃ. **Bhayanti** cittutrāso mayhaṃ na jāyati, Cittakūṭapabbate haṃsagaṇamajjhe ṭhito viya homi. **Mayhanti** mama jīvitaṃ tvaṃ labhāpessasi.

Evam tesam kathentānaññeva Luddaputto sarapariyante t̥hito hamse t̥hi khandhehi¹ palāyante disvā “kim nu kho”ti pāsatt̥hānam olokento bodhisattam pāsayaṭṭhiyam olambantam disvā sañjātasomanasso kaccham daḥham bandhitvā muggaram gahetvā kappuṭṭhānaggi viya avattharamāno paṇhiyā akkantakalale upariśisena gantvā purato patante vegena upasaṅkami. Tamattham pakāsento Satthā āha—

98. “Iccevam mantayantānam, ariyānam ariyavuttinam.
Daṇḍamādāya Nesādo, āpatī turito bhusam.

99. Ta’māpatantam disvāna, Sumukho atibrūhayi.
Aṭṭhāsi purato rañño, hamso vissāsayaṃ byatham.

100. Mā bhāyi patatam seṭṭha, na hi bhāyanti tādīsā.
Aham yogam payuñjissam, yuttam dhammūpasañhitam.
Tena pariyāpadānena, khippam pāsā pamokkhasī”ti.

Tattha **ariyavuttinanti** ariyācāre vattamānānam. **Bhusanti** daḥham balavam. **Atibrūhayī**ti anantaragāthāya āgataṃ “mā bhāyī”ti vacanam vadanto atibrūhesi mahāsaddam nicchāresi. **Aṭṭhāsī**ti sace Nesādo rājānam paharissati, aham pahāram sampañcchissāmīti jīvitam pariccajitvā purato aṭṭhāsi. **Vissāsayaṃ**ti vissāsento assāsento. **Byathanti** byathitam² bhītam rājānam “mā bhāyī”ti iminā vacanena vissāsento. **Tādīsī**ti tumhādisā ñāṇavīriyasampannā. **Yoganti** ñāṇavīriyayogam. **Yuttanti** anucchavikam. **Dhammūpasañhitanti** kāraṇanissitam. **Tena pariyāpadānenā**ti tena mayā payuttana yogena parisuddhena. **Pamokkhasī**ti muccissasi.

Evam Sumukho mahāsattam assāsetvā Luddaputtassa santikam gantvā madhuram mānusiṃ vācam nicchārento “samma tvaṃ konāmosī”ti pucchitvā “suvanṇavaṇṇa haṃsarāja aham Khemako nāmā”ti vutte “samma Khemaka ‘tayā oḍḍitavālapāse yo vā so vā hamso baddho’ti saññaṃ mā kari, navutiya haṃsasahassānam pavaro Dhataratṭhahaṃsarājā te

1. Gaṇchi (Syā), khaṇḍehi (Sī, I)

2. Byadhanti byadhitam (Ka)

pāse baddho, ñāṇasīlācārasampanno saṅgāhakapakkhe¹ ṭhito, na taṃ² māretum yutto, ahaṃ tava iminā kattabbakiccaṃ karissāmi, ayampi suvaṇṇavaṇṇo, ahampi tatheva, ahaṃ etassatthāya attano jīvitam pariccajissāmi, sace tvaṃ etassa pattāni gaṇhitukāmosi, mama pattāni gaṇha, athopi cammamamaṃsanhāru-aṭṭhīnamaññataraṃ gaṇhitukāmosi, mameva sarīrato gaṇha, atha naṃ kīlāhaṃsaṃ kātukāmosi, maññeva kara, jīvantameva vikkiṇitvā sace dhanam uppādetukāmosi, maṃ jīvantameva vikkiṇitvā dhanam uppādehi, mā etaṃ ñāṇadiguṇasaṃyuttaṃ haṃsarājānaṃ avadhi, sace hi naṃ vadhissasi, nirayādīhi na muccissasī”ti taṃ nirayādibhayena santajjetvā attano madhurakathaṃ gaṇhāpetvā puna bodhisattassa santikaṃ gantvā taṃ assāsento aṭṭhāsi. Nesādo tassa katham sutvā “ayaṃ tiracchānagato samāno manussehipi kātuṃ asakkuṇeyyaṃ evarūpaṃ mittadhammaṃ karoti, manussāpi evaṃ mittadhamme ṭhātuṃ na sakkonti, aho esa ñāṇasampanno madhurakatho dhammiko”ti sakalasarīraṃ pītisomanassaparipuṇṇaṃ katvā pahaṭṭhalomo daṇḍaṃ chaḍḍetvā sirasi añjaliṃ patiṭṭhapetvā sūriyaṃ namassanto viya Sumukhassa guṇaṃ kittento aṭṭhāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

101. “Tassa taṃ vacanaṃ sutvā, Sumukhassa subhāsitaṃ.

Pahaṭṭhalomo Nesādo, añjali’ssa paṇāmayi.

102. Na me sutam vā diṭṭhaṃ vā, bhāsanto mānusiṃ dijo.

Ariyaṃ bruvāno Vakkaṅgo, cajanto mānusiṃ giram.

103. Kiṃ nu tā’yaṃ dijo hoti, mutto baddhaṃ upāsasi.

Ohāya sakuṇā yanti, kiṃ eko avahīyasī”ti.

Tattha **añjali’ssa paṇāmayī**ti añjaliṃ assa upanāmayi. “Na me”ti gāthāyassa thutiṃ karoti. Tattha **mānusiṃ**ti manussavācam. **Ariyanti** sundaraṃ niddosaṃ. **Cajantoti** vissajjento. Idaṃ vuttaṃ hoti—samma tvaṃ dijo samāno ajja mayā saddhiṃ mānusiṃ vācam bhāsanto niddosaṃ bruvāno mānusiṃ giram cajanto paccakkhato diṭṭho, ito pubbe pana idaṃ acchariyaṃ

1. Sambhāvapakkhe (Syā)

2. Nāyaṃ (Sī, Syā, I)

mayā neva sutam na diṭṭhanti. **Kim nu tā’yanti** yaṃ etaṃ tvaṃ upāsasi, kim nu te ayaṃ hoti.

Evam tuṭṭhacittena Nesādena puṭṭho Sumukho “ayaṃ muduko jāto, idānissa bhiyyoso mattāya mudubhāvatthaṃ mama guṇaṃ dassessāmi”ti cintetvā āha—

104. “Rājā me so diḷamitta, senāpacca’ssa kārayim.
Ta’māpade pariccattum, nu’ssahe vihagādhipaṃ.

105. Mahāgaṇāya bhattā me, mā eko byasanaṃ agā.
Tathā taṃ samma Nesāda, bhattā’yaṃ abhito rame”ti.

Tattha **nu’ssaheti** na samatthomhi. **Mahāgaṇāyā**ti mahato haṃsagaṇassa. **Mā ekoti** mādisse sevake vijjamāne mā ekako byasanaṃ agā. **Tathā tanti** yathā ahaṃ vadāmi, tatheva taṃ. **Sammā**ti vayassa. **Bhattā’yaṃ abhito rameti** bhattā ayaṃ mama, ahamassa abhito rame santike ramāmi na ukkaṇṭhāmīti.

Nesādo taṃ tassa dhammanissitaṃ madhurakathaṃ sutvā somanassappatto pahaṭṭhalomo “sacāhaṃ etaṃ sīlādiguṇasaṃyuttaṃ haṃsarājānaṃ vadhissāmi, catūhi apāyehi na muccissāmi, rājā maṃ yadicchati, taṃ karotu, ahametaṃ Sumukhassa dāyaṃ katvā vissajjessāmi”ti cintetvā gāthamāha—

106. “Ariyavatta’si Vakkaṅga, yo piṇḍamapacāyasi.
Cajāmi te taṃ bhattāraṃ, gacchathū’bho yathāsukhan”ti.

Tattha **ariyavatta’sīti** mittadhammarakkhaṇasaṅkhātena ācāra-ariyānaṃ vattena samannāgatosi. **Piṇḍamapacāyasīti** bhattu santikā laddhiṃ piṇḍaṃ senāpatiṭṭhānaṃ pūjesi. **Gacchathū’bhoti** dvepi janā assumukhe ñātisaṅghe hāsayamānā yathāsukhaṃ gacchathāti.

Evam vatvā Nesādo muducittena mahāsattaṃ upasaṅkamitvā yaṭṭhiṃ onāmetvā paṅkapiṭṭhe nisīdāpetvā pāsayaṭṭhiyā mocetvā taṃ ukkhipitvā sarato nīharitvā taruṇadabbatiṇapiṭṭhe nisīdāpetvā pāde

baddhapāsaṃ saṇikaṃ mocetvā mahāsatte balavasinehaṃ paccupaṭṭhāpetvā mettacittena udakaṃ ādāya lohitaṃ dhovitvā punappunaṃ parimajji, athassa mettānubhāvena sirāya sirā, māmsena māmsaṃ, cammena cammaṃ ghaṭitaṃ, pādo pākatiko ahosi; itarena nibbiseso. Bodhisatto sukhappatto hutvā pakatibhāvena nisīdi. Sumukho attānaṃ nissāya rañño sukhita bhāvaṃ disvā sañjātasomanasso cintesi “iminā amhākaṃ mahā-upakāro kato, amhehi etassa kato upakāro nāma natthi, sace esa rājarājamahāmattānaṃ atthāya amhe gaṇhi, tesāṃ santikaṃ netvā bahuṃ dhanāṃ labhissati, sace attano atthāya gaṇhi, amhe vikkiṇitvā dhanāṃ labhissateva, pucchissāmi tāva nan”ti. Atha naṃ upakāraṃ kātukāmatāya pucchanto āha—

107. “Sace attappayogena, ohito haṃsapakkhinaṃ.

Paṭiggaṇhāma te samma, etaṃ abhayadakkhiṇaṃ.

108. No ce attappayogena, ohito haṃsapakkhinaṃ.

Anissaro muñca’mamhe, theyyaṃ kayirāsi luddakā”ti.

Tattha **saceti** samma nesāda sace tayā attano payogena attano atthāya haṃsānañceva sesapakkhīnañca pāso ohito. **Anissaroti** anissaro hutvā muñcanto yenāsi āṇatto, tassa santakaṃ gaṇhanto theyyaṃ kayirāsi¹.

Taṃ sutvā Nesādo “nāhaṃ tumhe attano atthāya gaṇhiṃ, Bārāṇasirañña pana saṃyamena gaṇhāpitomhi”ti vatvā deviyā diṭṭhasupinakālato paṭṭhāya yāva rañña tesāṃ āgatabhāvaṃ sutvā “samma Khemaka ekaṃ vā dve vā haṃse gaṇhituṃ vāyama, mahantaṃ te yasaṃ dassāmi”ti vatvā paribbayaṃ datvā uyyojitabhāvo, tāva sabbaṃ pavattiṃ ārocesi. Taṃ sutvā Sumukho “iminā Nesādena attano jīvitaṃ agaṇetvā amhe vissajjentena dukkaraṃ kataṃ, sace mayaṃ ito Cittakūṭaṃ gamissāma, neva Dhataratṭharañño paññānubhāvo, na mayhaṃ mittadhammo pākaṭo bhavissati, na Luddaputto mahantaṃ yasaṃ lacchati, na rājā pañcasu sīlesu patitṭhahissati, na deviyā manoratho matthakaṃ pāpuṇissati”ti

1. Theyyaṃ kayirāsi, iṇaṃ mā kayirāsi (Syā), theyyaṃ kayirāsi iṇaṃ kayirāsi (Ka)

cintetvā “samma evaṃ sante amhe vissajjetuṃ na labhasi, rañño no dassehi, so amhe yathāruciṃ karissatī”ti imamatthaṃ pakāsento gāthamāha—

109. “Yassa tvaṃ bhatako rañño, kāmaṃ tasseva pāpaya.

Tattha saṃyamano rājā, yathābhiññaṃ karissatī”ti.

Tattha **tassevā**ti tasseva santikaṃ nehi. **Tatthā**ti tasmim rājanivesane. **Yathābhiññanti** yathādhippāyaṃ yathāruciṃ.

Taṃ sutvā Nesādo “mā vo bhaddante rājadassanaṃ ruccittha, rājāno nāma sappatibhayā, kīlāhaṃse vā vo kareyyuṃ māreyyuṃ vā”ti āha. Atha naṃ Sumukho “samma Luddaka mā amhākaṃ cintayi, ahaṃ tādisassa kakkhaḷassa dhammakathāya maddavaṃ janesiṃ, rañño kiṃ na janessāmi, rājāno hi paṇḍitā subhāsitaḍḍubbhāsitaññū, khippaṃ no rañño santikaṃ nehi, nayanto ca mā bandhanena nayi, pupphapañjare pana nisīdāpetvā nehi, pupphapañjaraṃ karonto Dhataratṭhassa mahantaṃ setapadumasañchannaṃ, mama khuddakaṃ rattapadumasañchannaṃ katvā Dhataratṭhaṃ purato, mamaṃ pacchato nīcataraṃ katvā ādāya khippaṃ netvā rañño dassehī”ti āha. So tassa vacanaṃ sutvā “Sumukho rājānaṃ disvā mama mahantaṃ yasaṃ dātukāmo bhavissatī”ti sañjātasomanasso mudūhi latāhi pañjare katvā padumehi chādetvā vuttanayeneva te gahetvā agamāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

110. “Iccevaṃ vutto Nesādo, hemavaṇṇe harittace.

Ubho hatthehi saṅgayha, pañjare ajjhavodahi.

111. Te pañjaragate pakkhī, ubho bhassaravaṇṇine.

Sumukhaṃ Dhataratṭhaṃ ca, Luddo ādāya pakkamī”ti.

Tattha **ajjhavodahī**ti odahi ṭhapesi. **Bhassaravaṇṇineti** pabhāsampannavaṇṇe¹.

1. Pabhāsampannavaṇṇine (Syā, Ka)

Evam Luddassa te ādāya pakkamanakāle Dhataratṭho
pākahaṃsarājadhītaraṃ attano bhariyaṃ saritvā Sumukhaṃ āmantetvā
kilesavasena vilapi. Tamatthaṃ pakāsentō Satthā āha—

112. “Harīyamāno Dhataratṭho, Sumukhaṃ etadabravi.
Bālhaṃ bhāyāmi sumukha, sāmāya lakkhaṇūruyā.
Asmākaṃ vadhamaññāya, athattānaṃ vadhissati.

113. Pākahaṃsā ca Sumukha, Suhemā hemasuttacā.
Koñcī samuddatīreva, kapaṇā nūna rucchatī”ti.

Tattha **bhāyāmī**ti maraṇato bhāyāmi. **Sāmāyā**ti suvaṇṇavaṇṇāya.
Lakkhaṇūruyāti lakkhaṇasampanna-ūruyā. **Vadhamaññāyā**ti vadhaṃ jānitvā
“mama piyasāmiko mārito”ti saññī hutvā. **Vadhissatī**ti kiṃ me piyasāmike
mate jīvitenāti marissati. **Pākahaṃsā**ti pākahaṃsarājadhītā. **Suhemā**ti
evaṃnāmikā. **Hemasuttacā**ti hemasadisasundaratacā. **Rucchatī**ti yathā
loṇisaṅkhātāṃ samuddaṃ otaritvā mate patimhi koñcī sakuṇikā kapaṇā
rodati, evaṃ nūna sā rodissatīti.

Taṃ sutvā Sumukho “ayaṃ haṃsarājā aññe ovaditum yutto
mātugāmaṃ nissāya kilesavasena vilapati, udakassa ādittakālo viya vatiyā
uṭṭhāya kedārakhādanakālo viya ca jāto, yannūnāhaṃ attano balena
mātugāmassa dosaṃ pakāsetvā etaṃ saññāpeyyaṃ”ti cintetvā gāthamāha—

114. “Evaṃ mahanto lokassa, appameyyo mahāgaṇī.
Ekitthi’manusoceyya, nayidaṃ paññavatā’miva¹.

115. Vātova gandha’mādeti, ubhayaṃ chekapāpakaṃ.
Bālo āmakapakkaṃ’va, lolo andho’va āmisaṃ.

116. Avinicchayaññu atthesu, mando’va paṭibhāsi maṃ.
Kiccākiccaṃ na jānāsi, sampatto kālapiyāyaṃ.

1. Paññavatomiva (Sī, Syā, I)

117. Aḍḍhummatto udīresi, yo seyyā maññasi'tthiyo.
Bahusādhāraṇa he'tā, soḍḍānaṃ'va surāgharam.

118. Māyā cetā marīcī ca, sokā rogā cupaddavā.
Kharā ca bandhanā ce'tā, maccupāsā guhāsayā.
Tāsu yo vissase poso, so naresu narādhamo'ti.

Tattha **mahantoti** mahanto samāno. **Lokassāti** haṃsalokassa.
Appameyyoti guṇehi pametuṃ asakkuṇeyyo. **Mahāgaṇāti** mahantena gaṇena samannāgato gaṇasatthā. **Eki'tthinti** yaṃ evarūpo bhavaṃ ekaṃ itthiṃ anusoceyya, idaṃ anusocanaṃ na paññavataṃ iva¹, tenāhaṃ ajja taṃ bāloti maññāmīti adhippāyenevamāha.

Ādetīti gaṇhāti. **Chekapāpakanti** sundarāsundaraṃ. **āmakapakkanti** āmakaṇca pakkaṇca. **Loloti** rasalolo. Idaṃ vuttaṃ hoti—mahārāja yathā nāma vāto padumasarādīni paharitvā sugandhampi saṅkāraṭṭhānādīni paharitvā duggandhampīti ubhayaṃ chekapāpakaṃ gandhaṃ ādiyati, yathā ca bālo kumārako ambajambūnaṃ heṭṭhā nisinno hatthaṃ pasāretvā patitapatitaṃ āmakampi pakkampi phalaṃ gahetvā khādāti, yathā ca rasalolo andho bhatte upanīte yaṃkiñci samakkhikampi nimmakkhikampi āmiṣaṃ ādiyati, evaṃ itthiyo nāma kilesavasena aḍḍhampi duggatampi kulīnampi akulīnampi abhirūpampi virūpampi gaṇhanti bhajanti, tādīsānaṃ² pāpadhammānaṃ itthīnaṃ kiṃ kāraṇā vippalapasi mahārājāti.

Atthesūti kāraṇākāraṇesu. **Mandoti** andhabālo. **Paṭibhāsanti** mama upaṭṭhāsi. **Kālapariyāyanti** evarūpaṃ maraṇakālaṃ patto “imasmiṃ kāle idaṃ kattabbaṃ, idaṃ nakattabbaṃ, idaṃ vattabbaṃ, idaṃ na vattabbaṃ”ti na jānāsi devāti. **Aḍḍhummatto** aḍḍhummatto maññe hutvā. **Udīresīti** yathā suraṃ pivtvā nātimatto puriso yaṃ vā taṃ vā palapati, evaṃ palapasīti attho. **Seyyāti** varā uttamā.

“Māyā cā”ti-ādīsu deva itthiyo nāmetā vañcanatṭhena **māyā**, agayhupagaṭṭhena **marīcī**, sokādīnaṃ paccayattā **sokā**, **rogā**, anekappakārā **upaddavā**, kodhādīhi thaddhabhāveneva **kharā**. Tā hi

1. Paññavatomiva (Sī, Syā, I)

2. Tāsānaṃ vātādīsadisānaṃ (Sī), vātabāla-andhasadisānaṃ (Syā)

nissāya andubandhanādīhi bandhanato¹ **bandhanā ce'tā**, itthiyo nāma sarīraguhāsayavaseneva maccu nāma² etā devāti. “Kāmahetukāmanidānaṃ kāmādhikaraṇaṃ kāmānameva hetu rājāno coraṃ gahetvā”ti³ suttenapesa attho dīpetabbo.

Tato Dhataratṭho mātugāme paṭibaddhacittatāya “tvaṃ mātugāmassa guṇaṃ na jānāsi, paṇḍitā eva etaṃ jānanti, na hetā garahitabbā”ti dīpento āha—

119. “Yaṃ vuddhehi upaññātaṃ, ko taṃ ninditumarahati.
Mahābhūti'tthiyo nāma, lokasmim udapajjisum.

120. Khiddā paṇihitā tyāsu, rati tyāsu patiṭṭhitā.
Bijāni tyāsu rūhanti, yadidaṃ sattā pajāyare.
Tāsu ko nibbide poso, pāṇa'māsajja pāṇibhi.

121. Tvameva nañño Sumukha, thīnaṃ atthesu yuñjasi.
Tassa tya'jja bhaye jāte, bhīte na jāyate mati.

122. Sabbo hi saṃsayāṃ patto, bhayaṃ bhīrū titikkhati.
Paṇḍitā ca mahantāno, atthe yuñjanti duyuyuje.

123. Etadatthāya rājāno, sūramicchanti mantinaṃ.
Paṭibāhati yaṃ sūro, āpadaṃ attapariyāyaṃ.

124. Mā no ajja vikantiṃsu, rañño sūdā mahānase.
Tathā hi vaṇṇo pattānaṃ, phalaṃ veḷumva taṃ vadhi.

125. Muttopi na icchi udḍetuṃ, sayāṃ bandhaṃ upāgami.
Sopa'jja saṃsayāṃ patto, atthaṃ gaṇhāhi mā mukhaṃ”ti.

Tattha **yanti** yaṃ mātugāmasaṅkhātāṃ vatthu paññāvuddhehi ñātaṃ, tesameva pākātaṃ, na bālānaṃ. **Mahābhūtā**ti mahāguṇā mahānisamsā.

Udapajjisunti

1. Bajjhanato (Syā)

2. Sarīraguhāyaṃ vasanakamaccu nāma (Sī, Syā), sarīraguhāyaṃ puna vasanakamaccu nāma (I)

3. Ma 1. 121 piṭṭhe.

paṭhamakappikakāle itthiliṅgasseva paṭhamam pātubhūtattā paṭhamam nibbattāti attho. **Tyāsūti** sumukha tāsū itthīsu kāyavacīkhiḍḍā ca **paṇihitā** ohitā ṭhapitā, kāmagaṇarati ca patiṭṭhitā. **Bījānīti** Buddhapaccekabuddha-ariyasāvakacakkavatti-ādibījāni tāsū ruhanti. **Yadidanti** ye ete sabbepi sattā. **Pajāyareti** sabbe tāsāññeva kucchimhi samvaddhāti dīpeti. **Nibbideti** nibbindeyya. **Pāṇa'māsajja pāṇibhīti**¹ attano pāṇehipi tāsam pāṇam āsādetvā² attano jīvitam cajantopi tā labhitvā ko nibbindeyyāti attho.

Naññoti na añño, Sumukha mayā Cittakūṭatale haṁsagaṇamajjhe nisinnena tam adisvā “kham nu Sumukho”ti vutte “esa mātugāmaṁ gahetvā Kañcanaguhāyaṁ uttamaratiṁ anubhoti”ti vadanti, evam tvameva thīnam atthesu **yuñjasi** yuttapayutto hosi, na aññoti attho. **Tassa tya'jjāti** tassa te ajja maraṇabhaye jāte iminā bhītena maraṇabhayena bhīto maññe, ayam mātugāmassa dosadassane nipuṇā mati jāyateti adhippāyenevamāha.

Sabbo hīti yo hi koci. **Samsayam pattoti** jīvitasamsayappatto. **Bhīrūti** bhīrū hutvāpi bhayam adhivāseti. **Mahantānoti** ye pana paṇḍitā ca honti mahante ca ṭhāne ṭhitā mahantāno, te duyuyje atthe yuñjanti ghaṭenti vāyamanti, tasmā “mā bhāyi, dhīro³ hohi”ti tam ussāhento evamāha. **Āpadanti** sāmīno āgataṁ āpadaṁ esa sūro paṭibāhati, etadatthāya sūram mantinam icchanti. **Attapariyāyanti** attano parittāṇampi ca kātum sakkotīti adhippāyo.

Vikantiṁsūti chindimsu. Idam vuttam hoti—samma Sumukha tvam mayā attano anantare ṭhāne ṭhapito, tasmā yathā ajja rañño sūdā amhe maṁsatthāya na vikantiṁsu⁴, tathā karohi, tādiso hi amhākam pattavaṇṇo. **Tam vadhīti** svāyam vaṇṇo yathā nāma veḷum nissāya jātam phalam veḷumeva vadhati, tathā mā tam vadhi, tañca mañca mā vadhīti adhippāyenevamāha.

1. Pāṇabhīti (Sī)

2. Āharitvā (Ka)

3. Thiro (Ka)

4. Na kantanti (Sī, I)

Muttopīti yathāsukhaṃ Cittakūṭapabbataṃ gacchāti evaṃ Luddaputtena mayā saddhiṃ mutto vissajjito samānopi udḍitum na icchi. **Sayanti** rājānaṃ daṭṭhukāmo hutvā sayameva bandhaṃ upagatoti evamidam amhākaṃ bhayaṃ taṃ nissāya āgataṃ. **Sopa’jjāti** sopi ajja jīvitasamsayaṃ patto. **Atthaṃ gaṇhāhi mā mukhanti** idāni amhākaṃ muñcanakāraṇaṃ gaṇha, yathā muccāma, tathā vāyama, “vātova gandhamādeti”ti-ādīni vadanto itthigarahatthāya mukhaṃ mā pasārayi.

Evaṃ mahāsatto mātugāmaṃ vaṇṇetvā sumukhaṃ appaṭibhāṇaṃ katvā tassa anattamanabhāvaṃ viditvā idāni naṃ paggaṇhanto gāthamāha—

126. “So taṃ yogaṃ payuñjassu, yuttaṃ dhammūpasamhitam.
Tava pariyāpadānena, mama paṇesanaṃ carā”ti.

Tattha **soti** samma Sumukha so tvaṃ. **Taṃ yoganti** yaṃ pubbe “ahaṃ yogaṃ payuñjissam, yuttaṃ dhammūpasamhitam”ti avacāsi, taṃ idāni payuñjassu. **Tava pariyāpadānenāti** tava tena yogena parisuddhena. “Pariyodātenā”tipi pāṭho, parittāṇenāti attho, tayā katattā tava santakena parittāṇena mama jīvitapariyesanaṃ carāti adhippāyo.

Atha Sumukho “ayaṃ ativiya maraṇabhayaabhīto mama ñāṇabalaṃ na jānāti, rājānaṃ disvā thokaṃ kathaṃ labhitvā jānissāmi, assāsessāmi tāvanan”ti cintetvā gāthamāha—

127. Mā bhāyi patataṃ seṭṭha, na hi bhāyanti tādisā.
Ahaṃ yogaṃ payuñjissam, yuttaṃ dhammūpasamhitam.
Mama pariyāpadānena, khippaṃ pāsā pamokkhasi”ti.

Tattha **pāsāti** dukkhapāsato.

Iti tesam sakuṇabhāsāya kathentānaṃ Luddaputto na kiñci aññāsi, kevalaṃ pana te kājenādāya Bārāṇasim pāvīsi. Acchariyabbhutaajātena añjalina mahājanena anuggacchamāno so rājadvāraṃ patvā attano āgatabhāvaṃ rañño ārocāpesi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

128. “So Luddo haṁsakājena, rājadvāraṁ upāgami.

Paṭivedetha maṁ rañño, Dhataratṭhā’ya’ māgato”ti.

Tattha **paṭivedetha manti** Khemako āgatoti evaṁ maṁ rañño nivedetha.
Dhataratṭhā’yanti ayaṁ Dhataratṭho āgatoti paṭivedetha.

Dovāriko gantvā paṭivedesi. Rājā sañjātasomanasso “khippam āgacchatū”ti vatvā amaccagaṇaparivuto samussitasetacchatte rājapallanke nisinno Khemakaṁ haṁsakājaṁ ādāya mahātalaṁ abhiruḷhaṁ disvā suvaṇṇavaṇṇe haṁse oloketvā “sampuṇṇo me manoratho”ti tassa kattabbakiccaṁ amacce āṇāpesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

129. “Te disvā puññasāṅkāse, ubho lakkhaṇasammate.

Khalu saṁyamano rājā, amacce ajjhabhāsatha.

130. Detha luddassa vatthāni, annaṁ pānaṅca bhojanaṁ.

Kāmaṅkaro hiraṇṇa’ssa, yāvanto esa icchatī”ti.

Tattha **puññasāṅkāseti** attano puññasadise. **Lakkhaṇasammateti**¹ seṭṭhasammate abhiññāte. **Khalūti** nipāto, tassa “te khalu disvā”ti purimapadena sambandho. “**Dethā**”ti-ādini rājā pasannākāraṁ² karonto āha. Tattha **kāmaṅkaro hiraṇṇa’ssāti** hiraṇṇaṁ assa kāmakiriyā atthu. **Yāvantoti** yattakaṁ esa icchatī, tattakaṁ hiraṇṇamassa dethāti attho.

Evaṁ pasannākāraṁ kāretvā pītisomanassasamussāhito “gacchatha naṁ alaṅkaritvā ānethā”ti āha. Atha naṁ amaccā rājanivesanā otāretvā kappitakesamassuṁ nhātānulittaṁ sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ katvā rañño dassesuṁ. Athassa rājā saṁvacchare sataśahassuṭṭhānake dvādasa gāme ājaññayuttaṁ rathaṁ alaṅkatamahāgehaṅcāti mahantaṁ yasaṁ dāpesi. So mahantaṁ yasaṁ labhitvā attano kammaṁ pakāsetuṁ “na te deva mayā yo vā so vā haṁso ānīto, ayaṁ pana navutiyā haṁsasahassānaṁ rājā Dhataratṭho nāma, ayaṁ senāpati Sumukho nāmā”ti

1. Lakkhaṇāsammatteti (Sī, I)

2. Pasannākāraṁ (?)

āha. Atha naṃ rājā “kathaṃ te samma ete gahitā”ti pucchi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

131. “Disvā luddaṃ pasannattaṃ, Kāsirājā tadabravi.
Yadyāyaṃ samma Khemaka, puṇṇā haṃsehi tiṭṭhati.

132. Kathaṃ rucimajjhagataṃ, pāsahatto upāgami.
Okīṇaṃ ñātisaṅghehi, nimmajjhimaṃ kathaṃ gahī”ti.

Tattha **pasannattanti** pasannabhāvaṃ somanassappattaṃ. **Yadyāyanti** samma Khemaka yadi ayaṃ amhākaṃ pokkharāṇī navutihaṃsasahashehi puṇṇā tiṭṭhati. **Kathaṃ rucimajjhagatanti** evaṃ sante tvaṃ tesāṃ rucīnaṃ piyadassanānaṃ haṃsānaṃ majjhagataṃ etaṃ ñātisaṅghehi okīṇaṃ. **Nimmajjhimanti** neva majjhimaṃ neva kaniṭṭhaṃ uttamaṃ haṃsarājānaṃ kathaṃ pāsahatto upāgami kathaṃ gaṇhīti.

So tassa kathento āha—

133. “Ajja me sattamā ratti, adanāni upāsato.
Pada’metassa anvesaṃ, appamatto ghaṭassito.

134. Athassa pada’maddakkhim, carato adanesanaṃ.
Tatthāhaṃ odahim pāsaṃ, evaṃ taṃ dija’maggahin”ti.

Tattha **adanānīti** ādānāni, gocaraggahaṇaṭṭhānānīti attho, ayameva vā pāṭho. **Upāsatotī** upagacchantassa. **Padanti** gocarabhūmiyaṃ akkantapadaṃ. **Ghaṭassitoti** cāṭipaṇjare nissito hutvā. **Athassāti** atha chaṭṭhe divase etassa adanesanaṃ carantassa padaṃ addakkhim. **Evaṃ tanti** evaṃ taṃ dijaṃ aggahinti sabbaṃ gahitopāyaṃ ācikkhi.

Taṃ sutvā rājā “ayaṃ dvāre ṭhatvā paṭivedentopi Dharaṭṭhassevāgamaṇaṃ paṭivedesi, idānipi etaṃ ekameva gaṇhinti vadati, kiṃ nu kho ettha kāraṇaṃ”ti cintetvā gāthamāha—

135. “Ludda dve ime sakuṇā, atha ekoti bhāsasi.
Cittaṃ nu te vipariyattaṃ, adu kiṃ nu jigīsasi”ti.

Tattha **vipariyattanti** vipallattham¹. **Adu kim nu jigīsasīti** udāhu kim nu cintesi, kim itaram gahetvā aññassa dātukāmo hutvā cintesīti pucchati.

Tato Luddo “na me deva cittaṃ vipallattham, nāpi aham itaram aññassa dātukāmo, apica kho pana mayā ohite pāse ekova baddho”ti āvi karonto āha—

136. “Yassa lohitakā tālā, tapanīyanibhā subhā.

Uraṃ saṃhacca tiṭṭhanti, so me bandham upāgami.

137. Athāyaṃ bhassaro pakkhī, abaddho baddhamāturaṃ.

Ariyaṃ bruvāno aṭṭhāsī, cajanto mānusiṃ giran”ti.

Tattha **lohitakāti** rattavaṇṇā. **Tālāti** rājiyo. **Uraṃ saṃhaccāti** uraṃ āhacca. Idaṃ vuttaṃ hoti—mahārāja yassetā rattasuvaṇṇasappaṭibhāgā tisso lohitakā rājiyo gīvaṃ parikkhipitvā uraṃ āhacca tiṭṭhanti, so ekova mama pāse bandham upāgatoti. **Bhassaroti** parisuddho pabhāsampanno. **Āturanti** gilānaṃ dukkhitaṃ aṭṭhāsīti.

Atha Dhataratṭhassa baddhabhāvaṃ ñatvā nivattitvā etaṃ samassāsetvā mamāgamanakāle ca paccuggamanaṃ katvā ākāseyeva mayā saddhiṃ madhurapaṭisanthāraṃ katvā manussabhāsāya Dhataratṭhassa guṇaṃ kathento aṭṭhāsī, mama hadayaṃ mudukaṃ katvā puna etasseva purato aṭṭhāsī. Athāhaṃ deva Sumukhassa subhāsitaṃ sutvā pasannacitto Dhataratṭham vissajjesiṃ, iti Dhataratṭhassa pāsato makkho; ime haṃse ādāya mama idhāgamaṇaṇca Sumukheneva katanti. Evaṃ so Sumukhassa guṇakathaṃ kathesi. Taṃ sutvā rājā Sumukhassa dhammakathaṃ sotukāmo ahosi. Luddaputtassa sakkāraṃ karontasseva sūriyo atthaṅgato, dīpā pajjalitā, bahū khattiyādayo sannipatitā, Khemā devīpi vividhanāṭakaparivārā rañño dakkhiṇapasse nisīdi. Tasmīṃ khaṇe rājā Sumukhaṃ kathāpetukāmo gāthamāha—

138. “Atha kim dāni Sumukha, hanuṃ saṃhacca tiṭṭhasi.

Adu me parisam patto, bhayā bhīto na bhāsasi”ti.

1. Vipallatṭhanti vipariyattaṃ (Syā)

Tattha **hanuṃ saṃhaccā**ti madhurakatho kira tvaṃ, atha kasmā idāni mukhaṃ pidhāya tiṭṭhasi. **Adū**ti kacci. **Bhayā bhī**toti parisasārajjabhayena bhīto hutvā.

Taṃ sutvā Sumukho abhītabhāvaṃ dassento gāthamāha—

139. “Nāhaṃ kāsipati bhīto, oḡayha parisam tava.

Nāhaṃ bhayā na bhāsissam, vākyam atthasmi tādise”ti.

Tattha **tādiseti** apica kho pana tathārūpe atthe uppanne vākyam bhāsissāmīti vacanokāsam olokeno nisinnomhīti attho.

Taṃ sutvā rājā tassa katham vaḍḍhetukāmatāya parihāsam karonto āha—

140. “Na te abhisaram passe, na rathe napi pattike.

Nā’ssa cammam va kīṭam vā, vammite ca dhanuggahe.

141. Na hiraññaṃ suvaṇṇam vā, nagaram vā sumāpitaṃ.

Okiṇṇaparikham duggam, dalhamatṭālakoṭṭhakam.

Yattha pavitṭho Sumukha, bhāyitabbaṃ na bhāyasi”ti.

Tattha **abhisaranti** rakkhaṇatthāya parivāretvā ṭhitaṃ āvudhahattham parisam te na passāmi. **Nā’ssā**ti ettha **assā**ti nipātamattam. **Cammani** saraparittāṇacammaṃ. **Kīṭanti** kīṭam cāṭikapālādi¹ vuccati. Cāṭikapālahatthāpi te santike natthīti dīpeti. **Vammiteti** cammasannaddhe. **Na hiraññanti** yaṃ nissāya na bhāyasi, taṃ hiraññaṃpi te na passāmi.

Evam rañña “kiṃ te abhāyanakāraṇaṃ”ti vutte taṃ kathento āha—

142. “Na me abhisarena’ttho, nagarena dhanena vā.

Apathena patham yāma, antalikkhecarā mayam.

143. Sutā ca paṇḍitā tya’mhā, nipuṇā ca’tthacintakā.

Bhāsema’tthavatiṃ vācam, sacce cassa patiṭṭhito.

1. Kīṭanti kīṭakam cāṭikapālam (Sī, I), kīṭam vāti kīṇitam cāṭikapālantipi (Syā)

144. Kiñca tuyhaṃ asaccassa, anariyassa karissati.

Musāvādissa luddassa, bhaṇitampi subhāsitaṃ¹ti.

Tattha **abhisarenā**ti ārakkhaparivārena. **Atthoti** etena mama kiccaṃ natthi. Kasmā? Yasmā **apathena** tumhādisānaṃ amaggena pathaṃ māpetvā yāma, ākāsa-carino mayanti. **Paṇḍitā tya'mhā**ti paṇḍitāti tayā sutāmhā, teneva kāraṇena amhākaṃ santikā dhammaṃ sotukāmo kira no gāhāpesi. **Sacce cassā**ti sace pana tvaṃ sacce patiṭṭhito assa, atthavatim kāraṇanissitaṃ vācaṃ bhāseyyāma. **Asaccassā**ti vacīsaccarahitassa tava subhāsitaṃ muṇḍassa dantasūci viya kiṃ karissati.

Taṃ sutvā rājā “kasmā maṃ musāvādī anariyoti vadasi, kiṃ mayā katan”ti āha. Atha naṃ Sumukho “tena hi mahārāja suṇāhi”ti vatvā āha—

145. Taṃ brāhmaṇānaṃ vacanā, imaṃ Khema'makārayi.

Abhayañca tayā ghuṭṭhaṃ, imāyo dasadhā disā.

146. Ogayha te pokkharāṇim, vippasannodakaṃ sucim.

Pahūtaṃ cā'danaṃ tattha, ahimsā cettha pakkhinaṃ.

147. Idaṃ sutvāna nigghosaṃ, āgata'mha tava'ntike.

Te te baddhasma pāsena, etaṃ te bhāsitaṃ musā.

148. Musāvādaṃ purakkhatvā, icchālobhañca pāpakaṃ.

Ubhosandhimatikkamma, asātaṃ upapajjati”ti.

Tattha **tanti** tvaṃ. **Khemanti** evaṃnāmikaṃ pokkharāṇim. **Ghuṭṭhanti** catūsu kaṇṇesu ṭhatvā ghoṣāpitaṃ. **Dasadhā**ti imāsu dasadhā ṭhitāsu disāsu¹ tayā abhayaṃ ghuṭṭhaṃ. **Ogayhā**ti ogāhetvā āgatānaṃ santikā. **Pahūtaṃ cā'dananti** pahūtañca padumapupphasālī-ādikaṃ adanaṃ. **Idaṃ sutvānā**ti tesāṃ taṃ pokkharāṇim ogāhetvā āgatānaṃ santikā idaṃ abhayaṃ sutvā **tava'ntike** tava samīpe tayā kāritapokkharāṇim āgatāmhāti attho. **Te teti** te mayā tava pāsena baddhā. **Purakkhatvā**ti purato

1. Dasadhāti imā tā dasadhā disā taṃtaṃdisāsu (Syā, Ka)

katvā. **icchālobhanti** icchāsaṅkhātāṃ pāpakāṃ lobhāṃ. **Ubhosandhinti** ubhayaṃ devaloke ca manussaloke ca paṭisandhiṃ ime pāpadhamme purato katvā caranto puggalo sugatipaṭisandhiṃ atikkamitvā asātaṃ nirayaṃ upapajjatīti.

Evam parisamajjheyeva rājānaṃ lajjāpesi. Atha naṃ rājā “nāhaṃ Sumukha tumhe māretvā maṃsaṃ khāditukāmo gaṇhāpesiṃ, paṇḍitabhāvaṃ pana vo sutvā subhāsitaṃ sotukāmo gaṇhāpesin”ti pakāsento āha—

149. “Nāparajjhāma Sumukha, napi lobhāva maggahim.

Sutā ca paṇḍitā’tyattha, nipuṇā atthacintakā.

150. Appeva’tthavatiṃ vācaṃ, byāhareyyuṃ idhā’gatā.

Tathā taṃ¹ samma Nesādo, vutto Sumukha maggahī”ti.

Tattha **nāparajjhāmāti** mārento aparajjhati nāma, mayaṃ na mārema. **Lobhāva² maggahinti** maṃsaṃ khāditukāmo hutvā lobhāva² tumhe nāhaṃ aggahim. **Paṇḍitā’tyatthāti** paṇḍitāti sutā attha. **Atthacintakāti** paṭicchannānaṃ atthānaṃ cintakā. **Atthavatinti** kāraṇanissitaṃ. **Tathāti** tena kāraṇena. **Vuttoti** mayā vutto hutvā. **Sumukha maggahīti** Sumukhāti ālapati, **ma-kāro** padasandhikaro. **Aggahīti** dhammaṃ desetum tumhe gaṇhi.

Taṃ sutvā Sumukho “subhāsitaṃ sotukāmena ayuttaṃ te kataṃ mahārājā”ti vatvā āha—

151. “Neva bhītā kāsipati, upanītasmiṃ jīvite.

Bhāsema’tthavatiṃ vācaṃ, sampattā kālapariyāyaṃ.

152. Yo migena migam hanti, pakkhim vā pana pakkhinā.

Sutena vā sutam kiṇyā, kim anariyataram tato.

153. Yo cā’riyarudam bhāse, anariyadhamma’vassito.

Ubho so dhamasate lokā, idha ceva parattha ca.

1. Tathāyaṃ (Syā)

2. Lobhāvaṃ (Sī, I), lobhāya (Syā)

154. Na majjetha yasaṃ patto, na byādhe¹ pattasaṃsayam.
Vāyametheva kiccesu, saṃvare vivarāni ca.

155. Ye vuddhā abbatikkantā, sampattā kālapariyāyam.
Idha dhammaṃ caritvāna, evaṃ'te tidivaṃ gatā.

156. Idam sutvā kāsipati, dhamma'mattani pālaya.
Dhataratṭhañca muñcāhi, haṃsānaṃ pavaruttaman'ti.

Tattha **upanītasmin**ti maraṇasantikaṃ upanīte. **Kālapariyāyanti** maraṇakālavāraṃ sampattā samānā na bhāsissāma. Na hi dhammakathikaṃ bandhitvā maraṇabhayaena tajjetvā dhammaṃ suṇanti, ayuttaṃ te katanti. **Migenā**ti suṭṭhu sikkhāpitena dīpakamigena. **Hantī**ti hanati. **Pakkhinā**ti dīpakapakkhinā. **Sutenā**ti khemaṃ nibbhayanti vissutena dīpakamigapakkhisadisena padumasarena. **Sutanti** “paṇḍito citrakathī”ti evaṃ sutam dhammakathikaṃ. **Kiṇyā**ti² “dhammaṃ sossāmi”ti pāsabandhanena yo kiṇeyya³ himseyya bādheyya. **Tatoti** tesaṃ kiriyato uttari aññaṃ anariyataraṃ nāma kimatthi.

Ariyarudanti mukhena ariyavacanaṃ sundaravacanaṃ bhāsati. **Anariyadhamma'vassitoti** kammena anariyadhammaṃ avassito. **Ubhoti**⁴ devalokā ca manussalokā cāti ubhayamhā. **Idha cevā**ti idha uppannopi parattha uppannopi evarūpo dvīhi sugatilokehi dhammitvā nirayameva upapajjati. **Pattasaṃsayanti** jīvitasamśayamāpannampi dukkhaṃ patvā na kilameyya. **Samvare vivarāni cāti** attano chiddāni dvārāni⁵ samvareyya pidaheyya. **Vuddhā**ti guṇavuddhā paṇḍitā. **Abbatikkantā**ti imaṃ manussalokaṃ atikkantā. **Kālapariyāyanti** maraṇakālāpariyāyam pattā hutvā. **Evaṃ'teti** evaṃ etc. **Idanti** idam mayā vuttaṃ atthanissitam vacanaṃ. **Dhammanti** paveniyadhammampi sucaritadhammampi.

Tam sutvā rājā āha—

157. “Āharantudakaṃ pajjam, āsanañca mahārahaṃ.
Pañjarato pamokkhāmi, Dhataratṭhaṃ yasassinam.

1. Na byathe (Sī, I)

4. Ubhāti (?)

2. Kiṇeti (Sī, I), kilyeti (Syā)

3. Kīleyya (Syā)

5. Randhāni (Sī, Syā, I)

158. Tañca senāpatim dhīraṃ, nipuṇaṃ atthacintakaṃ.
Yo sukhe sukhito rañño, dukkhite hoti dukkhito.

159. Ediso kho arahati, piṇḍamasnātu bhattuno.
Yathāyaṃ Sumukho rañño, pāṇasādhāraṇo sakhā”ti.

Tattha **udakanti** pādadhovanaṃ. **Pajjanti** pādabbhañjanaṃ. **Sukheti** sukhampi sati.

Rañño vacanaṃ sutvā tesaṃ āsanāni āharitvā tattha nisinnānaṃ
gandhodakena pāde dhovitvā satapākena telena abbhañjimsu. Tamatthaṃ
pakāsento Satthā āha—

160. “Piṭhañca sabbasovaṇṇaṃ, aṭṭhapādaṃ manoramaṃ.
Maṭṭhaṃ kāsikamatthannaṃ, Dhataratṭho upāvisi.

161. Kocchañca sabbasovaṇṇaṃ, veyyagghaparisibbitaṃ.
Sumukho ajjhupāvekkhi, Dhataratṭhassanantarā.

162. Tesaṃ kañcanapattehi, puthū ādāya kāsīyo.
Haṃsānaṃ abhihāresuṃ, aggarañño pavāsitaṃ”ti.

Tattha **maṭṭhanti** karaṇapariniṭṭhitaṃ. **Kāsikamatthannanti**¹
kāsikavatthena atthataṃ. **Kocchanti** majjhe saṅkhittaṃ.
Veyyagghaparisibbanti byagghacammaṃparisibbitaṃ maṅgaladivase
aggamahesiyā nisinnapīṭhaṃ. **Kañcanapattehi** suvaṇṇabhājanehi. **Puthūti**
bahū janā. **Kāsīyoti** Kāsiraṭṭhavāsino. **Abhihāresunti** upanāmesuṃ.
Aggarañño pavāsanti aṭṭhasatapalasuvaṇṇapātiparikkhittaṃ² haṃsarañño
paṇṇākārattthāya Kāsiraññā pesitaṃ nānaggarasabhojanaṃ.

Evaṃ upanīte pana tasmiṃ Kāsirājā tesaṃ sampaggahatthaṃ sayāṃ
suvaṇṇapātiṃ gahetvā upanāmesi. Te tato madhulāje khādītva
madhurodakañca pivimsu. Atha mahāsatto rañño abhihārañca pasādañca
disvā paṭisanthāramakāsi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

163. “Disvā abhihaṭaṃ aggaṃ, Kāsirājena pesitaṃ.
Kusalo khattadhammaṃ, tato pucchi anantarā.

1. Kāsikapatthiṇṇanti (Sī)

2. Aṭṭhasatapalasuvaṇṇapātipakkhittaṃ (Syā, I, Ka)

164. Kaccinnu bhoto kusalaṃ, kacci bhoto anāmayāṃ.
Kacci raṭṭhamidaṃ phītaṃ, dhammena manusāsasi.
165. Kusalañceva me haṃsa, atho haṃsa anāmayāṃ.
Atho raṭṭhamidaṃ phītaṃ, dhammena manusāsa'haṃ.
166. Kacci bhoto amaccesu, doso koci na vijjati.
Kacci ca te tavatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitāṃ.
167. Athopi me amaccesu, doso koci na vijjati.
Athopi te mamatthesu, nāvakaṅkhanti jīvitāṃ.
168. Kacci te sādisī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, tava chandavasānugā.
169. Atho me sādisī bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Puttarūpayasūpetā, mama chandavasānugā.
170. Kacci raṭṭhaṃ anuppīlaṃ, akutoci-upaddavaṃ.
Asāhasena dhammena, samena manusāsasi.
171. Atho raṭṭhaṃ anuppīlaṃ, akutoci-upaddavaṃ.
Asāhasena dhammena, samena manusāsa'haṃ.
172. Kacci santo apacitā, asanto parivajjitā.
No ce dhammaṃ niraṃkatvā, adhammamānuvattasi.
173. Santo ca me apacitā, asanto parivajjitā.
Dhammamevānuvattāmi, adhammo me niraṃkato.
174. Kacci nā'nāgataṃ dīghaṃ, samavekkhasi khattiya.
Kacci'matto¹ madanīye, paralokaṃ na santasi.
175. Nāhaṃ anāgataṃ dīghaṃ, samavekkhāmi pakkhima.
Thito dasasu dhammesu, paralokaṃ na santase.

176. Dānaṃ sīlaṃ pariccāgaṃ, ajjavaṃ maddavaṃ tapaṃ.
Akkodhaṃ avihimsaṇca, khantiṇca avirodhanaṃ.

177. Iccete kusale dhamme, ṭhite passāmi attani.
Tato me jāyate pīti, somanassaṇca'nappakaṃ.

178. Sumukho ca acintetvā, visajji pharusaṃ giramaṃ.
Bhāvadosa'manaññāya, asmākāyaṃ vihaṅgamo.

179. So kuddho pharusaṃ vācaṃ, nicchāresi ayoniso.
Yāna'smesu na vijjanti, nayidaṃ paññavatāmivā"ti.

Tattha **disvā**ti taṃ bahuṃ aggapānabhojanaṃ disvā. **Pesitanti** āharāpetvā upanītaṃ. **Khattadhammānanti** paṭhamakāraṇesu paṭisanthāradhammānaṃ. **Tato pucchi anantarā**ti tasmim kāle “kacci nu bhoto”ti anupaṭipāṭiyā pucchi. Tā panetā cha gāthā hetṭhā vuttatthāyeva. **Anuppīlanti** kacci raṭṭhavāsino yante ucchuṃ viya na pīlesīti pucchati. **Akutoci-upaddavanti** kutoci anupaddavaṃ. **Dhammena samena manusāsa'sīti**¹ kacci tava² raṭṭhaṃ dhammena samena anusāsasi³. **Santoti** sīlādiguṇasaṃyuttaṃ sappurisaṃ. **Niraṃkatvā**ti chaḍḍetvā. **Nā'nāgataṃ dīghanti** anāgataṃ attano jīvitapavattiṃ “kacci dīghan”ti na samavekkhasi, āyusaṅkhārānaṃ parittabhāvaṃ jānāsīti pucchati. **Madanīyeta**ti madārahe rūpādi-ārammaṇe. **Na santasīti** na bhāyasi. Idaṃ vuttaṃ hoti—kacci rūpādīsu kāmaguṇesu amatto appamatto hutvā dānādīnaṃ kusalānaṃ katattā paralokaṃ na bhāyasīti.

Dasasūti dasasu rājadhammesu. Dānādīsu dasavatthukā cetanā⁴ **dānaṃ**, pañcasīladasasīlāni **sīlaṃ**, deyyadhammacāgo **pariccāgo**, ujubhāvo **ajjavaṃ**, mudubhāvo **maddavaṃ**, uposathakammaṃ **tapo**, mettāpubbabhāgo **akkodho**, karuṇāpubbabhāgo **avihimsā**, adhivāsana **khanti**, avirodho **avirodhanaṃ**. **Acintetvā**ti mama imaṃ guṇasampattiṃ acintetvā. **Bhāvadosanti** cittadosaṃ. **Anaññāyā**ti ajānitvā. Asmākañhi

1. Manusissatīti (Sī, I)

2. Tayā (Sī, I)

3. Anusāsīyati (Sī, I)

4. Savatthukā (Ka), pavattitacetanā (Syā)

cittadoso nāma natthi, yamesa jāneyya, taṃ ajānitvāva pharusāṃ kakkhaḷaṃ girāṃ vissajjesi. **Ayonisoti** anupāyena. **Yāna'smesūti** yāni vajjāni amhesu na vijjanti, tāni vadati. **Nayidanti** tasmāssa idaṃ vacanaṃ paññavataṃ iva na hoti, tenesa mama na paṇḍito viya upaṭṭhāti.

Taṃ sutvā Sumukho “mayā guṇasampannova rājā apasādito so me kuddho, khamāpessāmi nan”ti cintetvā āha—

180. “Atthi me taṃ atisāraṃ, vegena manujādhipa.

Dhataratthe ca baddhasmiṃ, dukkhaṃ me vipulaṃ ahu.

181. Tvaṃ no pitā'va puttānaṃ, bhūtānaṃ dharaṇīriya.

Asmākaṃ adhipannānaṃ, khamassu rājakuñjara”ti.

Tattha **atisāranti** pakkhalitaṃ. **Vegenāti** ahaṃ etaṃ kathaṃ kathento vegena sahasā kathesiṃ. **Dukkhamti** cetasaṃ dukkhaṃ mama vipulaṃ ahosi, tasmā kodhavasena yaṃ mayā vuttaṃ, taṃ me khamatha mahārājāti. **Puttānanti** tvaṃ amhākaṃ puttānaṃ pitā viya. **Dharaṇīrivāti** pāṇabhūtānaṃ patiṭṭhā pathavī viya tvaṃ amhākaṃ avassayo. **Adhipannānanti** dosena aparādhena ajjhotthaṭānaṃ khamassūti idaṃ so āsanā oruyha pakkhehi añjaliṃ katvā āha.

Atha naṃ rājā ālīngitvā ādāya suvaṇṇapīṭhe nisīdāpetvā accayadesanaṃ paṭiggaṇhanto āha—

182. “Etaṃ te anumodāma, yaṃ bhāvaṃ na nigūhasi.

Khilaṃ pabhindasi pakkhi, ujukosi vihaṅgamā”ti.

Tattha **anumodāmāti** etaṃ te dosaṃ khamāma. **Yanti** yasmā tvaṃ attano cittapaṭicchannabhāvaṃ na nigūhasi. **Khilanti** cittakhilaṃ cittakhāṇukaṃ.

Idaṃca pana vatvā rājā mahāsattassa dhammakathāya Sumukhassa ca ujubhāve pasīditvā “pasannena nāma pasannākāro katabbo”ti ubhinnaṃpi tesāṃ attano rajjasiriṃ niyyādentō āha—

183. “Yaṃ kiñci ratanaṃ atthi, Kāsirājanivesane.

Rajataṃ jātārūpaṇca, muttā veḷuriyā bahū.

184. Maṇayo saṅkhamuttā ca, vatthakaṃ haricandanam.

Ajinaṃ dantabhaṇḍaṇca, lohaṃ kāḷāyasaṃ bahum.

Etam dadāmi vo vittaṃ, issaraṃ vissajāmi vo”ti.

Tattha¹ **muttā**ti viddhāviddhamuttā. **Maṇayoti** maṇibhaṇḍakāni.

Saṅkhamuttācāti dakkhiṇāvattaṃsaṅkharatanaṇca

āmalakavaṭṭamuttaratanaṇca. **Vatthakanti** Sukhumakāsikavatthāni. **Ajinanti** ajinamigacammaṃ. **Lohaṃ kāḷāyasanti** tambaloḥaṇca kāḷaloḥaṇca. **Issaranti** kañcanamālena setacchattena saddhiṃ dvādasayojanike Bārāṇasinagare rajjaṃ.

Evaṇca pana vatvā ubhopi te setacchattena pūjetvā rajjaṃ paṭicchāpesi.
Atha mahāsatto raññā saddhiṃ sallapanto āha—

185. “Addhā apacitā tya’mhā, sakkatā ca rathesabha.

Dhammesu vattamānānaṃ, tvaṃ no ācariyo bhava.

186. Ācariya manuññātā, tayā anumatā mayam.

Taṃ padakkhiṇato katvā, ñātiṃ passemu’rindamā”ti.

Tattha **dhammesū**ti kusalakammapathadhammesu. **Ācariyoti** tvaṃ amhehi byattataro, tasmā no ācariyo hohi, apica dasannaṃ rājadhammānaṃ kathitattā Sumukhassa dosaṃ dassetvā accayapaṭiggahaṇassa katattāpi tvaṃ amhākaṃ ācariyova, tasmā idānipi no ācārasikkhāpanena ācariyo bhavāti āha². **Passemu’rindamā**ti passemu Arindama.

So tesam gamanaṃ anujāni, bodhisattassapi dhammaṃ kathentasseva aruṇaṃ uṭṭhahi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

187. “Sabbarattim cintayitvā, mantayitvā yathākathaṃ.

Kāsirājā anuññāsi, haṃsānaṃ pavaruttaman”ti.

Tattha **yathākathanti** yaṃkiñci atthaṃ tehi saddhiṃ cintetabbaṃ mantetabbaṇca, sabbaṃ taṃ cintetvā ca mantetvā cāti attho. **Anuññāsi**ti gacchathāti anuññāsi.

1. Tattha atthīti nidahitaṃ (Sī, Syā, I)

2. Attho (Sī, I)

Evam tena anuññāto bodhisatto rājānam “appamatto dhammena rajjam kārehi”ti ovaditvā pañcasu sīlesu patitthāpesi. Rājā tesam kañcanabhājanehi madhulājañca madhurodakañca upanāmetvā nitthitāhāra-kicce gandhamālādīhi pūjetvā bodhisattaṃ suvaṇṇacaṅkoṭakena sayam ukkhipi, Khemā devī Sumukhaṃ ukkhipi. Atha ne sīhapañjaraṃ ugghāṭetvā sūriyuggamanavelāya “gacchatha sāmīno”ti vissajjesuṃ. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

188. “Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamaṇaṃ pati.
Pekkhatō Kāsiraṇassa, bhavanā te vigāhisuṃ”ti.

Tattha **vigāhisuṃ**ti ākāsaṃ pakkhandimsu.

Tesu mahāsatto suvaṇṇacaṅkoṭakato uppatitvā ākāse thatvā “mā cintayi mahārāja, appamatto amhākaṃ ovāde vatteyyāsī”ti rājānaṃ samassāsetvā Sumukhaṃ ādāya Cittakūṭameva gato. Tānipi kho navuti haṃsasahassāni Kañcanaguhaṭo nikkhamitvā pabbatatale nisinnāni te āgacchante disvā paccuggantvā parivāresuṃ. Te nātigaṇaparivutā Cittakūṭatalaṃ pavisiṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

189. “Te aroge anuppatte, disvāna parame diḍe.
Kekāti makaruṃ haṃsā, puthusaddo ajāyatha.

190. Te patitā pamuttēna, bhattunā bhattugāravā.
Samantā parikirimsu, aṇḍajā laddhapaccayā”ti.

Evam parivāretvā ca pana te haṃsā “kathaṃ muttosi mahārāja”ti pucchiṃsu. Mahāsatto Sumukhaṃ nissāya muttabhāvaṃ Saṃyamarājaluddaputtehi katakammañca kathesi. Taṃ sutvā tuṭṭhā haṃsagaṇā “Sumukho senāpati ca rājā ca Luddaputto ca sukhitaṃ niddukkhaṃ ciraṃ jīvantū”ti āhaṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

191. “Evam mittavataṃ atthā, sabbe honti padakkhiṇā.
Haṃsā yathā Dhataratthā, nātisaṅghamupāgamuṃ”ti.

Taṃ Cūḷahaṃsajātakaṃ vuttatthameva.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepi Ānando mamatthāya attano jīvitaṃ pariccajī”ti vatvā jātakam samodhānesi “tadā Luddaputto Channo ahosi, Khemā devī Khemā bhikkhunī, rājā Sāriputto, Sumukho Ānando, sesaparisā Buddhaparisā, Dhataratṭhahamaṃsarājā pana ahameva ahosi”ti.

Mahāhamsajātakavaṇṇanā dutiyā.

3. Sudhābhojanaajātakavaṇṇanā (535)

Neva kiṇāmi napi vikkiṇāmīti idaṃ¹ Satthā Jetavane viharanto ekaṃ dānājḥāsayaṃ bhikkhuṃ ārabba kathesi. So kira Sāvatthiyaṃ eko kulaputto hutvā Satthu dhammakathaṃ sutvā pasannacitto pabbajitvā sīlesu paripūrakārī dhutaṅgaguṇasamannāgato sabrahmacārīsu pavattamettacitto divasassa tikkhattuṃ Buddhadhammasaṃghupaṭṭhāne appamatto ācārasampanno dānājḥāsayo ahosi. Sāraṇiyadhammapūraḥko attanā laddhaṃ paṭiggāhakesu vijjamānesu chinnabhatto hutvāpi detiyeva, tasmā tassa dānājḥāsayaḍānābhiraṭabhāvo bhikkhusaṃghe pākaṭo ahosi. Athekaḍivasam bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “āvuso asuko nāma bhikkhu dānājḥāsayo dānābhiraṭo attanā laddhaṃ pasatamattapānīyampi lobhaṃ chinditvā sabrahmacārīnaṃ deti, bodhisattassevassa ajḥāsayo”ti. Satthā taṃ kathaṃ dibbāya sotadhātuyā sutvā Gandhakuṭito nikkhamitvā āgantvā “kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinṇā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “ayaṃ bhikkhave bhikkhu pubbe adānasīlo maccharī tiṇaggena telabindumpi adātā ahosi, atha naṃ ahaṃ dametvā nibbisevanaṃ katvā dānaphalaṃ vaṇṇetvā dāne paṭiṭṭhāpesiṃ, so ‘pasatamattaṃ udakampi labhitvā adatvā na pivissāmī’ti mama santike varaṃ aggahesi, tassa phalena dānājḥāsayo dānābhiraṭo jāto”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Bārāṇasiyaṃ Brahmaḍatte rajjaṃ kārente eko gahapati aḍḍho ahosi asīṭikoṭivibhavo. Athassa rājā seṭṭhiṭṭhānaṃ

1. Naguttameti idaṃ (Sī, Syā, I)

adāsi. So rājapūjito nāgarajānapadapūjito hutvā ekadivasaṃ attano sampattiṃ oloketvā cintesi “ayaṃ yaso mayā atītabhave neva niddāyanta, na kāyaduccaritādāni karontena laddho, sucaritāni pana pūretvā laddho, anāgatepi mayā mama patiṭṭhaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti. So rañño santikaṃ gantvā “deva mama ghare asītikoṭidhanaṃ atthi, taṃ gaṇhāhi”ti vatvā “na mayhaṃ tava dhanenattho, bahuṃ me dhanāṃ, itopi yadicchasi, taṃ gaṇhāhi”ti vutte “kiṃ nu deva mama dhanāṃ dātuṃ labhāmi”ti āha. Atha rañña “yathāruci karohi”ti vutte catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe nivesanadvāre cāti cha dānasālāyo kāretvā devasikaṃ chasatasahassapariccāgaṃ karonto mahādānaṃ pavattesi. So yāvajīvaṃ dānaṃ datvā “imaṃ mama dānavamsaṃ mā upacchindathā”ti¹ putte anusāsivā jīvitapariyosāne Sakko hutvā nibbatti. Puttopissa tatheva dānaṃ datvā Cando hutvā nibbatti, tassa putto Sūriyo hutvā nibbatti, tassa putto Mātali hutvā nibbatti, tassa putto Pañcasikho hutvā nibbatti, tassa pana putto Chaṭṭho seṭṭhiṭṭhānaṃ laddhā Macchariyakosiyo nāma ahosi asītikoṭivibhavoyeva. So “mama pitupitāmahā bālā ahesuṃ, dukkhena sambhataṃ dhanāṃ chaḍḍesuṃ, ahaṃ pana dhanāṃ rakkhissāmi, kassaci kiñci na dassāmi”ti cintetvā dānasālā viddhaṃsetvā agginā jhāpetvā thaddhamaccharī ahosi.

Athassa gehadvāre yācakā sannipatitvā bāhā paggayha “mahāseṭṭhi mā attano pitupitāmahānaṃ dānavamsaṃ nāsayi, dānaṃ dehi”ti mahāsaddena parideviṃsu. Taṃ sutvā mahājano “Macchariyakosiyena attano dānavamso upacchinno”ti² taṃ garahi. So lajjito nivesanadvāre yācakānaṃ āgatāgataṭṭhānaṃ nivāretuṃ ārakkhaṃ ṭhapesi. Te nippaccayā hutvā puna tassa gehadvāraṃ na olokesuṃ. So tato paṭṭhāya dhanameva saṃharati³, neva attanā paribhuñjati, na puttadārādīnaṃ deti, kañjikabilaṅgadutiyaṃ saṃḍakabhattaṃ bhuñjati, mūlaphalamattatantāni thūlavatthāni nivāseti, paṇṇachattaṃ matthake dhāretvā jaraggaṇayuttana jajjararathakena yāti. Iti tassa asappurisassa tattakaṃ⁴ dhanāṃ sunakhena laddhaṃ Nāḷikeraṃ viya ahosi.

1. Ucchinditthāti (Sī, I)

3. Saṅgharati (Sī)

2. Ucchinnoti (Sī, I)

4. Santakaṃ (Syā, Ka)

So ekadivasam rājūpaṭṭhānam gacchanto “anuseṭṭhim ādāya gamissāmī”ti tassa geham agamāsi. Tasmim khaṇe anuseṭṭhi puttadhītādīhi parivuto navasappipakkamadhusakkharacuṇṇehi saṅkhataṃ pāyāsam bhuñjamāno nisinno hoti. So Macchariyakosiyam disvā āsanā vuṭṭhāya “chi mahāseṭṭhi imasmim pallāṅke nisīda, pāyāsam bhuñjissāmā”ti āha. Tassa pāyāsam disvāva mukhe kheḷo uppajji, bhuñjitukāmo ahosi, evaṃ pana cintesi “sacāham bhuñjissāmi, anuseṭṭhino mama geham āgatakāle paṭisakkāro kātabbo bhavissati, evaṃ me dhanam nassissati, na bhuñjissāmī”ti. Atha punappunam yāciyamānopi “idāni me bhuttaṃ, suhitosmī”ti na icchi. Anuseṭṭhimhi bhuñjante pana olokento mukhe sañjāyamānena kheḷena nisīditvā tassa bhattakiccāvasāne tena saddhim rājanivesanam gantvā rājānam passitvā rājanivesanato otaritvā attano geham anuppatto pāyāsataṇhāya pīḷiyamāno cintesi “sacāham ‘pāyāsam bhuñjitukāmomhī’ti vakkhāmi, mahājano bhuñjitukāmo bhavissati, bahū taṇḍulādayo nassissantī, na kassaci kathessāmī”ti. So rattindivam pāyāsameva cinto vītināmetvāpi dhananāsanabhayena kassaci akathetvāva pipāsam adhivāsesi, anukkamena adhivāsetum asakkonto uppaṇḍuppaṇḍukajāto ahosi. Evaṃ santēpi dhananāsanabhayena akathento aparabhāge dubbalo hutvā sayanam upagūhitvā nipajji.

Atha nam bhariyā upagantvā hatthena piṭṭhim parimajjamānā “kiṃ te sāmī aphāsukan”ti pucchi. Taveva sarīre aphāsukam karohi, mama aphāsukam natthīti. Sāmī uppaṇḍuppaṇḍukajātosi, kiṃ nu te kāci cintā atthi, udāhu rājā te kupito, adu puttehi avamāno kato, atha vā pana kāci taṇhā uppannāti. Āma taṇhā me uppannāti. Kathehi sāmīti. Kathessāmi, sakkhissasi nam rakkhituntī. Rakkhitabbayuttakā ce, rakkhissāmīti. Evampi dhananāsanabhayena kathetum na ussahi. Tāya punappunam pīḷiyamāno kathesi “bhadde aham ekadivasam anuseṭṭhim navasappimadhusakkharacuṇṇehi saṅkhataṃ pāyāsam bhuñjantaṃ disvā tato paṭṭhāya tādisaṃ pāyāsam bhuñjitukāmo jāto”ti. Asappurisa kiṃ tvam duggato, sakalabārāṇasivāsīnam pahonakam pāyāsam pacissāmīti. Athassa sīse daṇḍena

paharaṇakālo viya ahosi. So tassā kujjhitvā “jānāmahaṃ tava mahaddhanabhāvaṃ, sace te kulagharā ābhataṃ atthi, pāyāsaṃ pacitvā nāgarānaṃ dehi”ti āha. Tena hi ekavīthivāsīnaṃ pahonakaṃ katvā pacāmīti. Kiṃ te etehi, attano pana santakaṃ khādantūti. Tena hi ito cito ca sattasattagharavāsīnaṃ pahonakaṃ katvā pacāmīti. Kiṃ te etehīti. Tena hi imasmiṃ gehe pariyanassāti. Kiṃ te etenāti. Tena hi bandhujanasseva pahonakaṃ katvā pacāmīti. Kiṃ te etenāti. Tena hi tuyhañca mayhañca pacāmi sāmīti. Kāsi tvaṃ, na tuyhaṃ vaṭṭatīti. Tena hi ekasseva te pahonakaṃ katvā pacāmīti. Mayhañca tvaṃ mā paci, gehe pana pacante bahū paccāsīsanti, mayhaṃ pana patthaṃ taṇḍulānaṃ catubhāgaṃ khīrassa accharaṃ sakkharāya karaṇḍakaṃ sappissa karaṇḍakaṃ madhussa ekañca pacanabhājanaṃ dehi, ahaṃ araññaṃ pavisitvā tattha pacitvā bhuñjāmīti. Sā tathā akāsi. So taṃ sabbaṃ ceṭakena gāhāpetvā “gaccha asukaṭṭhāne tiṭṭhāhi”ti taṃ purato pesetvā ekakova oguṇṭhikaṃ katvā aññātakavesena tattha gantvā nadītīre ekasmiṃ gacchamūle uddhanaṃ kāretvā dārudakaṃ āharāpetvā “tvaṃ gantvā ekasmiṃ magge ṭhatvā kañcideva disvā mama saññaṃ dadeyyāsi, mayā pakkositakāleva āgaccheyyāsi”ti taṃ pesetvā aggiṃ katvā pāyāsaṃ paci.

Tasmiṃ khaṇe Sakko devarājā dasasahassayojanaṃ alaṅkatadevanagaraṃ, saṭṭhiyojanaṃ suvaṇṇavīthiṃ, yojanasahassabbedhaṃ Vejayantaṃ, pañcayojanasatikaṃ Sudhammasabhaṃ, saṭṭhiyojanaṃ Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ, pañcayojanāvaṭṭaṃ kañcanamālasacchattaṃ, aḍḍhateyyakoṭisaṅkhā devaccharā, alaṅkatapaṭiyattaṃ attabhāvanti imaṃ attano sirim oloketvā “kiṃ nu kho katvā mayā ayaṃ yaso laddho”ti cintetvā Bārāṇasiyaṃ seṭṭhibhūtena pavattitaṃ dānaṃ addasa. Tato “mama puttādayo kuhiṃ nibbattā”ti olovento “putto me Cando devaputto hutvā nibbatti; tassa putto Sūriyo; tassa putto Mātali; tassa putto Pañcasikho”ti sabbesaṃ nibbattiṃ disvā “Pañcasikhassa putto kīdiso”ti olovento attano vaṃsassa upacchinnabhāvaṃ passi. Athassa etadahosi “ayaṃ asappuriso maccharī hutvā neva attanā

paribhuñjati, na paresaṃ deti, mama vaṃso tena upacchinno, kālaṃ katvā niraye nibbattissati, ovādamassa datvā mama vaṃsaṃ paṭiṭṭhāpetvā etassa imasmiṃ devanagare nibbattanākāraṃ karissāmi”ti. So Candādayo pakkosāpetvā “etha manussapathaṃ gamissāma, Macchariyakosiyena amhākaṃ vaṃso upacchinno, dānasālā jhāpitā, neva attanā paribhuñjati, na paresaṃ deti, idāni pana pāyasaṃ bhuñjitukāmo hutvā ‘ghare paccante aññassapi pāyaso dātabbo bhavissati’ti araññaṃ pavisitvā ekakova pacati, etaṃ dametvā dānaphalaṃ jānāpetvā āgamissāma, apica kho pana amhehi sabbehi ekato yāciyamāno tattheva mareyya. Mama paṭhamāṃ gantvā pāyasaṃ yācitvā nisinnakāle tumhe brāhmaṇavaṇṇena paṭipāṭiyā āgantvā yāceyyāthā”ti vatvā sayāṃ tāva brāhmaṇavaṇṇena taṃ upasaṅkamitvā “bho kataro Bārāṇasigamanamaggo”ti pucchi. Atha naṃ Macchariyakosiyo “kiṃ ummattakosi, Bārāṇasimaggampi na jānāsi, kiṃ ito esi, etto yāhi”ti āha.

Sakko tassa vacanaṃ sutvā asuṇanto viya “kiṃ kathesi”ti taṃ upagacchateva. Sopi “are badhira brāhmaṇa kiṃ ito esi, purato yāhi”ti viravi. Atha naṃ Sakko “bho kasmā viravasi, dhūmo paññāyati, aggi paññāyati, pāyaso paccati, brāhmaṇānaṃ nimantanatṭhānena bhavitabbaṃ, ahampi brāhmaṇānaṃ bhojanakāle thokaṃ labhissāmi, kiṃ maṃ nicchubhasi”ti vatvā “natthettha brāhmaṇānaṃ nimantanaṃ, purato yāhi”ti vutte “tena hi kasmā kujjhasi, tava bhojanakāle thokaṃ labhissāmi”ti āha. Atha naṃ so “ahaṃ te ekasitthampi na dassāmi, thokaṃ idaṃ mama yāpanamattameva, mayāpi cetāṃ yācitvāva laddhaṃ, tvaṃ aññato¹ āhāraṃ pariyesāhi”ti vatvā bhariyaṃ yācitvā laddhabhāvaṃ sandhāyeva vatvā gāthamāha—

192. “Neva kiṇāmi napi vikkiṇāmi,
Na cāpi me sannicayo ca atthi.
Sukiccharūpaṃ vati’daṃ parittaṃ,
Patthodano nā’lamayaṃ duvinnan”ti.

Taṃ sutvā Sakko “ahampi te madhurasaddena ekaṃ silokaṃ kathessāmi, taṃ suṇāhi”ti vatvā “na me tava silokena attho”ti tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

193. “Appamhā appakaṃ dajjā, anumajjhato majjhakaṃ.
Bahumhā bahukaṃ dajjā, adānaṃ nūpapajjati.

194. Taṃ taṃ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṃ samāruha, ne’kāsi labhate sukhan”ti.

Tattha **anumajjhato majjhakanti** appamattakampi majjhe chetvā dve koṭṭhāse karitvā ekaṃ koṭṭhāsaṃ datvā tato avasesato anumajjhatopi puna majjhe chetvā eko koṭṭhāso dātabboyeva. **Adānaṃ nūpapajjati**ti appaṃ vā bahuṃ vā dinnam hotu, adānaṃ nāma na hoti, tampi dānameva mahapphalameva.

So tassa vacanaṃ sutvā “manāpaṃ te brāhmaṇa kathitaṃ, pāyāse pakke thokaṃ labhissasi, nisīdāhi”ti āha. Sakko ekamante nisīdi. Tasmim̐ nisinne Cando teneva niyāmena upasaṅkamitvā tatheva kathaṃ pavattetvā tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

195. “Moghañcassa hutaṃ hoti, moghañcāpi samīhitaṃ.
Atithismim̐ yo nisinnasmim̐, eko bhuñjati bhojanaṃ.

196. Taṃ taṃ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṃ samāruha, ne’kāsi labhate sukhan”ti.

Tattha **samīhitanti** dhanuppādanavīriyaṃ.

So tassa vacanaṃ sutvā kicchena kasirena “tena hi nisīda, thokaṃ labhissasi”ti āha. So gantvā Sakkassa santike nisīdi. Tato Sūriyo teneva nayena upasaṅkamitvā tatheva kathaṃ pavattetvā tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

197. “Saccañcassa hutaṃ hoti, saccañcāpi samīhitaṃ.
Atithismim̐ yo nisinnasmim̐, ne’ko bhuñjati bhojanaṃ.

198. Taṃ taṃ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.

Ariyamaggaṃ samāruha, ne’kāsi labhate sukhan”ti.

Tassapi vacanaṃ sutvā kicchena kasirena “tena hi nisīda, thokaṃ labhissasi”ti āha. So gantvā Candassa santike nisīdi. Atha naṃ Mātali teneva nayena upasaṅkamitvā tatheva kathaṃ pavattetvā tassa vārentasseva imā gāthā abhāsi—

199. “Saraṇca juhati poso, bahukāya gayāya ca.

Doṇe timbarutitthasmiṃ, sīghasote mahāvahe.

200. Atra cassa hutaṃ hoti, atra cassa samīhitaṃ.

Atithismiṃ yo nisinnasmiṃ, ne’ko bhuñjati bhojanaṃ.

201. Taṃ taṃ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.

Ariyamaggaṃ samāruha, ne’kāsi labhate sukhan”ti.

Tāsaṃ attho—yo puriso “nāgayakkhādīnaṃ balikammaṃ karomī”ti samuddasoṇḍipokkharāṇī-ādīsu yaṃ kiñci saraṇca upagantvā juhati, tattha balikammaṃ karoti, tathā bahukāya nadiyā Gayāya pokkharāṇiyā Doṇanāmake ca Timbarunāmake ca titthe sīghasote mahante vāriyahe. **Atra cassāti** yadi atrāpi etesu sarādīsu assa purisassa hutañceva samīhitañca hoti, saphalaṃ sukhudrayaṃ sampajjati. Atithismiṃ yo nisinnasmiṃ ne’ko bhuñjati bhojanaṃ, ettha vattabbameva natthi, tena taṃ vadāmi—Kosiya dānāni ca dehi, sayaṇca bhuñja, ariyānaṃ dānābhiraṭānaṃ Buddhādīnaṃ maggaṃ abhiruha. Na hi ekāsi ekova bhuñjamāno sukhaṃ nāma labhatīti.

So tassapi vacanaṃ sutvā pabbatakūṭena otthaṭo viya kicchena kasirena “tena hi nisīda, thokaṃ labhissasi”ti āha. Mātali gantvā Sūriyassa santike nisīdi. Tato Pañcasikho teneva nayena upasaṅkamitvā tatheva kathaṃ pavattetvā tassa vārentasseva gāthādvayamāha—

202. “Baḷisaṃ hi so nigilati, dīghasuttaṃ sabandhanam.
Atithismim yo nisinnasmim, eko bhuñjati bhojanam.

203. Taṃ taṃ vadāmi Kosiya, dehi dānāni bhuñja ca.
Ariyamaggaṃ samāruha, ne’kāsi labhate sukhan”ti.

Macchariyakosiyo taṃ sutvā dukkhavedano¹ nitthunanto “tena hi nisīda, thokaṃ labhissasī”ti āha. Pañcasikho gantvā Mātalissa santike nisīdi. Iti tesu pañcasu brāhmaṇesu nisinnamattesveva pāyāso pacci. Atha naṃ Kosiyo uddhanā otāretvā “tumhākaṃ pattāni āharathā”ti āha. Te anuṭṭhāya yathānisinnāva hatthe pasāretvā Himavantato māluvapattāni āharimsu. Kosiyo tāni disvā “tumhākaṃ etesu pattesu dātabbapāyāso natthi, khadirādīnaṃ pattāni āharathā”ti āha. Te tānipi āharimsu. Ekekaṃ pattam yodhaphalakappamāṇaṃ² ahosi. So sabbesaṃ dabbiyā pāyāsaṃ adāsi, sabbantimassa dānakālepi ukkhaliyā ūnaṃ³ na paññāyi, pañcannampi datvā sayam ukkhalim gahetvā nisīdi. Tasmim khaṇe Pañcasikho uṭṭhāya attabhāvaṃ vijahitvā sunakho hutvā tesam purato passāvaṃ karonto agamāsi. Brāhmaṇa attano pāyāsaṃ pattenā pidahimsu. Kosiyaṃ hatthapiṭṭhe passāvabindu pati. Brāhmaṇa kuṇḍikāhi udakaṃ gahetvā pāyāsaṃ abbhukiritvā bhuñjamānā viya ahesum. Kosiyo “mayhampi udakaṃ detha, hattham dhovitvā bhuñjissāmi”ti āha. Tava udakaṃ āharitvā hattham dhovāti. Mayā tumhākaṃ pāyāso dinno, mayhaṃ thokaṃ udakaṃ dethāti. Mayaṃ piṇḍapaṭipīṇḍakammaṃ nāma na karomāti. “Tena hi imaṃ ukkhalim oloketha, hattham dhovitvā āgamissāmi”ti nadim otari. Tasmim khaṇe sunakho ukkhalim passāvassa pūresi. So taṃ passāvaṃ karontaṃ disvā mahantaṃ daṇḍamādāya taṃ tajjento āgacchi. So assājānīyamatto hutvā taṃ anubandhanto nānāvaṇṇo ahosi, kālopi hoti setopi suvaṇṇavaṇṇopi kabaropi uccopi nīcopi, evaṃ nānāvaṇṇo hutvā Macchariyakosiyaṃ anubandhi. So maraṇabhayaabhīto brāhmaṇe upasaṅkami. Tepi uppatitvā ākāse ṭhitā. So tesam taṃ iddhiṃ disvā gāthamāha—

1. Dukkhaḃyogena (Sī, I), dukkhavegeneva (Syā)

2. Rathaphalakappamāṇaṃ (Ka)

3. Talam (Syā, Ka)

204. “Uḷāravaṇṇā vata brāhmaṇā ime,
Ayañca vo sunakho kissa hetu.
Uccāvacaṃ vaṇṇanibhaṃ vikubbati,
Akkhātha no brāhmaṇā ke nu tumhe”ti.

Taṃ sutvā Sakko devarājā—

205. “Cando ca Sūriyo ca ubho idhāgatā,
Ayaṃ pana Mātali devasārathi.
Sakko’hamasmi tidasāna’mindo,
Eso ca kho Pañcasikhoti vuccatī”ti—

gāthaṃ vatvā tassa yasaṃ vaṇṇento gāthamāha—

206. “Pāṇissarā mudingā ca, murajālambarāni ca.
Sutta’menaṃ pabodhenti, paṭibuddho ca nandatī”ti.

So tassa vacanaṃ sutvā “Sakka evarūpaṃ dibbasampattiṃ kinti katvā labhasī”ti pucchi. Sakko “adānasīlā tāva pāpadhammā maccharino devalokaṃ na gacchanti, niraye nibbattantī”ti dassento—

207. “Ye keci’me maccharino kadariyā,
Paribhāsakā samaṇabrāhmaṇānaṃ.
Idheva nikkhippa sarīradehaṃ,
Kāyassa bhedaṃ nirayaṃ vajantī”ti—

imaṃ gāthaṃ vatvā dhamme ṭhitānaṃ devalokapaṭilābhaṃ dassetuṃ gāthamāha—

208. “Ye keci’me sugatimāsamānā,
Dhamme ṭhitā saṃyame saṃvibhāge.
Idheva nikkhippa sarīradehaṃ,
Kāyassa bhedaṃ sugatiṃ vajantī”ti.

Tattha **āsamānāti**¹ āsīnantā. Ye keci sugatiṃ āsīsanti, sabbe te saṃyamasaṅkhāte dasasīladhamme saṃvibhāgasāṅkhāte dānadhamme ca

1. Āsasānāti (Sī, I)

ṭhitā hutvā idha sarīrasaṅkhātāṃ dehaṃ nikkhipitvā tassa kāyassa bhedaṃ sugatīṃ vajantīti attho.

Evaṃ vatvā ca pana “Kosiya na mayaṃ tava santike pāyāsathāya āgatā, kāruṇṇena pana taṃ anukampamānā āgatāmhā”ti tassa pakāsetuṃ āha—

209. “Tvaṃ no’si ñāti purimāsu jātisu,
So maccharī rosako pāpadhammo.
Taveva atthāya idhāgatamhā,
Mā pāpadhammo nirayaṃ gamitthā”ti¹.

Tattha soti so tvaṃ. **Mā pāpadhammoti** ayaṃ amhākaṃ ñāti pāpadhammo mā nirayaṃ agamāti etadatthaṃ āgatamhāti attho.

Taṃ sutvā Kosiyo “atthakāmā kira me, ete maṃ nirayā uddharitvā sagge patiṭṭhāpetukāmā”ti tuṭṭhacitto āha—

210. “Addhā maṃ vo hitakāmā, yaṃ maṃ samanūsāsatha.
Sohaṃ tathā karissāmi, sabbaṃ vuttaṃ hitesibhi.

211. Esāha’majjeva uparamāmi,
Na cāhaṃ kiñci kareyya pāpaṃ.
Na cāpi me kiñci adeyya’matthi,
Na cāpi’datvā udakaṃ pivāmi.

212. Evañca me dadato sabbakālaṃ,
Bhogā ime Vāsava khīyissanti.
Tato ahaṃ pabbajissāmi sakka,
Hitvāna kāmāni yathodhikāni”ti.

Tattha **manti** mama. **Voti** tumhe. **Yaṃ manti** yena maṃ samanūsāsatha, tena me tumhe hitakāmā. **Tathāti** yathā vadatha, tatheva karissāmi.

Uparamāmiti maccharibhāvato uparamāmi. **Adeyya’matthi**ti ito paṭṭhāya ca mama ālopato upaḍḍhampi adeyyaṃ nāma natthi. **Na cāpi’datvāti**

1. Apatthāti (Sī, Syā, I)

udakapasatampi cāhaṃ labhitvā adatvā na pivissāmi. **Khīyissantī** vikkhīyissantī¹. **Yathodhikānī**ti vatthukāmakilesakāmasena yathāṭṭhitakoṭṭhāsāniyeva.

Sakko Macchariyakosiyāṃ dametvā nibbisevanāṃ katvā dānaphalaṃ jānāpetvā dhammadesanāya pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā saddhiṃ tehi devanagarameva gato. Macchariyakosiyopi nagaraṃ pavisitvā rājānaṃ anujānāpetvā “gahitagahitabhājanāni pūretvā gaṇhantū”ti yācakānaṃ dhanāṃ datvā tasmiṃ khīṇe² nikkhamma Himavantato dakkhiṇapasse Gaṅgāya ceva ekassa ca jātassarassa antare paṇṇasālaṃ katvā pabbajitvā vanamūlaphalāhāro tattha ciraṃ vihāsi, jaraṃ pāpuṇi. Tadā Sakkassa Āsā Saddhā Sirī Hirīti catasso dhītaro honti. Tā bahuṃ dibbagandhamālaṃ ādāya udakakīḷanattāya Anotattadahaṃ gantvā tattha kīḷitvā manosilātale nisīdimṃsu. Tasmiṃ khaṇe Nārado nāma brāhmaṇatāpaso Tāvatisabhavanāṃ divāvihāratthāya gantvā Nandanavanacittalatāvanesu divāvihāraṃ katvā pāricchattakapupphaṃ chattaṃ viya chāyatthāya dhārayamāno manosilātalamatthakena attano vasanaṭṭhānaṃ Kañcanaguhaṃ gacchati. Atha tā tassa hatthe taṃ pupphaṃ disvā yācimṃsu. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

213. “Naguttame girivare Gandhamādane,
Modanti tā devavarābhipālītā.
Athāgamā isivaro sabbalokagū,
Supupphitaṃ dumavarasākha’ mādiya.

214. Sucim sugandhaṃ tidasehi sakkataṃ,
Pupphuttamaṃ amaravarehi sevitāṃ.
Aladdha maccehi va dānavehi vā,
Aññatra devehi tadārahaṃ hi’daṃ.

1. Khayissanti (Sī, Syā)

2. Khaṇe (Syā, I)

215. Tato catasso kanakattacūpamā,
 Uṭṭhāya nāriyo pamadādhipā Munim.
 Āsā ca Saddhā ca Sirī tato Hirī,
 Iccabravum Nārada'deva brāhmaṇam.

216. Sace anuddiṭṭham tayā Mahāmuni,
 Puppham imam pārīchattassa brahme.
 Dadāhi no sabbā gati te ijjhatu,
 Tuvampi no hohi yatheva Vāsavo.

217. Tam yācamānābhisamekkha Nārado,
 Iccabravī saṁkalaham udīrayi.
 Na mayha 'mattha'tthi imehi koci nam,
 Yā'yeva vo seyyasi sā piḷandhathā'ti.

Tattha **girivareti** purimassa vevacanam. **Devavarābhipālītā**ti Sakkena rakkhitā. **Sabbalokagūti** devaloke ca manussaloke ca sabbattha gamanasamattho. **Dumavarasākha'mādiyāti** sākḥāya jātattā dumavarasākḥanti laddhanāmaṁ puppham gaḥetvā. **Sakkatanti** katasakkāram. **Amaravarehīti** Sakkaṁ sandhāya vuttam. **Aññatra devehīti** ṭhapetvā deve ca iddhimante ca aññehi manussehi vā yakkhādīhi vā aladdham. **Tadāraham hi'danti** tesameve hi tam araham anucchavikam. **Kanakattacūpamāti** kanakūpamā tacā. **Uṭṭhāyāti** ayyo mālāgandhavilepanādipaṭivirato puppham na piḷandhissati, ekasmiṁ padese chaḍḍessati, etha tam¹ yācitvā puppham piḷandhissamāti hatthe pasāretvā yācamānā ekappahāreneva uṭṭhahitvā. **Pamadādhipāti** pamadānam uttamā. **Muninti** isim.

Anuddiṭṭhanti “asukassa nāma dassāmī”ti na uddiṭṭham. **Sabbā gati te ijjhatūti** sabbā te cittagati ijjhatu, patthitapatthitassa lābhī hohīti tassa thutimaṅgalam vadanti. **Yatheva Vāsavoti** yathā amhākam pitā Vāsavo icchiticchitam deti, tatheva no tvampi hohīti. **Tanti** tam puppham. **Abhisamekkhāti** disvā. **Saṁkalahanti** nānāgāham kalahavaḍḍhanam katham udīrayi. **Imehīti** imehi pupphehi nāma mayham attho natthi, paṭivirato

1. Etam (Syā, I, Ka)

aham mālādhāraṇatoti dīpeti. **Yā'yeva vo seyyasīti** yā tumhākaṃ antare
jeṭṭhikā. **Sā piḷandhathāti**¹ sā etaṃ piḷandhatūti attho.

Tā catassopi tassa vacanaṃ sutvā gāthamāhaṃsu—

218. “Tvaṃ no'ttamevābhisamekkha Nārada,
Yassicchasi tassā anuppavecchasu.
Yassā hi no Nārada tvaṃ padassasi,
Sā'yeva no hehiti seṭṭhasammatā”ti.

Tattha **tvam no'ttamevā**ti Uttamamahāmuni tvameva no upadhārehi.

Tāsaṃ vacanaṃ sutvā Nārado tā ālapanto gāthamāha—

219. “Akallametaṃ vacanaṃ sugatte,
Ko brāhmaṇo saṃkalahaṃ udīraye.
Gantvāna bhūtādhipa'meva pucchatha,
Sace na jānātha idhu'ttamādhaman”ti.

Tassattho—bhadde sugatte idaṃ tumhehi vuttaṃ vacanaṃ mama
ayuttaṃ, evaṇhi sati mayā tumhesu ekaṃ seṭṭhaṃ, sesā hīnā karontena²
kalaho vaḍḍhito bhavissati, ko bāhitapāpo brāhmaṇo kalahaṃ udīraye
vaḍḍheyya. Evarūpassa hi kalahavaḍḍhanaṃ nāma ayuttaṃ, tasmā ito
gantvā attano pitaraṃ bhūtādhipaṃ sakkameva pucchatha, sace attano
uttamaṃ adhamañca na jānāthāti.

Tato Satthā gāthamāha—

220. “Tā Nāradena paramappakopitā,
Udīritā vaṇṇamadena mattā.
Sakāse³ gantvāna saḥassacakkhuno,
Pucchiṃsu bhūtādhipaṃ kā nu seyyasī”ti.

1. Piḷandhatūti (Syā) 2. Hīnāti kathentena (Ka) 3. Sakāsaṃ (Ka), saṃkāsaṃ (Syā)

Tattha **paramappakopitā**ti pupphaṃ adadantena ativiya kopitā tassa kupitā hutvā. **Udīritā**ti “bhūtādhipameva pucchathā”ti vuttā.

Sahassacakkhunoti Sakkassa santikaṃ gantvā. **Kā nū**ti amhākaṃ antare katamā uttamāti pucchimsu.

Evam pucchitvā ʒhitā—

221. Tā disvā āyattamanā purindado,
 Icca’bravī devavaro katañjalī.
 Sabbāva vo hotha sugatte sādīsī,
 Kone’va bhadde kalahaṃ udīrayīti.

Tattha **tā disvā**ti bhikkhave catassopi attano santikaṃ āgatā disvā. **Āyattamanā**ti ussukkamanā byāvaṭacittā. **Katañjalī**ti namassamānāhi devatāhi paggahitañjalī. **Sādīsī**ti sabbāva tumhe sādīsīyo. **Ko ne’vā**ti ko nu evaṃ¹. **Kalahaṃ udīrayī**ti idaṃ nānāgāhaṃ viggahaṃ kathesi vaḍḍhesi.

Athassa tā kathayamānā gāthamāhaṃsu—

222. “Yo sabbalokaccarito² Mahāmuni,
 Dhamme ʒhito Nārado saccanikkamo.
 So no’bravī girivare Gandhamādane,
 Gantvāna bhūtādhipa’meva pucchatha.
 Sace na jānātha idhu’ttamādhaman”ti.

Tattha **saccanikkamoti** tathaparakkamo.

Taṃ sutvā Sakko “imā catassopi mayhaṃ dhītarova, sacāhaṃ ‘etāsu ekā guṇasampannā uttamā’ti vakkhāmi, sesā kujjhissanti, na sakkā ayaṃ aḍḍo vinicchinituṃ, imā Himavante Kosiyaṭāpasassa santikaṃ pesessāmi, so etāsaṃ aḍḍaṃ vinicchiniṣṣatī”ti cintetvā “ahaṃ tumhākaṃ aḍḍaṃ na vinicchiniṣṣāmi, Himavante Kosiyo nāma tāpaso atthi, tassāhaṃ attano sudhābhojanaṃ pesessāmi, so parassa adatvā na bhuñjati,

1. Ko nedhāti ko nu idha (Syā)

2. Sabbalokaṃ carako (Sī, I)

dadanto ca vicinitvā guṇavantānaṃ deti, yā tumhesu tassa hatthato bhattaṃ labhissati, sā uttamā bhavissatī”ti ācikkhanto gāthamāha—

223. “Asu brahāraññacaro Mahāmuni,
Nā’datvā bhattaṃ varagatte bhuñjati.
Viceyya dānāni dadāti Kosiyo,
Yassā hi so dassati sā’va seyyasī”ti.

Tattha **brahāraññadharoti** mahā-araññavāsī.

Iti so tāpasassa santikaṃ pesetvā Mātaliṃ pakkosāpetvā tassa santikaṃ pesento anantaraṃ gāthamāha—

224. “Asū hi yo sammati dakkhiṇaṃ disaṃ,
Gaṅgāya tīre Himavantapassani.
Sa Kosiyo dullabhapānabhojano,
Tassa sudhaṃ pāpaya devasārathi”ti.

Tattha **sammatīti** vasati. **Dakkhiṇanti** Himavantassa dakkhiṇāya disāya. **Passanīti**¹ passe.

Tato Satthā āha—

225. “Sa Mātali devavarena pesito,
Sahassayuttaṃ abhiruyha sandanaṃ.
Sukhippameva upagamma assamaṃ,
Adissamāno Munino sudhaṃ adā”ti.

Tattha **adissamānoti** bhikkhave so Mātali devarājassa vacanaṃ sampañcchitvā taṃ assamaṃ gantvā adissamānakāyo hutvā tassa sudhaṃ adāsi, dadamāno ca rattiṃ padhānamanuyuñjitvā paccūsasamaye aggim paricaritvā vibhātāya rattiya udentaṃ sūriyaṃ namassamānassa tṭhitassa tassa hatthe sudhābhojanapātim tṭhapesi.

1. Passasmani (Sī, I)

Kosiyo taṃ gaheṭvā ʒhitakova gāthādvayamāha—

226. “Udagghittamaṃ upatiṭṭhato hi me,
Pabhaṅkamaṃ lokatamonudu’ttamaṃ.
Sabbāni bhūtāni adhicca¹ Vāsavo,
Ko ne’va me pāṇisu kiṃ sudho’dahi.

227. Saṅkhūpamaṃ seta’matulyadassanaṃ,
Sucim sugandhaṃ viyarūpa’mabbhutaṃ.
Adiṭṭhapubbaṃ mama jātu cakkhubhi²,
Kā devatā pāṇisu kiṃ sudho’dahī”ti.

Tattha **udagghittanti** udaka-agghittamaṃ paricaritvā aggisālato nikkhamma paṇṇasāladvāre ʒhatvā pabhaṅkamaṃ lokatamonudaṃ uttamaṃ ādiccaṃ upatiṭṭhato mama sabbāni bhūtāni adhicca³ atikkamitvā vattamāno Vāsavo nu kho evaṃ mama pāṇisu kiṃ sudhaṃ kiṃ nāmetaṃ odahi.
“Saṅkhūpamaṃ”ti-ādīhi ʒhitakova sudhaṃ vaṇṇeti.

Tato Mātali āha—

228. “Ahaṃ mahindena mahesi pesito,
Sudhā’bhihāsim turito Mahāmuni.
Jānāsi maṃ Mātali devasārathi,
Bhuñjassu bhattuttama mā’bhivārayi.

229. Bhuttā ca sā dvādasa hanti pāpake,
Khudaṃ pipāsaṃ aratiṃ daraklamaṃ.
Kodhūpanāhaṇca vivādapesaṇaṃ,
Sītuṇha tandiṇca rasuttamaṃ idan”ti.

Tattha **sudhā’bhihāsinti** imamaṃ sudhābhojanaṃ tuyhaṃ abhiharim.
Jānāsīti jānāhi maṃ tvaṃ, ahaṃ Mātali nāma devasārathīti attho.
Mā’bhivārayīti na bhuñjāmīti appaṭikkhipitvā bhuñja mā papañcaṃ kari.
Pāpaketi

1. Aticca (Sī, I)

2. Jātacakkhubhi (Sī, Syā, I)

3. Aticca (Sī, I)

ayañhi sudhā bhuttā dvādasa pāpadhamme hanati. **Khudanti** paṭhamam tāva chātabhāvam hanati, dutiyam pāṇiyapipāsam, tatiyam ukkaṇṭhitam, catuttham kāyadaratham, pañcamam kilantabhāvam, chaṭṭham kodham, sattamam upanāham, aṭṭhamam vivādam, navamam pesuṇam; dasamam sītam, ekādasamam uṇham, dvādasamam tandim ālasiyabhāvam, idam rasuttamam uttamarasam sudhābhōjanam ime dvādasa pāpadhamme hanati.

Tam sutvā Kosiyo attano vatasamādānam āvikaronto—

230. “Na kappatī Mātali mayha bhuñjitum,
Pubbe adatvā iti me vatuttamam.
Na cāpi ekāsnamariyapūjitam,
Asamvibhāgī ca sukham na vindatī”ti—

gātham vatvā “bhante tumhehi parassa adatvā bhōjane kam dosam disvā idam vataṃ samādinnaṃ”ti Mātalīnā puṭṭho āha—

231. “Thīghātakā ye ci’me pārādārikā,
Mittadduno ye ca sapanti subbate.
Sabbe ca te maccharipaṇcamā’dhamā,
Tasmā adatvā udakampi nāsniye.

232. So’hi’tthiyā vā purisassa vā pana,
Dassāmi dānam vidusampavaṇṇitam.
Saddhā vadaññū idha vītamaccharā,
Bhavanti he’tu sucisaccasammata”ti.

Tattha **pubbeti** paṭhamam adatvā, atha vā iti me pubbe vatuttamam idam pubbeva mayā vataṃ samādinnaṃ dasseti. **Na cāpi ekāsnamariyapūjitanti** ekakassa asanam na ariyehi Buddhādīhi pūjitam. **Sukhanti** dibbamānusikam sukham na labhati. **Thīghātakā**ti itthighātakā. **Ye ci’meti** ye ca ime. **Sapantī**ti akkosanti. **Subbateti** dhammikasamaṇabrāhmaṇe. **Maccharipaṇcamā**ti maccharī pañcamo etesanti maccharipaṇcamā. **Adhamā**ti ime pañca adhamā nāma. **Tasmā**ti yasmā aham pañcama-adhamabhāvabhayena adatvā udakampi **nāsniye**¹

1. Nāsmiye (Sī, Syā, I)

na paribhuñjissāmīti imaṃ vataṃ samādiyim. **So'hitthiyā vā**ti so ahaṃ
itthiyā vā. **Vidusampavaṇṇitanti** vidūhi paṇḍitehi Buddhādīhi vaṇṇitaṃ.
Sucisaccasammatāti¹ ete okappaniyasaddhāya samannāgatā vadaññū
vītamaccharā purisā sucī ceva uttamasammatā ca hontīti attho.

Taṃ sutvā Mātali dissamānakāyena aṭṭhāsi. Tasmim̐ khaṇe tā catasso
devakaññāyo catuddisaṃ aṭṭhaṃsu, Sirī pācīnadisāya aṭṭhāsi, Āsā
dakkhiṇadisāya, Saddhā pacchimadisāya, Hirī uttaradisāya. Tamatthaṃ
pakāsento Satthā āha—

233. “Ato matā devavarena pesitā,
Kaññā catasso kanakattacūpamā.
Āsā ca Saddhā ca Sirī tato Hirī,
Taṃ assamaṃ āgamu yattha Kosiyo.
234. Tā disvā sabbo paramappamodito,
Subhena vaṇṇena sikhāriva'ggino.
Kaññā catasso caturo catuddisā,
Icca'bravī Mātalino ca sammukhā.
235. Purimaṃ disaṃ kā tvaṃ pabhāsi devate,
Alaṅkatā tāravarā'va osadhī.
Pucchāmi taṃ kañcanavelliviggahe,
Ācikkha me tvaṃ katamā'si devatā.
236. Sirā'ha devī manujehi pūjitā,
Apāpasattūpanisevinī sadā.
Sudhāvivādena tava'nti'māgatā,
Taṃ maṃ sudhāya varapañña bhājaya.
237. Yassā'ha'micchāmi sudhaṃ Mahāmuni,
So sabbakāmehi naro pamodati.
Sirīti maṃ jānahi jūhatu'ttama,
Taṃ maṃ sudhāya varapañña bhājayā'ti.

1. Sucisammasammatāti (Si)

Tattha **atoti** tato. **Matāti**¹ anumatā, atha devavarena anumatā ceva pesitā cāti attho. **Sabbo paramappamoditoti** anavareso hutvā atipamodito.
 “Sāman”tipi pāṭho, tā devatā sāmāṃ disvāti attho. **Caturoti** caturā. Ayameva vā pāṭho, cāturiyena samannāgatāti attho. **Tāravarāti** tārakānaṃ varā.
Kaṇṇanavelliviggaheti kaṇṇanarūpasadisasarīre. **Sirā’hāti** sirī ahaṃ.
Tava’nti’māgatāti tava santikaṃ āgatā. **Bhājayāti** yathā maṃ sudhā bhajati, tathā karohi, sudhaṃ me dehīti attho. **Jānahīti** jāna. **Jūhatu’ttamāti** aggaṃ juhantānaṃ uttama.

Taṃ sutvā Kosiyo āha—

238. “Sippena vijjācaraṇena buddhiyā,
 Narā upetā paṇṇā sakammunā.
 Tayā vihinā na labhanti kiṇṇanaṃ,
 Tayidaṃ na sādhu yadidaṃ tayā kataṃ.

239. Passāmi posaṃ alasaṃ mahagghasaṃ,
 Sudukkulīnampi arūpimaṃ naraṃ.
 Tayānugutto siri jātimāmapī,
 Peseti dāsaṃ viya bhogavā sukhī.

240. Taṃ taṃ asaccaṃ avibhajjasevinim,
 Jānāmi mūlhaṃ vidurānupātiniṃ.
 Na tādisī arahati āsanūdakaṃ,
 Kuto sudhā gaccha na mayha ruccasī”ti.

Tattha **sippenāti** hatthi-assarathadhanusippādinā. **Vijjācaraṇenāti** vedattayasāṅkhātāya vijjāya ceva sīlena ca. **Paṇṇā sakammunāti** attano purisaakārena padhānagaṇasamannāgatā. **Kiṇṇananti** kiṇci appamattakampi yasaṃ vā sukhaṃ vā na labhanti. **Yadidanti** yaṃ etaṃ issariyatthāya

sippāni uggaṇhitvā carantānaṃ tayā vekallaṃ kataṃ, taṃ te na sādhu.
Arūpimanti virūpaṃ. **Tayānuguttoti** tayā anurakkhito. **Jātimāmapīti**¹
 jātisampannampi sippavijjācaraṇabuddhikammehi sampannampi. **Pesetīti**
 pesanakāraṇaṃ karoti. **Taṃ tanti** tasmā taṃ. **Asaccanti** sabhāvasaṅkhāte
 sacce avattanatāya asaccaṃ uttamabhāvarahitaṃ. **Avibhajjasevininti**
 avibhajtvā yuttāyuttaṃ ajānitvā sippādisampannepi itarepi sevamānaṃ.
Vidurānupātininti paṇḍitānupātininī paṇḍite pātetvā pothetvā viheṭhetvā
 caramānaṃ. **Kuto sudhāti** tādisāya nigguṇāya kuto sudhābhojanaṃ, na me
 ruccasi, gaccha mā idha tiṭṭhāti.

Sā tena paṭikkhittā tatthevantaradhāyi. Tato so āsāya saddhiṃ sallapanto
 āha—

241. “Kā sukkadāṭhā paṭimukkakuṇḍalā,
 Cittaṅgadā kambuvimaṭṭhadhārini.
 Osittavaṇṇaṃ paridayha sobhasi²,
 Kusaggirattaṃ apiḷayha mañjarim.

242. Migīva bhantā saracāpadhārini,
 Virādhitaṃ mandamiva udikkhasi.
 Ko te dutīyo idha mandalocane,
 Na bhāyasi ekikā kānane vane”ti.

Tattha **cittaṅgadāti** citrehi aṅgadehi samannāgatā.

Kambuvimaṭṭhadhāriniti karaṇapariniṭṭhitena
 vimaṭṭhasuvaṇṇālaṅkāradhārini. **Osittavaṇṇanti** avasitta-udakadhāravaṇṇaṃ
 dibbadukūlaṃ. **Paridayhāti** nivāsetvā ceva pārupitvā ca. **Kusaggirattanti**
 kusatiṇaggisikhāvaṇṇaṃ. **Apiḷayha mañjarinti** sapallavaṃ asokakaṇṇikaṃ
 kaṇṇe piḷandhitvāti vuttaṃ hoti. **Saracāpadhārini**ti luddena. **Virādhitāti**
 viraddhapahārā. **Mandamivāti** yathā sā migī bhītā vanantare ṭhatvā taṃ
 mandam mandam oloketi, evaṃ olokesi.

1. Jātimaṃ apīti (Sī, I)

2. Sobhati (Syā)

Tato āsā āha—

243. “Na me dutiyo idha matthi Kosiya,
 Masakkasārappabhava’ mhi devatā.
 Āsā sudhāsāya tava’nti’ māgatā,
 Tam maṃ sudhāya varapañña bhājayā”ti.

Tattha **masakkasārappabhavā**ti Tāvatisabhavane sambhavā.

Tam sutvā Kosiyo “tvaṃ kira yo te ruccati, tassa āsāphalanipphādanena
 āsaṃ desi, yo te na ruccati, tassa na desi, natthi tayā samā
 patthitattavināsikā”ti dīpento āha—

244. “Āsāya yanti vāṇijā dhanesino,
 Nāvaṃ samāruyha parenti aṇṇave.
 Te tattha sīdanti athopi ekadā,
 Jīnādhanā enti vinaṭṭhapābhata.

245. Āsāya khattāni kasanti kassakā,
 Vapanti bījāni karontu’pāyaso.
 Itinipātena avuṭṭhitāya vā,
 Na kiñci vindanti tato phalāgamaṃ.

246. Atha’ttakārāni karonti bhattusu,
 Āsaṃ purakkhatvā narā sukhesino.
 Te bhatturatthā atigāḷhitā puna,
 Disā panassanti aladdha kiñcanaṃ.

247. Hitvāna dhaññañca dhanañca ñātake,
 Āsāya saggādhimaṇā sukhesino.
 Tapanti lūkhampi tapaṃ cirantaraṃ,
 Kumaggamāruyha parenti duggatiṃ.

248. Āsā visamvādikasammatā ime,
 Āse sudhāsaṃ vinayassu attani.
 Na tādisī arahati āsanūdakaṃ,
 Kuto sudhā gaccha na mayha ruccasī”ti.

Tattha **parentīti** pakkhandanti. **Jīnāḍhanāti** jīnadhana. Iti tava vasena eke sampajjanti eke vipajjanti, natthi tayā sadisā pāpadhammāti vadati.

Karontu’pāyasoti taṃ taṃ kiccaṃ upāyena karonti. **Ītīnipātenāti** visamavāta¹ mūsikasalabhasukapāṇakasetaṭṭhikarogādīnaṃ sassupaddavānaṃ aññataranipātena vā. **Tatoti** tato sassato te kiñci phalaṃ na vindanti, tesampi āsacchedanakammaṃ tvameva karosīti vadati.

Atha’ttakārānīti yuddhabhūmīsū purisakāre. **Āsaṃ purakkhatvāti** issariyāsaṃ purato katvā. **Bhaturatthāti** sāmīno atthāya. **Atigāḷitāti** paccatthikehi atipīḷitā viluttasāpateyyā viddhastasenavāhanā² hutvā.

Panassantīti palāyanti. **Aladdha kiñcananti** kiñci issariyaṃ alabhitvā. Iti etesampi issariyālābhaṃ tvameva karosīti vadati. **Saggādhimanāti** saggāṃ adhigantumaṇā. **Lūkhanti** niromaṃ pañcatapādikāṃ kāyakilamathaṃ.

Cirantaranti cirakālaṃ. **Āsā visamvādikasammatā imeti** evaṃ ime sattā saggāsāya duggatīṃ gacchanti, tasmā tvaṃ āsā nāma visamvādikasammatā visamvādikāti saṅkhaṃ gatā. **Āseti** taṃ ālapati.

Sāpi tena paṭikkhittā antaradhāyi. Tato Saddhāya saddhiṃ sallapanto gāthamāha—

249. “Daddallamānā yasaṃ yasassinī,
 Jighaññanāmvahayanaṃ disaṃ pati.
 Pucchāmi taṃ kañcanavelliviggahe,
 Ācikkha me tvaṃ katamā’si devate”ti.

Tattha **daddallamānāti** jalamānā. **Jighaññanāmvahayananti** aparāti ca pacchimāti ca evaṃ jighaññena lāmakena nāmena vuccamānaṃ disaṃ pati daddallamānā tiṭṭhasi.

1. Visamadhātu (Syā), visavāta (Sī, I)

2. Vidhamśanasenavāhanā (Ka)

Tato sā gāthamāha—

250. “Saddhā’ha devī manujehi pūjitā,
Apāpasattūpanisevinī sadā.
Sudhāvivādena tava’nti’māgatā,
Taṃ maṃ sudhāya varapañña bhājayā”ti.

Tattha **Saddhā**ti yassa kassaci vacanapattiyāyanā¹ sāvajjāpi hoti anavajjāpi. **Pūjitā**ti anavajjakotṭhāsavasena pūjitā. **Apāpasattūpanisevinī**ti anavajjasaddhāya ca ekantapattiyāyanasabhāvāya paresupi pattiyāyanavidahanasamatthāya devatāyetam nāmaṃ.

Atha maṃ Kosiyo “ime sattā yassa kassaci vacanam saddahitvā taṃ taṃ karontā kattabbato akattabbameva bahutaram karonti, taṃ sabbam tayā kārītaṃ nāma hoti”ti vatvā evamāha—

251. “Dānam damam cāga’mathopi saṃyamam,
Ādāya Saddhāya karonti he’kadā.
Theyyam musā kūṭa’mathopi pesuṇam,
Karonti he’ke puna viccutā tayā.

252. Bhariyāsu poso sadisīsu pekkhavā,
Sīlūpapaṇṇāsu patibbatāsupi.
Vinetvāna chandam kulitthiyāsupi,
Karoti saddham puna kumbhadāsiyā.

253. Tvameva saddhe paradārasevinī,
Pāpaṃ karosi kusalampi riñcasi.
Na tādisī arahati āsanūdakaṃ,
Kuto sudhā gaccha na mayha ruccasī”ti.

Tattha **dānanti** dasavatthukaṃ² puññacetanam. **Damanti** indriyadamanam. **Cāganti** deyyadhammapariccāgam. **Samyamanti** sīlam. **Ādāya Saddhāyā**ti “etāni, dānādāni mahānisamsāni kattabbānī”ti vadatam vacanam Saddhāya

1. Vacanapattiyāyanā (Syā)

2. Savatthukaṃ (I, Ka)

ādiyitvāpi karonti ekadā. **Kūṭanti** tulākūṭādikaṃ vā gāmakūṭādikaṃ kammaṃ vā. **Karonti he’keti** eke manussā evarūpesu nāma kālesu imesañca atthāya theyyādini kattabbānīti kesañci vacanaṃ saddahitvā etānipi karonti. **Puna viccutā tayāti** puna tayā viyuttā sāvajjadukkhavipākānetāni na kattabbānīti vadataṃ vacanaṃ apattiyāyitvāpi karonti. Iti tava vasena sāvajjampi anavajjampi kareyyāti¹ vadati.

Sadisīsūti jātigottasīlādīhi sadisīsu. **Pekkhavāti** pekkhā vuccati taṇhā, sataṇhoti attho. **Chandanti** chandarāgaṃ. **Karoti saddhanti** kumbhadāsiyāpi vacane saddhaṃ karoti, tassā “ahaṃ tumhākaṃ idaṃ nāma upakāraṃ karissāmi”ti vadantiyā pattiyāyitvā kulitthiyopi chaḍḍetvā tameva paṭisevati, asukā nāma tumhesu paṭibaddhacittāti kumbhadāsiyāpi vacane saddhaṃ katvāva paradāraṃ sevati. **Tvameva saddhe paradārasevinīti** yasmā taṃ taṃ pattiyāyitvā tava vasena paradāraṃ sevanti pāpaṃ karonti kusalaṃ jahanti, tasmā tvameva paradārasevinī tvaṃ pāpāni karosi, kusalampi riñcasi, natthi tayā samā lokavināsikā pāpadhammā, gaccha na me ruccasīti.

Sā tattheva antaradhāyi. Kosiyopi uttarato ṭhitāya hiriyā saddhiṃ sallapanto gāthādvayamāha—

254. “Jighaññarattim aruṇasmi’ mūhate,
Yā dissasi uttamarūpavaṇṇinī.
Tathūpamā maṃ paṭibhāsi devate,
Ācikkha me tvaṃ katamā’si accharā.

255. Kālā nidāgheriva aggijāriva,
Anileritā lohitapattamālinī.
Kā tiṭṭhasi mandamigā’valokayaṃ,
Bhāsesamānā’va giraṃ na muñcasī”ti.

Tattha **jighaññarattinti**² pacchimarattim, rattipariyosāneti attho. **Ūhateti** aruṇe uggate. **Yāti** yā puratthimā disā rattasuvaṇṇatāya

1. Kariyateva (Sī, Syā)

2. Dighaññarattanti (I)

uttamarūpadharā hutvā dissati. **Kālā nidāgherivāti** nidāghasamaye kālavalli viya. **Aggiārivāti** aggijālā iva, sāpi nijjhāmakhettesu taruṇa-utṭhitakālavalli viyāti attho. **Lohitapattamālinīti** lohitavaṇṇehi pattehi parivutā. **Kā tiṭṭhasīti** yathā sā taruṇakālavalli vāteritā vilāsamānā sobhamānā tiṭṭhati, evaṃ kā nāma tvaṃ tiṭṭhasi. **Bhāsesamānā’vāti** mayā saddhim bhāsītukāmā viya hosi, na ca giram muñcasi.

Tato sā gāthamāha—

256. “Hirā’ha devī manujehi pūjitā,
Apāpasattūpanisevinī sadā.
Sudhāvivādena tava’nti’māgatā,
Sāhaṃ na sakkomi sudhampi yācituṃ.
Kopīnarūpā viya yācani’tthiyā”ti.

Tattha **hirāhanti** hirī ahaṃ. **Sudhampīti** sā ahaṃ sudhābhojanam taṃ yācītumpi na sakkomi. Kim kāraṇā? **Kopīnarūpā viya yācani’tthiyā**, yasmā itthiyā yācanā nāma kopīnarūpā viya rahassaṅgavivaraṇasadisā hoti, nillajjā viya hotīti attho.

Taṃ sutvā tāpaso dve gāthā abhāsi—

257. “Dhammena ñāyena sugatte lacchasi,
Eso hi dhammo na hi yācanā sudhā.
Taṃ taṃ ayācanti’mahaṃ nimantaye,
Sudhāya yañci’cchasi tampi dammi te.

258. Sā tvaṃ mayā ajja sakamhi assame,
Nimantitā kañcanavelliviggahe.
Tvaṃ hi me sabbarasehi pūjīyā,
Taṃ pūjayitvāna sudhampi asniye”ti.

Tattha **dhammenāti** sabhāvena. **Ñāyenāti** kāraṇena. **Na hi yācanā sudhāti** na hi yācanāya sudhā labbhati, teneva kāraṇena itarā

tisso na labhimsu. **Taṃ tanti** tasmā taṃ. **Yañci'cchasīti** na kevalaṃ nimantemiyeva, yañca sudhaṃ icchasi, tampi dammi te.

Kañcanavelliviggaheti kañcanarāsisassirikasarīre. **Pūjijāti** na kevalaṃ sudhāya, aññehipi sabbarasehi tvaṃ mayā pūjetabbayuttakāva. **Asniyeti** taṃ pūjetvā sace sudhāya avasesaṃ bhavissati, ahampi bhuñjissāmi.

Tato aparā abhisambuddhagāthā—

259. “Sā kosiyenā’numatā jutīmatā,
Addhā hiri rammaṃ pāvisi yassamaṃ.
Udakavantam phalamariyapūjitam,
Apāpasattūpanisevitam sadā.

260. Rukkhaggahānā bahuke’ttha pupphitā,
Ambā piyālā panasā ca kiṃsukā.
Sobhañjanā lodda’mathopi paddhakā,
Kekā ca bhaṅgā tilakā supupphitā.

261. Sālā karerī bahuke’ttha jambuyo,
Assatthanigrodhamadhukavetasā.
Uddālakā pāṭali sinduvāarakā,
Manuññagandhā mucalindaketakā.

262. Hareṇukā veḷukā keṇu tindukā,
Sāmākanīvāramathopi cīnakā.
Mocā kadalī bahuke’ttha sāliyo,
Pavīhaya ābhūjino ca taṇḍulā.

263. Tasse’vuttarapassena, jātā pokkharaṇī sivā.
Akakkasā apabbhārā, sādhu appaṭigandhikā.

264. Tattha macchā sanniratā, khemino bahubhojanā.
Siṅgū savaṅkā saṃkulā, satavaṅkā ca rohitā.
Āligaggarakākiṇṇā, pāṭhīnā kākamacchakā.

265. Tattha pakkhī sanniratā, khemino bahubhojanā.
 Hamsā koṇcā mayūrā ca, cakkavākā ca kukkuhā.
 Kuṇālakā bahū citrā, sikhaṇḍī jīvajīvākā.

266. Tattha pānāya māyanti, nānā migagaṇā bahū.
 Sīhā byagghā varāhā ca, acchakokataracchayo.

267. Palāsādā gavaṇā ca, mahimsā rohitā rurū.
 Eṇeyyā ca varāhā ca, gaṇino nīkasūkarā.
 Kadalimigā bahuke'ttha, biḷārā sasakaṇṇikā.

268. Chamāgirī pupphavicitrasanthatā,
 Dijābhiguṭṭhā dijasamghasevitā'ti.

Tattha **jutīmatāti** ānubhāvasampanna. **Pāvīsi yassamanti** pāvīsi
 assamaṇ, **ya-kāro** byañjanasandhikaro. **Udakavantanti** tesu tesu ṭhānesu
 udakasampannaṃ. **Phalanti** anekaphalasampannaṃ. **Ariyapūjīti**
 nīvaraṇadosarahitehi jhānalābhīhi ariyehi pūjitaṃ pasatthaṃ.
Rukkhaggahānāti pupphūpagaphalūpagarukkhagahanā. **Sobhañjanāti**
 sigguruṅkhā. **Lodda'mathopi paddhakāti** loddarukkhā ca padumarukkhā ca.
Kekā¹ ca bhaṅgāti evaṇṇāmakā rukkhā eva. **Karerīti** karerirukkhā.
Uddālakāti vātaghātakā. **Mucalindaketakāti** mucalindā ca pañcavidhaketakā
 ca. **Hareṇukāti** aparannaṇjāti. **Velukāti** vaṇsabhedakā. **Keṇūti²** araṇṇamāsā.
Tindukāti timbarurukkhā. **Cīnakāti** khuddakarājamāsā. **Mocāti**
 aṭṭhikakadaliyo. **Sāliyoti** nānappakārā jātassamaṇ upanissāya jātā sāliyo.
Pavīhayoti nānappakārā vīhayo. **Ābhūjinoti** bhujapattā. **Taṇḍulāti**
 nikkunḍakathusāni sayamjātataṇḍulasīsāni.

Tassevāti bhikkhave tasseva assamassa uttaradisābhāge. **Pokkharāṇīti**
 pañcavidhapadumasañchannā jātassarapokkharāṇī. **Akakkasāti**
 macchasiṇṇikasevālādikkakkarahitā. **Apabbhārāti** acchinnataṭṭa samatitthā³.
Appaṭi gandhikāti appaṭikkūlagandhena udakena samannāgatā. **Tatthāti** tassā
 pokkharāṇiyā. **Khemīnoti** abhayā. **"Sīṅgū"**ti-ādīni tesam

1. Ketakā (Syā)

2. Veṇūti (Sī, Syā, I)

3. Supatitṭhā (Ka)

macchānaṃ nāmāni. **Kuṇḍalakā**ti kokilā. **Citrā**ti citrapattā. **Sikhaṇḍī**ti
 uṭṭhitasikhā morā, aññepi vā matthake jātasikhā pakkhino. **Pānāya māyantī**ti
 pānāya āyanti. **Palāsādā**ti khaggā. **Gavajā**ti gavayā. **Gaṇinoti** gokaṇṇā.
Kaṇṇikāti kaṇṇikamigā. **Chamāgirī**ti bhūmisamapattaṭṭhā piṭṭhipāsāṇā.
Pupphavicitrasanthatāti vicitrapupphasanthatā. **Dijābhiguṭṭhā**ti
 madhurassarehi dijehi abhiguṭṭhā. Evarūpā tattha bhūmipabbatāti evaṃ
 Bhagavā Kosiyassa assamaṃ vaṇṇeti.

Idāni hirideviyā tattha pavisanādīni dassetuṃ āha—

269. “Sā suttacā nīladumābhilambitā,
 Vijjū mahāmegharivānupajjatha.
 Tassā susambandhasiraṃ kusāmayam,
 Sucim sugandham ajinūpasevitam.
 Atricca koccham hiri’meta’dabravi,
 Nisīda kalyāṇi sukha’yida’māsanam.

270. Tassā tadā kocchagatāya Kosiyo,
 Ya’dicchamānāya jaṭājinandharo.
 Navehi pattehi sayam sahūdakaṃ,
 Sudhā’bhihāsī turito Mahāmuni.

271. Sā tam paṭiggayha ubhohi pāṇibhi,
 Icca’bravi attamanā jaṭādharam.
 Handā’ham etarahi pūjitā tayā,
 Gaccheyyam brahme tidivam jītāvinī.

272. Sā kosiyeṇānumatā jutimatā,
 Udīritā vaṇṇamadena mattā.
 Sakāse gantvāna sahasacakkhuno,
 Ayaṃ sudhā Vāsava dehi me jayam.

273. Tamena Sakkopi tadā apūjayi,
 Sahindadevā surakaññamuttamaṃ.
 Sā pañjalī devamanussapūjitā,
 Navamhi kocchamhi yadā upāvisī”ti.

Tattha **suttacāti** succhavī. **Nīladumābhilambitāti** nīlesu dumesu abhilambitā hutvā, taṃ taṃ nīladumasākhaṃ parāmasantīti attho. **Mahāmegharivāti** tena nimantitā mahāmeghavijju viya tassa taṃ assamaṃ pāvisi. **Tassāti** tassā hiriyā. **Susambandhasiranti** suṭṭhu sambandhasīsaṃ. **Kusāmayanti** usīrādimissakakusatiṇamayaṃ. **Sugandhanti** usīrena ceva aññena sugandhatiṇena ca missakattā sugandhaṃ. **Ajinūpasevanti** upari-atthatena ajinacamma upasevitaṃ. **Atricca kocchanti**¹ evarūpaṃ kocchāsaṃ paṇṇasāladvāre attharivā. **Sukha’yida’ māsananti** sukhaṃ nisīda idamāsaṃ.

Yanti yāvadatthaṃ. **Ichamānāyāti** sudhaṃ icchantiyā. **Navehi pattehīti** taṅkhaṇaṇeva pokkharaṇito ābhatehi allapaduminipattehi. **Sayanti** sahatthēna. **Sahūdakanti** dakkhiṇodakasahitaṃ. **Sudhā’bhihāsīti** sudhaṃ abhihari. **Turitoti** somanassavegena turito. **Handāti** vavassaggatthe² nipāto. **Jitāvinīti** vijayappattā hutvā.

Anumatāti idāni yathārucaṃ gacchāti anuññatā. **Udīritāti** tidaṣapuram gantvā Sakkassa santike ayaṃ sudhāti udīrayi. **Surakaññanti** devadhītaraṃ. **Uttamanti** pavaraṃ. **Sā pañjalī devamanussapūjitāti** pañjalī devehi ca manussehi ca pūjitā. **Yadāti** yadā nisīdanatthāya Sakkena dāpīte nave kañcanapīṭhasaṅkhāte kocche sā upāvisi, tadā naṃ tattha nisinnaṃ Sakko ca sesadevatā ca pāricchattakapupphādīhi pūjayimsu.

Evaṃ Sakko taṃ pūjetvā cintesi “kena nu kho kāraṇena Kosiyo sesānaṃ adatvā imissāva sudhaṃ adāsī”ti. So tassa kāraṇassa jānanatthāya puna Mātalīṃ pesesi. Tamatthaṃ āvi karonto Satthā āha—

1. Atricchakocchanti (Sī, Syā, I)

2. Upasaggatthe (Syā, Ka)

274. “Tameva saṁsī punadeva Mātalim,
 Sahassanetto tidasānamindo.
 Gantvāna vākyam mama brūhi Kosiyaṁ,
 Āsāya Saddhā Siriyā ca Kosiya.
 Hirī sudham kena malattha hetunā”ti.

Tattha **saṁsī**ti abhāsi. **Vākyam mamā**ti mama vākyam Kosiyaṁ brūhi.
Āsāya Saddhā Siriyā cāti Āsāto ca Saddhāto ca Sirito ca Hirīyeve kena
 hetunā sudhamalatthāti.

So tassa vacanam sampaṭicchitvā Vejyantarathamāruyha agamāsi.
 Tamattham pakāsento Satthā āha—

275. “Tam suplavattham udatārayī ratham,
 Daddallamānam upakāriyasādisam.
 Jambonadīsam tapaneyyasannibham,
 Alaṅkatam kañcanacittasannibham.

276. Suvaṇṇacande’ttha bahū nipātītā,
 Hatthī gavāssā kikiyagghadīpiyo.
 Eṇeyyakā laṅghamaye’ttha pakkhino,
 Migettha veḷuriyamayā yudhā yutā.

277. Tattha’ssarājaharayo ayojayum,
 Dasasatāni susunāgasādise.
 Alaṅkate kañcanajāluracchade,
 Āveḷine saddagame asaṅgite.

278. Tam yānasettham abhiruyha mātali,
 Disā imāyo abhinādayittha.
 Nabhañca selañca vanappatiniñca,
 Sasāgaram pabyathayittha medinim.

279. Sa khippameva upagamma assamaṃ,
Pāvāramekaṃsakato katañjalī.
Bahussutaṃ vuddhaṃ vinītavantam,
Icca'bravi Mātali devabrāhmaṇam.

280. Indassa vākyam nisāmehi Kosiya,
Dūto ahaṃ pucchati taṃ purindado.
Āsāya Saddhā Siriyā ca Kosiya,
Hirī sudham kena malattha hetunā'ti.

Tattha **taṃ suplavatthanti** taṃ Vejayantaratham sukhena plavanattham.
Udatārayīti uttāresi ukkhipitvā gamanasajjamakāsi. **Upakāriyasādisanti**
upakaraṇabhaṇḍehi sadisaṃ, yathā tassa aggisikhāya samānavaṇṇāni
upakaraṇāni jalanti, tatheva jalitanti attho. **Jambonadīsanti**
jambunadasaṅkhātāṃ rattasuvaṇṇamayāṃ īsaṃ. **Kaṇicanacittasannibhanti**
kaṇicanamayena sattaratanavicittena aṭṭhamaṅgalena samannāgataṃ.
Suvaṇṇacande'tthāti suvaṇṇamayā candakā ettha rathe. **Hatthīti**
suvaṇṇarajatamaṇimayā hatthī. **Gavādisupi** eseva nayo. **Laṅghamaye'ttha**¹
pakkhinoti ettha rathe laṅghamayā nānāratanamayā pakkhigaṇāpi paṭipāṭiyā
ṭhitā. **Yudhā yutāti** attano attano yudhena saddhim yuttā hutvā dassitā.

Assarājaharayoti harivaṇṇamanomaya-assarājāno. **Susunāgasādiseti**
balasampattiyā taruṇanāgasadise. **Kaṇicanajāluracchadeti** kaṇicanajālamayena
uracchadālaṅkārena samannāgate. **Āveḷineti** āveḷasaṅkhātehi kaṇṇālaṅkārehi
yutte. **Saddagameti** patodappahāraṃ vinā saddamatteneva gamanasīle.
Asaṅgiteti nissaṅge sīghajave evarūpe assarāje tattha yojesunti attho.

Abhinādayitthāti yānasaddena ekaninnādaṃ akāsi. **Vanappatiniñcāti**
vanappatinī ca² vanasaṇḍe cāti attho. **Pabyathayitthāti** kampayittha. Tattha
ākāsaṭṭhakavimānakampanena nabhakampanaṃ veditabbaṃ.
Pāvāramekaṃsakatoti ekaṃsakatapāvāradibbavattho. **Vuddhanti**
guṇavuddhaṃ. **Vinītavantanti**

1. Laṅghimayettha (Sī, I)

2. Vanaspatini ca (Sī, I), vanappatiniñca (Ka)

vinītena ācāravattena samannāgataṃ. **Icca’bravīti** rathaṃ ākāse ṭhapetvā otaritvā evaṃ abravi. **Devabrāhmaṇanti** devasamaṃ brāhmaṇaṃ¹.

So tassa vacanaṃ sutvā gāthamāha—

281. “Andhā sirī maṃ paṭibhāti Mātali,
Saddhā aniccā pana devasārathi.
Āsā visaṃvādikasammatā hi me,
Hirī ca ariyamhi guṇe patiṭṭhitā”ti.

Tattha **andhā**ti sippādisampannepi asampannepi bhajanato² “andhā”ti maṃ paṭibhāti. **Aniccā**ti Saddhā pana taṃ taṃ vatthum pahāya aññasmiṃ aññasmiṃ uppajjanato hutvā abhāvākārena “aniccā”ti maṃ paṭibhāti.

Visaṃvādikasammatāti āsā pana yasmā dhanatthikā nāvāya samuddaṃ pakkhanditvā vinaṭṭhapābhataṃ enti, tasmā “visaṃvādikā”ti maṃ paṭibhāti.

Ariyamhi guṇeti hirī pana hirottappasabhāvasaṅkhāte parisuddhe ariyaguṇe patiṭṭhitāti.

Idāni tassā guṇaṃ vaṇṇento āha—

282. “Kumāriyo yāci’mā gottarakkhitā,
Jiṇṇā ca yā yā ca sabhattu-itthiyo.
Tā chandarāgaṃ purisesu uggataṃ,
Hiriyā nivārenti sacitta’mattano.

283. Saṅgāmasīse sarasattisaṃyute,
Parājītānaṃ patataṃ palāyinaṃ.
Hiriyā nivattanti jahitva jīvitaṃ,
Te sampaṭicchanti punā hirīmanā.

284. Velā yathā sāgaravegavārini,
Hirā’ya hi pāpajanaṃ nivārini.
Taṃ sabbaloke hiri’mariyapūjitaṃ,
Indassa taṃ vedaya devasārathī”ti.

1. Devaseṭṭha brāhmaṇaṃ (Syā), seṭṭha brāhmaṇaṃ (Ka)

2. Ajānato (Ka)

Tattha **jīṇṇā**ti vidhavā. **Sabhattū**ti sasāmikā taruṇitthiyo. **Attanoti** tā sabbāpi parapurisesu attano chandarāgaṃ uggataṃ viditvā “ayuttametaṃ amhākaṃ”ti hiriyaṃ sacittaṃ nivārenti, pāpakammaṃ na karonti. **Patataṃ palāyinati** patantānañca palāyantānañca antare. **Jahitva jīvanti** ye hirimanto honti, te attano jīvitaṃ cajitvā hiriyaṃ nivattanti, evaṃ nivattā ca pana te hirīmanā puna attano sāmikaṃ sampaṭicchanti, amittahatthato mocetvā gaṇhanti. **Pāpajanaṃ nivārinī**ti pāpato janaṃ nivārinī, ayameva vā pāṭho. **Tanti** taṃ hirim. **Ariyapūjanti** ariyehi Buddhādīhi pūjitaṃ. **Indassa taṃ vedayā**ti yasmā evaṃ mahāguṇā ariyapūjītāvesā, tasmā taṃ evaṃ uttamā nāmesāti indassa kathehīti.

Taṃ sutvā Mātali gāthamāha—

285. “Ko te imaṃ Kosiya diṭṭhi’modahi,
Brahmā mahindo atha vā pajāpati.
Hirā’ya devesu hi seṭṭhasammata,
Dhītā mahindassa mahesi jāyathā”ti.

Tattha **diṭṭhinti** “hirī nāma mahāguṇā ariyapūjita”ti laddhiṃ. **Odahīti** hadaye pavesesi. **Seṭṭhasammata**ti tava santike sudhāya laddhakālato paṭṭhāya indassa santike kañcanāsaṇaṃ labhitvā sabbadevatāhi pūjijamānā uttamasammata jāyatha.

Evaṃ tasmiṃ kathenteyeva Kosiyaassa taṅkhaṇaṇṇeva cavanadhammo jāto. Atha naṃ Mātali “Kosiya āyusaṅkhāro te ossaṭṭho, cavanadhammopi te sampatto, kiṃ te manussalokena, devalokaṃ gacchāmā”ti tattha netukāmo hutvā gāthamāha—

286. “Hande’hi dāni tidivaṃ apakkama,
Rathaṃ samāruyha mamāyitaṃ imaṃ.
Indo ca taṃ indasagotta kaṅkhati,
Ajjeva tvaṃ indasahabyataṃ vajā”ti.

Tattha **mamāyitanti** piyaṃ manāpaṃ. **Indasagottā**ti purimabhavē indena samānagotta¹. **Kaṅkhatī**ti tavāgamaṇaṃ icchanto kaṅkhati.

Iti tasmim̐ Kosiyena saddhim̐ kathenteyeva Kosiyo cavitvā opapātiko devaputto hutvā āruyha dibbarathe aṭṭhāsi. Atha naṃ Mātali Sakkassa santikaṃ nesi. Sakko taṃ disvāva tuṭṭhamānaso attano dhītaraṃ Hirideviṃ tassa aggamahesiṃ katvā adāsi, aparimāṇamassa issariyaṃ ahosi. Tamatthaṃ viditvā “anomasattānaṃ kammaṃ nāma evaṃ visujjhatī”ti Sathā osānagāthamāha—

287. “Evaṃ visujjhanti apāpakammino,
Atho suciṇṇassa phalaṃ na nassati.
Ye keci maddakkhu sudhāya bhojanaṃ,
Sabbeva te indasahabyataṃ gatā”ti.

Tattha **apāpakamminoti** apāpakammā sattā evaṃ visujjhanti. **Ye keci maddakkhū**ti ye keci sattā tasmim̐ Himavantapadese tadā Kosiyena hiriya dīyamānaṃ sudhābhojanaṃ addasaṃsu. **Sabbeva teti** te sabbepi taṃ dānaṃ anumoditvā cittaṃ pasādetvā indasahabyataṃ gatāti.

Sathā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā “na bhikkhave idāneva, pubbepetaṃ adānābhiraṭṭaṃ thaddhamacchariyaṃ samānaṃ ahaṃ damesiṃ yevā”ti vatvā jātaṃ samodhānesi “tadā Hirī devatā Uppalavaṇṇā ahosi, Kosiyo dānapati bhikkhu, Pañcasikho Anuruddho, Mātali Ānando, Sūriyo Kassapo, Cando Moggallāno, Nārado Sāriputto, Sakko ahameva ahosi”ti.

Sudhābhojanajātakavaṇṇanā tatiyā.

4. Kuṇālajātakavaṇṇanā (536)

Evamakkhāyatīti idaṃ Sathā Kuṇāladahe viharanto anabhiraṭṭipīḷite pañcasate bhikkhū ārabha katesi. Tatrāyaṃ anupubbikathā—

1. Samānagottaṃ (Sī, Syā, I)

Sākiyakoliyā kira Kapilavatthunagarassa ca Koliyanagarassa ca antare Rohiṇim nāma nadim ekenevāvaraṇena bandhāpetvā sassāni kārenti. Atha jeṭṭhamūlamāse sassesu milāyantesu ubhayanagaravāsīnampi kammakārā sannipatiṃsu. Tattha Koliyanagaravāsīno vadiṃsu “idaṃ udakaṃ ubhayato nīharyamānaṃ neva tumhākaṃ, na amhākaṃ pahossati, amhākaṃ pana sassaṃ eka-udakeneva nipphajjissati, idaṃ udakaṃ amhākaṃ dethā”ti. Kapilavatthuvāsīno vadiṃsu “tumhesu koṭṭhe pūretvā ṭhitesu mayaṃ rattasuvaṇṇanīlamaṇikālakahāpaṇe gahetvā na sakkhissāma pacchipasibbakādihatthā tumhākaṃ gharadvāre vicarituṃ, amhākampi sassaṃ ekeneva udakena nipphajjissati, idaṃ udakaṃ amhākaṃ dethā”ti. Na mayaṃ dassāmāti. Mayampi na dassāmāti. Evaṃ kalahaṃ vaḍḍhetvā eko utṭhāya ekassa pahāraṃ adāsi, sopi aññassāti evaṃ aññamaññaṃ paharitvā rājakulānaṃ jātīm ghaṭṭetvā kalahaṃ pavattesuṃ.

Koliyakammakārā vadanti “tumhe Kapilavatthuvāsike sākiyadārake gahetvā gajjatha¹, ye Soṇasiṅgālādayo viya attano bhaginīhi saddhiṃ vasīṃsu, etesaṃ hatthi-assādayo vā phalakāvudhāni vā amhākaṃ kiṃ karissanti”ti. Sākiyakammakārā vadanti “tumhe dāni kuṭṭhino dārake gahetvā gajjatha, ye anāthā niggatikā tiracchānā viya kolarukkhe vasīṃsu, etesaṃ hatthi-assādayo vā phalakāvudhāni vā amhākaṃ kiṃ karissanti”ti. Te gantvā tasmim kamme niyutta-amaccānaṃ kathesuṃ, amaccā rājakulānaṃ kathesuṃ. Tato sākiyā “bhaginīhi saddhiṃ saṃvāsikānaṃ thāmaṇca balaṇca dassessāmā”ti yuddhasajjā nikkhamiṃsu. Koliyāpi “kolarukkhavāsīnaṃ thāmaṇca balaṇca dassessāmā”ti yuddhasajjā nikkhamiṃsu. Apare panācariyā “Sākiyakoliyānaṃ dāsīsu udakatthāya nadim gantvā cumbaṭāni bhūmiyaṃ nikkhipitvā sukhakathāya sannisinnāsu ekissā cumbaṭaṃ ekā sakasaññāya gaṇhi. Taṃ nissāya ‘mama cumbaṭaṃ, tava cumbaṭaṃ’ti kalahe pavatte kamena ubhayanagaravāsīno dāsakammakārā ceva sevakagāmahojakāmacca-uparājāno cāti sabbe yuddhasajjā nikkhamiṃsū”ti vadanti. Imamahā pana nayā purimanayova bahūsu Aṭṭhakathāsu āgato, yuttarūpo cāti sveva gahetabbo.

1. Gacchatha (Sī, Syā, I)

Te pana sāyanhasamaye yuddhasajjā nikkhamissantīti tasmim̐ samaye Bhagavā Sāvattthiyaṃ viharanto paccūsasamaye lokam̐ volokento ime evaṃ yuddhasajje nikkhante addasa, disvā ca “mayi gate esa kalaho vūpasamissati nu kho, no”ti upadhārento “ahamettha gantvā kalahavūpasamattham̐ tīṇi jātakāni kathessāmi, tato kalaho vūpasamissati, atha sāmaggidīpanatthāya dve jātakāni kathetvā **Attadaṇḍasuttam̐**¹ desessāmi, desanam̐ sutvā ubhayanagaravāsino aḍḍhateyyāni aḍḍhateyyāni kumārasatāni dassanti, aham̐ te pabbājessāmi, mahanto samāgamo bhavissati”ti sannitṭhānam̐ katvā pātova sarīrapaṭijagganam̐ katvā Sāvattthiyaṃ piṇḍāya caritvā piṇḍapātapaṭikkanto sāyanhasamaye Gandhakuṭito nikkhamitvā kassaci anārocetvā sayameva pattacīvaramādāya dvinnam̐ senānam̐ antare ākāse pallaṅkam̐ ābhujitvā tesam̐ samvegajananattham̐ divā andhakāram̐ kātum̐ kesaram̐siyo² vissajjento nisīdi. Atha nesaṃ samviggamānasānam̐ attānam̐ dassento chabbaṇṇā Buddharam̐siyo vissajjesi. Kapilavattthuvāsinopi Bhagavantam̐ disvā “amhākam̐ nātisetṭho Satthā āgato, diṭṭho nu kho tena amhākam̐ kalahakaraṇabhāvo”ti cintetvā “na kho pana sakkā Satthari āgate amhehi parassa sarīre Sattham̐ pātetum̐, Koliyanagaravāsino amhe hanantu vā bajjhantu vā”ti āvudhāni chaḍḍesum̐. Koliyanagaravāsinopi tatheva akamsu.

Atha Bhagavā otaritvā ramaṇīye padese vālupapuline paññattavarabuddhāsane nisīdi anopamāya Buddhasiriyā virocamāno. Tepi rājāno Bhagavantam̐ vanditvā nisīdim̐su. Atha ne Satthā jānantova “kasmā āgatattha mahārājā”ti pucchi. Neva bhante nadidassanatthāya, na kīlanatthāya, apica kho pana imasmim̐ tṭhāne saṅgāmam̐ paccupaṭṭhāpetvā āgatamhāti. Kim̐ nissāya vo kalaho mahārājāti. Udakam̐ nissāya bhanteti. Udakam̐ kim̐ agghati mahārājāti. Appaggham̐ bhanteti. Pathavī nāma kim̐ agghati mahārājāti. Anagghā bhanteti. Khattiyā kim̐ agghanti mahārājāti. Khattiyā nāma anagghā bhanteti. “Appaggham̐ udakam̐ nissāya kasmā anagge khattiye nāsetha mahārāja, kalahasmiṇhi

1. Khu 1. 424 piṭṭhe.

2. Kesato ram̐siyo (Syā), kesarasim̐ (Ka)

assādo nāma natthi, kalahavasena hi mahārājā ekāya rukkhadevatāya
 kālasīhena saddhim baddhāghāto sakalampi imaṃ kappaṃ anuppattoyevā”ti
 vatvā **Phandanajātakam**¹ kathesi. Tato “parapattiyena nāma mahārājā na
 bhavitabbaṃ, parapattiyā hi hutvā ekassa sasassa kathāya
 tiyojanasahassavittthate Himavante catuppadagaṇā mahāsamuddaṃ
 pakkhandino ahesuṃ, tasmā parapattiyena na bhavitabbaṃ”ti vatvā
Daddarajātakam² kathesi. Tato “kadāci mahārājā dubbalopi mahabbalassa
 randhaṃ passati, kadāci mahabbalopi dubbalassa randhaṃ passati,
 laṭukikāpi hi sakuṇikā hatthināgaṃ ghātesī”ti vatvā **Laṭukikajātakam**³
 kathesi. Evaṃ kalahavūpasamanatthāya tīṇi jātakāni kathetvā
 sāmaggiparidīpanatthāya dve jātakāni kathesi. “Samaggānañhi mahārājā
 koci otāraṃ nāma passituṃ na sakkotī”ti vatvā **Rukkhadhammajātakam**⁴
 kathesi. Tato “samaggānaṃ mahārājā koci vivaraṃ passituṃ nāsakkhi, yadā
 pana aññamaññaṃ vivādamakaṃsu, atha ne eko Nesādaputto jīvitakkhayaṃ
 pāpetvā ādāya gato, vivāde assādo nāma natthī”ti vatvā **Vaṭṭakajātakam**⁵
 kathesi. Evaṃ imāni pañca jātakāni kathetvā avasāne **Attadaṇḍasuttam**⁶
 kathesi.

Atha rājāno pasannā “sace Satthā nāgamissa, mayaṃ aññamaññaṃ
 vadhivā lohitanadiṃ pavattayissāma, Satthāraṃ nissāya no jīvitaṃ
 laddhaṃ. Sace pana Satthā agāraṃ ajjhāvasissa, dvisahassadīparivāraṃ
 catumahādīparajjaṃ hatthagataṃ abhaviṣṣa, atirekasahassaṃ kho panassa
 puttā abhavissāsu, tato khattiyaparivārova avicarissa, taṃ kho panesa
 sampattiṃ pahāya nikkhamitvā sambodhiṃ patto, idānipi khattiyaparivārova
 vicaratū”ti ubhayanagaravāsino aḍḍhateyyāni aḍḍhateyyāni kumārasatāni
 adaṃsu. Bhagavā te pabbājetvā Mahāvanaṃ agamāsi. Punadivasato paṭṭhāya
 tehi parivuto ekadā Kapilavatthunagare ekadā koliyanagareti dvīsu nāgaresu
 piṇḍāya carati. Ubhayanagaravāsino mahāsakkāraṃ karīṃsu. Tesāṃ
 garugāravena na attano ruciyā pabbajitānaṃ anabhirati uppajji.
 Purāṇadutiyaikāyopi nesaṃ

1. Khu 5. 259 piṭṭhe.

2. Khu 5. 43, 95, 198 piṭṭhesu.

3. Khu 5. 124 piṭṭhe.

4. Khu 5. 17 piṭṭhe.

5. Khu 5. 9, 27, 153 piṭṭhesu.

6. Khu 1. 424 piṭṭhe.

anabhiratijananatthāya taṃ taṃ vatvā sāsanaṃ pesesum. Te atirekataraṃ ukkaṇṭhimsu. Bhagavā āvajjento tesaṃ anabhiratabhāvaṃ ñatvā “ime bhikkhū mādisena Buddhena saddhiṃ ekato vasantā ukkaṇṭhanti, kathaṃ rūpā nu kho tesaṃ dhammakathā sappāyā”ti upadhārento kuṇḍaladhammadesanaṃ passi. Athassa etadahosi “ahaṃ ime bhikkhū Himavantaṃ netvā kuṇḍalakathāya nesaṃ mātugāmadosaṃ pakāsetvā anabhiratiṃ haritvā sotāpattimaggaṃ dassāmi”ti.

So pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya Kapilavatthum piṇḍāya caritvā pacchābhattaṃ piṇḍapātaṇṭhikānto bhattakiccavelāyameva te pañcasate bhikkhū āmantetvā “diṭṭhapubbo vo bhikkhave ramaṇīyo Himavantapadeso”ti pucchi. Nohetaṃ bhanteti. Gacchissatha pana Himavantacārikanti. Bhante aniddhimanto mayaṃ kathaṃ gamissāmāti. Sace pana vo koci gahetvā gaccheyya, gaccheyyāthāti. Āma bhanteti. Satthā sabbepe te attano iddhiyā gahetvā ākāse uppatitvā Himavantaṃ gantvā gaganatale uthitva ramaṇīye Himavantapadeso Kañcanapabbataṃ Rajatapabbataṃ Maṇipabbataṃ Hiṅgulikapabbataṃ Añjanapabbataṃ Sānupabbataṃ Phalikapabbatanti nānāvidhe pabbate, pañca mahānadiyo, Kaṇṇamuṇḍakaṃ Rathakāraṃ Sihapapātaṃ Chaddantaṃ Tiyaḅgaḷaṃ Anotattaṃ Kuṇḍalahanti satta dahe dassesi. Himavanto ca nāma mahā pañcayojanasatubbedho tiyojanasahassavittthato, tassa imaṃ ramaṇīyaṃ ekadesaṃ attano ānubhāvena dassesi. Tattha katanivāsāni sīhabyagghahatthikulādīni catuppadānīpi ekadesato dassesi. Tattha ārāmarāmaṇeyyakādīni pupphūpagaphalūpage rukkhe nānāvidhe sakuṇasaṅghe jalajathalajapupphāni Himavantassa puratthimapasse suvaṇṇatalaṃ; pacchimapasse hiṅgulatalaṃ dassesi. Imesaṃ rāmaṇeyyakānaṃ diṭṭhakālato paṭṭhāya tesaṃ bhikkhūnaṃ purāṇadutiyaikāsu chandarāgo pahīno.

Atha Satthā te bhikkhū gahetvā ākāso otaritvā Himavantapacchimapasse satṭhiyojanike manosilātale sattayojanikassa kappatṭhikasālarukkhasa heṭṭhā tiyojanikāya manosilātālāya tehi bhikkhūhi parivuto chabbaṇṇarasmiyo vissajjento aṇṇavakucchiṃ khobhetvā jalamāno sūriyo viya nisīditvā madhurassaraṃ

nicchārento te bhikkhū āmantesi “bhikkhave imasmiṃ Himavante tumhehi adiṭṭhapubbaṃ pucchathā”ti. Tasmiṃ khaṇe dve citrakokilā ubhosu koṭīsu daṇḍakaṃ mukhena ḍaṃsitvā majjhe attano sāmikaṃ nisīdāpetvā aṭṭha citrakokilā purato, aṭṭha pacchato, aṭṭha vāmato, aṭṭha dakkhiṇato, aṭṭha heṭṭhā, aṭṭha upari chāyaṃ katvā evaṃ citrakokilaṃ parivāretvā ākāsenāgacchanti. Atha te bhikkhū taṃ sakuṇasaṅghaṃ disvā Satthāraṃ pucchimsu “ke nāmete bhante sakuṇā”ti. Bhikkhave esa mama porāṇako vaṃso, mayā ṭhapitā pavenī, maṃ tāva pubbe evaṃ paricarimsu, tadā panesa sakuṇagaṇo mahā ahoṣi, aḍḍhuḍḍhāni dijakaññāsahassāni maṃ paricarimsu. Anupubbena parihāyitvā idāni ettako jātoti. Kathaṃ evarūpe pana bhante vanasaṇḍe eṭā dijakaññāyo tumhe paricarimsūti. Atha nesaṃ Satthā “tena hi bhikkhave suṇāthā”ti satim upaṭṭhāpetvā atītaṃ āharitvā dassento āha—

“Eva’ makkhāyati eva’ manusūyati, sabbosadhadharaṇidhare
 nekapupphamālyavitate gajagavajamahimsarurucamarapasada-
 khaggagokaṇṇasīhabyagghadīpi-acchakokataraccha-uddārakadalimiga-
 bilārasasakaṇṇikānucarite ākiṇṇanelamaṇḍalamahāvarāhanāgakula-
 kareṇusaṅghādhivutṭhe issamigasākhamigasarabhamiga-eṇīmiga-
 vātamigapasadamigapurisālukimpurisayakkharakkhasanisevite
 amajjavamañjarīdharapahaṭṭhapupphaphusitaggānekapādapagaṇavitate
 kuraracakoravāraṇamayūraparabhatajīvañjīvakacelāvaka
 bhīṇkārakaravīkamattavihaṇḍagaṇasatatasampaghuṭṭhe-
 añjanamanosilāharitālahaṇḍulakahemaraṇatākanakānekadhātusatavinadd
 hapaṭimaṇḍitapadese evarūpe khalubho ramme vanasaṇḍe kuṇālo nāma
 sakuṇo paṭivasati ativiya citto ativiya cittapattacchadano.

Tasseva khalu bho kuṇālassa sakuṇassa aḍḍhuḍḍhāni itthisahassāni
 paricārikā dijakaññāyo, atha khalu bho dve dijakaññāyo katṭhaṃ
 mukhena ḍaṃsitvā taṃ kuṇālaṃ sakuṇaṃ majjhe nisīdāpetvā uḍḍenti
 ‘mā naṃ kuṇālaṃ sakuṇaṃ addhānapariyāyapathe kilamatho
 ubbāhetthā’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo heṭṭhato heṭṭhato uḍḍenti ‘sacā’yaṃ kuṇālo sakuṇo āsanā paripatissati, mayam taṃ pakkhehi paṭiggahessāmā’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo uparūpari uḍḍenti ‘mā nam kuṇālam sakuṇam ātapo paritāpesī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo ubhatopassena uḍḍenti ‘mā nam kuṇālam sakuṇam sītam vā uṇham vā tiṇam vā rajo vā vāto vā ussāvo vā upapphusī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo purato purato uḍḍenti ‘mā nam kuṇālam sakuṇam gopālakā vā pasupālakā vā tiṇahārakā vā kaṭṭhahārakā vā vanakammikā vā kaṭṭhena vā kaṭhalena vā pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā sakkharāhi vā pahāram adamsu, mā’yaṃ kuṇālo sakuṇo gacchehi vā latāhi vā rukkhehi vā sākhāhi vā thambhehi vā pāsāṇehi vā balavantehi vā pakkhīhi saṅgamesī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo pacchato pacchato uḍḍenti saṇhāhi sakhilāhi mañjuhi madhurāhi vācāhi samudācarantiyo ‘mā’yaṃ kuṇālo sakuṇo āsane pariyukkaṇṭhī’ti.

Pañcasatā dijakaññāyo disodisam uḍḍenti anekarukkhavividhavigatiphalamāharantiyo ‘mā’yaṃ kuṇālo sakuṇo khudāya parikilamitthā’ti.

Atha khalu bho tā dijakaññāyo taṃ kuṇālam sakuṇam ārāmeneva ārāmaṃ, uyyāneneva uyyānaṃ, nadītittheneva nadītitthaṃ, pabbatasikhareneva pabbatasikharaṃ, ambavaneneva ambavanaṃ, jambuvaneneva jambuvanaṃ, labujavaneneva labujavanaṃ, nālīkerasañcāriyeneva nālīkerasañcāriyaṃ khippameva abhisambhonti ratitthāya.

Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo tāhi dijakaññāhi divasaṃ paribyuḷho evaṃ apasādeti ‘nassatha tumhe vasaliyo, vinassatha tumhe vasaliyo coriyo dhuttiyo asatiyo lahucittāyo katassa appaṭikārikāyo anilo viya yenakāmaṃgamāyo’ti’.

Tatrāyaṃ atthavaṇṇanā—bhikkhave so vanasaṇḍo evaṃ akkhāyati evaṃ ca anusūyati. Kinti? Sabbosadhadharaṇidhareti vitthāro. Tattha **sabbosadhadharaṇidhareti** mūlatacapattapupphādisabbosadhadharāya dharaṇiyā samannāgateti attho, sabbosadhayutto vā dharaṇidharo. So hi padeso sabbosadhadharaṇidharoti evamakkhāyati evaṃca anusūyati, tasmim vanasaṇḍeti vuttam hoti. Sesapadayojanāyapi ese va nayo.

Nekapupphamālyavitateti anekehi phalatthāya uppannapupphhehi ceva piḷandhanamālyehi ca vitate. **Rurūti** suvaṇṇavaṇṇā migā. **Uddārāti** uddā.

Biḷārāti mahābiḷārā. **Nelamaṇḍalaṃ** vuccati taruṇabhikkhacchāpamaṇḍalaṃ.

Mahāvarāhāti mahāhatthino, ākiṇṇanelamaṇḍalamahāvarāhena gocariyādibhedena dasavidhena nāgakulena ceva kareṇusaṅghena ca adhivuṭṭheti attho. **Issamigāti** kāḷasīhā. **Vātamigāti** mahāvātamigā¹.

Pasadamigāti citramigā. **Purisālūti** vaḷavāmukhayakkhiniyo². **Kimpurisāti** devakinnaracandakinnaradumakinnaradaṇḍamaṇḍavakakontisakuṇakaṇṇapāv uraṇādibhedā kinnarā.

Amajjavamañjarīdharapahaṭṭhapupphaphusitaggānekapādapaṇavitateti makuladharehi ceva mañjarīdharehi ca supupphitehi ca aggamattapupphitehi ca anekehi pādapaṇaṇehi vitate. **Vāraṇā** nāma hatthiliṅgasakuṇā.

Celāvakaṭīpi ete sakuṇāyeva. **Hemaṇca kanakañcāti** dve suvaṇṇajātiyo. Etehi añjanādihi anekadhātusatehi anekehi vaṇṇadhāturāsīhi³ vinaddhapaṭimaṇḍitapadese. **Bhoti** dhammālapanamattametaṃ. **Cittoti** mukhatuṇḍakepi heṭṭhā-udarabhāgepi citrova⁴.

Adḍhuḍḍhānīti adḍhacatuṭṭhānī, tīṇi sahaṇṇāni pañceva satānīti attho. **Addhānapariyāyapatheti** addhānasaṅkhāte gamanamagge.

1. Pasadamigā (Ka) 2. Assamukhayakkhiniyo (Syā) 3. Vaṇṇadhāturājīhi (Sī, I)

4. Mukhatuṇḍakehi heṭṭhā-uparibhāgehi citrova (Ka), mukhatuṇḍakehi heṭṭhā-udarabhāgehi vicitto (Syā)

Ubbāhetthāti bādhayittha¹. **Upapphusī**ti upagantvā phusi. **Pahāraṃ adamsū**ti ettha “mā nan”tipadassa sāmivasena attho veditabbo. **San̄gamesī**ti samāgacchi. **San̄hāhī**ti maṭṭhāhi. **Sakhilāhī**ti piyāti. **Mañjūhī**ti sakhilāhi². **Madhurāhī**ti madhurassarāhi. **Samudācarantiyoti** gandhabbakaraṇavasena paricarantiyo. **Anekarukkhavividhaviakatiphalanti** anekehi rukkhehi vividhaviakatiphalam. **Ārāmeneva ārāmanti** pupphārāmādīsu aññatarena ārāmeneva aññataraṃ ārāmaṃ nentīti attho. **Uyyānādisupi** eseva nayo. **Nāḷikerasañcāriyenevā**ti nāḷikeravaneneva aññaṃ nāḷikeravanam. **Abhisambhontī**ti evaṃ netvā tattha naṃ khippaññeva ratitthāya pāpuṇanti.

Divasaṃ paribyūḷhoti sakaladivasaṃ paribyūḷho. **Apasādetī**ti tā kira taṃ evaṃ divasaṃ paricaritvā nivāsarukkhe otāretvā parivāretvā rukkhasākhāsu nisīditvā “appeva nāma madhuravacanaṃ labheyyāma”ti patthayantiyo iminā uyyojitakāle attano vasaṇaṭṭhānaṃ gamissāmāti vāsanti. Kuṇālarājā pana tā uyyojento “nassathā”ti-ādivacanehi apasādeti. Tattha **nassathā**ti gacchatha. **Vinassathā**ti sabbatobhāgena nassatha. Gehe dhanadhaññādīnaṃ nāsanena **coriyo**, bahumāyatāya **dhuttiyo**, naṭṭhassatitāya **asatiyo**, anavaṭṭhitacittatāya **lahucittāyo**, katavināsanena mittadubbhitāya **katassa appaṭikārikāyoti**.

Evañca pana vatvā “iti kho bhikkhave ahaṃ tiracchānagatopi itthīnaṃ akataññutaṃ bahumāyataṃ anācārataṃ dussīlatañca jānāmi, tadāpāhaṃ tāsāṃ vase avattitvā tā eva attano vase vattemī”ti imāya kathāya tesāṃ bhikkhūnaṃ anabhiratiṃ haritvā Satthā tuṇhī ahoṣi. Tasmiṃ khaṇe dve kālakokilā sāmikaṃ daṇḍakena ukkhipitvā heṭṭhābhāgādīsu catasso catasso hutvā taṃ padesaṃ āgamiṃsu. Te bhikkhū tāpi disvā Satthāraṃ pucchīṃsu. Satthā “pubbe bhikkhave mama sahāyo Puṇṇamukho nāma phussakokilo ahoṣi, tassāyaṃ vaṃso”ti vatvā purimanayeneva tehi bhikkhūhi pucchito āha—

1. Ubbādhethhāti bādheththa ajjhottharittha (Syā)

2. Salilāhi (Sī)

“Tasseva khalu bho Himavato pabbatarājassa puratthimadisābhāge susukhumasunipuṇagirippabhavaharitupayantiyo”ti.

Tattha suṭṭhu sukhumasaṇhasalilatāya susukhumasunipuṇā, giri etāsaṃ pabhavoti girippabhavā, Himavantato sandamānahraritatīṇamissa-oghatāya haritā, Kuṇāladaḥaṃ upagamanena upayantiyoti
susukhumasunipuṇagirippabhavaharitupayantiyo, evarūpā nadiyo yasmiṃ sandantīti attho.

Idāni yaṃ Kuṇāladaḥaṃ tā upayanti, tattha pupphāni vaṇṇento āha—

“Uppalapadumakumudanalināsatapatasogandhikamandālaka-sampativirulhasucigandhamanuñṇamāvakappadesa”ti¹.

Tattha **uppalanti** nīluppalaṃ. **Nalinanti** setapadumaṃ. **Satapattanti** paripuṇṇasatapattapadumaṃ. **Sampatīti** etehi sampativirulhehi abhinavajātehi sucigandhena ceva manūñṇena ca hadayabandhanasamatthatāya māvakena² ca padesena samannāgateti attho.

Idāni tasmim dahe rukkhādayo vaṇṇento āha—

“Kuravakamucalindaketakavedisavañjulapunnāgabakulatilaka-piyakahasanasālasaḷalacampaka-asokaṇāgarukkhathirīṭibhujapattalodda-candanoghavane kāḷāgarupadmakapiyaṅgudevadārurakacogahane kakudhakuṭaja-aṅkolakaccikārakaṇikārakaṇṇikārakanaverakoraṇḍaka-koviḷārakiṃsukayodhikavanamallikamanaṅgaṇamanavajjabhaṇḍisurucir abhaginimālāmalyadhare jātisumanamadhugandhikadhanutakkārītālī-satagaramusīrakoṭṭhakacchavitate atimuttakasamkusumitalatāvitata-paṭimaṇḍitappadesa haṃsapilavakādambakāraṇḍavābhinadite vijjādharasiddhasamaṇatāpasagaṇādhivuṭṭhe varadevayakkha-rakkhasadānavagandhabbakinnaramahoragānuciṇṇappadesa evarūpe khalu bho ramme vanasaṇḍe Puṇṇamukho nāma phussakokilo pativasati ativiya madhuragiyo vilāsitanayano mattakkho.

1. ...manuñṇapāvakappadeseti (Sī, I) ...manuñṇamanāpakappadeseti (Syā)

2. Pāvakena (Sī, I), manāpakena (Syā)

Tasseva khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa aḍḍhuḍḍhāni itthisatāni paricārikā dijakaññāyo. Atha khalu bho dve dijakaññāyo kaṭṭhaṃ mukhena ḍaṃsitvā taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ majjhe nisīdāpetvā uḍḍenti ‘mā naṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ addhānapariyāyapathe kilamatho ubbāhetthā’ti.

Paññāsa dijakaññāyo heṭṭhato heṭṭhato uḍḍenti ‘sacā’yaṃ Puṇṇamukho phussakokilo sakuṇo āsanā paripatissati, mayaṃ taṃ pakkhehi paṭiggahessāmā’ti.

Paññāsa dijakaññāyo uparūpari uḍḍenti ‘mā naṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ ātapo paritāpesī’ti.

Paññāsa paññāsa dijakaññāyo ubhatopassena uḍḍenti ‘mā naṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ sītaṃ vā uṇhaṃ vā tiṇaṃ vā rajo vā vāto vā ussāvo vā upapphusī’ti.

Paññāsa dijakaññāyo purato purato uḍḍenti ‘mā naṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ gopālakā vā pasupālakā vā tiṇahārakā vā kaṭṭhahārakā vā vanakammikā vā kaṭṭhena vā kaṭhalāya vā pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā Satthena vā sakkharāhi vā pahāramadaṃsu, mā’yaṃ Puṇṇamukho phussakokilo gacchehi vā latāhi vā rukkhehi vā sākḥāhi vā thambhehi vā pāsāṇehi vā balavantehi vā pakkhīhi saṅgamesī’ti.

Paññāsa dijakaññāyo pacchato pacchato uḍḍenti saṅhāhi sakhilāhi mañjūhi madhurāhi vācāhi samudācarantiyo ‘mā’yaṃ Puṇṇamukho phussakokilo āsane pariyukkaṇṭhī’ti.

Paññāsa dijakaññāyo disodisaṃ uḍḍenti anekarukkhavividhavigati-phalamāharantiyo ‘mā’yaṃ Puṇṇamukho phussakokilo khudāya parikilamitthā’ti.

Atha khalu bho tā dijakaññāyo taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ ārāmeneva ārāmaṃ, uyyāneneva uyyānaṃ,

nadītitteneva nadītittam, pabbatasikhareneva pabbatasikharam,
ambavaneneva ambavanam, jambuvaneneva jambuvanam,
labujavaneneva labujavanam, nāḷikerasañcāriyeneva nāḷikerasañcāriyam
khippameva abhisambhonti ratittāya.

Atha khalu bho Puṇṇamukho phussakokilo tāhi dijakaññāhi
divasaṃ paribyūlho evaṃ pasamsati ‘sādhu sādhu bhaginiyo, etaṃ kho
bhaginiyo tumhākaṃ patirūpaṃ kuladhītānaṃ, yaṃ tumhe bhattāraṃ
paricareyyāthā’ti.

Atha khalu bho Puṇṇamukho phussakokilo yena kuṇālo sakuṇo
tenupasaṅkami. Addasaṃsu kho kuṇālassa sakuṇassa paricārīkā
dijakaññāyo taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ dūratova āgacchantam,
disvāna yena Puṇṇamukho phussakokilo tenupasaṅkamimsu,
upasaṅkamitvā taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ etadavocum ‘ayaṃ
samma Puṇṇamukha kuṇālo sakuṇo ativiya pharusō ativiya
pharusavāco, appeva nāma tavampi āgama piyavācaṃ labheyyāmā’ti.
‘Appeva nāma bhaginiyo’ti vatvā yena kuṇālo sakuṇo tenupasaṅkami,
upasaṅkamitvā kuṇālena sakuṇena saddhiṃ paṭisammoditvā ekamantaṃ
nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Puṇṇamukho phussakokilo taṃ kuṇālaṃ
sakuṇaṃ etadavoca ‘kissa tvaṃ samma kuṇāla itthīnaṃ sujātānaṃ
kuladhītānaṃ sammāpaṭipannānaṃ micchāpaṭipannosi,
amanāpabhāṇīnampi kira samma kuṇāla itthīnaṃ manāpabhāṇīnā
bhavitabbaṃ, kimaṅgaṃ pana manāpabhāṇīna’ti.

Evaṃ vutte kuṇālo sakuṇo taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ
evaṃ apasādesi ‘nassa tvaṃ samma jamma vasala, vinassa tvaṃ samma
jamma vasala, ko nu tayā viyatto jāyājīnenā’ti. Evaṃ apasādito ca pana
Puṇṇamukho phussakokilo tatoyeva paṭinivatti.

Atha khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa aparena samayena na cirasseva kharo ābādho uppajji, lohita-akkhandikā bālḥā vedanā vattanti māraṇantikā. Atha khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa paricārikānaṃ dijakaññānaṃ etadahosi ‘ābādhiko kho ayaṃ Puṇṇamukho phussakokilo, appeva nāma imamahā ābādhā vuṭṭhaheyyā’ti ekaṃ adutiyaṃ ohāya yena kuṇālo sakuṇo tenupasaṅkamimsu. Addasā kho kuṇālo sakuṇo tā dijakaññāyo dūratova āgacchantiyo, disvāna tā dijakaññāyo etadavoca ‘kahaṃ pana tumhaṃ vasaliyo bhattā’ti. ‘Ābādhiko kho samma kuṇāla Puṇṇamukho phussakokilo appeva nāma tamhā ābādhā vuṭṭhaheyyā’ti. Evaṃ vutte kuṇālo sakuṇo tā dijakaññāyo evaṃ apasādesi ‘nassatha tumhe vasaliyo, vinassatha tumhe vasaliyo coriyo dhuttiyo asatiyo lahucittāyo katassa appaṭikārikāyo anilo viya yena kāmāṃgamāyo’ti vatvā yena Puṇṇamukho phussakokilo tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ etadavoca ‘haṃ samma Puṇṇamukhā’ti. Haṃ samma kuṇālāti.

Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ pakkhehi ca mukhatuṇḍakena ca pariggahetvā vuṭṭhāpetvā nānābhesajjāni pāyāpesi. Atha khalu bho Puṇṇamukhassa phussakokilassa so ābādho paṭippassambhī’ti.

Tattha **piyakāti** setapupphā. **Hasanāti** ha-kāro sandhikaro, asanāyeva. **Tirīṭṭi** ekā rukkhajāti. **Candanāti** rattasurabhicandanā. **Oghavaneti** etesaṃ oghena ghaṭāya samannāgatavane. **Devadārukacocagahaneti** devadārurukkhehi ceva kadalīhi ca gahane. **Kaccikārāti** ekā rukkhajāti. **Kaṇṭikārāti** mahāpupphā. **Kaṇṇikārāti** khuddakapupphā. **Kim su kāti** vātaghātakā. **Yodhikāti** yūthikā. **Vanamallikamanaṅgaṇamanavajjabhaṇḍisurucirabhaginimālāmalyadhareti** Mallikānaṅca

anaṅgaṇānaṃ anavajjānaṃ bhaṇḍīnaṃ surucirānaṃ bhaginīnaṃ pupphehi mālyadhārayamāne. **Dhanutakkārī**ti dhanupāṭali. **Tālīsā**ti tālīsapattarukkhā. **Kacchavitateti** etehi jātisumanādīhi vitate nadikacchapabbatakacche. **Sarṅkusumitalatā**ti tesu tesu ṭhānesu suṭṭhu kusumita-atimuttakehi ceva nānāvidhalatāhi ca vitatapaṭimaṇḍitapadese. **Gaṇādhivuṭṭheti** etesaṃ vijjādhārādīnaṃ gaṇehi adhivuṭṭhe. **Puṇṇamukhoti** mukhaparipuṇṇatāya Puṇṇamukho. Parehi puṭṭhatāya¹ **phussakokilo**. **Vilāsitanayanoti** vilāsitanetto. **Mattakkhoti** yathā mattānaṃ akkhīni rattāni honti, evaṃ rattakkho, pamāṇayuttanetto vā.

Bhaginiyoti ariyavohārena ālapanam. **Paricareyyāthā**ti sakaladivasam gahetvā vicareyyātha. Iti so piyakatham kathetvā uyyojeti. Kadāci pana kuṇālo saparivāro Puṇṇamukham dassanāya gacchati, kadāci Puṇṇamukho kuṇālassa santikaṃ āgacchati. Tenāha “**atha khalu bho**”ti. **Sammā**ti vayassa. **Āgammā**ti paṭicca upanissāya. **Labheyyāmā**ti kuṇālassa santikā piyavacanam labheyyāma. **Appeva nāmā**ti api nāma labheyyātha², vakkhāmi nanti. **Sujātānanti** samajātikānaṃ.

Nassāti palāya. **Jammā**ti lāmaka. **Viyattoti** ko nu tayā sadiso añño byatto nāma atthi. **Jāyājinenā**ti jāyājitenā, ayameva vā pāṭho. Evaṃ itthiparājitenā tayā sadiso ko nāma byatto atthīti taṃ puna evarūpassa vacanassa abhaṇanattāya apasādeti. **Tatoyevā**ti “kuddho me kuṇālo”ti cintetvā tatoyeva paṭinivatti, so nivattitvā saparivāro attano nivāsaṭṭhānameva agamāsi.

Appeva nāmāti saṃsayaparivitakko, imamhā ābādhā vuṭṭhaheyya vā no vāti evaṃ cintetvā taṃ ohāya pakkamimsu. **Tumhanti** tumhākam. **Appeva nāmā**ti tamhā ābādhā vuṭṭhaheyya vā no vā, amhākam āgatakāle mato bhavissati. Mayañhi idāneva so marissatīti ṇatvā tumhākam pādaparicārikā bhavitum āgatā. **Tenupasaṅkamī**ti imā itthiyo

1. Puṭṭhatāya (Si, I)

2. Labheyyāma (Syā, I)

sāmikassa matakāle āgatā paṭikkulā bhavissāmāti taṃ pahāya āgatā, ahaṃ gantvā mama sahāyakam pupphaphalādīni nānābhesajjāni saṃharitvā arogaṃ karissāmīti cintetvā nāgabalo mahāsatto ākāse uppatitvā yena so tenupasaṅkami. **Hanti** nipāto, “jīvasi sammā”ti pucchanto evamāha. Itaropissa “jīvāmī”ti vadanto “**haṃ sammā**”ti āha. **Pāyāpesīti** pāyesī. **Paṭippassambhīti** vūpasamīti.

Tāpi dijakaññāyo asmiṃ aroge jāte āgatā. Kuṇālopi Puṇṇamukhaṃ katipāhaṃ phalāphalāni khādāpetvā tassa balappattakāle “samma idāni tvaṃ arogo, attano paricārikāhi saddhiṃ vasa, ahampi attano vasanaṭṭhānaṃ gamissāmī”ti āha. Atha naṃ so “imā samma maṃ bālāhagilānaṃ pahāya palāyanti, na me etāhi dhuttīhi attho”ti āha. Taṃ sutvā mahāsatto “tena hi te samma itthīnaṃ pāpabhāvaṃ ācikkhissāmī”ti Puṇṇamukhaṃ gahetvā Himavantapasse manosilātalaṃ netvā sattayojanikasālarukkhamūle manosilāsane nisīdi. Ekasmiṃ passe Puṇṇamukho saparivāro nisīdi. Sakalahimavante devaghosanaṃ cari “ajja kuṇālo sakuṇarājā Himavante manosilāsane nisīditvā Buddhalīlāya dhammaṃ desessati, taṃ suṇāthā”ti. Paramparaghosena cha kāmāvacaradevā sutvā¹ yebhuyyena tattha sannipatiṃsu. Bahunāgasupaṇṇakinnaravijjādharādīnampi devatā tamatthaṃ ugghosesuṃ². Tadā Ānando nāma Gijjarājā dasasahassagijjhāparivāro Gijjhāpabbate paṭivasati. Sopi taṃ kolāhalaṃ sutvā “dhammaṃ suṇissāmī”ti saparivāro āgantvā ekamantaṃ nisīdi. Nāradopi pañcābhiñño tāpaso dasasahassatāpasaparivuto Himavantapadese viharanto taṃ devaghosanaṃ sutvā “sahāyo kira me kuṇālo itthīnaṃ aguṇaṃ kathessati, mahāsamogamo bhavissati, mayāpi taṃ desanaṃ sotuṃ vaṭṭatī”ti tāpasadasasahassena saddhiṃ iddhiyā tattha gantvā ekamantaṃ nisīdi. Buddhānaṃ desanāsannipātasadiso mahāsamāgamo ahosi. Atha mahāsatto jātissaraññaṇena itthidosapaṭisaṃyuttaṃ atītabhave

1. Nātvā (Syā, I)

2. Bahū ca nāgayakkharakkhasasupaṇṇavijjādharagijjhā aṭaviyaṃ sannissitadevatā tamatthaṃ ugghosiṃsu (Syā), bahū nāgasupaṇṇagijjhā aṭaviyampi devā tamatthaṃ ugghosiṃsu (Sī, I)

diṭṭhakāraṇaṃ Puṇṇamukhaṃ kāyasakkhiṃ katvā kathesi. Tamatthaṃ
pakāsento Satthā āha—

“Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo taṃ Puṇṇamukhaṃ phussakokilaṃ
gilānavuṭṭhitaṃ aciravuṭṭhitaṃ gelaññā etadavoca—

‘Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha kaṇhā dveṭṭikā pañcapatikāya
chatṭhe purise cittaṃ paṭibandhantiyā, yadidaṃ kabandhe
pīṭhasappimhī’ti. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyam—

290. ‘Atha’jjuno nakulo Bhīmaseno,
Yudhiṭṭhilo Sahadevo ca rājā.
Ete patī pañca maticca nārī,
Akāsi Khujjavāmanakena pāpan’ti.

Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha Saccatāpāpī nāma samaṇī
susānamajjhe vasantī catutthabhattaṃ pariṇāmayamānā surādhuttakena
pāpa’makāsi.

Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha Kākavatī nāma devī
samuddamajjhe vasantī bhariyā venateyyassa naṭakuverena
pāpa’makāsi.

Diṭṭhā mayā samma Puṇṇamukha Kuruṅgadevī nāma lomasuddarī
Eḷikakumāraṃ kāmāyamānā Chaḷaṅgakumārathanantevāsina
pāpamakāsi.

Evañhetam mayā ñātam, Brahmadattassa mātaram.
Ohāya Kosalarājam, Pañcālacaṇḍena pāpa’makāsi.

291. Etā ca aññā ca akaṃsu pāpaṃ,
Tasmāha’miṭṭhīnaṃ na vissase nappasaṃse.
Mahī yathā jagati samānarattā,
Vasundharā itarītarāpatiṭṭhā.
Sabbasahā aphanḍanā akuppā,
Tathi’tthiyo tāyo na vissase naro.

292. Sīho yathā lohitamaṁsabhojano,
 Vāḷamigo pañcāvudho suruddho.
 Pasayhakhādī parahim sane rato,
 Tathi'thiyo tāyo na vissase naro.

Na khalu samma Puṇṇamukha vesiyo nāriyo gamaniyo, na he'tā
 bandhakiyo nāma, vadhikāyo nāma etāyo, yadidaṁ vesiyo nāriyo
 gamaniyoti.

Coro viya veṇikatā madirā'va diddhā vāṇijo viya vācāsanthutiyō
 issasiṅgamiva viparivattāyo uragamiva dujivhāyo. Sobbhamiva
 paṭicchannā pātālamiva duppurā rakkhasī viya duttosā
 yamo've'kantahāriyo. Sikhīriva sabbabhakkhā nadīriva sabbavāhī anilo
 viya yenakāmaṁcarā neru viya avisesakarā visarukkho viya
 niccaphalitāyoti. Bhavati ca panu'ttare'ttha vākyaṁ—

293. 'Yathā coro yathā diddho, vāṇijova vikatthanī.
 Issasiṅgamiva parivattā, dujivhā urago viya.

294. Sobbhamiva paṭicchannā, pātālamiva duppurā.
 Rakkhasī viya duttosā, yamo've'kantahāriyo.

295. Yathā sikhī nadī vāto, nerunāva samāgatā.
 Visarukkho viya niccaphalā, nāsayanti ghare bhogaṁ.
 Ratanantakaritthiyo'ti".

Tattha **gilānavuṭṭhanti**¹ paṭhamam gilānam pacchā vuṭṭhitam. **Diṭṭhā**
mayāti atīte kira Brahmadatto Kāsirājā sampannabalavāhanatāya
 Kosalarajjam gahetvā Kosalarājānam māretvā tassa aggamahesiṁ
 sagabbham gahetvā Bārāṇasiṁ gantvā tam attano aggamahesiṁ akāsi. Sā
 aparabhāge dhītaraṁ vijāyi. Rañño pana pakatiyā dhītā vā putto vā natthi,
 so tussitvā “bhadde varaṁ gaṇhāhī”ti āha. Sā gahitakam

1. Gilānā vuṭṭhanti (Sī, Syā, I)

katvā ṭhapesi. Tassā pana kumārikāya “Kaṇhā”ti nāmaṃ karim̐su. Athassā vayappattāya mātā taṃ āha “amma pitarā tava varo dinno, tamahaṃ gahetvā ṭhapesiṃ, tava ruccanakaṃ varaṃ gaṇhā”ti. Sā “amma mayhaṃ aññaṃ avijjamānaṃ natthi, patiggahaṇatthāya me sayāṃ varaṃ karehī”ti kilesabahulatāya hirottappaṃ bhinditvā mātaraṃ āha. Sā rañño ārocesi. Rājā “yathārucitaṃ patim̐ gaṇhatū”ti vatvā sayāṃ varaṃ ghosāpesi. Rājāṅgaṇe sabbālāṅkārapaṭimaṇḍitā bahū purisā sannipatim̐su. Kaṇhā pupphasamuggaṃ ādāya uttarasīhapañjare ṭhitā olokeṇti ekampi na rocesi.

Tadā Paṇḍurāḷagottato Ajjuno Nakulo Bhīmaseno Yudhiṭṭhilo Sahadevoti ime pañca paṇḍurāḷaputtā Takkaṣilāyaṃ disāpāmoḁkhassa ācariyassa santike sippaṃ uggahetvā “desacārittaṃ jāṇissāmā”ti vicarantā Bārāṇasiṃ patvā antonagare kolāhalaṃ sutvā pucchitvā tamatthaṃ ṇatvā “mayampi gamissāmā”ti kaṇcanarūpasamānarūpā tattha gantvā paṭipāṭiyā aṭṭhaṃsu. Kaṇhā te disvā pañcasupi tesu paṭibaddhacittā hutvā pañcannampi sīsesu mālācumbaṭakāni khipitvā “amma ime pañca jane varemī”ti¹ āha. Sāpi rañño ārocesi. Rājā varassa dinnattā “na labhissatī”ti avatvā anattamanova “kiṃjātikā kassa puttā”ti pucchitvā Paṇḍurāḷaputtabhāvaṃ ṇatvā tesāṃ sakkāraṃ katvā taṃ pādapariṇāmaṃ adāsi.

Sā sattabhūmikapāsāde te kilesavasena saṅgaṇhi. Eko paṇassā paricārako Khujjo pīṭhasappī atthi. Sā pañca rāḷaputte kilesavasena saṅgaṇhitvā tesāṃ bahi nikkhantakāle okāsaṃ labhitvā kilesena anuḍayhamānā Khujjena saddhiṃ pāpaṃ karoti, tena ca saddhiṃ kathenti “mayhaṃ tayā sadiso piyo natthi, rāḷaputte mārāpetvā tesāṃ galalohitena tava pāde makkhāpessāmī”ti vadati. Itaresupi jeṭṭhabhātikena missībhūtakāle “imehi catūhi tvameva mayhaṃ piyataro, mayā jīvitampi tavatthāya pariccattaṃ, mama pitu accayena tuyhaññeva rajjaṃ dāpessāmī”ti vadati. Itarehi saddhiṃ missībhūtakālepi

1. Pañca jane vāremīti (Sī, I), pañca jane me vare dehīti (Ka)

eseva nayo. Te “ayaṃ amhe piyāyati, issariyaṇca no etaṃ nissāya jātan”ti tassā ativiya tussanti.

Sā ekadivasaṃ ābādhikā ahosi. Atha naṃ te parivāretvā eko sīsaṃ sambāhanto nisīdi, sesā ekekaṃ hatthaṇca pādaṇca. Khujjo pana pādamūle nisīdi. Sā sīsaṃ sambāhamānassa jeṭṭhabhātikassa Ajjunakumārassa “mayhaṃ tayā piyataro natthi, jīvamānā tuyhaṃ jīvissāmi, pitu accayena tuyhaṃ rajjaṃ dāpessāmi”ti sīsena saññaṃ dadamānā taṃ saṅgaṇhi, itaresampi hatthapādehi tatheva saññaṃ adāsi. Khujjassa pana “tvaññeva mama piyo, tavatthāya ahaṃ jīvissāmi”ti jivhāya saññaṃ adāsi. Te sabbepi pubbe kathitabhāvena tāya saññāya tamatthaṃ jāniṃsu. Tesu sesā attano dinnasaññāyeva jāniṃsu. Ajjunakumāro pana tassā hatthapādajivhāvikāre disvā “yathā mayhaṃ, evaṃ sesānampi imāya saññā dinnā bhavissati, Khujjena cāpi saddhiṃ etissāya santhavena bhavitabban”ti cintetvā bhātarogahetvā bahi nikkhamitvā pucchi “diṭṭhā vo pañcapatikā mama sīsavikāraṃ dassenti”ti. Āma diṭṭhāti. Kiṃ kāraṇaṃ jānāthāti. Na jānāmāti. Idaṃ nāmettha kāraṇaṃ, tumhākaṃ pana hatthapādehi dinnasaññāya kāraṇaṃ jānāthāti. Āma jānāmāti. Amhākampi teneva kāraṇena adāsi, Khujjassa jivhāvikārena saññādānassa kāraṇaṃ jānāthāti. Na jānāmāti. Atha nesaraṃ ācikkhitvā “imināpi saddhiṃ etāya pāpakammaṃ katan”ti vatvā tesu asaddahantesu Khujjaṃ pakkosivā pucchi. So sabbaṃ pavattiṃ kathesi.

Te tassa vacanaṃ sutvā tassā vigatacchandarāgā hutvā “ahomātugāmo nāma pāpo dussilo, mādise nāma jātisampanne sobhaggappatte pahāya evarūpena jegucchapaṭikūlena Khujjena saddhiṃ pāpakammaṃ karoti, ko nāma paṇḍitajātiko evaṃ nillajjāhi pāpadhammāhi itthiṃ saddhiṃ ramissati”ti anekapariyāyena mātugāmaṃ garahitvā “alaṃ no gharāvāsenā”ti pañca janā Himavantaṃ pavisitvā pabbajitvā kasiṇaparikkammaṃ katvā āyupariyosāne yathākammaṃ gatā. Kuṇālo pana sakuṇarājā tadā Ajjunakumāro ahosi. Tasmā attanā diṭṭhakāraṇaṃ dassento “**diṭṭhā mayā**”ti-ādimāha.

Tattha **dvepitikā**ti Kosalarañño ca Kāsirañño ca vasenetaṃ vuttaṃ.
Pañcapatikāyāti pañcapatikā, **ya-kāro** nipātamatto. **Paṭibandhantiyā**ti
 paṭibandhamānā¹. **Kabandheti** tassa kira gīvā onamitvā uraṃ allīnā, tasmā
 chinnaśiso viya khāyati. **Pañca maticcā**ti ete pañca atikkamitvā.
Khujjavāmanakenāti Khujjena vāmanakena.

Idaṃ vatvā aparānipi diṭṭhapubbāni dassento puna “**diṭṭhā**”ti-ādimāha.
 Tattha dutiyavattthusmiṃ tāva ayaṃ vibhāvanā—atīte kira Bārāṇasim
 nissāya Saccatapāpī² nāma setasamaṇī susāne paṇṇasālaṃ kāretvā tattha
 vasamānā cattāri bhattāni atikkamitvā bhuñjati, sakalanagare cando viya
 sūriyo viya ca pākāṭa ahosi. Bārāṇasivāsino khipitvāpi khalitvāpi “namo
 Saccatapāpiyā”ti vadanti. Athekasmiṃ chaṇakāle paṭhamadivase tāva
 suvaṇṇakārā gaṇabandhena ekasmiṃ padese maṇḍapaṃ katvā
 macchamaṃsasurāgandhamālādīni āharitvā surāpānaṃ ārabhiṃsu. Atheko
 suvaṇṇakāro surāpiṭṭhakaṃ³ chaḍḍento “namo Saccatapāpiyā”ti vatvā ekena
 paṇḍitena “ambho andhabāla calacittāya itthiyā namo karosi, aho bālo”ti
 vutte “samma mā evaṃ avaca, mā nirayasamvattanikaṃ kammaṃ karī”ti
 āha. Atha naṃ so “dubbuddhi tuṇhī hohi, sahassena abbhutaṃ karohi, ahaṃ
 te Saccatapāpiṃ ito sattame divase alaṅkatapaṭiyattaṃ imasmiṃmyeva ṭhāne
 nisinna⁴ surāpiṭṭhakaṃ gāhāpetvā suraṃ pivissāmi, mātugāmo dhuvasīlo
 nāma natthī”ti āha. So “na sakkhissasī”ti vatvā tena saddhiṃ sahassena
 abbhutamakāsī. So taṃ aññesaṃ suvaṇṇakārānaṃ ārocetvā punadivase
 pātova tāpasavesena susānaṃ pavisitvā tassā vasanaṭṭhānassa avidūre
 sūriyaṃ namassanto aṭṭhāsī.

Sā bhikkhāya gacchamānā naṃ disvā “mahiddhiko tāpaso bhavissati,
 ahaṃ tāva susānapasse vasāmi, ayaṃ majjhe susānassa vasati,
 bhavitabbamassabbhantare santadhammena, vandissāmi naṃ”ti
 upasaṅkamitvā vandi. So neva olokesi na ālapi. Dutiyadivasepi tatheva
 akāsī. Tatiyadivase pana vanditakāle adhomukhova “gacchāhī”ti āha.

1. Paṭibaddhantiyāti paṭibaddhamānā (Syā, I)

2. Saccatapāpī (Sī, I), pañcatapāpī (Syā)

3. Surāvitthakaṃ (Sī, I)

4. Nisinnam (Syā, Ka)

catutthadivase “kacci bhikkhāya na kilamasī”ti paṭisanthāramakāsi. Sā “paṭisanthāro me laddho”ti tuṭṭhā pakkāmi. Pañcamadivase bahutaram paṭisanthāram labhitvā thokaṃ nisīditvā gatā. Chaṭṭhe divase pana taṃ āgantvā vanditvā nisinnaṃ “bhagini kiṃ nu kho ajja Bārāṇasiyaṃ mahāgītavāditasaddo”ti vatvā “ayya tumhe na jānātha, nagare chaṇo ghuṭṭho, tattha kīḷantānaṃ esa saddo”ti vutte “ettha nāmeso saddo”ti ajānanto viya hutvā “bhagini kati bhattāni atikkamesī”ti pucchi. Cattāri ayya, tumhe pana kati atikkamethāti. Satta bhaginīti. Idaṃ so musā abhāsi. Devasikaṃ hesa rattim bhuñjati. So taṃ “kati te bhagini vassāni pabbajitāyā”ti pucchitvā tāya “dvādasa vassāni”ti vatvā¹ “tumhākaṃ kati vassāni”ti vutto “idaṃ me chaṭṭhaṃ vassan”ti āha. Atha naṃ “atthi pana te bhagini santadhammādhigamo”ti pucchitvā “natthi ayya, tumhākaṃ pana atthi”ti vutte “mayhampi natthi”ti vatvā “bhagini mayaṃ neva kāmasukhaṃ labhāma, na nekkhammasukhaṃ, kiṃ amhākaṃyeva uṇho nirayo, mahājanassa kiriyaṃ karoma, ahaṃ gihī bhavissāmi, atthi me mātu santakaṃ dhanam, na sakkomi dukkhaṃ anubhavitun”ti āha. Sā tassa vacanaṃ sutvā attano calacittatāya tasmim paṭibaddhacittā hutvā ‘ayya ahampi ukkaṇṭhitā, sace pana maṃ na chaḍḍessatha, ahampi gihinī bhavissāmi”ti āha. Atha naṃ so “ehi taṃ na chaḍḍessāmi, bhariyā me bhavissasī”ti taṃ nagaraṃ pavesetvā saṃvasitvā surāpānamaṇḍapaṃ gantvā tāya surāpiṭṭhakaṃ gāhāpetvā suraṃ pivi. Itaro sahassaṃ jito². Sā taṃ paṭicca puttadhītāhi vaḍḍhi. Tadā kuṇālo surādhuttako ahosi. Tasmā attanā diṭṭhaṃ pakāsento “**diṭṭhāmayā**”ti-ādimāha.

Tatīyavatthusmim atītakathā Catukkanipāte

Kākavatījātakavaṇṇanāyaṃ³ vitthāritā. Tadā pana kuṇālo garuḷo ahosi. Tasmā attanā diṭṭhaṃ pakāsento “**diṭṭhā mayā**”ti-ādimāha.

Catutthavatthusmim atīte Brahmaddatto Kosalarājānaṃ vadhivā rajjaṃ gahetvā tassa aggamaheṣim gabbhinim ādāya Bārāṇasim paccāgantvā tassā gabbhinibhāvaṃ jānantopi taṃ aggamaheṣim akāsi. Sā paripakkagabbhā suvaṇṇarūpakasadisam puttaṃ vijāyitvā “vuddhippattampi naṃ Bārāṇasirājā

1. Vutte (I) 2. Sahassajito (I), sahassena jito (Syā, Ka) 3. Jātaka-Ṭṭha 3. 83 piṭṭhe.

‘esa me paccāmittassa putto, kiṃ iminā’¹ti mārāpessati, mā me putto parahatthe maratū”ti cintetvā dhātīm āha “amma imaṃ dārakaṃ pilotikaṃ attharitvā āmakasusāne nipajjāpetvā ehi”ti. Dhātī tathā katvā nhatvā paccāgami. Kosalarājāpi maritvā puttassa ārakkhadevatā hutvā nibbatti. Tassānubhāvena ekassa eḷakapālakassa tasmim padese eḷake cārentassa ekā eḷikā taṃ kumāraṃ disvā sinehaṃ uppādetvā khīraṃ pāyetvā thokaṃ caritvā puna gantvā dve tayo cattāro vāre pāyesi. Eḷakapālako tassā kiriyaṃ disvā taṃ ṭhānaṃ gantvā taṃ dārakaṃ disvā puttāsinehaṃ paccupaṭṭhapetvā netvā attano bhariyāya adāsi. Sā pana aputtikā, tenassā thaṇṇaṃ natthi, atha naṃ eḷikakhīrameva pāyesi. Tato paṭṭhāya pana devasikaṃ dve tisso eḷikā maranti. Eḷakapālo “imasmiṃ paṭijaggiyamāne sabbā eḷikā marissanti, kiṃ no iminā”²ti taṃ ekasmiṃ mattikābhājane nipajjāpetvā aparena pidahitvā māsacuṇṇena mukhaṃ nibbivaraṃ vilimpitvā nadiyaṃ vissajjesi. Tameṇaṃ vuyhamānaṃ heṭṭhātthe rājanivesane jiṇṇapaṭisaṅkhārako eko caṇḍālo sapajjāpatiko makaciṃ¹ dhovanto disvāva vegena gantvā āharitvā tīre ṭhapetvā “kimetthā”²ti vivaritvā olokeno dārakaṃ passi. Bhariyāpissa aputtikā, tassā tasmim puttāsineho nibbatti, atha naṃ gehaṃ netvā paṭijaggi. Taṃ sattaṭṭhavassakālato paṭṭhāya mātāpitaro rājakulaṃ gacchantā ādāya gacchanti. Soḷasavassakālato pana paṭṭhāya sveva bahulaṃ gantvā jiṇṇapaṭisaṅkharaṇaṃ karoti.

Raṇṇo ca aggamahesiyā Kuruṅgadevī² nāma dhītā ahosi uttamarūpadharā. Sā tassa diṭṭhakālato paṭṭhāya tasmim paṭibaddhacittā hutvā aññattha anabhiratā tassa kammakaraṇaṭṭhānameva āgacchati. Tesam abhiṇhadassanena aññamaññaṃ paṭibaddhacittānaṃ antorājakuleyeva paṭicchannokāse ajjhācāro pavatti. Gacchante kāle paricārikāyo ñatvā raṇṇo ārocesuṃ. Rājā kujjhitvā amacce sannipātetvā “iminā caṇḍālaputtēna idaṃ nāma kataṃ, imassa kattaḃbaṃ jānāthā”²ti āha. Amaccā “mahāparādho esa, nānāvidhakammakaraṇā karetvā pacchā māretuṃ vaṭṭati”²ti vadiṃsu. Tasmim khaṇe kumārassa pitā

1. Mukhaṃ (Sī)

2. Kuraṅgavī (Sī, I)

ārakkhadevatā tasseva kumārassa mātu sarīre adhimucci. Sā devatānubhāvena rājānaṃ upasaṅkamitvā āha “mahārāja nāyaṃ kumāro caṇḍālo, esa kumāro mama kucchimhi nibbatto Kosalarañño putto, ahaṃ ‘putto me mato’ti tumhākaṃ musā avacaṃ, ahametaṃ ‘tumhākaṃ paccāmittassa putto’ti dhātiyā datvā āmakasusāne chaḍḍāpesiṃ, atha naṃ eko eḷakapālako paṭijaggi, so attano eḷikāsu marantīsu nadiyā pavāhesi, atha naṃ vuyhamānaṃ tumhākaṃ gehe jīṇṇapaṭisaṅkhārako caṇḍālo disvā posesi, sace na saddahatha, te sabbe pakkosāpetvā pucchathā”ti.

Rājā dhātīm ādim katvā sabbe pakkosāpetvā pucchitvā tatheva taṃ pavattim sutvā “jāṭisampannoyaṃ kumāro”ti tuṭṭho taṃ nhāpetvā alaṅkārapetvā tasseva dhītaraṃ adāsi. Tassa pana eḷikānaṃ māritattā “Eḷikakumāro”ti¹ nāmaṃ akaṃsu. Athassa rājā sasenaṇḍaṇaṃ datvā “gaccha attano pitu santakaṃ rajjaṃ gaṇhā”ti taṃ uyyojesi. Sopi Kuruṅgadeviṃ ādāya gantvā rajje paṭiṭṭhāsi. Athassa Bārāṇasirājā “anuggahitasippo ayan”ti sippasikkhāpanatthaṃ Chaḷaṅgakumāraṃ nāma ācariyaṃ pesesi. So tassa “ācariyo me”ti senāpaṭiṭṭhānaṃ adāsi. Aparabhāge Kuruṅgadevī tena saddhiṃ anācāramakāsi. Senāpatinopi paricārako dhanantevāsī nāma atthi. So tassa hatthe Kuruṅgadeviyā vatthālaṅkāradīni pesesi. Sā tenapi saddhiṃ pāpamakāsi. Kuṇālo taṃ kāraṇaṃ āharitvā dassento “**diṭṭhā mayā**”ti-ādimāha.

Tattha **lomasuddarī**² lomarājiyā maṇḍita-udarā.

Chaḷaṅgakumārathanantevāsīnāti Eḷikakumārakaṃ patthayamānāpi Chaḷaṅgakumārasenāpatinā ca tasseva paricārakena dhanantevāsīnā ca saddhiṃ pāpamakāsi. Evaṃ anācārā itthiyo dussīlā pāpadhammā, tenāhaṃ tā nappasaṃsāmīti idaṃ mahāsatto atītaṃ āharitvā dassesi. So hi tadā Chaḷaṅgakumāro ahosi, tasmā attanā diṭṭhakāraṇaṃ āhari.

Pañcamavatthusmimpi atīte Kosalarājā Bārāṇasirajjaṃ gahetvā Bārāṇasirañño aggamaheṣiṃ gabbhinimpi aggamaheṣiṃ katvā sakanagameva

1. Eḷakamāroṭi (Sī, I), eḷakakumāroṭi (Syā, Ka)

2. Lomasundarīti (Sī, Syā, I)

gato. Sā aparabhāge puttam vijāyi. Rājā aputtakattā tam puttasiñehena posetvā sabbasippāni sikkhāpetvā vayappattam “attano pitu santakam rajjam gaṇhā”ti pesesi. So tattha gantvā rajjam kāresi. Athassa mātā “puttam passitukāmāmhī”ti Kosalarājānam āpucchitvā mahāparivārā Bārāṇasim gacchantī dvinnam raṭṭhānam antare ekasmiṃ nigame nivāsam gaṇhi. Tattheveko Pañcālacaṇḍo nāma brāhmaṇakumāro atthi abhirūpo. So tassā paṇṇākāram upanāmesi. Sā tam disvā paṭibaddhacittā tena saddhim pāpakamman katvā katipāham tattheva vītināmetvā Bārāṇasim gantvā puttam disvā khippam nivattitvā puna tasmiṃyeva nigame nivāsam gahetvā katipāham tena saddhim anācāram caritvā Kosalanagaraṃ gatā. Sā tato paṭṭhāya na cirasseva tam tam kāraṇam vatvā “puttassa santikam gacchāmi”ti rājānam āpucchitvā gacchantī ca āgacchantī ca tasmiṃ nigame aḍḍhamāsamattam tena saddhim anācāram cari. Samma Puṇṇamukha itthiyo nāmetā dussilā musāvādinīyoti idampi atītam dassento mahāsatto “**evañhetan**”ti-ādimāha.

Tattha **Brahmadattassa mātaranti** Bārāṇasirajjam kārentassa Brahmadattakumārassa mātaram. Tadā kira kuṇālo Pañcālacaṇḍo ahosi, tasmā tam attanā nātakāraṇam dassento evamāha.

Etā cāti samma Puṇṇamukha etāva pañca itthiyo pāpamakamsu, na aññāti saññaṃ mā kari, atha kho etā ca aññā ca bahū pāpakammakārikāti. Imasmiṃ ṭhāne ṭhatvā loke aticārinīnam vatthūni kathetabbāni. **Jagatīti** yathā jagatisaṅkhātā mahī **samānarattā**¹ paṭighābhāvena sabbesu samānarattā hutvā sā vasundharā **itaritarāpatiṭṭhā** uttamānañca adhamānañca patiṭṭhā hoti, tathā itthiyopi kilesavasena sabbesampi uttamādhamaṇam patiṭṭhā honti. Itthiyo hi okāsam labhamānā kenaci saddhim pāpakam karonti nāma. **Sabbasahāti** yathā ca sā sabbameva sahati na phandati na kuppati na calati, tathā itthiyo sabbepi purise lokassādasena sahanti. Sace tāsam koci puriso citte, patiṭṭhito hoti, tassa rakkhaṇattham na phandanti na calanti na kolāhalam

1. Samānarattāti (Sī, Syā, I)

karonti. Yathā ca sā na kuppati na calati, evaṃ itthiyopi methunadhammena na kuppanti na calanti, na sakkā tena pūretum.

Vālamigoti duṭṭhamigo. **Pañcāvudhoti**¹ mukhassa ceva catunnañca caraṇānaṃ vasenetāṃ vuttaṃ. **Suruddhoti** suluddho² supharuso. **Tathitthiyoti** yathā hi sīhassa mukhañceva cattāro ca hatthapādāti pañcāvudhāni, tathā itthīnampi rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbāni pañcāvudhāni. Yathā so attano bhakkhaṃ gaṇhanto tehipi pañcahi gaṇhāti, tathā tāpi kilesabhakkhaṃ gaṇhamānā rūpādīhi āvudhehi paharitvā gaṇhanti. Yathā so kakkhaḷo pasayha khādati, evaṃ etāpi kakkhaḷā pasayhakhādikā. Tathā hetā thirasīlepi³ purise attano balena pasayhakāraṃ katvā sīlavināsaṃ pāpenti. Yathā so parahimsane rato, evametāpi kilesavasena parahimsane ratā. **Tāyoti** tā evaṃ aguṇasamannāgatā na vissase naro.

Gamaniyoti gaṇikāyo. Idam vuttaṃ hoti—samma Puṇṇamukha yānetāni itthīnaṃ “vesiyo”ti-ādīni nāmāni, na etāni tāsāṃ sabhāvanāmāni. Na he’tā vesiyo nāma gamaniyo nāma bandhakiyo nāma, sabhāvanāmato pana vadhikāyo nāma etāyo, yā etā vesiyo nāriyo gamaniyoti vuccanti. **Vadhikāyoti** sāmikaghātikāyo. Svāyamattho **Mahāhamsajātakena**⁴ dīpetabbo. Vuttaṃ hetam—

“Māyā cetā marīcī ca, sokā rogā cupaddavā.

Kharā ca bandhanā cetā, maccupāsā guhāsayā.

Tāsu yo vissase poso, so naresu narādhamo”ti.

Veṇikatāti kataveṇiyo. Yathā hi maḷim bandhitvā aṭaviyaṃ ṭhitacoro dhanam vilumpati, evametāpi kilesavasam netvā dhanam vilumpanti. **Madirā’va diddhāti** visamissakā surā viya. Yathā sā vikāraṃ dasseti, evametāpi aññesu purisesu sārattā kiccākkiccam ajānantiyo aññasmim kattabbe aññameva karontiyo vikāraṃ dassenti. **Vācāsanthutiyoti** yathā vāṇijo attano bhaṇḍassa vaṇṇameva bhaṇati,

1. Pañcahatthoti (Sī, I) 2. Suluddo (Sī, I) 3. Varasīlepi (Ka) 4. Khu 6. 93 piṭṭhe.

evametāpi attano aguṇaṃ paṭicchādetvā guṇameva pakāsentī.

Viparivattāyoti yathā issamīgassa siṅgaṃ parivattitvā ṭhitāṃ, evaṃ lahucittatāya viparivattāyova hontī. **Uragamivāti** urago viya musāvāditāya dujivhā nāma. **Sobbhamivāti** yathā padarapaṭicchanno gūthakūpo, evaṃ vatthālaṅkārapaṭicchannā hutvā vicaranti. Yathā ca kacavarehi paṭicchanno āvāto akkanto pādadukkhaṃ janeti, evametāpi vissāsenā upasevīyamānā.

Pātālamivāti yathā mahāsamudde pātālaṃ duppūraṃ, evametāpi methunena vijāyanena alaṅkārenāti tīhi duppūrā. Tenevāha “tiṇṇaṃ bhikkhave dhammānaṃ atitto mātugāmo”ti-ādi.

Rakkhasī viyāti yathā rakkhasī nāma maṃsagiddhatāya dhanena na sakkā tosetuṃ, bahumpi dhanāṃ paṭikkhipitvā maṃsameva pattheti, evametāpi methunagiddhatāya bahunāpi dhanena na tussanti, dhanāṃ agaṇetvā methunameva patthenti. **Yamovāti** yathā yamo ekantaharo na kiñci pariharati, evametāpi jātisampannādīsu na kañci pariharanti, sabbaṃ kilesavasena sīlādivināsaṃ pāpetvā duttiyacittavāre nirayaṃ upanenti. **Sikhīrivāti** yathā sikhī sucimpi asucimpi sabbaṃ bhakkhayati, tathetāpi hīnuttame sabbe sevanti. Nadī-upamāyampi eseva nayo. **Yenakāmaṃcarāti** bhummatthe karaṇavacanaṃ, yattha etāsaṃ kāmo hoti, tattheva dhāvanti. **Nerūti** himavati eko suvaṇṇapabbato, taṃ upagatā kākāpi suvaṇṇavaṇṇāva hontī. Yathā so, evaṃ etāpi nibbisesakarā attānaṃ upagataṃ ekasadisam katvā passanti.

Visarukkhoti ambasadiso kiṃ pakkarukkho. So niccāmeva phalati, vaṇṇādisampanno ca hoti, tena naṃ nirāsaṅkā paribhuñjitvā maranti, evameva tāpi rūpādivasena nīcaphalitā ramaṇīyā viya khāyanti. Seviyamānā pana pamādaṃ uppādetvā apāyesu pātentī. Tena vuttaṃ—

“Āyatim dosam naññāya, yo kāme paṭisevati.

Vipākante hananti naṃ, kiṃ pakkamiva bhakkhitan”ti¹.

yathā vā visarukkho nīcaphalito² sadā anattāhāvo hoti, evametāpi sīlādivināsanavasena. Yathā³ visarukkhaṃ mūlāpi tacopi pattampi

1. Khu 5. 20 piṭṭhe.

2. Nīcaphalattā (Syā, Ka)

3. Yathā vā (Syā)

pupphampi phalampi visamevāti niccaphalo, tatheva tāsāṃ rūpampi -pa-phoṭṭhabbampi visamevāti visarukkho viya niccaphalitāyoti.

“**Panu’ttare’tthā**”ti gāthābandhena tamatthaṃ pākāṭaṃ kātuṃ evamāha. Tattha **ratanantakaritthiyoti** sāmikehi dukkhasambhatānaṃ ratanānaṃ antarāyakaṃ itthiyoti etāni paresaṃ datvā anācāraṃ caranti.

Ito paraṃ nānappakārena attano dhammakathāvilāsaṃ dassento āha—

“Cattārimāni samma Puṇṇamukha yāni (vatthūni kicce jāte anattacarāni bhavanti, tāni)¹ parakule na vāsetabbāni, goṇaṃ dhenumaṃ yānaṃ bhariyā. Cattāri etāni paṇḍito dhanāni² gharā na vippavāsaye. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyaṃ—

296. ‘Goṇaṃ dhenuñca yānañca, bhariyaṃ ñātikule na vāsaye.

Bhañjanti rathaṃ ayānakā, ativāhena hananti puṅgavaṃ.

Dohena hananti vacchakaṃ, bhariyā ñātikule padussatī’ti.

Cha imāni samma Puṇṇamukha yāni vatthūni kicce jāte anattacarāni³ bhavanti—

297. ‘Aguṇaṃ dhanu ñātikule ca bhariyā,

Pāraṃ nāvā akkhabhaggañca yānaṃ.

Dūre mitto pāpasahāyako ca,

Kicce jāte anattacarāni bhavanti’ti.

Aṭṭhahi khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī sāmikaṃ avajānāti—daliddatā, āturatā, jiṇṇatā, surāsoṇḍatā, muddhatā, pamattatā, sabbakiccesu anuvattanatā, sabbadhana-anuppadānena. Imehi khalu samma Puṇṇamukha aṭṭhahi ṭhānehi itthī sāmikaṃ avajānāti. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyaṃ—

1. () Sī-Syā-potthakesu natthi.

2. Yāni (Sī, Syā, I)

3. Anattacarāni (Sī, Syā)

298. ‘Daliddaṃ āturañcāpi, jīṇṇakaṃ surasoṇḍakaṃ.

Pamattaṃ muddhapattañca, sabbakiccesu¹ hāpanaṃ.

Sabbakāmappadānena, avajānāti sāmikaṃ’ti.

Navahi khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī padosamoharati—
 ārāmagamanasīlā ca hoti, uyyānagamanasīlā ca hoti,
 nadītitthagamanasīlā ca hoti, ñātikulagamanasīlā ca hoti,
 parakulagamanasīlā ca hoti, ādāsadussamaṇḍanānuyogamanuyuttasīlā
 ca hoti, majjapāyinī ca hoti, nillokanasīlā ca hoti, sadvāraṭṭhāyinī ca
 hoti. Imehi khalu samma Puṇṇamukha navahi ṭhānehi itthī
 padosamāharati. Bhavati ca panu’ttare’ttha vākyaṃ—

299. ‘Ārāmasīlā ca uyyānaṃ, nadī ñāti parakulaṃ.

Ādāsadussamaṇḍanamanuyuttā, yā citthī majjapāyinī.

300. Yā ca nillokanasīlā, yā ca sadvāraṭṭhāyinī.

Navahe’tehi ṭhānehi, padosamāharanti itthiyo’ti.

Cattālīsāya khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī purisaṃ
 accācarati—vijambhati, vinamati, vilasati, vilajjati, nakhena nakhaṃ
 ghaṭṭeti, pādena pādaṃ akkamati, kaṭṭhena pathaviṃ vilikhati, dāraḥ
 ullaṅghati ullaṅghāpeti, kīḷati kīḷāpeti, cumbati cumbāpeti, bhuñjati
 bhuñjāpeti, dadāti, yācati, kata’manukaroti, uccaṃ bhāsatī, nīcaṃ
 bhāsatī, aviccaṃ bhāsatī, viviccaṃ bhāsatī, naccena gītena vāditena
 rodanena² vilasitena vibhūsitena jagghati, pekkhati, kaṭṭhiṃ cāleti,
 guyhabhaṇḍakaṃ sañcāleti, ūruṃ vivarati, ūruṃ pidahati, thanaṃ
 dasseti, kacchaṃ dasseti, nābhiṃ dasseti, akkhiṃ nikhanati, bhamukaṃ
 ukkhipati, oṭṭhaṃ upalikhati, jivhaṃ nillāleti, dussaṃ muñcati, dussaṃ
 paṭibandhati, sirasaṃ muñcati, sirasaṃ bandhati. Imehi khalu samma
 Puṇṇamukha cattālīsāya ṭhānehi itthī purisaṃ accācarati.

1. Rattaṃ kiccesu (Sī, I)

2. Roditena (Sī, Syā, I)

Pañcavīsāya khalu samma Puṇṇamukha ṭhānehi itthī paduṭṭhā
 veditabbā bhavati—sāmikassa pavāsaṃ vaṇṇeti, pavuṭṭhaṃ na sarati,
 āgataṃ nābhinandati, avaṇṇaṃ tassa bhaṇati, vaṇṇaṃ tassa na bhaṇati,
 anattaṃ tassa carati, atthaṃ tassa na carati, akiccaṃ tassa karoti,
 kiccaṃ tassa na karoti, paridahitvā sayati, parammukhī nipajjati,
 parivattakajātā kho pana hoti kuṅkumiyajātā, dīghaṃ assasati, dukkhaṃ
 vedayati, uccārapassāvaṃ abhiṇhaṃ gacchati, vilomamācarati,
 parapurisasaddaṃ sutvā kaṇṇasotaṃ vivaramodahati¹, nihatabhogā kho
 pana hoti, paṭivissakehi santhavaṃ karoti, nikkhantapādā kho pana hoti
 visikhānucārinī, aticārinī kho pana hoti niccaṃ sāmike agāravā
 paduṭṭhamanasaṅkappā, abhiṇhaṃ dvāre tiṭṭhati, kacchāni aṅgāni
 thanāni dasseti, disodisaṃ gantvā pekkhati. Imehi khalu samma
 Puṇṇamukha pañcavīsāya ṭhānehi itthī paduṭṭhā veditabbā bhavati.
 Bhavati ca panu'ttare'ttha vākyaṃ—

301. 'Pavāsaṃ tassa vaṇṇeti, gataṃ tassa na socati.

Disvāna patimāgataṃ nābhinandati,
 Bhattāravaṇṇaṃ na kadāci bhāsati.
 Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

302. Anattaṃ tassa carati asaṇṇatā,

Atthaṇca hāpeti akiccakārinī.
 Paridahitvā sayati parammukhī,
 Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

303. Parivattajātā ca bhavati kuṅkumī,

Dīghaṇca assasati dukkhavedinī.
 Uccārapassāvamabhiṇhaṃ gacchati,
 Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.

1. Vivarati tamodahati (I)

304. Viloma'mācarati akiccakārīnī,
Saddaṃ nisāmeti parassa bhāsato.
Nihatabhogā ca karoti santhavaṃ,
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.
305. Kicchena laddhaṃ kasirā'bhaṭaṃ dhaṇaṃ,
Vittaṃ vināseti dukkhena sambhaṭaṃ.
Paṭivissakehi ca karoti santhavaṃ,
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.
306. Nikkhantapādā visikhānucārīnī,
Niccaṇca sāmimhi paduṭṭhamānasā.
Aticārīnī hoti apetaḡāravā,
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.
307. Abhikkhaṇaṃ tiṭṭhati dvāramūle,
Thanāni kacchāni ca dassayantī.
Disodisaṃ pekkhati bhantacittā,
Ete paduṭṭhāya bhavanti lakkhaṇā.
308. Sabbā nadī vaṅkagatī, sabbe kaṭṭhamayā vanā.
Sabbi'tthiyo kare pāpaṃ, labhamāne nivātake.
309. Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
Nivātakam vāpi labhetha tādisaṃ.
Sabbāva itthī kayirum nu pāpaṃ,
Aññaṃ alattha pīṭhasappināpi saddhim.
310. Narāna'mārāmakarāsu nārisu,
Anekacittāsu aniggahāsu ca.
Sabbattha nāpīṭikarāpi ce siyā,
Na vissase tiṭṭhasamā hi nāriyo'ti".

Tattha **goṇaṃ dhenunti** līṅgavipallāsena vuttaṃ. **Ñātikule padussatīti**
tatttha sā nibbhayā hutvā taruṇakālato paṭṭhāya vissāsakehi

dāsādīhipi saddhiṃ anācāraṃ carati, ñātakā ñatvāpi niggahaṃ na karonti, attano akittiṃ pariharamānā ajānantā viya honti. **Anatthacarānīti** acaritabbāni atthāni¹, akiccakārānīti attho. **Agūṇanti** jiyārahitam. **Pāpasahāyakoti** dummitto.

Daliddatāti daliddatāya. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha daliddo alaṅkāradīnaṃ abhāvato kilesena saṅgaṇhituṃ na sakkotīti taṃ avajānāti. Gilāno vatthukāmakilesakāmehi saṅgaṇhituṃ na sakkoti. Jarājīṇṇo kāyikavācasikakhiḍḍāratisamattho na hoti. Surāsoṇḍo tassā hatthapiḷandhanādīnipi surāgharaññeva paveseti. Muddho andhabālo ratikusalo na hoti. Pamatto dāsisoṇḍo hutvā gharadāsīhi saddhiṃ saṃvasati, bhariyaṃ pana akkosati paribhāsati, tena naṃ avajānāti. Sabbakiccesu anuvattantaṃ “ayaṃ nittejo, mameva anuvattatī”ti taṃ akkosati paribhāsati. Yo pana sabbam dhanam anuppadeti kuṭumbam paṭicchāpeti, tassa bhariyā sabbam dhanasāraṃ hatthe katvā taṃ dāsaṃ viya avajānāti, icchamānā “ko tayā attho”ti gharatopi naṃ nikkaḍḍhati. **Muddhapattanti** muddhabhāvappattaṃ.

Padosamāharatīti sāmike padosaṃ āharati dussati, pāpakammaṃ karotīti attho. **Ārāmagamanasīlāti** sāmikaṃ āpucchā vā anāpucchā vā abhiṇhaṃ pupphārāmādīsu aññatarāṃ gantvā tattha anācāraṃ caritvā “ajja mayā ārāme rukkhadevatāya balikammaṃ katan”ti-ādīni vatvā bālasāmikaṃ saññāpeti. Paṇḍito pana “addhā esā tattha anācāraṃ caratī”ti puna tassā gantuṃ na deti. Evaṃ sabbapadesupi attho veditabbo. **Parakulanti** sandiṭṭhasambhattādīnaṃ gehaṃ. Taṃ sā “asukakule me vaḍḍhi payojitā atthi, tāvakālikaṃ dinnakaṃ atthi, taṃ sādhemī”ti-ādīni vatvā gacchati. **Nillokanasīlāti** vātapānantarādīhi olokanasīlā. **Sadvāratṭhāyinīti**² attano aṅgapaccaṅgāni dassentī sadvāre³ tiṭṭhati.

Accācaratīti⁴ atikkamma caratī⁵, sāmikassa santike ṭhitāva aññassa nimittaṃ dassetīti attho. **Vijambhatīti** “aham taṃ disvā vijambhissāmi,

1. Anatthacarānīti anāsimsitabba-atthā (Sī, I)

2. Padvāratṭhāyinīti (Sī, Syā, I)

3. Padvāre (Sī, Syā, I)

4. Accāvatatīti (Sī, Syā, I)

5. Vadati (Sī, Syā, I)

tāya saññāya okāsassa atthibhāvaṃ vā natthibhāvaṃ vā jāneyyāsī”ti paṭhamameva katasañketā vā hutvā akatasañketā vāpi “evaṃ esa mayi bajjhissatī”ti sāmikassa passe ṭhitāva vijambhati vijambhanaṃ dasseti. **Vinamatī**ti kiñcideva bhūmiyaṃ pātetvā taṃ ukkhipantī viya onamitvā piṭṭhiṃ dasseti. **Vilasatī**ti gamanādīhi vā iriyāpathehi alaṅkārena vā vilāsaṃ dasseti. **Vilajjatī**ti lajjantī viya vatthena sarīraṃ chādeti, kavātaṃ vā bhittim vā allīyati. **Nakhenā**ti pādanakhena pādanakhaṃ, hatthanakhena hatthanakhaṃ ghaṭṭeti. **Katthenā**ti daṇḍakena. **Dārakanti** attano vā puttaṃ aññassa¹ vā puttaṃ gahetvā ukkhipati vā ukkhipāpeti vā. **Kīlatī**ti sayāṃ vā kīlati, dāraṃ vā kīlāpeti. **Cumbanā**disupi eseṇa nayo. **Dadātī**ti tassa kiñcideva phalaṃ vā pupphaṃ vā deti. **Yācatī**ti tameva paṭiyācati. **Anukarotī**ti dāraṃ kathaṃ anukaroti. **Uccanti** mahāsaddavasena vā thomanavasena vā uccaṃ. **Nīcanti** mandasaddavasena vā amanāpavacanena vā paribhavavacanena vā nīcaṃ. **Aviccanti** bahujanamajjhe appaṭicchannaṃ. **Viviccanti** raho paṭicchannaṃ. **Naccenā**ti etehi naccādīhi nimittaṃ karoti. Tattha roditena nimittakaraṇena rattim deve vassante vātapānena hatthim āropetvā seṭṭhiputtana nīṭāya purohitabrāhmaṇiyā vatthu kathetabbaṃ. **Jagghatī**ti mahāhasitaṃ hasati, evampi nimittaṃ karoti. **Kacchanti** upakacchakaṃ. **Upalikhatī**ti dantehi upalikhati². **Sīrasanti** kesavaṭṭim. Evaṃ kesānaṃ mocanabandhanehipi parapurisānaṃ nimittaṃ karoti, niyāmetvā vā aniyāmetvā vā kocideva sārājjiṣṣatīti karotiyeva.

Paduṭṭhā veditabbā bhavatīti ayaṃ mayi paduṭṭhā kuddhā, kujjhivā ca pana micchācāraṃ caratīti paṇḍitena veditabbā bhavati. **Pavāsanti** “asukagāme payuttaṃ dhaṇaṃ nassati, gaccha taṃ sādhehi, vohāraṃ karohī”ti-ādīni vatvā tasmim gate anācāraṃ caritukāmā pavāsaṃ vaṇṇeti. **Anatthanti** avaḍḍhiṃ. **Akiccanti** akattabbayuttakaṃ. **Paridahitvā**ti gālhaṃ nivāsetvā. **Parivattakajātā**ti ito cito ca parivattamānā. **Kuṅkumiyajātā**ti kolāhalajātā pādamūle nipannā paricārikā uṭṭhāpeti, dīpaṃ jālāpeti, nānappakāraṃ kolāhalaṃ karoti, tassa kilesaratim nāseti. **Dukkhaṃ vedayatī**ti sīsaṃ me rujjatīti-ādīni vadati. **Vilomamācaratī**

1. Aññissā (Sī)

2. Palikhatīti dantehi likhati (Sī, I), palikkhatīti dantehi palikkhati (Syā)

āhāraṃ sītaṃ icchantassa uṇhaṃ detīti-ādīnaṃ vasena paccanīkavutti hoti. **Nihatabhogā**ti sāmikena dukkhasambhatānaṃ bhogaṇaṃ surālolatādīhi vināsikā. **Santhavanti** kilesavasena santhavaṃ karoti. **Nikkhantapādā**ti jārassa upadhāraṇatthāya nikkhantapādā. **Sāmiketi** patimhi agāravena ca paduṭṭhamānasāya ca aticārinī hoti.

Sabbitthiyoti ṭhapetvā vipassanāya tanukatakilesā sesā sabbā itthiyo pāpaṃ kareyyuṃ. **Labhamāneti** labbhamāne, saṃvijjamāneti attho. **Nivātake**ti rahomantanake paribhedake. **Khaṇaṃ vā raho vā**ti pāpakaraṇatthāya okāsaṃ vā paṭicchannaṭṭhānaṃ vā. **Kayirum** nūti ettha nū-ti¹ nipātamattaṃ. **Alatthā**ti aladdhā. Ayameva vā pāṭho, aññaṃ sampannapurisaṃ alabhitvā pīṭhasappināpi tato paṭikkūlatarenāpi pāpaṃ kareyyuṃ. **Ārāmakarāsūti** abhiratikārikāsu. **Aniggahāsūti** niggahena vinetuṃ asakkuṇeyyāsu. **Titthasamā**ti yathā titthaṃ uttamādhamesu na kañci nhāyantaṃ vāreti, tathā etāpi raho vā khaṇe vā nivātake vā sati na kañci paṭikkhipanti.

Tathā hi atīte Bārāṇasiyaṃ Kaṇḍarī² nāma rājā ahosi uttamarūpadharo. Tassa devasikaṃ amaccā³ gandhakaraṇḍakasahassaṃ āharanti. Tenassa nivesane paribhaṇḍaṃ katvā gandhakaraṇḍake phāletvā gandhadārūni katvā āhāraṃ pacanti. Bhariyāpissa abhirūpā ahosi nāmena Kinnarā nāma. Purohitopissa samavayo Pañcālacaṇḍo nāma buddhisampanno ahosi. Rañño pana pāsādaṃ nissāya antopākāre jamburukkho nibbatti, tassa sākḥā pākāramatthake olambati. Tassa chāyāya jeguccho dussaṇṭhāno pīṭhasappī vasati. Athekadivasāṃ Kinnarā devī vātapānena oloketi taṃ disvā paṭibaddhacittā hutvā rattim rājānaṃ ratiyā saṅgaṇhitvā tasmim niddaṃ okkante saṇikaṃ utthāyāsanaṃ nānaggarasabhojanaṃ suvaṇṇasarake pakkhipitvā ucchaṇṇe katvā sātakarajjuyā vātapānena otaritvā jambuṃ āruya sākḥāya oruya pīṭhasappim bhojetvā pāpaṃ katvā āgatamaggeneva pāsādaṃ āruya gandhehi

1. Kareyyu noti ettha noti (Sī, I)

2. Kakaṇḍarī (Ka), Kinnaro (Syā)

3. Amaccasahassāni (Syā), amaccasahassaṃ (Ka)

sarīraṃ ubbaṭṭetvā rañña saddhiṃ nipajji. Etenupāyena nibaddhaṃ tena saddhiṃ pāpaṃ karoti. Rājā pana na jānāti.

So ekadivasaṃ nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā nivesanaṃ pavesanto jambuchāyāya sayitaṃ paramakāruṇhappattaṃ pīṭhasappiṃ disvā purohitaṃ āha “passetaṃ manussapetaṃ”ti. Āma passāmi devāti. Api nu kho samma evarūpaṃ paṭikkūlaṃ kāci itthī chandarāgavasena upagaccheyyāti. Taṃ kathaṃ sutvā pīṭhasappi mānaṃ janetvā “ayaṃ rājā kiṃ katheti, attano deviyā mama santikaṃ āgamaṇaṃ na jānāti maññe”ti jamburukkhaṃ aṇjaliṃ paggaḥetvā “suṇa sāmi jamburukkhe nibbattadevate, ṭhapetvā taṃ añño etaṃ kāraṇaṃ na jānāti”ti āha. Purohito tassa kiriyaṃ disvā cintesi “addhā rañño aggamaheṣi jamburukkheṇa gantvā iminā saddhiṃ pāpaṃ karoti”ti. So rājānaṃ pucchi “mahārāja deviyā te rattibhāge sarīrasamphasso kīdiso hoti”ti. Samma aññaṃ na passāmi, majjhimayāme panassā sarīraṃ sītaṃ hotīti. Tena hi deva tiṭṭhatu añña itthi, aggamaheṣi te Kinnarādevi iminā saddhiṃ pāpaṃ karotīti. Samma kiṃ vadesi, evarūpa paramavilāsasampannā kiṃ iminā paramajegucchena saddhiṃ abhiraṃissatīti. Tena hi naṃ deva pariggaṇhāhīti.

So “sādhū”ti rattim bhuttasāyamāso tāya saddhiṃ nipajjitvā “pariggaṇhissāmi naṃ”ti pakatiyā niddupagamanavelāya niddupagato viya ahosi. Sāpi utṭhāya tatheva akāsi. Rājā tassā anupadaññeva gantvā jambuchāyaṃ nissāya aṭṭhāsi. Pīṭhasappi deviyā kujjhitvā “tvam ajja aticirāyitvā āgatā”ti hatthena kaṇṇasaṅkhalikaṃ pahari. Atha naṃ “mā maṃ kujjhi sāmi, rañño niddupagamaṇaṃ olokesiṃ”ti vatvā tassa gehe pādapariṇāṇikā viya ahosi. Tena panassā pahārena sihamukhakuṇḍalaṃ kaṇṇato gaḷitvā rañño pādamaṇḍale pati. Rājā “vaṭṭissati ettakaṃ”ti taṃ gahetvā gato. Sāpi tena saddhiṃ aticaritvā purimaniyāmeneva gantvā rañña saddhiṃ nipajjitum ārabhi. Rājā paṭikkhipitvā punadivase “Kinnarādevi mayā dinnam sabbālaṅkāraṃ alaṅkaritvā etū”ti āṇāpesi. Sā “sihamukhakuṇḍalaṃ me suvaṇṇakārassa santike”ti vatvā nāgami, puna pesite ca pana ekakuṇḍalāva āgamāsi. Rājā pucchi “kahaṃ te kuṇḍalaṃ”ti. Suvaṇṇakārassa

santiketi. Suvannaṅkāraṃ pakkosāpetvā “kiṃ kāraṇā imissā kuṇḍalaṃ na desī”ti āha. Nāhaṃ gaṇhāmi devāti. Rājā tassā kujjhitvā “pāpe caṇḍāli mādisena te suvaṇṇakārena bhavitabban”ti vatvā taṃ kuṇḍalaṃ tassā purato khipitvā purohitaṃ āha “samma saccaṃ tayā vuttaṃ, gaccha sīsamassā chedāpehi”ti. So taṃ rājageheyeva ekasmiṃ padese ṭhapetvā rājānaṃ upasaṅkamitvā “deva mā Kinnarādeviyā kujjhittha, sabbā itthiyo evarūpāyeva. Sacepi itthīnaṃ dussīlabhāvaṃ ñātukāmosi, dassessāmi te etāsaṃ pāpakañceva bahumāyābhāvañca, ehi aññātakavesena janapadaṃ carāmā”ti āha.

Rājā “sādhū”ti mātaraṃ rajjaṃ paṭicchāpetvā tena saddhiṃ cārikaṃ pakkāmi. Tesāṃ yojanaṃ maggaṃ¹ gantvā mahāmagge nisinnānaṃyeva eko kuṭumbiko puttassatthāya maṅgalaṃ katvā ekaṃ kumārikaṃ paṭicchannayāne nisīdāpetvā mahantena parivārena gacchati. Taṃ disvā purohito rājānaṃ āha “sace icchasi, imaṃ kumārikaṃ tayā saddhiṃ pāpaṃ kāretuṃ sakkā devā”ti. Kiṃ kathesi, mahāparivārā esā, na sakkā sammāti. Purohito “tena hi passa devā”ti purato gantvā maggato avidūre sāṇiyā parikkhipitvā rājānaṃ antosāṇiyaṃ katvā sayāṃ maggapasse rodanto nisīdi. Atha naṃ so kuṭumbiko disvā “tāta kasmā rodasī”ti pucchi. Bhariyā me garubhārā, taṃ kulagharaṃ netuṃ maggapaṭipannosmi, tassā antarāmaggeyeva gabbho cali, esā antosāṇiyaṃ kilamati, kācissā itthī santike natthi, mayāpi tattha gantuṃ na sakkā, na jānāmi ‘kiṃ bhavissatī’ti, ekaṃ itthiṃ laddhuṃ vaṭṭatīti. Mā rodi, bahū me itthiyo, ekā gamissatīti. Tena hi ayameva kumārikā gacchatu, etissāpi maṅgalaṃ bhavissatīti. So cintesi “saccaṃ vadati, suṇisāyapi me maṅgalameva, iminā hi nimittena sā puttadhītāhi vaḍḍhissatī”ti tameva pesesi. Sā tattha pavisitvā rājānaṃ disvāva paṭibaddhacittā hutvā pāpamakāsi. Rājāpissā aṅgulimuddikaṃ adāsi. Atha naṃ katakiccaṃ nikkhamitvā āgataṃ pucchimsu “kiṃ vijātā”ti. Suvannaṇaṇṇaṃ puttanti. Kuṭumbiko taṃ ādāya

1. Yojanamattaṃ (Ka)

pāyāsi. Purohitopi rañño santikaṃ gantvā “diṭṭhā te deva kumārikāpi evaṃ pāpā, kimaṅgaṃ pana aññā, api pana te kiñci dinnan”ti pucchi. Āma aṅgulimuddikā dinnāti. “Nāssā taṃ dassāmī”ti vegena gantvā yānakaṃ gaṇhitvā “kimetan”ti vutte “ayaṃ me brāhmaṇiyā ussīsake ṭhapitaṃ muddikaṃ gahetvā āgatā, dehi amma muddikan”ti āha. Sā taṃ dadamānā brāhmaṇaṃ hatthe nakhena vijjhivā “gaṇha corā”ti adāsi.

Evaṃ brāhmaṇo nānāvidhehi upāyehi aññāpi bahū aticāriniyo rañño dassetvā “idha tāva ettakaṃ hotu, aññattha gamissāma devā”ti āha. Rājā “sakalajambudīpe caritepi sabbā itthiyo evarūpāva bhavissanti, kiṃ no etāhi, nivattāmā”ti Bārāṇasimeva paccāgantvā “mahārāja itthiyo nāma evaṃ pāpadhammā, pakati esā etāsaṃ, khamatha deva Kinnarādeviyā”ti purohitena yācito khamitvā rājanivesanato naṃ nikkadḍhāpesi, ṭhānato pana taṃ apanetvā aññaṃ aggamahesiṃ akāsi. Tañca pīṭhasappiṃ nikkadḍhāpetvā jambusākhaṃ chedāpesi. Tadā kuṇālo Pañcālacaṇḍo ahosi. Iti attanā diṭṭhakāraṇameva āharitvā dassento gāthamāha—

311. “Yaṃ ve disvā Kaṇḍarīkinnarānaṃ,
Sabbi’tthiyo na ramanti agāre.
Taṃ tādisaṃ maccaṃ cajitvā bhariyā,
Aññaṃ disvā purisaṃ pīṭhasappin”ti.

Tassattho—yaṃ ve Kaṇḍarissa rañño Kinnarāya deviyā cāti imesaṃ Kaṇḍarīkinnarānaṃ virāgakāraṇaṃ ahosi, taṃ disvā jānitabbaṃ—sabbi’tthiyo attano sāmikānaṃ na ramanti agāre. Tathā hi aññaṃ pīṭhasappiṃ purisaṃ disvā taṃ rājānaṃ tādisaṃ ratikusalaṃ maccaṃ cajitvā bhariyā tena manussapetena saddhiṃ pāpamakāsīti.

Aparopi atīte Bārāṇasiyaṃ Bako nāma rājā dhammena rajjaṃ kāresi. Tadā Bārāṇasiyā pācīnadvāravāsino ekassa daliddassa Pañcapāpī¹ nāma dhītā ahosi. Sā kira pubbepi ekā daliddadhītā mattikaṃ madditvā gehe bhittim vilimpati. Atheko Paccekabuddho attano

1. Pañcapāpā (Sī, I)

pabbhāraparibhaṇḍakaraṇattham “kaḥam mattikaṃ labhissāmi”ti cintetvā “Bārāṇasiyaṃ laddhuṃ sakkā”ti cīvaram pārupitvā pattahattho nagaram pavisitvā tassā avidūre aṭṭhāsi. Sā kujjhivā ulloketi paduṭṭhena manasā “mattikampi bhikkhatī”ti avoca. Paccekabuddho niccalova ahosi. Atha sā Paccekabuddham niccalitaṃ disvā puna cittaṃ pasādetvā “samaṇa mattikampi na labhasī”ti vatvā mahantaṃ mattikāpiṇḍaṃ āharitvā patte ṭhapesi. So tāya mattikāya pabbhāre paribhaṇḍamakāsi. Sā na cirasseva tato cavitvā tasmim yeva nagare bahidvāragāme duggatitthiyā kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Sā dasamāsaccayena mātu kucchito nikkhami. Tassā mattikāpiṇḍaphalena sarīraṃ phassasampannaṃ ahosi, kujjhivā ullokitattā pana hatthapādamukha-akkhināsāni pāpāni virūpāni ahesuṃ. Tena taṃ “Pañcapāpī”tveva¹ sañjānimsu.

Athekadivasam Bārāṇasirājā rattim aññātakavesena nagaram pariggaṇhanto taṃ padesam gato. Sāpi gāmadārikāhi saddhim kīlanti ajānitvāva rājānaṃ hatthe gaṇhi. So tassā hatthasamphassena sakabhāvena saṇṭhātuṃ nāsakki, dibbasamphassena phuṭṭho viya ahosi. So phassarāgaratto tathāvirūpampi taṃ hatthe gahetvā “kassa dhītāsī”ti pucchitvā “dvāravāsino”ti vutte assāmikabhāvaṃ pucchitvā “ahaṃ te sāmiko bhavissāmi, gaccha mātāpitāro anujānāpehi”ti āha. Sā mātāpitāro upagantvā “eko amma puriso maṃ icchatī”ti vatvā “sopi duggato bhavissati, sace tādīsampi icchatī, sādhu”ti vutte gantvā mātāpitūhi anuññātabhāvaṃ ārocesi. So tasmimyeva gehe tāya saddhim vasitvā pātova rājanivesanaṃ pāvīsi. Tato paṭṭhāyeva aññātakavesena nibaddhaṃ tattha gacchati, aññaṃ itthim oloketumpi na icchatī.

Athekadivasam tassā pitu lohitaṇṇakhandikā uppajji. Asambhinnakhīrasappimadhusakkharayuttapāyāsova etassa bhesajjaṃ, taṃ te daliddatāya uppādetuṃ na sakkonti. Tato Pañcapāpimātā dhītaraṃ āha “kiṃ amma tava sāmiko pāyasaṃ uppādetuṃ sakkhissatī”ti. “Amma mama sāmikena amhehi duggatatarena bhavitabbaṃ, evaṃ santēpi pucchissāmi naṃ,

1. Pañcapāpātveva (Sī, I)

mā cintayī”ti vatvā tassāgamanavelāyaṃ dummanā hutvā nisīdi. Atha naṃ rājā āgantvā “kiṃ dummanāsī”ti pucchi. Sā tamatthaṃ ārocesi. Taṃ sutvā rājā “bhadde idaṃ atirasabhesajjaṃ¹, kuto labhissāmi”ti vatvā cintesi “na sakkā mayā niccakālaṃ evaṃ carituṃ, antarāmagge parissayopi daṭṭhabbo, sace kho pana etaṃ antepuraṃ nessāmi, etissā phassasampadaṃ ajānantā ‘amhākaṃ rājā yakkhinim gahetvā āgato’ti keḷim karissanti, sakalanagaravāsino etissā samphassaṃ jānāpetvā garahaṃ mocessāmi”ti. Atha naṃ rājā “bhadde mā cintayī, āharissāmi te pitu pāyāsaṃ”ti vatvā tāya saddhiṃ abhiramitvā rājanivesanaṃ gantvā punadivase tādisaṃ pāyāsaṃ pacāpetvā paṇṇāni āharāpetvā dve puṭe katvā ekasmiṃ pāyāsaṃ pakkhipitvā ekasmiṃ cūḷamaṇim ṭhapetvā bandhitvā rattibhāge gantvā “bhadde mayaṃ daliddā, kicchena sampāditaṃ, tava pitaraṃ ‘ajja imamhā puṭa pāyāsaṃ bhuñja, sve imamhā’ti vadeyyāsī”ti āha. Sā tathā akāsi. Athassā pitā ojasampannattā pāyāsassa thokameva bhuñjitvā suhito jāto. Sesam mātu datvā sayampi bhuñji. Tayopi suhitā ahesuṃ. Cūḷamaṇipuṭaṃ pana punadivasatthāya ṭhapesuṃ.

Rājā nivesanaṃ gantvā mukhaṃ dhovitvāva “cūḷamaṇim me āharathā”ti vatvā “na passāma devā”ti vutte “sakalanagaraṃ vicinathā”ti āha. Te vicinitvāpi na passimsu. Tena hi bahinagare daliddagehesu bhattapaṇṇapuṭe upādāya vicinathāti. Vicinantā tasmim ghaṭe cūḷamaṇim disvā tassā mātāpitaro “corā”ti bandhitvā nayimsu. Athassā pitā “sāmi na mayaṃ corā, aññenāyaṃ maṇi ābhato”ti vatvā “kenā”ti vutte “jāmātārā me”ti ācikkhitvā “kahaṃ so”ti pucchito “dhītā me jānātī”ti āha. Tato dhītāya saddhiṃ kathesi “amma sāmikaṃ te jānāsī”ti. Na jānāmīti. Evaṃ sante amhākaṃ jīvitaṃ natthīti. Tāta so andhakāre āgantvā andhakāre eva yābhi, tenassa rūpaṃ na jānāmi, hatthasamphassena pana naṃ jānituṃ sakkomīti. So rājapurisānaṃ ārocesi. Tepi rañño ārocesuṃ.

1. Ati-issarabhesajjaṃ (Sī, I)

Rājā ajānanto viya hutvā “tena hi taṃ itthiṃ rājaṅgaṇe antosāṇiyam ṭhapetvā sāṇiyā hatthappamāṇam chiddam katvā nagaravāsino sannipātetvā hatthasamphassena coram gaṇhathā”ti āha. Rājapurisā tathā kātum tassā santikam gantvā rūpam disvāva vipphaṇṇasārino hutvā “dhī dhī pisācī”ti jigucchitvā phusitum na ussahiṃsu, ānetvā pana nam rājaṅgaṇe antosāṇiyam ṭhapetvā sakalanagaravāsino sannipātesum. Sā āgatāgatassa chiddena pasāritahattham gahetvāva “no eso”ti vadati. Purisā tassā dibbaphassasadiṣṭhasse bajjhītva apagantum na sakkhiṃsu, “sacāyam daṇḍārahā, daṇḍam datvāpi dāsakammakārabhāvaṃ upagantvāpi etaṃ ghare karissāmā”ti cintayimṃsu. Atha ne rājapurisā daṇḍehi koṭṭetvā palāpesum. Uparājānam ādim katvā sabbe ummattakā viya ahesum.

Atha rājā “kacci aham bhaveyyan”ti hattham pasāresi. Tam hatthe gahetvāva “coro me gahito”ti mahāsaddam kari. Rājā tepi pucchi “tumhe etāya hatthe gahitā kiṃ cintayitthā”ti. Te yathābhūtam ārocesum. Atha ne rājā āha “aham etaṃ attano geham ānetum evam kāresim ‘etissā phassam ajānantā maṃ paribhaveyyun’ti cintetvā, tasmā mayā sabbe tumhe jānāpitā, vadatha bho dāni sā kassa gehe bhavitum yuttā”ti. Tumhākam devāti. Atha nam abhihiṇṇetvā aggamahesim akāsi. Mātāpitūnampissā issariyam dāpesi. Tato paṭṭhāya ca pana tāya sammatto neva vinicchayam paṭṭhapesi, na aññam itthim olokesi. Tā tassā antaram pariyesimṃsu. Sā ekadivasam dvinnam rājūnam aggamahesibhāvassa supine nimittam disvā rañño ārocesi. Rājā supinapāṭhake pakkosāpetvā “evarūpe supine diṭṭhe kiṃ hotī”ti pucchi. Te itarāsam itthīnam santikā laṅgam gahetvā “mahārāja deviyā sabbasetassa hatthino khandhe nisinnabhāvo tumhākam maraṇassa pubbanimittam, hatthikhandhagatāya pana candaparāmasanam tumhākam paccāmittarājānayanassa pubbanimittan”ti vatvā “idāni kiṃ kātubban”ti vutte “deva imam māretum na sakkā, nāvāya pana nam ṭhapetvā nadiyam vissajjetum vaṭṭatī”ti vadiṃsu. Rājā āhāravatthālankārehi saddhim rattibhāge nam nāvāya ṭhapetvā nadiyam vissajjesi.

Sā nadiyā vuyhamānā heṭṭhānadiyā nāvāya udakaṃ kīlantassa bāvarikarañño abhimukhaṭṭhānaṃ pattā. Tassa senāpati nāvaṃ disvā “ayaṃ nāvā mayhan”ti āha. Rājā “nāvāya bhaṇḍaṃ mayhan”ti vatvā āgatāya nāvāya taṃ disvā “kā nāma tvaṃ pisācīsadisā”ti pucchi. Sā sitaṃ katvā Bakassa rañño aggamaheṣibhāvaṃ kathetvā sabbaṃ taṃ pavattiṃ tassa kathesi. Sā pana Pañcapāpīti sakalajambudīpe pākaṭā. Atha naṃ rājā hatthe gahetvā ukkhipi, saha gahaṇeneva phassarāgaratto aññāsu itthīsu itthisaññaṃ akatvā taṃ aggamaheṣiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tassa pāṇasamā ahoṣi. Bako taṃ pavattiṃ sutvā “nāhaṃ tassa aggamaheṣiṃ kātuṃ dassāmi”ti senaṃ saṅkaḍḍhitvā tassa paṭititthe nivesanaṃ katvā paṇṇaṃ pesesi “bhariyaṃ vā me detu yuddhaṃ vā”ti. So “yuddhaṃ dassāmi, na bhariyaṃ”ti vatvā yuddhasajjo ahoṣi. Ubhinnaṃ amaccā “mātugāmaṃ nissāya maraṇakiccaṃ natthi, purimasāmikattā esā Bakassa pāpuṇāti, nāvāya laddhattā bāvarikassa, tasmā ekekassa gehe satta satta divasāni hotū”ti mantetvā dvepi rājāno saññāpesuṃ. Te ubhopi attamaṇā hutvā titthapaṭititthe nagarāni māpetvā vasiṃsu. Sā dvinnampi tesāṃ aggamaheṣittaṃ kāresi. Dvepi tassā sammattā ahesuṃ. Sā pana ekassa ghare sattāhaṃ vasitvā nāvāya itarassa gharaṃ gacchantī nāvaṃ pājetvā nentena ekena mahallakakhujjakevaṭṭena¹ saddhiṃ nadīmajjhe pāpaṃ karoti. Tadā kuṇālo sakuṇarājā Bako ahoṣi, tasmā idaṃ attanā diṭṭhakāraṇaṃ āharitvā dassento gāthamāha—

312. “Bakassa ca Bāvarikassa ca rañño,
Accantakāmānugatassa bhariyā.
Avācarī paṭṭhavasānugassa,
Kaṃ vāpi itthī nāticare tadaññan”ti.

Tattha **accantakāmānugatassāti** accantaṃ kāmāṃ anugatassa. **Avācarīti**² anācāraṃ cari. **Paṭṭhavasānugassāti** paṭṭhassa³ attano vasānugatassa, attano pesanakārassa santiketi attho. Karaṇatthe vā

1. Mahallakakhañjakevaṭṭena (Sī)

2. Accācarīti (Syā), anācarīti (Ka)

3. Baddhavasānugassāti baddhassa (Sī, Syā, I)

sānivacanāṃ, tena saddhiṃ pāpamakāsīti vuttaṃ hoti. **Tadaññanti** kataraṃ taṃ aññaṃ purisaṃ nāticareyyāti attho.

Aparāpi atīte Brahmaddattassa bhariyā Piṅgiyānī nāma aggamaheṣī sīhapañjaraṃ vivaritvā oloketi maṅgala-assagopakaṃ disvā rañño niddupagamanakāle vātapānena oruyha tena saddhiṃ aticaritvā puna pāsādaṃ āruyha gandhehi sarīraṃ ubbaṭṭetvā rañña saddhiṃ nipajji. Athekadivasaṃ rājā “kiṃ nu kho deviyā aḍḍharattasamaye niccaṃ sarīraṃ sītaṃ hoti, pariggaṇhissāmi naṃ”ti ekadivasaṃ niddupagato viya hutvā taṃ uṭṭhāya gacchantiṃ anugantvā assabandhena saddhiṃ aticarantiṃ disvā nivattitvā sayanaṃ abhiruhi. Sāpi aticaritvā āgantvā cūlasayanake nipajji. Punadivase rājā amaccagaṇamajjheyeva taṃ pakkosāpetvā taṃ kiccaṃ āvikatvā “sabbāva itthiyo pāpadhammā”ti tassā vadhabandhachejjabhejjārahaṃ dosaṃ khamitvā ṭhānā cāvetvā aññaṃ aggamaheṣiṃ akāsi. Tadā kuṇalo rājā Brahmaddatto ahosi, tena taṃ attanā diṭṭhaṃ āharitvā dassento gāthamāha—

313. “Piṅgiyānī sabbalokissarassa,
Rañño piyā Brahmaddattassa bhariyā.
Avācarī paṭṭhavasānugassa,
Taṃ vāpi sā nā’jjhagā kāmakāminī”ti.

Tattha **taṃ vā**ti sā evaṃ aticaranti taṃ vā assabandhaṃ taṃ vā aggamaheṣiṭṭhānanti ubhayampi nājjhagā, ubhato bhaṭṭhā ahosi. **Kāmakāminī**ti kāme patthayamānā.

Evaṃ pāpadhammā itthiyoti atītavatthūhi itthīnaṃ dosaṃ kathetvā aparenapi pariyāyena tāsaṃ dosameva kathento āha—

314. “Luddhānaṃ lahucittānaṃ, akataññūna dubbhinaṃ.
Nā’devasatto puriso, thīnaṃ saddhātu’marahati.

315. Na tā pajānanti kataṃ na kiccaṃ,
Na mātaraṃ pitaraṃ bhātaraṃ vā.
Anariyā samatikkantadhammā,
Sasse’va cittassa vasaṃ vajanti.

316. Cirānuvuṭṭhampi piyaṃ manāpaṃ,
 Anukampakaṃ pāṇasamampi bhattuṃ.
 Āvāsu kiccesu ca naṃ jahanti,
 Tasmāha'mitthīnaṃ na vissasāmi.
317. Thīnāñhi cittaṃ yathā vānarassa,
 Kannappakannaṃ yathā rukkhachāyā.
 Calācalaṃ hadaya'mitthiyānaṃ,
 Cakkassa nemi viya parivattati.
318. Yadā tā passanti samekkhamānā,
 Ādeyyarūpaṃ purisassa vittaṃ.
 Saṇhāhi vācāhi nayanti menaṃ,
 Kambojakā jalajeneva assaṃ.
319. Yadā na passanti samekkhamānā,
 Ādeyyarūpaṃ purisassa vittaṃ.
 Samantato naṃ parivajjayanti,
 Tiṇṇo nadīpāragatova kullaṃ.
320. Silesūpamā sikhiriva sabbabhakkhā,
 Tikkhamāyā nadīriva sīghasotā.
 Sevanti hetā piyamappiyañca,
 Nāvā yathā orakulaṃ parañca.
321. Na tā ekassa na dvinnaṃ, āpaṇova pasārito.
 Yo tā mayhanti maññeyya, vātaṃ jālena bādhaye.
322. Yathā nadī ca pantho ca, pānāgāraṃ sabhā papā.
 Evaṃ lokitthiyo nāma, velā tāsāṃ na vijjati.
323. Ghatāsanasaṃ etā, kaṇhasappasirūpamā.
 Gāvo bahi tiṇasseva, omasanti varaṃ varaṃ.

324. Ghatāsanam kuñjaram kaṇhasappam,
Muddhābhisittam pamadā ca sabbā.
Ete naro niccayato bhajetha,
Tesaṃ have dubbidu sabbabhāvo.

325. Na'ccantavaṇṇā na bahūna kantā,
Na dakkhiṇā pamadā sevitabbā.
Na parassa bhariyā na dhanassa hetu,
Eti'tthiyo pañca na sevitabbā'ti.

Tattha **luddhānanti** lubbhānam¹. **Kaṇaverajātake**² viya baddhacorepi sārājjanam sandhāyetam vuttam. **Lahucittānanti** muhuttameva parivattanacittānam. **Cūḷadhanuggahajātakena**³ etam dīpetabbam. Akataññutā pana etāsam ekakanipāte **Takkāriyajātakena**⁴ dīpetabbā. **Nā'devasattoti** na adevasatto devena anāsatto ayakkhagahitako abhūtaviṭṭho⁵ puriso thīnam sīlavantatam⁶ saddhātum nārahati, bhūtaviṭṭho⁷ pana saddaheyya. **Katanti** attano katam upakāram. **Kiccanti** attanā kattabbam kiccam. **Na mātaranti** sabbepi nātake chaḍḍetvā yasmim paṭibaddhacittā honti, taññeva anubandhanato ete mātādayo na jānanti nāma mahāpanthakamātā viya. **Anariyāti** nillajjā. **Sassevāti** sakassa. **Āvāsūti** āpadāsu. **Kiccesūti** tesu tesu karaṇīyesu.

Kannappakannanti otiṇṇotiṇṇam. Yathā hi visame padese rukkhachāyā ninnampi orohati, thalampi abhiruhati, tathā etāsampi cittam na kañci uttamādhamam vajjeti. **Calācalanti** ekasmiṃyeva apatiṭṭhitam. **Nemi viyāti** sakaṭassa gacchato cakkanemi viya. **Ādeyyarūpanti** gahetabbajātikam. **Vittanti** dhanam. **Nayantīti** attano vasam nenti. **Jalajenāti** jalajātasevālena. Kambojaraṭṭhavāsino kira yadā aṭavito asse gaṇhitukāmā honti, tadā ekasmiṃ thāne vatim parikkhipitvā dvāram yojetvā assānam udakapānatitthe sevālam madhunā makkhetvā sevālasambandhāni tīre tiṇāni ādim katvā⁸ yāva parikkhepadvārā makkhenti, assā pāṇiyam

1. Khuddānanti lubbhānam (Syā)

2. Khu 5. 102 piṭṭhe.

3. Khu 5. 135 piṭṭhe.

4. Khu 5. 268 piṭṭhe.

5. Abhūtavaṭṭito (Syā)

6. Sīlavantavādam (Ka), Sīlavatavādam (Syā)

7. Bhūtavaṭṭito (Syā, I)

8. Ākiritvā (Ka)

pivitvā rasagiddhena madhunā makkhitāni tāni tiṇāni khādantā anukkamena taṃ ṭhānaṃ pavisanti. Iti yathā te jalajena palobhetvā asse vasaṃ nenti, tathā etāpi dhanāni disvā tassa gahaṇatthāya saṇhāhi vācāhipi purisaṃ vasaṃ nentīti attho. **Kullanti** taraṇatthāya gahitaṃ yaṃ kiñci.

Silesūpamāti purisānaṃ cittabandhanena silesasadisā. **Tikkhamāyā**ti tikhiṇamāyā sīghamāyā. **Nadīrivā**ti yathā pabbateyyā nadī sīghasotā, evaṃ sīghamāyāti attho. **Āpaṇovā**ti yathā ca pasāritāpaṇo yesaṃ mūlaṃ atthi, tesaññeva upakāro, tatheva tāpi. **Yo tāti** yo puriso tā itthiyo. **Bādhayeti** so vātaṃ jālena bādheyya. **Velā tāsāṃ na vijjatī**ti yathā etesaṃ nadī-ādīnaṃ “asukavelāyameva ettha gantabban”ti velā natthi, rattimpi divāpi icchiticchitakkhaṇe upagantabbāneva, asukenevātipi mariyādā natthi, atthikena upagantabbāneva, tathā tāsampīti attho.

Ghatāsanasamā etāti yathā aggi indhanena na tappati, evametāpi kilesaratiyā. **Kaṇhasappasirūpamā**ti kodhanatāya upanāhitāya ghoravisatāya dujivhatāya mittadubbhitāyāti pañcahi kāraṇehi kaṇhasappasirasadisā. Tattha bahularāgatāya ghoravisatā, piṣuṇatāya dujivhatā, aticārītāya mittadubbhitā veditabbā. **Gāvo bahi tiṇassevā**ti yathā gāvo khāditaṭṭhānaṃ chaḍḍetvā bahi manāpamanāpassa tiṇassa varaṃ varaṃ omasanti khādanti, evametāpi niddhanaṃ chaḍḍetvā aññaṃ sadhanameva bhajantīti attho. **Muddhābhisittanti** rājānaṃ. **Pamadā ca sabbā**ti sabbā ca itthiyo. **Eteti** ete pañca jane. **Niccayatoti**¹ niccasaññato, upaṭṭhitassati appamattova hutvāti attho. **Dubbidūti** dujjāno. **Sabbabhāvoti**² ajjhāsayo. Cirapariciṇṇopi hi aggi dahati, ciravissāsikopi kuñjaro ghāteti, ciraparicitopi sappo ḍaṃsati, ciravissāsikopi rājā anattakaro hoti, evaṃ cirāciṇṇāpi itthiyo vikāraṃ dassentīti.

Na’ccantavaṇṇāti abhirūpavatī. **Na bahūna kantā**ti aḍḍhakāsigaṇikā viya bahūnaṃ piyā manāpā. **Na dakkhiṇā**ti naccagītakusalā. Tathārūpā

1. Niccayattoti (Sī, I)

2. Saccabhāvoti (Syā)

hi bahupatthikā bahumittā honti, tasmā na sevitabbā. **Na dhanassa hetūti** yā dhanahetuyeva bhajati, sā apariggahāpi na sevitabbā. Sā hi dhanam alabhamānā kujjhatīti.

Evam vutte mahājano mahāsattassa “aho sukathitan”ti sādhu-kāramadāsi. Sopi ettakehi kāraṇehi itthīnam aguṇam kathetvā tuṇhī ahosi. Tam sutvā Ānando Gijjharājā “samma kuṇāla ahampi attano nāṇabalena itthīnam aguṇam kathessāmī”ti vatvā aguṇakatham ārabhi. Tam dassento Satthā āha—

“Atha khalu bho Ānando Gijjharājā kuṇālassa
ādimajjhakathāpariyosānam viditvā tāyaṃ velāyaṃ imā gāthā abhāsi—

326. Puṇṇampi ce’maṃ pathaviṃ dhanena,
Dajji’tthiyā puriso sammatāya.
Laddhā khaṇam atimaññeyya tampi,
Tāsam vasam asatīnam na gacche.

327. Uṭṭhāhakam cepi alīnavuttim,
Komārabhattāram piyaṃ manāpaṃ.
Āvāsu kiccesu ca naṃ jahanti,
Tasmāha’mitthīnam na vissasāmi.

328. Na vissase ‘icchatī man’ti poso,
Na vissase ‘rodati me sakāse’.
Sevanti he’tā piyamappiyañca,
Nāvā yathā orakūlam parañca.

329. Na vissase sākha-purāṇasanthataṃ,
Na vissase mittapurāṇacoraṃ.
Na vissase rājānam ‘sakhā maman’ti,
Na vissase itthi dasanna mātaraṃ.

330. Na vissase rāmakarāsu nārisu,
 Accantasīlāsu asaññatāsu.
 Accantapemānugata'ssa bhariyā,
 Na vissase titthasamā hi nāriyo.
331. Haneyyum chindeyyum chedāpeyyumpi,
 Kaṇṭhepi chetvā rudhiraṃ piveyyum.
 Mā dīnakāmāsu asaññatāsu,
 Bhāvaṃ kare gaṅgatiṭṭhūpamāsu.
332. Musā tāsam yathā saccaṃ, saccaṃ tāsam yathā musā.
 Gāvo bahi tiṇasseva, omasanti varaṃ varaṃ.
333. Gatene'tā palobhenti, pekkhitena mhitena ca.
 Athopi dunnivatthena, mañjunā bhaṇitena ca.
334. Coriyo kathinā he'tā, vālā ca lapasakkharā.
 Na tā kiñci na jānanti, yaṃ manussesu vañcanaṃ.
335. Asā loki'tthiyo nāma, velā tāsam na vijjati.
 Sārattā ca pagabbhā ca, sikhī sabbaghaso yathā.
336. Natthi'tthīnaṃ piyo nāma, appiyopi na vijjati.
 Sevanti he'tā piyamappiyañca, nāvā yathā orakūlaṃ parañca.
337. Natthi'tthīnaṃ piyo nāma, appiyopi na vijjati.
 Dhanattā paṭivallanti, latāva dumanissitā.
338. Hatthibandhaṃ assabandhaṃ, gopurisañca maṇḍalaṃ.
 Chavaḍāhakaṃ pupphachaḍḍakaṃ, sadhana'manupatanti nāriyo.
339. Kulaputtampi jahanti akiñcanaṃ, chavakasamasadisampi.
 Anugacchanti anupatanti, dhanahetu hi nāriyo'ti.

Tattha ādimajjhakathāpariyosānanti kathāya ādimajjhapariyosānaṃ. **Laddhā khaṇanti** okāsaṃ labhitvā. **Ichhati manti** maṃ esā icchatīti puriso itthiṃ na vissaseyya. **Sākhapurāṇasanthatanti** hiyyo vā pare vā santhataṃ purāṇasākhāsanthataṃ na vissase, apapphoṭetvā apaccavekkhitvā na paribhuñjeyya. Tatra hi dīghajāṭiko vā pavisitvā tiṭṭheyya, paccāmitto vā satthaṃ nikkhipeyya. **Mittapurāṇacoranti** panthadūhanaṭṭhāne ʈhitaṃ coraṃ “purāṇamitto me”ti na vissaseyya. Corā hi ye sañjānanti, teyeva mārenti. **Sakhā mamanti** so hi khippameva kujjhati, tasmā rājānaṃ “sakhā me”ti na vissase. **Dasanna mātaraṇti** “ayaṃ mahallikā idāni maṃ na aticarissati, attānaṃ rakkhissati”ti na vissasetabbā. **Rāmakarāsūti** bālānaṃ ratikarāsu. **Accantasīlāsūti** atikkantasīlāsu. **Accantapemānugatassāti** sacepi accantaṃ anugatapemā assa, tathāpi taṃ na vissase. Kim kāraṇā? Titthasamā hi nāriyoti sambandho, titthaṃ viya sabbasādhāraṇāti attho.

Haneyyunti kuddhā vā aññapurisasārattā vā hutvā sabbametaṃ hananādiṃ kareyyuṃ. **Mā dīnakāmāsūti** hīnājjhāsayaṃ saṃkiliṭṭha-āsayāsu. **Bhāvanti** evarūpāsu sinehaṃ mā kare. **Gaṅgatiṭṭhūpamāsūti** sabbasādhāraṇaṭṭhena gaṅgatiṭṭhasadisāsu. **Musāti** musāvādo tāsāṃ saccasadisova. **Gatenāti**-ādīsu pekkhitena palobhane **Ummādanti jātakam**¹, dunnivatthena **Nilinikā jātakam**², mañjunā bhaṇitena “tuvaṭaṃ kho ayyaputta āgaccheyyāsi”ti Nandattherassa vatthu³ kathetabbaṃ. **Coriyoti** sambhatassa dhanassa vināsanena coriyo. **Kathināti**⁴ thaddhahadayā. **Vālāti** duṭṭhā appakeneva kujjhanasīlā. **Lapasakkharāti** niratthakalapanena sakkharā viya madhurā. **Asāti** asatiyo lāmakā. **Sārattāti** sabbadā sārattā. **Pagabbhāti** kāyapāgabbhiyādīhi pagabbhā. **Yathāti** yathā sikhī sabbaghaso, evametāpi sabbaghasā. **Paṭivallantīti**⁵ parissajanti upagūhanti veṭhenti. **Latāvāti** yathā latā rukkhaniṣṣitā rukkhaṃ veṭhenti, evametā purisaṃ parissajanti nāma.

1. Khu 6. 39 piṭṭhe.

3. Khu 1. 101 piṭṭhe.

5. Paṭivallantīti (Sī, I), paliveṭhentīti (Syā)

2. Khu 6. 31 piṭṭhe.

4. Kathināti (Sī, Syā, I)

Hatthibandhanti-ādīsu gopuriso vuccati gopālako. **Chavaḍḍhakanti** chavānaṃ ḍāhakaṃ, susānapālanti vuttaṃ hoti. **Pupphachaḍḍakanti** vaccaṭṭhānasodhakaṃ. **Sadhananti** etesupi sadhanaṃ anugacchantiyeva. **Akiñcananti** adhanaṃ. **Chavakasamasadisanti** sunakhamānsakhādacaṇḍālena samaṃ sadisaṃ, tena nibbisesampi purisaṃ gacchanti bhajanti. Kasmā? Yasmā **anupatanti dhanahetu nāriyoti**.

Evaṃ attano ñāṇe ṭhatvā Ānando Gijjharājā itthīnaṃ aguṇaṃ kathetvā tuṇhī ahoṣi. Tassa vacanaṃ sutvā Nārado pi attano ñāṇe ṭhatvā tāsāṃ aguṇaṃ kathesi. Taṃ dassento Satthā āha—

“Atha khalu bho Nārado Devabrāhmaṇo Ānandassa Gijjharājassa ādimajjhakathāpariyosānaṃ viditvā tāyaṃ velāyaṃ imā gāthā abhāsi—

340. ‘Cattāro’ me na pūrenti, te me suṇātha bhāsato.
Samuddo brāhmaṇo rājā, itthī cāpi dijampati.

341. Saritā sāgaram yanti, yā kāci pathavissitā.
Tā samuddaṃ na pūrenti, ūnattā hi na pūراتي.

342. Brāhmaṇo ca adhīyāna, veda’ makkhānapañcamāṃ.
Bhiyyopi sutamiccheyya, ūnattā hi na pūراتي.

343. Rājā ca pathaviṃ sabbaṃ, sasamuddaṃ sapabbataṃ.
Ajjhāvasaṃ vijinitvā, anantaratānocaṭṭhaṃ.
Pāraṃ samuddaṃ pattheti, ūnattā hi na pūراتي.

344. Ekamekāya itthiyā, aṭṭhaṭṭha patino siyā.
Sūrā ca balavanto ca, sabbakāmarasāharā.
Kareyya navame chandaṃ, ūnattā hi na pūراتي.

345. Sabbi’tthiyo sikhīriva sabbabhakkhā,
Sabbi’tthiyo nadīriva sabbavāhī.
Sabbi’tthiyo kaṇṭakānaṃva sākḥā.
Sabbi’tthiyo dhanahetu vajanti.

346. Vātañca jālena naro parāmase,
Osiñcaye sāgara'mekapāṇinā.
Sakena hatthena kareyya ghosaṃ,
Yo sabbabhāvaṃ pamadāsu ossaje.
347. Corīnaṃ bahubuddhīnaṃ, yāsu saccaṃ sudullabhaṃ.
Thīnaṃ bhāvo durājāno, macchassevo'dake gataṃ.
348. Analā mudusambhāsā, duppūrā tā nadīsamā.
Sīdanti naṃ viditvāna, ārakā parivajjaye.
349. Āvaṭṭanī mahāmāyā, brahmacariyavikopānā.
Sīdanti naṃ viditvāna, ārakā parivajjaye.
350. Yaṃ etā upasevanti, chandasā vā dhanena vā.
Jātavedova saṃṭhānaṃ, khippaṃ anudahanti naṃ'ti".

Tattha **diḷampatī**ti diḷajetṭhakaṃ kuṇālaṃ ālapati. “**Saritā**”ti-ādi ṭhapitamātikāya bhājanatthaṃ vuttaṃ. **Ūnattā**ti udakapatiṭṭhānassa mahantatāya ūnā eva. **Adhīyānā**ti sajjhāyitvā. **Vedamakkhānapañcamanti** itihāsapañcamāṃ vedacatukkaṃ. **Ūnattā**ti so hi ajjhāsaya mahantatāya sikkhitabbassa na pūراتi. **Anantaratanocitanti** nānāratanehi ocitaṃ paripuṇṇaṃ. **Ūnattā**ti so hi taṇhāmahantatāya na pūراتi. **Siyā**ti siyumaṃ, ayameva vā pāṭho. **Sabbakāmarasāharā**ti sabbesaṃ kāmarasānaṃ āharakā. “**Navame**”ti aṭṭhahi atittabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Sā pana dasamepi vīsatimepi tato uttaritarepi chandaṃ karoteva. **Ūnattā**ti sā hi kāmataṇhāya mahantatāya na pūراتi. **Kaṇṭakānaṃ**va **sākhā**ti sambādhamagge kaṇṭakasākkhasadisā. Yathā hi sākhā laggitvā ākaḍḍhati, evaṃ etāpi rūpādīhi kaḍḍhanti. Yathā sākhā hatthādīsū vijjhitaṃ dukkhaṃ uppādeti, evaṃ etāpi phuṭṭhamattā sarīrasamphassaṇa vijjhitaṃ mahāvīnaṣaṃ pāpentī. **Vajantī**ti parapurisaṃ vajanti.

Parāmaseti gaṇheyya. **Osiñcayeti**¹ nhāyitumaṃ otiṇṇo ekena pāṇinā sakalasamudda-udakaṃ osiñceyya gahetvā chaḍḍeyya. **Sakenā**ti

1. Osiñciyāti (Sī, Syā, I)

ekena attano hatthena tameva hatthaṃ haritvā¹ ghosaṃ uppādeyya.
Sabbabhāvanti “tvameva iṭṭho kanto piyo manāpo”ti vuccamāno yo puriso
 “evametan”ti saddahanto sabbaṃ attano ajjhāsayaṃ pamadāsu ossajeyya, so
 jālādīhi vātaggahaṇādīni kareyyāti attho. **Gatanti** gamanaṃ. **Analāti** tīhi
 dhammehi² alanti vacanavirahitā. **Duppūrā** tāti yathā mahānadī udakena,
 evaṃ kilesaratiyā tā duppūrā. **Sīdanti naṃ viditvānāti** ettha **nanti**
 nipātamattaṃ, itthiyo allīnā catūsu apāyesu sīdantīti viditvā. **Āvaṭṭanīti** yathā
 āvaṭṭanī mahājanassa hadayaṃ mohetvā attano vase vatteti, evametāpīti
 attho. **Vikopanāti** nāsanatthena ca garahatthena ca brahmacariyassa kopikā.
Chandasā vāti piyasaṃvāsena vā. **Dhanena** vāti dhanahetu vā. **Samṇhānanti**
 yathā jātavedo attano ṭhānaṃ yaṃ yaṃ padesaṃ allīyati, taṃ taṃ dahati,
 tathā etāpi yaṃ yaṃ purisaṃ kilesavasena allīyanti, taṃ taṃ anudahanti
 mahāvināsaṃ pāpentī.

Evam Nāradena itthīnaṃ aguṇe pakāsite puna mahāsatto visesetvā
 tāsāṃ aguṇaṃ pakāseti. Taṃ dassetuṃ Satthā āha—

“Atha khalu bho kuṇālo sakuṇo Nāradassa Devabrāhmaṇassa
 ādimajjhakathāpariyosānaṃ viditvā tāyaṃ velāyaṃ imā gāthāyo
 ajjhabhāsi—

351. ‘Sallape nisitakhaggapāṇinā,
 Paṇḍito api pisācadosaṇḍinā.
 Uggateja’muragampi āside,
 Eko ekāya pamadāya nā’lape.

352. Lokacittamathanā hi nāriyo,
 Naccagītabhaṇitamhitāvudhā.
 Bādhayanti anupaṭṭhitassatiṃ,
 Dīpe rakkhasigaṇova vāṇije.

1. Hanitvā (Sī, I), paharitvā (Syā)

2. Gihidhammehi (Sī, Syā)

353. Natthi tāsāṃ vinayo na saṃvaro,
Majjamaṃsaniratā asaṇṇatā.
Tā gilanti purisassa pābhataṃ,
Sāgare'va makaraṃ timiṅgalo.
354. Pañcakāmaguṇasātagocarā,
Uddhatā aniyatā asaṇṇatā.
Osaranti pamadā pamādināṃ,
Loṇatoyavatiyaṃ'va āpakā.
355. Yaṃ naraṃ upalapenti nāriyo,
Chandasā vā ratiyā dhanena vā.
Jātavedasadisampi tādisaṃ,
Rāgadosavadhiyo dahanti naṃ.
356. Aḍḍhaṃ ṇatvā purisaṃ mahaddhanaṃ,
Osaranti sadhanaṃ saha'ttanā.
Rattacitta'mativeṭṭhayanti naṃ,
Sāla māluvalatā'va kānane.
357. Tā upenti vividhena chandasā,
Citrabimbamukhiyo alaṅkatā.
Uhasanti pahasanti nāriyo,
Sambaro'va satamāyakovidā.
358. Jātarūpamaṇimuttabhūsitā,
Sakkatā patikulesu nāriyo.
Rakkhitā aticaranti sāmikaṃ,
Dānavaṃ'va hadayantarassitā.
359. Tejavāpi hi naro vicakkhaṇo,
Sakkato bahujanassa pūjito.
Nāriṇaṃ vasagato na bhāsati,
Rāhunā upahato'va candimā.

360. Yaṃ kareyya kupito diso disaṃ,
 Duṭṭhacitto vasa'māgataṃ arim.
 Tena bhiyyo byasanaṃ nigacchati,
 Nārinaṃ vasagato apekkhavā.
361. Kesalūnanakhachinnatajjitā,
 Pādapāṇikasadaṇḍatālītā.
 Hīnamevu'pagatā hi nāriyo,
 Tā ramanti kuṇape'va makkhikā.
362. Tā kulesu visikhantaresu vā,
 Rājadhāninigamesu vā puna.
 Oḍḍitaṃ namucipāsavākaraṃ,
 Cakkhumā parivajje sukhatthiko.
363. Ossajitva kusalaṃ tapoguṇaṃ,
 Yo anariyacaritāni mācari.
 Devatāhi nirayaṃ nimissati,
 Chedagāmimaṇiyaṃva vāṇijo.
364. So idha garahito parattha ca,
 Dummatī upahato sakammunā.
 Gacchatī aniyato gaḷāgaḷaṃ,
 Duṭṭhagadrabharatho'va uppathe.
365. So upeti nirayaṃ patāpanaṃ,
 Sattisimbalivanañca āyasaṃ.
 Āvasitvā tiracchānayaṇiyaṃ,
 Petarājavisaṃsaṃ na muñcati.
366. Dibyakhiddaratiyo ca nandane,
 Cakkavatticaritañca mānuse.
 Nāsayanti pamadā pamādināṃ,
 Duggatiñca paṭipādayanti naṃ.

367. Dibyakhiḍḍaratiyo na dullabhā,
Cakkavatticaritañca mānuse.
Soṇṇabyamhanilayā ca accharā,
Ye caranti pamadāha'natthikā.

368. Kāmadhātusamatikkamā gati,
Rūpadhātuyā bhāvo na dullabho.
Vītarāgavisayūpapatti yā,
Ye caranti pamadāha'natthikā.

369. Sabbadukkkhasamatikkamaṃ sivaṃ,
Accanta'macalitaṃ asaṅkhataṃ.
Nibbuthehi sucihī na dullabhaṃ,
Ye caranti pamadāha'natthikā'ti".

Tattha **sallapeti** “sace mayā saddhiṃ sallapessasi, sīsaṃ te pāteṣāmi”ti vatvā khaggaṃ ādāya ṭhitenāpi, “sallapitamatteyeva taṃ khāditvā jīvitavināsaṃ pāpeṣāmi”ti dosinā hutvā ṭhitenāpi pisācena saddhiṃ sallape. “Upagataṃ daṃsitvā nāseṣāmi”ti ṭhitaṃ uggatejaṃ uragampi āside. Eko pana hutvā raho ekāya pamadāya na hi ālape. **Lokacittamathanāti** lokassa cittaghātikā. **Dīpe rakkhasigaṇoti** yathā dīpe rakkhasigaṇo manussavesena vāṇije upalāpetvā attano vase gate katvā khādati, evaṃ imāpi pañcahi kāmagaṇehi attano vase katvā satte mahāvināsaṃ pāpentīti attho. **Vinayoti** ācāro. **Samvaroti** mariyādo. **Purisassa pābhatanti** dukkhasambhataṃ dhanam **gilanti** nāsentī.

Aniyatāti aniyatacittā. **Loṇatoyavatiyanti** loṇatoyavantam samuddanti attho. **Āpakāti** āpagā, ayameva vā pāṭho. Yathā samuddam nadiyo osaranti, evaṃ pamādinam¹ pamadāti attho. **Chandasāti** pemena. **Ratīyāti** pañcakāmaguṇaratiyā. **Dhanena vāti** dhanahetu vā. **Jāavedasadisanti** guṇasampattiyā aggimiva jalitampi.

1. Pamādinam (Syā, Ka)

Rāgadosavadhiyoti kāmarāgadoshehi vadhikā. Rāgadosagatiyotipi pāṭho. **Osarantīti** dhanagahaṇatthāya madhuravacanena taṃ bandhantiyo upagacchanti. **Sadhananti** sadhanā. Ayameva vā pāṭho, vatthalaṅkāratthāya kiñci attano dhanam datvāpi osarantīti attho. **Saha'ttanāti** attabhāvena saddhim attabhāvampi tasseva pariccajantiyo viya honti. **Ativeṭhayantīti** dhanagahaṇatthāya ativiya veṭhenti pīḷenti.

Vividhena chandasāti nānāvidhena ākārena. **Citrabimbamukhiyoti** alaṅkāravasena citrasarīrā citramukhiyo hutvā. **Uhasantīti**¹ mahāhasitam hasanti. **Pahasantīti** mandahasitam hasanti. **Sambaro'vāti** māyākārapuriso viya asurindo viya ca. **Dānavam'va hadayantarassitāti** yathā “kuto nu āgacchatha bho tayo janā”ti **Karaṇḍakajātake**² hadayantaranissitā anto-udaragatāpi dānavam aticari, evam aticaranti. Arakkhitā hetāti dīpeti. **Na bhāsati** na virocati haritacalomasakassapakusarājāno viya. **Tenāti** tamhā amittena katā byasanā atirekataram byasananti attho. **Apekkhavāti** sataṇho.

Kesalūnanakhachinnatajjitāti ākaḍḍhitvā lūnakesā nakhehi chinnagattā tajjitā pādādīhi ca tālītava hutvā. Yo kilesavasena etepi vippakāre karoti, tādīsaṃ hīnameva upagatā nāriyo ramanti, na ete vippakāre pariharanti, madhurasamācāre kiṃ kāraṇā tā na ramanti. **Kuṇape'va makkhikāti** yasmā jegucchahatthikuṇapādimhi makkhikā viya tā hīneyeva ramantīti attho. **Oḍḍitanti** na etā itthiyo nāma, atha kho imesu ṭhānesu namucino kilesamārassa migapakkhigahaṇattham luddakehi oḍḍitam pāsāṇa vākarañcāti maññamāno paññācakkhumā puriso dibbamānusikena sukhena atthiko parivajjeyya.

Ossajitvāti devamanussesu mahāsampattidāyakaṃ tapogūṇam chaḍḍetvā. **Yoti** yo puriso anariyesu aparisuddhesu kāmaguṇesu kāmaraticaritāni ācarati. **Devatāhi nirayam nimissatīti** so devalokena parivattitvā³ nirayam gaṇhissati. **Chedagāmimaṇiyam'va**

1. Ūhasantīti (Sī, I), ohasantīti (Syā)

2. Khu 5. 196 piṭṭhe. Samuggajātaketī bhavitabbaṃ. 3. Devalokato nivattitvā (Syā)

vāñijoti yathā bālavāñijo satasahassagghabhaṇḍaṃ datvā chedagāmimaṇikaṃ gaṇhāti, tathārūpo ayaṃ hotīti attho. **Soti** so itthīnaṃ vasaṃ gato. **Aniyatoti** ettakaṃ nāma kālaṃ apāyesu paccissatīti aniyato. **Galāgalanti** devalokā vā manussalokā vā galitvā apāyameva gacchatīti attho. Yathā kiṃ? **Duṭṭhagadrabharatho’va uppatheti**, yathā kūṭagadrabhayuttaratho maggā okkamitvā uppattheyeva gacchati, tathā. **Sattisimbalivananti** sattisadisēhi kaṇṭakehi yuttaṃ āyasaṃ simbalivanaṃ. **Petarājavisayanti** petavisayaṇca kālakaṇcika-asuravisayaṇca.

Pamādinanti pamattānaṃ. Te hi pamadāsu pamattā tāsāṃ sampattīnaṃ mūlabhūtaṃ kusalaṃ na karonti, iti tesāṃ pamadā sabbā tā nāsentī nāma. **Paṭipādayanti** tathāvidhaṃ purisaṃ tā pamādavaseneva akusalaṃ kāretvā duggatiṃ paṭipādentī nāma. **Soṇṇabyamhanilayāti** suvaṇṇamayavimānavāsiniyo. **Pamadāha’natthikāti** ye purisā pamadāhi anattikā hutvā brahmacariyaṃ caranti. **Kāmadhātusamatikkamāti** kāmadhātusamatikkamā¹ yā gati. **Rūpadhātuyā bhāvoti**² yo kāmadhātusamatikkamagatisaṅkhāto rūpadhātuyā bhāvo³, so tesāṃ na dullabho. **Vītarāgavisayūpapatti yāti** yā vītarāgavisaye suddhāvāsalo ke upapatti, sāpi tesāṃ na dullabhāti attho. **Accantanti** antātītaṃ avināsadhammaṃ. **Acalitanti** kilesehi akampitaṃ. **Nibbutēhīti** nibbutakilesehi. **Sucihīti** sucihi parisuddhehi evarūpaṃ nibbānaṃ na dullabhanti.

Evam mahāsatto amatamahānibbānaṃ pāpetvā desanaṃ niṭṭhāpesi. Himavante kinnaramahoragādayo ākāse ṭhitā devatā ca “aho Buddhalīlāya kathitā”ti sādhu-kāraṃ adāmsu. Ānando Gijjharājā Nārado Devabrāhmaṇo Puṇṇamukho ca Phussakokilo attano attano parisāṃ ādāya yathāṭṭhānameva gamīmsu. Mahāsattopi sakaṭṭhānameva gato. Itare pana antarantarā gantvā mahāsattassa santike ovādaṃ gahe tvā tasmim ovāde ṭhatvā saggaparāyaṇā ahesuṃ.

1. Kāmadhātusamatikkamena (Syā, I, Ka)

2. Rūpadhātuyā bhavoti (Sī), rūpadhātusambhavoti (Syā)

3. Rūpadhātusambhavo (Sī, Syā, I)

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakam samodhānento
osānagāthā abhāsi—

370. “Kuṇālohaṃ tadā āsim, Udāyī Phussakokilo.
Ānando Gijjharājā’si, Sāriputto ca Nārado.
Parisā Buddhaparisā, evaṃ dhāretha jātakan”ti.

Te pana bhikkhū gamanakāle Satthānubhāvena gantvā āgamanakāle
attano attanova ānubhāvena āgatā. Tesam Satthā Mahāvaneyeva
kammaṭṭhānaṃ kathesi. Sabbepi te taṃ divasameva arahattaṃ pāpuṇṇsu.
Mahādevatāsamāgamo ahosi. Athassa Bhagavā **Mahāsamayasuttaṃ**¹
kathesi.

Kuṇāla-jātakavaṇṇanā catutthā.

5. Mahāsutasomajātakavaṇṇanā (537)

Kasmā tuvaṃ rasaka edisānīti idaṃ Satthā Jetavane viharanto
Aṅgulimālattheradamaṇaṃ ārabba kathesi. Tassa uppatti ca pabbajjā ca
upasampadā ca **Aṅgulimālasuttavaṇṇanāyaṃ**² vuttanayena vitthārato
veditabbā. So pana saccakiriyāya mūḷhagabbhāya itthiyā sotthibhāvaṃ katvā
tato paṭṭhāya sulabhapiṇḍo hutvā vivekamanubrūhanto aparabhāge
arahattaṃ patvā abhiññātova asītiyā mahātherānaṃ abbhantaro ahosi.
Tasmim kāle dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “āvuso aho vata
Bhagavatā tathārūpaṃ luddaṃ lohita-pāṇiṃ mahācoraṃ Aṅgulimālaṃ
adaṇḍena asatthena dametvā nibbisevanaṃ karontena dukkaraṃ kataṃ, aho
Buddhā nāma dukkarakārino”ti. Satthā Gandhakuṭṭiyaṃ uthitova dibbasotena
taṃ kathaṃ sutvā “ajja mama gamanaṃ bahupakāraṃ bhavissati,
mahādhammadesanā pavattissatī”ti ñatvā anopamāya Buddhalīlāya
dhammasabhaṃ gantvā varapaññattāsane nisīditvā “kāya nuttha bhikkhave
etarahi kathāya sannisinnā”ti pucchitvā “imāya nāmā”ti vutte “anacchariyaṃ
bhikkhave idāneva paramābhisambodhiṃ pattena mayā etassa damaṇaṃ³,
svāhaṃ

1. Dī 2. 203 piṭṭhe.

2. Ma-Ṭṭha 3. 226 piṭṭhe.

3. Vinayanaṃ (Sī, I)

pubbacariyaṃ caranto padesañāṇe ʘhitopi etaṃ damesin”ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte Kururaṭṭhe Indapatthanagare Korabyo nāma rājā dhammena rajjaṃ kāresi. Tadā bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatti. Dasamāse atikkante suvaṇṇavaṇṇaṃ puttaṃ vijāyi, sutavittatāya pana naṃ “Sutasomo”ti sañjānimsu. Tameṇaṃ rājā vayappattaṃ nikkhasahassaṃ datvā disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippuggahaṇatthāya Takkasilaṃ pesesi. So ācariyabhāgaṃ ādāya nagarā nikkhamitvā maggaṃ paṭipajji. Tadā Bārāṇasiyaṃ Kāsirañño putto Brahmaddattakumāropi tatheva vatvā pitarā pesito nagarā nikkhamitvā tameva maggaṃ paṭipajji. Atha Sutasomo maggaṃ gantvā nagaradvāre sālāya phalake vissamatthāya nisīdi. Brahmaddattakumāropi gantvā tena saddhiṃ ekaphalake nisīdi. Atha naṃ Sutasomo paṭisanthāraṃ karonto “samma maggakilantosi, kuto āgacchasi”ti pucchitvā “Bārāṇasito”ti vutte “kassa puttosi”ti vatvā “Kāsirañño puttomhī”ti vutte “ko nāmosi”ti vatvā “ahaṃ Brahmaddattakumāro nāmā”ti vutte “kena kāraṇena idhāgatosi”ti pucchi. So “sippuggahaṇatthāyā”ti vatvā “tvampi maggakilantosi, kuto āgacchasi”ti teneva nayena itaraṃ pucchi. Sopi tassa sabbaṃ ācikkhi. Te ubhopi “mayāṃ khattiyā, ekācariyasseva santike sippuggahaṇatthāya gacchāmā”ti aññamaññaṃ mittabhāvaṃ katvā nagaraṃ pavisitvā ācariyakulaṃ gantvā ācariyaṃ vanditvā attano jāti-ādiṃ kathetvā sippuggahaṇatthāya āgatabhāvaṃ kathesuṃ. So “sādhū”ti sampatiṇchi. Te ācariyabhāgaṃ datvā sippaṃ paṭṭhapesuṃ.

Na kevalaṇca te dveva, aññepi tadā jambudīpe ekasatamattā rājaputtā tassa santike sippaṃ uggaṇhanti. Sutasomo tesaṃ jeṭṭhantevāsiko hutvā sippaṃ upadisanto na cirasseva nipphattiṃ pāpuṇi. So aññassa santikaṃ agantvā “sahāyo me”ti Brahmaddattassa kumārasseva santikaṃ gantvā tassa piṭṭhi-ācariyo hutvā sippaṃ sikkhāpesi. Itaresampi anukkamena sippaṃ niṭṭhitaṃ. Te anuyogaṃ datvā ācariyaṃ vanditvā Sutasomaṃ parivāretvā nikkhamimsu. Atha ne Sutasomo maggantare ʘhatvā uyyojento “tumhe attano attano pitūnaṃ sippaṃ dassetvā

rajjesu paṭiṭṭhahissatha, paṭiṭṭhitā ca pana mamovādaṃ kareyyāthā”ti āha. Kim ācariyāti. Pakkhadivasesu uposathikā hutvā māghātaṃ kareyyāthāti. Te “sādhū”ti sampatṭicchimsu. Bodhisattopi aṅgavijjāpāṭhakattā “anāgate Bārāṇasiyaṃ Brahmadattakumāraṃ nissāya mahābhayaṃ uppajjissatī”ti ñatvā te evaṃ ovaditvā uyyojesi. Te sabbe pi attano attano janapadaṃ gantvā pitūnaṃ sippaṃ dassetvā rajjesu paṭiṭṭhāya paṭiṭṭhitabhāvañceva ovāde vattanabhāvañca jānāpetuṃ paṇṇākārena saddhiṃ paṇṇāni paṇiṃsu. Mahāsatto taṃ pavattiṃ sutvā “appamattāva hothā”ti paṇṇāni paṭipesesi.

Tesu Bārāṇasirājā vinā maṃsena bhattaṃ na bhuñjati. Uposathadivasatthāyapissa maṃsaṃ gahetvā ṭhapesi. Athekadivasaṃ evaṃ ṭhapitamāsaṃ bhattakārakassa pamādena rājagehe koleyyakasunakhā khādīṃsu. Bhattakārako taṃ maṃsaṃ adisvā kahāpaṇamuṭṭhiṃ ādāya carantopi maṃsaṃ uppādetuṃ asakkonto “sace amaṃsakabhattaṃ upanāmessāmi, jīvitaṃ me natthi, kiṃ nu kho karissāmi”ti cintetvā “attheso upāyo”ti vikāle āmakasusānaṃ gantvā muhuttamatassa purisassa ūrumaṃsaṃ āharitvā supakkaṃ pacitvā bhattaṃ upanāmesi. Rañño maṃsakhaṇḍaṃ jivhagge ṭhapitamattameva satta rasaharaṇisahassāni phari, sakalasarīraṃ khobhetvā aṭṭhāsi. Kim kāraṇā? Pubbe cassa sevanatāya. So kira atītānantare attabhāve yakkho hutvā bahuṃ manussamaṃsaṃ khāditaṃpubbo, tenassa taṃ piyaṃ ahosi. So “sacāhaṃ tuṇhīyeva bhuñjissāmi, na me ayaṃ imaṃ maṃsaṃ kathessatī”ti cintetvā saha kheḷena bhūmiyaṃ pātesi. “Niddosaṃ deva khādāhi”ti vutte manusse paṭikkamāpetvā “ahametassa niddosabhāvaṃ jānāmi, kiṃ nāmetāṃ maṃsaṃ”ti pucchi. Purimadivasesu paribhogamaṃsameva devāti. Nanu aññasmim kāle ayaṃ raso natthīti. Ajja supakkaṃ devāti. Nanu pubbe pi evameva pacasīti. Atha naṃ tuṇhībhūtaṃ ñatvā “sabhāvaṃ kathehi, no ce kathesi, jīvitaṃ te natthi”ti āha. So abhayaṃ yācitvā yathābhūtaṃ kathesi. Rājā “mā saddamakāsi, pakatiyā pacanakamaṃsaṃ tvaṃ khādītva mayhaṃ manussamaṃsameva pacāhi”ti āha. Nanu dukkaraṃ devāti. Mā bhāyi, na dukkaranti. Nibaddhaṃ kuto labhissāmi devāti. Nanu bandhanāgāre bahū manussatī. So tato paṭṭhāya tathā akāsi.

Aparabhāge bandhanāgāre manussesu khīṇesu “idāni kiṃ karissāmi devā”ti āha. “Antarāmagge saḥassabhaṇḍikaṃ khipitvā yo taṃ gaṇhāti, taṃ coroti gahetvā mārehi”ti āha. So tathā akāsi. Aparabhāge rājabhayena saḥassabhaṇḍikaṃ olokontampi adisvā “idāni kiṃ karissāmi”ti āha. Yadā bherivelāya¹ nagaraṃ ākulaṃ hoti, tadā tvaṃ pana ekasmim gharasandhimhi vā vīthiyaṃ vā catukke vā ṭhatvā manusse māretvā maṃsaṃ gaṇhāhi. So tato paṭṭhāya tathā katvā thūlamaṃsaṃ ādāya gacchati. Tesu tesu ṭhānesu kaḷavarāni dissanti. Mama mātā na paññāyati, mama pitā na paññāyati, mama bhātā bhaginī ca na paññāyati, manussānaṃ paridevanasaddo sūyati. Nāgarā bhītatasitā “ime manusse siho nu kho khādanti, byaggho nu kho khādanti, yakkho nu kho khādanti”ti olokontā pahāramukhaṃ disvā “eko manussakhādako coro ime khādanti”ti maññanti. Mahājanā rājaṅgaṇe sannipatitvā upakkosiṃsu. Rājā “kiṃ tātā”ti pucchi. “Deva imasmim nagare manussakhādako coro atthi, taṃ gaṇhāpethā”ti āhaṃsu. Ahaṃ kathaṃ taṃ jānissāmi, kiṃ ahaṃ nagaraṃ rakkhantopi carāmi.

Mahājanā “rājā nagarena anattiko, Kālahatthisenāpatissa ācikkhissāma”ti gantvā tassa taṃ kathetvā “coraṃ pariyesitum vaṭṭati”ti vadimsu. So “sādhū sattāhaṃ āgametha, pariyesitvā coraṃ dassāmi”ti mahājane uyyojetvā purise āṇāpesi “tātā nagare kira manussakhādako coro atthi, tumhe tesu tesu ṭhānesu niliyitvā taṃ gaṇhathā”ti. Te “sādhū”ti sampañcchitvā tato paṭṭhāya nagaraṃ pariggaṇhanti. Bhattakārakopi ekasmim gharasandhimhi sampañcchanno hutvā ekaṃ itthim māretvā ghanaghanamaṃsaṃ ādāya pacchiyaṃ pūretum ārabhi. Atha naṃ te purisā gahetvā pothetvā pacchābāhaṃ bandhitvā “gahito manussakhādako coro”ti mahāsaddaṃ karimsu. Mahājano taṃ parivāresi. Atha naṃ suṭṭhu bandhitvā maṃsapacchim gīvāya bandhitvā ādāya senāpatissa dassetuṃ. Senāpati taṃ disvā “kiṃ nu kho esa imaṃ maṃsaṃ khādanti, udāhu aññena maṃsena missetvā vikkīṇāti,

1. Yāma bherivelāya (Sī, I), majjhima yāme corehi (Ka)

udāhu aññassa vacanena māreti”ti cintetvā tamatthaṃ pucchanto paṭhamam
gāthamāha—

371. “Kasmā tuvaṃ rasaka edisāni,
Karosi kammāni sudāruṇāni.
Hanāsi itthī purise ca mūlho,
Mamsassa hetu adu dhanassa kāraṇā”ti.

Tattha **rasakā**ti bhattakārakaṃ ālapati.

Ito paraṃ uttānasambandhāni vacanapaṭivacanāni Pāḷivaseneva
veditabbāni—

372. “Na attahetū na dhanassa kāraṇā,
Na puttadārassa sahāyañātinam.
Bhattā ca me Bhagavā bhūmipālo,
So khādati maṃsaṃ bhadante’disam.

373. Sace tuvaṃ bhatturatthe payutto,
Karosi kammāni sudāruṇāni.
Pātova antepuraṃ pāpuṇitvā,
Lapeyyāsi me rājino sammukhe taṃ.

374. Tathā karissāmi ahaṃ bhadante,
Yathā tuvaṃ bhāsasi Kāḷahatthi.
Pātova antepuraṃ pāpuṇitvā,
Vakkhāmi te rājino sammukhe taṃ”ti.

Tattha **Bhagavā**ti gāravādhivacanaṃ. **Sace tuvanti** “saccaṃ nu kho
bhaṇati, udāhu maraṇabhayaena musā bhaṇatī”ti vīmaṃsanto evamāha.
Tattha **sudāruṇānī**ti manussaghātakammāni. **Sammukhetanti** sammukhe
ṭhatvā evaṃ vadeyyāsīti. So sampaṭicchanto gāthamāha.

Atha naṃ senāpati gāḷhabandhanameva sayāpetvā vibhātāya rattiya
amaccehi ca nāgarehi ca saddhiṃ mantetvā sabbesu ekacchandesu jātesu
sabbatṭhānesu ārakkhaṃ ṭhapetvā nagaraṃ hatthagataṃ katvā rasakassa
gīvāyaṃ

maṁsapacchim bandhitvā ādāya rājanivesanaṁ pāyāsi. Sakalanagaraṁ viravi. Rājā hiyyo bhuttapātarāso sāyamāsampi alabhitvā “rasako idāni āgacchissati, idāni āgacchissati”ti nisinnova taṁ rattim vītināmetvā “ajjapi rasako nāgacchati, nāgarānañca mahāsaddo sūyati, kim nu kho etan”ti vātapānena olokento taṁ tathā ānīyamānaṁ disvā “pākaṭaṁ idaṁ kāraṇaṁ jātan”ti cintetvā satim upaṭṭhapetvā pallaṅkeyeva nisīdi. Kāḷahatthipi naṁ upasaṅkamitvā anuyuñji, sopissa kathesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

375. “Tato ratyā vivasāne, sūriyuggamanaṁ pati.

Kāḷo rasaka’ mādāya, rājānaṁ upasaṅkami.

Upasaṅkamma rājānaṁ, idaṁ vacana’ mabravi.

376. Saccaṁ kira mahārāja, rasako pesito tayā.

Hanati itthipurise, tuvaṁ maṁsāni khādasi.

377. Evameva tathā Kāḷa, rasako pesito mayā.

Mama atthaṁ karontassa, ki’metaṁ paribhāsaṁ”ti.

Tattha **Kāḷā**ti Kāḷahatthi. **Evamevā**ti tena senāpatinā tejavantena anuyutto rājā musā vattuṁ asakkonto evamāha. Tattha **tathā**ti idaṁ purimassa vevacanaṁ. **Mama atthanti** mama vuḍḍhiṁ. **Karontassā**ti karontaṁ. **Ki’metanti** kasmā etaṁ. **Paribhāsaṁ**ti aho dukkaraṁ karosi, Kāḷahatthi tvaṁ nāma aññaṁ coraṁ aggahetvā mama pesanakāraṁ gaṇhāsīti tassa bhayaṁ janento kathesi.

Taṁ sutvā senāpati “ayaṁ sakeneva mukhena paṭijānāti, aho sāhasiko, ettakaṁ nāma kālaṁ ime manussā etena khādītā, vāressāmi nan”ti cintetvā āha “mahārāja mā evaṁ kari, mā manussamaṁsaṁ khādasi”ti. Kāḷahatthi kim kathesi, nāhaṁ viramituṁ sakkomīti. Mahārāja sace na viramissasi, attānañca raṭṭhañca nāsessasīti. Evaṁ nassantepi ahaṁ neva tato viramituṁ sakkomīti. Tato senāpati tassa saññāpanatthāya vatthuṁ āharitvā dasseti— atītasmiñhi kāle mahāsamudde cha mahāmacchā ahesuṁ. Tesu Ānando Timinando

Ajjhārohoti ime tayo macchā pañcayojanasatikā, Timiṅgalo Timirapiṅgalo Mahātimirapiṅgaloti ime tayo macchā saḥassayojanikā honti. Te sabbepi pāsāṇasevālabhakkhā ahesuṃ. Tesu Ānando mahāsamuddassa ekapasse vasati. Taṃ bahū macchā dassanāya upasaṅkamanti, ekadivasam “sabbesaṃ dvipadacatuppadānaṃ sattānaṃ rājā paññāyati, amhākaṃ rājā natthi, mayampetaṃ rājānaṃ karissāmā”ti cintetvā sabbe ekacchandā hutvā Ānandaṃ rājānaṃ karimsu. Te macchā tato paṭṭhāya tassa sāyaṃ pātova upaṭṭhānaṃ gacchanti.

Athekadivasam Ānando ekasmiṃ pabbate pāsāṇasevālaṃ khādanto ajānitvā “sevālo”ti saññāya ekaṃ macchaṃ khādi. Tassa taṃ maṃsaṃ khādantassa sakalasarīraṃ saṅkhobhesi¹. So “kiṃ nu kho idaṃ ativiya madhuraṃ”ti nīharitvā olovento macchamaṃsakhaṇḍaṃ disvā “ettakaṃ kālaṃ ajānitvā na khādāmi”ti cintetvā “sāyaṃ pātopi macchānaṃ āgantvā gamanakāle ekaṃ dve macche khādissāmi, pākaṭaṃ katvā khādiyamāne ekopi maṃ na upasaṅkamissati, sabbe palāyissanti, paṭicchanno hutvā pacchā osakkitosakkitam paharitvā khādissāmi”ti tathā katvā khādi. Macchā parikkhayaṃ gacchantā cintayimsu “kuto nu kho ñātīnaṃ bhayaṃ uppajjissatī”ti. Atheko paṇḍito maccho “mayhaṃ Ānandassa kiriyā na ruccati, pariggaṇhissāmi naṃ”ti macchesu upaṭṭhānaṃ gatesu Ānandassa kaṇṇapatte² paṭicchanno aṭṭhāsi. Ānando macche uyyojetvā sabbapacchato gacchantam macchaṃ khādi. So paṇḍitamaccho tassa kiriyam disvā itaresaṃ ārocesi. Te sabbepi bhītatasiṭā palāyimsu.

Ānando tato paṭṭhāya macchamaṃsagiddhena aññaṃ gocaraṃ na gaṇhi. So jighacchāya pīḷito kilanto “kahaṃ nu kho ime gatā”ti te macche pariyesanto ekaṃ pabbataṃ disvā “mama bhayena imaṃ pabbataṃ nissāya vasanti maññe, pabbataṃ parikkhipitvā upadhāressāmi”ti naṅguṭṭhena ca sīsena ca ubho passe parikkhipitvā gaṇhi. Tato “sace idha vasanti, palāyissanti”ti pabbataṃ parikkhipantaṃ attano naṅguṭṭhaṃ disvā “ayaṃ maccho maṃ vañcetvā pabbataṃ nissāya vasatī”ti kuddho paṇṇāsayojanamattaṃ sakanaṅguṭṭhakhaṇḍaṃ aññaṃ macchasaññāya dāḷhaṃ gahetvā

1. Chādesi (Sī, Syā, I)

2. Kaṇṇapattena (Sī)

murumurāyanto khādi, dukkhavedanā uppajji. Lohitagandhena macchā sannipatitvā luñcitvā khādanā yāva sīsā āgamaṃsu. Mahāsarīratāya parivattetuṃ asakkonto tattheva jīvitakkhayaṃ pāpuṇi, pabbatarāsi viya aṭṭhirāsi ahosi. Ākāśacārino tāpasaparibbājakā manussānaṃ kathayimṃsu. Sakalajambudīpe manussā jānimṃsu. Taṃ vatthuṃ āharitvā dassento Kālahatthi āha—

378. “Ānando sabbamacchānaṃ, khāditvā rasagiddhimā.
Parikkhīṇāya parisāya, attānaṃ khādiyā mato.

379. Evaṃ pamatto rasagārave ratto,
Bālo yadī āyati nāvabujjhati.
Vidhamma putte caji ñātake ca,
Parivattiya attānaññeva khādati.

380. Idaṃ te sutvāna vigetu chando,
Mā bhakkhayī rāja manussamaṃsaṃ.
Mā tvaṃ imaṃ kevalaṃ vārijova,
Dvipadādhipa suññamakāsi raṭṭhan”ti.

(Tattha **Ānando**ti mahārāja atītasmiṃ kāle mahāsamudde pañcasatayojaniko Ānando nāma mahāmaccho sabbesaṃ macchānaṃ rājā mahāsamuddassa ekapasse ṭhito. **Khāditvā**ti sakajātikānaṃ macchānaṃ rasagiddhimā macche khāditvā. **Parikkhīṇāyā**ti macchaparisāya khayappattāya. **Attānanti** aññaṃ gocaraṃ aggahetvā pabbataṃ parikkhipanto paṇṇāsajojanamattaṃ attano naṅguṭṭhakhaṇḍaṃ aññaṃ macchasaññāya khāditvā mato maraṇappatto hutvā idāni mahāsamudde pabbatamatto aṭṭhirāsi ahosi. **Evaṃ pamattoti** yathā mahāmaccho Ānando, evampi tathā tvaṃ taṇhārasagiddhiko hutvā pamatto pamādashāyappatto.

Rasagārave rattoti¹ manussamaṃsassa rasagārave ratto atirattacitto hoti. **Bāloti** yadi bālo duppañño āyatiṃ anāgate kāle uppajjanakadukkhāṃ **nāvabujjhati** na jānāti. **Vidhammā**ti vidhametvā

1. Ratoti (Syā)

vināsetvā. **Putteti** puttadhītarō ca. **Ñātake cāti** sesañātake ca sahāye ca, vidhamma putte ca cajitvā ñātake cāti attho. **Parivattiyāti** aññaṃ āhāraṃ alabhitvā jighacchāya pīlito sakalanagaraṃ parivattiya vicaritvā manussamaṃsaṃ alabhitvā attānaṃ khādanto Ānando maccho viya attānaññeva khādati.

Idaṃ te sutvānāti mahārāja te tuyhaṃ mayā ānītaṃ idaṃ udāharaṇaṃ sutvā **chando** manussamaṃsakhādanacchando **vigetu** vigacchatu viramatu. **Mā bhakkhayīti** rāja manussamaṃsaṃ mā bhakkhayi mā khādi. **Mā tvaṃ imaṃ kevalanti** mahāsamuddaṃ suññaṃ karonto vārijo Ānando maccho iva bho **dvipadādhipa** dvipadānaṃ manussānaṃ issara mahārāja tvaṃ kevalaṃ saccato imaṃ tava Kāsiraṭṭhaṃ nagaraṃ suññaṃ mā akāsīti attho.)¹

Taṃ sutvā rājā “bho Kāḷahatthi na tvameva upamaṃ jānāsi, ahampi jānāmī”ti manussamaṃsagiddhatāya porāṇakavatthuraṃ āharitvā dassento āha—

381. “Sujāto nāma nāmena, oraso tassa atrajo.

Jambupesi’maladdhāna, mato so tassa saṅkhaye.

382. Evameva ahaṃ Kāḷa, bhutvā bhakkhaṃ rasuttamaṃ.

Aladdhā mānusaṃ maṃsaṃ, maññe hissāmi jīvitaṃ”ti.

(Tattha **Sujāto nāmāti** Kāḷahatthi kuṭumbiko nāmena Sujāto nāma, tassa atrajo putto oraso jambupesin **aladdhāna** alabhitvāna. **Matoti** yathā tassā jambupesiya saṅkhaye so kuṭumbikaputto mato, evameva ahaṃ **rasuttamaṃ** aññarasānaṃ uttamaṃ manussānaṃ maṃsaṃ **bhutvā** bhuñjitvā aladdhā manussamaṃsaṃ jīvitaṃ hissāmīti **maññe** maññāmi.)²

1. (Tattha **sabbamacchānanti** sabbesaṃ macchānaṃ jeṭṭhako. **Khāditvāti** so attano parisāṃ khādi. **Khādiyāti** pacchā attānaṃ khāditvā mato. **Āyatinti** yadi anāgate uppajjanadukkhāṃ na jānāti. **Vidhammāti** vidhamitvā nāsetvā. **Putte cāti** puttadhītarō caji. **Ñātake cāti** sesañātake caji, vidhamma putte cajitvā ñātake cāti attho.

Parivattiyāti aññaṃ alabhanto nivattitvā attānameva khādati. **Vihetūti** vigacchatu.

Kevalanti sakalaraṭṭhaṃ. **Vārijovāti** Ānandamaccho viya.) (Sī, I)

2. (Tattha **tassāti** tassa Sujātassa) (Sī, Syā, I)

Atīte kira Bārāṇasiyaṃ Sujāto nāma kuṭumbiko loṇambilasevanatthāya Himavantato āgatāni pañca isisatāni attano uyyāne vasāpetvā upatthāsi. Ghare cassa nibaddhaṃ pañcasatamattā bhikkhā ahosi. Te pana tāpasā kadāci janapadehi bhikkhāya caranti, kadāci mahājambupesim āharitvā khādanti. Tesam jambupesim āharitvā khādanakāle Sujāto cintesi “ajja bhaddantānaṃ tayo cattāro divasā anāgacchantānaṃ, kahaṃ nu kho gatā”ti. So attano puttakaṃ aṅguliyaṃ gāhāpetvā tesam bhattakiccakāle tattha agamāsi. Tasmim samaye mahallakānaṃ mukhavikkhālanakāle udakaṃ datvā sabbanavako jambupesim khādanti. Sujāto tāpase vanditvā nisinno”kim bhante khādathā”ti pucchi. Mahājambupesim āvusoti. Taṃ sutvā kumāro pipāsaṃ uppādesi. Athassa gaṇajetṭhako tāpaso thokaṃ dāpesi. So taṃ khāditvā madhurarase bajjhivā “jambupesim me dethā”ti punappunaṃ yāci. Kuṭumbiko dhammaṃ suṇanto “puttaka mā viravi, gehaṃ gantvā khādissasī”ti taṃ vañcetvā “imaṃ nissāya bhaddantā ukkaṇṭheyyun”ti taṃ samassāsento isigaṇaṃ anāpucchitvā gehaṃ gato. Gatakālato patthāya cassa putto “jambupesim me dethā”ti paridevi. Sujāto “isayopi ācikkhissāmī”ti uyyānaṃ gato. Te isayopi “idha ciraṃ vasimhā”ti Himavantameva gatā. Ārāme isayo apassanto tassa jambu-ambapanasamocādīnaṃ pesiyo madhusakkharacuṇṇasaṃyuttā adāsi. Tā tassa jivhagge ṭhapitamattā halāhalavisasadisā honti. So sattāhaṃ nirāhāro hutvā jīvitakkhayaṃ pāpuṇi. Rājā idaṃ kāraṇaṃ āharitvā dassento evamāha. ()¹

Tato Kālahatthi “ayaṃ rājā ativiya rasagiddho, aparānipissa udāharaṇāni āharissāmī”ti cintetvā “mahārāja viramāhī”ti āha. Ahaṃ viramituṃ na sakkomīti. Deva sace na viramissasi, tuvaṃ nātimaṇḍalato ceva rajjasirito ca parihāyissasi. Atūtasim hi mahārāja idheva Bārāṇasiyaṃ pañcasīlarakkhakaṃ Sotthiyakulaṃ

1. (Tassa saṅkhaṇḍeti tassā jambupesiyā khaye aññaṃ āhāraṃ anāharitvā mato.

Bhakkhanti khādanīyaṃ. **Rasuttamanti** uttamarasaṃ. **Hessāmīti** jahissāmi, hissāmītipi pāṭho.) (Sī, Syā, I)

ahosi. Tassa kulassa ekaputtako ahosi. So mātāpitūnaṃ piyo manāpo ahosi paṇḍito byatto tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū. So samavayehi taruṇehi saddhiṃ gaṇabandhanena vicari. Sesā gaṇabandhā macchamaṃsādīni khādantā suraṃ pivanti. Māṇavo maṃsādīni na khādati, suraṃ na pivati. Te mantayimsu “ayaṃ surāya apivanato amhākaṃ mūlaṃ na deti, upāyena naṃ suraṃ pāyessāmā”ti. Te sannipatitvā “samma chaṇakīlaṃ kīḷissāmā”ti āhaṃsu. Samma tumhe suraṃ pivatha, ahaṃ suraṃ na pivāmi, tumheva gacchathāti. Samma tava pivanatthāya khīraṃ gaṇhāpessāmāti. So “sādhū”ti sampatīcchi. Dhuttā uyyānaṃ gantvā paduminipattesu tikhiṇasuraṃ bandhāpetvā ṭhapayimsu. Atha nesaṃ pānakāle māṇavassa khīraṃ upanayimsu. Atha eko dhutto “pokkharamadhuṃ bho āharā”ti āharāpetvā paduminipattapuṭaṃ heṭṭhā chiddaṃ katvā aṅgulīhi mukhe ṭhapetvā ākaḍḍhi. Evaṃ itarepi āharāpetvā pivimsu. Māṇavo “kiṃ nāmetan”ti pucchi. Pokkharamadhunāmāti. Ahampi thokaṃ labhissāmi, detha bhontoti. Tassapi dāpayimsu. So pokkharamadhusaṇṇāya suraṃ pivi. Athassa aṅgārapakkamaṃsaṃ adaṃsu, tampi khādi.

Evamassa punappunaṃ pivantassa mattakāle “na etaṃ pokkharamadhu, surā esā”ti vadiṃsu. So “ettakaṃ kālaṃ evaṃ madhurarasaṃ na jāniṃ, āharatha bho suran”ti āha. Te āharitvā punapi adaṃsu. Pipāsā mahatī ahosi. Athassa punapi yācantassa “khīṇā”ti vadiṃsu. So “handā taṃ bho āharāpethā”ti aṅgulimuddikaṃ adāsi, so sakaladivasaṃ tehi saddhiṃ pivitvā matto rattakkho kampanto vilapanto gehaṃ gantvā nipajji. Athassa pitā surāya pivitabhāvaṃ ñatvā vigate matte “tāta ayuttaṃ te kataṃ Sotthiyakule jātēna suraṃ pivantēna, mā puna evaṃ akāsī”ti āha. Tāta ko mayhaṃ dosoti. Surāya pivitabhāvoti. Tāta kiṃ kathesi, mayā evarūpaṃ madhurarasaṃ ettakaṃ kālaṃ aladdhapubbanti. Brāhmaṇo punappunaṃ yāci. Sopi “na sakkomi viramitun”ti āha. Atha brāhmaṇo “evaṃ sante amhākaṃ kulavaṃso ca ucchijjissati, dhanañca vinassissatī”ti cintetvā gāthamāha—

383. “Māṇava abhirūpo’si, kule jāto’si sotthiye.

Na tvaṃ arahasi tāta, abhakkhaṃ bhakkhayetave”ti.

(Tattha **māṇavā**ti māṇava tvaṃ abhirūpo asi, sotthiye kule jātopi asi.
Abhakkhaṃ bhakkhayetaveti tāta tvaṃ abhakkhitabbayuttakaṃ
bhakkhayitum na arahasi.)¹

Evañca pana vatvā “tāta virama, sace na viramasi, ahaṃ taṃ ito gehā
nikkhāmessāmi, tava² raṭṭhā pabbājanīyakammaṃ karissāmī”ti āha. Māṇavo
“evaṃ santepi ahaṃ suraṃ jahitum na sakkomī”ti vatvā gāthādvayamāha—

384. “Rasānaṃ aññataraṃ etaṃ, kasmā maṃ tvaṃ nivāraye.
Sohaṃ tattha gamissāmi, yattha lacchāmi edisaṃ.

385. Sovā’haṃ nippatissāmi, na te vacchāmi santike.
Yassa me dassanena tvaṃ, nābhinandasi brāhmaṇā”ti.

Tattha **rasānanti**
loṇambilatittakakaṭukakhārikamadhurakasāvasaṅkhātānaṃ sattannaṃ
rasānaṃ aññataraṃ uttamarasametaṃ majjaṃ nāma. **Sovā’hanti** so ahaṃ
eva. **Nippatissāmī**ti nikkhamissāmi.

Evañca pana vatvā “nāhaṃ surāpānā viramissāmi, yaṃ te ruccati, taṃ
karohī”ti āha. Atha brāhmaṇo “tayaṃ amhe pariccajante mayampi taṃ
pariccajissāmā”ti vatvā gāthamāha—

386. “Addhā aññepi dāyāde, putte lacchāma māṇava.
Tvañca jamma vinassassu, yattha pattaṃ na taṃ suṇe”ti.

Tattha **yattha pattanti** yattha gataṃ taṃ “asukaṭṭhāne nāma vasatī”ti na
suṇoma, tattha gacchāhīti attho.

Atha naṃ vinicchayaṃ netvā aputtabhāvaṃ katvā nīharāpesi. So
aparabhāge nippaccayo kapaṇo jiṇṇapilotikaṃ nivāsetvā kapālahattho
piṇḍāya caranto aññataraṃ kuṭṭaṃ nissāya kālamakāsi. Idaṃ kārāṇaṃ
āharitvā Kāḷahatthi rañño dassetvā “mahārāja sace tvaṃ amhākaṃ vacanaṃ
na karissasi, pabbājanīyakammaṃ te karissantī”ti vatvā gāthamāha—

1. (Tattha abhakkhaṃ bhakkhayetaveti abhakkhitabbayuttakaṃ bhakkhitum) (Sī, Syā, I)

2. Ahaṃ vā ito gehā nikkhamissāmi, tava vā (Sī, I)

387. “Evameva tuvaṃ rāja, dvipadinda suṇohi me.

Pabbājessanti taṃ raṭṭhā, soṇḍaṃ māṇavakaṃ yathā”ti.

(Tattha **dvipadindā**ti dvipadānaṃ inda bho mahārāja **me** mama vacanaṃ suṇohi tuvaṃ, evameva soṇḍaṃ māṇavakaṃ yathā taṃ bhavantaṃ raṭṭhato pabbājessanti.)¹

Evam Kāḷahatthinā upamāya āhaṭṭhāyapi rājā tato viramituṃ asakkonto aparampi udāharaṇaṃ dassetuṃ āha—

388. “Sujāto nāma nāmena, bhāvitattāna sāvako.

Accharaṃ kāmayaṇṭova, na so bhuñji na so pivi.

389. Kusaggenudakamādāya, samudde udakaṃ mine.

Evam māṇusakā kāmā, dibbakāmāna santike.

390. Evameva ahaṃ kāḷa, bhutvā bhakkhaṃ rasuttamaṃ.

Aladdhā māṇusaṃ maṃsaṃ, maññe hissāmi jīvitaṃ”ti.

Vatthu heṭṭhā vuttasadisameva.

Tattha **bhāvitattānā**ti bhāvitacittānaṃ² tesam pañcannaṃ isisatānaṃ. **Accharaṃ kāmayaṇṭovā**ti so kira tesam isīnaṃ mahājambupesiyā khādanakāle anāgamaṇaṃ viditvā “kiṃ nu kho kāraṇā na āgacchanti, sace katthaci gatā, jānissāmi, no ce, atha nesaṃ santike dhammaṃ suṇissāmi”ti uyyānaṃ gantvā isigaṇe vanditvā gaṇajeṭṭhakassa santike dhammaṃ suṇanto nisinnova sūriye atthaṅgate uyyojjyamānopi “ajja idheva vasissāmi”ti vatvā isigaṇaṃ vanditvā paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajji. Rattibhāge Sakko devarājā devaccharāsaṅghaparivuto saddhiṃ attano paricārikāhi isigaṇaṃ vandituṃ āgato, sakalārāmo ekobhāso ahosi. Sujāto “kiṃ nu kho etaṃ”ti utṭhāya paṇṇasālachiddena olokento Sakkaṃ isigaṇaṃ vandituṃ āgataṃ devaccharāparivutaṃ disvā accharānaṃ saha dassanena rāgaratto ahosi. Sakko nisīditvā dhammakathaṃ sutvā sakaṭṭhānameva gato. Kuṭumbikopi punadivase isigaṇaṃ

1. () Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

2. Bhāvitattānaṃ (Sī, Syā, I)

vanditvā pucchi “bhante ko nāmesa rattibhāge tumhākaṃ vandanatthāya āgato”ti. Sakko āvusoti. Taṃ parivāretvā nisinnā kā nāmetāti. Devaccharā nāmetāti. So isigaṇaṃ vanditvā gehaṃ gantvā gatakālato paṭṭhāya “accharaṃ me detha, accharaṃ me dethā”ti vilapi. Ñātakā parivāretvā “bhūtāviṭṭho nu kho”ti accharaṃ pahariṃsu. So “nāhaṃ etaṃ accharaṃ kathemi, devaccharaṃ kathemi”ti vatvā “ayaṃ accharā”ti alaṅkaritvā ānītaṃ bhariyampi gaṇikampi olovento “nāyaṃ accharā, yakkhinī esā, devaccharaṃ me dethā”ti vilapanto nirāhāro hutvā tattheva jīvitakkhayaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ—

“Accharaṃ kāmayantova, na so bhuñji na so pivī”ti.

Kusaggenudakamādāya, samudde udakaṃ mineti samma Kāḷahatthi yo kusaggeneva udakaṃ gahetvā “ettakaṃ siyā mahāsamudde udakaṃ”ti tena saddhiṃ upamāya mineyya, so kevalaṃ mineyyeva, kusagge pana udakaṃ atiparittakameva. Yathā taṃ, evaṃ mānusakā kāmā dibbakāmānaṃ santike, tasmā so Sujāto aññaṃ itthiṃ na olokesi, accharameva patthento mato. **Evamevāti** yathā so dibbakāmaṃ alabhanto jīvitaṃ jahi, evaṃ ahampi uttamarasaṃ manussamaṃsaṃ alabhanto jīvitaṃ jahissāmīti vadati.

Taṃ sutvā Kāḷahatthi “ayaṃ rājā ativiya rasagiddho, saññāpessāmi nan”ti sakajātikānaṃ maṃsaṃ khāditvā ākāśacarā Suvaṇṇahaṃsāpi tāva vinaṭṭhāti dassetuṃ gāthādvayamāha—

391. “Yathāpi te Dhataṛaṭṭhā, haṃsā vehāyasaṅgamā.

Abhuttaparibhogena, sabbe abbatthataṃ gatā.

392. Evameva tuvaṃ rāja, dvipadinda suṇohi me.

Abhakkhaṃ rāja bhakkhesi, tasmā pabbājayanti tan”ti.

Tattha **abhuttaparibhogenāti** attano samānajātikānaṃ paribhogena¹. **Abbatthataṃ gatāti** sabbe maraṇameva pattā. Atīte kira Cittakūṭe Suvaṇṇaguḥāyaṃ navuti haṃsasahassāni vasanti. Te vassike cattāro māse na nikkhamanti, sace nikkhameyyuṃ, udakapuṇṇehi pattehi uppatituṃ

1. Avuttiparibhogenāti attano anājīvabhūtena paribhogena (Sī, I)

asakkontā mahāsamuddeyeva pateyyum, tasmā na ca nikkhamanti.
 Upakaṭṭhe pana vassakāle jātassarato sayamjātasāliyo āharitvā guhaṃ¹
 pūretvā sāliṃ khādantā vasanti. Tesam pana guhaṃ paviṭṭhakāle guhadvāre
 eko rathacakkappamāṇo uṇṇanābhi nāma makkaṭako ekekasmim māse
 ekekaṃ jālaṃ vinandhati. Tassa ekekaṃ suttaṃ gorajjupamāṇaṃ hoti.
 Haṃsā “taṃ jālaṃ bhindissatī”ti ekassa taruṇahaṃsassa dve koṭṭhāse denti.
 So vigate deve purato gantvā taṃ jālaṃ bhindati. Tena maggena sesā
 gacchanti. Athekasmim kāle pañca māse vasso vuṭṭho² ahosi. Haṃsā
 khīṇagocarā “kiṃ nu kho kattabban”ti mantetvā “mayam jīvantā aṇḍāni
 labhissāmā”ti paṭhamam aṇḍāni khādiṃsu, tato potake, tato jinṇahaṃse.
 Pañcamāsaccayena vassam apagataṃ. Makkaṭako pañca jālāni vinandhi.
 Haṃsā sakajātikānaṃ maṃsam khāditvā appathāmā jātā.
 Dviguṇakoṭṭhāsālābhī haṃsataruṇo jāle paharitvā cattāri bhindi, pañcamam
 chinditum nāsakkhi, tattheva laggi. Athassa sīsam vijjhivā makkaṭako
 lohitaṃ pivi. Aññopi āgantvā jālaṃ pahari, sopi tattheva laggīti evam
 sabbesaṃ makkaṭako lohitaṃ pivi. Tadā Dhataratṭhakulaṃ ucchinnanti
 vadanti. Tena vuttaṃ “sabbe abbatthataṃ gatā”ti.

Evameva tuvanti yathā ete haṃsā abhakkhaṃ sakajātikamaṃsam
 khādiṃsu, tathā tvampi khādasi, sakalanagaraṃ bhayappattaṃ, virama
 mahārājāti. **Tasmā pabbājayanti tanti** yasmā abhakkhaṃ sakajātikamaṃsam
 bhakkhesi, tasmā ime nagaravāsino taṃ raṭṭhā pabbājayanti.

Rājā aññampi upamaṃ vattukāmo ahosi. Nāgarā pana utṭhāya “sāmi
 senāpati kiṃ karosi, kiṃ manussamaṃsakhādakaṃ coraṃ gahetvā vicarasi,
 sace na viramissati, raṭṭhato naṃ pabbājehī”ti vatvā nāssa kathetum adaṃsu.
 Rājā bahūnaṃ kathaṃ sutvā bhīto puna vattum nāsakkhi. Punapi naṃ
 senāpati “kiṃ mahārāja viramitum sakkhissasi, udāhu na sakkhissasi”ti
 vatvā “na sakkomī”ti vutte sabbaṃ orodhagaṇaṇca puttadhītarō ca
 sabbālaṅkārapaṭimaṇḍite passe ṭhapetvā “mahārāja ime nātimaṇḍale ceva
 amaccagaṇaṇca rajjasiriṇca olokehi, mā vinassi, virama
 manussamaṃsato”.ti āha. Rājā

 1. Guhāyam (Ka)

2. Vassāratto (Sī)

“Na mayhaṃ ete manussamaṃsato piyatarā”ti vatvā “tena hi mahārāja imamahā nagarā ca raṭṭhā ca nikkhamathā”ti vutte “Kālahatthi na me rajjenattho, nagarā nikkhamāmi, ekaṃ pana me khaggañca rasakañca bhājanañca dehi”ti āha. Athassa khaggañca maṃsapacanabhājanañca pacchiñca ukkhipāpetvā rasakañca datvā raṭṭhā pabbājanīyakammaṃ karimsu.

So khaggañca rasakañca ādāya nagarā nikkhamitvā araṇṇaṃ pavisitvā ekasmiṃ nigrodhamūle vasanaṭṭhānaṃ katvā tattha vasanto aṭavimagge ṭhatvā manusse māretvā āharitvā rasakassa deti. Sopissa maṃsaṃ pacitvā upanāmeti. Evaṃ ubhopi jīvanti. Manussagahaṇakāle “ahaṃ are manussacoro Porisādo”ti vatvā tasmīṃ pakkhante koci sakabhāvena saṇṭhātuṃ na sakkoti, sabbe bhūmiyaṃ patanti. Tesu yaṃ icchati, taṃ uddhampādaṃ adhosītaṃ katvā āharitvā rasakassa deti. So ekadivasam araṇṇe kañci manussam alabhivā āgato rasakena “kiṃ devā”ti vutte “uddhane ukkhalim āropehi”ti āha. Maṃsaṃ kahaṃ devāti. Labhissāmaṃ maṃsanti. So “natthi me dāni jīvitā”ti kampamāno uddhane aggim katvā ukkhalim āropesi. Atha naṃ Porisādo asinā māretvā maṃsaṃ pacitvā khādi. Tato paṭṭhāya ekakova jāto sayameva pacitvā khādāti. “Porisādo magge maggapaṭipanne hanatī”ti sakalajambudīpe pākaṭo ahosi.

Tadā eko sampannavibhavo brāhmaṇo pañcahi sakaṭasatehi vohāraṃ karonto pubbantato aparantaṃ sañcarati. So cintesi “Porisādo nāma kira coro antarāmagge manusse māresi, dhanam datvā taṃ aṭavim atikkamissāmi”ti. So aṭavimukhavāsīnaṃ manussānaṃ “tumhe maṃ aṭavito atikkāmethā”ti saḥassaṃ datvā tehi saddhim maggaṃ paṭipajji. Gacchanto ca brāhmaṇo sabbasatthaṃ purato katvā sayam nhātānulitto sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito setaṇṇayutte sukhayānake nisinno tehi aṭavivāsikapurisehi parivuto sabbapacchato agamāsi. Tasmīṃ khaṇe Porisādo rukkhaṃ āruya purise upadhārento sesamanussesu “kiṃ imesu mayā khāditabbaṃ atthi”ti vigatacchando hutvā brāhmaṇaṃ diṭṭhakālato paṭṭhāya taṃ khāditukāmatāya paggharitakheḷo ahosi. So tasmīṃ attano santikaṃ āgate

rukkhato oruyha “aham are Porisādo”ti nāmaṃ tikkhattuṃ sāvetvā khaggaṃ parivattento vālukāya tesaṃ akkhini pūrento viya pakkhandi. Ekopi tḥātuṃ samattho nāma natthi, sabbe bhūmiyaṃ urena nipajjimsu. So sukhayānake nisinnaṃ brāhmaṇaṃ pāde gahetvā piṭṭhiyaṃ adhosāsakaṃ olambetvā sīsaṃ gopphakehi paharanto ukkhipitvā pāyāsi.

Tadā te purisā utṭhāya “bho purisā mayaṃ brāhmaṇassa hatthato kahāpaṇasahassaṃ gaṇhimhā, ko nāma amhākaṃ purisakāro, sakkontā vā asakkontā vā thokaṃ anubandhāmā”ti vatvā anubandhimsu. Porisādopi nivattitvā olokento kañci adisvā saṇikaṃ pāyāsi. Tasmim̐ khaṇe thāmasampanno eko sūrapuriso vegena taṃ pāpuṇi. So taṃ disvā ekaṃ vatim̐ laṅghanto khadirakhāṇukaṃ akkami, khāṇuko piṭṭhipādena nikkhami. Lohitena paggharantena laṅghamāno yāti. Atha naṃ so disvā “bho mayā esa viddho, kevalaṃ tumhe pacchato etha, gaṇhissāmi naṃ”ti āha. Te dubbalabhāvaṃ ñatvā taṃ anubandhimsu. So tehi anubaddhabhāvaṃ ñatvā brāhmaṇaṃ vissajjetvā attānaṃ sotthimakāsi. Atha aṭavivāsikapurisaṃ brāhmaṇassa laddhakālato paṭṭhāya “kiṃ amhākaṃ coreṇā”ti tato nivattimsu.

Porisādopi attano nigrodhamūlaṃ gantvā pārohantaraṃ pavisitvā nipanno “ayye rukkhadevate sace me sattāhabbhantareyeva vaṇaṃ phāsukaṃ kātuṃ sakkhissasi, sakalajambudīpe ekasatakhattiyānaṃ galalohitena tava khandhaṃ dhovitvā antehi parikkhipitvā pañcamadhuramaṃsena balikammaṃ karissāmi”ti āyācanaṃ kari. Tassa annapānamāsaṃ alabhantassa sarīraṃ sussitvā antosattāheyeva vaṇo phāsuko ahosi. So devatānubhāvena tassa phāsukabhāvaṃ sallakkhesi. So katipāhaṃ manussamaṃsaṃ khāditvā balaṃ gahetvā cintesi “bahupakārā me devatā, āyācanā assā muccissāmi”ti. So khaggaṃ ādāya rukkhamūlato nikkhamitvā “rājāno ānessāmi”ti pāyāsi. Atha naṃ purimabhavaṃ yakkhakāle ekato manussamaṃsakhādako sahāyakayakkho anuvicarantaṃ disvā “ayaṃ mama atītabhave sahāyo”ti ñatvā “samma maṃ sañjānāsi”ti pucchi. Na sañjānāmīti. Athassa purimabhavaṃ

katakāraṇaṃ kathesi. So taṃ sañjānitvā paṭisanthāramakāsi. “Kahaṃ nibbattosī”ti puṭṭho nibbattaṭṭhānaṃ raṭṭhā pabbājitaṭṭhānaṃ idāni vasanaṭṭhānaṃ khāṇunā viddhakāraṇaṃ devatāya āyācanāmocanattamāṃ gamanakāraṇaṃ sabbaṃ ārocetvā “tayāpi mametaṃ kiccaṃ nittharittabbaṃ, ubhopi gacchāma sammā”ti āha. Samma na gaccheyyaṃ, ekaṃ pana me kammaṃ atthi, ahaṃ kho pana anagghaṃ padalakkhaṇaṃ nāma ekaṃ mantaṃ jānāmi, so balaṃ jaṇaṃ saddaṃ karoti, taṃ mantaṃ gaṇhāhīti. So “sādhū”ti sampañcchi. Yakkhopissa taṃ datvā pakkāmi.

Porisādo mantaṃ uggahetvā tato paṭṭhāya vātajavo atisūro ahosi. So sattāhabbhantareyeva ekasatarājāno uyyānādīni gacchante disvā vātavegena pakkhanditvā “ahaṃ are manussacoro Porisādo”ti nāmaṃ sāvetvā vagganto nadanto bhayappatte katvā pāde gahetvā adhosīsake katvā paṇhiyā sīsaṃ paharanto vātavegena netvā hatthatalesu chiddāni katvā rajjuyā āvunitvā nigrodharukkhe olambesi aggapādaṅgulīhi bhūmiyaṃ phusamānāhi. Te sabbe rājāno vāte paharante milātakuraṇḍakadāmāni viya parivattantā olambimsu. “Sutasomo pana me piṭṭhi-ācariyo hoti, sace gaṇhissāmi, sakalajambudīpo tuccho bhavissatī”ti taṃ na nesi. So “balikammaṃ karissāmi”ti aggim katvā sūle tacchanto nisīdi. Rukkhadevatā taṃ kiriyaṃ disvā “mayhaṃ kiresa balikammaṃ karoti, vaṇampissa mayā kiñci phāsukaṃ kataṃ natthi, idāni imesaṃ mahāvināsaṃ karissati, kim nu kho kattabban”ti cintetvā “ahaṃ etaṃ vāretum na sakkhissāmi”ti Cātumahārājikānaṃ santikaṃ gantvā tamatthaṃ kathetvā “nivāretha na”ti āha. Tehipi “na mayaṃ Porisādassa kammaṃ nivāretum sakkhissāmā”ti vutte “ko sakkhissatī”ti pucchitvā “Sakko devarājā”ti sutvā Sakkaṃ upasaṅkamitvā tamatthaṃ kathetvā “nivāretha na”ti āha. Sopi “nāhaṃ sakkomi nivāretum, samatthaṃ pana ācikkhissāmi”ti vatvā “konāmo”ti vutte “sadevake loke añño natthi, Kururaṭṭhe pana Indapatthanagare Korabyarājaputto Sutasomo nāma taṃ nibbisevanaṃ katvā damessati, rājūnaṃ jīvitaṃ dassati, taṃ manussamaṃsā oramāpessati, sakalajambudīpe amataṃ viya dhammaṃ abhisinācissati, sacepi

rājūnaṃ jīvitāṃ dātukāmo, ‘Sutasomaṃ ānetvā balikammaṃ kātuṃ vaṭṭatī’ti vadehī”ti āha.

Sā “sādhū”ti sampatīcchitvā khippaṃ āgantvā pabbajitavesena tassa avidūre pāyāsi. So padasaddena “rājā nu kho koci palāto bhavissatī”ti olokento taṃ disvā “pabbajitā nāma khattiyāva, imaṃ gahetvā ekasataṃ pūretvā balikammaṃ karissāmī”ti utthāya asihattho anubandhi, tiyojanaṃ anubandhitvāpi taṃ pāpuṇitum nāsakkhi, gattehi sedā muccimsu. So cintesi “ahaṃ pubbe hatthimpi assampi rathampi dhāvantaṃ anubandhitvā gaṇhāmi, ajja imaṃ pabbajitaṃ sakāya gatiyā gacchantāṃ sabbathāmena dhāvantopi gaṇhitum na sakkomi, kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti. Tato so “pabbajitā nāma vacanakarā honti, ‘tiṭṭhā’ti naṃ vatvā ṭhitaṃ gahessāmī”ti cintetvā “tiṭṭha samaṇā”ti āha. Ahaṃ tāva ṭhito, tvaṃ pana dhāvitum vāyāmakāsīti. Atha naṃ “bho pabbajitā nāma jīvitahetupi alikaṃ na bhaṇanti, tvaṃ pana musāvādaṃ kathesi”ti vatvā gāthamāha—

393. “Tiṭṭhāhi”ti mayā vutto, so tvaṃ gacchasi pammukho.

Aṭṭhito tvaṃ ṭhitomhi”ti, lapasi brahmacārini.

Idaṃ te samaṇā’yuttaṃ, asiṇca me maññasi kaṅkapattan”ti¹.

(Tassattho—Samaṇa tiṭṭhāhi iti vacanaṃ mayā vutto so tvaṃ pammukho parammukho hutvā gacchasi, brahmacārini aṭṭhito samāno tvaṃ ṭhito amhi iti lapasi, asiṇca me kaṅkapattaṃ maññasīti.)²

Tato devatā gāthādvayamāha—

394. “Ṭhitoha’masmī sadhammesu rāja,

Na nāmagottaṃ parivattayāmi.

Coraṇca loke aṭhitaṃ vadanti,

Āpāyikaṃ nerayikaṃ ito cutaṃ.

395. Sace tvaṃ saddahasi rāja, sutāṃ gaṇhāhi khattiya.

Tena yaññaṃ yajitvāna, evaṃ saggaṃ gamissasī”ti.

1. Kaṅkhatpattanti (Syā, Ka)

2. (Tattha **pammukhoti** parammukho) (Sī, Syā, I)

(Tattha **sadhammesūti** mahārāja ahaṃ sakesu dasasu kusalakammapathadhammesu **ṭhito asmi** bhavāmi. **Na nāmagottanti** tvaṃ pubbe daharakāle Brahmaḍatto hutvā pitari kālakate Bārāṇasim rajjaṃ labhitvā Bārāṇasirājā jāto, taṃ nāmaṃ jahitvā Porisādo hutvā idāni kammāsapādo jāto, khattiyakule jātopi abhakkhaṃ manussamaṃsaṃ yasmā bhakkhesi, tasmā attano nāmagottaṃ yathā parivattesi, tathā ahaṃ attano nāmagottaṃ na parivattayāmi. **Corañcāti** loke corañca dasakusalakammapathesu aṭṭhitaṃ nāma vadanti. **Ito cutanti** ito cutaṃ hutvā apāye niraye patiṭṭhitaṃ. Khattiya bhūmipāla mahārāja tvaṃ mama vacanaṃ sace saddahasi, Sutasomaṃ gaṇhāhi, tena Sutasomena yaññaṃ yajitvāna evaṃ saggaṃ gamissasi.)¹ Bho Porisāda musāvādi tayā mayhaṃ “sakalajambudīpe rājāno ānetvā balikammaṃ karissāmi”ti paṭissutaṃ, idāni ye vā te vā dubbalarājāno ānesi, jambudīpatale jeṭṭhakaṃ Sutasomarājānaṃ sace tvaṃ na ānessasi, vacanaṃ te musā nāma hoti, tasmā Sutasomaṃ gaṇhāhi.

Evañca pana vatvā devatā pabbajitavesaṃ antaradhāpetvā sakena vaṇṇena ākāse taruṇasūriyo viya jalamānā aṭṭhāsi. So tassā kathaṃ sutvā rūpañca oloketvā “kāsi tvaṃ”ti āha. Imasmiṃ rukkhe nibbattadevatāti. So “diṭṭhā me attano devatā”ti tussitvā “sāmi devarāja mā Sutasomassa kāraṇā cintayi, attano rukkhaṃ pavisā”ti āha. Devatā tassa passantasseva rukkhaṃ pāvisi. Tasmiṃ khaṇe sūriyo atthaṅgato, cando uggato. Porisādo vedaṅgakusalo nakkhattacāraṃ jānāti. So nabhaṃ oloketvā “sve phussanakkhattaṃ bhavissati, Sutasomo nhāyitum uyyānaṃ gamissati, tattha gaṇhissāmi, ārakkho panassa mahā bhavissati, samantā tiyojanaṃ sakalanagaravāsino rakkhantā carissanti, asaṃvihite ārakkhe

1. (Tattha sadhammesūti sakesu kusalakammapathadhammesu. Nāmagottanti yathā tvaṃ pubbe Brahmaḍatto hutvā taṃ nāmaṃ jahitvā Porisādo hutvā idāni kammāsapādo jāto, khattiyakule jātopi abhakkhaṃ bhakkhesi, nāhaṃ tathā nāmagottaṃ parivattayāmi. **Corañcāti** akusalakammapathesu **ṭhitaṃ coraṃ aṭṭhitaṃ** nāma vadanti. **Ito cutanti** ito cutaṃ hutvā apāye niraye nibbattamānaṃ. So hi niraye patanto patiṭṭhaṃ **na** labhati nāma. **Sutanti**) (Sī, I)

paṭhamayāmeveva Migājīnaṃ uyyānaṃ¹ gantvā maṅgalapokkharāṇi
otaritvā ṭhassāmi”ti cintetvā tattha gantvā pokkharāṇi oruyha
padumapattena sīsaṃ paṭicchadetvā aṭṭhāsi. Tassa tejena
macchakacchapādayo osakkitvā udakapariyante vaggavaggā hutvā
vicariṃsu.

Kuto pana laddhoyaṃ tejoti? Pubbayogavasena. So hi
Kassapadasabalassa kāle khīrasalākabhattaṃ paṭṭhapesi, tena mahāthāmo
ahosi. Aggīsālāṇca kāretvā bhikkhusaṃghassa sītavinodanattaṃ aggīṇca
dārūni ca dāruccedanavāsīṇca pharasuṇca adāsi, tena tejavā ahosi.

Evam tasmīṃ anto-uyyānaṃ gateyeva balavapaccūsasamaye samantā
tiyojanaṃ ārakkhaṃ gaṇhiṃsu. Rājāpi pātova bhuttaṭṭarāso
alaṅkatahatthikkhandhavaragato caturaṅginiyā senāya parivuto nagarato
nikkhami. Tadā Takkasilato Nandonāma brāhmaṇo catasso satārahā gāthāyo
ādāya vīsatiyojanasataṃ maggaṃ atikkamitvā taṃ nagaraṃ patvā
dvāragāme vasitvā sūriye uggate nagaraṃ pavisanto rājānaṃ pācīnadvārena
nikkhantaṃ disvā hatthaṃ pasāretvā jayāpesi. Rājā disācakkhuko hutvā
gacchanto unnatappadesse ṭhitassa brāhmaṇassa pasāritahatthaṃ disvā
hatthinā taṃ upasaṅkamitvā pucchi—

396. “Kismiṃ nu raṭṭhe tava jātibhūmi,
Atha kena atthena idhā’nupatto.
Akkhāhi me brāhmaṇa etamatthaṃ,
Ki’micchasī demi taya’jja patthitaṇ”ti.

(Tassattho—bho brāhmaṇa tava jātibhūmi kismiṃ raṭṭhe atthi nu, kena
atthena payojanena hetubhūtena idha imasmiṃ nagare anupatto, bho
brāhmaṇa mayā pucchito so tvaṃ etamatthaṃ etaṃ payojanaṃ me mayhaṃ
akkhāhi kathehi, tayā patthitavatthum te tuyhaṃ ajja idāni dadāmi, kiṃ
vatthum icchasīti.)²

1. Migāciruyyānaṃ (Sī, I), migāciravanuyyānaṃ (Syā)

2. (...) natthi Sī-I-potthakesu.

Atha naṃ so gāthamāha—

397. “Gāthā catasso dharaṇīmahissara,
Sugambhīratthā varasāgarūpamā.
Taveva atthāya idhāgato’smi,
Suṇohi gāthā paramatthasaṃhitā”ti.

(Tattha **dharaṇīmahissarā**ti bhūmipāla catasso gāthā kiṃ bhūtā?¹.
Sugambhīratthā varasāgarūpamā, **taveva** tava eva atthāya idha ṭhānaṃ
anuppatto **asmi** bhavāmi. **Suṇohī**ti Kassapadasabalena desitā
paramatthasaṃhitā imā satārahā gāthāyo suṇohīti attho.)².

Iti vatvā “mahārāja imā Kassapadasabalena desitā catasso satārahā
gāthāyo ‘tumhe sutavittakā’ti sutvā tumhākaṃ desetum āgatomhī”ti āha.
Rājā tuṭṭhamānaso hutvā “ācariya suṭṭhu te āgataṃ, mayā pana nivattitum na
sakkā, ajja phussanakkhattayogena sīsaṃ nhāyitum āgatomhi, ahaṃ
punadivase āgantvā sossāmi, tvaṃ mā ukkaṇṭhī”ti vatvā “gacchatha
brāhmaṇassa asukagehe sayanaṃ paññāpetvā ghāsacchādanaṃ
saṃvidahathā”ti amacce āñāpetvā uyyānaṃ pāvisi. Taṃ aṭṭhārasahatthena
pākārena parikkhittaṃ ahoṣi. Taṃ aññaṃaññaṃ saṃghaṭṭentā samantā
hatthino parikkhipiṃsu, tato assā, tato rathā, tato dhanuggahā, tato pattīti,
saṅkhubhitamahāsamuddo viya unnādentō balakāyo ahoṣi. Atha rājā
oḷārikāni ābharaṇāni omuñcitvā massukammaṃ kāretvā ubbaṭṭitasarīro
pokkharāṇiyā anto rājavibhavana nhatvā paccuttaritvā
udakaggahaṇasāṭakena nivāsetvā aṭṭhāsi. Athassa dussagandhamālālaṅkāre
upanayīṃsu. Porisādo cintesi “rājā alaṅkatakāle bhāriko bhavissati,
sallahukakāleyeva naṃ gaṇhissāmī”ti. So nadanto vagganto udae macchaṃ
ālulento vijjulatā viya matthake khaggaṃ paribbhamento “ahaṃ are
manussacoro Porisādo”ti nāmaṃ sāvetvā aṅgulim nālāṭe ṭhapetvā udakā
uttari. Tassa saddaṃ sutvāva hatthārohā hatthīhi,

1. Kiṃ sutā (Ka)

2. (...) natthi Sī-I-potthakesu.

assārohā assehi, rathārohā rathehi bhassimsu. Balakāyo gahitagahitāni āvudhāni chaḍḍetvā urena bhūmiyaṃ nipajji.

Porisādo Sutasomaṃ ukkhipitvā gaṇhi, sesarājāno pāde gahetvā adhosīsake katvā paṇhiyā sīsāṃ paharanto gacchati. Bodhisattaṃ pana upagantvā onato ukkhipitvā khandhe nisīdāpesi. So “dvārena gamanaṃ papañco bhavissatī”ti sammukhaṭṭhāneyeva aṭṭhārasaḥatthaṃ pākāraṃ laṅghitvā purato galitamadamattavāraṇakumbhe¹ akkamitvā pabbatakūṭāni pātento viya vātajavānaṃ assatarānaṃ piṭṭhe akkamanto pātetvā rathadhurarathasīsese akkamitvā bhamikaṃ² bhamanto viya nīlaphalakāni nigrodhapattāni maddanto viya ekavegeneva tiyojanamattaṃ maggaṃ gantvā “atthi nu kho koci Sutasomassatthāya pacchato āgacchanto”ti oloketvā kañci adisvā saṇikaṃ gacchanto Sutasomassa keschi udakabindūni attano ure³ patitāni disvā “maraṇassa abhāyanto nāma natthi, Sutasomopi maraṇabhayena rodati maññe”ti cintetvā āha—

398. “Na ve rudanti matimanto sapaññā,
Bahussutā ye bahuṭṭhānacintino.
Dīpaṃ hi etaṃ paramaṃ narānaṃ,
Yaṃ paṇḍitā sokaṇudā bhavanti.

399. Attānaṃ ñātī udāhu puttadāraṃ,
Dhaññaṃ dhanam rajataṃ jātarūpaṃ.
Kimeva tvaṃ Sutasomā’nutappe,
Korabyasetṭha vacanaṃ suṇoma te’tan”ti.

(Tattha bho Sutasoma mahārāja ye paṇḍitā kiṃ bhūtā? **Matimanto** atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ jānanaṇāyā samannāgatā, **sappaññā** vicaraṇapaññāyā samannāgatā, **bahussutā** bahussutadharā **bahuṭṭhānacintino** bahukāraṇacintanasīlā, te paṇḍitā maraṇabhaye uppanne sati bhūtā hutvā **ve** ekantena **na rudanti** na paridevanti. **Dīpaṃ hīti** bho

1. Paggalitapādena mattavaravāraṇakumbhe (Syā)

2. Bhamarikaṃ (Sī, I), bhamaracakkaṃ (Syā)

3. Upari (Sī, I)

Sutasoma mahārāja hi kasmā pana vadāmi, mahāsamudde bhinnanāvānaṃ vāṇijakānaṃ janānaṃ paṭiṭṭhābhūtaṃ mahādīpaṃ iva, evampi tathā etaṃ paṇḍitaṃ appaṭisaraṇānaṃ narānaṃ paramaṃ. **Yaṃ** yena kāraṇena ye paṇḍitā sokīnaṃ janānaṃ sokanudā bhavanti, bho Sutasoma mahārāja tvaṃ maraṇabhayaena paridevīti maññe maññāmi. **Attānanti** bho Sutasoma mahārāja attahetu udāhu ñātihetu puttadārahetu udāhu dhaññadhanarajatajātarūpahetu **kimeva tvaṃ** kimeva dhammajātaṃ tvaṃ **anutappe** anutappeyyāsi. **Korabyasetṭha** Kururaṭṭhavāsīnaṃ seṭṭha uttama bho mahārāja etaṃ tava vacanaṃ suṇomāti)¹.

Sutasomo āha—

400. “Nevāha’ mattāna’ manutthunāmi,
Na puttadāraṃ na dhanam na raṭṭham.
Satañca dhammo carito purāṇo,
Taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇassā’ nu tappe.

401. Kato mayā saṅgaro brāhmaṇena,
Raṭṭhe sake issariye ṭhitena.
Taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇasappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajissan”ti.

(Tattha **nevāha’ mattāna’ manutthunāmī**ti ahaṃ tāva attatthāya neva rodāmi na socāmi, imesampi puttādīnaṃ atthāya na rodāmi na socāmi, apica kho pana **sataṃ** paṇḍitānaṃ carito purāṇadhammo atthi, yaṃ saṅgaraṃ katvā pacchā anutappanaṃ nāma, taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇassa ahaṃ anusocāmīti

1. (Tattha **yaṃ paṇḍitā**ti yaṃ tumhādisā paṇḍitā aññesaṃ sokanudā bhavanti, evaṃ sokavinodanaṃ aññesampi dīpaṃ mahāsamudde bhinnanāvānaṃ dīpo viya paṭiṭṭhā hoti, tasmā tumhādisā matimanto na rudantīti attho. **Kimo nu tvanti** samma Sutasoma tumhādisemaraṇabhayaena rodante aññe andhabālā kiṃ karissanti, apica taṃ pucchāmi, imesu puttādīsu kimo nu tvaṃ Sutasomānutappeti kimeva anusocasi, kiṃ cintesīti attho.) (Sī, Syā, I)

attho)¹. **Saccānurakkhī**ti saccam anurakkhanto. So hi brāhmaṇo Takkasilato Kassapadasabalena desitā catasso satārahā gāthāyo ādāya āgato, tassāham āgantukavattam kāretvā “nhatvā āgato suṇissāmi, yāva mamāgamanā āgamehī”ti saṅgaram katvā āgato, tvaṃ tā gāthāyo sotum adatvāva maṃ gaṇhi. Sace maṃ vissajjesi, taṃ dhammaṃ sutvā saccānurakkhī punarāvajissāmīti vadati.

Atha naṃ Porisādo āha—

402. “Nevāha’metam abhisaddahāmi,
Sukhī naro maccumukhā pamutto.
Amittahattham punarāvajeyya,
Korabyasetṭha na hi maṃ upesi.

403. Mutto tuvaṃ Porisādassa hatthā,
Gantvā sakaṃ mandiraṃ kāmakāmī.
Madhuraṃ piyaṃ jīvitam laddha rāja,
Kuto tuvaṃ ehisi me sakāsan”ti.

Tattha **sukhī**ti sukhappatto hutvā. **Maccumukhā pamuttoti** mādisassa corassa hatthato muttatāya maraṇamukhā mutto nāma hutvā (**amittahattham punarāvajeyya** āgaccheyya, ahaṃ etaṃ vacanam neva abhisaddahāmi, Korabyasetṭha tvaṃ mama santikaṃ na hi upesi. **Muttoti** Sutasoma tuvaṃ Porisādassa hatthato mutto. **Sakaṃ mandiranti** rājadhānigeham gantvā. **Kāmakāmī**ti kāmam kāmayaṃāno. **Laddhāti** ativiya piyaṃ jīvitam labhitvā tuvaṃ **me** mama santike **kuto** kena nāma kāraṇena ehisi)².

-
1. (Tattha **anuttunāmī**ti ahaṃ neva rudāmi, imesampi puttādīnam atthāya na anuttunāmi Na socāmi, apica kho sataṃ paṇḍitānam carito purāṇadhammo atthi, saṅgaram katvā saccam nāmetam saṅgaram brāhmaṇassa ahaṃ anusocāmīti attho) (Sī, I)
 2. (**Na hi maṃ upesīti na** hi maṃ upagamissasi. **Mandiranti** rājadhāniṃ geham vā. **Kāmakāmī**ti ālapanametam, kāmam kāmayaṃānāti attho. **Kutoti** kena nāma kāraṇena.) (Sī, I)

Taṃ sutvā mahāsatto siho viya asambhito āha—

404. “Mataṃ vareyya parisuddhasīlo,
Na jīvitāṃ garahito pāpadhammo.
Na hi taṃ naraṃ tāyati duggatīhi,
Yassāpi hetu alikaṃ bhaṇeyya.

405. Sacepi vāto giri’ māvaheyya,
Cando ca suriyo ca chamā pateyyum.
Sabbā ca najjo paṭisotaṃ vajeyyum,
Na tveva’haṃ rāja musā bhaṇeyyam.

406. Nabhaṃ phaleyya udadhīpi susse,
Saṃvattaye bhūtaḍḍharā vasundharā.
Siluccayo meru samūla’ muppate,
Na tveva’haṃ rāja musā bhaṇeyyan”ti¹.

(Tattha **mataṃ vareyyā**ti Porisāda yo naro parisuddhasīlo jīvitahetu aṇumattampi pāpaṃ na karoti, sīlasampanno hutvā vareyya taṃ maraṇaṃ iccheyya, garahito pāpadhammo taṃ jīvitāṃ na seyyo, dussīlo puggalo yassāpi hetu attādinopi hetu alikaṃ vacanaṃ bhaṇeyya, taṃ naraṃ evarūpaṃ duggatīhi taṃ alikaṃ na tāyate.)² **Sacepi vāto giri’ māvaheyyā**ti samma Porisāda tayā³ saddhiṃ ekācariyakule sikkhito evarūpo sahāyako hutvā ahaṃ jīvitahetu musā na kathemi, kiṃ na saddahasi. Sace puratthimādhedho vāto uṭṭhāya mahantaṃ giriṃ tūlapicuṃ viya ākāse āvaheyya, cando ca sūriyo ca attano attano vimānena saddhiṃ **chamā** pathaviyaṃ pateyyum, sabbāpi najjo patisotaṃ vajeyyum, bho

1. Ayaṃ gāthā Sī-I-pothakesu na dissati.

2. (Tattha **mataṃ vareyyā**ti maraṇaṃ iccheyya, icchatu patthetūti attho. **Nahi jīvitanti** pāpadhammo pana garahito jīvitāṃ na vareyya, mā icchatu. Jīvitāṃ hi tassa anāyatibhaddakattāva dujjīvitāṃ nāma. **Yassā**ti yassa attādinopi atthāya dussīlo alikaṃ bhaṇeyya, etaṃ attādivatthum taṃ purisaṃ duggatīhi na tāyate na rakkhati.) (Sī, Syā, I)

3. Mayā (Sī, Syā, I)

Porisāda evarūpaṃ vacanaṃ sace bhaṇeyya, taṃ saddahitabbaṃ, ahaṃ
musā bhaṇeyyaṃ iti vacanaṃ tuyhaṃ janchi vuttaṃ, na tveva taṃ
saddahitabbaṃ.

Evam vuttepi so na saddahiyeva. Atha bodhisatto “ayaṃ mayhaṃ na
saddahati, sapathenapi naṃ saddahāpessāmī”ti cintetvā “samma Porisāda
khandhato tāva maṃ otārehi, sapathaṃ katvā taṃ saddahāpessāmī”ti vutte
tena otāretvā bhūmiyaṃ ṭhapito sapathaṃ karonto āha—

407. “Asiñca sattiñca parāmasāmi,
Sapathampi te samma ahaṃ karomi.
Tayā pamutto anaṇo bhavitvā,
Saccānurakkhī punarāvajissan”ti.

Tassatto—samma Porisāda sace icchasi, evarūpehi āvudhehi
saṃvihitārakkhe khattiyakule me nibbatti nāma mā hotūti asiñcasattiñca
parāmasāmi. Sace aññehi rājūhi akattabbaṃ aññaṃ vā yaṃ icchasi, taṃ
sapathampi te samma ahaṃ karomi. Yathāhaṃ tayā pamutto gantvā
brāhmaṇassa anaṇo hutvā saccamanurakkhanto punarāgamissāmīti.

Tato Porisādo “ayaṃ Sutasomo khattiyehi akattabbaṃ sapathaṃ karoti,
kiṃ me iminā, esa etu vā mā vā, ahampi khattiyarājā, mameva bāhulohitaṃ
gahetvā devatāya balikammaṃ karissāmi, ayaṃ ativiya kilamatī”ti
cintetvā—

408. “Yo te kato saṅgaro brāhmaṇena,
Raṭṭhe sake issariye ṭhitenā.
Taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇasappadāya,
Saccānurakkhī punarāvajassū”ti.

Tattha **punarāvajassū**ti puna āgaccheyyāsi.

Atha naṃ mahāsatto “samma mā cintayi, catasso satārahā gāthā sutvā
dhammakathikassa pūjaṃ katvā pātovāgamissāmī”ti vatvā gāthamāha—

409. “Yo me kato saṅgaro brāhmaṇena,
 Raṭṭhe sake issariye ṭhitenā.
 Taṃ saṅgaraṃ brāhmaṇasappadāya,
 Saccānurakkhī punarāvajissan”ti.

Atha naṃ Porisādo “mahārāja tumhe khattiyehi akattabbaṃ sapathaṃ karittha, taṃ anussareyyāthā”ti vatvā “samma Porisāda tvaṃ maṃ daharakālato paṭṭhāya jānāsi, hāsenapi me musā na kathitapubbā, sohaṃ idāni rajje patiṭṭhito dhammādhammaṃ jānanto kiṃ musā kathessāmi, saddahasi mayhaṃ, ahaṃ te sve balikammaṃ pāpuṇissāmi”ti saddahāpito “tena hi gaccha mahārāja tumhesu anāgatesu balikammaṃ na bhavissati, devatāpi tumhehi vinā na sampāṭicchatī, mā me balikammassa antarāyaṃ karitthā”ti mahāsattaṃ uyyojesi. So rāhumukhā muttacando viya nāgabalo thāmasampanno khippameva nagaraṃ sampāpuṇi. Senāpissa “Sutasomo rājā paṇḍito madhuradhammakathiko ekaṃ dve kathā kathetuṃ labhanto Porisādaṃ dametvā sihamukhā muttamattavāraṇo viya āgamissati, ‘ime rājānaṃ Porisādassa datvā āgatā’ti mahājano garahissati”ti cintetvā bahinagareyeveva khandhāvāraṃ katvā ṭhitā taṃ dūratova āgacchantāṃ disvā paccuggantvā vanditvā “kacci mahārāja Porisādena kilamito”ti paṭisanthāraṃ katvā “Porisādena mayhaṃ mātāpitūhipi dukkaraṃ kataṃ, tathārūpo nāma caṇḍo sāhasiko Porisādo mama dhammakathaṃ sutvā maṃ vissajjesī”ti vutte rājānaṃ alaṅkaritvā hatthikkhandhaṃ āropetvā parivāretvā nagaraṃ pāvisi. Taṃ disvā sabbe nāgarā tussimṣu.

Sopi dhammagarutāya dhammasoṇḍatāya mātāpitaro adisvāva “pacchāpi ne passissāmi”ti rājanivesanaṃ pavisitvā rājāsane nisīditvā brāhmaṇaṃ pakkosāpetvā massukammādīnissa āṇāpetvā taṃ kappitakesamassuṃ nhātānulittaṃ vatthālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ katvā ānetvā dassitakāle sayāṃ pacchā nhatvā tassa attano bhojanaṃ dāpetvā tasmiṃ bhutte sayāṃ bhuñjitvā taṃ mahārahe pallaṅke nisīdāpetvā dhammagarukatāya assa gandhamālādīhi pūjaṃ katvā sayāṃ nīce āsane

nisīdītvā “tumhehi mayhaṃ ābhatā satārahā gāthā suṇoma ācariyā”ti yāci.
Tamatthaṃ dīpento Satthā gāthamāha—

410. “Mutto ca so Porisādassa hatthā,
Gantvāna taṃ brāhmaṇaṃ etadavoca.
Suṇomi gāthāyo satārahāyo,
Yā me sutā assu hitāya brahme”ti.

Tattha **etadavocā**ti etaṃ avoca.

Atha brāhmaṇo bodhisattena yācitakāle gandhehi hatthe ubbaṭṭetvā
pasibbakā manoramaṃ potthakaṃ nīharitvā ubhohi hatthehi gahetvā “tena
hi mahārāja Kassapadasabalena desitā rāgamadādinimmadanā
amatamahānibbānasampāpikā catasso satārahā gāthāyo suṇohī”ti vatvā
potthakaṃ olokento āha—

411. “Sakideva Sutasoma, sabbhi hoti samāgamo.
Sā naṃ saṅgati pāleti, nā’sabbhi bahu saṅgamo.

412. Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṃ.
Sataṃ saddhamma’maññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

413. Jīranti ve rājarathā sucittā,
Atha sarīrampi jaraṃ upeti.
Satañca dhammo na jaraṃ upeti,
Santo have sabbhi pavedayanti.

414. Nabhañca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṃ samuddassa ta’dāhu dūre.
Tato have dūratarāṃ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā”ti.

Tattha **sakidevā**ti ekavārameva. **Sabbhī**ti sappurisehi. **Sā nanti** sā sabbhi
sappurisehi **saṅgati** samāgamo ekavāraṃ pavattopi

taṃ puggalaṃ **pāleti** rakkhati. **Nāsabbhī**ti asappurisehi pana **bahu** sucirampi kato **saṅgamo** ekaṭṭhāne nivāso na pāleti, na thāvaro hotīti attho.

Samāsethāti saddhiṃ nisīdeyya, sabbepi iriyāpathe paṇḍiteheva saddhiṃ pavatteyyāti attho. **Santhavanti** mittasanthavaṃ. **Sataṃ saddhammanti** paṇḍitānaṃ Buddhādīnaṃ sattatimsabodhipakkhiyadhammasaṅkhātāṃ saddhammaṃ. **Seyyoti** etaṃ dhammaṃ ñatvā vaḍḍhiyeva hoti, hāni nāma natthīti attho. **Rājarathā**ti rājūnaṃ ārohanīyarathā. **Sucittā**ti

superikkammakatā. **Sabbhi pavedayanā**ti Buddhādayo santo “sabbhī”ti saṅkhaṃ gataṃ sobhanaṃ uttamaṃ nibbānaṃ pavedenti thomenti, so nibbānasaṅkhāto sataṃ dhammo jaraṃ na upeti na jīrati. **Nabhanti** ākāso.

Dūreti pathavī hi sappatiṭṭhā sagahaṇā, ākāso nirālambo appatiṭṭho, iti ubho ete ekābaddhāpi viśamyogaṭṭhena anupalittaṭṭhena ca dūre nāma honti.

Pāraṇti orimaṭīrato paraṭīraṃ. **Ta’dāhū**ti taṃ āhu.

Iti brāhmaṇo catasso satārahā gāthā Kassapadasabalena desitanīyāmena desetvā tuṇhī ahosi. Taṃ sutvā mahāsatto “sapphalaṃ vata me āgamanan”ti tuṭṭhacitto hutvā “imā gāthā neva sāvakabhāsītā, na isibhāsītā, na kenaci bhāsītā, sabbaññunāva bhāsītā, kiṃ nu kho agghantī”ti cintetvā “imāsaṃ sakalampi cakkavālaṃ yāva brahmalokā sattaratanapuṇṇaṃ katvā dadamānopi neva anucchavikaṃ kātuṃ sakkoti, ahaṃ kho panassa tiyojanasate Kururaṭṭhe sattayojanike Indapatthanagare rajjaṃ dātuṃ pahomi, atthi nu khvassa rajjaṃ kāretuṃ bhāgyan”ti aṅgavijjānubhāvena olokento nāddasa. Tato senāpatiṭṭhānādīni olokento ekagāmabhojakamattassapi bhāgyaṃ adisvā dhanalābhassa olokento koṭidhanato paṭṭhāya oloketvā catunnaṃyeva kahāpaṇasahassānaṃ bhāgyaṃ disvā “ettakena naṃ pūjessāmī”ti catasso sahasatthavikā dāpetvā “ācariya tumhe aññesaṃ khattiyānaṃ imā gāthā desetvā kittakaṃ dhanāṃ labhathā”ti pucchati. Ekekāya gāthāya sataṃ sataṃ mahārāja, teneva tā satārahā nāma jātāti. Atha naṃ mahāsatto “ācariya tvaṃ attanā gahetvā vikkeyyabhaṇḍassa agghampi na

jānāsi, ito paṭṭhāya ekekā gāthā saḥassārahā nāma hontū”ti vatvā gāthamāha—

415. “Sahassiyā imā gāthā, nahimā gāthā satārahā.

Cattāri tvaṃ saḥassāni, khippaṃ gaṇhāhi brāhmaṇa”ti.

(Tassattho—brāhmaṇa imā gāthā saḥassiyā saḥassārahā, imā gāthā satārahā na hi hontu, brāhmaṇa tvaṃ cattāri saḥassāni khippaṃ gaṇhāti.)¹

Athassa ekaṃ sukhayānakaṃ datvā “brāhmaṇaṃ sotthinā gehaṃ sampāpethā”ti purise āṇāpetvā taṃ uyyojesi. Tasmim̐ khaṇe “Sutasomaraññā satārahā gāthā saḥassārahā katvā pūjitā sādhu sādhu”ti mahāsādhukārasaddo ahosi. Tassa mātāpitāro taṃ saddaṃ sutvā “kiṃ saddo nāmesā”ti pucchitvā yathābhūtaṃ sutvā attano dhanalobhatāya² mahāsattassa kujjhim̐su. Sopi brāhmaṇaṃ uyyojetvā tesāṃ santikaṃ gantvā vanditvā atṭhāsi. Athassa pitā “kathaṃ tāta evarūpassa sāhasikassa corassa hatthato muttosī”ti paṭisanthāramattampi akatvā attano dhanalobhatāya² “saccaṃ kira tāta tayā catasso gāthā sutvā cattāri saḥassāni dinnāni”ti pucchitvā “saccan”ti vutte gāthamāha—

416. “Āsītiyā nāvutiyā ca gāthā,

Satārahā cāpi bhaveyya gāthā.

Paccattameva Sutasoma jānāhi,

Sahassiyā nāma kā atthi gāthā”ti.

(Tassattho—gāthā nāma tāta āsītiyā ca nāvutiyā ca satārahā cāpi bhaveyya, paccattameva attanāva jānāhi, saḥassārahā nāma gāthā kā kassa santike atthīti).³

Atha naṃ mahāsatto “nāhaṃ tāta dhanena vuddhiṃ icchāmi, sutena pana icchāmi”ti saññāpento āha—

1. () natthi Sī-Syā-I-potthakesu.

2. Dhanalolatāya (Sī, I)

3. (Tattha **paccattamevā**ti attanā jānāhi. **Kudhatthī**ti kuhiṃ atthi.) (Sī, I)

417. “Icchāmi vo’haṃ sutavuddhi’¹mattano,
Santoti¹ maṃ sappurisā bhajeyyūṃ.
Ahaṃ savantīhi mahodadhīva,
Na hi tāta tappāmi subhāsitena.

418. Aggi yathā tiṇakaṭṭhaṃ dahanto,
Na tappatī sāgarova nadībhi.
Evampi te paṇḍitā rājasetṭha,
Sutvā na tappanti subhāsitena.

419. Sakassa dāsassa yadā suṇomi,
Gāthaṃ ahaṃ atthavatiṃ janinda.
Tameva sakkacca nisāmayāmi,
Na hi tāta dhammesu mama’tthi tittī”²ti.

Tattha **voti** nipātamattaṃ. “Santo”¹ti ete ca maṃ bhajeyyūṃ iti icchāmi.
Savantīhi¹ti nadihi. **Sakassā**ti tiṭṭhatu Nanda brāhmaṇo, yadā ahaṃ attano
dāsassapi santike suṇomi, tāta dhammesu mama titti na hi atthīti.

Evañca pana vatvā “mā maṃ tāta dhanahetu paribhāsasi, ahaṃ
dhammaṃ sutvā āgamiṣāmi”²ti sapathaṃ katvā āgato, idānāhaṃ Porisādassa
santikaṃ gamiṣāmi, idaṃ te rajjaṃ gaṇhathā”²ti rajjaṃ niyyādentō
gāthamāha—

420. “Idaṃ te raṭṭhaṃ sadhanaṃ sayoggaṃ,
Sakāyuraṃ sabbakāmūpapannaṃ.
Kiṃ kāmahetu paribhāsasi maṃ,
Gacchāmahaṃ Porisādassa ña tte”²ti.

Tattha **ña tteti**² santike.

Tasmiṃ samaye piturañño hadayaṃ uṇhaṃ ahosi. So “tāta Sutasoma
kiṃ nāmetaṃ kathesi, mayaṃ caturaṅginiyā senāya coraṃ gahessāmā”²ti
vatvā gāthamāha—

1. Santo ca (Sī, I, Ka), santova (Syā)

2. Kanteti (Sī, I)

421. “Attānurakkhāya bhavanti he’te,
 Hatthārohā rathikā pattikā ca.
 Assārohā ye ca dhanuggahāse,
 Senaṃ payuñjāma hanāma sattun”ti.

Tattha **hanāmā**ti sace evaṃ payojitā senā taṃ gahetuṃ na sakkonti, atha naṃ sakalaraṭṭhavāsino gahetvā gantvā hanāma sattun, mārema taṃ amhākaṃ paccāmittanti attho.

Atha naṃ mātāpitaro assupunṇamukhā rodamānā vilapantā “tāta mā gaccha, gantuṃ na labbhā”ti yāciṃsu. Soḷasasahassā nāṭakitthiyopi sesaparijanopi “amhe anāthe katvā kuhiṃ gacchasi devā”ti parideviṃsu. Sakalanagare koci sakabhāvena saṇṭhātuṃ asakkonto “Sutasomo Porisādassa kira paṭiññaṃ datvā āgato, idāni catasso satārahā gāthā sutvā dhammakathikassa sakkāraṃ katvā mātāpitaro vanditvā punapi kira corassa santikaṃ gamissatī”ti sakalanagaraṃ ekakolāhalaṃ ahosi. Sopi mātāpitūnaṃ vacanaṃ sutvā gāthamāha—

422. “Sdukkaraṃ Porisādo akāsi,
 Jīvaṃ gahetvāna avassajī maṃ.
 Taṃ tādisaṃ pubbakiccaṃ saranto,
 Dubbhe ahaṃ tassa kathaṃ janindā”ti.

Tattha **jīvaṃ gahetvānā**ti jīvaggāhaṃ¹ gahetvāna. **Taṃ tādisaṃ**ti taṃ tena kataṃ tathārūpaṃ. **Pubbakiccanti** purimaṃ upakāraṃ. **Janindā**ti pitaraṃ ālapati.

So mātāpitaro assāsetvā “ammatātā tumhe mayhaṃ mā cintayittha, katakalyāṇo ahaṃ, mama chakāmassaggissariyaṃ na dullabhan”ti mātāpitaro vanditvā āpucchitvā sesajanaṃ anusāsivā pakkāmi. Tamatthaṃ pakāsento Satthā āha—

1. Jīvamānaṃ (Syā, Ka)

423. “Vanditvā so pitaraṃ mātarañca,
 Anusāsivā negamañca balañca.
 Saccavādī saccānurakkhamāno,
 Agamāsi so yattha Porisādo”ti.

Tattha **saccānurakkhamāno**ti saccam anurakkhamāno. **Agamāsi**ti tam rattim nivesaneyeva vasitvā punadivase aruṇuggamanavelāya mātāpitāro vanditvā āpucchitvā sesajanaṃ anusāsivā assumukhena nānappakāraṃ paridevantena itthāgārādinā mahājanena anugato nagarā nikkhamma tam janaṃ nivattetum asakkonto mahāmagge daṇḍakena tiriyaṃ lekhaṃ kaḍḍhitvā “sace mayi sineho atthi, imaṃ mā atikkamimsū”ti āha. Mahājano sīlavato tejavantassa āṇaṃ atikkamitum asakkonto mahāsaddena paridevamāno tam sīhaviṇṇambhitaṃ gacchantam oloketvā tasmim dassanūpacāraṃ atikkante ekaravaṃ ravanto nagaraṃ pāvisi. Sopi āgatamaggeneva tassa santikaṃ gato. Tena vuttam **“agamāsi so yattha Porisādo”ti.**

Tato Porisādo cintesi “sace mama sahāyo Sutasomo āgantukāmo, āgacchatu, anāgantukāmo, anāgacchatu, rukkhadevatā yaṃ mayhaṃ icchati, tam karotu, ime rājāno māretvā pañcamadhuramaṃsena balikammaṃ karissāmi”ti citakaṃ katvā aggim jāletvā “aṅgārārasi tāva hotū”ti tassa sūle tacchantassa nisinnakāle Sutasomo āgato. Atha naṃ Porisādo disvā tuṭṭhacitto “samma gantvā kattabbakiccaṃ te katan”ti pucchi. Mahāsatto “āma mahārāja Kassapadasabalena desitā gāthā me sutā, dhammakathikassa ca sakkāro kato, tasmā gantvā kattabbakiccaṃ katan nāma hoti”ti dassetum gāthamāha—

424. “Kato mayā saṅgaro brāhmaṇena,
 Raṭṭhe sake issariye ṭhiteṇa.
 Tam saṅgaraṃ brāhmaṇasappadāya,
 Saccānurakkhī punarāgatosmi.
 Yajassu yaññaṃ khāda maṃ Porisādā”ti.

Tattha **yajassū**ti maṃ māretvā devatāya vā yaññaṃ yajassu, maṃsaṃ vā me khādāhīti attho.

Taṃ sutvā Porisādo “ayaṃ rājā na bhāyati, vigatamaraṇabhayo hutvā katheti, kissa nu kho esa ānubhāvo”ti cintetvā “aññaṃ natthi, ayaṃ ‘Kassapadasabalena desitā gāthā me sutā’ti vadati, tasmaṃ etena ānubhāvena bhavitabbaṃ, ahampi taṃ kathāpetvā tā gāthāyo sossāmi, evaṃ ahampi nibbhayo bhavissāmi”ti sanniṭṭhānaṃ katvā gāthamāha—

425. “Na hāyate khāditaṃ mayhaṃ pacchā,
Citakā ayaṃ tāva sadhūmikāva.
Niddhūmake pacitaṃ sādhipakkaṃ,
Suṇomi gāthāyo satārahāyo”ti.

Tattha **khāditaṃ**¹ khādanaṃ. Taṃ² khādanaṃ mayhaṃ pacchā vā pure vā na parihāyati, pacchāpi hi tvaṃ mayā khāditaḥ. **Niddhūmake pacitaṃ** niddhūme nijjhāle aggimhi pakkamaṃsaṃ sādhipakkaṃ nāma hoti.

Taṃ sutvā mahāsatto “ayaṃ Porisādo pāpadhammo, imaṃ thokaṃ niggahetvā lajjāpetvā kathessāmi”ti cintetvā āha—

426. “Adhammiko tvaṃ Porisādakā’si,
Raṭṭhā ca bhaṭṭho udarassa hetu.
Dhamma’ñcimā abhivadanti gāthā,
Dhammo ca adhammo ca kuhiṃ sameti.

427. Adhammikassa luddassa, niccaṃ lohitapāṇino.
Natthi saccaṃ kuto dhammo, kiṃ sutena karissasī”ti.

Tattha **dhamma’ñcimā**ti imā ca gāthā navalokuttaradhammaṃ abhivadanti. **Kuhiṃ sameti**ti kattha samāgacchati. Dhammo hi sugatiṃ pāpeti nibbānaṃ vā, adhammo duggatiṃ. **Kuto dhammoti** vacīsaccamattampi natthi, kuto dhammo. **Kiṃ sutenā**ti tvaṃ etena sutena kiṃ karissasi, mattikābhājanaṃ viya hi sīhavasāya abhājanaṃ tvaṃ dhammassa.

1. Khāditaṃ (Sī, Syā, I)

2. Tava (Sī, Syā, I)

So evaṃ kathitepi neva kujjhi. Kasmā? Mahāsattassa mettābhāvanāya mahattena. Atha naṃ “kiṃ pana samma Sutasoma ahameva adhammiko”ti vatvā gāthamāha—

428. “Yo maṃsahetu migavaṃ careyya,
Yo vā hane purisa’ mattahetu.
Ubhopi te pecca samā bhavanti,
Kasmā no adhammikaṃ brūsi maṃ tvan”ti.

Tattha **kasmā** noti ye jambudīpatale rājāno alaṅkatapaṭiyattā mahābalaparivārā rathavaragatā migavaṃ carantā tikhiṇehi sarehi mige vijjhivā mārenti, te avatvā kasmā tvaṃ maññeva adhammikanti vadasi. Yadi te niddosā, ahampi niddoso evāti dīpeti.

Taṃ sutvā mahāsatto tassa laddhiṃ bhindanto gāthamāha—

429. “Pañca pañca na khā¹ bhakkhā, khattiyena pajānatā.
Abhakkhaṃ rāja bhakkhesi, tasmā adhammiko tuvan”ti.

Tassattho—samma Porisāda khattiyena nāma khattiyadhammaṃ jānantena pañca pañca hatthi-ādayo daseva sattā maṃsavasena na khā bhakkhā na kho khāditabbayuttakā. “Na kho”tveva² vā pāṭho. Aparo nayo khattiyena khattiyadhammaṃ jānantena pañcanakhesu sattesu sasako, sallako, godhā, kapi³ kummoti ime pañceva sattā bhakkhitabbayuttakā, na aññe, tvaṃ pana abhakkhaṃ manussamaṃsaṃ bhakkhesi, tena adhammikoti.

Iti so niggahaṃ patvā aññaṃ nissaraṇaṃ⁴ adisvā attano pāpaṃ paṭicchādento gāthamāha—

430. “Mutto tvaṃ Porisādassa hatthā,
Gantvā sakaṃ mandiraṃ kāmakāmī.
Amittahatthaṃ punarāgato’si,
Na khattadhamme kusalo’si rājā”ti.

1. Na kho (Ka)

3. Sāmi (Sī, I), sāvī (Syā)

2. Nakhātveva (Ka)

4. Paṭisaraṇaṃ (Syā, Ka)

Tattha **na khattadhammeti** tvaṃ khattiyadhammasaṅkhāte nītisatthe na kusalosi, attano atthānatthaṃ na jānāsi, akāraṇeneva te loke paṇḍitoti kitti patthaṭṭhā, ahaṃ pana te paṇḍitabhāvaṃ na passāmi na jānāmi, atibālosīti vadati.

Atha naṃ mahāsatto”samma khattiyadhamme kusalena nāma mādiseneva bhavitabbaṃ. Ahañhi taṃ jānāmi, na pana tadatthāya¹ paṭipajjāmi”ti vatvā gāthamāha—

431. “Ye khattadhamme kusalā bhavanti,
Pāyena te nerayikā bhavanti.
Tasmā ahaṃ khattadhammaṃ pahāya,
Saccānurakkhī punarāgato’smi.
Yajassu yaññaṃ khāda maṃ Porisādā”ti.

Tattha **kusalāti** tadatthāya¹ paṭipajjanakusalā. **Pāyenāti** yebhuyyena nerayikā. Ye pana tattha na nibbattanti, te sesāpāyesu nibbattanti.

Porisādo āha—

432. “Pāsādavāsā pathavīgavāssā,
Kāmitthiyo kāsikacandanañca.
Sabbam taṃ labhasi sāmitāya,
Saccena kiṃ passasi ānisaṃsan”ti.

Tattha **pāsādavāsāti** samma Sutasoma tava tiṇṇaṃ utūnaṃ anucchavikā dibbavimānakappā tayo nivāsapāsādā. **Pathavīgavāssāti** pathavī ca gāvo ca assā ca bahū. **Kāmitthiyoti** kāmavattubhūtā itthiyo. **Kāsikacandanañcāti** kāsikavatthañca lohitaṇḍanañca. **Sabbam taṃ labhasi** sāmitāya labhasi, sāmi hutvā yathā icchasi, tathā paribhuñjituṃ labhasi, so tvaṃ sabbametaṃ pahāya saccānurakkhī idhāgacchanto saccena kiṃ ānisaṃsaṃ passasīti.

1. Tathattāya (Si, Syā, I)

Bodhisatto āha—

433. “Ye keci’me atthi rasā pathabyā,
 Saccam tesam sādutaram¹ rasānam.
 Sacce ʒhitā samaṇabrāhmaṇā ca,
 Taranti jātimaṇassa pāraṇ”ti.

Tattha **sādutaranti** yasmā sabbepi rasā sattānam saccakāleyeva paṇitā madhurā honti, tasmā saccam tesam sādutaram rasānam, yasmā vā viratisaccavacīsacce ʒhitā jātimaṇassaṅkhātassa tebhūmakavaṭṭassa pāram amatamahānibbānam taranti paṇanti, tasmāpi tam sādutaranti.

Evamassa mahāsatto sacce ānisaṃsam kathesi. Tato Porisādo vikasitapadumapuṇṇacandasassirikamevassa mukham oloketvā “ayaṃ Sutasomo aṅgāracitakam maṃ ca sūlam tacchantam passati, cittutrāsamattampissa natthi, kiṃ nu kho esa satārahagāthānam ānubhāvo, udāhu saccassa, aññasseva vā kassaci”ti cintetvā “pucchissāmi tāva naṇ”ti pucchanto gāthamāha—

434. “Mutto tuvaṃ Porisādassa hatthā,
 Gantvā sakam mandiram kāmakāmī.
 Amittahattham punarāgato’si,
 Na hi nūna te maraṇabhayaṃ janinda.
 Alīnacitto asi saccavādī”ti.

Mahāsattopissa ācikkhanto āha—

435. “Katā me kalyāṇā anekarūpā,
 Yaññā yiṭṭhā ye vipulā pasatthā.
 Visodhito paralokassa maggo,
 Dhamme ʒhito ko maraṇassa bhāye.

1. Sādutaram (Syā, I, Ka)

436. Katā me kalyāṇā anekarūpā,
 Yaññā yiṭṭhā ye vipulā pasatthā.
 Anānutappaṃ paralokaṃ gamissaṃ,
 Yajassu yaññaṃ ada maṃ Porisāda.
437. Pitā ca mātā ca upaṭṭhitā me,
 Dhammena me issariyaṃ pasatthaṃ.
 Visodhito paralokassa maggo,
 Dhamme ṭhito ko maraṇassa bhāye.
438. Pitā ca mātā ca upaṭṭhitā me,
 Dhammena me issariyaṃ pasatthaṃ.
 Anānutappaṃ paralokaṃ gamissaṃ,
 Yajassu yaññaṃ ada maṃ Porisāda.
439. Ñātīsu mittesu katā me kārā,
 Dhammena me issariyaṃ pasatthaṃ.
 Visodhito paralokassa maggo,
 Dhamme ṭhito ko maraṇassa bhāye.
440. Ñātīsu mittesu katā me kārā,
 Dhammena me issariyaṃ pasatthaṃ.
 Anānutappaṃ paralokaṃ gamissaṃ,
 Yajassu yaññaṃ ada maṃ Porisāda.
441. Dinnaṃ me dānaṃ bahudhā bahūnaṃ,
 Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
 Visodhito paralokassa maggo,
 Dhamme ṭhito ko maraṇassa bhāye.
442. Dinnaṃ me dānaṃ bahudhā bahūnaṃ,
 Santappitā samaṇabrāhmaṇā ca.
 Anānutappaṃ paralokaṃ gamissaṃ,
 Yajassu yaññaṃ ada maṃ Porisādā”ti.

Tattha **kalyāṇā**ti kalyāṇakammā. **Anekarūpā**ti dānādivasena¹ anekavidhā. **Yaññā**ti dasavidhadānavatthupariccāgavasena ativipulā paṇḍitehi pasatthā yaññāpi yiṭṭhā pavattitā. **Dhamme** t̥hitoti evaṃ dhamme patiṭṭhito mādiso ko nāma maraṇassa bhāyeyya. **Anānutappanti** anānutappamāno. **Dhammena me issariyaṃ pasatthanti** dasavidham rājadhammaṃ akopetvā dhammeneva mayā rajjaṃ pasāsitaṃ². **Kārā**ti ñātīsu ñātikiccāni, mittesu ca mittakiccāni. **Dānanti** savatthukacetanā. **Bahudhā**ti bahūhi ākārehi. **Bahūnanti** na pañcannaṃ, na dasannaṃ, satassapi saḥassassapi sataḥassassapi dinnameva. **Santappitā**ti gahitagahitabhājanāni pūretvā suṭṭhu tappitā.

Taṃ sutvā Porisādo “ayaṃ Sutasomamahārājā sappuriso ñāṇasampanno madhuradhammakathiko, sacāhaṃ etaṃ khādeyyaṃ, muddhā me sattadhā phaleyya, pathavī vā pana me vivaraṃ dadeyyā”ti bhītasito hutvā “samma na tvaṃ mayā khāditabbarūpo”ti vatvā gāthamāha—

443. “Visaṃ pajānaṃ puriso adeyya,
 Āsīvisaṃ jalita’ muggatejaṃ.
 Muddhāpi tassa vipheyya sattadhā,
 Yo tādisaṃ saccavādiṃ adeyyā”ti.

Tattha **visanti** tattheva māraṇasamatthaṃ halāhalavisarṇaṃ. **Jalitanti** attano visatejēna jalitaṃ teneva uggatejaṃ aggikkhandhaṃ viya carantaṃ āsīvisaṃ vā pana so gīvāya gaṇheyya.

Iti so mahāsattaṃ “halāhalavisasadiṃ tvaṃ, ko taṃ khādissatī”ti vatvā gāthā sotukāmo taṃ yācitvā tena dhammagāravajananatthaṃ “evarūpānaṃ anavajjagāthānaṃ tvaṃ abhājanan”ti paṭikkhittopi “sakalajambudīpe iminā sadiso paṇḍito natthi, ayaṃ mama hatthā muccitvā gantvā tā gāthā sutvā dhammakathikassa sakkāraṃ katvā nalāṭeṇa maccuraṃ ādāya punāgato, ativiya sādhurūpā gāthā bhavissanti”ti suṭṭhutaṃ sañjātadhammassavanādarō hutvā taṃ yācanto gāthamāha—

1. Annādivasena (Syā, Ka)

2. Pasāṃsitaṃ (I)

444. “Sutvā dhammaṃ vijānanti, narā kalyāṇapāpakaṃ.
Api gāthā suṇitvāna, dhamme me ramate mano”ti.

Tassattho—samma Sutasoma narā nāma dhammaṃ sutvā kalyāṇampi
pāpakampi jānanti, appeva nāma tā gāthā sutvā mamapi
kusalakammapathadhamme mano rameyyāti.

Atha mahāsatto “sotukāmo dāni Porisādo, kathessāmī”ti cintetvā “tena
hi samma sādhuṃ suṇāhi”ti taṃ ohitasotaṃ katvā Nandabrāhmaṇena
kathitaniyāmeneva gāthānaṃ thutiṃ katvā chasu kāmāvacaradevesu
ekakolāhalaṃ katvā devatāsu sādhuṃ dādamānāsu Porisādassa
dhammaṃ kathesi—

445. “Sakideva mahārāja, sabbhi hoti samāgamo.
Sā naṃ saṅgati pāleti, nā’sabbhi bahu saṅgamo.

446. Sabbhireva samāsetha, sabbhi kubbetha santhavaṃ.
Sataṃ saddhamma’maññāya, seyyo hoti na pāpiyo.

447. Jīranti ve rājarathā sucittā,
Atha sarīrampi jaraṃ upeti.
Satañca dhammo na jaraṃ upeti,
Santo have sabbhi pavedayanti.

448. Nabhaṃ ca dūre pathavī ca dūre,
Pāraṃ samuddassa ta’dāhu dūre.
Tato have dūrataṃ vadanti,
Satañca dhammo asatañca rājā”ti.

Tassa tena sukathitattā ceva attano paṇḍitabhāvena ca tā gāthā
Sabbamānubuddhakathitā viyāti cintentassa sakalasarīraṃ pañcavaṇṇāya
pītiyā paripūri, bodhisatte muducittaṃ ahosi, setacchattadāyakaṃ pitaraṃ
viya naṃ amaññi. So “ahaṃ Sutasomassa dātabbaṃ kiñci hiraññasuvaṇṇaṃ
na passāmi, ekekāya panassa gāthāya ekekaṃ varaṃ dassāmi”ti cintetvā
gāthamāha—

449. “Gāthā imā atthavati subyañjanā,
 Subhāsita tuyha janinda sutvā.
 Ānandi vitto sumano patīto,
 Cattāri te samma vare dadāmi”ti.

Tattha **ānandī**ti ānandajāto. Sesāni tasseva vevacanāni. Cattāropi hete tuṭṭhākārā eva.

Atha naṃ mahāsatto “kiṃ nāma tvaṃ varaṃ dassasi”ti apasādentō gāthamāha—

450. “Yo na’ttano maraṇaṃ bujjhasi tuvaṃ,
 Hitāhitaṃ vinipātaṇca saggaṃ.
 Giddho rase duccarite nivīṭṭho,
 Kiṃ tvaṃ varaṃ dassasi pāpadhamma.

451. Ahaṇca taṃ ‘dehi varan’ti vajjaṃ,
 Tvaṃ cāpi datvā na avākareyya.
 Sandiṭṭhikaṃ kalaha’mimaṃ vivādaṃ,
 Ko paṇḍito jāna’mupabbajeyyā”ti.

Tattha **yoti** yo tvaṃ “maraṇadhammohamasmī”ti attanopi maraṇaṃ na bujjhasi na jānāsi, pāpakammameva karosi. **Hitāhitanti** “idaṃ me kammaṃ hitaṃ, idaṃ ahitaṃ, idaṃ vinipātaṃ nessati, idaṃ saggaṃ”ti na jānāsi. **Raseti** manussamaṃsarase. **Vajjanti** vadeyyaṃ. **Na avākareyyāti** vācāya datvā “dehi me varan”ti vuccamāno na avākareyyāsi na dadeyyāsi. **Upabbajeyyāti** ko imaṃ kalahaṃ paṇḍito upagaccheyya.

Tato Porisādo “nāyaṃ mayhaṃ saddahati, saddahāpessāmi nan”ti gāthamāha—

452. “Na taṃ varaṃ arahati jantu dātum,
 Yaṃ vāpi datvā na avākareyya.
 Varassu samma avikampamāno,
 Pāṇaṃ cajitvānapi dassa’mevā”ti.

Tattha **avikampamānoti** anoliyamāno.

Atha mahāsatto “ayaṃ ativiya sūro hutvā katheti, karissati me vacanaṃ, varaṃ gaṇhissāmi, sace pana ‘manussamaṃsaṃ na khāditabban’ti paṭhamameva varaṃ vārayissaṃ, ativiya kilamissati, paṭhamam aññe tayo vare gahetvā pacchā etaṃ gaṇhissāmi”ti cintetvā āha—

453. “Ariyassa ariyena sameti sakhyaṃ,
Paññassa paññānavatā sameti.
Passeyya taṃ vassasataṃ arogaṃ,
Etaṃ varānaṃ paṭhamam varāmī”ti.

Tattha **ariyassā**ti ācāra-ariyassa. **Sakhyanti** sakkhidhammo¹ mittadhammo. **Paññānavatā**ti ñāṇasampanna. **Sametī**ti Gaṇḍodakaṃ viya Yamunodakena saṃsandati. Dhātuso hi sattā saṃsandanti. **Passeyya tanti** Sutasoma Porisādassa ciraṃ jīvitam icchanto viya paṭhamam attano jīvitavaram yācati. Paṇḍitassa hi “mama jīvitam dehī”ti vattum ayuttaṃ, apica so ‘mayhameva esa ārogyam icchatī’ti cintetvā tussissatīti evamāha.

Sopi taṃ sutvāva “ayaṃ issariyā dhamsetvā idāni maṃsaṃ khāditukāmassa evaṃ mahā-anatthakarassa mahācorassa mayhameva jīvitam icchati, aho mama hitakāmo”ti tuṭṭhamānaso vañcetvā varassa gahitabhāvaṃ ajānitvā taṃ varaṃ dadamāno gāthamāha—

454. “Ariyassa ariyena sameti sakhyaṃ,
Paññassa paññānavatā sameti.
Passāsi maṃ vassasataṃ arogaṃ,
Etaṃ varānaṃ paṭhamam dadāmī”ti.

Tattha **varānanti** catunnaṃ varānaṃ paṭhamam.

Tato bodhisatto āha—

455. “Ye khattiyāse idha bhūmipālā,
Muddhābhisittā katanāmadheyyā.
Na tādise bhūmipatī adesi,
Etaṃ varānaṃ dutiyaṃ varāmī”ti.

1. Sakkhīti sakkhidhammo (Sī, I)

Tattha **katanāmadheyyā**ti muddhani abhisittattāva “muddhābhisittā”ti katanāmadheyyā. **Na tādise**ti tādise khattiye na adesi mā khādi.

Iti so dutiyaṃ varaṃ gaṇhanto parosatānaṃ khattiyānaṃ jīvitavaraṃ gaṇhi. Porisāadopissa dadamāno āha—

456. “Ye khattiyāse idha bhūmipālā,
Muddhābhisittā katanāmadheyyā.
Na tādise bhūmipatī ademi,
Etaṃ varānaṃ dutiyaṃ dadāmi”ti.

Kim pana te tesaṃ saddaṃ suṇanti, na suṇantīti? Na sabbāṃ suṇanti. Porisādena hi rukkhassa dhūmajāla-upaddavabhayena paṭikkamitvā aggi kato, aggino ca rukkhassa ca antare nisīditvā mahāsatto tena saddhiṃ kathesi, tasmā sabbāṃ asutvā upaḍḍhupaḍḍhaṃ suṇimsu. Te “idāni Sutasomo Porisādaṃ damessati, mā bhāyathā”ti aññamaññaṃ samassāsesuṃ. Tasmiṃ khaṇe mahāsatto imaṃ gāthamāha—

457. “Parosataṃ khattiyā te gahītā,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Sake te raṭṭhe paṭipādayāhi,
Etaṃ varānaṃ tatiyaṃ varāmi”ti.

Tattha **parosatanti** atirekasataṃ. **Te gahītā**ti tayā gahītā. **Talāvutā**ti hatthatalesu āvutā.

Iti mahāsatto tatiyaṃ varaṃ gaṇhanto tesaṃ khattiyānaṃ sakaraṭṭhaniyyātanavaraṃ gaṇhi. Kim kāraṇā? So akhādantopi verabhayena sabbe te dāse katvā araññeyeva vāseyya, māretvā vā chaḍḍeyya, paccantaṃ netvā vā vikkīṇeyya, tasmā tesaṃ sakaraṭṭhaniyyātanavaraṃ gaṇhi. Itaropissa dadamāno imaṃ gāthamāha—

458. “Parosataṃ khattiyā me gahītā,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Sake te raṭṭhe paṭipādayāmi,
Etaṃ varānaṃ tatiyaṃ dadāmi”ti.

Catutthaṃ pana varaṃ gaṇhanto bodhisatto imaṃ gāthamāha—

459. “Chiddaṃ te raṭṭhaṃ byathitā bhayā hi,
Puthū narā leṇa’manuppaviṭṭhā.
Manussamaṃsaṃ viramehi rāja,
Etaṃ varānaṃ catutthaṃ varāmi”ti.

Tattha **chiddanti** na ghanavāsaṃ¹ tattha tattha gāmādīnaṃ uṭṭhitattā savivaraṃ. **Byathitā**² **bhayā hīti** “Porisādo idāni āgamissatī”ti tava bhayena kampitā³. **Leṇa’manuppaviṭṭhā**ti dārake hatthesu gahetvā tiṇagahanādinilīyanaṭṭhānaṃ paviṭṭhā. **Manussamaṃsanti** dugandhaṃ jegucchaṃ paṭikkūlaṃ manussamaṃsaṃ pajaha. Nissakkatthe vā upayogaṃ, manussamaṃsato viramāhīti attho.

Evam vutte Porisādo paṇiṃ paharivā hasanto “samma Sutasoma kiṃ nāmetaṃ kathesi, kathāhaṃ tumhākaṃ etaṃ varaṃ dassāmi, sace gaṇhitukāmo, aññaṃ gaṇhāhi”ti vatvā gāthamāha—

460. “Addhā hi so bhakkho mama manāpo,
Etassa hetu’ mhi vanaṃ paviṭṭho.
Sohaṃ kathaṃ etto upārameyyaṃ,
Aññaṃ varānaṃ catutthaṃ varassū”ti.

Tattha **vananti** rajjaṃ pahāya imaṃ vanaṃ paviṭṭho.

Atha naṃ mahāsatto “tvaṃ ‘manussamaṃsassa piyatarattā tato viramitum na sakkomī”ti vadasi. Yo hi piyaṃ nissāya pāpaṃ karoti, ayaṃ bālo”ti vatvā gāthamāha—

461. “Na ve ‘piyaṃ me’ti janinda tādiso,
Attāṃ niraṃkacca piyāni sevati.
Attāva seyyo paramā ca seyyo,
Labbhā piyā ocitatthena pacchā”ti.

1. Ghanasanni vāsaṃ (Syā), gharāvāsaṃ (Ka)

2. Byathitaṃ (Sī), byādhitaṃ (I)

3. Kampitaṃ (Sī), kampamānā (I)

Tattha **tādisoti** janinda tādiso yuvā abhirūpo mahāyaso “idaṃ nāma me piyaṃ”ti piyavatthulobhena tattha attānaṃ niraṃkatvā sabbasugatīhi ceva sukhavisesehi ca cavitvā niraye pātetvā na ve piyāni sevati. **Paramā ca**¹ **seyyoti** purisassa hi paramā piyavatthumhā attāva varataro. Kiṃ kāraṇā? **Labbhā piyāti**, piyā nāma visayavasena ceva puññaena ca ocitatthena vaḍḍhitatthena diṭṭhadhamme ceva parattha ca devamanussasampattiṃ patvā sakkā laddhum.

Evam vutte Porisādo bhayappatto hutvā “ahaṃ Sutasomena gahitaṃ varaṃ vissajjāpetumpi manussamaṃsato viramitumpi na sakkomi, kiṃ nu kho karissāmi”ti assupuññehi nettehi gāthamāha—

462. “Piyaṃ me mānusaṃ maṃsaṃ, Sutasoma vijānāhi.

Na’ mhi sakkā nivāretum, aññaṃ varaṃ samma varassū”ti.

Tattha **vijānāhīti** tvampi jānāhi.

Tato bodhisatto āha—

463. “Yo ve ‘piyaṃ me’ti piyānurakkhī²,

Attam niraṃkacca piyāni sevati.

Soṇḍova pitvā visamissapānaṃ³,

Teneva so hoti dukkhī parattha.

464. Yo cī’ dha saṅkhāya piyāni hitvā,

Kicchēnapi sevati ariyadhamme.

Dukkhitova pitvāna yathosadhāni,

Teneva so hoti sukhī paratthā”ti.

Tattha **yo veti** samma Porisāda yo puriso “idaṃ me piyaṃ”ti pāpakiriyāya attānaṃ niraṃkatvā piyāni vatthūni sevati, so surāpemenā visamissaṃ suraṃ pitvā soṇḍo viya tena pāpakammena parattha nirayādīsu dukkhī hoti. **Saṅkhāyāti** jānitvā tuletva. **Piyāni hitvāti** adhammapaṭisaṃyuttāni piyāni chaḍḍetvā.

1. Paramāva (Sī, Syā, I)

2. Piyānukaṅkhī (Sī, I)

3. Visassa thālaṃ (Sī, I)

Evam vutte Porisādo kalūnam¹ paridevanto gāthamāha—

465. “Ohāya’ham pitaram mātarañca,
Manāpiye kāmagaṇe ca pañca.
Etassa hetu’ mhi vanam pavittṭho,
Tam te varam kinti maham dadāmi”ti.

Tattha **etassāti** manussamaṁsassa². **Kinti mahanti** kinti katvā aham tam varam demi.

Tato mahāsatto imam gāthamāha—

466. “Na paṇḍitā diguṇa’ māhu vākyam,
Saccappaṭiññāva bhavanti santo.
‘Varassu samma’ iti mam avoca,
Icca’ bravī tvaṁ na hi te sameti”ti.

Tattha **diguṇanti** samma Porisāda paṇḍitā nāma ekam vatvā puna tam viṣaṁvādentā dutiyam vacanam na kathenti. **Iti mam avocāti** “samma Sutasoma varassu varan”ti evam mam abhāsasi. **Icca’ bravīti** tasmā³ yaṁ tvaṁ iti abravi, tam te idāni na sameti.

So puna rodanto eva gāthamāha—

467. “Apuññalābham ayasam akittim,
Pāpam bahum duccharitam kilesam.
Manussamaṁsassa kate upāgā,
Tam te varam kinti maham dadeyyan”ti.

Tattha **pāpanti** kamma patham appattam. **Duccharitanti** kamma pathappattam. **Kilesanti** dukkham. **Manussamaṁsassa kateti**⁴ manussamaṁsassa hetu. **Upāgāti** upagatomhi. **Tam teti** tam tuyham kathāham varam demi, mā mam vārayi, anukamam kāruṇṇam mayi karohi, aññam varam gaṇhāhīti āha.

1. Karuṇam (Sī), kapaṇam (I)

3. Kasmā (Ka)

2. Manussamaṁsam dasseti (Sī, Syā, I)

4. Bhavoti (Syā, Ka)

Atha mahāsatto āha—

468. “Na taṃ varaṃ arahati jantu dātuṃ,
Yaṃ vāpi datvā na avākareyya.
Varassu samma avikampamāno,
Pāṇaṃ cajitvānapi dassa’mevā”ti.

Evam tena paṭhamam vuttagātham āharitvā dassetvā varadāne
ussāhento gāthā āha—

469. “Pāṇaṃ cajanti santo nāpi dhammaṃ,
Saccappaṭiññāva bhavanti santo.
Datvā varaṃ khippa’ mavākarohi,
Etena sampajja surājasetṭha.

470. Cajе dhanam aṅgavarassa hetu,
Aṅgam caje jīvitam rakkhamāno.
Aṅgam dhanam jīvitañcāpi sabbam,
Caje naro dhamma’manussaranto”ti.

Tattha **pāṇanti** jīvitam. Santo nāma api jīvitam cajanti, na dhammam.
Khippa’ mavākarohīti idha khippam mayham dehīti attho. **Etenā**ti etena
dhammena ceva saccena ca sampajja sampanno upapanno hohi.
Surājasetṭhāti tam paggaṇhanto ālapati. **Caje dhananti** samma Porisāda
paṇḍito puriso hatthapādādīmhi aṅge chiḷḷamāne tassa rakkhaṇatthāya
bahumpi dhanam cajeyya. **Dhamma’manussarantoti** aṅgadhanajīvitāni
pariccajantopi “sataṃ dhammam na vītikkamissāmī”ti evam dhammam
anussaranto.

Evam mahāsatto imehi kāraṇehi tam sacce patiṭṭhāpetvā idāni attano
gurubhavaṃ dassetuṃ gāthamāha—

471. “Yasmā hi dhammam puriso vijaññā,
Ye ca’ssa kaṅkham vinayanti santo.
Tam hi’ssa dīpaṇca parāyaṇaṇca,
Na tena mittim jirayetha pañño”ti.

Tattha **yasmāti**¹ yamhā purisā. **Dhammanti** kusalākusalajotakam kāraṇam. **Vijaññāti** vijāneyya. **Tam hi'ssāti** tam ācariyakulam etassa puggalassa patiṭṭhānatṭhena **dīpaṁ**, uppanne bhaye gantabbatṭhānatṭhena **parāyaṇaṇca**. **Na tena mittinti**² tena ācariyapuggalena saha so paṇḍito kenacipi kāraṇena mittim³ na jīrayetha na vināseyya.

Evañca pana vatvā “samma Porisāda guṇavantassa ācariyassa vacanam nāma bhinditum na vaṭṭati, ahañca taruṇakālepi tava piṭṭhi-ācariyo hutvā bahum sikkham sikkhāpesim, idānipi Buddhasīlāya satārahā gāthā te kathesim, tena me vacanam kātum arahasī”ti āha. Tam sutvā Porisādo “ayaṁ Sutasomo mayham ācariyo ceva paṇḍito ca, varo cassa mayā dinno, kim sakkā kātum, ekasmiṁ attabhāve maraṇam nāma dhuvam, manussamaṁsam na khādissāmi, dassāmissa varan”ti assudhārāhi pavattamānāhi utṭhāya Sutasomanarindassa pādesu patitvā varam dadamāno imam gāthamāha—

472. “Addhā hi so bhakkho mama manāpo,
Etassa hetu'mhi vanam pavitṭho.
Sace ca maṁ yācasi eta'mattham,
Etampi te samma varam dadāmi”ti.

Atha naṁ mahāsatto evamāha “samma sīle ṭhitassa maraṇampi varam, gaṇhāmi, mahārāja tayā dinnam varam, ajja⁴ paṭṭhāya ariyapathe patiṭṭhitosi, evam santepi tam yācāmi, sace te mayi sineho atthi, pañca sīlāni gaṇha mahārājā”ti. Sādhū samma dehi me sīlānīti. Gaṇha mahārājāti. So mahāsattam pañcapatiṭṭhitena vanditvā ekamantaṁ nisīdi. Mahāsattopi naṁ pañcasīlesu patiṭṭhāpesi. Tasmiṁ khaṇe tattha sannipatitā bhumma devā mahāsatte pītim janetvā “Avīcito yāva bhavaggā añño Porisādāṁ manussamaṁsato nivāretum samattho nāma natthi, aho Sutasomena dukkaratarāṁ katan”ti mahantena saddena vanam unnādentā sādhuṇāraṁ adamsu. Tesam saddam sutvā Cātumahārājikāti evam

1. Yassāti (Sī, Syā, I) 2. Mettinti (Syā) 3. Mettim (Sī, Syā, I) 4. Ajjato (Syā, Ka)

yāva brahmalokā ekakolāhalaṃ ahosi. Rukkhe laggitarājānopi taṃ devatānaṃ sādhu-kārasaddaṃ suṇiṃsu. Rukkhadevatāpi sakavimāne ʈhitāva sādhu-kāramadāsi. Iti devatānaṃ saddova sūyati, rūpaṃ na dissati. Devatānaṃ sādhu-kārasaddaṃ sutvā rājāno cintayimṃsu “Sutasomaṃ nissāya no jīvitaṃ laddhaṃ, dukkaraṃ kataṃ Sutasomena Porisādaṃ damentenā”ti bodhisattassa thutiṃ karimṃsu. Porisādo mahāsattassa pāde vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha naṃ bodhisatto “samma khattiye mocchī”ti āha. So cintesi “ahaṃ etesaṃ paccāmitto, ete mayā mocitā ‘gaṇhatha no paccāmittan’ti maṃ himseyyuṃ, mayā jīvitaṃ cajanthenapi na sakkā Sutasomassa santikā gahitaṃ sīlaṃ bhindituṃ, iminā saddhimyeva gantvā mocessāmi, evaṃ me bhayaṃ na bhavissatī”ti. Atha bodhisattaṃ vanditvā “Sutasoma ubhopi gantvā khattiye mocessāmā”ti vatvā gāthamāha—

473. “Satthā ca me hosi sakhā ca me’si,
Vacanampi te samma ahaṃ akāsiṃ.
Tuvampi me samma karohi vākyam,
Ubhopi gantvāna pamocayāmā”ti.

Tattha **Satthā**ti saggamaggassa desitattā Satthā ca, taruṇakālato paṭṭhāya sakhā ca.

Atha naṃ bodhisatto āha—

474. “Satthā ca te homi sakhā ca tya’mhi,
Vacanampi me samma tuvaṃ akāsi.
Ahampi te samma karomi vākyam,
Ubhopi gantvāna pamocayāmā”ti.

Evaṃ vatvā te upasaṅkamitvā āha—

475. “Kammāsapādena viheṭhita’ttha,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Na jātu dubbhetha imassa rañño,
Saccappaṭiññaṃ me paṭissuṇāthā”ti.

Tattha kammāsapādenāti idaṃ mahāsatto “ubhopi gantvāna pamocayāmā”ti sampaṭicchitvā “khattiyā nāma mānathaddhā honti, muttamattāva ‘iminā mayā viheṭṭhitamhā’ti Porisādaṃ potheyyumpi haneyyumpi, na kho panesa tesu dubbhissati, ahaṃ ekakova gantvā paṭiññaṃ tāva nesaṃ gaṇhissāmī”ti cintetvā tattha gantvā te hatthatale āvunitvā aggapādaṅgulīhi bhūmiṃ phusamānāhi rukkhasākhāsu olaggite pātappaharaṇakāle nāgadantesu olaggitakuraṇḍakadāmāni viya samparivattante addasa. Tepi taṃ disvā “idānimhā mayā arogā”ti ekappahāreneva mahāviraṇaṃ ravimāsu. Atha ne mahāsatto “mā bhāyitthā”ti assāsetvā “mayā Porisādo damito, tumhākaṃ abhayaṃ gahitaṃ, tumhe pana me vacanaṃ karoṭhā”ti vatvā evamāha. Tattha **na jātūti** ekaṃseneva na dubbhetha.

Te āhaṃsu—

476. “Kammāsapādena viheṭṭhita’mhā,
Talāvutā assumukhā rudantā.
Na jātu dubbhema imassa rañño,
Saccappaṭiññaṃ te paṭissuṇāmā”ti.

Tattha **paṭissuṇāmāti** evaṃ paṭiññaṃ adhivāsema sampaṭicchāma, apica kho pana mayā kilantā kathetuṃ na sakkoma, tumhe sabbasattānaṃ saraṇaṃ, tumheva kathetha, mayā vo vacanaṃ sutvā paṭiññaṃ dassāmāti.

Atha ne bodhisatto “tena hi paṭiññaṃ dethā”ti vatvā gāthamāha—

477. “Yathā pitā vā atha vāpi mātā,
Anukampakā atthakāmā pajānaṃ.
Evameva vo hotu ayaṇca rājā,
Tumhe ca vo hotha yatheva puttā”ti.

Atha naṃ tepi sampaṭicchamānā imaṃ gāthamāhaṃsu—

478. “Yathā pitā vā atha vāpi mātā,
Anukampakā atthakāmā pajānaṃ.
Evameva no hotu ayañca rājā,
Mayampi hessāma yatheva puttā”ti.

Tattha **tumhe ca voti vo-kāro** nipātamattaṃ.

Iti mahāsatto tesam paṭiññaṃ gahetvā Porisādaṃ pakkosivā “ehi samma khattiye mocchī”ti āha. So khaggaṃ gahetvā ekassa rañño bandhanaṃ chindi. Rājā sattāhaṃ nirāhāro vedanappatto saha bandhanachedā mucchito bhūmiyaṃ pati. Taṃ disvā mahāsatto kāruññaṃ katvā “samma Porisāda mā evaṃ chindī”ti ekaṃ rājānaṃ ubho hi hatthehi dalhaṃ gahetvā ure katvā “idāni bandhanaṃ chindāhi”ti āha. Porisādo khaggena chindi. Mahāsatto thāmasampannatāya naṃ ure nipajjāpetvā orasaputtaṃ viya muducittena otāretvā bhūmiyaṃ nipajjāpesi. Evaṃ sabbe pi te bhūmiyaṃ nipajjāpetvā vaṇe dhovivā dāra kānaṃ kaṇṇato suttakaṃ viya saṇikaṃ rajjuyo nikkadḍhitvā pubbalohitaṃ dhovivā vaṇe niddose katvā “samma Porisāda ekaṃ rukkhatacaṃ pāsāṇe ghaṃsitvā āharā”ti āharāpetvā saccakiriyaṃ katvā tesam hatthatalāni makkhesi. Taṃkhaṇaṇṇeva vaṇo phāsukaṃ ahosi. Porisādo taṇḍulaṃ gahetvā taralaṃ¹ paci, ubho janā parosataṃ khattiye pāyesuṃ. Iti te sabbeva santappitā, sūriyo atthaṅgato. Punadivase pāto ca majjhanhike ca sāyañca taralameva pāyetvā tatiyadivase sasitthakayāguṃ pāyesuṃ, tāvatā te arogā ahesuṃ.

Atha ne mahāsatto “gantuṃ sakkhissathā”ti pucchitvā “gacchāmā”ti vutte “ehi samma Porisāda sakaṃ raṭṭhaṃ gacchāmā”ti āha. So rodamāno tassa pādesu patitvā “tvaṃ samma rājāno gahetvā gaccha, ahaṃ idheva vanamūlaphalāni khādanto vasissāmi”ti āha. Samma idha kiṃ karissasi, ramaṇiyaṃ te raṭṭhaṃ, Bārāṇasiyaṃ rajjaṃ kārehīti. “Samma kiṃ kathesi, na sakkā mayā tattha gantuṃ, sakalanagaravāsino

1. Taraḷaṃ (Sī), vāraṇaṃ (Syā, I), taraṇaṃ (Ka)

hi me verino, te ‘iminā mayhaṃ mātā khāditā, mayhaṃ pitā, mayhaṃ bhātā’ti maṃ paribhāsissanti, ‘gaṇhatha imaṃ coraṇ’ti ekekadaṇḍena vā ekekaḷḍḍunā vā maṃ jīvītā voropessanti, ahañca tumhākaṃ santike sīlesu patiṭṭhito, jīvita hetupi na sakkā mayā paraṃ māretum, tasmā nāhaṃ gacchāmi, ahaṃ manussamaṃsato viratattā kittakaṃ jīvissāmi, idāni mama tumhākaṃ dassanaṃ natthi”ti roditvā “gacchatha tumhe”ti āha. Atha mahāsatto tassa piṭṭhiṃ parimajjitvā “samma Porisāda mā cintayi, Sutasoma nāmāhaṃ, mayā tādiso kakkhaḷo pharuso vinīto, Bārāṇasivāsikesu kiṃ vattabbaṃ atthi, ahaṃ taṃ tattha patiṭṭhāpessāmi, asakkonto attano rajjaṃ dvidhā bhinditvā dassāmi”ti vatvā “tumhākampi nagare mama verino atthiyevā”ti vutte “iminā mama vacanaṃ karontena dukkaraṃ kataṃ, yena kenaci upāyena porāṇakayase patiṭṭhapetabbo esa mayā”ti cintetvā tassa palobhanatthāya nagarasampattiṃ vaṇṇento āha—

479. “Catuppadaṃ sakuṇaṇcāpi maṃsaṃ,
Sūdehi randhaṃ sukataṃ sunitṭhitam.
Sudhaṃ’va indo paribhuñṇiyāna,
Hitvā kathe’ko ramaṣī araṇṇe.

480. Tā khattiyā vellivilākamajjhā,
Alaṅkatā samparivārayitvā.
Indaṃ’va devesu pamodayiṃsu,
Hitvā kathe’ko ramaṣī araṇṇe.

481. Tambūpadhāne bahugoṇakamhi,
Subhamhi² sabbassayanamhi saṅge.
Seyyassa majjhamhi sukhaṃ sayitvā
Hitvā kathe’ko ramaṣī araṇṇe.

482. Pāṇissaraṃ kumbha thūṇaṃ nisīthe,
Athopi ve nippurisampi tūriyaṃ.
Bahuṃ sugītañca suvāditañca,
Hitvā kathe’ko ramaṣī araṇṇe.

483. Uyyānasampannaṃ pahūtamālyaṃ,
Migājinūpetam puram surammaṃ.
Hayehi nāgehi rathehu'petam,
Hitvā kathe'ko ramaṣi araṇṇe'ti.

Tattha **sukatanti** nānappakārehi suṭṭhu kataṃ. **Suniṭṭhanti** nānāsambhārayojanena suṭṭhu niṭṭhitam. **Kathe'koti** katham eko. **Ramasīti** mūlaphalādīni khādanto katham ramissasi, ehi mahārāja gamissāmāti. **Vellivilākamajjhāti** ettha **vellīti** rāsi, **vilākamajjhāti** vilaggamajjhā. Uttatthaghanasuvaṇṇarāsipabhā ceva tanudīghamajjhācāti dasseti. **Devesūti** devalokesu accharā indam viya ramaṇīye Bārāṇasinagare pubbe taṃ pamodayimsu, tā hitvā idha kiṃ karissasi, ehi samma gacchāmāti. **Tambūpadhāneti** rattūpadhāne. **Sabbassayanamhīti** sabbattharaṇatthate sayane. **Saṅgeti**¹ anekabhūmike dassetvā addharatta-aṅgayutte² tattha tvaṃ pubbe sayīti attho. **Sukhanti** tādisassa sayanassa majjhamhi sukhaṃ sayitvāna idāni katham araṇṇe ramissasi, ehi gacchāma sammāti. **Nisītheti** rattibhāge. **Hitvāti** evarūpaṃ sampattim chaddetvā. **Uyyānasampannaṃ pahūtamālyanti** mahārāja tava uyyānasampannaṃ nānāvidhapupphaṃ. **Migājinūpetam puram surammanti** taṃ uyyānaṃ Migājinaṃ nāma nāmena, tena upetaṃ purampi te suṭṭhu rammaṃ. **Hitvāti** evarūpaṃ manoramaṃ nagaraṃ chaddetvā.

Iti mahāsatto “appeva nāmesa pubbe upabhuttaparibhogarasaṃ saritvā gantukāmo bhaveyyā”ti paṭhamam bhojanena palobhesi, dutiyam kilesena, tatiyam sayanena, catuttham naccagītavāditena, pañcamam uyyānena ceva nagarena cāti imehi ettakehi palobhetvā “ehi mahārāja aham taṃ ādāya gantvā Bārāṇasiyam patitṭhāpetvā pacchā sakaraṭṭham gamissāmi, sace Bārāṇasirajjam na labhissasi, upaḍḍharajjam te dassāmi, kiṃ te araṇṇāvāsena, mama vacanam karohi”ti āha. So tassa vacanam sutvā gantukāmo hutvā “Sutasoma mayham atthakāmo anukampako, paṭhamam maṃ kalyāṇe patitṭhāpetvā ‘idāni porāṇakayaseva patitṭhāpessāmi’ti vadati, sakkhissati cesa patitṭhāpetum, iminā saddhimyeva gantum vaṭṭati, kiṃ me araṇṇāvāsenā”ti

1. Saññateti (Sī, I), alaṅkateti (Syā)

2. Addharattālaṅkatayutte (Sī, Syā, I)

cintetvā tuṭṭhacitto tassa guṇaṃ nissāya vaṇṇaṃ kathetukāmo “samma Sutasoma kalyāṇamittasaṃsaggato sādhutaraṃ, pāpamittasaṃsaggato vā pāpataraṃ nāma natthi”ti vatvā āha—

484. “Kālapakkhe yathā cando, hāyate’va suve suve.
Kālapakkhūpamo rāja, asataṃ hoti samāgamo.

485. Yathā’haṃ rasaka’māgama, sūdaṃ kāpurisādhamāṃ.
Akāsiṃ pāpakaṃ kammaṃ, yena gacchāmi duggatiṃ.

486. Sukkapakkhe yathā cando, vaḍḍhateva suve suve.
Sukkapakkhūpamo rāja, sataṃ hoti samāgamo.

487. Yathā’haṃ tuva’māgama, Sutasoma vijānahi.
Kāhāmi kusalaṃ kammaṃ, yena gacchāmi suggatiṃ.

488. Thale yathā vāri janinda vuṭṭhaṃ,
Anaddhaneyyaṃ na ciraṭṭhitikaṃ.
Evampi hoti asataṃ samāgamo,
Anaddhaneyyo udakaṃ thale’va.

489. Sare yathā vāri janinda vuṭṭhaṃ,
Ciraṭṭhitikaṃ naravīraseṭṭha.
Evampi ve hoti sataṃ samāgamo,
Ciraṭṭhitiko udakaṃ sare’va.

490. Abyāyiko hoti sataṃ samāgamo,
Yāvampi tiṭṭheyya tatheva hoti.
Khippaṃ hi veti asataṃ samāgamo,
Tasmā sataṃ dhammo asabbhi ārakā’ti.

Tattha **suve suveti** divase divase. **Anaddhaneyyanti** na addhānakkhamaṃ. **Sareti** samudde. **Naravīraseṭṭhāti** naresu vīriyena seṭṭha. **Udakaṃ sare’vāti** samudde vuṭṭha-udakaṃ viya. **Abyāyikoti** avigacchanako.

Yāvampi tiṭṭheyyāti yattakaṃ kālāṃ jīvitaṃ tiṭṭheyya, tattakaṃ kālāṃ tatheva hoti, na jīrati sappurisehi mittabhāvoti.

Iti Porisādo sattahi gāthāhi mahāsattasseva vaṇṇaṃ kathesi.
 Mahāsattopi Porisādañca te ca rājāno gahetvā attano paccantagāmaṃ agamāsi. Paccantagāmavāsino mahāsattaṃ disvā nagaraṃ gantvā amaccānaṃ ācikkhiṃsu. Amaccā balakāyaṃ ādāya gantvā parivārayiṃsu. Mahāsatto tena parivārena Bārāṇasirajjaṃ agamāsi. Antarāmagge janapadavāsino bodhisattassa paṇṇākāraṃ datvā anugacchiṃsu, mahanto parivāro ahosi, tena saddhiṃ Bārāṇasiṃ pāpuṇi. Tadā Porisādassa putto rājā hoti, senāpati Kāḷahatthiyeva. Nāgarā rañño ārocayiṃsu “mahārāja Sutasomo kira Porisādaṃ dametvā ādāya idhāgacchati, nagaramassa pavisitum na dassāmā”ti sīghaṃ nagaradvārāni pidahitvā āvudhahatthā aṭṭhaṃsu. Mahāsatto dvārānaṃ pihitabhāvaṃ ñatvā Porisādañca parosatañca rājāno ohāya katipayehi amaccehi saddhiṃ āgantvā “ahaṃ Sutasomarājā, dvāraṃ vivarathā”ti āha. Purisā gantvā rañño ārocesum. So “khippaṃ vivarathā”ti vivarāpesi. Mahāsatto nagaraṃ pāvīsi. Rājā ca Kāḷahatthi cassa paccuggamaṇaṃ katvā ādāya pāsādaṃ āropayiṃsu.

So rājapallanke nisīditvā Porisādassa aggamaheṣiṃ sesāmacce ca pakkosāpetvā Kāḷahatthiṃ āha “Kāḷahatthi kasmā rañño nagaraṃ pavisitum na dethā”ti. So rajjaṃ kārento imasmim nagare bahū manusse khādi, khattiyehi akattabbaṃ kari, sakalajambudīpaṃ chiddamakāsi, evarūpo pāpadhammo, tena kāraṇenāti. “Idāni ‘so evarūpaṃ karissatī’ti mā cintayittha, ahaṃ taṃ dametvā sīlesu patiṭṭhāpesiṃ, jīvītaḥetupi kañci na viheṭhessati, natthi vo tato bhayaṃ, evaṃ mā karittha, puttehi nāma mātāpitāro paṭijaggitabbā, mātāpituposakā hi saggaṃ gacchanti, itare nirayan”ti evaṃ so nīcāsane nisinnassa puttārājassa ovādaṃ datvā “Kāḷahatthi tvaṃ rañño sahāyo ceva sevako ca, raññāpi mahante issariye patiṭṭhāpito, tayāpi rañño atthaṃ caritum vaṭṭatī”ti senāpatimpi anusāsivā “devi tvampi kulagehā āgantvā tassa santike aggamaheṣiṭṭhānaṃ patvā puttadhītāhi vaḍḍhippattā, tayāpi tassa atthaṃ

caritum vaṭṭatī”ti deviyāpi ovādam datvā tamevattham matthakam pāpetum dhammam desento gāthā āha—

491. “Na so rājā yo ajeyyam jināti,
Na so sakhā yo sakhāram jināti.
Na sā bhariyā yā patino na vibhetti,
Na te puttā ye na bharanti jīṇṇam.

492. Na sā sabhā yattha na santi santo,
Na te santo ye na bhaṇanti dhammam.
Rāgañca dosañca pahāya moham,
Dhammam bhaṇantāva bhavanti santo.

493. Nā’bhāsamānam jānanti, missam bālehi paṇḍitam.
Bhāsamānañca jānanti, desentam amataṁ padam.

494. Bhāsaye jotaye dhammam, paggaṇhe isinaṁ dhajam.
Subhāsitaddhajā isayo, dhammo hi isinaṁ dhajo”ti.

Tattha **ajeyyanti** ajeyyā nāma mātāpitaro, te jinanto rājā nāma na hoti. Sace tvampi pitu santakam rajjam labhitvā tassa paṭisattu hosi, akiccakārī nāma bhavissasi. **Sakhāram jinātīti** kūṭaḍḍena jināti. Sace tvaṁ Kālahatthi raññā saddhim mittadhammam na pūresi, adhammaṭṭho hutvā niraye nibbattissasi. **Na vibhettīti** na bhāyati. Sace tvaṁ rañño na bhāyasi, bhariyā dhamme¹ ṭhitā nāma na hosi, akiccakārī nāma bhavissasi. **Jīṇṇanti** mahallakam. Tasmiṁ hi kāle abharantā puttā puttā nāma na honti.

Santoti paṇḍitā. **Ye na bhaṇanti dhammanti** ye pucchitā saccasabhāvaṁ na vadanti, na te paṇḍitā nāma. **Dhammam bhaṇantāvāti** ete rāgādayo pahāya parassa hitānukampakā hutvā sabhāvaṁ bhaṇantāva paṇḍitā nāma honti. **Nā’bhāsamānanti** na abhāsamānam. **Amataṁ padanti** amatamahānibbānam desentam “paṇḍito”ti jānanti, teneva Porisādo maṁ nātvā pasannacitto cattāro vare datvā pañcasu sīlesu patiṭṭhito.

Bhāsayeti paṇḍito puriso dhammaṃ bhāseyya joteyya, Buddhādayo isayo yasmā dhammo etesaṃ dhajo, tasmā subhāsītaddhajā nāma subhāsitaṃ paggaṇhanti¹, bālā pana subhāsitaṃ paggaṇhantā² nāma natthīti.

Imassa dhammakathaṃ sutvā rājā ca senāpati ca devī ca tuṭṭhā “gacchāma mahārāja ānemā”ti vatvā nagare bheriṃ carāpetvā nāgare sannipātetvā “tumhe mā bhāyittha, rājā kira dhamme patiṭṭhito, etha naṃ ānemā”ti mahājanaṃ ādāya mahāsattaṃ purato katvā rañño santikaṃ gantvā vanditvā kappake upaṭṭhāpetvā kappitakesamassuṃ nhātānulittapasādhitaṃ³ rājānaṃ ratanarāsīmhi ṭhapetvā abhisiñcitvā nagaraṃ pavesesuṃ. Porisādo rājā hutvā parosatānaṃ khattiyānaṃ mahāsattassa ca mahāsakkāraṃ kāresi. “Sutasomanarindena kira Porisādaṃ dametvā rajje patiṭṭhāpito”ti sakalajambudīpe mahākolāhalaṃ udapādi. Indapatthanagaravāsīnopi “rājā no āgacchatū”ti dūtaṃ paṇiṃsu. So tattha māsamattaṃ vasitvā “samma gacchāmahaṃ, tvaṃ appamatto hohi, nagaradvāresu ca majjhe cāti pañca dānasālāyo kārehi, dasa rājadhamme akopetvā agatigamaṇaṃ parihaṛā”ti Porisādaṃ ovadi. Parosatāhi rājadhānīhi balakāyo yebhuyyena sannipati. So tena balakāyena parivuto Bārāṇasito nikkhami. Porisādopi nikkhamitvā upaḍḍhapathā nivatti. Mahāsatto avāhanānaṃ rājūnaṃ vāhanāni datvā uyyojesi. Tepi rājāno tena saddhiṃ sammoditvā mahāsattaṃ vandanādīni katvā attano attano janapadaṃ agamiṃsu.

Mahāsattopi nagaraṃ patvā Indapatthanagaravāsīhi devanagaraṃ viya alaṅkatanagaraṃ pavisitvā mātāpitaro vanditvā madhurapaṭisanthāraṃ katvā mahātalaṃ abhiruhi. So dhammena rajjaṃ kārento cintesi “rukkhadevatā mayhaṃ bahūpakārā, balikammalābhamassā karissāmī”ti. So tassa nigrodhassa avidūre mahantaṃ taḷākaṃ kāretvā bahūni kulāni

1. Gaṇhanti (Sī, Syā, I) 2. Gaṇhantā (Sī, Syā, I) 3. Nhātānulittaṃ pasobhitaṃ (Ka)

pesetvā gāmaṃ nivesesi. Gāmo mahā ahosi asītimatta-
 āpaṇasahassapaṭimaṇḍito. Tampi rukkhamūlaṃ sākhaṇṭato paṭṭhāya
 samatalaṃ kāretvā parikkhittavedikatoṇadvārayuttaṃ akāsi, devatā
 abhippasīdi. Kammāsapādassa damitaṭṭhāne nivuṭṭhattā pana so gāmo
 Kammāsadammanigamo nāma jāto. Tepi sabbe rājāno mahāsattassa ovāde
 ṭhatvā dānādīni puñṇāni katvā āyupariyosāne saggaṃ pūrayiṃsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā “na
 bhikkhave idānevāhaṃ Aṅgulimālaṃ damemi, pubbepesa mayā
 damitoyevā”ti vatvā jātakaṃ samodhānesi “tadā Porisādo rājā Aṅgulimālo
 ahosi, Kāḷahatthi Sāriputto, Nandabrāhmaṇo Ānando, rukkhadevatā
 Kassapo, Sakko Anuruddho, sesarājāno Buddhaparisā, mātāpitāro
 mahārājakulāni, Sutasomarājā pana ahameva ahosiṃ”ti.

Mahāsutasomajātakavaṇṇanā pañcamā.

Jātakuddānaṃ

Sumukho pana haṃsavaro ca mahā,
 Sudhabhojaniko ca paro pavaro.
 Sakuṇāladijādhipativhayano,
 Sutasomavaruttamasavhayanoti.

Asītinipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

(Pañcamo bhāgo niṭṭhito.)

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aṁsaṁ	339	Agamā	169
Akaṁ	171	Agamāsi	528
Akakkasaṁ	217	Agahanāṁ	277
Akakkasaṅgo	217	Agārino	105
Akatattassa	375	Aguṇaṁ	470
Akammāya	130	Aggagimhe	217
Akammunā	130	Aggapakatimā	375
Akaraṁ	71	Aggaraṇṇo	401
Akaraṇīyaṁ	250	Aggahiṁ	75
Akāma	250	Aggahīto	82
Akāle	247	Aggi	212
Akāsi	30	Aggijāriva	431
Akiccaṁ	471	Aggiṭṭhaṁ	165
Akiñcanaṁ	487	Aggihuttaṁ	218
Akutobhaya	270	Agghiyaṁ	344
Akkhassa	166	Agyāyatanāṁ	4
Akkhātarūpaṁ	21	Aghaṁ	105
Akkhātā	289	Aghamhi	15
Akkhāyati	440	Aṅgadī	10
Akkhāhi	149	Aṅgapāvuraṇena	352
Akkhiṁ	81	Aṅgā	71
Akkhobhaṇī	342	Aṅgīrasaṁ	153
Akhādi	217	Acapalaṁ	217
Akhīlakāni	216	Acarim	11
Agacchittha	202	Acalitaṁ	494
Agatī	271	Acāri	91

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Acintetvā	403	Añjanalomasādisā	217
Acelova	19	Aññamaññātirocisum	331
Acodayi	117	Aññamaññassa	329
Accantaṁ	494	Aññātaṁ	9
Accantakāmānugatassa	479	Aññātakaraṁ	236
Accantapemānugatassa	486	Aññoññanissitā	265
Accantavaṇṇā	483	Aṭanakā	110
Accantasīlāsu	486	Aṭṭā	54
Accasarim	75	Aṭṭito	77
Accācarati	470	Aṭṭhāsi	384
Accābhikkhaṇasaṁsaggā	247	Aṭṭhikatvā	160
Accāhitam	155	Aḍḍhuḍḍhāni	447
Accimanto	293	Aḍḍhummatto	390
Accimālī	65	Aṇḍajehi	201
Accisaṁghapareto	291	Atikassa	186
Acchati	44, 45	Atikāyā	292
Accharūpamā	101	Atikāyo	290
Ajinaṁ	405	Atigāḷhitā	428
Ajinūpasevitaṁ	435	Atitthe	68
Ajeyyaṁ	551	Atidīghā	167
Ajjadhāresi	323	Atibrūhayi	384
Ajjhattañca	129	Atimaññati	294
Ajjhattaññeva	68	Ativeṭṭhayanti	493
Ajjhappatto	169	Ativelasāyī	19
Ajjhabhāsatha	370	Atisāraṁ	404
Ajjhavodahi	388	Atītamatto	81
Ajjhāvaram	342	Attakammaphalūpago	292
Ajjhāvaramhā	344	Attakārāni	428
Ajjhupāgamum	343	Attadukkhena	236
Ajjhenāni	11	Attadukkhāvaham	11

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Attapariyāyaṃ	392	Addasāsi	169
Attamajjhā	182	Addasāsīmhi	178
Attahetu	155	Addubbho	239
Attānaṃ	9	Addhānapariyāyapathe	447
Atthaṃ	105	Adhaggā	167
Atthayaṃ	52	Adhamā	423
Atthavatīm	399	Adhammaṃ	68
Atthavatī	160	Adhammikā	124
Atthasandassanī	271	Adhammiko	107
Atthesu	390	Adhammena	109
Attho	253	Adhikopitaṃ	124
Atrajo	61	Adhigatā	270
Atricca	435	Adhigamā	347
Athajjuno	153	Adhicaladdhaṃ	182
Adanāni	395	Adhiṭṭhitosi	9
Adassanaṃ	160	Adhipannā	95
Adassayi	370	Adhipannānaṃ	404
Adānaṃ	412	Adhippāgā	60
Adissamāno	421	Adhippāyo	3
Adu	397	Adhisare	124
Adūsakaṃ	153	Adhīyāna	488
Adūsake	152	Anakkhākitave	123
Adūsikaṃ	259	Anagārā	105
Adūsiyaṃ	237	Anaṅgaṇaṃ	321
Adetu	207	Anaññāya	403
Adeyyuṃ	112	Anatthaṃ	471
Adevasatto	482	Anatthacarāni	470
Adesi	33	Anatthāya	125
Addasā	52	Anatthe	68
Addasātha	57	Anaddhagūnaṃ	15

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anaddhaneyyaṃ	549	Anukhaṇe	246
Anadhimano	31	Anugutto	426
Anantaratanocitaṃ	488	Anugo	366
Anantarā	403	Anuggahāya	159
Anapaccā	291	Anuccaṅgi	41
Anapekkhova	269	Anuññāto	31
Anariyaparisaṃbhāse	8	Anuññāsi	405
Anariyarūpo	91	Anuṭṭhahati	129
Anariyā	482	Anutappate	26
Analā	489	Anutappeyya	295
Analo	65	Anuṭṭhanti	120
Anavajjapiṇḍo	267	Anuttaro	238
Anāgārassa	267	Anutthunanto	370
Anāthamāno	19	Anuddhaṭaṃ	217
Anādi	50	Anupacinantā	360
Anānutappaṃ	534	Anupathe	321
Anāyatanaśīlassa	129	Anupādano	265
Anālambe	75	Anuppaviṭṭhā	539
Anāvakuḷā	179	Anuppīlaṃ	403
Anāvasūraṃ	57	Anubhutvā	182
Anāsakā	20, 257	Anumajjhato	412
Anālhiyā	101	Anumaññantu	345
Aniguyhamantaṃ	81	Anumaññāsi	365
Aniggahāsu	472	Anumatā	435
Aniccato	158	Anumitto	81
Aninditā	58	Anumodāma	404
Aniyato	494	Anumodiyāna	151
Anissaro	387	Anuvattati	250
Anukampikā	350	Anusāsa	307
Anukaroti	471	Anusāsati	282

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Anusāsasi	403
Anusikkhāmi	367
Anussarantī	45
Anekarukkhavividhaviṭṭhi-	
phalaṁ	448
Anekarūpā	534
Anesamāno	19
Anovassam	336
Antevāsī	87
Andhā	438
Andhakaveṇḍaputtā	20
Andhabālā	198
Annapāne	101
Anvagaṁ	185
Anvāgatā	5
Anveti	81
Apaggaṭāmhā	86
Apacāyamāno	239
Apacito	363
Apaṇḍarā	167
Apaṇṇakaṁ	188
Apatitā	167
Apathena	398
Apabbhārā	433
Aparajjhāma	399
Aparādhama	27
Aparicakkhitāraṁ	81
Apalāyini	5
Apasādeti	448
Apassantī	97
Apāpakammīno	440

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Apāpasattūpanisevinī	429
Apiḷayha	426
Apurāṇavaṇṇī	216
Apūtiko	208
Apekkhavā	493
Apekkhāno	363
Apetadaratho	4
Apetalomahamsassa	125
Appakāro	71
Appaṭigandhikā	433
Appaṭime	54
Appamattaṁ	117
Appamāṇaṁ	202
Appamādo	104
Appameyyo	390
Appānubhāvā	185
Appiyā	247
Appiyo	31
Appossuko	9
Abbahi	208
Abbatikkantā	400
Abbatthataṁ gatā	508
Abbhantaraṁ	246
Abbhantaro	179
Abbhihāsi	181
Abbhuto	11
Abbhūti	312
Abyāyiko	549
Abyāharati	84
Abrahi	206, 266

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abravum	119	Amaññatha	282
Abhakkham	506	Amatapadam	104
Abhajantaṃ	246	Amanussā	292
Abhayā	89	Amarattaṃ	239
Abhikūjitaṃ	245	Amaravarehi	418
Abhijaccabalaṃ	128	Amaro	83
Abhito	386	Amalamajjhime	4
Abhinādayittha	437	Amassujāto	216
Abhinnakaṭṭhosi	212	Ambā	10
Abhipatthayāno	187	Ambho	75
Abhipālayanti	239	Amma	307
Abhilambantaṃ	75	Amhā	82
Abhilambanti	293	Ayasā	289
Abhivāдеми	93	Ayire	145
Abhivārayi	422	Ayoniso	76
Abhisañcikkha	364	Ayomukhā	292
Abhisatto	77	Ayyo	76
Abhisandanti	6	Araññe	75, 345
Abhisapittha	187	Arahanto	257
Abhisamekkha	418	Ariyaṃ	385
Abhisambhonti	448	Ariyapūjitaṃ	439
Abhisaraṃ	397	Ariyamaggāvaro	346
Abhisarena	398	Ariyarudaṃ	400
Abhihāresum	401	Ariyavatta'si	386
Abhihāsim	422	Ariyavuttinaṃ	384
Abhihāsī	435	Ariyasamācāro	348
Abhum	190	Ariyāvakāso	90, 175
Abhuttaparibhogena	508	Ariyo	348
Abhojaneyyaṃ	19	Arūpimaṃ	426
Amaccabalaṃ	128	Alaṃ	121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Alaṅkatā	101, 133	Avekkhati	158
Alattha	472	Avhayesi	237
Aladdhassa	123	Asaṅgantu	219
Aladdhāna	503	Asaṃsi	52
Alabbhaṃ	84	Asakkharā	179
Avakaṅkhanti	371	Asaṅkheyye	290
Avakiriya	151	Asaṅgite	437
Avacamhi	178	Asaccaṃ	426
Avacuṃ	277	Asaccassa	398
Avajjhaṃ	194	Asaññataṃ	81
Avañṭā	166	Asaññato	91
Avañṇe	294	Asataṃ	82
Avatthaṃ	321	Asatiyo	448
Avabujjhati	502	Asabbhi	524
Avabujjhasi	247	Asamānaṃ	60
Avalokayantī	225	Asamphusaṃ	339
Avahīyasi	364	Asambuddhaṃ	81
Avākareyya	536	Asā	486
Avākarohi	542	Asi	24
Avācari	479	Asiṅca	322
Avāvaṭṭā	224	Asite	321
Avikampamāno	536	Asito	76
Aviccaṃ	471	Asiddhabhojano	212
Avidūre	198	Asinā	322
Avināsake	123	Asuci	146
Avinibbhujam	129	Asurakāyaṃ	198
Avibhajjasevinim	426	Asussūsaṃ	129
Avirodhanam	403	Asokavanikā	200
Avisayhasāhi	9	Asoke	163
Avihimsā	403	Asoṇḍe	123

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Asoṇḍo	126
Asniye	432
Asma	58
Asmākaṃ	375
Asmāsu	375
Asmiṃ	82
Asmi	77, 327, 514
Assa	44
Assakāvanti	337
Assamaṃ	207, 304
Assamo	337
Assarājaharayo	437
Assavā	371
Assavāhāva	89
Assitthiyo	239
Assu	77, 257
Ahāsi	4
Ahitāya	11
Ahīratha	268
Ahuṃ	151
Aho	210
Aḷārapamhehi	227

[Ā]

Ākiṇṇā	289
Āgatā	273
Āgamā	77, 215
Āgamum	186
Āgamma	15, 453
Ācariyo	405

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Āceyyamāno	7
Āceraputto	147
Ājānaṃ	31
Ājāniyāva	276
Ātaṅkinaṃ	88
Ātattarūpo	71
Āturaṃ	396
Āturaṇaṃ	364
Ādāya	178
Ādāsadantātharupacca- vekkhitaṃ	321
Ādiccaraṃsāvaraṇaṃ	342
Ādiccamajjhakathā- pariyosānaṃ	486
Ādiya	418
Ādeti	390
Ādeyyarūpaṃ	482
Ādhārarūpañca	212
Ānandī	536
Ānentu	319
Āpakā	492
Āpaṇo	483
Āpatitvāna	372
Āpadaṃ	392
Ābandhanāni	338
Ābhūjino	433
Ābhujīparivārīto	205
Āmakapakkaṃ	390
Āmantayāmi	189
Āmisacakkhunā	95
Āmodamāno	46

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Āyaṃ	124	Āhu	119
Āyatanam	370	Āhuneyyā	353
Āyattamanā	420	Āhuneyyo	238
Āyasakyaṃ	20	Ālāriko	313
Ārā ārā	82		
Ārāmakarāsu	472	[I]	
Ārāmagamanasīlā	470	Īṅgha	239
Ārohena	318	Icchatā	372
Ālapi	276	Icchati	348, 486
Ālapeyya	315	Icchamānāya	435
Ālayaṃ	97	Icchālobham	399
Āvajeyya	31	Icche	32
Āvaṭṭanī	489	Ijjhatu	418
Āvahanti	7	Īṇam	251
Āvāsu	482	Ītarītarāpatiṭṭhā	463
Āvilakkho	20	Ītthāgārehi	200
Āvelīne	437	Ītthiyo	5
Āsam	428	Iddham	105
Āsajja	364	Iddhāni	20
Āsanā	364	Iddhim	251
Āsādayim	208	Iddhiguṇūpapannā	145
Āsādiyā	164	Iddho	225
Āsādum	164	Indasagotta	440
Āsāya	436	Indassa	91, 439
Āsittasatto	91	Indīvarīsāmaṃ	97
Āsīvisā	85	Irīṇe	75
Āse	428	Illiyā	276
Āsetha	239	Isayo	258
Āhatva	107	Isinā	290
Āharim	4	Isippalobhane	163

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I]		[U]	
Isipūgasamaññāte	8	Utumhi	352
Isisiṅgaṃ	163	Utusaṃvaccharāṇi	352
Isīnaṃ	144, 343	Uttamaṃ	435
Issamigā	447	Uttamaṅgaṃ	207
Issaraṃ	405	Uttamasattavo	374-5
Issariyaṃ	373, 534	Uttamāhevanandaho	65
Issaro	125	Uttarāyaṃ	210
[Ī]		Uttariyaṃ	44
Ītīnipātena	428	Uttariyāna	217
Īsādantā	44	Udakaṃ	212, 549
[U]		Udakavantariṃ	433
Ukkacca	11	Udaggihuttaṃ	422
Ukkaṭṭho	20	Udaṭṭhāsi	322
Ukkāmukhapahaṭṭhaṃ	342	Udaṇhasamayamaṃ	165
Uggato	144, 239	Udatārayī	437
Ugghaṭṭapādo	71	Udapajjisumaṃ	391
Uccaṃ	471	Udapatvā	271
Ucchādanañca	82	Udappatto	76
Ucchiḷḷeyya	257	Udahārāya	339
Ucchinnadāyajjakatāṇi	20	Udāvatta	169
Ucchinnamūlo	152	Udikkhati	227, 352
Ujumaṃ	217	Udīraṇā	250
Ujuvaṃsā	265	Udīrayi	420
Uñchāya	94	Udīritā	420, 435
Uṭṭhānapāricariyāya	345	Udīresi	390
Uṭṭhānavīriye	119	Uddārā	447
Uṭṭhāne	120	Uddālakā	210, 433
Uṭṭhāya	418	Uddham	295
Utumattakkhā	97	Uddhaggā	167
		Upakappati	373

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Upakāriyasādisaṁ	437	Upāgamim	77
Upakkamum	20	Upāgamum	376
Upagāyati	19	Upāgā	541
Upajīvantā	106	Upāyanam	370
Upajjhagā	41	Upāyaso	428
Upaṇṇātaṁ	345	Upāvisi	227, 341
Upaṇṇissati	227	Upāsato	395
Upaṭṭhahaṁ	94	Upāsino	370
Upaṭṭhahi	179, 217	Upetarūpā	216
Upaṭṭhahum	181	Upenti	19
Upaṭṭhānāya	348	Uppathe	494
Upaṭṭhito	187	Uppathena	282
Upatthaddhā	319	Uppalaṁ	449
Upanissajā	345	Uppalamālabhārī	46
Upanītasmiṁ	400	Uppalasseva	166
Upanīyati	198	Ubbāhettha	448
Upanesi	55	Ubhato	293
Upantikaṁ	59	Ubhayampi	352
Upapajjati	412	Ubhinnaṁ	363
Upapādayi	369	Ubhosandhim	399
Upapphusi	448	Umhayamānā	313
Upabbājeyya	536	Umhāyeyya	315
Upamaṁ	270	Uyyānaṁ	200
Upamā	239	Uragamiva	465
Uparodati	323	Uraṣi	190
Uparodhati	267	Ure	216
Upalikhati	471	Uregaṇḍāyo	170
Upavasāmi	5	Usabho	239
Upassutim	106	Usūyake	119
Upahacca	290	Usmāgataṁ	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[O]	
Ussite	258	Okkami	172
Uhasanti	493	Okkākaputto	325
Uḷāro	44	Okkitā	77
[Ū]		Ogayha	292, 398
Ūnattā	488	Oghavane	452
Ūhaññate	198	Ojadānabalīkāre	258
Ūhate	430	Oḍḍitaṃ	493
[E]		Otaraṇī	271
Ekamsakato	437	Odare	55
Ekaccavasanā	227	Odahi	439
Ekathūpā	20	Odhāya	50
Ekarathe	331	Opānabhūtaṃ	185
Ekāsnari	423	Oraso	61
Eko	386	Orena	77
Ekodibhāvaṃ	270	Olokaya	44
Eṇeyyakā	167	Olokayi	49
Etadatthāya	372	Olokeyya	315
Etamatthaṃ	15, 150	Osadhyo	97
Eti	339	Osaranti	493
Etehi	156	Osiñcaye	488
Etto	237	Osittavaṇṇaṃ	426
Eritassa	44	Ossajitvā	493
Evaṃkaro	158	Ohāya	82
Evaṃgataṃ	206	Ohite	101
Esari	3	[Ka]	
Esā	121	Kaṃso	117
Esānā	267	Kakkūpanisevitaṃ	321
		Kaṅkhati	440
		Kaccikāra	452

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kacchaṃ	471	Kataṃ	340, 345, 482
Kacchavitate	453	Katañjali	420
Kacchāni	24	Kataññū	156
Kaṇcanacittasannibhaṃ	437	Katanissame	258
Kaṇcanajāluracchadā	227	Katamaṃ	43
Kaṇcanajāluracchade	437	Katarūpaṃ	336
Kaṇcanadepiṇcha	363	Katavedī	156
Kaṇcanapaṭṭena	342	Katahatthā	42
Kaṇcanapaṭṭehi	401	Katākataṃ	124
Kaṇcanavelliviggahe	425, 432	Kate	541
Kaṇcinaṃ	227	Kattuputtā	238
Kaṇṇā	277	Kathaṃkaro	86, 158
Kaṭādutīyā	101	Kathaṃvidhaṃ	154
Kaṭṭisaṃmohitaṇi	216	Kathinā	486
Kaṭṭukaṃ	76, 154	Kadariyatāpanā	289
Kaṭṭhena	471	Kadalīdhajapaññāṇo	205
Kaṇikārā	452	Kanakattacūpamā	418
Kaṇikārassa	313	Kanakabyāsamocitā	167
Kaṇṭakaṃ	107	Kantā	483
Kaṇṭakānaṃ	488	Kannappakannaṃ	482
Kaṇṭako	282	Kapi	75
Kaṇṭhe	216	Kappeti	251
Kaṇṇikā	434	Kappesi	190
Kaṇṇikāra	452	Kabandhe	459
Kaṇhañjanasseva	166	Kamanti	209
Kaṇhadīpāyanaṃ	290	Kamalāsadisitthiyo	170
Kaṇhariva	207	Kamasi	15
Kaṇhavattani	65	Kambutalābhāsā	167
Kaṇhasappasirūpamā	483	Kambuvimaṭṭhadhārini	426
Kaṇhābhijātiko	91	Kambusahatthāyo	277

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kammaṃ	71, 257
Kammakaraṃ	235
Kammajātaṃ	26
Kammunā	369
Kayirā	119
Karaṇīyaṃ	250
Karassu	33
Kari	76
Kare	124
Kareri	433
Karontaṃ	236
Karontā	50
Kalaham	420
Kalāpasannaddho	342
Kalyāṇā	534
Kalyāṇī	132, 169
Kalyāṇe	120
Kasāyayogaṃ	208
Kasigorakkhā	167
Kākapaṇṇāva	271
Kātave	337
Kādambayo	339
Kāmaṃ	9, 236, 329, 363
Kamaṃkaro	394
Kāmakāmā	178
Kāmakāminī	479
Kāmakāmī	519
Kāmaguṇe	9, 158
Kāmadhātusamatikkamā	494
Kāmanīyā	166

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kāmapālo	238
Kāmahetukaṃ	237
Kāmā	202, 327
Kāmitthiyo	531
Kāmukaṃ	325
Kāmena	238
Kāyaṃ	159
Kāyūrī	10
Kāyena	155
Kārā	534
Kāreyya	119
Kālapariyāyaṃ	390, 400
Kālassa	364
Kālāgataṃ	156
Kāluṭṭhāyī	129
Kālo	246
Kāsikacandanañca	531
Kāsikacandanena	321
Kāsikamatthannaṃ	401
Kāsiyo	401
Kāhāmi	187, 327
Kālasutto	288
Kālā	431, 500
Kālāyasaṃ	405
Kimsīlo	86
Kimsukā	452
Kiccaṃ	482
Kiccāni	33
Kiccova	58
Kicchaṃ	353

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kicchā	353	Kumbho	4
Kicchena	75	Kummaggam	68
Kiñcanaṁ	373, 425	Kurute	364
Kiñci	268, 372	Kulagandhinī	325
Kiñjakkhā	166	Kulamhā	175
Kiṇyā	400	Kullaṁ	483
Kittisilokavaḍḍhanī	129	Kusaggirattam	426
Kibbisam	71	Kusalo	67, 75
Kibbisakārino	290	Kusasaddabhayaṭṭitā	329
Kiminaṁ	294	Kusāmayam	435
Kimpurisā	447	Kūjitā	10
Kimpurisābhigītaṁ	210	Kūṭam	430
Kiriṭī	10	Kūṭakārī	294
Kilesam	186, 541	Kūṭarājassa	107
Kisam	71, 151	Kūṭahatā	20
Kiṭam	397	Kūṭāgāram	200
Kiṭati	471	Kekā	376, 433
Kīvanto	338	Keṇu	433
Kukkuḷanāme	152	Kesalūnanakhachinnatajjitā	493
Kuṅkumiyajātā	471	Ko	15
Kuñcitaggā	216	Kokilā	10
Kuṇapaṁ	270	Kokilābhinikūjite	323
Kuṇape	493	Koci	267
Kuṇālakā	434	Kocchaṁ	401, 435
Kuṇḍalinī	121	Koñcam	50
Kuṇḍalino	133	Koṇḍañña	147
Kubbati	250	Kodham	118, 148
Kuto	519	Kodhasā	125
Kumārīpuramantare	324	Kopīnarūpā	431
Kumbhagatā	21	Kopesi	194

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kolaṭṭhimadhusālīkā	10	Khāditam	529
Kovidatthapadā	108	Khāditvā	502
Koviḷāram	71	Khādiyāna	25
Kosikim	6	Khādisam	25
Kosiyo	338	Khāranadim	294
Kose	207	Khārividham	218
Kosena	258	Khippam	276
Koseyyavāsini	320	Khilam	404
Koso	125	Khilāni	218
Krubbam	27	Khīyissanti	417
[Kha]		Khīrakāmehi	110
Khaṇam	472	Khīrapā	111
Khaṇḍaso	153	Khujjavāmanakena	459
Khattadhammānam	403	Khudam	423
Khattadhamme	531	Khuddakappāni	344
Khattabandhuni	121	Khuradhāram	293
Khattavidā	253	Khettāni	321
Khattiya	119	Khemam	398
Khattiyassa	112	Khemā	210
Khattiyo	318	Khemino	433
Khatye	336	[Ga]	
Khadiraṅgārasannibham	342	Gaṅgam	97
Khantim	149	Gaṅgatitthūpamāsu	486
Khanti	403	Gacchatu	146
Kharam	53	Gacchantu	160
Kharapattasannibham	217	Gacchāmase	210
Kharā	390	Gacche	65, 363
Khalu	394	Gaccheva	178
Khādanti	107	Gajapaccāmittam	54

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ga]	
Gaṇādhivutṭhe	453	Gāthā	160
Gaṇino	434	Gāmaṇīyebhi	276
Gaṇḍa	77	Gāmaṇārāṇi	21
Gaṇḍā	216	Gāmikehi	111
Gaṇheyya	20	Gāmino	105
Gataṃ	363, 489	Gāmesu	131
Gatasīgaṃ	97	Giddhā	271
Gatiṃ	45	Girigabbharā	344
Gati	20, 167, 418	Giricaro	77
Gate	168	Giriduggasmiṃ	75
Gatena	486	Giribbajaṃ	277
Gattāni	291	Girivare	418
Gantā	291, 295	Gilanti	492
Gantvāna	25	Gilānavutṭhitam	454
Gandhabbamanussaloke	5	Gīvaṃ	315
Gandhabbā	120	Guṇe	438
Gandhabbo	331	Guyhaṃ	206, 364
Gandhamādane	206	Guhaṃ	236
Gandhamādano	65	Geṇḍukena	206
Gamanā	166	Go	19
Gamaniyo	464	Gogaveso	75
Gambhīrapañhaṃ	155	Gottī	350
Gammaṃ	15	Gonaṅgulo	75
Gayha	321		
Garuṃ	75	[Gha]	
Garūnaṃ	181	Ghaṭṭissito	395
Gavijā	434	Ghaṭāsanasamā	483
Gahītā	538	Ghaṭāsano	65
Gaḷāgaḷaṃ	494	Ghammani	3
Gaḷeyya	19	Gharaṃ	349

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Gha]		[Ca]	
Ghātemi	194	Cavitamhi	169
Ghāteṣṣasi	44	Cāgaṃ	429
Ghāsaḥetu	86	Cāturanto	20
Ghuṭṭhaṃ	398	Cāpadhāribhi	276
Ghoravisam	20	Cārīttena	346
[Ca]		Cārupubbaṅgī	5
Cajanto	385	Ciṇṇo	131
Caṇḍā	110	Cittaṅgaḍā	426
Catukkaṇṇā	289	Cittassa	227
Catutthamanasannibhā	167	Citto	447
Catuddisaṃ	179	Citrā	434
Catupattharūpaṃ	150	Citrabimbamukhiyo	493
Caturaṅginī	338, 342	Ciraṃ	375
Catussatā	95	Ciradikkhitānaṃ	145
Candaniyoḷigallaṃ	19	Cirantaraṃ	428
Candanā	452	Cirappavutṭho	187
Candanussado	10	Cirarattasaṃsitam	57
Cande	194	Cirarattāya	291
Cando	65	Cirāciraṃ	247
Cammaṃ	397	Cīnakā	433
Caraṃ	86	Cecco	290
Carato	268	Cetayānassa	363
Caranti	342	Ceteti	8
Caritvā	20	Celāvaka	447
Caritvāna	353	Coriyo	488
Carimaṃ	128	[Cha]	
Care	154	Chattāni	342
Calācalaṃ	482	Chandavasānugā	371
Cavanaṃ	8	Chandasā	489, 492-3

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Cha - Ja]		[Ja]	
Chandāgamaṇaṃ	291	Jalehi	33
Chando	3	Jahanti	179
Chabbisāṇaṃ	42	Jahitva	439
Chamāgiri	434	Jātavedasadisāṃ	492
Chavakasamasadisāṃ	487	Jātiyā	276
Chavaḍāhakaṃ	487	Jātimāmapi	426
Chaviṃ	292	Jātu	31, 33
Chalaṅgakumārathanante- vāsina	462	Jānaṃ	20
Chādayamāno	33	Jānapadaṃ	124
Chiddaṃ	539	Jānapadā	338
Chindanti	329	Jānāti	35, 258
Chinnavātaṃ	15	Jānāsi	422
Chuddhaṃ	321	Jānāhi	123
Chekapāpakaṃ	390	Janemu	324
Chedagāmaṇiyaṃ	493	Jāyājina	453
Jagati	463	Jāyihiti	178
Jagghati	471	Jāyetha	77
Jaññā	65, 273	Jigīsasi	8, 396
Jaṭa	216	Jighaṇṇaṃ	25
Janapadesu	131	Jighaṇṇanāmavhayaṇaṃ	428
Janayeyyātha	370	Jighaṇṇarattim	430
Janayantiyā	292	Jiṇḍukaphalasannibhā	167
Jambonadisāṃ	437	Jiṇḍaṃ	551
Jamma	453	Jiṇḍā	439
Jammo	219	Jitāvinī	435
Jayataṃ	162, 342	Jināti	551
Jalajena	402	Jimhaṃ	239
Jalantaṃ	342	Jinādhanā	428
Jalamāno	65	Jiyare	247
Jalitaṃ	534	Jirati	219

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja - Jha]

Jīvaṃ	112, 527
Jīvati	236
Jīvitam	251, 365, 439
Jīvitassa	8
Jīvitena	171
Jutīmatā	433
Jūhatam	425
Jeṭṭham	294
Jessantam	276
Jotirase	219
Jhāyati	265
Jhāyāmi	171

[Ña - Tha - Da]

Ñatte	27, 526
Ñatvāna	239
Ñātisaṅghassa	375
Ñātisaṅghena	200
Ñāto	383
Ñāyena	431
Ṭhānam	259, 345
Ṭhitadhammassa	239
Ṭhito	237
Ḍayhamānesu	265

[Ta]

Tam	77
Taggha	67
Tacam	106
Taṇḍulā	433
Tattam	291

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Tatiyo	84
Tatuttarim	181
Tathāyatanasevino	129
Tathāvidham	156
Tathāvidhā	257
Tanujam	87
Tanumajjhimam	322
Tapanī	212
Tapanti	217
Tapo	403
Tappakkhato	81
Tamasā	363
Tambūpadhāne	548
Taramānarūpo	281
Talāvutā	538
Tasānam	237
Tāta	107, 216, 276
Tāto	117
Tādino	120
Tāpane	294
Tālavatthu	291
Tālā	210
Tālisa	453
Tālūpanibhe	321
Tāvadukkarakāraka	76
Tāvadeva	365
Tikkhamāyā	483
Tiṇasseva	483
Tiṇā	97
Titikkhisam	328

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Da]	
Titthasamā	472	Dakkho	125
Tidivā	15, 20	Dajjā	59
Tindukā	433	Daṭṭhā	227
Tirīṭi	452	Daḍḍhatālaṃ	292
Tirokkhavāco	82	Daddallamānā	428
Tīre	8	Dantamūlaṃ	185
Tuṇḍiya	107	Dantā	53
Tuttaṭṭito	291	Dantehi	52
Tuviyaṃ	27	Damaṃ	429
Tumūlaṃ	44	Dammi	237
Turito	435	Daliddatā	470
Tulyā	365	Dasannamātaraṃ	486
Tūlūpanibhā	217	Dassanāya	144
Tejo	185	Dassāmi	45
Tejobhakkhassa	291	Dahate	370
Tosenti	352	Daharasseva	276
Tyamhi	89	Daharūpeto	65
Tyāmhā	375	Dahātha	321
Tyāsu	392	Dahi	96
[Tha]		Dalḥā	85
Thaṇḍiladukkhaseyyaṃ	20	Dānaṃ	353, 403, 429
Thanesu	321	Dānavam	493
Thale	277	Dānavo	93
Thāvarānaṃ	237	Dāni	246
Thīghātakā	423	Dāyapassasmiṃ	282
[Da]		Dārakaṃ	471
Dakkhatha	328	Dārukaṭallako	19
Dakkhiṇaṃ	421	Dārunā	313
Dakkhiṇā	483	Dāruśaṅghāṭayānena	204
		Dāsampi	20

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dijampati	488	Dujivha	85-7
Dijābhighuṭṭhā	434	Dujjīve	108
Dijāmittā	364	Duṭṭhagadrabharatho	494
Dijinda	87	Duddasī	71
Diṭṭhim	439	Duppasaho	44
Dittarūpo	20	Duppūrā	489
Dittova	245	Dubbaṇṇaṃ	311
Diddhā	464	Dubbalako	271
Dinnako	87	Dubbidū	483
Dibbarase	182	Dubbhāsitaṃ	316
Divaraṃ	131	Dubbheyyaṃ	76
Divā	10	Dumaggaparamajjitā	167
Diviyā	10	Dumapphalāni	188
Disaṃ	218, 364	Dumavarasākhaṃ	418
Disabbhi	89	Duraccayāni	186
Disā	43, 65	Durattānaṃ	294
Dīghaṃ	293	Durattāya	95
Dīnakāmāsu	486	Dulladdhaṃ	191
Dīpā	276	Duvijā	167
Dukkaṭṭakammakārī	50	Dussilā	294
Dukkulīne	82	Dussīlo	126
Dukkhakkhamā	204	Duhadaye	119
Dukkhato	158	Dūre	145, 524
Dukkhanto	254	Devakuñjaro	169
Dukkhe	129	Devadārukacocagahane	452
Dukhakkhamo	5	Devapuraṃ	202
Dukhitassa	156	Devabrāhmaṇaṃ	438
Dukhino	292	Devamanussapūjitā	435
Dukhudrayo	125	Devarājā	144, 147
Duccaritaṃ	20, 541	Devavarābhīpālītā	418

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Dha]	
Devā	95, 120	Dhammo	105
Devānaṃ	5	Dharaṇī	404
Dosā	82, 291	Dhātā	238
Doso	371	Dhāretha	57
Dohena	65	Dhiratthu	171
Dvipadādhipa	503	Dhūmaketu	65
Dvedhāsiro	216	[Na]	
Dvepitikā	459	Naṃ	101
[Dha]		Nakkhattamāliniṃ	97
Dhamse	229	Nakhena	471
Dhaṅkā	112	Nakhehi	291
Dhaṅko	321	Naṭṭhaṃ	212
Dhataratṭhā	368, 376	Nadī	483
Dhataratṭhe	364	Nandaṃ	348
Dhanaṃ	237	Nandatu	35
Dhanāpi	353	Nandane	163
Dhanena	489	Nandassa	344
Dhanesinaṃ	276	Nando	350
Dhammañca	9	Nabhaṃ	524
Dhammagutto	238	Nabhamhi	15
Dhammatṭhaṃ	129	Namassati	352
Dhammarato	21	Namassato	229
Dhammaruci	239	Namo katvāna	345
Dhammavidū	238	Nayanti	482
Dhammassa	346	Nayitum	328
Dhammātisārañca	237	Naravīraseṭṭha	549
Dhammāni	186	Nalinaṃ	449
Dhammiko	239	Navapattavanaṃ	169
Dhammūpasañhitaṃ	384	Navame	488

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Navehi	435	Niddhamanā	246
Naḷāgāraṁva	130	Niddhūmake	529
Nāgarājā	57	Nindaṁ	237
Nāgavittodā	6	Nipatī	181
Nāgassa	182	Nipuṇe	147
Nāgā	89	Nippatissāmi	506
Nādhati	94	Nippoṭṭhayantā	292
Nānācittē	328	Nibbide	392
Nāmagottarṁ	514	Nibbindiyakārissa	129
Nāviko	346	Nibbutchi	494
Nāsaṁ	186	Nibbutto	265
Nāḷikeraṁ	152	Nimissarṁ	29
Nāḷikerasancāriyeneva	448	Nimissati	493
Niketo	20	Nimmajjhimarṁ	395
Nikkham	59	Niraṁkatvā	266
Nikkhantapādā	472	Nirayaṁ	291
Nikkhamanesino	290	Nirayamhi	152
Nikkhippa	281	Nirayussadaṁ	295
Nigacchanti	191	Niraye	287
Nigamesu	131	Nillenakāni	107
Niggaṇhe	124	Nillokanasīlā	470
Niccakīḷaṁ	216	Nivātake	472
Niccayato	483	Nivārinī	439
Niccayattena	89	Niviṭṭho	219
Niccotukā	180	Nivesanaṁ	120
Nicchāmi	311	Nivesanāni	179
Niṭṭhitaṁ	548	Nisabho	75
Nittiṇṇabhayo	178	Nisāmetha	42
Nidāghe	431	Nisinno	5
Niddesakārī	251	Nisīthe	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nissamsayaṁ	375	Pakkāmi	165
Nihatabhogā	472	Pakkuthitaṁ	291
Nihanti	217	Pakkhalya	77
Nīcaṁ	471	Pakkhinaṁ	271
Nīcattiṇā	179	Pakkhinā	295, 400
Nīladumābhilambitā	435	Pakkhino	437
Nīlavārivahindharā	6	Pakkhima	363
Nīlaṁ	97	Pakkhi	364
Nuda	120	Pagabbhā	486
Nekapupphamālyavitate	447	Paguṇā	425
Nekkham	315	Pageva	239
Negame	258	Paggaṇhe	124
Netā	239	Paṅkaṁ	277
Nette	239	Pacitaṁ	529
Nemi	482	Pacurā	41
Neru	465	Paccakamittha	364
Nelamaṇḍalaṁ	447	Paccagamittha	372
Nelasambhūtā	167	Paccati	197
No	277	Paccadissatha	363
Nhātāya	352	Paccuttarissāmi	237
[Pa]		Pacceka	289
Paṁsukaṁ	55	Pacchāsaṁyojane	9
Pakatiyā	375	Pajā	111
Pakāsati	207	Pajāyare	392
Pakāsitaṇi	206	Pajjaṁ	207
Pakuṭṭhāyi	8	Pañcapatikāya	459
Pakkatālavilambino	10	Pañca maticca	459
Pakkamanti	360	Pañcāvudho	464
Pakkā	109, 179	Pañjalī	435
		Pañjalīko	30

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pañhe	144	Paṭissuṇāma	545
Paññavato	158	Paṭhameneva	118
Paññavā	158	Paṭṭhavasānugassa	479
Paññā	129	Paṇasi	25
Paññāṇavatā	537	Paṇihitā	392
Paññāṇavā	239	Paṇḍarakena	90
Paññāni	345	Paṇḍarāvaraṇā	167
Paññāyase	271	Paṇḍare	364
Paññāyihinti	190	Paṇḍitamānino	253
Paññāvidhā	83, 84	Paṇḍitā	398
Paṭikujjitā	289	Paṇṇakuṭim	218
Paṭikkamma	145	Paṇhe	25
Paṭiggayha	11	Patataṃ	439
Paṭicca	185	Patanti	188
Paṭicchadam	282	Patārayi	125
Paṭijānāmi	327	Pati	5, 345
Paṭipajjatha	282	Patitvā	208
Paṭipannā	58	Patimeva	95
Paṭipannāni	342	Patīto	178
Paṭipādayanti	494	Pate	19
Paṭippassambhi	454	Pattam	26
Paṭibandhantiyā	459	Pattakhandhā	20
Paṭimukkaṃ	26	Pattacīvaraṃ	268
Paṭibhāsi	390	Pattapariyāyam	290
Paṭilobhayanti	101	Pattayobbane	353
Paṭivattum	374	Pattasaṃsayam	400
Paṭivallanti	486	Pattā	131
Paṭivihito	187	Pattum	58
Paṭivedetha	394	Pattehi	435
Paṭisedha	7	Patto	76

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pathaddhuno	144	Pamādinam	494
Pathavīgavāssā	531	Pamukhā	6
Pathe	178	Pamokkhasi	384
Patho	287	Pamokkhā	32
Padam	76	Pamhāyeyya	315
Padakāni	123	Parakulam	470
Padakkhinā	376	Parakkantaṁ	167
Paduṭṭhā	471	Parattha	152
Paduṭṭhena	291	Paradārasevinī	430
Padumuttarābhā	182	Paraniṭṭhitaṁ	267
Padosam	470	Parapattiyā	124
Panujja	208	Paramatthasamhitā	160
Papātaṁ	75	Paramappakopitā	420
Pappomu	58	Paramappamodito	425
Pabodhare	10	Paramasaṁvutaṁ	363
Pabbajitaṁ	291	Paramā	84
Pabbataggasmiṁ	65	Parame	376
Pabbate	227	Paralokāva	76
Pabyathayittha	437	Parābhavo	364
Pabhassarā	216	Parābhetvā	162
Pabhāvatim	319	Parāmase	488
Pabhāvī	210	Parikaḍḍhissanti	321
Pabhinnā	77	Parikiṇṇo	200
Pamajja	240	Parikirimsu	376
Pamajjanti	198	Parikīrenti	342
Pamajjasi	240	Parikkhīṇāya	502
Pamattā	105	Pariggayha	342
Pamatto	117	Paricareyyātha	453
Pamadādhipā	418	Paricārayassu	182
Pamadāhanatthikā	494	Paricāresi	10

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pariciṇṇena	95	Pavāsaṃ	471
Parijīṇṇaṃ	105	Pavāsitaṃ	401
Pariṇāmajaṃ	182	Paviṭṭhaṃ	207
Parittātūna	75	Paviṭṭho	24
Paridayha	426	Pavissa	179
Paridahitvā	471	Pavīhaya	433
Paripanthikā	268	Pavedayanti	524
Paripūrā	181	Pavedaya	344
Paribyūḷho	448	Pasatthaṃ	534
Paribhāsasi	500	Pasadaṃ	24
Paribhinnagattaṃ	292	Pasadamiga	447
Parimajjivā	341	Pasannaṃ	246
Parimadditā	41	Pasannattaṃ	395
Pariyāpadānena	384	Pasannanetto	175
Pariyāyaṃ	247	Pasayhakārā	271
Pariyāyo	163	Pasavate	259
Parivattakajātā	471	Passaṃ	50
Parihāpayāṃ	346	Passanti	236
Parenti	428	Passema	247
Parosataṃ	538	Pahantvāna	270
Palāyinaṃ	439	Pahasanti	493
Palālakhalaṣannibhā	10	Pahāraṃ	448
Palissaji	169	Pahāravarakhettaññū	258
Palemi	187	Pahiṇi	169
Pallatthito	82	Pahito	60
Pavajjanti	294	Pahīno	159
Pavaḍḍhakāyaṃ	178	Pahūtamālyaṃ	548
Pavaḍḍhakāye	364	Pahūtā	210
Pavarā	163	Pahūtedho	65
Pavāti	65	Paho	208

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paḷinaṃ	97	Pāmodo	131
Pākahaṃsā	389	Pāmukha-āsanasmim	181
Pāṭikaṅkhāma	146	Pāmesi	318
Pāṇaṃ	542	Pāyāpesi	454
Pāṇabhū	82	Pāyimsu	331
Pāṇasādhāraṇo	366	Pāyena	531
Pāṇipameyyamajjhe	93	Pāyenti	292
Pāṇībhi	4	Pāraṃ	524
Pāṇūpagatāva	82	Pāricariyāya	170
Pātarāsamhi	165	Pālite	258
Pātālamiva	465	Pāleti	524
Pātikaṃ	372	Pāvisī	349
Pātinim	426	Pāvekkhi	290
Pāturaḥu	87	Pāsā	393
Pāturāsī	15	Pāsādavāsā	531
Pātova	165	Pimsare	216
Pādāsu'ssārayaddhaje	338	Piṭṭhimaṃsiko	11
Pāde	29	Piṇḍaṃ	386
Pānāya	434	Pitaro	120
Pāpaṃ	367	Pitā	63
Pāpake	422	Pitūnaṃ	42
Pāpajanaṃ	439	Pitvā	19
Pāpattha	271	Piyaṃ	237
Pāpaparāyaṇo	266	Piyā	90
Pāpasahāyako	470	Piyena	237
Pāpiṭṭhatarāṇi	154	Piḷandhatha	419
Pāpiyañca	323	Piḷandhanā	44
Pāpuṇetha	219	Piḷayi	217
Pāpo	266	Piṭṭhaṃ	212
Pābhaṭaṃ	492	Piṇitā	331

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Puṅgavūsabhā	276	Pupphachaḍḍakam	487
Pucchati	352	Puppharasamattebhi	10
Pucchāmi	114	Pupphavicitrasanthatā	434
Pucchitāyemha	144	Pubbakamhi	198
Pucchesi	60	Pubbakiccam	527
Puññaṃ	345	Pubbadevā	20
Puññaṅkaro	126	Pubbasaññogam	9
Puññasāṅkāse	394	Pubbācariyā	353
Puññānam	177	Pubbāpariyam	160
Puññūpasamhitā	350	Pubbe	11
Puṇḍarīkattacaṅgī	46, 227	Pubbekatahetu	251
Puṇṇam	20	Pumam	164
Puṇṇanadījātakāṇca	128	Purakkhatvā	46
Puṇṇamāyo	227	Puratthimena	290
Puṇṇamāse	226	Purā	246
Puṇṇamukho	453	Purāyam	163
Puṇṇehi	178	Purindado	146
Puttakalī	277	Purisādakamhā	30
Puttadāresu	131	Purisālu	447
Puttaphalam	352	Pūjā	374
Puttarūpayasūpetā	371	Pūjitā	52
Puttā	105	Pūjiyā	432
Puttike	323	Pūjesi	112
Puthu	5	Pekkhavā	430
Puthuppajāya	112	Pekkhasi	194
Puthulomāyutā	5	Pecca pecca	252
Puthusussoṇi	8	Petarājavisayam	494
Puthū	217	Pete	8
Punappunam	219	Pettighātino	292
Punarāvajassu	26	Pesitam	403

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Peseti 426
Pessena 374
Pokkharanī 46, 433
Poto 276

[Pha]

Phalaṁ 206
Phalā 210
Phaleyya 96
Phassayaṁ 266
Phītaṁ 112
Phītāni 20
Phuṭā 290
Phulingāni 152

[Ba]

Baddhamāsīnaṁ 364
Bandhavā 366
Bandhave 5
Bandhitvā 329
Balī 364
Balena 258
Balesu 131
Bahīpure 66
Bahu 524
Bahuṭhānacintino 188
Bahudhā 534
Bahūnaṁ 534
Bahvettha 107
Bādhaye 483

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bārāṇasiggaho 117
Bārāṇasyaṁ 71
Bālā 253
Bālo 502
Bāhā 217
Bāhāmudū 227
Bāhubalaṁ 128
Bāhubhi 75
Bindutthanī 227
Bindussaro 217
Bimbijālakasañchannaṁ 165
Bilāra 447
Bījāni 392
Bujjhesi 170
Bubhukkhito 75
Byagghīva 5
Byathanī 384
Byathitā 539
Byantībhūto 5
Byamhito 71
Byavajanti 85
Byasanabhāvañca 251
Byasanī 276
Byasanno 19
Byasampatto 75
Brahātī 227
Brahā 162
Brahāraññacarō 421
Brahāvane 227

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Bha]	
Brahmacariyaṃ	185	Bhattu	181
Brahmacariyā	169	Bhattugāravā	376
Brahmacārī	112	Bhattucca	349
Brahmadattassa	463	Bhatturatthā	420
Brahmabhūto	212	Bhaddaṃ	75
Brahmā	353	Bhaddasālaṃ	85
Brahme	81	Bhadraṃ	65
Brāhmaṇattham	208	Bhantā	227
Brāhmaṇe	97	Bhayaṃ	81
Brāhmaṇesu	131	Bhayaṭṭitā	54
[Bha]		Bhayā bhīto	397
Bhakuṭṭim	313	Bhayāhi	539
Bhakkham	207	Bharatūsabha	105
Bhakkhaparikkhīṇo	271	Bharatha	277
Bhakkhayitvā	321	Bhariyaṃ	259
Bhakkhayetave	506	Bhariyā	84
Bhakkhasādi	19	Bhare	257
Bhakkho mahā	24	Bhava	9
Bhagavā	499	Bhavataṃ	375
Bhaginiyo	453	Bhavati	471
Bhajantaṃ	246	Bhavanti	158
Bhajjati	246	Bhassaravaṇṇine	388
Bhajjaye	246	Bhassarasannikāsaṃ	181
Bhañjatha	75	Bhāgaso	289
Bhaṇantā	551	Bhāgīrathim	97
Bhaṇante	152	Bhājaya	425
Bhatta	181	Bhānumā	35
Bhattā	108	Bhāti	65
Bhattim	363	Bhāturajjhāvarā	346
Bhattirasmāsu	375	Bhāyāmi	389

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Bha - Ma]	
Bhāvaṃ	89	Bhojanatthā	178
Bhāvāyaṃ	250	Bhojaputtā	178
Bhāvitattāna	507	Bhottabbo	267
Bhāvitatto	83	Maṃsaṃ	33
Bhārata	181	Maṃsakājaṃ	62
Bhārā	346	Maṃsāni	321
Bhāsati	493	Makkhappahānaṃ	149
Bhāsamānaṃ	65	Maggam	282
Bhāsaye	551	Maggahim	399
Bhāseyya	272	Maggeyya	107
Bhāsesamānā	431	Maghavā	146
Bhinnāni	212	Maccuno	104
Bhiyyo	245	Maccharipaṇcamā	423
Bhīmakāyo	178	Majjhakaṃ	412
Bhīrū	392	Majjhe	246
Bhuttavantaṃ	181	Mañjarim	426
Bhutvā	503	Mañjussaro	318
Bhumyaṃ	88	Mañjū	191
Bhusaṃ	384	Mañjūhi	448
Bhusadassaneyyaṃ	216	Maññasi	121
Bhusālayāvutthā	6	Maññe	32
Bhusehi	235	Maṭṭham	401
Bhūtapati	120	Maṇayo	405
Bhūtabhabyāni	345	Maṇikaṇṇa	239
Bhūtāni	236	Maṇī	187
Bhūnahuno	290	Maṇīmayā	181
Bhetvāna	186	Mataṃ	520
Bheraṇḍakā	295	Matā	425
Bhogajāniṇṇa	19	Mattakkho	453
Bhogabalaṃ	128	Mattum	32

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Matthakaṃ	76	Mahatthiyaṃ	159
Matthiko	273	Mahaddhano	318
Madanīye	403	Mahantaṃ	181
Madā	105	Mahantānaṃ	371
Mado	105	Mahantāno	392
Maddakulaṃ	328	Mahanto	390
Maddakkhu	440	Mahabbalo	318
Maddavaṃ	370	Mahāpathaṃ	277
Madhumāṃsaṃ	94	Mahāpitaṃ	170
Madhurāhi	448	Mahābrahmā	60
Madhussaro	318	Mahābrahme	111
Manasā	169	Mahābhūtagaṇālayo	65
Manuññarūpaṃ	181	Mahābhūtā	391
Manussapāpiṭṭho	246	Mahāmeghariva	435
Manussamaṃsaṃ	539	Mahāyaso	318
Manussalokasmiṃ	5	Mahārattṭho	318
Mano	95	Mahārājā	318
Mandiraṃ	519	Mahārukkhasa	258
Mando	128	Mahāvarāha	447
Mama'tthe	42	Mahāvīci	288
Mamāyitaṃ	440	Mahāsattuhattattataṃ	372
Maraṇaṃ	273	Mahāsālā	265
Marāmi	53	Mahiddhikā	145
Malīnasatte	31	Mahesinaṃ	281
Masakkasāraṃ	179	Maheseyyaṃ	95
Masakkasārappabhavā	427	Māṇavā	107
Mahaggate	128	Māṇavo	217
Mahaggato	120	Mātāṅgasmiṃ	290
Mahaṇṇave	270	Mātaraṃ	463
Mahattaṃ	58	Mātā	350

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mātugho	293
Mādisaṃ	112
Mānātimānā	20
Māniyaṃ	105
Mānusiṃ	76
Mānusiyo	101
Mālaṃ	82
Mālāva	41
Mālī	10
Māluteritaṃ	349
Māluvapaṇṇasanthatā	218
Mikhalaṃ	216
Migaññū	42
Migavaṃ	24
Migapakkhīsu	131
Migamandalocanā	226
Migā	75
Migājinaṃ	71
Migājīnūpetāṃ	548
Migena	295
Micchā	353
Mittaṅca	178
Mittapurāṇacorāṃ	486
Mittavataṃ	376
Mittānaṃ	239
Mittāmaccesu	131
Mittāmaccaribyūḷho	71
Mitto	363
Missībhūtā	89
Misse	163

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mucalindaketakā	433
Muccate	251
Muñca	87
Muttaṃ	26
Muttassa	268
Muttā	405
Muttātharukhaggabandhā	143
Mutto	76
Mudireti	82
Muduraṃ	217
Mudukā	166
Mudū	156
Muddhābhisittaṃ	483
Muniṃ	418
Mupeti	45
Musā	486
Muhuraṃ	34, 217
Mūlā	210
Meghasamānā	265
Methunasmā	147
Mocā	433
Mohasaṃsāraṃ	164
[Ya]	
Yaṃ	148
Yakkhānaṃ	71
Yaññatantaṃ	218
Yaññā	534
Yaññe dhanāṃ	237
Yathāsukhaṃ	236

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ra]	
Yantā	331	Rajjaṃ	27
Yantāni	257	Rajjati	89
Yanti	364	Rajjassu	87
Yamakkhayaṃ	292	Rajjuṃ	186
Yamasādhanaṃ	290	Rajjena	273
Yasassimā	65	Rañjayate	217
Yasassī	146	Raññaṃ	147
Yācam	247	Rañño	60
Yācakā	338	Ratṭhaṃ	105
Yācanāya	365	Ratṭhapālo	239
Yācamānā	20	Ratṭhaviddhaṃsano	291
Yānañca	271	Ratṭhābhivaḍḍhana	7
Yāvanto	77	Ratṭhe	131
Yutā	437	Raṇaṃ	50
Yuto	68	Ratanaṃ	239
Yuttaṃ	384	Ratanantakaritthiyo	466
Yuttā	124, 258	Ratikīlitāni	202
Yudhā	437	Ratiyā	492
Yuvā	342	Ratīnaṃ	168
Ye	258	Rattiṃ	271
Yogaṃ	384	Ratto	502
Yogappayogasaṅkhātāṃ	129	Ratyā	293
Yojentu	338	Ratyo	327
Yodhikā	452	Rathaṃ	338
[Ra]		Randhayi	130
Rakkhasā	292	Ramayaṃ	217
Rakkhasi	465	Ramasī	548
Rakkhassu	75	Ramāmi	311
Rajaggāṃ	198	Rammaṃ	5, 202
Rajataggaḷaṃ	181	Rammako	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]	
Rammā	265
Raveyya	111
Rasagārave	502
Rasañcassa	258
Rasadaḍi	350
Rasānaṃ	506
Rasuttamaṃ	503
Rase	536
Rasmāsu	372
Rahadaṃ	178, 246
Rāgadosavadhiyo	493
Rājakattāro	273
Rājarathā	524
Rājā	67
Rājābhiraḍā	342
Rājino	111
Rājisi	7
Rājīsayo	211
Rāmakarāsu	486
Rukkhaggahānā	433
Rukkhaphalāni	216
Rucimajjhagataṃ	395
Rucire	318
Ruccate	363
Rucchati	389
Rudaṃ	169, 217
Rudanti	517
Rudi	194
Rurū	447
Rūpaṃ	252

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]	
Rūpadhātuyā	494
Rūpapattāpalimaṭṭhi	5
Rūpena	5
Rogato	158
Rogasammattaṃ	94
Roca	189
Rocaya	7
Roruvā	288
Rohaññā	276
[La]	
Lakkhaṇasammate	394
Lakkhaṇūruyā	389
Lakkhīdhitisampanno	120
Laṅghamaye'ttha	437
Latāva	486
Laddhapaccayā	376
Laddhāna	128
Lapasakkharā	486
Labbhametaṃ	353
Labbhetha	227
Labhataṃ	372
Labhanti	237
Labhamāne	472
Labheyyāma	453
Lahucittānaṃ	482
Lākhārasarattasucchavī	227
Luddhaṃ	259
Luddhānaṃ	482
Lūkhaṃ	428

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Leṇaṃ	539	Vajjāni	19
Lokacittamathanā	492	Vajjāsi	53
Lokadado	345	Vaṭṭanāvaḷisaṅkāsa	71
Lokapālā	95	Vaṇaṃ	217
Lokassa	390	Vaṇagandho	208
Lokyā	8	Vaṇṇakārakā	294
Loṇatoyavatiyaṃ	492	Vaṇṇagandharasuttamaṃ	4
Loddaṃ	433	Vaṇṇarūpena	164, 205
Lobhāva	399	Vaṇṇena	269
Lomasuddari	462	Vataṃ	119, 185
Lomahaṃsano	11	Vatena	86
Lomāni	164	Vattapadā	120, 125
Lomehi	291	Vatthakaṃ	405
Lolo	390	Vatthiyaṃ	239
Lohaṃ	405	Vatthukatā	15
Lohitakā	39	Vatrabhū	162
Lohitantā	167	Vatvāna	273
Lohitapattamālinī	431	Vadaññū	156
[Va]		Vadānā	257
Vakassu	257	Vadhatthikā	53
Vakkaṅgehi	10	Vadhamaññāya	389
Vakkaṅgo	367, 371	Vadhāya	8
Vaggubhi	227	Vadhikāyo	464
Vaggussaro	318	Vadhitvā	148
Vaggū	54	Vadhissaṃ	50
Vaṅkena	294	Vadhissati	389
Vajanti	293	Vanaṃ	94
Vajāma	218	Vanaññū	42
Vajjaṃ	536	Vanatimiramattakkhi	194

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vanatodā	6	Vāridharo	4
Vanappatiniṇca	437	Vārinā	6
Vanibbakānaṁ	185	Vālabījanaṁ	342
Vane	65	Vālehi	292
Vantagato	19	Vāsavo	418
Vamissanti	271	Vāsudevo	347
Vammite	397	Vāhaṁ	164
Vammibhi	276	Vāhanesu	131
Vayaṁ	124	Vāhiye	65
Varavārivahoghasā	6	Vālamigo	464
Varānaṁ	537	Vāḷā	486
Vareyya	520	Vikantiṁsu	392
Vasantam	311	Vikappetvā	4
Vaso	373	Vikāle	109
Vassāni	77	Vikiṇṇarūpā	218
Vākyam	88	Vikiṇṇavācam	81
Vākyena	375	Vikuddho	327
Vācāsanthutiyo	464	Vikopanā	489
Vāṇijā	276	Vikopayitvā	178
Vāṇijo	494	Vigāhisuṁ	406
Vāṇijjam	178	Vigetu	503
Vātajavappahārino	44	Vicaranto	265
Vātamigā	447	Vicittahatthābharaṇā	166
Vātasameritam	217	Vicitravaṭṭaṅgulikā	217
Vātassitāni	75	Viccutā	430
Vādo	250	Vijambhati	470
Vāyamassu	120	Vijānahi	540
Vāyaso	271	Vijāniyā	250
Vāraṇā	447	Vijānemu	45

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vijitāvī	194	Vipariyattaṃ	396
Vijite	337	Viparivattāyo	465
Vijetum	58	Vipalāyimsu	329
Vijjati	366	Vipassī	158
Vijjācaraṇena	425	Vippanaṭṭho	75
Viññāpetum	294	Vippasākhaggā	10
Vitatham	118	Vipphandamānaṃ	295
Vittam	482	Vibhavaṅgato	290
Vidaṃsayanti	206	Vibheti	551
Viditā	363	Vibhemi	164
Viditvā	8	Vimaṭṭham	217
Vidū	8	Vimaṭṭhā	166
Videhaputta	178	Vimato	364
Viddhamsanam	8	Vimado	169
Viddhastam	71	Vimalo	65
Vidhamma	502	Vimānaṃ	177
Vidhātā	238	Viyañjanaṃ	181
Vinamati	471	Viyatto	453
Vinayo	492	Virajaṃ	321
Vinassati	252	Virāgitā	100
Vinassatha	448	Virūparūpena	150, 220
Vināsayanti	20	Virocati	65
Vinipātiko	126	Vilaggamajjhā	227
Vinividdhaṅgā	293	Vilaggā	166
Vinītavantaṃ	437	Vilajjati	471
Vineti	216	Vilasati	471
Vindati	129	Vilākamajjhā	548
Vipakkhakam	271	Vilāpakālo	25
Vipaccati	129	Viluppamānāya	112

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vilumpamānamhi	268
Vilomaṃ	471
Vivane	75
Vivarāṇi	400
Vivasāṇe	293
Viviccaṃ	471
Vividhena	493
Visaṃ	534
Visaṃvādikasammata	428
Visamajjivino	287
Visarukkho	465
Visasamānaṃ	20
Visāradā	42
Visikhantarāṇi	19
Vissāsayaṃ	384
Vissāsaye	89
Vihaññaṃ	75
Vihitā	370
Vītarāgavisayūpapatti	494
Vītarāgo	158
Vītasaddhassa	245
Vīṭikiṇṇā	201
Vīṭikiṇṇo	200
Vīthi	45
Vīra	345
Vīriyaṃ	257
Vuccate	119
Vuddhe	291
Vuddhaṃ	147, 437
Vuddhā	400

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vuddhe	158
Ve	156
Vegasā	75
Vegena	76
Veṇī	325
Veṇikatā	464
Vedanaṃ	76
Vedamakkhānapañcamāṃ	488
Vedaya	439
Vedayati	471
Veditabbā	471
Vedehaputto	94
Vedhamānā	93
Veyyagghaparisibbitaṃ	401
Veyyagghā	276
Veyyattaṃ	273
Veyyāvaccamaṃ	336
Velā	483
Velli	548
Vellitaggā	216
Vellitagge	321
Vesmani	61
Vehāyasaṃ	15, 144
Veḷukā	433
Veḷuriya	143
Veḷuriyāmayā	44
Veḷuriyūpanīlā	179
Vo	57
Vokkamo	352

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samkalaham	418	Sakuṇa	116
Samkusumitalatā	453	Sakuṇīva	97
Samgacchi	331	Sakena	488
Samgatyā	250	Sakkataṃ	418
Samgiddhā	292	Sakkuṇemu	26
Samghare	239	Sakko	120
Samṭhānam	489	Sakkoti	294
Samyamam	429	Sakkhisi	121
Samyamāni	216	Sakhā	237
Samyame	82	Sakhilam	156
Samyametum	81	Sakhilāhi	448
Samyamo	187	Saggañca	192
Samvaccharo	187	Saggādhimanā	428
Samvarim	15	Saggūpagam	237
Samvare	400	Sankhapālo	181
Samvaro	91	Sankhamuttā	405
Samvibhāgī	156	Sankhavarūpapannā	217
Samvellim	324	Sankhātajātīmaraṇo	33
Samṣati	81	Sankhāto	205
Samṣī	436	Sankhāya	540
Samseyya	67	Sanḡati	523
Samtacca	397	Sanḡatīsu	82
Samhitūru	93	Sanḡamesi	448
Sa-indā	295	Sanḡamo	524
Sa-uttaracchadapaññāsam	169	Sanḡamma	152
Sa-usabhāmiva	106	Sanḡāme	258
Sakammunā	425	Sanḡāhakam	156
Sakassa	227	Sanḡe	548
Sakāyuram	307	Sanḡaram	25
Sakideva	523	Sanḡhāto	288

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saccanikkamo	420	Sadvāraṭṭhāyini	470
Saccānurakkhamāno	528	Sadhanam	493
Saccānurakkhī	519	Sadhammesu	514
Saccena	30	Sanantanamhi	219
Sajano	152	Santappitā	534
Sajāhi	235	Santasi	403
Sañcalesu	364	Santā	96
Sañchannā	201	Santi	95
Sañjīvo	287	Santiṇca	9
Saññatūrū	166	Santo	75
Sanhavācam	156	Santhare	216
Sataṁ	238	Santhavam	472
Sataṇca	157	Sandhiṇca	28
Satapattam	449	Sannatadhīrakuttiyā	227
Satasippo	318	Sannayha	338
Sati	8	Sanniketaṁ	46
Sattamibhattakāle	24	Sannitālayim	76
Sattavo	178	Sapakkhā	84
Sattasatā	190	Sapanti	423
Sattisimbalivanam	494	Sappaññasevī	132
Sattusaṅghā	85	Sappaññā	517
Satthā	544	Sabalo	246
Sadatthesu	85	Sabbakāmarasāharā	488
Sadisīsu	430	Sabbakālikam	201
Saddagame	437	Sabbakālikā	200
Saddham	430	Sabbajanassa	237
Saddhammam	524	Sabbadhammam	8
Saddhā	436	Sabbapathavī	20
Saddhāya	429	Sabbabhāvam	489
Saddho	156	Sabbabhāvo	483

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbalokagū	418	Samena	403
Sabbasākuṇikā	370	Samotataṃ	178
Sabbaseto	246	Sampati	449
Sabbassayanamhi	548	Sampannacaraṇe	97
Sabbālaṅkārahūsitā	276	Sampannaphaladhārināṃ	75
Sabbitthiyo	472	Sampupphitā	46
Sabbosadhadharaṇidhare	447	Samphusitvā	217
Sabbosadhīhi	258	Sambarova	493
Sabbhi	345	Sambalaṃ	76
Sabhattu	439	Sambuddhaṃ	81
Sabhariyassa	245	Sambhatassa	129
Samaṇe	131	Sambhameyya	111
Samaṇo	81	Sammatatto	83
Samattaṃ	132	Sammati	421
Samantaṃ	55	Sammato	345
Samantakhātāparikhā-upetaṃ	85	Sammanti	337
Samapajjatha	77	Sammapekkhanti	353
Samā	89	Sammasi	3
Samānarattā	463	Sammā	168
Samānā	331	Sammukhe	499
Samāyā	20	Sammūḷharūpo	311
Samāsetha	524	Sayaṃ	435
Samāhite	328	Sayaṃkataṃ	182
Samītāro	345	Sayoggaṃ	307
Samīpe	206	Saracāpadhārinā	426
Samīhitaṃ	412	Sarabhaṅgo	147
Samuḍḍente	364	Sare	33
Samudācarantiyo	448	Sareyyātha	321
Samuddavelāva	186	Salohito	208
Sameti	529	Sallape	492

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Savantīnaṃ	97	Sāliyo	433
Savantīhi	526	Sikhaṇḍī	434
Sassatāyaṃ	185	Sikhī	465
Sassatiyā	20	Siṅgū	433
Sassamāno	25	Sitaṃ	57
Sahasā	208	Sippena	425
Sahassanetta	145	Sirasaṃ	471
Sahassapaṭiyatthataṃ	169	Sirasā	347
Sahassabāhu	290	Siriyā	436
Sahāyā	84	Sirī	106
Sahitabbato	340	Sirīmato	75
Sākaraṃ	217	Silaṃ	75
Sākhapurāṇasanthataṃ	486	Silesūpamā	483
Sākhassito	246	Sisati	323
Sākhā	75	Sītacchāyaṃ	336
Sāgarassa	342	Sītacchāyāya	239
Sājīvā	120	Sītasmiṃ	9
Sādisī	371	Sīdati	130
Sādhu	239	Sīlaṃ	157
Sādhupaccudā	167	Sīlavā	126
Sādhurūpe	290	Sīvathikāya	321
Sāmaññaṃ	188	Sīhassaro	318
Sāmā	227	Sīho	236
Sāmāya	389	Sukaṇḍhakaṇḍhacchadanehi	216
Sāmi	236	Sukataṃ	548
Sāmike	472	Sukittitāni	186
Sāmitāya	531	Sukoṭṭitaṃ	321
Sāmuddikaṃ	276	Sukhaṃ	548
Sārattā	486	Sukhapphalaṃ	236
Sārathi	338	Sukhāni	129

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sukhāvaham	346	Suddhā	166
Sukhāvato	131	Suddhi	187
Sukhī	519	Sudhampi	431
Sukhudrayo	365	Sudhammāyam	162
Sukhena	370	Sudhā	431
Sugandham	435	Sunisitena	316
Suciṇṇam	295	Supariṇāhavā	4
Suciṇṇena	131	Supāmi	227
Sucittā	524	Supicchitam	207
Sucisaccasammata	424	Supinantena	41
Sucihi	494	Suppatiṭṭhitā	166
Sujampati	147	Suplavattham	437
Sujayā	89	Subālham	124
Sujātam	217	Subbate	423
Sujātā	216	Subbato	268
Sujātānam	453	Subyañjanā	160
Suṇātha	348	Subham	321
Suṇoti	287	Subhāsita	160
Sutam	129	Subhe	54
Sutanū	215	Subhehi	227
Sutā	145	Sumahā	375
Suttañca	216	Sumukha	399
Suttā	349	Sumedho	238
Sutvāna	503	Surakaññam	435
Sudassanā	167	Surajjakam	112
Sudassaneyyo	215	Surammam	548
Sudāruṇāni	499	Suruddho	464
Sudukkaram	370	Surosito	187
Suddā	273	Suvaṇṇakambutalavatta-	
		succhavi	217

Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko	Paḍānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Suvaṇṇacande'ttha	437	Sokaṭṭāya	95
Suvaṇṇacīravasane	311	Sokhyaṃ	218
Suvaṇṇarājīhi	55	Socati	149
Suvaṇṇasaṃkaccadharā	101	Soṇṇabyamhanilayā	494
Suve	273	Sotassa	7
Susaṃvihitakammantaṃ	106	Sotthānaṃ	30
Susaṅgahitantaṭṭhano	123	Sotthiṃ	31
Susaññaṃ	322	Sopavāhanaṃ	169
Susaññaṭṭānaṃ	90	Sobbhaṃ	19
Susandhi	217	Sobhañjana	433
Susambandhasiraṃ	345	Sobhare	217
Susammaṭṭhā	167	Sosetvā	5
Susunāgasādisa	437	Soḷasussadā	289
Sussoṇi	166	Soḷārapaññaṇo	323
Suhadaṃ	82	Svāgatañca	372
Suhadayo	120	[Ha]	
Suhemā	389	Haṃsagaggarā	100
Sūtova	123	Haṃsapūgehi	10
Seṭṭhasammata	439	Haññaṭṭe	111
Seṭṭho	238	Hatthattaṃ	370
Setaṃ	71	Hatthiyānaṃ	336
Seneva	25	Hatthi	437
Senopiyā	101	Hadayantarassitā	493
Seyyā	101	Hanāma	527
Seyyo	188	Haniṃsu	202
Selassa	236	Haneyyuraṃ	486
Sesiṃ	75	Hantāraṃ	292
So	120	Hanti	185
Sokaṃ	179	Hantaṃ	186

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]		[Ha]	
Hantvā	328	Himaccaye	321
Handa	435	Himavatā	210
Harantiyeva	166	Himavā	65
Harim̐su	321	Hiraññaṃ	397
Haritarukkhe	169	Hiriyā	86
Hareṇukā	433	Hirīmanāpi	20
Hasana	452	Hīnatto	290
Hāpito	212	Hutā	238
Hāsaṃ	119	Huto	212
Hāsamāno	81	Heṭṭhayitvā	153
Hāsayantā	342	Hemakappanavāsasā	276
Him̐saṃ	258	Hemacandanagandhinī	166
Him̐sayam̐	258	Hemañca	447
Hitā	239	Hemasuttacā	389
Hitāhitaṃ	536	Hessati	95
Hitvā	548	Hessāmi	75

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Akiccaṃ tassa karoti	468
Akkhaṇavedhi	137
Akkhiṃ nikhanati	467
Aguṇaṃ dhanu	466
Aggi	483
Aggidānassa phalaṃ	515
Aggisāladānassa phalaṃ	515
Ajjhāroho pañcayojana-	
satiko	501
Añjanapabbata	444
Aticārīnīnaṃ	
nirayaḍukkhatā	286, 293-4
Atthaṃ tassa na carati	468
Adinnassa ādīnavā pubbe	223
Adhammikaṛājānaṃ ādīnavā	103
Adhammikaṛājūnaṃ	
nirayaḍukkhatā	284-5, 291
Anatthassa caraṇaṃ	468
Anatthacarāṇi vatthūni cha	466
Anotatta	444
Aparāpariyavedanīyakammena	
mutto nāma natthi	134
Abhijaccabala	127-8
Abhiṇhaṃ dvāre tiṭṭhati	468
Abhipāraḥasenāpatissa	
jātiṭṭhānaṃ	221

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Amaccabala	127-8
Ambaphaladānassa nissando	2
Ambilarasa	506
Araññarukkhamūlasuññāgāresu	
nābhīramanti	297
Arahaddhajo nāma	
avajjharūpo	51
Arahantadhātucetiya	135
Ariyapaṭirūpaka	90
Alaṅkāraṃ	465
Alambusāya vilāso	165-6
Avaṇṇaṃ tassa bhaṇati	468
Aviccaṃ bhāsati	467
Avissāsanīyapuggalā	455-6
Asītimahātherānaṃ	
abbhantaro Aṅgulimālo	495
Ahetukavādī	241
[Ā]	
Āgataṃ nābhīnandati	468
Āturatā	466
Ādāsadussamaṇḍanānuyoga-	
manuyuttasīlā	467
Ānandagijjharājassa	
itthīnaṃ dosakathā	484-5

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Ānandamacchassa naṅguṭṭham	
paṇṇāsayojanam	501
Ānando pañcayojana-	
satiko	500
Ānando pañcasatayo-	
janiko	502
Ārāmagamanasīlā	467
Āsā devaccharā	417
Āsā dakkhiṇadisāya	424

[I]

Iṇaparibhoga	268
Itthāgārā	200
Itthiyo nāma lolā	97
Itthiyo maccu nāma	391
Itthī	483, 486-7
Itthīnam accācārā cattālīsa	467
Itthīnam alikavacanam	457
Itthīnam avajānana-	
kāraṇāni aṭṭha	466
Itthīnam āvudhā pañca	464
Itthīnam kaṇhasappasira-	
sadisakāraṇāni pañca	483
Itthīnam duppūrā tisso	465
Itthīnam dosā	455-6-7-8-9, 460-1-2-3
Itthīnam paduṭṭhā pañcavīsa	468
Itthīnam padosāharaṇāni nava	467
Itthīnam māyā	205

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[I]

Itthīnam dosakathā	489, 490-1-2
Idam me puññam	
sabbaññutaññāṇappaṭi-	
vedhāya paccayo hotu	53
Isisiṅga	162
Issarakatavādī	241

[U]

Ukkaṇṭhitam	423
Ukkaṇṭhitabhikkhūnam vesā	297
Uccam bhāsati	467
Uccārapassāvam abhiṇham	
gacchati	468
Ucchedavādī	241
Uṇham	423
Uṇhīsapaṭṭa	282
Udakapabbata	39
Upaḍḍhūposathakamassa	
nissando	1
Upanāham	423
Upanāhitā	483
Uposathakamassa phalam	173
Ubhohi kacchehi sedā	
muccanti	297
Ummādantiyā āghāṭa-	
bandhanam	222
Ummādantiyā jātiṭṭhānam	221
Ummādantiyā pubbakammaṃ	222
Ummādantiyā pubbapatthanā	223
Ummādantiyā purimabhavo	222-3
Ummādantiyā mātāpitaro	221

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Ummādantiyā rūpasobhaṇaṃ	225-6-7-8
Uyyānagamanasīlā	467
Ussadanirayā aṭṭhavīśasataṃ	289
Ussadanirayā soḷasa	283
Ūruṃ pidahati	467
Ūruṃ vivarati	467

[O]

Oṭṭhaṃ upalikhati	467
-------------------	-----

[Ka]

Kakkā pañca	321
Kacchaṃ dasseti	467
Kacchāni thanāni aṅgāni	
dasseti	468
Kañcanapabbata	444
Kañcanamālasacetthattarṃ	
pañcayojanāvattarṃ	410
Kaṭṭim cāleti	467
Kaṭṭukarasa	506
Kaṭṭhena pathaviṃ vilikhati	467
Kaṇṇapāvuraṇakinnarā	447
Kaṇṇamuṇḍaka	444
Kataññū katavedīnaṃ visesā	156
Kata'manukaroti	467
Kapi	530
Kappaṭṭhikasālarukkho	
sattayojaniko	444
Kamalānaṃ bheda	449
Kammakammaphalānaṃ	
saddahanaṃ	178

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kammasarikkhakavipāka	2
Kalahānaṃ vūpasamatā	442
Kasāvarasa	506
Kāmasaggāni cha	129
Kāmānaṃ ādīnavā	221
Kāmā hatthikuṇapūpamā	270,
	271-2
Kāyadarathaṃ	423
Kāsagahana	47
Kālasuttanirayassa dukkhata	288
Kiccaṃ tassa na karoti	468
Kinnarānaṃ bheda	447
Kilantabhāvaṃ	423
Kilesasedā muccanti	297
Kīḷati kīḷapeti	467
Kukkuḷanirayo yojanasa-	
tappamāṇo	152
Kuñjaro	483
Kuṇāladaha	444
Kuṇḍalinī	121
Kummo	530
Kulaggāni tīṇi	129
Kusarājassa sūdākaraṇaṃ	310
Kusa, pabhāvatināṃ	
pubbavatthu	306
Kusarājakumārassa	
cetopaṇidhi	300
Kusarājakumārassa	
pubbapatthanā	306
Kusarājassa kumbhakaraṇaṃ	308
Kusarājassa	
nandīrāgadukkhata	314

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kusarājassa naḷakaraṇaṃ 309

Kusarājassa
mālākārakaraṇaṃ 309

Kusarājassa
sinehavīmaṃsaṇaṃ 312

Kūṭaṭṭa-amaccānaṃ
paribhedakaraṇaṃ 242

Kūṭaḍḍakaraṇassa ādīnava 2

Kodhaṃ 423

Kodhanatā 483

Kontisakuṇakinnarā 447

Koleyyakasunakha 497

[Kha]

Khagga 282

Khattavijjavādī 241

Khārikarasa 506

Khīramūlaṃ sahaṣsaṃ 135

Khīrasalākabhattassa phalaṃ 515

Khujjāya gajjitagāthā terasa 117

Khujjāya palobhanakaraṇaṃ 316

Khujjāya sañcarittakaraṇaṃ 316

Khemāmahesiyā supinaṃ 377

[Ga]

Gandhabba 120

Gandhamādana 65

Gabbhapātakānaṃ
nirayaḍḍakkhatā 286, 293

Gahanāni cha 47

Guyhabhaṇḍakaṃ sañcāleti 467

Goṇaṃ 466

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga - Gha]

Godhā 530

Ghoravisatā 483

[Ca - Cha]

Cakkaviddha 138

Candakinnarā 447

Candadevaputto 408, 410

Candimapassapabbata 39

Ciravissāsikopi
anattakārakā 483

Cumbati cumbāpeti 467

Cūlakālapabbata 39

Chaddanta 444

Chaddantadahassa pamāṇaṃ 38

Chaddantanāgassa ubbedho 53

Chaddantanāgassa pamāṇaṃ 38

Chaddantanāgassa vedanā 53

Chātabhāvaṃ 423

[Ja - Ña]

Jātasatto amaraṇadhammo
nāma natthi 33

Jālaroruvanirayassa
dukkhatā 288

Jiṇṇatā 466

Jivhaṃ nillāleti 467

Jotipālakumārassa

ābhogo 139

Ñātikulagamanasīlā 467

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta - Tha]

Tandim ālasiyabhāvaṃ	423
Tāpananirayassa dukkhatā	289
Tiṇagahana	47
Tiṇahaṃsa	379
Tittakarasa	506
Timiṅgalo sahassa- yojaniko	501
Timinando pañcayojanasatiko	501
Timirapiṅgalo sahassa- yojaniko	501
Tiyaggaḷa	444
Tiracchānagatā suvaṇṇavaṇṇā cha satta	378
Tiracchānabhavane uposathavāso na sampajjati	173
Tirivacchagahana	47
Tilakakka	321
Tulasigahana	47
Thanam dasseti	467
Thutimaṅgalakathā	418
Theyyaparibhoga	267

[Da]

Dadāti	467
Dabbagahana	47
Daliddatā	466
Dahā satta	444
Dānasālāyo pañca cha	408, 552
Dāyajjaparibhoga	268

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dārakam ullaṅghati	
ullaṅghāpeti	467
Dārudānassa phalaṃ	515
Dijampati	487
Diṭṭhigatikā pañca	260
Dibba-ambavanaṃ tiyojanikaṃ	10
Dibba-ambassa rasavisesā	4, 5
Disodisaṃ gantvā pekkhati	468
Dīghaṃ assasati	468
Dukkhaṃ vedayati	468
Dujivhatā	483
Duppūrāni cattāri	487
Dumakinnarā	447
Dullabhā cattāro	221
Dussaṃ paṭibandhati	467
Dussaṃ muñcati	467
Dūre mitto	466
Devakaññāyo catasso	424
Devakinnarā	447
Devaccharā aḍḍhateyya- koṭisaṅkhā	410
Devanagaraṃ dasasahassa- yojanaṃ	410
Devalokā cavanadhammānaṃ pubbanimittāni pañca	297
Devo devāsane nābhiramati	297

[Dha]

Dhanuggahā cattāro	137
Dhammacariyagāthāyo dasa	130-1

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha - Na]	
Dhammayāga	58
Dhūmaroruvanirayassa	
dukkhatā	288
Dhenuṃ	466
Nakhena nakhaṃ ghaṭṭeti	467
Nacca, gīta, vādita, rodana,-	
vilasita, vibhūsitena	
jagghati	467
Nadītitthagamanasīlā	467
Nandatāpasassa	
iddhinimmānaṃ	334
Narasāsanakathā	130-1
Nāgarājassa abhisapakathā	91
Nābhiraṃ dasseti	467
Nāradassa itthīnaṃ	
dosakathā	487-8
Nikkha	59
Nikkhantapādā visikhā-	
nucārinī hoti	468
Nimittapāṭhaka	314
Nirayā chattimsasataṃ	289
Nirayānaṃ dukkhatā	283-4-5-6-7
Nirayapālakaraṇṇo	
āṇāpavattatṭhānaṃ	290
Nirojassa ādīnavā	118
Nillokanasīlā	467
Nihatabhogo hoti	468
Nīcaṃ bhāsati	467
[Pa]	
Pañcapāpiyā garahamocana-	
karaṇaṃ	477

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pañcapāpiyā pubbadosa	476
Pañcapāpiyā supinanimittaṃ	478
Pañcapāpī	476
Pañcapāpīvatthu	475
Pañcapāpī sakalajambudīpe	
pākaṭā	479
Pañcasikhassa tajjanaṃ	
sunakhavesena	414
Pañcasikhadevaputta	408, 410
Paññābalaṃ seṭṭhaṃ aggaṃ	128
Paññābala	127-8
Paṭivissakehi santhavaṃ	
karoti	468
Paṭhamakappikakāle	
itthilīngasseva paṭhamam	
pātubhūtaṃ	392
Paṇḍitamānī	253
Paṇḍukambalasilāsaṇaṃ	
saṭṭhiyojanaṃ	410
Paṇḍurājaputtā pañca	457
Paṇḍuhaṃsa	379
Patāpananirayassa dukkhatā	289
Patidevatā sambulā	92
Patha, uppathānaṃ visesā	283
Padalakkhaṇamantaṃ	512
Pabbajjā nāma Buddhādīhi	
vaṇṇitā	192
Pabbajitā nāma khattiyāva	513
Pabbatā satta	39
Pabbatā satta Himavante	444
Pabhāvatīyā akkosanaṃ	310-1
Pabhāvatīyā jātītṭhānaṃ	302

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pabhāvatīyā pubbapatthanā	306
Pabhāvatīyā mātāpitaro	302
Pabhāvatīyā sattakhaṇḍa- karaṇaṃ	309
Pabhāvatīyā sinehavīmaṃsaṇaṃ	312
Pabhāvatīyā sīse ūkāya vicinaṇaṃ	316
Pamattatā	466
Parakulagamanaṣilā	467
Parakule na vāsetabbāni cattāri	466
Paradārikāṇaṃ nirayaḍukkhata	286, 293-4
Parapurisaṣaddaṃ sutvā kaṇṇasotaṃ	
vivaramodaḥati	468
Parammukhī nipajjati	468
Parikkhārā aṭṭha	268
Paridahitvā sayati	468
Paribhogā cattāro	268
Parivattakajātā kuṇkumiya- jātā honti	468
Palitakesaḍassanaṣṣa saṃvegā	189
Pavuṭṭhaṃ na sarati	468
Pākahaṃsā	379
Pāḍukā	282
Pāḍena pāḍaṃ akkamati	467
Pāṇiyapipāsaṃ	423
Pāpasahāyako	466
Pāraṃ nāvā	466

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa - Pha]	
Pāraṃmiyo dasa	186
Piṭṭhi-ācariya	496
Piṇḍāṇaṃ sāvajjāṇavajjajā	267
Pitughātakammaṃ nāma bhāriyaṃ	279
Pitughātakāṇaṃ niraya- dukkhata	285, 291-2
Puttapatthanā	298
Pubbekataṣadā	241
Purāṇasaṇṭhata	486
Pekkhati	467
Petāṇaṃ dukkhaṃ	10
Pesaṇaṃ	423
Porāṇako ṣaṇṣo	445
Porisāḍo maṇṣṣaḍoro	510
Phalikaṣabbata	444
[Ba]	
Balaṃ ṣaṇṣaviḍhaṃ	127-8
Balaṃ bālassa ṣadhāya ḥoti	128
Balikammaṣṣa karaṇaṃ anu- saṃṣaccharaṃ	228
Bāḥubala	127-8
Buddhaṣaṭṭimaḍkaraṇaṣṣa niṣṣaḍo	330
Buddhā nāma akāraṇe ṣitaṃ na karaṇti	57
Bhogabala	127-8
Bodhisattā nāma niḥḥoluppaḍāriṇo	380
Brāhmaṇa	487

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhakkhitabbayuttakasattā	
pañca	530
Bhaginiyoti	
ariyavohāro	453
Bhamukaṃ ukkhipati	467
Bhariyaṃ nissāya	
yuddhakaraṇaṃ	479
Bhariyā	466
Bhariyā ñātikule	466
Bhariyānaṃ dukkhaṃ	190-1-2
Bhariyā nāma sāmikānaṃ	
atthabahulā	37
Bhuñjati bhuñjāpeti	467
Bhojaputtā vanibbakā	185

[Ma]

Makkaṭamaṃsassa	
khādanaṃ	248
Majjapāyini	467
Maṇipabbata	44
Maṇipassapabbata	39
Maṇiratanānaṃ ānubhāvo	331
Mattikakakka	321
Mattikāpiṇḍadānaṃ phalaṃ	476
Madhurasā	506
Manussā nāma upāyakusalā	380
Manosilātaṃ saṭṭhi-	
yojanikaṃ	444
Manosilāhaṃsā	379
Maraṇassa abhayānakasatto	
nāma natthi	32
Mahallikā	486
Mahā-avīcinirayassa dukkhatā	288

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahā-avīcinirayassa pamāṇaṃ	288
Mahākālapabbata	39
Mahātimirapiṅgalo	
sahassayojaniko	501
Mahānadiyo pañca	444
Mahānirayā aṭṭha	289
Mahā-amaccānaṃ yuddha-	
samathakaraṇaṃ	479
Mahāmacchavatthu	500-1-2
Mahāmacchā cha	500
Mahāmoggallānaṃ aparā-	
pariyavedanīyakammaṃ	113
Mahāmoggallānaṃ	
dhātucetiyakaraṇaṃ	135
Mahāmoggallānaṃ	
parinibbānaṃ	134
Mahāmoggallānaṃ	
sādhukīḷanasabhā	134
Mahāsattassa parakkamatā	329
Māṇavakakinnarā	447
Mātalidevaputto	408, 410
Mātāpitu-upaṭṭhānaṃ nāma	
puññaṃ	
saggasaṃvattanikaṃ	345
Mātāpitu-upaṭṭhānaṃ	
ānisaṃso	345
Mātāpituguṇānaṃ	
ānubhāvo	30
Mātāpituposakassa phalaṃ	550
Mātāpitūnaṃ aparajjhanassa	
ādīnavā	113-4

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mātugāmo atitto	
tiṇṇaṃ dhammānaṃ	465
Mātugāmo aparisuddha-	
hadayo	307
Mātugāmo dhuvasīlo	
nāma natthi	495
Mātughātakānaṃ	
niraya dukkhatā	285-6, 292
Mātuposakabhikkhu	330
Mātuyā guṇā	350
Mātuyā niyyātanaṃ rajjaṃ	307
Mālā milāyanti	297
Mittacora	486
Mittadubbhikamma	
ādīnavā	70, 76-7
Mittadubbhitā	483
Muddhatā	466
Musāvādakamma	
ādīnavā	78, 91, 118
Methunaṃ	465
Methunadhamma ādīnavā	209

[Ya - Ra]

Yakkhānaṃ lakkhaṇāni	35
Yācati	467
Yānaṃ	466
Rajatapabbata	444
Raṇṇā nāma agatigamaṇaṃ	
na kātabbaṃ	113

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Raṇṇo hīnaṅgatā nāma	
ananucchavikā	381
Rattavattadānassa nissando	222
Rathakāra	444
Rasataṇhāgiddhikassa ādīnavo	
	501-2, 504, 510
Rasaharaṇinhārūni	
sattasahassāni	4, 310, 497
Rasā satta	506
Rāgarattassa ādīnavo	508
Rājakakudhabhaṇḍāni pañca	282
Rājakulaṃ nāma bahudosaṃ	
bahupaccāmittaṃ	241
Rājadhammā dasa	116, 122-3-4
Rājā	483, 486-7
Rājā nāma musāvādaṃ	
nivāraye	118
Rājāno nāma	
subhāsita dubbhāsitaññū	368
Rukkhānaṃ bheda	449
Rūpadassanamattena sattānaṃ	
seṭṭhādibhāvo ñātum na	
sakkā	149
Roruvā dve	288

[La]

Lañjagahaṇassa ādīnavā	2
Lañjanaggāhakūṭaṭṭa-	
karaṇassa doso	2
Loṇakakka	321

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[La - Va]

Loṇarasa	506
Lohitapakkkhandikarogassa	
bhesajjam	476
Vaṇṇam tassa na bhaṇati	468
Vatthadānassa nissando	223
Vatthāni kilissanti	297
Vanakīlanassa ādīnavo	24
Vādānam bhindanam	250-1-2
Vālabījanī	282
Vāavedhi	137
Vāsipharasudānassa phalam	515
Vijambhati	467
Vijāyanam	465
Vidhurapaṇḍitassa puttā tayo	63
Vinamati	467
Vilajjati	467
Vilasati	467
Vilomamācarati	468
Vivādam	423
Viviccam bhāsati	467
Vejayanto yojana-	
sahassubbedho	410
Vemāniko asītihattha-	
tālakkhandhappamāṇo	2
Verabandhanassa	
ādīnavā	22, 40, 56

[Sa]

Sakalajambudīpo nassissati	
surāpānena	14
Sakkasaddassa atthuddhāro	146

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sakkassa dhītaro catasso	417
Sakkassa vaṁsā	408, 410
Saṅghātanirayassa dukkhatā	288
Saccakammassa phalam	98-9
Sajātikhādanānam	
vināsakāraṇāni	508-9
Sañjīvanirayassa dukkhatā	287
Satārahagāthāyo	523
Sattisūlanirayo	
tigāvutappamāṇo	153
Saddavedhi	137
Saddhādevaccharā	417
Saddhā pacchimadisāya	424
Saddhāpupphāni milāyanti	297
Sadvāratṭhāyini	467
Sapattīnam antarakaraṇam	478
Sappo	483
Sabbakiccesu anuvattanatā	466
Sabbadhana-anuppadānatā	466
Samaṇabrāhmaṇānam	
katāparādhānam niraya-	
dukkhatā	283-4, 290-1
Samaṇabhadrāni aṭṭha	267, 269
Samuddo	487
Saragahana	47
Sarapaṭibāhana	138
Sarapaduma	138
Sarapākāra	138
Sarapāsāda	138
Sarapokkharāṇi	138

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saramaṇḍapa	138
Sararajju	138
Saralaṭṭhi	138
Saravassa	138
Saravedhi	137-8
Sarasippāni dvādasa	138
Sarasopāna	138
Sarīre dubbaṇṇiyaṃ okkamati	297
Sallaka	530
Sasaka	530
Sasalakkhaṇaṃ kappaṭṭhiyaṃ	34-5
Sahassanetta	145
Sākiyakoliyānaṃ akkosanaṃ	441
Sākiyakoliyānaṃ kalahakāraṇaṃ	441
Sādhūnaṃ aparajjhanassa ādīnavā	141-2
Sānupabbata	444
Sāmikassa pavāsaṃ vaṇṇeti	468
Sāmikavattaṃ apūrentīnaṃ nirayadukkhata	286-7, 294
Sāniparibhoga	268
Sāsanā cavanadhammānaṃ pubbanimittāni pañca	297
Sāsapakakka	321
Sirasaṃ bandhati	467
Sirīdevaccharā	417
Sirī pācīnadisāya	424
Sivirājassa jātiṭṭhānaṃ	221

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sivirājassa vippalapakathā	225-6-7-8-9
Sītaṃ	423
Sīlavatthāni kilissanti	297
Sihapapāta	444
Sutasoma	496
Sutasomarājassa parivārā	516
Sutasomassa assamaṇapadaṃ	201
Suddhavattharatta- kambalānaṃ nimittaṃ	261
Sudhammasabhā pañcayojanasatikā	410
Sudhā bhuttā dvādasa pāpadhamme hanati	424
Sunakhamahānirayo tigāvutappamāṇo	153
Sunakhassa jīvitadānaṃ	244
Surādhuttassa ādīnavo	505-6
Surāpānaṃ nāma kadā uppannaṃ	13
Surāpānassa ādīnavā	14, 16-7-8-9
Surāsoṇḍatā	466
Suvaṇṇapassapabbata	39
Suvaṇṇabimba	301
Suvaṇṇavīthi saṭṭhiyojanaṃ	410
Suvaṇṇahaṃsassa rūpasobhaggatā	381
Suvaṇṇahaṃsā	379
Sūkarikādīnaṃ nirayadukkhata	287, 294

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
Sūriyadevaputta	408, 410	Hingulikapabbata	444
Sūriyapassapabbata	39	Himavantassa pacchima-	
Setacchatta	282	passe hingulitalaṃ	444
Setahaṃsa	379	Himavantassa purimapasse	
Sonuttarassa		suvaṇṇatalaṃ	444
dukkantāragamaṇaṃ	47	Himavanto tiyojana-	
Sonuttaraluddassa		sahassavittthato	443
rūpalakkhaṇaṃ	43	Himavanto pañcayojanasa-	
Sonuttaro pañcannaṃ		tubbedho	444
hatthīnaṃ balaṃ dhāreti	47	Himavā	65
[Ha]		Hirīdevaccharā	417
Haṃsā nānāvidhā	379	Hirī uttaradisāya	424
Haliddikakka	321		

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Aṅgaraṭṭha	335
Aṅgīrasa (tāpasa)	142
Aṅgulimāla	37, 553
Ajātasattu	278-9, 296
Ajītakesakambala (diṭṭhigatika)	260
Ajjuna (rājaputta)	457
Ajjuna (rājā)	142, 150, 153, 455, 457-8
Ajjhāroha (mahāmaccha)	501
Añjana (pabbata)	140, 444
Añjanagiri (pabbata)	140
Atṭhaka (rājā)	142-3-4
Anurādha (pura)	269
Anuruddhatthera	69, 161, 440, 553
Anusissa (tāpasa)	140-1, 145, 147, 161
Anotatta (daha)	341, 417, 444
Abhipāraka (kumāra)	221
Abhipāraka (senāpati)	222-3-4-5-6-7-8-9, 230-1-2-3
Ariṭṭhapura (nagara)	221, 223
Arinasattu (kumāra)	27
Arindama (kumāra)	260, 263

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A - Ā]	
Arindama (rājā)	265-6, 269, 278
Alambusā (devaccharā)	162, 164-5-6
Alīnasattu (kumāra)	23, 27, 37
Avantiraṭṭha	141, 337
Assakaraṭṭha	337
Ānanda (gijjharājā)	454
Ānanda (mahāmaccha)	500-1-2
Ānandatthera	22, 69, 132, 161, 188, 202, 240, 260, 331, 354-5-6-7-8
Āsā (devaccharā)	417, 424, 426-7, 436
Ālāra (kuṭumbika)	174-5, 178, 187-8
[I - U]	
Indapattha (nagara)	58, 60, 69, 496, 512, 524
Isigili (pabbata)	133
Isisiṅga (tāpasa)	162, 164- 5-6, 203-4-5-6, 211, 220
Uttarapañjāla (nagara)	22, 103
Udakapabbata	39
Udāyitthera	161

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[U - E - O]

Udicca (brāhmaṇa)	240
Uppalavaṇṇā (therī)	12, 37, 132, 240, 440
Ummādanṭī (seṭṭhidhītā)	222-3-4-5, 228-9, 230-1-2-3, 240
Eḷika (kumāra)	455, 462
Okkāka (rājā)	297-8, 301-2-3

[Ka]

Kaccāyana	161
Kaṇcana (pabbata)	444
Kaṇḍarī (rājā)	472
Kaṇṇamuṇḍa (daha)	444
Kaṇṇaveṇṇā (nadī)	173
Kaṇhā (rājadhītā)	457
Kapiṭṭha (assama)	140
Kapiṭṭha (vana)	139
Kapiṭṭhārāma	120
Kapilavatthu (nagara)	441, 443-4
Kapilaraṭṭha	22, 35, 103
Kammāsaddamma (nigama)	553
Karampiya-acela	78-9
Karampiyapaṭṭana	78
Kalappacullaka (nigama)	140
Kalābu (rājā)	142, 150
Kassakabrāhmaṇa	69
Kassapa (Buddha)	223
Kassapatthera	69, 161, 188, 202, 440, 553

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kākavatī (devī)	455
Kāra (rukkha)	153
Kāliṅgaratṭha	152
Kāliṅga (rājā)	142
Kāsiraṇḍā	496
Kāsiraṭṭha	13, 40, 203, 240
Kāsika (gāmaka)	69
Kāḷadevila (tāpasa)	140-1
Kāḷasutta (niraya)	288
Kāḷahatthī (senāpati)	498, 500, 502-3-4, 507-8, 510, 550, 553
Kinnarā (aggamahesī)	472-3-4-5
Kisavaccha (tāpasa)	119, 140-1-2, 161
Kuṇāla (daha)	440, 444, 449, 450
Kuṇāla (sakuṇa)	445-6-7- 8-451-2, 454-5
Kuṇḍalinī (sakuṇī)	115, 121, 126, 132
Kumbhavatī (nagara)	30, 141
Kuruṅgadevī (rājadhītā)	455, 461-2
Kururaṭṭha	58, 496, 512, 524
Kulavaḍḍhana (seṭṭhi)	196, 202
Kusa (rājakumāra)	300, 302
Kusa (rājā)	305, 309, 312
Kusāvatī (nagara)	297, 303, 313

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Ketaka (rājādhānī)	153
Koṇḍañña (tāpasa)	149
Korabya (rājā)	496
Kolarukkha	441
Kolita	161
Koliya (nagara)	441, 443
Kosala (raṭṭha)	334
Kosala (rājā)	102, 114, 334, 455
Kosikigaṅgā (nadī)	2
Kosiya (tāpasa)	420, 422- 3, 429, 430, 432, 434-5, 439

[Kha]

Khantivādī (tāpasa)	142
Khujja (paricāraka)	457-8-9
Khujjā (paricārikā)	305, 309, 312, 314, 326, 331
Khujjuttarā	202, 331
Khema (nesāda)	379
Khema (sara)	378-9, 380
Khemaka (ludda)	380, 384, 394
Khemā (aggamaheṣī)	377-8, 396, 406
Khemā (nadī)	210
Khemā (bhikkhunī)	407

[Ga]

Gaṅgā (nadī)	417
Gandhatindukadevatā	103

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga - Gha]

Gandhatinduka (rukkha)	103
Gandhamādana (pabbata)	206, 417
Gayā (pokkharāṇī)	413
Gijjhakūṭa (pabbata)	355
Godhāvarī (nadī)	139, 140, 142-3
Gotama (Buddha)	355-6-7
Ghanasela (pabbata)	141

[Ca]

Candaka (pabbata)	173
Candādevī (aggamaheṣī)	189, 194, 202
Candimapassa (pabbata)	39
Cittakūṭa (pabbata)	359, 360, 366, 370, 378, 380, 382, 508
Cittalatāvāna (uyyāna)	417
Cūḷakammāsadamma (nigama)	37
Cūḷakāḷapabbata	39
Cūḷasubhaddā (kareṇukā)	38-9, 40, 52

[Cha]

Chaddanta (daha)	38-9, 40, 46, 57, 444
Chaddanta (nāgarājā)	37, 39, 45
Chaddantavāraṇa	37
Channa (amacca)	377, 407
Chaḷaṅga (kumāra)	455, 462

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja]

Jambuka (sakuṇa)	115, 126, 132
Jayaddisa (kumāra)	23
Jayaddisa (rājā)	23, 24, 31, 32
Jayampati (rājakumāra)	300
Jālaroruva (niraya)	288
Jīvaka (vejja)	278
Jīvakambavana (uyyāna)	278-9
Jetavana (vihāra)	22, 37, 78 407
Jotipāla (kumāra)	135-6- 7-8-9

[Ta - Tha]

Takkasilā (nagara)	26, 172, 240, 279, 515
Tāpana (niraya)	289
Tiṇa (haṁsa)	379
Timiṅgala (mahāmaccha)	501
Timirapiṅgala (mahāmaccha)	501
Timinanda (mahāmaccha)	500
Timbaru (tittha)	413
Tiyaggaḷa (daha)	444
Tiriṭṭivaccha (setṭhi)	221-2
Thūpārāma (vihāra)	269

[Da]

Dakkhiṇāpatha	141
Daṇḍakī (rājā)	30, 119, 141, 150
Dantapura (nagara)	152

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dāyapassa (uyyāna)	280, 282
Dibbacakkhuka (tāpasa)	35
Dīghāvu (kumāra)	263, 273-4
Duyyodhana (kumāra)	172
Devadatta	57, 69, 91, 278, 355-6
Devala	161
Doṇa (tittha)	413

[Dha]

Dhataratṭha (haṁsa)	378
Dhataratṭha (haṁsarājā)	359
Dhanantevāsī (paricāraka)	462
Dhanañcayakorabya (rājā)	58, 60
Dhanapālaka (hatthī)	358
Dhūmaroruva (niraya)	288

[Na]

Nakula (rājakumāra)	457
Nakula (rājā)	455, 457
Nanda (kumāra)	332-3
Nanda (tāpasa)	335, 337
Nanda (brāhmaṇa)	24-5-6, 515, 526, 553
Nandakamūlaka (pabbhāra)	262
Nandanavana (uyyāna)	417
Nārada (tāpasa)	140-1, 161, 417, 419, 440, 454
Nāḷaka (gāma)	133
Nāḷāgiri (hatthī)	355-6-7-8-9

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nāḷikera (rājā) 142, 150,
152

Nigaṇṭhanāṭaputta
(diṭṭhigatika) 260

Nigrodha (rukkha) 39

Niḷinikā (rājadhītā) 204-5, 208-
9-220

[Pa]

Pakudhakaccāna (diṭṭhigatika) 260

Pañcapāpī (kuladhītā) 475-6, 479

Pañcāla (rājā) 22, 24, 103

Pañcālacaṇḍa (purohita) 472,
475

Pañcālacaṇḍa (brāhmaṇakumāra)
455, 463

Paṇḍara (nāgarājā) 79, 80

Paṇḍaraka (nāgarājā) 82-3, 88

Paṇḍu (haṁsa) 379

Paṇḍukambala (silāsana) 162

Patāpana (niraya) 289

Pabbata (tāpasa) 140, 161

Pabhāvatī (rājadhītā) 302-3-4-
5, 307-8, 310-1-2, 324

Pākahaṁsa 379, 380

Pāricchattaka (rukkha) 299

Piṅgala (sunakha) 241, 244, 260

Piṅgiyānī (aggamahesī) 480

Puṇṇamukha (sakuṇarājā)
448, 451-2, 454-5

Pubbaka (pāsāda) 198

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Pūraṇakassapa (diṭṭhigatika) 260

Porisāda (rakkhasa) 27-8, 31,
37, 510-1-2, 514, 517, 553

[Pha - Ba]

Phalikapabbata 444

Baka (rājā) 475, 479

Bārāṇasī (nagara) 5, 13-4,
60, 69, 70, 78, 377, 407

Bārāṇasī (rājā) 3, 40,
59, 70, 188, 377

Bāvarika (rājā) 479

Bodhi (kumāra) 240

Bodhi (paribbājaka) 242-3,
247, 260

Brahmadatta (kumāra) 279, 496

Brahmadatta (rājā) 5, 13, 69, 78,
107-8-9, 180, 189, 279, 280

Brahmavaḍḍhana
(nagara) 332, 334

[Bha]

Bhadrakāra (brāhmaṇa) 61, 63, 69

Bhīmaratha (rājā) 142, 144

Bhīmasena (rājaputta) 457

Bhīmasena (rājā) 455, 457

[Ma]

Makkhaligosāla (diṭṭhigatika) 260

Magadharatṭha 173, 335

Magadha (rājā) 172, 261

Macchariyakosiya (seṭṭhi)
408-9, 411, 414, 417

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Majjha (rājā)	119, 140
Majjhimadesa	141
Maṇipabbata	444
Maṇipassa (pabbata)	39
Madda (rājakula)	40
Maddaraṭṭha	302
Manoja (rājā)	332, 334- 5, 339, 354
Mallaraṭṭha	297
Mallikādevī (mahesī)	92, 102
Mahā-aṭṭavī	140
Mahākammāsadamma (nigama)	37
Mahākālapabbata	39
Mahāpatāpana (rājā)	118
Mahātimirapiṅgala (mahāmaccha)	501
Mahāmoggallāna	69, 161, 133-4, 202, 440
Mahāvīci (niraya)	288
Mahāsāla (vana)	39
Mahāsubhaddā (kareṇukā)	38-9, 40
Mahāsenagutta	196, 202
Mahimsaka (raṭṭha)	153, 173, 359
Mātaṅga (tāpasa)	119
Missā (devaccharā)	163
Migājina (uyyāna)	70-1, 515, 548
Mithilā (nagara)	174
Meṇḍissara (tāpasa)	140, 161

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya - Ra]	
Yudhiṭṭhila (rājaputta)	457
Yudhiṭṭhila (rājā)	455, 457
Rajatapabbata	444
Rathakāra (daha)	444
Rasaka (bhattakāraka)	499, 500, 510
Rājagaha (nagara)	172, 261, 356
Rāma (kumāra)	30
Rāhula (kumāra)	202, 277
Rohiṇī (nadī)	441
[Va]	
Varuṇa (tāpasa)	13
Varuṇa (rājā)	28
Videha (raṭṭha)	174
Vidhura (brāhmaṇa)	59, 60, 63, 69
Visākhā (vihāradāyikā)	12, 13
Vissakamma (devaputta)	201
Vejayanta (pāsāda)	410
Vejayanta (ratha)	437
Vessantara (sakuṇa)	115-6, 119, 121, 132
Veḷuvana (vihāra)	69, 356-7, 359, 377
[Sa]	
Saṁkicca (kumāra)	279, 280-1
Saṁkicca (tāpasa)	282, 296
Saṅkhapāla (nāgarājā)	173, 177, 180-1-2, 188

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saṅkhaṇḍa (daha)	173
Saṅghāta (niraya)	288
Saccatāpāpī (samaṇī)	455-9
Saṅcaya (kumāra)	62-3
Saṅcaya (māṇava)	69
Saṅjīva (niraya)	287
Sattuddaya (mahāpaduma)	40
Saddhādevaccharā	417, 424, 428, 436
Sabbamitta (rājā)	14, 15
Samaṇaguttaka (cora)	133
Sambhava (kumāra)	62-3, 65, 69
Sambhulā (aggamaheṣī)	92-3, 95, 97, 99
Sarabhaṅga (isi)	142-3-4 147, 152, 160
Sasapaṇḍita	34
Sahadeva (rājā)	455, 457
Sahadeva (rājaputta)	457
Sāketa (nagara)	14
Sāgala (nagara)	302-3, 307, 359
Sāgala (rājā)	359
Sātodikā (nadī)	140
Sānupabbata	444
Sāriputtatthera	37, 69, 132-3, 161, 188, 202, 240, 354, 357, 407-ādīpiṭṭhesu
Sālissara (tāpasa)	140, 161

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sāvatthi (nagara)	12, 14, 37, 407, 442
Sineru (pabbata)	12
Sirī (devaccharā)	417, 424, 430, 436
Sivi (kumāra)	221
Sivi (rājā)	221, 239, 240
Siviraṭṭha	221
Silavatī (aggamaheṣī)	297-8, 303
Sihapapāta (daha)	444
Sihamukha (kuṇḍala)	473
Sucirata (brāhmaṇa)	58-9, 60, 65, 67, 69
Sujāta (kuṭumbika)	503-4, 508
Sutasoma (kumāra)	189, 190-1, 496
Sutasoma (rājā)	37, 201-2, 512-3-4, 517, 553
Sudassana (nagara)	189, 202
Sudhammā (devasabhā)	162
Sunanda (sārathi)	224-5, 240
Subhaddā (aggamaheṣī)	40, 43, 47-8, 52
Subhaddā (kareṇukā)	50-1, 54-5
Subhaddā (rājadhītā)	40
Sumukha (hamsasenāpati)	359, 360, 382, 363-4, 366-7, 370, 380

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Suratṭha (janapada)	140
Suvaṇṇa (pabbata)	39
Suhemā (haṁsī)	389
Sūriyapassa (pabbata)	39
Seta (haṁsa)	379
Soṇa (kumāra)	332-3
Soṇa (paṇḍita)	337-8-9, 344, 346-7, 349, 353
Soṇaka (Paccekabuddha)	263, 265, 269, 272
Sotthiya (kula)	504-5-6
Sotthisena (upajāra)	92-3, 97, 99, 102

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Soṇuttara (nesāda)	37, 43-4, 46-7, 55-6
Soma (kumāra)	189
Somadatta (uparājā)	197, 202
[Ha]	
Hiṅgulika (pabbata)	444
Himavanta	2, 38, 162, 175, 227, 240, 332, 345, 378, 417, 420-ādipiṭṭhesu
Hirī (devaccharā)	417, 424, 436

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṃ, Syā = Syāmapotthakaṃ,
Kaṃ = Kambojapotthakaṃ, I = Iṅgalisapotthakaṃ, Ka = kesuci
Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu
dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[A]

Akantaṃ kantumicchāsīti = Akanto kantamicchasīti (Sī, Syā, I)	312
Akaraṃ = Akara (Syā)	71
Akhāṇumā = Akhanimā (Sī, Syā, I)	179
Aguṇaññussa = Aññāṇassa (Sī, Syā, I)	246
Accācaratīti = Accāvadatīti (Sī, Syā, I)	470
Accīti = Aggīti (I)	224
Acchāma = Icchāma (Sī, Syā)	79
Ajja = Ajjato (Syā, Ka)	543
Aññato = Aññaṃ (Ka)	411
Aññassa = Aññissā (Sī)	471
Aṭṭha = Satta (I)	302
Aṭṭhasatapalasuvannaṇapātiparikkhitaṃ = Aṭṭhasatapalasuvanna- pātipakkhitaṃ (Syā, I, Ka)	401
Atacāni nippanāni = Avākāni nibbaṇāni (Sī)	
Akēcāni nikkaṇṭakāni (I)	
Apākāni nibbaṇāni (Syā)	216
Aticiṇṇo = Atikkanto (Sī, Syā, I)	282
Aticirampi = Atiretacāraṃ (Ka)	19
Atipageva = Kīva pageti (Sī, Syā, I)	165
Atirasabhesajjaṃ = Ati-issarabhesajjaṃ (Sī, I)	447
Attanā ca so = Attāva taṃ (Sī, Syā, I)	89

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Attano = Attanā (Sī) Attanova (Ka)	8
Atthāya = Atthena (I, Ka)	51
Atricca kocchanti = Atricchakocchanti (Sī, Syā, I)	435
Atha = Athassa (Sī, Syā)	53
Atha vā = Atha (Sī, Syā, I)	271
Adārabharaṇo = Ādārāharaṇe (I) Dārakabhāvena (Ka)	306
Addharatta-aṅgayutte = Addharattālaṅkatayutte (Sī, Syā, I)	548
Adhi-āvaram = Adhivaram (Sī, Syā)	337
Adhigatayasasobhaggasaṅkhātā = Adhigatayasaggalā- bhaggasaṅkhātā (Sī, Syā)	156
Adhigamāti = Adhigatamhāti (Sī, Syā, I)	347
Adhicca = Aticca (Sī, I)	422
Adhomaggādīhi = Adhomukhādīhi (Syā, Ka)	292
Anacchariyañcetaṃ = Anucchaviyañcetaṃ (Ka)	7
Anatthacarāni = Anatthacārinī (Sī, Syā)	466
Anatthacarānīti acaritabbāni atthāni = Anatthacārinīti anāsimsitabba-atthā (Sī, I)	470
Anākaro = Anācāro (Ka)	129
Anāḷiyāti anālāhā = Anāḷiyāti analāhā (Syā) Anāḷhiyāti na āḷhikā (I)	101
Anutappateti = Anutappatī tanti (Sī, Syā, I)	26
Anutappate tvaṃ = Anutappatī taṃ (Sī, Syā, I)	25
Anupasaṅkamitvā = Kampetvā (Sī, I)	168
Anusāsasi = Anusāsīyati (Sī, I)	403
Anūnā = Anātho (Sī, Syā)	72
Andhabālāti = Bālāti (Sī, Syā, I)	324
Andhabālā pabhāsasi = Ādu bālāva bhāsasi (Sī, Syā)	324
Apagatāmhāti = Apāgatāmhāti (Sī) Apagatāmhāti (Syā) Avāgatāmhāti (I)	86
Aparisuddhahadayoti = Asuddhāsāyoti (I)	307

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Appamādena = Appamādā hohīti (Ka)	96
Abbhūtīti = Abbhūti (Sī, I)	312
“Abhipārako”tissa = Ahipārakotissa (Sī, I) Abhipādakotissa (Ka)	221
Abhūtaviṭṭho = Abhūtavaṭṭito (Syā)	482
Amaccaparijanehi = Amaccaparijanāpi (Ka)	29
Amaccā = Amaccasahassāni (Syā) Amaccasahassam (Ka)	472
Amhākaṁ = Tumhākaṁ (Sī, Syā, I)	199
Araṭṭhabhāvo = Vinaṭṭhabhāvo (Sī, Syā, I)	142
“Arinasattun”ti = Adīnasattanti (Sī) Alīnasattanti (Syā)	
Adīnasattunti (I)	27
Alambanātāya = Anabbhuṇṇatātāya (Sī, Syā, I)	167
Avatṭhitaṁ = Suvaḍḍhitaṁ (Sī, Syā)	171
Avanditvā = Vanditvā (Sī, Syā, Ka)	265
Avassantattā = Avassantassa (Sī, Syā, I)	203
Avācarīti = Accācarīti (Syā) Anācarīti (Ka)	479
Asambuddhanto = Asambujjham (Sī) Asambuddham (Syā, I)	81
Asambhitā = Achambhitā (Syā)	325
Asādhukammaṁ = Asādhukataṁ (Sī, Syā)	239
Aham = Ayaṁ (Sī, Syā, I)	345
Ahīratha = Ahāratha (Sī) Ahāritha (Syā)	268
Ahīrathāti = Ahārathāti (Sī) Ahārithāti (Syā)	268
Ahetuñca pavadanti = Hetuñca apavadanti (Sī, Syā, I)	255

[Ā]

Āgacchanti = Ākaḍḍhanti (Syā, Ka)	7
Āgatattā = Āgato (Sī, Syā)	136
Ādim katvā = Ākiritvā (Ka)	482
Āsamānāti = Āsasānāti (Sī, I)	415
Āsādetvā = Āharitvā (Ka)	392
Āha = Attho (Sī, I)	405

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[I]

Icchitapattthitānaṃ = Icchitamicchitānaṃ (Ka)	238
Itipi = Idhāpi (Ka)	364
Indapattthanagare = Indapattanagare (Sī, Syā, I)	58
Imasmiṃ = Ime (Sī, Syā, I)	248
Ime kira = Ime kiṃ (Ka)	222
Irīṇeti = Īrīṇeti (Sī, Syā)	75
Isippalobhaneti = Isipalobhiketi (Sī, Syā) Isiṃ palobhiketi (I)	163
Issarakatavādī = Issarakaraṇavādī (Sī, Syā) Issarakāraṇavādī (I)	241

[U]

Utumhi nhātāyāti = Utusinhātāyāti (Sī, I) Utusi nhātāyāti (Syā)	352
Udakapabbato = Udakapassapabbato (Sī, Syā)	39
Udapatvāti = Uppatitvāti (Sī, Syā)	271
Udānasambandhagāthā = Uttānatthasambandhagāthā (Ka)	273
Uddayhate = Uḍḍayhate (Sī, I)	204
Unnatagge = Natagge (I) Vinata-agge (Ka)	321
Upacchindathāti = Ucchinditthāti (Sī, I)	408
Upacchinnoti = Ucchinnoti (Sī, I)	408
Uparimadantā = Heṭṭhimadantā (Sī, Syā)	167
Upalikhatīti dantehi upalikhati = Palikhatīti dantehi likhati (Sī, I)	
Palikkhatīti dantehi palikkhati (Syā)	471
Uppalamālabhārīti = Uppalamāladhārīti (Sī, Syā)	46
Uppāṭetvā = Uddharitvā (Sī, Syā, Ka)	2
Ubbāhetthāti bādhayittha = Ubbādhethhāti bhādheththa	
ajjhottharittha (Syā)	448
Ubhoti = Ubhāti (?)	400
Urantarena = Udarantarena (Sī, I)	381

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Ure = Upari (Sī, I)	517
Urena = Udarena (I)	329
Uhasantīti = Ūhasantīti (Sī, I) Ohasantīti (Syā)	493

[Ū]

Ūnaṁ = Talaṁ (Syā, Ka)	414
Ūrutthambhaṁ = Ūrukkhambhaṁ (I) Ūrukampamānaṁ (Ka)	24

[E]

Ekavīhārikataṁ = Ekavīhārikaṁ (Syā, I, Ka)	270
Ettakena ṭhānena = Ettake ṭhāne (Ka)	129
Evaṁ = Ekampi (Sī, Syā)	20
Eva = Vaṭṭā (Ka)	166
Evamāpādiyā sati = Evamāpādi saṁsati (Sī, I) Evamāpariyāsati (Syā)	372
“Eḷīkakumāro”ti = Eḷakamāroti (Sī, I) Eḷakakumāroti (Syā, Ka)	462

[O]

Otataṁ vitataṁ = Onataṁ vinataṁ (Syā, Ka)	178
Orimantato yāva pārimantā = Upari samantato (Sī, I)	39
Osannoti = Osinnoti (Ka)	20
Osiṇcayeti = Osiṇciyāti (Sī, Syā, I)	488

[Ka]

Kaṅkapattanti = Kaṅkhapattanti (Syā, Ka)	513
Kacci'matto = Kacci namatto (Sī)	402
Kaḍḍhanto = Bandhanto (Sī, I)	381
Kaḍḍhanto = Bandhanto (Sī) Ghaṭṭento (Syā)	360
Kaṇṭakaveḷugumbagahanāni = Kaṇṭakagumbagahanāni (Sī, Syā)	47

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kaṇḍappamāṇaṃ = Kaṇṭhappamāṇaṃ (Sī)	49
Kaṇḍarī = Kakaṇḍarī (Ka) Kinnaro (Syā)	472
Kaṇṇapatte = Kaṇṇapattena (Sī)	501
Kaṇṇaveṇṇāya = Kaṇṇapeṇṇāya (I)	173
Kateti = Bhavoti (Syā, Ka)	541
Kattabbahomavidhūpanādiyaññakiriyāpi = Kattabbaṃ habyadhūmā- diyaññakiriyāpi (I)	218
Kattha Soṇakamaddakkhi = Kattha te Soṇako diṭṭho (Sī, Syā, I)	264
Katvā = Katā (Sī, Syā, I)	242
Kathāya = Gāthāya (Ka)	167
Kathināti = Kaṭhināti (Sī, Syā, I)	486
Kadalīsaṅkhātā dhajā paññāṇaṃ = Kadalīsaṅkhātāṃ dhajapaññāṇaṃ (Ka)	205
Kanakabyāsamocitāti = Kanakaggāsamocitāti (I)	167
Kapi = Sāmi (Sī, I) Sāvī (Syā)	530
Kamati = Kampati (Ka)	15
Kampitā = Kampitaṃ (Sī) Kampamānā (I)	539
Kammanibbattānaṃ = Kappanibbattānaṃ (I) Kappaṭṭhitaniabbattānaṃ (Syā)	289
Kayirum nūti etta nū-ti = Kareyyu noti ettha noti (Sī, I)	472
Karampiyaṃ = Kādambiyaṃ (Sī, Syā, I)	89
“Karampiya-acelo”ti = Kādambiya-aceloti (Sī, Syā)	78
Karampiyapaṭṭanaṃ = Kādambiyapaṭṭanaṃ (Sī, Syā)	78
Karissanti = Bhavissati (I, Ka)	142
Kareyyāti = Kariyateva (Sī, Syā)	430
Kalappacullakanigamaṃ = Lambacūḷakanigamaṃ (Sī, Syā, I)	140
Kalūnaṃ = Karuṇaṃ (Sī) Kapaṇaṃ (I)	541
Kassa = Tassa (Ka)	262, 264
Kassa = Kassesō (I, Ka)	342
Kākapaññāva = Kākapaññāya (Sī, Syā)	271
Kāmadhātusamatikkamā = Kāmadhātusamatikkamena (Syā, I, Ka)	494

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kāyavācākhiḍḍāvasena = Kāyavācācittakīlāvasena (Sī, Syā)	202
Kārāpetvā = Khaṇāpetvā (Sī, Syā, I)	379
Kāsikamatthannanti = Kāsikapatthiṇṇanti (Sī)	401
Kim kammamakaranti = Kim kammamakarāti (Sī)	71
Kim tanti = Kim pana tanti (Sī)	370
Kim bhūtā? = Kim sutā (Ka)	516
Kiñci sampāṭicchati = Na kiñci na paṭicchati (Sī, Syā)	237
Kiṇeyya = Kīleyya (Syā)	400
Kiṇyāti = Kiṇeti (Sī, I) Kilyeti (Syā)	400
Kilantakāyo = Kilantatāya (Ka)	307
Kīṭanti kīṭaṃ cāṭikapālādi = Kīṭanti kīṭakaṃ cāṭikapālaṃ (Sī, I)	
Kīṭaṃ vāti kīṇitaṃ cāṭikapālanti (Syā)	397
Kuruṅgadevī = Kuraṅgavī (Sī, I)	461
Kulehi = Kulesu (Ka)	268
Kekā = Ketakā (Syā)	433
Keṇūti = Veṇūti (Sī, Syā, I)	433
Ketakarājadhāniyaṃ = Kekarājadhāniyaṃ (Sī, Syā, I)	153
Kesaraṃsiyo = Kesato raṃsiyo (Syā) Kesarasmim (Ka)	442
Kokanudañca = Kokanadañca (Sī, Syā, I)	299
Ko ne'vāti ko nu evaṃ = Ko nedhāti ko nu idha (Syā)	420
Kolaṭṭhimadhusālīkāti kolaṭṭhisakuṇā = Koyaṭṭhimadhusālī-	
kāti koyaṭṭhisakuṇā (Sī, Syā, I)	10

[Kha]

Khaṇḍaṃ = Baddhaṃ (Sī) Bandhaṃ (I)	361
Khattavidāti = Khattavidhāti (Sī, Syā, I)	253
Khandhehi = Gaṇehi (Syā) Khaṇḍehi (Sī, I)	384
Khāditanti = Khāditunti (Sī, Syā, I)	529

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Kha]

Khilānīti kilāni = Khilānīti khīṇāni (Sī, Syā, I)	218
Khīṇe = Khaṇe (Syā, I)	417

[Ga]

Gajjatha = Gacchatha (Sī, Syā, I)	441
Gaṇḍikañca = Bhaṇḍikañca (Ka)	322
Gatīyā = Tava (I, Ka)	249
Gantā = Gatā (Ka)	295
Gantvā = Akatvā (Ka)	240
Gantvā = Paralokagamyā (Sī, Syā)	32
Ganthitāni = Aganthitāni (Ka)	309
Gamitthāti = Apatthāti (Sī, Syā, I)	416
Gammamāgammāti = Kamamāgammāti (Sī, Syā, I)	15
Galitamadamattavāraṇakumbhe = Paggalitapādena mattavaravāraṇakumbhe (Syā)	517
Gilānavuṭṭhanti = Gilānā vuṭṭhanti (Sī, Syā, I)	456
Gīveyyaṃ = Gīvaṃ (Sī, Syā, I)	315
Guhaṃ = Guhāyaṃ (Ka)	509

[Gha - Ca - Cha]

Ghanavāsaṃ = Ghanasannivāsaṃ (Syā) Gharāvāsaṃ (Ka)	539
Catupattharūpanti = Catumaṭṭharūpanti (Sī, Syā, I)	150
Carati = Vadati (Sī, Syā, I)	470
Caritvā = Khāditvā (Syā)	381
Caritvā = Khādetvā (Ka)	360
Cāresi = Cālesi (I, Ka)	53
Ciradikkhitānanti = Ciradakkhitānanti (Sī, Syā, I, Ka)	145
Ciraratte = Cirato (Sī, Syā)	57
Chaṇe kīlamānānaṃ = Chaṇakīlāvasāne (I, Ka)	12
Chaṭṭhe = Sattame (Sī, Syā, I)	381

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja - Ña]

Jaṭāsu = Jaṅghāsu (I)	152
Jātimāmapīti = Jātimaṃ apīti (Sī, I)	426
Jātissarañāṇena = Jātissarañāṇānubhāvena (Ka)	45
Jātu cakkhubhi = Jātacakkhubhi (Sī, Syā, I)	422
Jānanto = Najānantopi (I)	167
Jighaññarattinti = Dighaññarattanti (I)	430
Jīvaggāhaṃ = Jīvamānaṃ (Syā, Ka)	527
Ñatteti = Kanteti (Sī, I)	526

[Tha]

Ṭhapetvā = Gahetvā (Ka)	289
Ṭhānanti = Pāpanti (Sī, Syā)	259

[Ta]

Taṃ = Etaṃ (Syā, I, Ka)	418
Taṃ = Gītaṃ (Sī, Syā)	262
Taṃ = Tava (Sī, Syā, I)	529
Taṃ = Tassa (Sī, Syā, I)	129
Tatāti vitatā = Katāti vikatā (Ka)	364
Tato = Daharadaharā (Ka)	359
Tattakaṃ = Santakaṃ (Syā, Ka)	408
Tattha = Taṃ (I)	189
Tattha = Tassa (Sī, Syā, I)	271
Tattha = Tattha atthīti nidahitaṃ (Sī, Syā, I)	405
Tathā taṃ = Tathāyaṃ (Syā)	399
Tadatthāya = Tathattāya (Sī, Syā, I)	531
“Tan”ti = Etanti (Sī) Ehi tanti (I, Ka)	10
Tayā = Mayā (Sī, Syā, I)	520
Tayā katāni = Te akatāni (Ka)	308
Tayo = Tato (Ka)	145

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Taramānarūpo'hāsi = Taramānarūpo gaṇhāsi (Sī, Syā, I, Ka)	244
Taralaṃ = Taraḷaṃ (Sī) Vāraṇaṃ (Syā, I) Taraṇaṃ (Ka)	546
Tava = Tayā (Sī, I)	403
Tava baddhacaro = Tavupaṭṭhācāro (Ka)	347
Tasmā = Kasmā (Ka)	541
Tasmā ahaṃ = Tassāhaṃ (Ka)	32
Tasmiṃ = Te (Sī)	13
Tassa = Tattha (Sī, Syā)	46
Tassā = Kiṃ te idanti tassā (Sī, Syā, I)	207
Tādisānaṃ = Tāsānaṃ vātādisadisānaṃ (Sī)	
Vātabāla-andhasadisānaṃ (Syā)	390
Tālavaṇṇaṃ = Tālapaṇṇaṃ (Syā, Ka)	309
Tāsaṃ sāmikā = Tā sassāmikā (I, Ka)	108
Tiriṭisaṅghā viya = Ciriṭisaṅghā viya (Sī, I)	216
Tihi dhammehi = Gihidhammehi (Sī, Syā)	489
Tuttatomarehi = Kuntapatodehi (Ka)	356
Tumūlanti = Bhimūlanti (I, Ka)	44
Tulā ca kāje ca = Tulādhāre ca (Sī, Syā)	49
Tena = Te (I, Ka)	14
Tena kāraṇena vā akāraṇena vā = Tena kāraṇena (Sī, Syā)	272
Tvaṃ aññaṃ = Tvaṃ kathaṃ aññaṃ (Sī, Syā)	263

[Tha - Da]

Thirasīlepi = Varasīlepi (Ka)	464
Thokaṃ kaṇḍuyitvā = Aṇḍaṃ vicinitvā (Sī, Syā)	316
Daṭṭhukāmo, ahaṃ tattha gantvā = Daṭṭhukāmo, gacchāmi (Sī, Syā, I)	263
Dadeyyaṃ = Jaheyyaṃ (I)	196
Dantasudanto = Danto sudanto (Sī, I)	359

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Damanam = Vinayanam (Sī, I)	495
Dasavatthukam = Savatthukam (I, Ka)	429
Dasavatthukā cetanā = Savatthukā (Ka) Pavattitacetanā (Syā)	403
Dassanaṭṭhāne = Upaṭṭhāne (Sī, Syā)	189
Daḷhabhattīhi = Daḷhamittehi (Ka)	71
Daḷhamantam = Daḷhamittam (Sī, I)	228
Dātum = Khāditum (Ka)	34
Dānādivasena = Annādivasena (Syā, Ka)	534
Diṭṭha = Daṭṭhu (Sī, I)	262
Diṭṭhāti = Daṭṭhūti (Sī, I)	264
Dukkhanto = Duggato (Sī, Syā)	254
Dukkhantoti = Duggatoti (Sī, Syā)	254
Dukkhavedano = Dukkhayogena (Sī, I) Dukkhavegeneva (Syā)	414
Dukkhitam = Dukkhaṭṭitam (Ka)	366
Devalokena parivattitvā = Devalokato nivattitvā (Syā)	493
Devasamam brāhmaṇam = Devaseṭṭha brāhmaṇam (Syā)	
Seṭṭha brāhmaṇam (Ka)	438
Dvārāni = Randhāni (Sī, Syā, I)	400

[Dha - Na]

Dhanapakāsanoti = Dhammapakāsanoti (Sī, Syā, I)	347
Dhanalobhatāya = Dhanalolatāya (Sī, I)	525
Dhanasaṅkhātena vā = Vanasaṅkhātena (Sī, I) Vaṇṇasaṅkhātena (Syā)	6
Dhanāni = Yāni (Sī, Syā, I)	466
Dhanukena = Jāṇunā (Syā, I, Ka)	53
Dhammagutto = Dhammagū (I, Ka)	233
Dhārento = Bharanto (I)	46
Dhīro = Thiro (Ka)	392
Na ajjhagā nāgañchīti = Na ajjhagañchi, nādhigañchīti (Sī, Syā)	271
Na anvagatam = Anvagatam (Syā, Ka)	186
“Na katan”ti = Na gatanti (Ka)	363

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na karoti = Na karam (Sī, Syā)	322
Na khā = Na kho (Ka)	530
“Na kho”tveva = Nakhātveva (Ka)	530
Naṅguṭṭhamattameva dīghaṃ = Naṅguṭṭhaṃ mahādīghaṃ (Sī, Syā)	257
Na ce = Sace (Sī, Syā) Na ca (Ka)	25
Najjhagāgañchi = Na ajjhavañchi (Sī, Syā)	270
Na taṃ = Nāyaṃ (Sī, Syā, I)	385
Nadīdevatā = Nadīrakkhadevatā (Ka)	3
Nanandaranti = Nanandananti (Syā, Ka)	294
Na byādhe = Na byathe (Sī, I)	400
Nava = Dasa (Syā)	3
Na vikantiṃsu = Na kantanti (Sī, I)	392
Na vo purimena = Na vo vacanaṃ purimena (Sī, Syā)	149
Nalāṭanto = Nalāṭante (I, Ka)	342
Na santhareti = Na santaceti (Sī, I)	216
Na hāpitoti = Na hāsitoti (Sī, Syā)	212
Naḷakārabhaṇḍāni = Alaṅkārabhaṇḍāni (Sī, Syā)	309
Nikkayena = Vikkayenapi (Sī, Syā)	25
Nikkhañcimarṇ suvaṇṇassa = Nikkhaṃ rattasuvaṇṇassa (Sī, Syā)	59
Nikkhamissa = Nikkhamissati (Sī, Syā, I)	51
Niccayatoti = Niccayattoti (Sī, I)	483
Niccaphalito = Niccaphalattā (Syā, Ka)	465
Nippaññe = Nippuññe (Sī, Syā, I)	316
Nibbatti = Nipphatti (Sī, Syā, I)	20
Ninnaduṃ = Ninnadu (Syā) Ninnādaṃ (Ka)	50
Nirodhāhārabhojanā = Nirojāhārabhojine (Sī, Syā)	118
Nivāsāpetvā = Nivattetvā (Sī, Syā, I)	205
Nisinno = Nisinnaṃ (Syā, Ka)	459
Nissandena = Phalena (Ka)	222
Nissaraṇaṃ = Paṭisaraṇaṃ (Syā, Ka)	530

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Niḷinike = Naḷinike (Sī, Syā, I)	204
Nīlaṃ paḷinaṃ sakuṇīvāti = Nīlaṃ phalinasakuṇīvāti (Sī, I)	
Niḍḍaṃ phalinasakuṇīvāti (Syā)	97
Nīhataṃ = Vitataṃ (I) Vivaṭaṃ (Ka)	292
Nhatvā = Patvā (Ka)	307
Nhātānulittapasādhitaṃ = Nhātānulittaṃ pasobhitaṃ (Ka)	552

[Pa]

Pakuṭṭhāyīti = Pakatthāsīti (Sī, I)	8
“Pakvatthāsī”tipi = Paccakkhāsītipi (Sī, I) Pakkhatthāsītipi (Syā)	8
Paggaṇhantā = Gaṇhantā (Sī, Syā, I)	552
Paggaṇhanti = Gaṇhanti (Sī, Syā, I)	552
Pagghari = Paggharati (Syā) Gaḷi (Ka)	360
Paccakkhagato = Paccakkhato (Ka)	205
Paccagamitthāti = Paccakampitthāti (Sī, Syā, I)	372
Paccanti = Pavisanti (I)	294
Pañca = Cha (Sī, I) Pañca cha (Syā)	381
Pañcacūḷakadārakena = Pañcacūḷakadārakassa (Ka)	264
Pañca jane varemīti = Pañca jane vāremīti (Sī, I)	
Pañca jane me vare dehīti (Ka)	457
Pañcadasaṃjanavittataṃ = Pañcayoṃjanavittataṃ (Sī, Syā, I)	201
Pañcapāpī = Pañcapāpā (Sī, I)	475
“Pañcapāpī”tveva = Pañcapāpātveva (Sī, I)	476
Pañcasuvaṇṇo = Pañcatulāsuvāṇṇā (Sī) Pañcadasasuvāṇṇā (I, Ka)	59
Pañcāvudhoti = Pañcahatthoti (Sī, I)	464
Pañjare = Tiṇapañjarena (Syā)	381
Paññavataṃ iva = Paññavatomiva (Sī, Syā, I)	390
Paññavatā’miva = Paññavatomiva (Sī, Syā, I)	389
Paññāyameva = Paññāya me (Sī)	158
Paṭippharantī = Paṭippharantīhi (Sī)	323

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paṭibandhantiyāti paṭibandhamānā = Paṭibaddhantiyāti	
paṭibaddhamānā (Syā, I)	459
Paṭivallantīti = Paṭivellantīti (Sī, I) Paliveṭhentīti (Syā)	486
Paṭṭhavasānugassāti paṭṭhassa = Baddhavasānugassāti	
baddhassa (Sī, Syā, I)	479
Paṇṇavaṇṇā = Supaṅkavaṇṇā (Sī, Syā)	217
Patibbatāyāti = Patibbatā sāti (Sī, Syā) Patibbatā yāti (I)	96
Patisīsakaṃ = Paṭisīsakaṃ (Sī, Syā, I)	49
Pattamādāya = Puttamādāya (Sī, Syā, Ka)	275
Patvā = Upagantvā (Sī)	47
Patvā = Gantvā (Sī)	47
Papātassa vasam pattoti vā attho = Papātassa vasam	
pattotipi pāḥo (Sī, Syā)	75
Pappomūti = Pappemūti (Sī)	58
Pabrūhi = Bravīhi (Sī, I)	61
Pabhāvīti = Pabhātīti (Sī, Syā, I)	210
Pabhāsampannavāṇṇe = Pabhāsampannavāṇṇine (Syā, Ka)	388
Pamādinam = Pamādīnam (Syā, Ka)	492
Pamukham = Pamukhā (Ka)	6
Param = Yo (Ka)	89
Paramadhitindriyo = Paramajitindriyo (Sī, Syā) Parimāritindriyo (I)	162
Paramadhitindriyo = Paramābhijitindriyo (Sī, Syā)	203
Paramaparipuṇṇam = Paramapaṭicchannam (Sī, Syā)	363
Paramā ca = Paramāva (Sī, Syā, I)	540
Parikaḍḍhissantīti = Parikaḍḍhayantīti (Sī, Syā, I)	321
Parikkhattā = Purakkhatā (Sī, Syā, I)	77
Parigalitvā patati = Patitvā parigaḷati (Ka)	153
Pariyāya = Pariyagā (Sī) Paggayha (Syā, I)	36
Parivattessam = Parivatteyyam (Sī, Syā, Ka)	29
Palāpetum vā = Palāyatu vā mā vā (I, Ka)	314
Pasamsantesu = Hāsam pattesu (Syā) Sampattesu (Ka)	370

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pasannākāraṃ = Pasannakāraṃ (?)	394
Pasāsitaṃ = Pasamsitaṃ (I)	534
Passanīti = Passasmani (Sī, I)	421
Paharivā = Āsādetvā (Sī, Syā, I)	289
Paḷinattā paḷinaṃ sakuṇinīlaṃ = Phalinattā phalinasakuṇi nīlaṃ (Sī, I)	
Phalinattā phalinasakuṇi niḍḍaṃ (Syā)	97
Pāṇibhīti = Pāṇabhīti (Sī)	392
Pādesu = Pādamūlesu (Syā)	326
Pāliteti = Pallateti (Sī, I) Pālayateti (Syā)	258
Pāva = Pāde (Sī, Syā, I, Ka)	27
Pāvusamhi pavuṭṭhe = Pāvuse navavaṭṭhe (Sī, I)	216
Pāḷinayeneva = Pāḷivaseneva (Sī, I)	362
Pimsareti = Samsareti (Sī, Syā)	216
Piyānurakkhī = Piyānukaṅkhī (Sī, I)	540
Piḷandhathāti = Piḷandhatūti (Syā)	419
Piḷitāpi = Khalitāpi (Sī, Syā, I)	156
Pupphe uppanne utumhi = Pubbe uppanna-utumhi (Ka)	352
Pubbakaṃ = Pupphakaṃ (Sī, Syā, I)	198
Pubbakamhīti pubbakapāsādassa = Pupphakamhīti	
pupphakapāsādassa (Sī, Syā, I)	198
Pubbuṭṭhāyitādīhi = Pubbuṭṭhāyikādīhi (Syā, I, Ka)	92
Purāṇakasaṭakhādako = Surākasasaṭakhādako (Sī, Syā)	19
Purimabhava = Porāṇakassa (Ka)	55
Peḷāya = Selāya (Sī, Syā, I)	374

[Pha - Ba]

Phuṭṭhatāya = Puṭṭhatāya (Sī, I)	453
Phuliṅgānīti = Puliṅgānīti (I)	152
Baddhacaro = Upaṭṭhacaro (Ka)	348
Bandhanato = Bajjhanato (Syā)	391

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ba]

Bimbijālakasañchannanti = Bimbajālakasañchannanti (Ka)	
Bimbajālarattasañchannanti (Syā)	165
Bile = Khaṇḍe (Sī, Syā, I)	319
Byattabhāvaṃ = Veyyattibhāvaṃ (Sī, Syā, I)	273
Byathitaṃ = Byadhanti byadhitāṃ (Ka)	384
Byathitā = Byathitaṃ (Sī), Byādhitaṃ (I)	539

[Bha]

Bhakuṭṭim = Bhūkuṭṭim (Sī, Syā, I)	313
Bhakkhasādīhi = Bhakkhasārīti (Ka)	19
Bhaṅgavibhaṅge = Bhaggavibhagge (Sī, Syā, I)	147
Bhajanato = Ajānato (Ka)	438
Bhamikaṃ = Bhamarikaṃ (Sī, I) Bhamaracakkaṃ (Syā)	517
Bhayaṭṭitāti = Bhayadditāti (Sī, Syā, I)	54
Bharyādhamme = Ariyadhamme (I, Ka)	551
Bharyā'bhīpārakassa = Bharyā ahipārakassa (Sī, I)	
Bharyābhīpādakassa (Ka)	225
Bhāradhāti = Bhāratāti (Sī, I) Bhārathāti (Syā)	336
Bhāramato = Bhāramatto (Sī, Syā)	348
Bhāvitacittānaṃ = Bhāvitattānaṃ (Sī, Syā, I)	507
Bhindimsūtipi = Chindimsūtipi (I)	329
Bhūtaviṭṭho = Bhūtāvaṭṭo (Syā, I)	482

[Ma]

Maṃ = Taṃ (Syā, Ka)	316
Maṃ = Mama maṃsaṃ (Sī, Syā)	206
Makaciṃ = Mukhaṃ (Sī)	461
Majjharaṇṇo = Mejjharaṇṇo (Sī, Syā)	140
Maṇḍalaṃ = Maṇḍapaṃ (Sī, Syā, I)	137
Maṇḍalamajjhe = Maṇḍapamajjhe (Sī, Syā)	137

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Matāti = Mutāti (Sī, I)	425
Madayatīti = Modayatīti (Ka)	65
Madda = Mama (Sī, Syā) Maddo (I)	322
Maddassantepure = Maddassa thīpure (Sī, I)	313
...manuññamāvakappadeseti = ...manuññapāvakappadeseti (Sī, I)	
...manuññamanāpakappadeseti (Syā)	449
Manusāsasīti = Manusissatīti (Sī, I)	403
Manussamaṁsato = Manussamaṁsassa (Ka)	547
Manussamaṁsassa = Manussamaṁsam dasseti (Sī, Syā, I)	541
Mayhaṁ = Ayaṁ (I, Ka)	223
“Mayha satī”tipi = Mama santipi (I)	237
Mahapphalā hi = Mahapphalā hi me (I) Mahapphalamhi (Ka)	233
Mahallakakhujjakevaṭṭena = Mahallakakhañjakevaṭṭena (Sī)	479
Mahātālakkhandhappamāṇaṁ = Mahantaṁ tālakkhandhappa- māṇaṁ (Sī, Syā)	153
Mahāvātamiḡā = Pasadamigā (Ka)	447
Mahāsattuhatthattataṁ = Mahāsattuhatthattataṁ (Sī, Syā, I)	372
Mahāhatthippamāṇā = Hatthikucchippamāṇā (I, Ka)	153
Mahitthiyanti mahatthaṁ = Mahiddhiyanti mahanta-iddhiyaṁ (Sī, Syā)	
Mahiddhiyanti mahatthaṁ (I)	159
Mā uññāsi = Mā maññāsi (Syā, I)	63
Mā pamajjīti = Mā pamajjāti (Sī, Syā)	131
Māpetvā = Nīharitvā (Sī, Syā, I)	201
Māyida = Māyidha (I, Ka)	229
Mārūhiṁ = Māruyha (Sī, Syā)	72
Māvakena = Pāvakena (Sī, I) Manāpakena (Syā)	449
Migavadhaṁ = Migavaṁ (I) Migam vadhāya (Ka)	23
Migājinaṁ uyyānaṁ = Migāciruyyānaṁ (Sī, I)	
Migāciravanuyyānaṁ (Syā)	515
Migājinaṁ nāma uyyānaṁ = Migājira-uyyānaṁ (Sī, I)	70
Mittāmaccaparibyūḷhoti = Mittāmaccaparibbūḷhoti (Sī, I)	71

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Mittim = Mettim (Sī, Syā, I)	543
Mittinti = Mettinti (Syā)	543
Muñcāti mucca = Muccāti muñca (Sī, Syā, I)	87
Muddhā = Pahaṭam (Sī, Syā, I)	96
Murumurāyanti = Muramurāyanti (Sī) Murumurāti (I)	
Murum murum (Ka)	22

[Ya]

Yam te mudu tena = Ghaṭṭe mudukena (Ka)	208
Yaññatantaṃ = Yaññatantraṃ (Sī) Yañña tatra (Syā, I)	215
Yaññatantanti = Yaññatantranti (Sī) Yañña tatrāti (Syā, I)	218
Yathā = Yathā vā (Syā)	465
Yathāpi assa nagaraṃ mahantaṃ = Yathāpi ayanagaraṃ mahantaṃ (Ka)	85
Yadā bherivelāya = Yāmbherivelāya (Sī, I)	
Majjhimayāme corchi (Ka)	498
Yantāpatitvāna = Yam nāpatitvāna (Sī, I)	372
Yamasāadhananti nirayapālakaraṇṇo āṇāpavattaṭṭhānaṃ = Yamasāadhananti nirayaṃ (Sī, Syā, I)	290
Yasamadamatto = Yasasammatto (Sī, Syā) Yasamatto (I)	277
Yasmāti = Yassāti (Sī, Syā, I)	543
Yo esa = So esa (I) So eso (Ka)	65
Yojanaṃ maggaṃ = Yojanamattaṃ (Ka)	474
Yojanasatappamāṇe = Tiyojanasatappamāṇe (Syā)	152
Yodhaphalakappamāṇaṃ = Rathaphalakappamāṇaṃ (Ka)	414

[Ra]

Rajjitvāva = Bajjhitvāva (Sī, Syā)	312
Raṭṭhabhāraṇakajetṭhaka = Raṭṭhasaraṇakajetṭha (Sī, I)	105
Raṇaṃ = Cuṇṇaṃ (Sī, I, Ka)	50
Rattaṅkuravanena = Rattakuravakavanena (Sī, Syā, I)	165
Rattoti = Ratoti (Syā)	502

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ra]

Ramaṇīyena = Acchariyena (Ka)	339
Ramayaṁ = Mayhaṁ (Ka)	214
Rahade = Ruhiraṁ (Sī, Syā, Ka)	74
Rājā vā arājā vāti = Rājāti vā rājapurisoti vā (Ka)	228
Rūpadhātuyā bhāvo = Rūpadhātusambhavo (Sī, Syā, I)	494
Rūpadhātuyā bhāvoti = Rūpadhātuyā bhavoti (Sī)	
Rūpadhātusambhavoti (Syā)	494
Rodanena = Roditena (Sī, Syā, I)	467
Roditvāna = Roditva (Sī, I)	55

[La]

Lakkhaṇasammateti = Lakkhaṇāsammatteti (Sī, I)	394
Laṅghamaye'ttha = Laṅghimayettha (Sī, I)	437
Labhanākāramassa = Labhanakāraṇamassa (I)	318
Labheyyātha = Labheyyāma (Syā, I)	453
Lākhārasarattamaṇipavālavaṇṇā = Lākhārasarattasamānavaṇṇā (I, Ka)	227
Luddhānanti lubbhānaṁ = Khuddānanti luddhānaṁ (Syā)	482
Lobhāva = Lobhāvaṁ (Sī, I) Lobhāya (Syā)	399
Lomasuddarīti = Lomasundarīti (Sī, Syā, I)	462
Lomehi ca = Lomaggehi (Sī, Syā, I)	291

[Va]

Vakassūti = Bakāssūti (Sī, Syā) Vakāsūti (I)	257
Vacanapattiyāyanā = Vacanapattiyāyanā (Syā)	429
Vaṇagandhoti = Pakkagandhoti (Sī, Syā) Pannagandhoti (I)	208
Vaṇṇadhāturāsīhi = Vaṇṇadhāturājīhi (Sī, I)	447
Vattapadānaṁ = Vattasamādānānaṁ (Ka)	146
Vatvā = Vutte (I)	460
Vatthaṁ = Vatthum (Ka)	309

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vada taṃ bhañjamicchāsīti bhañjanti = Vara taṃ bhaññamicchasīti	
bhanti (Sī) Vara taṃ	
bhuñjamicchāsīti	
bhuñjanti (Syā)	336
Vanappatinī ca = Vanaspatīni ca (Sī, I) Vanappatiniṅca (Ka)	437
Vanditvā = Passitvā (Sī, Syā) Passi (I, Ka)	136
Vametvā = Mocetvā (Sī, Syā) Vāmetvā (I)	355
Vayappattānaṃ = Vayappattaṃ (Sī, Syā)	332
Varuṇāti = Vāruṇīti (Sī, I) Varuṇīti (Syā)	13
Vavassaggatthe = Upasaggatthe (Syā, Ka)	435
Vasavattiniṃ = Vasantiṃ (I)	62
Vasso vuṭṭho = Vassāratto (Sī)	509
Vaḷavāmukhayakkhiniyo = Assamukhayakkhiniyo (Syā)	447
Vā = Ca (Sī, Syā)	200
Vāḷānaṃ = Bālānaṃ (Syā)	74
Vikkiṇāmīti idaṃ = Naguttameti idaṃ (Sī, Syā, I)	407
Vikkhīyissanti = Khayissanti (Sī, Syā)	417
Vituriyati = Vituriya so (Sī, Syā)	48
Vittikārena = Vittakarena (I)	6
Viddhastasenavāhanā = Vidhamśanasenavāhanā (Ka)	428
Vināsabhāvoti = Vinābhāvoti (Sī, Syā, I)	191
Vināsabhāvova = Vinābhāvova (Sī, Syā, I)	192
Vipakkhakanti viddhastapakkhakaṃ = Vipakkhinanti	
viddhastapakkhinaṃ (Sī)	271
Vipariyattanti vipallatthaṃ = Vipallatṭhanti vipariyattaṃ (Syā)	396
Vibhemīti = Vihemīti (I)	164
Vilaggāti = Vilākāti (Sī, Syā, I)	166
Vivaramodahati = Vivarati tamodahati (I)	468
Vivaritaṃ = Vivariya (Sī, Syā, I)	214
Visaññī = Visañño (Ka)	161
Visamavāta = Visamadhātu (Syā) Visavāta (Sī, I)	428
Visamissapānaṃ = Visassa thālaṃ (Sī, I)	540
Vuddho = Aḍḍho (Sī, Syā, I)	225

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Samyamassa = Seyyassa (I)	377
Samyamāni = Samyamanī (Sī)	216
Samvāsassa = Sambhāsassa (Sī, I)	365
Samharati = Saṅgharati (Sī)	408
Sakaṇṭakakāḷavettalatā = Kaṇṭakalatā (Sī, Syā, I)	186
Sakaṇṭakakāḷavettalatāya = Kaṇṭakacitā kāḷavettalatā (Sī, Syā)	178
Sakāse = Sakāsaṃ (Ka) Saṃkāsaṃ (Syā)	419
Sakhilāhi = Salilāhi (Sī)	448
Sakhyaṇṭi sakhidhammo = Sakkhīti sakkhidhammo (Sī, I)	537
Saggapuraṃ = Saggapadaṃ (Sī, I)	69
San̄khobhesi = Chādesi (Sī, Syā, I)	501
Saṅgaranti = Saṅkaranti (Ka)	25
Saṅgaro = Saṅkaro (Ka)	25
Saṅgāhakapakkhe = Sambhāvapakkhe (Syā)	385
Saṅgeti = Saṇṇateti (Sī, I) Alaṅkateti (Syā)	548
Sace ca ajja = Sace tvaṃ amma (Sī)	323
Saccatapāpī = Saccatapāvī (Sī, I) Pañcatapāvī (Syā)	459
Sateratāti = Sateritāti (Sī, Syā, Ka)	15
Satta māsā atikkantā = Sattamo māsō (Ka)	326
Satta rasaharaṇisahassāni = Satta rasaharaṇisatāni (I)	4
Sattusaṅghāti = Sattasaṅghāti (Sī, Syā)	85
Sattusaṅghārīvāti = Sattasaṅghārīvāti (Sī, Syā)	85
Sadvāraṭṭhāyinīti = Padvāraṭṭhāyinīti (Sī, Syā, I)	470
Sadvāre = Padvāre (Sī, Syā, I)	470
Santakaṃ = Santikaṃ (Syā, Ka)	27
Santakāti = Santikāyāti (I)	237
Santoti = Santo ca (Sī, I, Ka) Santova (Syā)	526
Sapattidosavasena = Sapattirosena (Sī, Syā, I)	99
Sapatte = Sāmate (Sī, Syā, I)	257, 259

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sabbaṃ = Saccaṃ (Sī, Syā, I)	327
Sabbakiccesu = Rattaṃ kiccesu (Sī, I)	467
Sabbabhāvoti = Saccabhāvoti (Syā)	483
Sabbameva = Saccameva (Sī, Syā, I)	327
Sabbalokaccarito = Sabbalokaṃ carako (Sī, I)	420
Sabbasaṃharaṇe = Sabbassaharaṇe (Sī) Sabbaharaṇe (I)	
Sahassapaharaṇe (Ka)	260
Sabbe = Sabbeva (Sī, Syā, I)	102
Sabbe cāti = Sabbevāti (Sī)	50
Samatitthā = Supaṭiṭṭhā (Ka)	433
Samānagotta = Samānagottaṃ (Sī, Syā, I)	440
Samānarattā = Samānarattāti (Sī, Syā, I)	463
Samotatanti = Samonatanti (Syā, Ka)	178
Sampavisanti = Saṃsavayanti (Sī, Syā, I)	292
Samphassataṃ = Sampassa (Sī) Sampassatā (Syā) Sampassaṃ (I)	87
Samphassatā = Sampassa taṃ (Sī, I) Sampassatā (Syā)	87
Sambuddhanto = Sambujjhaṃ (Sī) Sambuddhaṃ (Syā, I)	81
Sambhāvitabhāvo = Sambhāvitasabhāvo (Sī, Syā)	83
Sammatabhāvo = Sammatasabhāvo (Sī, Syā)	83
Sammāpaṭipannampi = Sammāpaṭijaggantampi (Sī, Syā)	346
Sammukhe = Sammukhaṃ (Ka)	5
Sarīraguhāsayaavaseneva maccu nāma = Sarīraguhāyaṃ vasanaka-	
maccu nāma (Sī, Syā)	
Sarīraguhāyaṃ puna	
vasanakamaccu nāma (I)	390
Sasatthuto = Sasaṭṭhako (Syā)	34, 35
Sahassaṃ jito = Sahassajito (I) Sahassena jito (Syā, Ka)	460
Sāgalanagare Sāgalo = Sakulanagare Sakulo (Sī, I)	359
Sāgalarājānaṃ = Sakularājānaṃ (Sī, I)	371
Sādu = Sādum (Sī, I) Sātaṃ (Ka)	5
Sādutaraṃ = Sādhutaraṃ (Syā, I, Ka)	532

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sibyā = Sibba (Sī, I)	231
Sisatīti hasati = Hasisatīti hesati (Sī) Himsatīti hessati (I)	
Hasisatīti hasati (Syā)	323
Sīlavantataṃ = Sīlavantavādaṃ (Ka) Sīlavatavādaṃ (Syā)	482
Sukhanipphattino = Sukhanibbattino (Ka)	376
Sukhumakaṇḍhalomacittatā = Sukhumakaṇḍhalomācittatā (Sī, Syā, I)	166
Sucisaccasammatāti = Sucisammasammatāti (Sī)	424
Sujayāti suvayā = Sujayoti sucayo (Sī, I)	89
Sutvā = Ñatvā (Syā, I)	454
Suddā = Sūtā (Sī, Syā, I)	273
Suddā veyyattamāgatāti = Sūtā veyyattimāgatāti (Sī, Syā, I)	273
Subhamhi = Sucimhi (Sī, I)	547
Surāṃ deva = Surāṃ pivitvā (Sī, Syā) Surāṃ detha (I)	14
Surāpiṭṭhakaṃ = Surāvitthakaṃ (Sī, I)	459
Suluddho = Suluddo (Sī, I)	464
Suvaṇṇaphaṇikā = Suvaṇṇaphalikā (Syā, Ka)	167
So = Yo (Sī, Syā, I)	374
Sonuttaraṃ = Soṇuttaraṃ (Sī, Syā)	37
Sobhasi = Sobhati (Syā)	426

[Ha]

Hatthattaṃ = Hatthattataṃ (Sī, Syā, I)	372
Hatthi-assarathe = Hatthī assarathā (Sī, I) Hatthī assā rathā (Syā)	204
Hatthisālaṃ alaṅkārapetvā = Hatthimaṅgalaṃ kāretvā (I, Ka)	304
Hadayena phalitena = Hodaye phalite (Ka)	118
Hanāma = Pātema (Ka)	67

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ha]

Harimsūti = Hāresunti (Sī, Syā)	321
Haritvā = Hanitvā (Sī, I) Paharitvā (Syā)	489
Harīyati = Dhārīyati (Ka)	220
Hīnā karontena = Hīnāti kathentena (Ka)	419
Heṭṭhimadantā = Uparimadantā (Sī, Syā)	167

Jātakatṭhakathāya pañcamabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]		[A]	
Akakkasaṃ aggaḷitaṃ		Ajjhenāni paṭiggayha	11
muḥuṃ muḍuṃ	214	Aññā ca tassa	
Akakkasaṅgo na ca		saṃyamāni catasso	213
dīghalomo	214	Aññā ca nārī taramānarūpā	180
Akallametaṃ		Aññātaḥaṃ sāmikehi	
vacanaṃ sugatte	419	padinnaṃ	230
Akāmaṃ vā sakāmaṃ vā	312	Aññāta'metaṃ avisayhasāhi	9
Akkodhanassa vijite	233	Aññe bahū isayo	
Akkhātaṃ te mayā sabbaṃ	4	sādhurūpā	211
Akhīlakāni ca avaṇṭakāni	213	Añño nu te koci naro	
Agamāsi so rahadaṃ		pathabyā	230-1
vippasannaṃ	177	Aṭṭhamampi	
Aguṇaṃ dhanu		bhadramadhanassa	267
ñātikule ca bhariyā	466	Aḍḍhaṃ ñatvā purisaṃ	
Agginā viya santatto	74	mahaddhanaṃ	490
Aggi yathā tiṇakatṭhaṃ		Aḍḍhummatto udīresi	390
dahanto	526	Atikāyo mahissāso	284
Accābhikkhaṇasaṃsaggā	246	Aticiraṃ nivāsena	246
Accho ca kho tassa		Atisāyaṃ vatāgañchi	98
vaṇaṃ akāsi	215	Ato matā devavarena	
Ajja me sattamā ratti	395	pesitā	424
Ajja suveti saṃseyya	67	Attanā'yaṃ cajitvāna	368
Ajjeva kiccaṃātappaṃ	68	Attano ce hi vādassa	250-2-3
Ajjeva pabbajissāmi	273-4-5	Attānaṃ ñātī udāhu	
Ajjeva rajjaṃ abhisiṅcayassu	27	puttadāraṃ	517
Ajjhattaṅca payuttassa	127	Attānaṃ nātivatteyya	67
Ajjhattaññeva saṃseyya	67	Attānurakkhāya	
Ajjhāvaramhā Nandassa	344	bhavanti he'te	527
		Atthi te daharo putto	273

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Atthi me taṃ atisāraṃ	404
Atra cassa hutāṃ hoti	413
Atha atthe samuppanne	253
Atha kiṃ dāni Sumukha	396
‘Atha’jjuno nakulo	
bhīmaseno	455
Athajjuno niraye sattisūle	427
Atha’ttakārāni karonti	
bhattusu	427
Athabravi brahā Indo	162
Athabravī māṇavako	264
Atha va’ṅge vā Magadhe	336
Athassa pada’maddakkhiṃ	395
Athāyaṃ isinā satto	284
Athāyaṃ bhassaro pakkhī	396
Athettha kapi māgañchi	72
Atho ḍaṃsā makasā ca	343
Athopi me amaccesu	371, 402
Atho bahū vanatodā	6
Atho me sādīsī bhariyā	371, 402
Atho raṭṭhaṃ anuppīlaṃ	402
Aduñca nūna sumahā	375
Aduṭṭhassa tuvaṃ dubbhi	91
Adūsiyaṃ ce	
Abhipāraka tvaṃ	231
Addhā aññepi dāyāde	506
Addhā apacitā tyā’mhā	405
Addhā eso sataṃ dhammo	361

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Addhā tuvaṃ katte	
hitesi mayhaṃ	232-3
Addhā tuvaṃ mahārāja	234
Addhā Nanda vijānāsi	348
Addhā pajānāsi tuvampi tāta	215
Addhā piyā mayha	
janinda esā	230-1
Addhā maṃ vo hitakāmā	416
Addhā’haṃ vipulaṃ pītiṃ	375
Addhā have sevitaḍḍā	
sapaññā	188
Addhā hi tāta	
satāne’sa dhammo	28
Addhā hi no bhakkho	
ayaṃ manāpo	176
Addhā hi saccāṃ bhaṇasi	164
Addhā hi sabbaṃ	
Abhipāraka tvaṃ	233
Addhā hi so bhakkho	
mama manāpo	539, 543
Adhammaṃ paṭipannassa	282
Adhammacārino rāja	283
Adhammarūpo vata	
brahmacārī	112
Adhammikassa luddassa	529
Adhammiko tvaṃ	
Porisādakā’si	529
Adhammena tuvaṃ jamma	109
Adhigamā tame ñāṇaṃ	347
Adhicaladdhaṃ	
pariṇāmajāṃ te	182
Adhipannā pisācena	94
Anatthaṃ tassa carati	
asaññatā	468

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Analā mudusambhāsā	488
Anāyatanasīlassa	127
Anāvakulā veḷuriyūpanīlā	179
Anāvasūraṃ	
cirarattasaṃsitāṃ	56
Anikkasāvo kāsāvaṃ	51
Anukampikā paṭiṭṭhā ca	350
Anujjubhūtena haraṃ	
mahantaṃ	311
Anupubbā ca te ūrū	165
Anulittā candanena	343
Anusisso ca Ānando	161
Aneke nirayaṃ pattā	164
Andhā sirī maṃ	
paṭibhāti Mātali	438
Annaṃ pānaṃ	
Kāsikacandanañca	81
Annañca pānañca	
pasannacitto	183
Apaṇḍarā lohitantā	166
Aparā ca nārī taramānarūpā	181
Aparādhaṃ mahārāja	326
Aparādho mahābrahme	111
Api ce daliddā	
kapaṇā anālhiyā	100
Api ce labhati mando	127
Api tvevaṃ gate kāle	361
Api tveva mahāpañña	362
Api nā'yaṃ tayā saddhiṃ	365
Apucchimha Kosiyagottaṃ	126
Apuññalābhaṃ	
ayasaṃ akittiṃ	541
Apetalomahaṃsassa	122
Appamādo amatapadaṃ	68, 103

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Appamhā appakaṃ dajjā	412
Appānubhāvā taṃ	
mahānubhāvaṃ	183
Appeva'tthavatiṃ vācaṃ	399
Abbhantaraṃ pure āsi	245
Abbhuto vata bho dhammo	63
Abbhūti tassa bho hoti	312
Abyāyiko hoti sataṃ	
samāgamo	549
Abhikkhaṇaṃ tiṭṭhati	
dvāramūle	469
Abhijaccabalaṃ ceva	127
Abhijātopi ce hoti	127
Abhinnakaṭṭhosi	
anābhatodako	212
Abhuṃ me kathaṃ	
nu bhaṇasi	190
Amacce tāta jānāhi	122
Amanussā atibalā	285
Amassujāto apurāṇa-	
vaṇṇī	212
Ambā ca sālā tilakā ca	
jambuyo	209
Ambe'ttha vipassākhaggā	9
Ambho ambho nāmamidaṃ	
imissā	225
Ambho ko nāma so	
rukko	206
Amhākañceva tāsāṇca	330
Amhākañceva so seṭṭho	374
Ayaṃ isi Sarabhaṅgo tapassī	147
Ayaṃ ekapadī rāja	340

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Ayañca te māluvapaṇṇa- santhatā	215
Ayamassa asokavanikā	199
Ayamassa pāsādo	199
Ayamassa pokkharaṇī	200
Ayomayā simbaliyo	286
Arajaṃ rajasā vacchaṃ	284
Araññe me viharato	169
Arindamoti me nāmaṃ	266
Ariyavatta'si vakkaṅga	386
Ariyassa ariyena sameti sakhyaṃ	537
Ariyāvakāsosi anariyovāsi	90
Ariyāvakāsosi pasannanetto	175
Alaṅkatā kuṇḍalino suvatthā	143
Alaṅkatāyo padumutta- rattacā	100
Avinicchayaññu atthesu	389
Avuṭṭhahi rājaputtī	320
Asaṃvihitakammantaṃ	104
Asaṃsayam imaṃ disvā	367, 369
Asā loki'tthiyo nāma	485
Asiñca sattiñca parāmasāmi	521
Asito ca gamissāmi	73
Asu brahāraññacarō mahāmuni	421
Asū hi yo sammati dakkhiṇaṃ disaṃ	421

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Assatthasseva taruṇaṃ	349
Assamaṃ parimajjitvā	340
Assamassa ca sā dvāre	206
Assamassa mama brahme	206
Assitthiyo ratanaṃ maṇikañca	234
Asso ca sisati dvāre	323
Ahaṃ khalu mahārāja	374
Ahaṃ gamissāmi idheva hohi	28
Ahaṃ te pāricariyāya	170
Ahaṃ mahindena mahesi pesito	422
Ahaṃ vane mūlaphalesanaṃ camaṃ	207
Ahaṃ vo tena kālena	56
Ahaṃ sahissaṃ upavādametaṃ	232
Ahaṃ Soṇo mahārāja	339
Ahaṃ hi jānāmi janinda etaṃ	224
Ahañca kho attano pāpakiriyaṃ	32
Ahañca taṃ 'dehi varan'ti vajjaṃ	536
Ahañca paṭipannosmi	276
Ahañca vanamuñchāya	94
Ahamatthako bhīmaratho panāyaṃ	144
Ahu esa kato doso	245
Ahetuvādo puriso	254
Aho vata re purisa	73
Aḷāra nāññatra manussalokā	185
Aḷārapamhehi subhehi vaggubhi	226

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ā]

Ākaṅkhamānā puttaphalaṃ	350
Ācariya manuññātā	405
Ātaṅkinaṃ yathā kusalo	
bhisakko	88
Ādāya dantāni gajuttamassa	55-6
Ādiccavaṇṇasāṅkāsa	165
Ādiyitvā garuṃ bhāraṃ	346
Ānando ca pamodo ca	351
Ānando sabbamacchānaṃ	502
Ānīto paralokāva	73
Āmantayāmi nigamaṃ	189
Āyatim dosam naññāya	465
Ārāmasīlā ca uyyānaṃ	467
Āruyha selaṃ bhavanaṃ	
kinnarānaṃ	43, 48
Ārūlhā gāmaṇīyebhi	274
Ārohapariṇāhena	365
Āvaṭṭanī mahāmāyā	488
Āvī raho vāpi	
manopadosaṃ	30
Āsāya khettāni	
kasanti kassakā	427
Āsāya yanti vāṇijā	
dhanesino	427
Āsā visamvādikasammata	
ime	428
Āsītiyā nāvutiyā ca gāthā	525
Āsīvisamva kupitaṃ	284
Āharantudakaṃ pajjaṃ	400

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ā]

Āhu khattavidā loke	253
Āhuneyyo mesi	
hitānukampī	233

[I]

Iccete aṭṭha nirayā	283
Iccete kusale dhamme	403
Icevaṃ mantayantānaṃ	362, 384
Icevaṃ vutto nesādo	388
Iceva vākyam	
visajjī supaṇṇo	88
Icchāma assamaṃ gantum	340
Icchāmi vo'haṃ	
sutavuddhi'mattano	526
Ito ujum uttarāyam	
disāyam	43, 209
Ito nu bhoto	
katamena assamo	209
Ito mayaṃ gantvā	
sakaṃ niketaṃ	176
Itthīnamesā pavarā yasassinī	96
Idaṃ khoḥaṃ tadāvocaṃ	98
Idaṃ ca tuyhaṃ rucitaṃ	197
Idaṃ te raṭṭhaṃ sadhanaṃ	
sayoggaṃ	307, 526
Idaṃ te sutvāna	
vigetu chando	502
Idaṃ vatvā giricarō	74
Idaṃ vatvā dhataratṭho	376
Idaṃ vatvāna pakkāmi	164, 168,
	272, 340
Idaṃ sutvā Kāsipati	400

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I]	
Idaṁ sutvāna nigghosaṁ	398
Idaṁ hi so brāhmaṇaṁ	
maññaṁāno	34
Idaṁca te ruccati rājaputta	33
Idaṁca Sumukheneva	372
Idamassa ambavanam	200
Idamassa uyyānaṁ	199, 200
Idamassa kaṇikāraṇam	200
Idamassa kūṭāgāraṁ	199
Idamassa Pāṭalivanam	200
Idampi pāṇiyam sītaṁ	343
Iddhāni phītāni kulāni assu	17
Iddho ca phīto ca	
suvaḍḍhito ca	225
Idha cevāninditā yena	58
Idhāgamā jaṭilo brahmacārī	212
Idheva so sattumaddano	324
Indassa vākyam	
nisāmeḥi kosiya	437
Imam vākyam nisāmetvā	265
Imasmā'ham	
jotirase vanamhi	218
Imā te dhītaro satta	330
Imāni kira maṁ tāto	170
Iminā nūna asinā	322
Ime āyanti rājāno	340
Ime te luddakā devī	42
Isiṁ pucchāma Saṁkiccaṁ	281
Isipūgasamaññaṁ	8
Isī avaca Saṁkicco	282
Issaro sabbalokassa	250

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[U]	
Ukkaṇṭhitosmi bālham	197
Ukkāmukhapahaṭṭhamva	341
Ugghaṭṭapādo tasito	71
Ucchijjati ayaṁ loko	252
Uṭṭhānapāricariyāya	345
Uṭṭhāya so luddo kharaṁ	
gahetvā	54
Uṭṭhāhakaṁ cepi alīnavuttiṁ	484
Uṭṭhehi tvaṁ dhāti	195
Uṭṭhehi tvaṁ ludda	
kharaṁ gahetvā	52
Udaggiḥuttaṁ	
upatiṭṭhato hi me	422
Udīraṇā ce saṁgatyā	249
Uddayhate janapado	204
Uddhaggā ca adhaggā ca	166
Uddharitvāna maṁ santo	73
Upaḍḍham vāpi rajassa	336
Upanīyatidaṁ maññaṁ	198
Upamaṁ te karissāmi	269
Upasaṅkamitvā so rājā	281
Upassutiṁ mahārāja	104
Upahacca maṁ majjho	284
Upāyanaṁca te deva	369
Uppathena vajantassa	282
Uppalasseva kiṇṇakkhā	165
Ummattikā nu bhaṇasi	324
Ummādaṁtimahaṁ daṭṭhā	226
Uyyānabhūmiṁ gantvāna	265
Uyyānasampannaṁ	
pahūtamālyam	548
Urabbharūpena	
vakassu pubbe	254

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[U - Ū]

Uregaṇḍāyo bujjhesi	170
Usūyake duhadaye	117
Uḷāravaṇṇā vata	
brāhmaṇā ime	415
Ūhaññate rajaggaṃ avidūre	198

[E]

Ekam me bhakkhitam āsi	72
Ekamva baddhamāsīnam	362
Ekamantaṃ nisinnova	281
Ekamekassa ekekaṃ	330
Ekamekāya itthiyā	487
Ekavācampi dvivācam	272
Ekā ca nārī taramānarūpā	180
Ekāyane taṃ pathe	
addasaṃsu	184
Eko caraṃ gogaveso	72
Etaṃ te anumodāma	234, 404
Etadaññāya medhāvi	6
Etadatthāya rājāno	391
Etā ca aññā ca akaṃsu	
pāpaṃ	455
Etādisaṃ idaṃ dukkhaṃ	74
Etādise bhaye jāte	107
Etāni sutvā nirayāni paṇḍito	151
Etū bhavaṃ	
assami'maṃ adetu	207
Ete asappurisā loke	254-5
Ete ca saṅgahā nā'ssu	351
Ete nāgā upatthaddhā	319

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[E]

Ete patanti niraye	283
Ete vajanti niraye	286
Ete haṃsā pakkamanti	382
Etehi sabbehi	
guṇehupeto	155
Ediso kho arahati	401
Evaṃ aggapakatimā	374
Evaṃ kandatu pañcālo	110
Evaṃ kicchā bhato poso	351
Evaṃ khajjatu pañcālo	111
Evaṃ ce no viharataṃ	247
Evaṃ ce yācamānānaṃ	247
Evaṃ ce yācamānāya	327
Evaṃ taṃ anugacchāmi	275
Evaṃ te yācamānāya	327
Evaṃ divā ca ratto ca	286
Evaṃ pamatto	
rasagārave ratto	502
Evaṃ putta aduṃ putta	351
Evaṃ mahanto lokassa	389
Evaṃ mittavataṃ atthā	376, 406
Evaṃ me parittātūna	73
Evaṃ me yācamānassa	347
Evaṃ luddaka nandassu	367, 369
Evaṃ viditvā vidū	
sabbadhammaṃ	7
Evaṃ visujjhanti	
apāpakammīno	440
Evaṃ vedetu pañcālo	106
Evaṃ sayatu pañcālo	109
Evaṃ haññatu pañcālo	110
Evañca me dadato	
sabbakālaṃ	416

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[E]

Evañhetam mayā ñātam	455
Evamāpajjati poso	322
Evametam paracittavedi	159
Evametassa vacanā	369
Evameva aham Kāḷa	503, 507
Evameva tathā Kāḷa	500
Evameva tuvaṃ rāja	270, 507-8
Evameva manussesu	234, 256
Evamevāyaṃ puttakali	275
Evampi daharūpeto	64
Esā te upamā rāja	270
Esāha'majjeva uparamāmi	416
Eso aggissa saṅkhāto	205
Eso ālāriko poso	324
Eso hi dhammo Sumukha	383
Ehi kho pahito gaccha	59
Ehi tam anusikkhāmi	367, 369
Ehi tam pāpayissāmi	9
Ehi'mam girimāruya	94
Ehi me piṭṭhimāruya	73

[O]

Ogayha te pokkharaniṃ	398
Obhāsayaṃ vanam rammam	93
Orabbhikā sūkarikā	287
Oruya rājā yānamhā	281
Ossajitva kusalam	
tapogunam	491
Ohāya mam nātigaṇā	382
Ohāya'ham pitaram	
mātaraṇca	541

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kam gatiṃ pecca gacchanti	281
Kam vā tvaṃ passase attham	361
Kacci ḍamsā makasā ca	343
Kacci te sādīsī bhariyā	371, 402
Kacci nā'nāgataṃ dīgham	402
Kacci nu bhoto kusalam	343,
	371, 402
Kacci bhoto amacesu	371, 402
Kacci yantāpatitvāna	372
Kacci raṭṭham anuppīlam	402
Kacci santo apacitā	402
Kaṇhadīpāyanāsajja	284
Katamasmiṃ so janapade	264
Katarūpamidaṃ bhoto	336
Katā mayā brāhmaṇassa	
dhanāsā	26
Katā me kalyāṇā	
anekarūpā	532-3
Katāya vacchassa kisassa	
pūjā	160
Katāvakāsā pucchantu	
bhonto	148
Kato mayā saṅgaro	
brāhmaṇena	518, 528
Kattha'cchatī kattha mupeti	
ṭhānam	45
Katham aham vikattissam	383
Kathamkaro hoti	
supaṇṇarāja	86

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kathaṃ nu patataṃ seṭṭha	361
Kathaṃ nu vissase tyamhi	88
Kathaṃ panāyaṃ vihaṅgo	362
Kathaṃ panime vihaṅgā	368
Kathaṃ rucimajjhagataṃ	395
Kathaṃ vijaññā	
catupattharūpaṃ	150
Kadariyatāpanā ghorā	283
Kadalidhajapaññāṇo	205
Kadāssu nāma'yaṃ rājā	108
Kadāssu maṃ	
kañcanajāluracchadā	226
Kadāssu maṃ	
tambanakhā sulomā	226
Kadāssu lākhārasaratta-	
succhavī	226
Kapaṇo vata'yaṃ bhikkhu	265
Kammāsapādena	
viheṭṭhita'ttha	544
Kammāsapādena	
viheṭṭhita'mhā	545
Karomi okāsamānuggahāya	159
Karomi te taṃ vacanaṃ	337
Kasmā tuvaṃ rasaka edisāni	499
Kassa aṅgaṃ pariggayha	341
Kassa ekasataṃ khatyā	342
Kassa kañcanapaṭṭena	341
Kassa kādambayo kājo	339
Kassa paggaḥitaṃ chattaṃ	341
Kassa bherī mudiṅgā ca	341
Kassa setāni chattaṇi	342
Kassa sutvā sataṃ	
dammi	262, 264
Kassesā mahatī senā	342
Kahaṃ nu kho sattumaddano	323

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kā nu pāsena baddhassa	361
Kā nu vijjurivābhāsi	165
Kāmadhātusamatikkamā gati	492
Kāme giddhā kāmaratā	269
Kāyena vācāya ca	
yo'dha saññato	154
Kā vedhamānā	
girikandarāyaṃ	93
Kāsissa rañño mahesī	
bhadante	52
Kā sukkadāṭhā	
paṭimukkakuṇḍalā	426
Kālapakkhe yathā cando	549
Kāḷā nidāgheriva aggijāriva	430
Kim kamma krubbaṃ	
tava deva pāva	27
Kim kammajātaṃ	
anutappate tvaṃ	25
Kim kammamakaraṃ pubbe	71
Kim kammamakarī pubbe	10
Kim chando kimadhippāyo	3
Kim te idaṃ	
ūrūnamantarasmim	207
Kim te vataṃ kim pana	
brahmacariyaṃ	183
Kim nu tā'yaṃ dijo hoti	385
Kim nu tyā'yaṃ dijo hoti	362
Kim nu daṇḍaṃ kimajinaṃ	244
Kim nu socasi'nuccaṅgi	41
Kim vane rājaputtana	94
Kim sū vadhitvā na	
kadāci socati	148

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kicchena laddhaṃ	
kasirā'bhaṭaṃ dhaṇaṃ	469
Kiñca tuyhaṃ asaccassa	398
Kisaṃ hi vacchaṃ	
avakiriya daṇḍakī	151
Kismiṃ nu raṭṭhe tava	
jātibhūmi	515
Kuṭṭhī kilāsī bhavati	74, 77
Kuṇālohaṃ tadā āsiṃ	495
Kumāriyo yāci'mā	
gottarakkhitā	438
Kulaputtampi jahanti	
akiñcanaṃ	485
Kusaggenudakamādāya	507
Kusalañceva no rāja	343
Kusalañceva me haṃsa	371, 402
Kesalūnanakhachinnatajjitā	491
Kocchañca sabbasovaṇṇaṃ	401
Koṇḍañña pañhāni	
viyākarohi	147
Ko taṃ amma kopesi	194
Ko tādisaṃ arahati	
khāditāye	34
Ko te imaṃ Kosiya	
diṭṭhi'modahi	439
Kodhaṃ vadhitvā na	
kadāci socati	148
Ko nāme'so dhammo	191
Ko nīdha tiṇṇaṃ	
garahaṃ upeti	82
Ko nu'me rājakattāro	273
Ko nu hāso	
kimānando	12

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ka - Kha]	
Ko ne'vi'mesaṃ idha	
paṇḍitānaṃ	146
Ko pāturāsī tidivā nabhamhi	15
Koso ca tuyhaṃ vipulo	196
Koso ca mayhaṃ vipulo	196
Khaṇitvāna kāsuraṃ	
phalakehi chādayi	49
Khattiyassa pamattassa	104, 117
Khādaṃ nāgassa maṃsāni	270
Khāda'jja maṃ dāni	
pasayhakāri	34
Khāda'jja maṃ dāni	
mahānubhāva	33
Khiḍḍā paṇihitā tyāsu	391
Khippaṃ kumāramānetha	273
Khippamantepuraṃ	
netvā	367, 369
Khuradhāraṇamukkamma	286
Khettāni amma kāretvā	321
Khema'māsi mahārāja	372
[Ga]	
Gaṅgaṃ me pidahissanti	61
Gaṅgāya kuṇapaṃ disvā	269
Gaccha bāle khamāpehi	326
Gaccheva kho tvaṃ	
taramānarūpo	177
Gacche vāhaṃ na vā gacche	361
Gatene'tā palobhenti	485
Gantvāna pācīnamukho	
muhuttaṃ	177
Gandhabbā pitaro devā	118
Gandho isīnaṃ	
ciradikkhitānaṃ	145-6
Gambhīrapañhaṃ	
manasābhicintayaṃ	155
Gambhīrarūpo te vaṇo	
salohito	208

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ga - Gha]

Garuṃ silaṃ gahetvāna	72
Gavaṃ ce	
taramānānaṃ	234, 255-6
Gaḷeyya yaṃ pitvā	
pate papātaṃ	16
Gāthā imā atthavati	
subyañjana	160, 536
Gāthā catasso	
dharaṇīmahissara	516
Gārayho brahme pañcālo	110
Guyhamatthaṃ asambuddhaṃ	84
Goṇaṃ dhenuñca yānañca	466
Ghatāsanaṃ kuñjaraṃ	
kaṇhasappaṃ	482
Ghatāsanasamā etā	481
Ghatāsano dhūmaketu	64

[Ca]

Cakkhumāpi hi cakkhūhi	286
Caje dhanam	
aṅgavarassa hetu	542
Caṇḍā aṭṭanā gāvī	110
Catukkaṇṇā catudvārā	283
Catutthampi	
bhadramadhanassa	266
Catunnaṃyevupādāya	252
Catuppadaṃ sakuṇaṇcāpi	
maṃsaṃ	547
Cattāro'me na pūrenti	487
Cando ca sūriyo ca	
ubho idhāgatā	415
Cando yathā rāhumukhā	
pamutto	35
Cātuddasiṃ pañcadasiṃ	
aḷāra	184
Cirassaṃ vata maṃ tāto	116
Cirassaṃ vata me	
udapādi ajja	24

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ca]

Cirānuvuṭṭhampi piyaṃ	
manāpaṃ	481
Coriyo kathinā he'tā	485
Corīnaṃ bahubuddhīnaṃ	98, 488

[Cha]

Chaṭṭhampi	
bhadramadhanassa	267
Chamāgiri	
pupphavicitrasanthatā	433
Chiddaṃ te raṭṭhaṃ	
byathitā bhayā hi	539
Chinnaṃ nu tuyhaṃ hadayaṃ	192

[Ja]

Jaṭā ca tassa	
bhusadassaneyyā	213
Janinda jānāsi piyā	
mame'sā	231
Janinda nāññatra tayā	
mayā vā	229
Javena bhadraṃ jānanti	64
Jātarūpamaṇimuttabhūsitā	490
Jānāmi dhanam pahūtaṃ	197
Jānāmi puttoti	
jayaddisassa	32
Jānāmi ludda purisādako tvaṃ	31
Jiguccham kuṇapaṃ pūtiṃ	286
Jighaṇṇarattiṃ aruṇasmi'	
mūhate	430
Jiṇṇo dubbalacakkhūsi	106
Jīranti ve rājarathā	
sucittā	523, 535
Jivaggāhaṃ gahetvāna	329

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ña - Tha - Da]

Ñātinañca piyo hoti	67
Ñātisu mittesu katā me kārā	533
Ṭhitoha'masmī	
sadhammesu rāja	513
Dayhamānena gattena	283, 285

[Ta]

Taṃ gacchantam	
tāva pitā viditvā	29
Taṃ taṃ asaccam	
avibhajjasevinim	425
Taṃ taṃ brūmi mahārāja	295
Taṃ taṃ vadāmi Kosiya	412-3-4
Taṃ tattha avacum kaññā	276
Taṃ daḍḍhatālam	
paribhinnagattam	285
Taṃ nūna kakkūpanisevitarim	
mukham	320
Taṃ nūna soṇim puthulam	
sukoṭṭitam	320
Taṃ negamā jānapadā	
ca sabbe	36
Taṃ puppharasamattebhi	9
Taṃ balānam balaṃ seṭṭham	127
Taṃ brāhmaṇānam vacanā	398
Taṃ bhūmibhāgehi	
upetarūpaṃ	179
Taṃ maṃ upaṭṭhitam santam	348
Taṃ me vataṃ taṃ pana	
brahmacariyaṃ	183
Taṃ yācamānābhisa-	
mekkha nārado	418
Taṃ yānaseṭṭham	
abhiruyha Mātali	436
Taṃ vuyhamānam sotena	4
Taṃ vo vadāmi bhaddante	74

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Taṃ suplavattham	
udatārayī ratham	436
Taṃ hi me pekkhamānassa	383
Taggha te ahamakkhissam	66, 71
Taggha te dukkaṭam bāle	326
Taṇca otaraṇī gaṅgā	270
Taṇca tattha udikkhimsu	328
Taṇca disvāna āyantim	206
Taṇca disvāna āyantaṃ	341
Taṇca disvāna kīlantiṃ	206
Taṇca sattajaṭo luddo	94
Taṇca sāmuddikā macchā	270
Taṇca senāpatiṃ dhīraṃ	401
Tatiyampi bhadramadhanassa	266
Tato kadalipattesu	4
Tato kumāraṃ pāpesum	275
Tato kumāramānesum	274
Tato catasso	
kanakattacūpamā	418
Tato ca Maghavā Sakko	148
Tato ca rājā taramāno	281
Tato ca rājā pāyāsi	265, 338
Tato phītāni raṭṭhāni	336
Tato maṃ urago hatthe	
gahetvā	180
Tato ratyā	
vivasāne	286, 406, 500
Tato vātātape ghore	336, 351
Tato silaṃ gahetvāna	73

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tato so vimatoyeva	362
Tato have dhitimā	
rājaputto	29, 33, 36
Tato have paṇḍarako acelam	90
Tattam pakkuthita-	
mayoguḷañca	285
Tathā karissāmi aham	
bhadante	499
Tathā maṃ saccam pāletu	99
Tathāvidhe'ke samaṇa-	
brāhmaṇāse	255
Tattheva isayo hiṃsam	256
Tattheva negame hiṃsam	256
Tattheva santi manujā	345
Tattha kambusahatthāyo	275
Tattha'cchatī kuṇjaro	
chabbisāṇo	43
Tattha tindukamaddakkhim	72
Tattha'ddasā kuṇjaram	
chabbisāṇam	48
Tattha'ddasā	
pokkharāṇim adūre	48
Tattha pakkhī sanniratā	433
Tattha pānāya māyanti	433
Tattha brāhmaṇamaggakkhi	70
Tattha macchā sanniratā	432
Tattha ssarājaharayo	
ayojayum	436
Tattheva te vattapadā	118,
	122, 132
Tattheva sā pokkharāṇi adūre	45

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tattheva so uggahetvāna	
vākyam	48
Tadāssu te bandhanā	
mocayimisu	177
Tadā hi brahatī sāmā	226
Tadiṅgha Abhipāraka	233
Tadiṅgha samapekkhassu	365
Tapanti ābhanti virocara ca	214
Tamassavam sakā gattā	286
Ta'māpatantaṃ disvāna	384
Tamudāvatta kalyāṇi	168
Tamenam kimayo tattha	286
Tamenam tattha dhāresi	168
Tamena Sakkopi tadā	
apūjayi	435
Tameva saṃsī punadeva	
Mātalim	436
Tamokkamiva āyantim	171
Tambūpadhāne	
bahugoṇakamhi	547
Tayā tāta anuññatā	349
Tayi me natthi vissāso	74
Tava kāmā hi sussoṇi	327
Taveva dāsīsatamatthu rāja	21
Taveva deva vijite	264
Tasmā nābhikkhaṇam gacche	246
Tasmā hi chandāgamanam	284
Tasmā hi ne namasseyya	352
Tasmā hi pāpakam kammam	8
Tasmā hi mittānam na	
dubbhitaḍḍam	91
Tasmim saṅgāmasīasmim	329
Tassa aggisikhā kāyā	285

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tassa jānanti pitaro	6
Tassa taṃ nadato sutvā	329
Tassa taṃ vacanaṃ sutvā	73, 340, 368-9, 372, 385
Tassa tejaṃ vīriyaṅca	171
Tassa te svāgataṃ rāja	276
Tassa pāde gahetvāna	171
Tassā utumhi nhātāya	350
Tassā tadā	
kocchagatāya Kosiyo	434
Tassā mātā udatṭhāsi	322
Tassā vaṅkena jivhaggaṃ	287
Tassāhaṃ paramaṃ	
brahme guyhaṃ	80
Tassāhaṃ vacanaṃ nākaṃ	170
Tasse'vuttarapassena	432
Tassesā mahatī senā	342
Tā ambajambulabujā	6
Tā upenti vividhena	
chandasā	490
Tā kulesu visi-	
khantaresu vā	491
Tā khattiyā	
vellivilākamajjhā	547
Tādisaṃ pāsamaśajja	368
Tā disvā āyattamaṇā	
Purindado	420
Tā disvā sabbo	
paramappamodito	424
Tā nāradena	
paramappakopitā	419

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tā nūna me	
tambanakhā sulomā	320
Tāya naṃ pāricariyāya	352
Tālā ca mūlā ca	
phalā ca me'ttha	210
Tāvatimsā ca ye devā	171
Tāvadeva ca te lābho	365
Tiṭṭhanti te tumūlaṃ	
passasantā	44
Tiṭṭhanti meghasamānā	264
Tiṭṭhāhi'ti mayā vutto	513
Tiṇā latāni osadhyo	96
Tindukāni piyālāni	343
Tirokkhavāco	
asataṃ pavitṭho	81
Tuṭṭhosmi vo pakatiyā	374
Tuyheva sattavo etc	330
Turiyehi maṃ bhātara	
bhuttavantāṃ	181
Tuvaṃ nu seṭṭho	
tvamanuttarosi	233
Tuvaṃ hi mātā ca pitā ca	
mayhaṃ	230
Te accimanto tiṭṭhanti	286
Te aroge anuppatte	376, 406
Tejavāpi hi naro vicakkhaṇo	490
Te tattha kanditvā	
roditvāna nāgā	55
Te disvā puññasāṅkāse	394
Te devavaṇṇā sukhumālarūpā	89
Te nūna tālūpanibhe	
alambe	320

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta - Tha]

Te nūna me asite vellitagge	320
Te pañjaragate pakkhī	388
Te patanti adhokkhandhā	286
Te patītā pamuttēna	376, 406
Te bhūnahuno paccanti	283
Te vaḍḍhayanti nirayaṃ	198
Tesaṃ ayomayā bhūmi	283
Tesaṃ ubhinnaṃ bhaṇataṃ	374
Tesaṃ kañcanapattēhi	401
Tesaṃ vanānaṃ	
naradeva majjhe	180
Tesaṃ sokavighātāya	375
Te sattumabhisañcikkha	362
Tesā'haṃ pubbācariyesu	337
Tyassu ekarathe yantā	330
Tvaṃ no'ttamevābhisa-	
mekkha nārada	419
Tvaṃ no pitā'va puttānaṃ	404
Tvaṃ no'si ñāti	
purimāsu jātisu	416
Tvaṃ mesī mātā	
ca pitā aḷāra	177
Tvaṃ lohitakkho	
vihatan taraṃso	184
Tvañca kho meva akkhāhi	4
Tvameva gaccha kalyāṇi	164
Tvameva nañño Sumukha	391
Tvameva saddhe	
paradārasevinī	429
Thanakhīrena gītena	350
Thale yathā vāri janinda	
vuṭṭhaṃ	549

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Tha - Da]

Thiyā guyhaṃ na saṃseyya	84
Thīghātakā ye ci'me	
pāradārikā	423
Thīnañhi cittaṃ yathā	
vānarassa	481
Daḍḍahattā nivārenti	74
Dadāmi te gāmaṇāni pañca	21
Daddallamānā yasaṣā	
yasassinī	428
Dantā ca tassa	
bhusadassaneyyā	214
Daliddaṃ āturañcāpi	467
Daharasseva me tāta	275
Dānaṃ damaṃ cāga'mathopi	
saṃyamaṃ	429
Dānaṃ sīlaṃ pariccāgaṃ	403
Dānañca piyavācā ca	351
Dānatthaṃ upabhottuṃ vā	373
Diṭṭhā mayā	
mānusakāpi kāmā	187
Dibyakhiḍḍaratiyo	
ca nandane	491
Dibyakhiḍḍaratiyo	
ca dullabhā	492
Dinnaṃ me dānaṃ	
bahudhā bahūnaṃ	533
Disā catasso	
vidisā catasso	43
Disvā abhihaṭaṃ aggāṃ	401
Disvāna dantāni gajuttamassa	56
Disvāna nāgassa	
gatiṃ ṭhitiñca	48
Disvā nisinnaṃ rājānaṃ	280, 371
Disvā luddaṃ pasannattaṃ	395
Dīghā kambutalābhāsā	166
Dīpaṃ so najjhagāgañchi	270

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Da]	
Dukhini'ssa mātā nipatā pathabyā	29
Dutiyampi bhadramadhanassa	266
Duddasī appakārosi	71
Dubbhāsitañhi te jammi	108
Dumapphalānīva patanti māṇavā	188
Dumassa tūlūpanibhā pabhassarā	214
Dulladdhaṃ me āsi Sutasoma	190, 193
Duvidhā jātā urajā	166
Dūre sutā no isayo samāgatā	145
Detha luddassa vatthāni	394
Devatā nu'si gandhabbo	275, 335
Devarāja kimeva tvaṃ	163
Deviddhipattosi mahānubhāvo	184
Dohaḷo me mahārāja	41
Dvādasetaṇi vassāni	244
Dveva tāta padakāni	122
[Dha]	
Dhaṅkā bheraṇḍakā gijjhā	287
Dhaññaṃ dhanam rajataṃ jātarūpaṃ	17
Dhataratṭhā mahārāja	367-8-9
Dhataratṭhe ca disvāna	362
Dhanāpi dhanakāmānaṃ	351
Dhammaṃ cara mahārāja	130-1, 235
Dhammaṃ care jānapade	257
Dhammātisāraṇca manovighātaṃ	232
Dhammena kira nesādo	374

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Dha]	
Dhammena ñāyena sugatte lacchasi	431
Dhammena no adhammena	58
Dhammena Brahmaddattassa	109
Dhammo patho mahārāja	283
Dhītā nva'yaṃ kassa Sunanda hoti	224
[Na]	
Na attahetū na dhanassa kāraṇā	499
Na kappatī Mātali mayha bhuñjituṃ	423
Na kammunā vā vacasā va tāta	27
Na kāmakāmā na bhayā na dosā	176
Naguttame girivare Gandhamādane	417
Na guyhamatthaṃ vivareyya	84
Na ca te tādisā mittā	366
Na catthi makkho mama nikkayena	25
Na catthi satto amaro pathabyā	83
Na ca mayhaṃ chinnaṃ hadayaṃ	192
Na cāpāhaṃ adhammena	234
Na cāhametaṃ abhirocayāmi	233
Na ceva me tvaṃ baddhosi	365
Na'ccantavaṇṇā na bahūna kantā	482
Na juhe na jape mante	169
Na taṃ varaṃ arahati jantu dātuṃ	536, 542
Na taṃ sakkotha akkhātuṃ	63

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na tā ekassa na dvinnam	481
Na tā evarā pajānanti	164
Na tā pajānanti	
kataṃ na kiccaṃ	480
Na te abhisaramā passe	397
Na te kaṭṭhāni bhinnāni	211
Na te puttā bhavissanti	104
Na te samasamaṃ passe	166
Natthi tāsam vinayo	
na saṃvaro	490
Natthi'tthīnam piyo nāma	485
Na dukkaram kiñci	
mahettha maññe	32
Na nūna so	
khārididham ahāsi	215
Na no pitūnam	
na pitāmahānam	42
Na paṇḍitā diguṇa'māhu	
vākyam	541
Na pañhakālo bhaddante	167
Na paṇḍitā	
attasukhassa hetu	156
Na pīḷitā attadukhena dhīrā	230
Na puttahetū na	
dhanassa hetū	184
Nabham phaleyya	
udadhīpi susse	520
Nabhañca dūre	
pathavī ca dūre	523, 535
Na ma'jja mantā	
paṭibhanti tāta	215
Na majjetha yasaṃ patto	400
Na mantayogā na	
kasāyayogā	208
Na mikhalam	
muñjamayaṃ dhāreti	213
Na me akāsi vacanam	322
Na me atthopi rajjena	337
Na me abhisarena'ttho	397

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na me idam tathā dukkham	95
Na me dutiyo idha	
matthi Kosiya	427
Na me dubbhāsitaṃ brahme	108
Na me pitā vā atha vāpi mātā	21
Na me piyam appiyam	
vāpi hoti	90
Na me bhayaṃ anvagataṃ	
mahantaṃ	184
Na me sutam vā diṭṭham vā	385
Namo katvāna bhūtānam	344
Namhi devo na gandhabbo	276
Namhi veṇi na caṇḍālī	325
Nayimasmim kumbhasmim	
dadhi vā madhu vā	19
Narāna'mārāmakarāsu nārisu	469
Navapattavanam phullam	168
Na vāham na gamissāmi	164
Na vāham vaḍḍhavam maññe	6
Na vissase 'icchati	
man'ti poso	484
Na vissase rāmakarāsu	
nārisu	485
Na vissase sākhapurāṇa-	
santhataṃ	484
Na ve 'piyam me'ti	
janinda tādiso	539
Na ve rudanti matimanto	
sapaññā	517
Na santi devā pavasanti nūna	95
Na sappikumbho napi	
telakumbho	16
Na sabbabhūtesu vidhenti	
rakkham	112

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na sā sabhā yattha na santi santo	551
Na so rājā yo ajeyyam jināti	551
Na hāyate khāditam mayham pacchā	529
Na hi nūnāyam rājaputtī	316
Na hi nūnāyam sā khujjā	316
Na hiraññam suvaṇṇam vā	397
Na hi sakkā pabbajitum	197
Na hi so sakkā hantum	194
Na hetamattham mahatīpi senā	150
Na heta'dhammam Sivirāja vajjum	232
Nāgo ayam nīyati bhojanatthā	176
Nāññatra Vidhurā rāja	59
Nātidīghā susammatṭhā	166
Nādhiccaladdham na pariṇāmajam me	182
Nānādumagaṇākiṇṇā	6
Nānumitto garum attham	80
Nāparamajjhāma Sumukha	399
Nāpi devo na gandhabbo	336
Nā'bhāsamānam jānanti	551
Nāham anāgataṁ dīgham	402
Nāham Kāsipati bhīto	397
Nāham gamissāmi ito kusāvatim	311
Nāham dukkhakhamā rāja	204
Nāham dukkhaparetopi	382-3
Nikkhantapādā visikhānucārinī	469

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Nikkhippa pañca kakudhāni	281
Nivesanam kassa nu'dam Sunanda	224
Nihanti so rukkhaphalam pathabyā	213
Nūna tārakavaṇṇābhe	94
Nekkham gīvam te kāressam	315
Netā hitā uggato Raṭṭhapālo	234
Neva kiṇāmi napi vikkiṇāmi	411
Neva bhītā Kāsipati	399
Nevāha'mattāna'- manutthunāmi	518
Nevāha'metam abhisaddahāmi	519
Nevāha'meta'micchāmi	365
Nesa dhammo mahārāja	104, 361
No ce attappayogena	387
No ce tuvam maheseyyam	94
[Pa]	
Pañkam rājā atikkanto	276
Pañko ca tassa bhusadassaneyyo	213
Paccagamittha nesādo	372
Pañcakāmaguṇasātagocarā	490
Pañca pañca na khā bhakkhā	530
Pañcamampi bhadramadhanassa	267
Pañcālarājā migavam pavitṭho	24
Paññañca kho asussūsam	127
Paññāyihinti etā	190
Paññāva sutam vinicchini	127
Paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti	157

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paṭiggahitaṃ yaṃ dinnam	344
Paṭhameneva vitatharṃ	117
Patītā'ssu mayam bhoto	336
Pate'va patataṃ seṭṭha	382
Pabhāvatīṇca ādāya	330
Pabhāvatī vaṇṇapalobhito	
tava	311
Pabhinṇā paggharimsu me	74
Paramakāruṇṇataṃ pattam	70
Paripakko te gabbho	193
Paripakko me gabbho	193
Parivattajātā ca bhavati	
kuṅkumī	468
Parosataṃ khattiyā	
te gahītā	538
Parosataṃ khattiyā	
me gahītā	538
Parosataṃ jānapadā	338, 344
Palāsādā gavajā ca	433
Pallaṅkarṃ paṇṇi khippam	168
Pavāsam tassa vaṇṇeti	468
Pasannameva seveyya	245
Passantu no mahāsaṅghā	366
Passāmi posam alasaṃ	
mahagghasaṃ	425
Pahāravarakhettaṇṇū	256
Pākahaṃsā ca Sumukha	389
Pāṇam cajanti santo	
nāpi dhammaṃ	542
Pāṇissaram kumbhathūṇam	
nisīthe	547
Pāṇissarā mudiṅgā ca	415

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Pāṇena te pāṇamaham	
nimissaṃ	28
Pātova pātarāsamhi	165
Pāsāṇasāram khaṇasi	313
Pāsāṇo nūna te hadaye	313
Pāsādavāsā	
pathavīgavāssā	531
Piṅgiyāṇī sabbalokissarassa	480
Pitaram me janetthi ca	344
Pitā ca mātā ca	
upaṭṭhitā me	533
Pitā mamaṃ	
mūlaphalesanaṃ gato	210
Pitupi Nando suppiyo	349
Pitussa vacanaṃ sutvā	327
Piyam me mānusaṃ	
maṃsaṃ	540
Piyā me mānusa kāmā	269
Piyo hi me āsi	
supaṇṇarājā	90
Pīṭhaṅca sabbasovaṇṇam	401
Pīṇitā tena lābhena	330
Puñṇā ca dhamse	
amaro na camhi	229
Puṇṇampi ce'mam	
pathaviṃ dhanena	484
Puttā ca dārā anujīvino ca	185
Puttāpi tuyham bahavo	191
Puttehi ca me etehi	191
Putto ca mātaram hantvā	285
Punapi ce dakkhasi	
brahmacāriṃ	219
Pubbe rasadadī gottī	350
Puratthimena dhāvanti	283

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Purāyaṃ amhe acceti	163
Purindado bhūtapatī yasassī	146
Purimaṃ disaṃ kā	
tvaṃ pabhāsi devate	424

[Pha - Ba]

Phalā ca mūlā ca	
pahūtame'ttha	210
Phītaṃ janapadaṃ gantvā	204
Bakassa ca Bāvarikassa	
ca rañño	479
Balaṃ pañcavidhaṃ loke	127
Bahūni vassapūgāni	343
Bahūni vassasahassāni	284
Bahūni samaṇa bhadraṇi	269
Bahū hi khattiyā jīnā	104
Bahū hime dantayugā ulāra	52
Bahū hi'me rājakulamhi santi	44
Bahvettha Brahmaḍattassa	107
Baḷisaṃ hi so nigilati	414
Bārāṇasyaṃ ahū rājā	70
Bindussaro	
nātivisaṭṭhavākyo	214
Bahā ujū cārumukho kutosi	31
Bahmāti mātāpitaro	352
Brāhmaṇo ca adhīyāna	487

[Bha]

Bhakkho ayaṃ manussānaṃ	73
Bhaje bhajantaṃ purisaṃ	245
Bhadrakāro ca me putto	61

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhayaṃ nu te anvagataṃ	
mahantaṃ	183
Bhayaṭṭitā nāgavadhena aṭṭā	54
Bhayā hi seṭṭhassa vaco	
khametha	149
Bhariyā ce purisaṃ vajjā	83
Bhariyā mametā	
tisatā aḷara	181
Bhariyāsu poso	
sadisīsu pekkhavā	429
Bhavaṃtaṃ kacci nu mahā	372
Bhavaṃtaṃ vadāmi bhotiṇca	348
Bhāsaye jotaye dhammaṃ	551
Bhinnāni kaṭṭhāni	
huto ca aggi	211
Bhavanti mittāni	
atho na honti	219
Bhuttā ca sā	
dvādasa hanti pāpake	422
Bhūtāni me bhūtapatī	
namassato	229
Bhūtāni hetāni	
caranti tāta	219
Bhetvāna nāsaṃ	
atikassa rajjuma	184
Bhogabalaṇca dīghāvu	127
Bhotova raṭṭhe vijite	337

[Ma]

Maṃsakājaṃ avahāya	62
Maṃsodanaṃ sappipāyāsaṃ	
bhuñja	21
Maṇayo saṅkhamuttā ca	405

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Maṇī mamaṃ vijjati	
lohitāṅko	185
Maṇīmayā	
soṇṇamayā uḷārā	180
Mataṃ vareyya	
parisuddhasīlo	520
Madā pamādo jāyetha	104
Manasā agamā indaṃ	168
Manasā ce paduṭṭhena	284
Manusso amanusso vā	72
Manussohaṃ byasampatto	72
Mayūraṅkābhīrude	323
Mayhampi dhaṇaṃ pahūtaṃ	197
Maraṇaṃ vā tayā saddhiṃ	361
Mahatthiyaṃ	
āgamaṇaṃ ahosi	159
Mahāgaṇāya bhattā me	386
Mahārukkhassa phalino	256
Mahārukkhūpamaṃ raṭṭhaṃ	256
Mā kuṇjara nāgamāsado	358
Mā ca mado mā ca pamādo	358
Mā ca vegena kiccāni	122
Māṇava abhirūpo'si	505
Mā tāta issaromhīti	122
Mātā pitā ca bhātā ca	346
Mātā pitā paramā	
bandhavānaṃ	83
Mātā pitā bhaginī	
bhātaro ca	83
Mātā puttena saṃgacchi	331
Mātāva puttaṃ taruṇaṃ	
tanujjaṃ	87
Mātucca me rudantya	195
Mā te adhisare muṇca	122

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Mā tvaṃ cande rudi	194
Mādisassa na taṃ channaṃ	326
Mādisiyo pavarā ceva	163
Mā naṃ daharoti uññāsi	63
Mā naṃ rūpena pāmesi	317-8
Mānātimānā	
kalahāni pesuṇī	17
Mā no ajja vikantiṃsu	391
Mā bhāyi patataṃ seṭṭha	384-393
Mā me kujjha mahāvīra	171
Māyā cetā marīcī ca	390-464
Mā'yyo maṃ kari bhaddante	73
Mālaṇca gandhaṇca	
vilepanaṇca	183
Mālī kiriṭṭi kāyūrī	10
Māssu pubbe ratikīḷitāni	202
Mā heva tvaṃ adhammaṭṭha	74
Migīva bhantā	
saracāpadhārinā	426
Misse devā taṃ yācanti	162
Mukhaṇca tassa	
bhusadassaneyyaṃ	212
Mutto ca so Porisādassa	
hatthā	27, 523
Mutto tvaṃ Porisādassa	
hatthā	519, 530, 532
Muttopi na icchi uḍdetuṃ	391
Muttosi hatthā vāḷanaṃ	74
Musā tāsaṃ yathā saccam	485
Musāvādaṃ purakkhatvā	398
Mettacittaṇca bhāvētha	202
Moghaṇcassa hutam hoti	412

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yaṃ etā upasevanti	488
Yaṃ kareyya	
kupito diso disaṃ	491
Yaṃ kiccaṃ parame mitte	375
Yaṃ kiñci ubhato tīre	6
Yaṃ kiñci dukkhaṅca	
sukhaṅca etto	232
Yaṃ kiñci ratanaṃ atthi	404
Yaṃ khalu dhamma'	
mādhīnaṃ	373
Yaṃ tvaṃ tāta tapokammaṃ	117
Yaṃ tvaṃ pati nisinnosi	5
Yaṃ Daṇḍakiraṇṇo	
gatassa mātā	30
Yaṃ na kañcanadepiṇcha	361
Yaṃ naraṃ	
upalapenti nāriyo	490
Yaṃ nu pāsena mahatā	362
Yaṃ nūnimaṃ dadeyyaṃ	
pabhaṅkaraṃ	196
Yaṃ pasu khīraṃ chaḍḍeti	110
Yaṃ pasu pasupālassa	111
Yaṃ pitvā utṭhāya	
pavedhamāno	16
Yaṃ pitvā cittasmiṃ	
anesamāno	16
Yaṃ pitvā bhāseyya	
abhāsaneyyaṃ	17
Yaṃ manussā vivajjanti	19
Yaṃ yācamānā	
na labhanti pubbe	18
Yaṃ vuddhehi upaṇṇātaṃ	391
Yaṃ ve disvā	
kaṇḍarīkinnarānaṃ	475
Yaṃ ve pitvā	
andhakaveṇḍaputtā	19
Yaṃ ve pitvā ekathūpā sayanti	18
Yaṃ ve pitvā dittarūpāva nārī	17

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yaṃ ve pitvā	
dittarūpova poso	17
Yaṃ ve pitvā	
pattakhandhā sayanti	18
Yaṃ ve pitvā	
pubbadevā pamattā	19
Yaṃ ve pitvā	
pesane pesiyanto	18
Yaṃ ve pivitvā	
aggidaḍḍhā sayanti	16
Yaṃ ve pivitvā	
acelova naggo	16
Yaṃ ve pivitvā	
ukkaṭṭho āvilakkho	17
Yaṃ ve pivitvā	
duccaritaṃ caranti	18
Yaṃ ve pivitvāna	
haneyya poso	18
Yaṃ hi kiñci manussesu	234
Yaṅca mātudhanaṃ hoti	351
Yatthassu bherī nadati	323
Yathā āraṇṇakaṃ nāgaṃ	275
Yathā udayamādicco	347
Yathā karissāmi	
ahaṃ bhadante	499
Yathā ca myā'yaṃ Sumukho	373
Yathā coro yathā diddho	456
Yathā nadī ca pantho ca	481
Yathāpi assa nagaraṃ	
mahantaṃ	85
Yathāpi cando vimalo	63
Yathā pitā vā atha vāpi	
mātā	545-6
Yathāpi te dhataṛaṭṭhā	508

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yathāpi pāvako brahme	64
Yathāpi mātū	
ca pitū agāre	185
Yathāpi rammako māso	64
Yathāpi himavā brahme	64
Yathā mahā vāridharo	3
Yathā sāmuddikaṃ nāvaṃ	275
Yathā sikhī nadī vāto	456
Yathā'haṃ kuva'māgamma	549
Yathā'haṃ rasaka'māgamma	549
Yadā umhayamānā maṃ	313
Yadā ca paṭibujjhivā	349
Yadā ca so	
pakirati tā jaṭāyo	213
Yadā tā passanti	
samekkhamānā	481
Yadā'ddasam tam tiṭṭhantiṃ	226
Yadā na passanti	
samekkhamānā	481
Yadā parābhavo hoti	362
Yadā maṃ bhakuṭṭim katvā	313
Yadā suttāpi supine	349
Yadi vassasataṃ devo	255
Ya'maddasātha	
daharim kumārim	56
Yamannapāne	
vipulasmi ohite	100
Yamāhu devesu Sujampatīti	144
Yamāhu natthi vīriyanti	255
Yasmā ca me	
anadhimanosī sāmi	30

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yasmā ca vassatī devo	255
Yasmā ca vāri gambhīraṃ	72
Yasmā ca vīriyaṃ atthi	255
Yasmā ca saṅghā etc	351
Yasmā hi dhammaṃ puriso	
vijaññā	542
Yassa assasahassāni	325
Yassa usabhasahassāni	325
Yassa tvaṃ bhatako rañño	388
Yassa dhenusahassāni	325
Yassa nāgasahassāni	325
Yassa rathasahassāni	325
Yassa rukkhassa chāyāya	253
Yassa lohitaḥ tālā	396
Yassā'ha'micchāmi sudham	
Mahāmuni	424
Yassete caturo dhammā	129
Yā ca nillokanasīlā	467
Yā ca bhariyā dhanakkīṭā	286
Yā ca manussalokasmim	4
Yā te katā brāhmaṇassa	
dhanāsā	26
Yānañca vatidaṃ laddham	270
Yā puṇṇamāse	
migamandalocanā	225
Yā'mā ratyo atikkantā	327
Yāvatā kasigorakkhā	166
Yāvanto udabindūni	74
Yāvanto purisassa'tthaṃ	85

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Ye kuñjarā sattasatā	
ulārā	99
Ye keci mānūsā kāmā	41
Ye keci'me atthi rasā	
pathabyā	532
Ye keci'me maccharino	
kadariyā	415
Ye keci'me suggatimāsa-	
mānā	415
Ye khattadhamme kusalā	
bhavanti	531
Ye khattiyāse idha	
bhūmipālā	537-8
Ye guyhamantā avikiṇṇavācā	85
Ye ca kāme pahantvāna	269
Ye ca dhammassa kusalā	346
Ye ca santi samītāro	344
Ye migena migam hanti	287
Ye vuddhā abbhatikkantā	400
Ye vuḍḍhe paribhāsanti	284
Yo attadukkhena parassa	
dukkham	231
Yo issaromhī'ti karoti	
pāpaṁ	230
Yo khaṇḍaso pabbajitaṁ	
achedayi	151
Yogappayogasaṅkhātāṁ	127
Yo guyhamantaṁ	
parirakkhaṇeyyaṁ	80
Yo ce etāni ṭhānāni	67
Yo ca taṁ tāta rakkheyya	122

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yo ca tassāsi pallaṅko	171
Yo ca dhammaṁ niraṁkatvā	265
Yo ca dhammavibhaṅgaññū	127
Yo ca pabbajitaṁ hanti	284
Yo ca rājā	
adhammatṭho	257, 284
Yo ca rājā janapadaṁ	256
Yo ca vantakasāvassa	51
Yo cā'riyarudaṁ bhāse	399
Yo cī'dha saṅkhāya	
piyāni hitvā	540
Yojayantu rathe asse	328
Yo te kato saṅgaro	
brāhmaṇena	521
Yo me kato saṅgaro	
brāhmaṇena	522
Yo na'ttano maraṇaṁ	
bujjhasi tuvaṁ	536
Yo neva nindaṁ na	
panappasaṁsaṁ	232
Yo pāpakaṁ kammakaraṁ	
manusso	229
Yo piṭṭhimaṁsiko hoti	11
Yo putto Kāsirājassa	93
Yo brāhmaṇasahassāni	325
Yo bhajantaṁ na bhajati	246
Yo maṁsahetu migavaṁ	
careyya	530
Yo migena migam hanti	399
Yo lobhā pitaraṁ hanti	285
Yo ve icchati kāmēna	348

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yo ve kataññū katavedi	
dhīro	155
Yo ve naro suhadam	
maññamāno	80
Yo ve 'piyam me'ti	
piyānurakkhī	540
Yo saññate pabbajite	
ahetḥayi	151
Yo sabbalokaccarito	
Mahāmuni	420
Yohaṃ atthañca dhammañca	58
Yohaṃ pubbe niyyāmi	195
Yo hitvā pubbasaññogaṃ	9

[Ra]

Rajjañca paṭipannā'sma	58
Raṇño haṃ pahito	
dūto	60-1-2, 66
Rattiñhi corā khādanti	107-8-9- 10-111
Rasānaṃ aññataraṃ etaṃ	506
Rājā ahosiṃ	
magadhānamissaro	183
Rājā ca pathaviṃ sabbam	487
Rājābhirājā manojo	342
Rājā me so	
dijāmitta	362, 386
Rājā vo kho pabbajito	201
Rukkhaggahānā	
bahuke'ttha pupphitā	432
Ruppapaṭṭapalimaṭṭhīva	4

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[La]

Ludda dve ime sakuṇā	395
Luddaputtā nisāmetha	42
Luddā deva samāyantu	41
Luddhānaṃ lahucittānaṃ	480
Lokacittamathanā hi	
nāriyo	489

[Va]

Vaṭṭanāvaḷisaṅkāsa	71
Vadhissametanti parāmasanto	50
Vane phalañca mūlañca	339
Vanditvā so pitaraṃ	
mātarañca	528
Vande ahaṃ	
pabbatarājaseṭṭhaṃ	97
Vande indīvarīsāmaṃ	96
Vande bhāgīrathim gaṅgaṃ	97
Vande sīhe ca byagghe ca	96
Varaṇce me ado Sakka	172
Vāṇijja raṭṭhādhipa	
gacchamāno	176
Vātañca jālena naro	
parāmase	488
Vātassitāni bhakkhesiṃ	72
Vātova gandha'mādeti	389
Vāḷamigānucarite	72
Vikiṇṇavācam	
aniguyhamantaṃ	80
Vicitraphullaṃ hi vanaṃ sutam	
mayā	215
Viddho ca nāgo koṇca'manādi	
ghoraṃ	50
Vimado tīhi vassehi	168

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vilaggā mudukā suddhā	165
Viloma'mācarati akiccakārini	469
Vivicca bhāseyya divā rahassaṃ	85
Visaṃ pajānaṃ puriso adeyya	534
Vissāsamāpajjimahaṃ acelam	80
Vissāsaya na ca taṃ vissayeyya	89
Vihitā santi'me pāsā	368
Vītasaddhaṃ na seveyya	245
Veṇī tvamasi caṇḍālī	324
Vedehaputto bhaddante	93
Velā yathā sāgaravegavārini	438
Vessantaraṃ taṃ pucchāmi	116
Vehāyasaṃ gammamāgama tiṭṭhasi	15
Vehāyasaṃ tiṭṭhasi antalikkhe	144

[Sa]

Samkiccā'yaṃ anuppatto	281
Samvaccharaṃ dibbarasānubhutvā	182
Samvaccharaṃ vā ūnaṃ vā	350
Samvaccharo me vasato tavantike	185
Samvāsena hi mittāni	219
Sakassa dāsassa yadā suṇomi	526
Sakideva mahārāja	535

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sakideva Sutasoma	523
Sakumāro sakhātya'smi	383
Saṅketheva amittasmiṃ	88
Sakkā ubhinnaṃ vacanaṃ titikkhituṃ	149
Sakko ce me varaṃ dajjā	226
Sakkopi hi bhūtapati	117
Sakkhisi tvaṃ Kuṇḍalini	121
Sa khippameva upagamma assamaṃ	437
Saggūpagaṃ puñṇakammaṃ janinda	232
Saṅkhūpamaṃ seta'matulyadassanaṃ	422
Saṅgāmasīse sarasattisaṃyute	438
Sace attappayogena	387
Sace anuddiṭṭhaṃ tayā Mahāmuni	418
Sace ayaṃ nīyati bhojanatthā	176
Sace ahaṃ tāta tathā yathā pure	100
Sace ahaṃ marissāmi	8
Sace idaṃ brahme surajjakaṃ siyā	112
Sace ca ajja dhāresi	322
Sace tuvaṃ dakkhasi brahmacāriṃ	219
Sace tuvaṃ vipule laddhabhoge	102
Sace tuvaṃ bhatturatthe payutto	499

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sace tuvaṃ mayha	
satim̐ janinda	231
Sace tuvaṃ vipule	
laddhabhoge	102
Sace tvaṃ saddahasi rāja	513
Sacepi vāto	
giri'māvaheyya	520
Sace pubbekatahetu	251
Sace maṃsāni harimsu	321
Sace labhetha khaṇaṃ vā	
raho vā	469
Sace hi vacanaṃ saccaṃ	314
Sace hi vīriyaṃ nā'ssa	255
Saccaṃ kira mahārāja	500
Saccañcassa hutaṃ hoti	412
Sañcayo nāma me bhātā	62
Sañjīvo Kālasutto ca	283
Saṭṭhi assasahassāni	274
Saṭṭhi gāmasahassāni	274
Saṭṭhi nāgasahassāni	274
Saṭṭhi dhenusahassāni	274
Saṭṭhi rathasahassāni	274
Sa tādiso paccati	
Lohakumbhiyaṃ	285
Sa tādiso bhūmipati	257
Satta bile karitvāna	319
Sattamampi	
bhadramadhanassa	267
Sattihi lokakūṭehi	287
Satthā ca te homi sakhā	
ca tya'mhi	544

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Satthā ca me hosi sakhā	
ca me'si	544
Sadāpi bhadramadhanassa	266
Sadā maṃ gilate maccu	63
Saddhā'ha devī manujehi	
pūjita	429
Santappayitvā nesādaṃ	373
Santo ca uddhaṃ gacchanti	295
Santo ca me apacitā	402
Sandhim̐ katvā amittena	88
Sa paññavā kāmaguṇe	
avekkhati	157
Sabbaṃ karissāma	
tavānusāsaniṃ	159
Sabbaṃ te paṭijānāmi	327
Sabbadukkkhasamatikkamaṃ	
sivaṃ	492
Sabbabhogā pariijñāṃ	104
Sabbarattim̐ cintayitvā	405
Sabbaseto pure āsi	245
Sabbā nadī vaṅkagatī	469
Sabbi'tthiyo sikhīriva	
sabbabhakkhā	487
Sabbeva te vasaṃ gatā	329
Sabbe saṅkhārā aniccāti	68
Sabbo hi saṃsayāṃ patto	391
Sabbhireva samāsetha	523, 535
Sabbhi he'taṃ upaññātaṃ	345
Samaṇe brāhmaṇe vande	96
Samaṇoti me	
sammatatto ahosi	83